

کشف الباری
عَمَّاف
صَحیح البخاری

تصنیف

حضرت علامہ ابوالحسن علی بن ابی طالب
رحمۃ اللہ علیہ

مترجم

مولانا محمد رفیع علی صاحب مدنی
رحمۃ اللہ علیہ

پیشکش
مولانا محمد رفیع علی صاحب مدنی
رحمۃ اللہ علیہ

کشف الباری

عمافی
صحیح البخاری

کتاب فضائل القرآن، کتاب النکاح، کتاب الطلاق

مؤلف: صدر وفاق المدارس مولانا سلیم اللہ خان مدظلہ العالی

شیخ الحدیث جامعہ فاروقیہ کراچی

ترتیب و تحقیق: مولانا ابن الحسن عباسی (مؤلف درس مقامات)

ترجمہ: مولانا شاہ فیصل فاضل وفاق المدارس، امداد العلوم

خصوصیات

- جلد ۱۲
- ① احادیثو تخریج
  - ② د تعلیقات بخاری تخریج کول
  - ③ د اسماء الرجال مختصر تعارف
  - ④ د گرانو لغاتو لغوی صرفی او نحوی حل
  - ⑤ ماقبل باب سرہ د ربط پہ بارہ کنبی پورہ تحقیق
  - ⑥ د شرحی د هرې خبرې پہ حاشیہ کنبی حوالہ ورکول
  - ⑦ د ترجمہ الباب مقصد پہ بیانولو کنبی پورہ تحقیق
  - ⑧ د مختلفو مذاہبو تحقیقی بیان او بیا د مذهب حنفی ترجیح
  - ⑨ د حدیث اطراف بیانول چه په بخاری کنبی د احادیث په کوم کوم خاڼی کنبی دې

فیصل کتب خانہ محلہ جنگی پینښور

خوړونکی

موبائل: ۰۳۲۱۹۰۹۱۸۳۵

د کتاب ټول حقوق د مصنف او ناشر سره محفوظ دي

د کتاب نوم:- کشف الباري عما فی صميم البغاري

حلقه: کتاب فضائل القرآن، کتاب النکاح، کتاب الطلاق

شاعر: صدر وفاق المدارس شيخ الحديث مولانا سليم الله خان مدظلہ العالی

ترتیب و تحقیق: مولانا ابن الحسن عباسی استاذ جامعه فاروقیہ کراچی

پښتو مترجم: مولانا شاه فیصل فاضل امداد العلوم وفاق المدارس

ایم اے اسلامیات و عربی پښتو ریونیورسٹی

د کشف الباري د پښتو اور فارسي د ترجمې د حقوقو په حقله وضاحت

دا خبره دې په ذهن کښي وی چې فیصل کتب خانہ د صدر وفاق المدارس العربیہ مهتمم جامعہ فاروقیہ شیخ الحدیث مولانا سلیم الله خان مدظلہ العالی څخه د کشف الباري پښتو او فارسي ژبو کښي د ترجمو حقوق تر لاسه کړل او د حقوقو معاوضه ئې ورته ورکړه ددې څخه روسته هېڅ جاته د کشف الباري پښتو او فارسي د ترجمه کولو او چاپ کولو اجازت نشته او د هر یو جلد رجسټریشن ئې هم د حکومت پاکستان سره شوې دي

د ملایو د پټي: د فیصل کتب خانہ پښور څخه علاوه

- رشیدیه کتب خانہ اکوړه خټک
- علمیه کتب خانہ اکوړه خټک ۰۹۲۳۶۳۰۵۹۴
- مکتبه رشیدیه کوئټه ۰۸۱۲۶۶۲۲۶۳
- مکتبه عثمانیه کانسی روډ کوئټه ۰۳۰۱۳۷۳۷۰۳۰
- مکتبه یوسفیه کانسی روډ کوئټه ۰۳۲۱۰۸۲۸۹۳۰
- راشد کتب خانہ چمن ۰۳۰۰۳۸۹۶۳۵۳
- مکتبه عمریه تاج میر روډ چمن بلوچستان
- مکتبه علوم اسلامیہ تاج میر روډ چمن بلوچستان ۰۳۳۳۷۹۵۸۱۹۹
- مکتبه حقانیه چمن ۰۳۳۳۷۷۵۲۲۱۹
- صداقت کتب خانہ قندهار افغانستان ۰۷۸۷۷۴۲۳۲۱
- مکتبه رحمانیه قندهار افغانستان ۰۷۹۷۷۳۵۲۸۱
- مکتبه عبدالحی قندهار افغانستان ۰۷۰۰۸۲۴۳۳۴
- اسد الله کتب خانہ قندهار افغانستان ۰۷۰۷۴۷۷۶۲۷
- مکتبه غفاریه قندهار افغانستان ۰۷۰۰۳۴۱۷۴۹
- مکتبه رشیدیه قندهار افغانستان ۰۷۷۲۲۱۰۷۰۹
- مکتبه حبیبیه قندهار افغانستان ۰۷۹۹۴۴۷۴۱۳
- مکتبه القدس قندهار افغانستان ۰۷۰۷۹۴۸۵۵۹
- قدرت کتب خانہ کابل افغانستان ۰۷۹۹۲۱۹۲۰۳
- عبدالمجید کتب خانہ جلال آباد ۰۷۰۸۱۹۷۷۴۹
- شاهین کتب خانہ خوست افغانستان
- بلال کتب خانہ خوست افغانستان
- اسلامی کتب خانہ خوست افغانستان ۰۷۹۹۳۱۰۲۴۷

فهرست مضامین

شمیره	مضمون	صفحه
.....	د مرتب درخواست	۳۱
.....	یو وضاحت	۳۰

۲۹- کتاب فضائل القرآن

.....	۱- باب کیف نزل الوحي وأنزل ما نزل	۳۴
.....	قوله: قال ابن عباس المهيمن: الأمين، القرآن أمين على كل كتاب قبله:	۳۴
.....	خطبه د کوم خيز متعلق وه؟	۳۶
.....	د حديث باب خلور مطلبونه	۳۷
.....	قوله: ما من الأنبياء نبي إلا أعطى ما يثله آمن عليه البشر:	۳۸
.....	قوله: حتى توفاه أكثر ما كان النوح:	۳۹
.....	قوله: ثم توفى رسول الله صلى الله عليه وسلم بعد:	۳۹
.....	۲- باب نزل القرآن بلسان قرئش والعرب وقول الله تعالى قرأنا عريضا	۳۹
.....	آيا په قرآن كريم كښې غير عربي الفاظ شته؟	۳۹
.....	قوله: قرئش فإن القرآن أنزل بلسانهم ففعلوا:	۴۱

۳- باب جمع القرآن

.....	په عهد نبوی كښې په يو مصحف كښې د نه جمع كيدو وجوهات:	۴۳
.....	په عهد صديقي كښې جمع د قرآن:	۴۳
.....	په عهد عثمانی كښې د قرآن پاك جمع كول:	۴۳
.....	د مصحف عثمانی خصوصيات	۴۴
.....	قوله: فتبعت القرآن أجمعه من العصب والخاف وضد الرجال:	۴۶
.....	قوله: وأمر بما سواه من القرآن في كل صحيفة أو مصحف أن يحرق:	۴۷
.....	د قرآن كريم د ضعیفو پانړو حكم:	۴۷

۴- باب كتاب النبي صلى الله عليه وسلم

.....	۵- باب أنزل القرآن على سبعة أحرف	۴۹
.....	قوله: إن هذا القرآن أنزل على سبعة أحرف:	۵۰
.....	د سبعة احرف په تفسير كښې د عالمانو اقوال	۵۰

شمیرہ	مضمون	صفحہ

۶- باب تَأْلِيفِ الْقُرْآنِ

- ۵۷..... آیا د سورتونو ترتیب توقیفی دی؟
 ۶۰..... یو اشکال او د هغې حل
 ۷- باب گانِ جِبْرِیلُ یَعْرِضُ الْقُرْآنَ عَلَى النَّبِیِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
 ۸- باب الْقُرَّاءِ مِنْ أَصْحَابِ النَّبِیِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
 ۲۳..... قوله: وَمَنْ وَرِثَاهُ:
 ۲۶.....

۹- باب فَضْلِ فَاتِحَةِ الْكِتَابِ

- ۱۰- باب فَضْلِ سُورَةِ الْبَقَرَةِ
 ۲۷.....
 ۱۱- باب فَضْلِ سُورَةِ الْكَهْفِ
 ۲۸.....
 ۱۲- باب فَضْلِ سُورَةِ الْفَتْحِ
 ۲۸.....
 ۱۳- باب فَضْلِ قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ
 ۲۹.....
 د سورة اخلاص د ثلث القرآن کیدو مطلب :
 ۷۰.....
 یو اشکال او د هغې جوابونه :
 ۷۱.....

۱۴- باب فَضْلِ الْمُعَوِّذَاتِ

- ۱۵- باب نُزُولِ الْكِتَابِ وَالْمَلَائِكَةِ عِنْدَ قِرَاءَةِ الْقُرْآنِ
 ۷۲.....
 قوله: اقْرَأْ يَا أَبْنِیَّ حُضْرًا اقْرَأْ يَا أَبْنِیَّ حُضْرًا:
 ۷۳.....
 ۱۶- باب مَنْ قَالَ لَمْ يَزَلْ النَّبِیُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْأَمَانَةَ الدَّقِيقَةَ
 ۷۴.....

۱۷- باب فَضْلِ الْقُرْآنِ عَلَى سَائِرِ الْكَلَامِ

- ۱۸- باب الْوَصِيَّةِ بِكِتَابِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ
 ۷۵.....
 ۱۹- باب مَنْ لَمْ يَتَقَنَّ بِالْقُرْآنِ
 ۷۶.....
 د تغنی بالقرآن په تفسیر کینې اقوال :
 ۷۶.....
 قوله: وَقَالَ صَاحِبُ لَهُ يُرِيدُ يَجْهَرُ بِهِ:
 ۷۹.....

۲۰- باب اغْتِبَاطِ صَاحِبِ الْقُرْآنِ

- قوله: حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ:
 ۸۰.....
 ۲۱- باب خَيْرُكُمْ مَنْ تَعَلَّمَ الْقُرْآنَ وَعَلَّمَهُ
 ۸۰.....

شمیره	مضمون	صفحه

قوله: قَالَ وَذَٰكَ الَّذِي أَقْعَدَنِي مُقْعِدِي هَٰذَا: ٨١

قوله: فاعتل له: ٨٢

٢٢- بَابُ الْقِرَاءَةِ عَنْ ظَهْرِ الْقَلْبِ

د قرآن پاک تلاوت پہ کتلو افضل دی او کہ پہ یاد؟ ٨٢

٢٣- بَابُ اسْتِدْكَارِ الْقُرْآنِ وَتَعَاهِدِهِ ٨٣

قوله: بَشِّرْ مَا لَا أَحَدٌ هُمْ أَنْ يَقُولَ نَسِيتُ آيَةَ كُنَيْتٍ وَكُنَيْتُ بَلْ لَيْسَ: ٨٤

قوله: تَابِعَهُ بِشَرِّ عَنْ ابْنِ الْمُبَارَكِ عَنْ شُعْبَةَ: ٨٥

قوله: وَتَابِعَهُ ابْنُ جُرَيْجٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ شَقِيقٍ سَمِعْتُ عَبْدَ اللَّهِ: ٨٥

قوله: عَقَلِيًا ٨٥

٢٤- بَابُ الْقِرَاءَةِ عَلَى الدَّابَّةِ

٢٥- بَابُ تَعْلِيمِ الصِّبْيَانِ الْقُرْآنَ ٨٢

د ماشومانو د تعليم قرآن مسئله: ٨٢

قوله: قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ تَوَفَّى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَنَا ابْنُ عَشْرِينَ: ٨٢

قوله: فَقُلْتُ لَهُ وَمَا الْمُحْكَمُ قَالَ الْمُفْصَّلُ: ٨٧

٢٦- بَابُ نِسْيَانِ الْقُرْآنِ وَهَلْ يَقُولُ نَسِيتُ آيَةَ كَذَا وَكَذَا

قوله: وَقُلْ يَقُولُ نَسِيتُ آيَةَ كَذَا وَكَذَا: ٨٨

٢٧- بَابُ مَنْ لَمْ يَرِ بَأْسًا أَنْ يَقُولَ سُورَةُ الْبَقَرَةِ وَسُورَةُ كَذَا وَكَذَا ٩٠

٢٨- بَابُ التَّزْوِيلِ فِي الْقِرَاءَةِ ٩١

قوله: وَمَا يُكْرَهُ أَنْ يَهْدَّ كَهَذَا الشَّعْرُ: ٩٢

قوله: فِيهَا يُفَرَّقُ: يُفْصَلُ: ٩٢

قوله: قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: فَرَّقْنَاهُ: فَفَصَلْنَاهُ: ٩٢

٢٩- بَابُ مَدِّ الْقِرَاءَةِ

٣٠- بَابُ التَّرْجِيمِ ٩٤

٣١- بَابُ حُسْنِ الصَّوْتِ بِالْقِرَاءَةِ لِلْقُرْآنِ ٩٥

قوله: لَقَدْ أُوتِيتُ مِنْ مَرَامِي مِنْ مَرَامِيرِ آلِ دَاوُدَ: ٩٥

شمیره	مضمون	صفحه

۳۲_ بَاب مَنْ أَحَبَّ أَنْ يَسْمَعَ الْقُرْآنَ مِنْ غَيْرِهِ

۳۳_ بَاب قَوْلِ الْمُفَرِّقِ لِلْقَارِي حُبُّكَ ۹۲

۳۴_ بَاب فِي كَيْفَ يُقْرَأُ الْقُرْآنُ ۹۲

ختم قرآن دې په خومره موده کښې اوکړې شی ۹۲

قوله: عن ابی سلمة قال: وأحسب قال: سمعت أناس من ابی سلمة: ۹۹

۳۵_ بَاب الْبُكَاءِ عِنْدَ قِرَاءَةِ الْقُرْآنِ

قوله: وعن ابیه: عن ابی الضحی عن عبد الله: ۱۰۱

قوله: فرأيت عينيه تذرفان: ۱۰۱

۳۶_ بَاب إِيَّاهُ مَنْ رَأَى يَقْرَأُ الْقُرْآنَ أَوْ تَأْكُلُ بِهِ أَوْ يَحْرِبُهُ ۱۰۲

ترجمة الباب سره مناسبت: ۱۰۴

۳۷_ بَاب أَقْرَعُوا الْقُرْآنَ مَا اتَّخَفَتْ عَلَيْهِ قُلُوبُكُمْ

حدیث په باب کښې مختلف مطالب: ۱۰۴

قوله: ولم يرفعه حماد بن سلمه وإياي: ۱۰۵

قوله: وَقَالَ عُثْمَانُ عَنْ شُعْبَةَ عَنْ أَبِي عُمَرَ سَمِعْتُ جُنْدَبًا: ۱۰۵

قوله: وَقَالَ ابْنُ عَوْنٍ عَنْ أَبِي عُمَرَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الصَّامِتِ عَنْ عُرْقُولَةَ وَجُنْدَبٍ: ۱۰۶

قوله: وجندب أصغر وأكثر: ۱۰۶

قوله: انه سمع رجلا يقرأ: ۱۰۶

قوله: اكبر على قال: ۱۰۶

۷۰_ کتاب النکاح

۱- باب = الترغيب في النكاح ۱۰۸

نکاح باب د عبادات نه دې یا مباحات نه؟ ۱۰۸

تخلي للنوافل افضل دي یا نکاح؟ ۱۰۹

قوله: جاعر هط ..... النخ: ۱۱۰

قوله: والله اني لاختاكم الله واتقاكم له: ۱۱۱

قوله: كأنهم تقالوها: ۱۱۱

قوله: من رغب عن سنتي: ۱۱۱

شمیره	مضمون	صفحه

فائده : ۱۱۱

۲- بَابُ قَوْلِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ: اسْتَطَاعَ مِنْكُمْ الْبَاءَةُ فَلْيَتَزَوَّجْ لِأَنَّهُ أَغْضُ لِلْبَصْرِ وَأَحْصَى لِلْفَرْجِ وَهَلْ يَتَزَوَّجُ مَنْ لَا أَرْبَ لَهُ فِي الْبَيْتِ كَاجٍ
قوله: هل لك يا أبا عبد الرحمن : ۱۱۳

قوله: تذكرت ما كنت تعد : ۱۱۴

قوله: من استطاع منكم الباءة : ۱۱۴

قوله: فإنه له وجاء : ۱۱۵

۳- بَابُ مَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ الْبَاءَةَ فَلْيَصُمْ

۴- بَابُ كَثْرَةِ الْبَاءِ ۱۱۵

نكته : ۱۱۶

تنبيه : وَلَا يَقِيمُ لِوَاحِدَةٍ : ۱۱۶

فائده : ۱۱۶

دازا وجوبه تعداد كبتی حكمتونه او مصلحتونه : ۱۱۷

۵- بَابُ مَنْ هَاجَرَ أَوْ عَمِلَ خَيْرًا لِتَزْوِيجِ امْرَأَةٍ فَلَهُ مَا نَوَى

۶- بَابُ تَزْوِيجِ الْمُعْصِرِ الَّذِي مَعَهُ الْقُرْآنُ وَالْإِسْلَامُ فِيهِ سَهْلٌ بْنُ سَعْدٍ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ۱۱۸

قوله: فيه سهل عن النبي ﷺ : ۱۱۸

۷- بَابُ قَوْلِ الرَّجُلِ لِأَخِيهِ انْظُرْ أَيَّ زَوْجَتِي شِئْتَ حَتَّى أَنْزِلَ لَكَ عَنْهَا زَوْاهُ عَبْدُ الرَّحْمَنِ ۱۱۹

۸- بَابُ مَا يَكْرَهُ مِنَ التَّبَتُّلِ وَالْخِصَاءِ

قوله: وَلَوْ أُذِنَ لَهُ لَأَخْتَصَمْنَا : ۱۲۱

قوله: أَخَافُ عَلَى نَفْسِي الْعَنْتَ : ۱۲۲

قوله: وَلَا أَجِدُ مَا أَتَزَوَّجُ بِهِ الْبَاءَ : ۱۲۲

قوله: جَفَّ الْقَلَمُ بِمَا نَتَلَقَ : ۱۲۲

قوله: فأخصص على ذلك أودر : ۱۲۲

یو اشكال اودهغی جوابات : ۱۲۳

قوله: ومن لم يستطع بالصوم : ۱۲۳

شمیره	مضمون	صفحه

۹- بَابُ نِكَاحِ الْأُبْكَارِ

- قوله: إِذَا رَجُلٌ يَحْمِلُكَ: ۱۲۴
- قوله: مَرْقَّةٌ حَرِيرٌ: ۱۲۵
- ۱۰- بَابُ تَزْوِيجِ الثِّبَاتِ ۱۲۵
- قوله: أُمُّهُلُو أَحْسَى تَدْخُلُوا إِلَيْهَا أُنَى عِشَاءَ: ۱۲۶
- قوله: لِكُنْ تَمْتَصِّطُ الشَّعْثَةَ وَتَسْتَعِدُّ الْمَغِيبَةَ: ۱۲۶
- قوله: مَا لَكَ وَلِلْعَذَارَى وَلَعَابَهَا: ۱۲۷
- قوله: فَذَكَرْتُ ذَلِكَ لِعَمْرٍو: ۱۲۷

۱۱- بَابُ تَزْوِيجِ الصِّغَارِ مِنَ الْكِبَارِ

- ۱۲- بَابُ إِلَى مَنْ يَنْكِحُ وَأَيُّ النِّسَاءِ خَيْرٌ وَمَا يُسْتَعَبُّ أَنْ يَتَّخِذَ لِنُطْفِهِ مِنْ غَيْرِ إِيْجَابٍ ۱۲۸
- قوله: صَالِحٌ نِسَاءً قُرَيْشٍ: ۱۲۹
- قوله: أَخْنَاءَةٌ عَلَى وَلَدِي فِي صِغَرِهِ: ۱۲۹

۱۳- بَابُ اتِّخَاذِ السَّرَارِيِّ وَمَنْ أَعْتَقَ جَارِيَتَهُ ثُمَّ تَزَوَّجَهَا

- قوله: بَعْدَ مَنْ اعْتَقَ جَارِيَةً ثُمَّ تَزَوَّجَهَا: ۱۳۱
- قوله: قَالَ الشَّعْبِيُّ خُذْ مَا بَقِيَ مِنْ عِذْكَ كَانَ الرَّجُلُ يَرْحَلُ فِيمَا دُونَهَا إِلَى الْمَدِينَةِ: ۱۳۱
- قوله: وَقَالَ أَبُو بَكْرٍ عَنْ أَبِي حَصِينٍ عَنْ أَبِي بُرْدَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَعْتَقَهَا ثُمَّ أَصْدَقَهَا: ۱۳۱
- قوله: فَبَيْتُكَ أَمْكُمْ يَا بَنِي مَاءِ السَّمَاءِ: ۱۳۲

۱۴- بَابُ مَنْ جَعَلَ عِتْقَ الْأَمَةِ صَدَاقَهَا

- آيا عتق لره مهر جور و لی شی؟ ۱۳۳
- ۱۵- بَابُ تَزْوِيجِ الْمُعْبَرِ ۱۳۴
- قوله: جَاءَتْ امْرَأَةٌ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: ۱۳۶
- قوله: فَصَعَّدَ النَّظَرَ فِيهَا وَصَوَّبَهُ: ۱۳۶
- قوله: فَقَامَ رَجُلٌ مِنْ أَصْحَابِهِ: ۱۳۶
- قوله: انْظُرُوا لَوْحَاتِنَا مِنْ حَيْدِي: ۱۳۶

شمیره	مضمون	صفحه

قوله: وَلَكِنْ هَذَا لِإِذَا رَى قَالَ سَمَلٌ مَّالَهُ رَدَاةٌ فَلَهَا يَنْصَفُهُ: ١٣٧

قوله: قَالَ الذَّهَبُ فَقَدْ مَلَكَتْهَا بِمَاذَا مَلَكَ مِنَ الْقُرْآنِ: ١٣٧

١٦- بَابُ الْأَكْفَاءِ فِي الدِّينِ

خوك دچا كفو دي؟ ١٣٩

كفامت حق الله دي يا حق المرأة: ١٣٩

قوله: دَخَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى ضُبَاعَةَ بِنْتِ الزُّبَيْرِ: ١٤١

قوله: وَاللَّهِ لَا أَجِدُنِي إِلَّا وَجَعَةً: ١٤١

قوله: مَحْتَى وَالشَّرَطِي: ١٤١

تنبيه: ١٤١

قوله: فَأَظْفَرِيذَاتِ الدِّينِ: ١٤٢

قوله: تَرَيْتَ يَدَاكَ: ١٤٢

١٧- بَابُ الْأَكْفَاءِ فِي الْمَالِ وَتَرْوِيجِ الْمُقِيلِ الْمُتْرِيَةِ

١٨- بَابُ مَا يَنْتَقِي مِنَ شُؤْمِ الْمَرْأَةِ وَقَوْلِهِ تَعَالَى: ١٤٥

١٩- بَابُ الْحُرَّةِ تَحْتَ الْعَبْدِ: ١٤٧

٢٠- بَابُ لَا يَتَوَجَّهْ أَكْثَرُ مِنْ أَزِيمٍ لِقَوْلِهِ تَعَالَى: ١٤٨

٢١- بَابُ: وَأَمَّا أَنْكُمُ اللَّائِي أَرْضَعْنَكُمْ: ١٤٩

قوله: يحرم من الرضاعة ما يحرم من النسب: ١٤٩

قوله: لَوْ كَانَ فُلَانٌ حَيًّا لَعَيَّهَا مِنْ الرِّضَاعَةِ دَخَلَ عَلَى: ١٥٠

قوله: قِيلَ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: ١٥٢

قوله: بِشَرِّ بْنِ عَمْرِو حَدَّثَنَا شُعْبَةُ سَمِعْتُ قَتَادَةَ سَمِعْتُ جَابِرَ بْنَ زَيْدٍ مَثَلَهُ: ١٥٢

قوله: الْكُحْرُ أَخِي بِنْتُ أَبِي سَفْيَانَ: ١٥٣

قوله: لَسْتُ لَكَ بِمُغْلَبَةٍ: ١٥٤

قوله: فَإِنَّا نَعْدُكَ أَنْكَ تَرِيدُ أَنْ تُنْكِرَ بِنْتُ أَبِي سَلَمَةَ: ١٥٤

قوله: وَتَوْبَةُ مَوْلَاةٍ لِأَبِي هَبْ: ١٥٤

قوله: وَكَانَ أَبُو هَبٍّ أَغْتَقَهَا فَأَرْضَعَتْ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: ١٥٤

قوله: أَرِيهِ بَعْضَ أَهْلِيهِ بِشَرِّ حَبِيبَةٍ: ١٥٥

شميره	مضمون	صفحه

قوله: لَمَّا أَلْقَى بَعْدَكُمْ غَيْرَ أَلَى: ١٥٥

قوله: غَيْرَ أَلَى سَقِيتَ فِي هَذِهِ بَعَثَاتِي نُؤَيَّة: ١٥٥

يو اشكال او دهغي جواب: ١٥٢

٢٢- بَابُ مَنْ قَالَ لَا رِضَاعَ بَعْدَ حَوْلَيْنِ لِقَوْلِهِ تَعَالَى:

قوله: وما يحرم من قليل الرضاع وكثيرة: ١٥٨

قوله: وَعِنْدَ هَارِجُلٍ: ١٥٩

قوله: مَا إِخْوَانُكُنَّ: ١٥٩

٢٣- بَابُ لَبَنِ الْفَحْلِ

٢٢٤- بَابُ شِمَادَةِ الْمُرْضِعَةِ: ١٦١

٢٢٥- بَابُ مَا يَحِلُّ مِنَ الْبَسَاءِ وَمَا يَحْرُمُ وَقَوْلُهُ تَعَالَى: ١٦١

قوله: وَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ مَا زَادَ عَلَيَّ أَرْبَعٌ فَهُوَ حَرَامٌ كَأَمِّهِ وَابْنَتِهِ وَأُخْتِهِ: ١٦٢

قوله: وَقَالَ لَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ عَنْ سَفْيَانَ حَدَّثَنِي حَبِيبٌ عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ حُرْمَةُ النَّسَبِ سَبْعٌ مِمَّنْ قَرَأَ حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ: ١٦٢

قوله: عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ حُرْمَةُ النَّسَبِ سَبْعٌ مِمَّنْ قَرَأَ حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ: ١٦٣

قوله: وَجَمَعَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ جَعْفَرٍ بَيْنَ ابْنَتِهِ عَلِيٍّ وَامْرَأَةٍ عَلِيٍّ وَقَالَ ابْنُ سِيرِينَ لَا بَأْسَ بِهِ وَكَرِهَهُ الْحَسَنُ مَرَّةً ثُمَّ قَالَ لَا بَأْسَ بِهِ: ١٦٣

قوله: وَجَمَعَ الْحَسَنُ بْنُ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ بَيْنَ ابْنَتِي عَمِّي فِي لَيْلَةٍ وَكَرِهَهُ جَابِرُ بْنُ زَيْدٍ لِلْقَطِيعَةِ وَلَيْسَ فِيهِ تَحْرِيمٌ لِقَوْلِهِ تَعَالَى وَأَحِلَّ لَكُمْ مَا رَزَأْتُمْ لَكُمْ: ١٦٣

قوله: وَقَالَ عِكْرِمَةُ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ إِذَا زَنَى بِأَخْتِ امْرَأَتِهِ لَمْ تَحْرُمْ عَلَيْهِ امْرَأَتُهُ: ١٦٤

قوله: وَيُرْوَى عَنْ يَحْيَى بْنِ الْكِنْدِيِّ عَنْ الشَّعْبِيِّ وَأَبِي جَعْفَرٍ فِيمَنْ يَلْعَبُ بِالصَّبِيِّ إِنْ أَدْخَلَهُ فِيهِ فَلَا يَتَوَجَّعُ أَمَّهُ وَيَحْيَى هَذَا غَيْرُ مَعْرُوفٍ وَلَمْ يَتَابَعْ عَلَيْهِ: ١٦٤

قوله: قَالَ ابْنُ الْمَلِكِ فِي عَجَالَتِهِ وَهَذِهِ مَقَالَةٌ عَجِيبَةٌ لَوِزَتْهُ الْبُضَارِيُّ عَنْهَا كِتَابُهُ لَكَانَ أَوَّلَى وَيَحْيَى هَذَا غَيْرُ مَعْرُوفٍ وَلَمْ يَتَابَعْ عَلَيْهِ: ١٦٥

قوله: وَقَالَ عِكْرِمَةُ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ إِذَا زَنَى بِهَا لَا تَحْرُمُ عَلَيْهِ امْرَأَتُهُ وَيُذَكَّرُ عَنْ أَبِي نَصْرَانَ ابْنِ عَبَّاسٍ حَرَمُهُ وَأَبُو نَصْرٍ هَذَا لَمْ يَعْرِفْ بِمَا عَمِيَ مِنْ ابْنِ عَبَّاسٍ: ١٦٥

قوله: وَيُذَكَّرُ عَنْ أَبِي نَصْرَانَ ابْنِ عَبَّاسٍ حَرَمُهُ: ١٦٥

شمیره	مضمون	صفحه

قوله: وَقَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ لَا تَحْرُمُ حَتَّى يُلْزَقَ بِالْأَرْضِ يَعْنِي بُحَايِمَ وَجَوْزَةَ ابْنُ الْمُسَيَّبِ وَعُرْوَةُ وَالزُّهْرِيُّ
وَقَالَ الزُّهْرِيُّ قَالَ عَلِيٌّ لَا تَحْرُمُوهُذَا أَمْرٌ سَلَفَ ١٢٢

قوله: وقال الزهري: قال علي: لا يحرم وهذا أمر سلف: ١٢٢
٢٢- بَاب ١٢٢

قوله: ومن قال بنات ولد هامن بناته في التحريم لقول النبي ﷺ لا تعرض علي: ١٢٨
قوله: ودفع النبي ﷺ ربيبة له الى من يكفله: ١٢٨

٢٧- بَاب وَأَنْ تَجْمَعُوا بَيْنَ الْأُخْتَيْنِ إِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ

٢٨- بَاب لَا تُنْكَحُ الْمَرْأَةُ عَلَى عَمَّتَيْهَا ١٢٩
قوله: وقال داود ابن عون عن الشعبي: عن أبي هريرة: ١٧١
قوله: فنرى خالة أبيها بتلك المنزلة: ١٧١
قوله: لان عروة حدثني عن عائشة: ١٧١

٢٩- بَاب الشَّغَارِ

فائدة: ١٧٣
قوله: الشغاران يزوي الرجل ابنته: ١٧٣

٣٠- بَاب هَلْ لِلْمَرْأَةِ أَنْ تَهَبَ نَفْسَهَا لِأَحَدٍ

قوله: رواه أبو سعيد المودب ومحمد بن بشر، وعبد الله عن هشام عن أبيه: ١٧٤
٣١- بَاب نِكَاحِ الْمُخْرَمِ ١٧٥
٣٢- بَاب نَهَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ نِكَاحِ الْمُتَنَعَةِ آخِرًا ١٧٥
قوله: وقال ابن أبي ذئب... الغر: ١٧٥
قوله: فان أحب أن يتزايد أو يتتاركا تتاركا: ١٧٢
قوله: قالوا أبو عبد الله: وقد بينه علي عن النبي ﷺ انه منسوخ: ١٧٢

٣٣- بَاب عَرَضُ الْمَرْأَةِ نَفْسَهَا عَلَى الرَّجُلِ الصَّالِحِ

قوله: حدثنا علي بن عبد الله: ١٧٧
قوله: مرحوم: ٧٧
قوله: وعند ابنه انس: ٧٧

شماره	مضمون	صفحه

قوله: واسواتاه: ۱۷۷

تنبيه: ۱۷۷

۳۴- بَابُ عَرَضِ الْإِنْسَانِ ابْنَتَهُ وَأُخْتَهُ عَلَى أَهْلِ الْخَيْرِ

۳۵- بَابُ قَوْلِ اللَّهِ جُلَّ وَعَزَّ ۱۷۸

قوله: وقال القاسم يقول: انك على كرمه: ۱۷۹

قوله: وقال عطاء يعرض ولا يوح: ۱۷۹

قوله: وقال الحسن لا تواعدوهن سر الزنا: ۱۸۰

۳۶- بَابُ النَّظَرِ إِلَى الْمَرْأَةِ قَبْلَ التَّزْوِيجِ

د مخطوبه خومره حصي لره كتلي شي ؟ ۱۸۱

د كتلو دپاره داجازت مسئله ۱۸۱

۳۷- بَابُ مَنْ قَالَ لَا نِكَاحَ إِلَّا بِوَلِيِّ لِقَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى ۱۸۲

دلائل د احنافو: ۱۸۲

قوله: اذا ظهرت من طمثها: ۱۸۹

قوله: ودعوا لهم القافة: ۱۹۰

قوله: فالتباطه به: ۱۹۰

۳۸- بَابُ إِذَا كَانَ الْوَلِيُّ هُوَ الْخَاطِبُ

قوله: وخطب المغيرة بن شعبه رضي الله عنه امرأة هو اولى الناس بها فامر رجلا فزوجه: ۱۹۲

قوله: وقال عبد الرحمن بن عوف لامر حكيم بنت قارظ: ۱۹۲

قوله: وقال عطاء ليشهد اني قد نكحتك: ۱۹۲

قوله: وقال سهل قالت امرأة: ۱۹۲

قوله: حدثنا ابن سلام: ۱۹۳

۳۹- بَابُ إِنْكَاحِ الرَّجُلِ وَلَدَةَ الصِّغَارِ لِقَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى

قوله: مكثت عنده تسعا: ۱۹۴

۴۰- بَابُ تَزْوِيجِ الْأَبِ ابْنَتَهُ مِنَ الْأُمِّ ۱۹۴

۴۱- بَابُ السُّلْطَانِ وَلِيِّ ۱۹۴

شمیره	مضمون	صفحه

۴۲- بَاب لَا يَنْكِحُ الْأَبُ وَغَيْرُهُ الْبِكْرَ وَالْثَيِّبَ إِلَّا بِرِضَاهَا

قوله: مسئله ولايت ايجار: ۱۹۵

قوله: عمرو بن ربيع: ۱۹۷

۴۳- بَاب إِذَا زَوَّجَ ابْنَتَهُ وَهِيَ كَاهِنَةٌ فَبَكَاهُ مَرْدُودٌ ۱۹۷

۴۴- بَاب تَزْوِيجِ الْيَتِيمَةِ

ايجاب وقبول به مينخ كنبی فصل مسئله: ۱۹۹

۴۵- بَاب إِذَا قَالَ الْحَاطِبُ لِلْوَلِيِّ زَوَّجْنِي فَلَانَتْ فَقَالَ قَدْ زَوَّجْتُكَ بِكَذَا وَكَذَا أَجَازَ التَّكَاثُرَ وَإِنْ لَمْ يُقَلِّ لِلزَّوْجِ أَرْضِيَتْ أَوْ قِيلَتْ ۲۰۰

قوله: مالى اليوم فى النساء من حاجته: ۲۰۱

۳۷- بَاب لَا يَخْطُبُ عَلَى خُطْبَةِ أَخِيهِ حَتَّى يَنْكِحَ أَوْ يَدْعَ ۲۰۱

۴۷- بَاب تَفْسِيرِ تَرَكَ الْخُطْبَةَ

قوله: تابعه يونس وموسى بن عقبة وابن ابى عتيق عن الزهرى: ۲۰۲

۴۸- بَاب الْخُطْبَةِ ۲۰۲

قوله: ان من البيان لحرار: ۲۰۷

۴۹- بَاب فَزَبِ الدَّفْعُ فِي التَّكَاثُرِ وَالْوَلِيَّةِ ۲۰۷

به نكاح كنبی دشهادت حكم: ۲۰۸

۵۰- بَاب قَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى: وَأَتُوا النِّسَاءَ صَدُقَاتِهِنَّ نِحْلَةً

مسئله اقل مهر: ۲۰۸

دلائل حنفيه: ۲۰۹

دحضرات حنفيه مسلك باندی يو اشكال: ۲۱۰

دشافعيه او حنابله دلائل: ۲۱۱

۵۱- بَاب التَّزْوِيجِ عَلَى الْقُرْآنِ وَبِغَيْرِ صَدَاقٍ

دمهر ذكر كولو نه بغير دنكاح انعقاد كولو مسئله: ۲۱۴

قوله: فرفيهارايك: ۲۱۴

۵۲- بَاب التَّمَرُّبِ بِالْعُرُوضِ وَخَاتَمٍ مِنْ حَدِيدٍ ۲۱۴

۵۳- بَاب الشُّرُوطِ فِي التَّكَاثُرِ ۲۱۵

شمیره	مضمون	صفحه

قوله: وقال عمر: مقاطع الحقوق عند الشروط: ٢١٥

قوله: وقال السورين مخزومة: ٢١٦

٥٤- بَابُ الشُّرُوطِ الَّتِي لَا تَحِلُّ فِي النِّكَاحِ

٥٥- بَابُ الصُّفْرَةِ لِلْمُتَوَجِّجِ ٢١٨

باب ٢١٩

٥٦- بَابُ كَيْفِ يُدْعَى لِلْمُتَوَجِّجِ ٢٢٠

٥٧- بَابُ الدُّعَاءِ لِلنِّسَاءِ اللَّاتِي يَهْدِينَ الْعُرُوسَ وَلِلْعُرُوسِ ٢٢٠

قوله: يهدين العروس: ٢٢١

٥٨- بَابُ مَنْ أَحَبَّ الْبِنَاءَ قَبْلَ الْغَزْوِ

٥٩- بَابُ مَنْ بَنَى بِأَمْرَأَةٍ وَهِيَ يَنْتَ تَسْمِينِ ٢٢٢

٦٠- بَابُ الْبِنَاءِ فِي السَّقْرِ ٢٢٢

٦١- بَابُ الْبِنَاءِ بِالنِّسَاءِ بِغَيْرِ مَرْكَبٍ وَلَا نِيرَانٍ ٢٢٢

٦٣- بَابُ الْأَتْمَاطِ وَمَوَاطِنِ الْبِنَاءِ ٢٢٣

٦٣- بَابُ النِّسْوَةِ اللَّاتِي يَهْدِينَ النِّسَاءَ إِلَى زَوْجِهَا وَدُعَائِهِنَّ بِالْبَرَكَةِ ٢٢٣

قوله: انهما زفت امرأة الى رجل من الانصار: ٢٢٤

قوله: ما كان معكم لهو: ٢٢٤

٦٤- بَابُ الْهَدْيَةِ لِلْعُرُوسِ

قوله: كان النبي ﷺ اذا امر بمجنبات امر سليم دخل عليها: ٢٢٥

يو تعارض او دهقي حل: ٢٢٦

٦٥- بَابُ اسْتِعَارَةِ النَّسَابِ لِلْعُرُوسِ وَغَيْرِهَا ٢٢٦

٦٦- بَابُ مَا يَقُولُ الرَّجُلُ إِذَا أَتَى أَهْلَهُ ٢٢٧

قوله: ثم قدر بينهما أو قضى ولد: ٢٢٨

٦٧- بَابُ الْوَلِيْمَةِ حَقٌّ

د وليمي دعوت به حكم كني اختلاف: ٢٢٩

قوله: ان كان ابن عشرين مقد رسول الله ﷺ المدينة: ٢٢٩

شمیره	مضمون	صفحه

٢٨- بَابُ الْوَلِيْمَةِ وَلَوْ بِشَاةٍ

- قوله: حدثنا سليمان بن حرب ٢٣٠
- ٢٩- بَابُ مَنْ أَوْلَمَ عَلَى بَعْضِ نِسَائِهِ أَكْثَرِينَ بَعْضِ ٢٣١
- ٧٠- بَابُ مَنْ أَوْلَمَ بِأَقْلٍ مِنْ شَاةٍ ٢٣١
- قوله: اولم النبي ﷺ على بعض نسائه: ٢٣١
- قوله: محمد بن من شعير: ٢٣١

٧١- بَابُ حَقِّ إِجَابَةِ الْوَلِيْمَةِ وَالِدَّعْوَةِ وَمَنْ أَوْلَمَ سَبْعَةَ أَيَّامٍ وَمَوَحْوَةً

- قوله: ومن اولم سبعة أيام ومحوه: ٢٣٣
- قوله: تابعه ابو عوانة الشيباني عن اشعث في افشاء السلام: ٢٣٤
- فانده ٢٣٤
- ٧٢- بَابُ مَنْ تَرَكَ الدَّعْوَةَ فَقَدْ عَصَى اللَّهَ وَرَسُولَهُ ٢٣٥
- ٧٣- بَابُ مَنْ أَجَابَ إِلَى كُرَاعٍ ٢٣٦
- ٧٤- بَابُ إِجَابَةِ الدَّاعِي فِي الْعُرْسِ وَعَنْبَرَةٍ ٢٣٦
- ٧٥- بَابُ ذَهَابِ النِّسَاءِ وَالصَّبِيَّانِ إِلَى الْعُرْسِ ٢٣٧

٧٦- بَابُ هَلْ يَرْجِعُ إِذَا رَأَى مُنْكَرًا فِي الدَّعْوَةِ

- قوله: ورأى ابن مسعود صورة في البيت فرجع: ٢٣٧
- قوله: ودعا ابن عمر ابأبايوب، فرأى في البيت سترا: ٢٣٨
- ٧٧- بَابُ قِيَامِ الْمَرْأَةِ عَلَى الرِّجَالِ فِي الْعُرْسِ وَخِدْمَتِهِمْ بِالنَّفْسِ ٢٣٩
- قوله: حدثنا سعيد: ٢٤٠
- قوله: بليت التمرات في تور من حجارة من الليل: ٢٤٠
- قوله: أمائته ففقتة تحفه بذالك: ٢٤٠

٧٨- بَابُ النَّقِيعِ وَالشَّرَابِ الَّذِي لَا يُسْكِرُ فِي الْعُرْسِ

- ٧٩- بَابُ الْمُدَارَاةِ مَعَ النِّسَاءِ وَقَوْلِ النِّسَاءِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّهَا الْمَرْأَةُ كَالضِّلَعِ ٢٤١
- ٨٠- بَابُ الْوَصَاةِ بِالنِّسَاءِ ٢٤١
- قوله: ان اعوج شي في الضلع اعلاه: ٢٤١

شمیره	مضمون	صفحه

د روایت باب ترجمه الباب سره تعلق ۲۴۲

۸۱ - باب قُوا أَنْفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا ۲۴۳

۸۲ - باب حُسْنِ الْمَعَاشَةِ مَعَ الْأَهْلِ

قوله: جَلَسَ إِحْدَى عَشْرَةَ امْرَأَةً فَتَعَاهَدَنَ وَتَعَاذَنَ أَنْ لَا يَكْتُمَنَّ مِنْ أَخْبَارِ أَزْوَاجِهِنَّ: ۲۴۶

قوله: قَالَتْ الْأُولَى زَوْجِي لَحْمٌ جَمَلٌ غَفَّ عَلَى رَأْسِ جَبَلٍ لَا يَهْلُ فَيَرْتَقِي وَلَا سَمِيمٍ: ۲۴۶

قوله: قَالَتْ الثَّانِيَةُ زَوْجِي لَا أَبْتُ خَبْرَهُ إِلَّا أَخَافُ أَنْ لَا أَذَرَهُ إِنْ أَذْكَرَهُ أَذْكَرَ شَجَرَةً وَشَجَرَةً: ۲۴۶

قوله: قَالَتْ الثَّلَاثَةُ زَوْجِي الْعَشَقُ إِنْ أَنْطَقَ أَنْطَقَ وَإِنْ أَسْكُتَ أَعْلَقَ: ۲۴۷

قوله: قَالَتْ الرَّابِعَةُ زَوْجِي كَكَلٍ يَهَامَةُ لَا حَرَّ وَلَا قُرَّ وَلَا خَفَافَةَ وَلَا سَامَةَ: ۲۴۸

قوله: قَالَتْ الْخَامِسَةُ زَوْجِي إِنْ دَخَلَ فَبَدَّ وَإِنْ خَرَجَ أَيْدَى وَلَا يُسْأَلُ عَمَّا عَدَى: ۲۴۸

قوله: قَالَتْ السَّادِسَةُ زَوْجِي إِنْ أَكْثَلَ لَفَّ وَإِنْ شَرِبَ اشْتَفَّ وَإِنْ اضْطَجَعَ انْتَفَّ وَلَا يُؤَلِّمُ الْكَفَّ لِيَعْلَمَ الْبَثَّ: ۲۴۹

قوله: قَالَتْ السَّابِعَةُ زَوْجِي غَيَايَاءُ أَوْ عَيَايَاءُ طَبَايَاءُ كُلُّ دَائِلَةٍ دَاءٌ شَجَكٍ أَوْ فَلَكَ أَوْ جَمَعَ كَلَالِكٍ: ۲۴۹

قوله: قَالَتْ الثَّامِنَةُ زَوْجِي الْمَسُّ مَسُّ أَرْبَبٍ وَالزَّيْعُ زَيْعُ زَرْبٍ: ۲۵۰

قوله: قَالَتْ الثَّاسِعَةُ زَوْجِي رَفِيعُ الْعِمَادِ طَوِيلُ الْيَمَادِ عَظِيمُ الرَّمَادِ قَرِيبُ الْبَيْتِ مِنَ النَّادِ: ۲۵۰

قوله: قَالَتْ الْعَاشِرَةُ زَوْجِي مَا لَكَ وَمَا لَكَ مَا لَكَ خَيْرٌ مِنْ ذَلِكَ: ۲۵۱

قوله: لَهُ إِبِلٌ كَثِيرَاتُ الْمَبَارِكِ قَلِيلَاتُ الْمَسَارِكِ: ۲۵۱

قوله: وَإِذَا سَمِعْتَ صَوْتَ الْمِزْهَرِ أَتَيْتَ أَتَيْتَ هَوَالِكُ: ۲۵۱

قوله: قَالَتْ الْحَادِيَةُ عَشْرَةَ زَوْجِي أَبُوزَرْعٍ وَمَا أَبُوزَرْعٍ أَنَّاسٌ مِنْ حُلِيِّ أَذْنَى وَمَلَأَمِنْ شَعْمٍ: ۲۵۲

قوله: وَتَجَحَّنِي فَتَجَحَّتْ إِلَيَّ نَفْسِي وَجَدَنِي فِي أَهْلِ غَنِيمَةٍ يَشُقُّ فُجْعَلْنِي فِي أَهْلِ صَبِيلٍ وَأَطِيطُ وَذَائِبٍ وَمُتَّقٍ: ۲۵۲

قوله: فَعِنْدَهُ أَقُولُ فَلَا أَقْبِرُ وَأَرْقُدُ فَأَتَصَبَّرُ وَأُتَمَرُّ فَأَتَقَنَّرُ: ۲۵۳

قوله: أُمَامِي زَرْعٌ فَمَا أُمَامِي زَرْعٌ عَكُوْمُهُمَا رَدَاةٌ وَبَيْتُهُمَا قَسَاةٌ: ۲۵۳

قوله: ابْنُ أَبِي زَرْعٍ فَمَا ابْنُ أَبِي زَرْعٍ مَضْجَعُهُ كَمَلٍ شَطْبَةٌ وَشُيْبَعُهُ ذِرَاعُ الْجَفْرِ: ۲۵۳

قوله: بِنْتُ أَبِي زَرْعٍ فَمَا بِنْتُ أَبِي زَرْعٍ طَوْعُ أَبِيهَا وَطَوْعُ أُمِّهَا وَمِلُّ عِكَايَمِهَا وَغَيْطُ جَارِيَتِهَا: ۲۵۴

قوله: جَارِيَةُ أَبِي زَرْعٍ فَمَا جَارِيَةُ أَبِي زَرْعٍ لَا تَبُثُّ حَدِيثًا تَبْثِيهَا: ۲۵۴

قوله: وَلَا تَنْتَقِثْ مِيرَتَنَا تَنْقِيثًا وَلَا تَحْمَلْنَا بَيْتَنَا تَحْمِلًا: ۲۵۴

شمیره	مضمون	صفحه

- قوله: قَالَتْ خَرَجَ أَبُو زُرْعٍ وَالْأَوْطَابُ مُنْخَضٌ ٢٥٤
- قوله: فَلَقِيَ امْرَأَةً مَعَهَا وَلَدَانِ لَهَاكَ الْفَهْدَيْنِ يَلْعَبَانِ مِنْ تَحْتِ خَضِرَاهَا بِرُمَاتَيْنِ ٢٥٥
- قوله: فَتَنَ كَحْتُ بَعْدَهُ رَجُلًا تَارِكِبَ شَرِيًّا وَأَخَذَ خَطِيئًا ٢٥٥
- قوله: وَأَرَاكَ عَلَى نَعْبَاتِي وَأَعْطَانِي مِنْ كُلِّ رَائِحَةٍ زَوْجًا ٢٥٥
- قوله: وَقَالَ كَلِي أُمَزْرَعٌ وَمِيرِي أَهْلِي ٢٥٦
- قوله: قَالَتْ فَلَوْ جَمَعْتُ كُلَّ شَيْءٍ أَعْطَانِيهِ مَا بَلَغَ أَصْغَرَانِيَةَ أَبِي زُرْعٍ ٢٥٦
- قوله: قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ قَالَ سَعِيدُ بْنُ سَلَمَةَ عَنْ هِشَامٍ وَلَا تُعِيشُ بَيْنَتَا تَعِيشًا قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ وَقَالَ بَعْضُهُمْ فَأَتَقَمُّهُ بِالْيَمِيمِ وَهَذَا أَصَحُّ ٢٥٦

٧٣ - بَابُ مَوْعِظَةِ الرَّجُلِ ابْنَتَهُ لِحَالِ زَوْجِهَا

- قوله: وَعَدَلْتُ وَعَدَلْتُ مَعَهُ يَادَا وَفَتَبَرَّزْ ٢٦٢
- قوله: كُنْتُ أَنَا وَجَارِي مِنْ الْأَنْصَارِ ٢٦٣
- قوله: مِنْ عَوَالِي الْبَيْتَةِ ٢٦٣
- قوله: تَنَنَّا وَبِالنُّزُولِ ٢٦٣
- قوله: فَصَحِيتُ عَلَى امْرَأَتِي ٢٦٣
- قوله: لَا تَسْتَكْثِرُ النَّبِيَّ ﷺ أَي لَا تَطْلُبِي مِنْهُ الْكَثِيرَ ٢٦٣
- قوله: فَإِذَا هُوَ مُضْطَجِعٌ عَلَى رِمَالٍ حَصِيرٍ ٢٦٤
- قوله: وَسَادَةٌ مِنْ أَدْمٍ حَشْوُهَا لَيْفٌ ٢٦٤
- قوله: فَقُلْتُ اللَّهُ أَكْبَرُ ٢٦٤
- قوله: وَقَالَ عُبَيْدُ بْنُ حَنِينٍ سَمِعَ ابْنَ عَبَّاسٍ عَنْ عُمَرَ فَقَالَ اعْتَزَلَ النَّبِيُّ ﷺ أَزْوَاجَهُ ٢٦٤
- قوله: ثُمَّ قُلْتُ وَأَنَا قَابِلُهُمْ أَسْتَأْنِسُ ٢٦٥
- قوله: غَيْرَ أَهْمِيَّةٍ ثَلَاثَةٍ ٢٦٥
- قوله: مِنْ شِدَّةِ مَوْجِدَتِهِ عَلَيْهِنَ : مَوْجِدَةٌ ٢٦٥

٨٤ - بَابُ صَوْرِ الْمَرْأَةِ يَأْذُنِ زَوْجِهَا تَطَوُّعًا

- ٨٥ - بَابُ إِذَا تَابَتِ الْمَرْأَةُ مَهْجَرَةً فِرَاشَ زَوْجِهَا ٢٦٦
- ٨٦ - بَابُ لَا تَأْذُنِ الْمَرْأَةُ فِي بَيْتِ زَوْجِهَا إِلَّا بِإِذْنِهِ ٢٦٦
- قوله: وَمَا أَتَقَمَّتْ مِنْ نَفَقَةٍ عَنْ غَيْرِ أَمْرِهَا فَإِنَّهُ يُؤَدِّي إِلَيْهِ شَطْرَهُ ٢٦٧

شمیره	مضمون	صفحه

قوله: وَرَوَاهُ أَبُو الزَّيْنَادِ أَنَّهُ قَالَ عَنْ مُوسَى بْنِ أَبِي عَرَبَةَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ فِي الصَّوْمِ: ٢٢٨

باب ٢٢٨

٨٧- بَابُ كُفْرَانِ الْعَشِيرِ وَهُوَ الزَّوْجُ وَهُوَ الْخَلِيطُ مِنَ الْمَعَاهِرَةِ فِيهِ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ٢٢٩

قوله: تابعه ايوب وسلم بن زريق: ٢٧١

٨٨- بَابُ لَزُوجِكَ عَلَيْكَ حَقٌّ قَالَهُ أَبُو حَنِيفَةَ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ٢٧١

د بنخي سره د صحبت نه كولو والا حكم: ٢٧١

٨٩- بَابُ الْمَرْأَةِ رَاعِيَةٍ فِي بَيْتِ زَوْجِهَا

٩٠- بَابُ قَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ بِمَا فَضَّلَ اللَّهُ بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ إِلَى قَوْلِهِ: إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا كَبِيرًا ٢٧٢

٩١- بَابُ هِجْرَةِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نِسَاءً فِي غَيْرِ بَيْتِهِنَّ ٢٧٣

قوله: ويذكر عن معاوية بن حيدة رفعه: «غيران لاتهجر الافي البيت» والاول اصح: ٢٧٣

قوله: فنأداه: ٢٧٤

٩٢- بَابُ مَا يُكْرَهُ مِنَ ضَرْبِ النِّسَاءِ

٩٣- بَابُ لَا تُطِيعُ الْمَرْأَةُ زَوْجَهَا فِي مَعْصِيَةٍ ٢٧٢

وينتبه لگولو کبسي دنورو وينستو ملاويدو حکم: ٢٧٢

٩٤- بَابُ وَإِنْ امْرَأَةٌ خَافَتْ مِنْ بَعْلِهَا ثُجُورًا وَادْعَاءًا (النساء ١٣٨) ٢٧٧

قوله: لا يستكثر منها: ٢٧٧

٩٥- بَابُ الْعَزْلِ ٢٧٨

قوله: كنا نعزل على عهد النبي والقران ينزل: ٢٨٠

٩٦- بَابُ الْفُرْعَةِ بَيْنَ النِّسَاءِ إِذَا ارَادَ سَقَرًا

٩٧- بَابُ الْمَرْأَةِ تَهَبُ يَوْمَهَا مِنْ زَوْجِهَا لِضَرْمِهَا وَكَيْفَ يَقْرَأُ ذَلِكَ ٢٨٢

٩٨- بَابُ الْعَذْلِ بَيْنَ النِّسَاءِ ٢٨٣

٩٩- باب: اذا تزوج البكر على الثيب ٢٨٣

١٠٠- باب: اذا تزوج الثيب على البكر ٢٨٤

قوله: وقال عبد الرزاق، اخبرنا يوسف عن ايوب وعالد قال خالد: لو شئت لقلت رفعه: ٢٨٥

شمیره	مضمون	صفحه

٢٨٦	١٠١- بَاب مَنْ طَافَ عَلَى نِسَائِهِ فِي غُسْلٍ وَاحِدٍ.....	٢٨٦
٢٨٦	١٠٢- بَاب دُخُولِ الرَّجُلِ عَلَى نِسَائِهِ فِي الْيَوْمِ.....	٢٨٦
٢٨٦	١٠٣- بَاب إِذَا اسْتَأْذَنَ الرَّجُلُ نِسَاءَهُ فِي أَنْ يُخْرَجَ فِي بَيْتِ بَعْضِهِنَّ فَأَذِنَ لَهُ.....	٢٨٦
٢٨٧	١٠٤- بَاب حُبِّ الرَّجُلِ بَعْضَ نِسَائِهِ أَفْضَلَ مِنْ بَعْضٍ.....	٢٨٧
	١٠٥- بَاب الْمُتَشَبِّعِ بِمَا لَمْ يَنْتَلِ وَمَا يُنْهَى مِنْ افْتِحَارِ الضَّرَةِ	
٢٨٨	قوله: وما ينهى من افتحار الضرة:	٢٨٨
٢٨٩	١٠٦- بَاب الْغَيْرَةِ.....	٢٨٩
٢٩٤	١٠٧- بَاب غَيْرَةِ النِّسَاءِ وَوَجِدِهِنَّ.....	٢٩٤
٢٩٢	١٠٨- بَاب دَبِّ الرَّجُلِ عَنْ ابْنَتِهِ فِي الْغَيْرَةِ وَالْإِنْصَافِ.....	٢٩٢
٢٩٧	قوله: يرينى ما اراهما:	٢٩٧
	١٠٩- بَاب يَقْلُ الرَّجَالُ وَيَكْثُرُ النِّسَاءُ	
٢٩٨	١١٠- بَاب لَا يَخْلُقُونَ رَجُلًا بِأَمْرَأَةٍ إِلَّا دُوَّخَرَهُمُ الدُّخُولُ عَلَى الْمُغِيبَةِ.....	٢٩٨
٢٩٩	١١١- بَاب مَا يَحْجُوزُ أَنْ يَخْلُقُوا الرَّجُلَ بِالْمَرْأَةِ عِنْدَ النَّاسِ.....	٢٩٩
٢٩٩	١١٢- بَاب مَا يُنْهَى مِنْ دُخُولِ الْمُتَشَبِّعِينَ بِالنِّسَاءِ عَلَى الْمَرْأَةِ.....	٢٩٩
٣٠٠	١١٣- بَاب نَظَرِ الْمَرْأَةِ إِلَى الْحَبَشِ وَتَحْوِهِمْ مِنْ غَيْرِيَّةٍ.....	٣٠٠
٣٠١	١١٤- بَاب خُرُوجِ النِّسَاءِ لِحَوَائِجِهِنَّ.....	٣٠١
٣٠٢	١١٥- بَاب اسْتِئْذَانِ الْمَرْأَةِ زَوْجَهَا فِي الْخُرُوجِ إِلَى الْمَسْجِدِ وَغَيْرِهِ.....	٣٠٢
٣٠٢	١١٦- بَاب مَا يَحِلُّ مِنَ الدُّخُولِ وَالنَّظَرِ إِلَى النِّسَاءِ فِي الرِّضَاعِ.....	٣٠٢
	١١٧- بَاب لَا تَبَاشِرُ الْمَرْأَةُ الْمَرْأَةَ فَتَنْعَمَ بِزَوْجِهَا	
٣٠٣	١١٨- بَاب قَوْلِ الرَّجُلِ لِأَطْوَفِ الْيَلَّةِ عَلَى نِسَائِهِ.....	٣٠٣
٣٠٣	١١٩- بَاب لَا يَنْظُرُ أَهْلُهُ لَيْلًا إِذَا طَالَ الْغَيْبَةُ خَافَةً أَنْ يُخَوِّفَهُمْ أَوْ يَلْتَمِسَ عَفَاةَ بَنِيهِمْ.....	٣٠٣
٣٠٥	١٢٠- بَاب طَلَبِ الْوَلَدِ.....	٣٠٥
٣٠٥	قوله: قَالَ وَحَدَّثَنِى الثَّقَفَةُ أَنَّهُ قَالَ فى هَذَا الْحَدِيثِ الْكَيْسَ الْكَيْسَ:.....	٣٠٥
٣٠٦	قوله: تابعه عبيد الله عن وهب عن جابر عن النبي ﷺ فى الكيس:.....	٣٠٦
٣٠٦	١٢١- بَاب تَسْحِيدِ الْمُغِيبَةِ وَتَمَشُّطِ الشَّعْتَةِ.....	٣٠٦

شمییره	مضمون	صفحه

- ١٢٢- بَابُ وَلَا يُبْدِيَنَّ زَيْنَتَهُنَّ إِلَّا لِبُعُولَتِهِنَّ إِلَى قَوْلِهِ لَمْ يَطْهَرُوا عَلَى عَوْرَاتِ النِّسَاءِ ٣٠٦
- قوله: وَكَانَ مِنْ آخَرِ مَنْ بَقِيَ مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ ﷺ بِالْمَدِينَةِ ٣٠٧
- فأند: ٣٠٧
- ١٢٣- بَابُ وَالَّذِينَ لَمْ يَلْقُوا الْعِلْمَ مِنْكُمْ ٣٠٨
- ١٢٤- بَابُ قَوْلِ الرَّجُلِ لِمُصَاحِبِهِ هَلْ أَعْرَسْتَ اللَّيْلَةَ وَطَعْنِ الرَّجُلِ ابْتِنَتْهُ فِي الْحَاصِرَةِ... الخ: ٣٠٨

٧١- كتاب الطلاق

- بَابُ قَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى: يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا طَلَقْتُمُ النِّسَاءَ فَطَلِقُوهُنَّ لِغَيْرَتِهِنَّ وَأَحْصُوا الْعِدَّةَ: ٣١٢
- قوله: طَلَّقَ امْرَأَتَهُ وَهِيَ حَائِضٌ: ٣١٣
- قوله: مَرَّةً فَلْيَرَا جَعَلَهَا: ٣١٣
- قوله: ثُمَّ لَمْ يَكُنْهَا حَتَّى تَطْهَرَ لَمْ تَحِضْ ثُمَّ تَطْهَرُ: ٣١٤
- ١- بَابُ إِذَا طَلَّقْتَ الْحَائِضَ يَعْتَدُ بِذَلِكَ الطَّلَاقِ ٣١٤
- قوله: وَعَنْ قَتَادَةَ عَنْ يُونُسَ بْنِ جُبَيْرٍ: ٣١٦
- قوله: أَرَأَيْتَ إِنْ عَجَزَ وَاسْتَحَقَّ: ٣١٦

٢- بَابُ مَنْ طَلَّقَ وَهَلْ يُوَاجِهُ الرَّجُلُ امْرَأَتَهُ بِالطَّلَاقِ

- قوله: قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ رَوَاهُ حَجَّاجُ بْنُ أَبِي مَنِيعٍ عَنْ جَدِّهِ عَنْ الزُّهْرِيِّ: ٣١٧
- دابنة الجون واقعه: ٣١٨
- آيا مذكوره دواره واقعات يو دي يا بيلي بيلي؟ ٣٢٠
- آيا داشان دير واقعات راغلي دي يا دا يو واقعه ده؟ ٣٢١
- د مذكوره بنخي انجام ٣٢٢
- قوله: حَدَّثَنَا ابْنُ نَعِيمٍ وَقَدَاتِي بِالْجُونِيَةِ: ٣٢٢
- قوله: فَأَنْزَلْتُ فِي بَيْتِ نَخْلٍ امِئَةً بِنْتَ النَّعْمَانِ: ٣٢٢
- قوله: وَمَعَهَا دَابَّتُهَا حَاصِنَةٌ لَهَا: ٣٢٣
- قوله: وَهَلْ تَهَبُ الْمَلَكَهَ نَفْسَهَا لِلْمَوْتَةِ: ٣٢٣
- يو اشكال او دهغي جواب ٣٢٣
- قوله: قَدْ عَذْتُ بِمَعَاذِ: ٣٢٤
- قوله: الْحَقُّ بِأَهْلِهَا: ٣٢٤

شمیره	مضمون	صفحه

قوله: ابراهيم بن ابي الوزير: ٣٢٤

٣- بَابُ مَنْ أَجَازَ طَلَّاقَ الثَّلَاثِ لِقَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى الطَّلَاقُ مَرَّتَانٍ فَأَمْسَاكَ بِمَعْرُوفٍ أَوْ تَسْرِعْ بِإِحْسَانٍ

درې طلاقه يو خانې ورکول جائز دی که نه ؟ ٣٢٥

آيا درې طلاقه به يوشميرلې شی يا درې ؟ ٣٢٦

دظاهريه روميې استدلال ٣٢٧

د جمهورو د طرفه ددې خبرې جوابات : ٣٢٧

دظاهريه دويم قول : ٣٢٨

د ركانه حديث جواب ٣٢٨

د جمهورو دلائل : ٣٣٠

قوله: وقال ابن الزبير في مريض طلق: لا يرى ان توث مبتوتة: ٣٣٢

د«امراة الفار حكم» ٣٣٢

قوله: وقال الشعبي: ترضه: ٣٣٢

قوله: وقال ابن شبرمة: تزوج اذا انقضت العدة قال نعم: ٣٣٢

يو اشكال او دهغې جواب : ٣٣٤

٤- بَابُ مَنْ خَيْرَ نِسَاءَ

قوله: قال مسروق لا ابالي اخيرتها واحدة او مائة بعد ان تختارني: ٣٣٢

٥- بَابُ إِذَا قَالَ قَارِئُكَ أَوْ سَرَّحْتَكَ أَوْ الْخَلِيَّةَ أَوْ الْبَرِيَّةَ أَوْ مَا غَنَى بِهِ الطَّلَاقُ فَهُوَ عَلَى نَيْتِهِ ٣٣٢

د طلاق صريح الفاظ: ٣٣٢

كنايه سره به كوم يو طلاق واقع كيږي ؟ ٣٣٧

قوله: وقالت عائشة: قد علم النبي ﷺ ان ابوي لم يكونا يا امراني بفراقه: ٣٣٨

٦- بَابُ مَنْ قَالَ لِامْرَأَتِهِ أَلَيْتَ عَلَيَّ حَرَامًا ٣٣٨

قوله: وقال الحسن: نيته: ٣٣٩

قوله: وقال اهل علم: اذا طلق ثلاثا فقد حرمت عليه فمهره حراما بالطلاق والفراق: ٣٣٩

قوله: وليس هذا كالذي يحرم الطعام لانه لا يقال للطعام الحرام: حرام ويقال للمطلقة حرام: ٣٣٩

قوله: وقال في الطلاق ثلاثا لا تحمل له حتى تنكح زوجا غيره: ٣٤٠

شميره	مضمون	صفحه

- قوله: وقال الليث عن نافع: ٣٤٠
- قوله: لو طلقت مرة او مرتين فان النبي ﷺ امرني بهذا: ٣٤٠
- دامام بخارى رحمه الله رائي: ٣٤١

٧- بَابُ لِمَ تُحَرِّمُ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكَ

- قوله: ربيع بن نافع: ٣٤٢
- قوله: ابن عباس يقول: اذا حرما امراته ليس بشئ: ٣٤٢
- قوله: فتواصيت انا وحفصة: ٣٤٣
- قوله: واذا امر النبي الى بعض ازواجه حديثا لقوله شربت عللا: ٣٤٤
- قوله: عُنَّةٌ مِنْ عَمَلٍ: ٣٤٤
- قوله: جَرَسَتْ تَحْتَهُ الْعُرْفُطُ: ٣٤٤
- قوله: تَقُولُ سَوْدَةُ قَوْلَ اللَّهِ مَا هُوَ إِلَّا أَنْ قَامَ عَلَى الْبَابِ فَأَرَدْتُ أَنْ أَتَايَهُ بِمَا أَمَرْتَنِي بِهِ فَقَرَأَ: ٣٤٥
- قوله: تَقُولُ سَوْدَةُ قَوْلَ اللَّهِ لَقَدْ حَرَمْنَا: ٣٤٥
- تعارض روايات او ددي حل: ٣٤٥
- د ترجمه الباب مقصد: ٣٤٥

٨- بَابُ لَا طَّلَاقَ قَبْلَ النِّكَاحِ

- قبل النكاح دتعليق مسئله: ٣٤٦
- قوله: قول الله تعالى: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نَكَحْتُمُ الْمُؤْمِنَاتِ ثُمَّ طَلَقْتُمُوهُنَّ: ٣٤٧
- ٩- بَابُ إِذَا قَالِ لِمَرْأَتِهِ وَهُوَ مُكْرَهُ هَذِهِ أُخْتِي فَلَا شَيْءَ عَلَيْهِ: ٣٤٨
- ١٠- بَابُ الطَّلَاقِ فِي الرِّغْلَاقِ وَالْكُرْهِ وَالْكُرَانِ وَالْمَجْنُونِ وَأَمْرِهِمَا وَالْعَلْقِ وَالنِّسَابِ فِي الطَّلَاقِ وَالْيَرْزُوكِ وَغَيْرِهِ: ٣٤٩
- داغلاق معنى: ٣٥٠
- اقسام دغضب: ٣٥٠
- طلاق مجنون ومكره: ٣٥١
- طلاق سكران: ٣٥٢
- به غلطنى كنيى يا به هيره د طلاق وركولو حكم: ٣٥٢
- قوله: لقول النبي ﷺ الاعمال بالنية: ٣٥٣
- قوله: وتلا الشعبي: ربنا لا تواخذنا ان نسينا او اخطانا: ٣٥٤

شمیره	مضمون	صفحه

٣٥٤	قوله: وَمَا لَا يَجُوزُ طَلَاقُ الْمُسَوِّسِ:	٣٥٤
٣٥٤	قوله: وَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِلَّذِي أَقْرَعَ عَلَى نَفْسِهِ أَبَاكَ جُنُونٌ:	٣٥٤
٣٥٤	قوله: وَقَالَ عَلِيُّ بْنُ بَقَرٍ حَزْمَةُ خَوَاصِرَ شَارِقِي:	٣٥٤
٣٥٥	قوله: وَقَالَ عُثْمَانُ: لَيْسَ لِمَجْنُونٍ وَلَا لِسُكْرَانَ طَلَاقٌ:	٣٥٥
٣٥٥	قوله: وَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: طَلَاقُ السُّكْرَانِ وَالْمُسْكِرَةِ لَيْسَ بِجَائِزٍ:	٣٥٥
٣٥٥	قوله: وَقَالَ عُقْبَةُ بْنُ عَامِرٍ: لَا يَجُوزُ طَلَاقُ الْمُسَوِّسِ:	٣٥٥
٣٥٥	قوله: وَقَالَ عَطَاءٌ: إِذَا بَدَأَ بِالطَّلَاقِ فَلَهُ شَرْطُهُ:	٣٥٥
٣٥٥	قوله: وَقَالَ نَافِعٌ: طَلَّقَ رَجُلٌ امْرَأَتَهُ الْبَيْتَةَ إِنَّ خَرَجَتْ فَقَالَ ابْنُ عُمَرَ إِنَّ خَرَجَتْ فَقَدْ بَيَّنَّتْ مِنْهُ وَإِنْ لَمْ تَخْرُجْ فَلَيْسَ بِشَيْءٍ:	٣٥٥
٣٥٦	قوله: وَقَالَ الزُّهْرِيُّ فِيهِمْ: قَالَ إِنْ لَمْ أَفْعَلْ كَذَا وَكَذَا فَأَمْرَاتِي طَالِقٌ ثَلَاثًا يُسْأَلُ عَمَّا قَالَ وَعَقْدٌ عَلَيْهِ قَلْبُهُ حِينَ خَلَفَ بِتِلْكَ الْيَمِينِ فَإِنْ سَمَى أَجَلًا أَرَادَهُ وَعَقْدٌ عَلَيْهِ قَلْبُهُ حِينَ خَلَفَ:	٣٥٦
٣٥٧	قوله: وَقَالَ إِبْرَاهِيمُ: إِنْ قَالَ لَا حَاجَةَ لِي فِيكَ نَيْتُهُ:	٣٥٧
٣٥٧	قوله: وَطَلَاقُ كُلِّ قَوْمٍ بِلِسَانِهِمْ:	٣٥٧
٣٥٧	قوله: وَقَالَ قُتَادَةُ: إِذَا قَالَ إِذَا خَلَمْتُ فَأَنْتِ طَالِقٌ ثَلَاثًا يَفْشَاهَا عِنْدَ كُلِّ طَهْرٍ مَرَّةً فَإِنْ اسْتَبَانَ تَمَلُّهَا فَقَدْ بَانَ مِنْهُ:	٣٥٧
٣٥٧	قوله: وَقَالَ الْحَسَنُ: إِذَا قَالَ الْحَقِي بِأَهْلِكَ نَيْتُهُ:	٣٥٧
٣٥٧	قوله: وَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: الطَّلَاقُ عَنْ وَطَرٍ وَالْعَتَاقُ مَا أُرِيدَ بِهِ وَجْهُ اللَّهِ:	٣٥٧
٣٥٨	قوله: وَقَالَ الزُّهْرِيُّ: إِنْ قَالَ مَا أَنْتِ بِأَمْرَاتِي نَيْتُهُ وَإِنْ تَوَى طَلَاقًا قَبُولُ مَا تَوَى:	٣٥٨
٣٥٨	قوله: وَقَالَ عَلِيُّ بْنُ أَلَمٍ: تَعْلَمُ أَنَّ الْقَلَمَ رَفَعَ عَنْ ثَلَاثَةٍ:	٣٥٨
٣٥٨	د ب ج د طلاق حكم:	٣٥٨
٣٥٨	قوله: وَقَالَ عَلِيُّ بْنُ وَكَلٍ الطَّلَاقُ جَائِزٌ إِلَّا طَلَاقُ الْمَعْتُوَةِ:	٣٥٨
١١- بَابُ الْخُلْعِ وَكَيْفُ الطَّلَاقِ فِيهِ		
٣٦٠	د ت ب لونه مخكنبي خلع چا كړې وه:	٣٦٠
٣٦١	قوله: كيف الطلاق فيه:	٣٦١
٣٦١	قوله: وَقَوْلُ اللَّهِ تَعَالَى: وَلَا يَجِلُّ لَكُمْ أَنْ تَأْخُذُوا بِمَا آتَيْنَاهُمْ مِنْ شَيْئًا:	٣٦١
٣٦٢	قوله: وَأَجَازَ عُمَرُ الْخُلْعَ دُونَ السُّلْطَانِ:	٣٦٢

شمیره	مضمون	صفحه

٣٢٢	قوله: وَأَجَازَ عُمَانُ الْخَلْعَ دُونَ عِصَاصٍ رَأْسِيهَا:	٣٢٢
٣٢٣	قوله: وَقَالَ طَاوُسٌ إِذَا أَنْ يَخَافَا أَلَا يَقِيمَا حَدُودَ اللَّهِ فِيهَا افْتَرَضَ لِكُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا عَلَى صَاحِبِهِ فِي الْعُسْرَةِ:	٣٢٣
٣٢٣	قوله: وَلَمْ يَقُلْ قَوْلَ السُّفَهَاءِ لَا يَمِيلُ حَتَّى تَقُولَ لَا أَغْتِيلُ لَكَ مِنْ جَنَابَةٍ:	٣٢٣
٣٢٤	قوله: امرأة ثابت بن قيس:	٣٢٤
٣٢٥	قوله: ولكن اكره الكفر في الاسلام:	٣٢٥
٣٢٥	قوله: اقبل الحديقة وطلقها تطليقة:	٣٢٥
٣٢٥	قوله: قال ابو عبد الله لا يتابع فيه عن ابن عباس:	٣٢٥
٣٢٦	قوله: وقال ابراهيم بن طهمان عن خالد بن عكرمة عن النبي ﷺ:	٣٢٦
٣٢٦	قوله: حدثنا قراة:	٣٢٦

١٢- بَابُ الشَّقَاقِ وَهَلْ يُشِيرُ بِالْخُلْعِ عِنْدَ الضَّرُورَةِ

٣٢٧	دترجمة الباب سره دحدیث مناسبت:	٣٢٧
٣٢٨	١٣- بَابُ لَا يَكُونُ بَيْنَهُ الْأُمَةُ طَلَاقًا:	٣٢٨
٣٢٩	قوله: بيده عقدة النكاح:	٣٢٩
٣٢٩	قوله: ولا تأخذوا مآبتيهوهن شيئا الا ان يخافا ان لا يقيما حدود الله:	٣٢٩
٣٢٩	قوله: فان خفتما ان لا يقيما حدود الله فلا جناح عليهما فيما افتدت به:	٣٢٩
٣٧٠	قوله: خذ الذي لها عليك واخل سبيلها قال نعم:	٣٧٠

١٤- بَابُ خِيَارِ الْأُمَةِ تَمَحَّتِ الْعَبْدُ

٣٧١	مسئله خيار عتق:	٣٧١
٣٧٤	١٥- بَابُ شَفَاعَةِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي زَوْجِ بَرِيرَةَ:	٣٧٤
٣٧٤	باب ١٥:	٣٧٤
٣٧٥	١٦- بَابُ قَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى: وَلَا تَنْكِحُوا الْمُشْرِكَاتِ حَتَّى يُؤْمِنَ وَلَا أُمَةٌ مُؤْمِنَةٌ خَيْرٌ مِنْ مُشْرِكَةٍ وَلَا أُعْجِبْتُكُمْ [البقرة_٢٢٢]:	٣٧٥
٣٧٥	كتابه سره د نكاح كولو حكم:	٣٧٥
٣٧٦	١٧- بَابُ نِكَاحِ مَنْ أَسْلَمَ مِنَ الْمُشْرِكَاتِ وَعِدَّتِهِنَّ:	٣٧٦
٣٧٦	قوله: وَقَالَ عَطَاءٌ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ:	٣٧٦

شميره	مضمون	صفحه

قوله: ثُمَّ دُكِّرَ مِنْ أَهْلِ الْعَهْدِ مِثْلَ حَدِيثِ مُجَاهِدٍ وَإِنْ هَاجَرَ عَبْدُ اللَّهِ وَأَمَةً: ٣٧٧

قوله: وَقَالَ عَطَاءٌ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ كَانَتْ قُرَيْبَةُ بِنْتُ أَبِي أُمَيَّةَ: ٣٧٧

١٨- بَابُ إِذَا أَسْلَمْتَ الْمُشْرِكَةَ أَوِ النَّصْرَانِيَّةَ تَحْتَ الدِّمِّيِّ أَوِ الْحَرْبِيِّ

داحد الزوجين داسلام قبلولو نه پس دنكاح حكم: ٣٧٨

قوله: وَقَالَ عَبْدُ الْوَارِثِ.....: ٣٧٨

قوله: وَقَالَ دَاوُدُ عَنْ إِبْرَاهِيمَ النَّسَائِيِّ سُبُلَ عَطَاءٍ.....: ٣٧٩

قوله: وَقَالَ مُجَاهِدٌ إِذَا أَسْلَمَ فِي الْعِدَّةِ يَتَزَوَّجُهَا: ٣٧٩

قوله: وَقَالَ الْحَسَنُ وَتَنَادَتْ فِي مَجُوسِيْنَ أَسْلَبَاهُمَا عَلَى نِكَاحِيهَا: ٣٧٩

قوله: وَقَالَ ابْنُ جُرَيْجٍ قُلْتُ لِعَطَاءٍ أَمْرًا مِنَ الْمُشْرِكِينَ جَاءَتْ إِلَى الْمُسْلِمِينَ: ٣٧٩

قوله: وَقَالَ مُجَاهِدٌ هَذَا كُلُّهُ فِي صَلَاحِ بَيْنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَبَيْنَ قُرَيْشٍ: ٣٨٠

١٩- بَابُ قَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى لِلَّذِينَ يُؤْمِنُونَ مِنْ نِسَائِهِمْ تَرَبُّصُ أَرْبَعَةِ أَشْهُرٍ: ٣٨١

دايلاء تعريف: ٣٨١

دايلاء حكم: ٣٨١

٢٠- بَابُ حُكْمِ الْمَفْقُودِ فِي أَهْلِهِ وَمَالِهِ

د مفقود الخبر داهل او مال حكم: ٣٨٣

د حضرت امام بخارى رحمه الله عليه رائي: ٣٨٥

قوله: قَالَ سَفِيَّانُ: فَلَقِيتُ رِبْعَةَ بْنَ أَبِي عَبْدِ الرَّحْمَنِ، قَالَ سَفِيَّانُ وَلَمْ أَحْفَظْ عَنْهُ شَيْئًا غَيْرَ

هَذَا فَقُلْتُ أَرَأَيْتَ حَدِيثَ يَزِيدَ مَوْلَى الْمُنْبِيعِ فِي أَمْرِ الضَّالَّةِ هُوَ عَنْ زَيْدِ بْنِ خَالِدٍ، قَالَ نَعَمْ: ٣٨٦

قوله: قَالَ يَحْيَى وَيَقُولُ رِبْعَةُ عَنْ يَزِيدَ مَوْلَى الْمُنْبِيعِ عَنْ زَيْدِ بْنِ خَالِدٍ قَالَ سَفِيَّانُ فَلَقِيتُ

رِبْعَةَ فَقُلْتُ لَهُ: ٣٨٦

٢١- بَابُ الظَّهَارِ

دايات شان نزول: ٣٨٨

قوله: وَقَالَ لِي إِسْمَاعِيلُ حَدَّثَنِي مَا لَيْكَ أَنَّهُ سَأَلَ ابْنُ شَهَابٍ عَنْ ظَهَارِ الْعَبْدِ فَقَالَ: ٣٨٨

قوله: قَالَ مَا لَيْكَ وَصِيَّامُ الْعَبْدِ شَهْرَانِ: ٣٨٩

قوله: وَقَالَ الْحَسَنُ بْنُ الْحَرِّ ظَهَارُ الْحُرِّ وَالْعَبْدِ مِنَ الْحُرِّ وَالْأَمَةِ سَوَاءٌ: ٣٨٩

قوله: وَقَالَ عِكْرِمَةُ إِنَّ ظَاهِرِينَ أُمَيَّةٍ فَلَيْسَ بِشَيْءٍ إِلَّا مِمَّا الظَّاهِرِينَ مِنَ النِّسَاءِ: ٣٨٩

شمیره	مضمون	صفحه

قوله: وَفِي الْعَرَبِيَّةِ لِمَا قَالُوا أَيْ فِيمَا قَالُوا وَفِي بَعْضِ مَا قَالُوا وَهَذَا أَوَّلَى لِأَنَّ اللَّهَ لَمْ يَدُلْ عَلَى الْمُنْكَرِ وَقَوْلِ الزُّوْرِ: ٣٩٠

تنبيه: ٣٩٠

٢٢- بَابُ الْإِشَارَةِ فِي الطَّلَاقِ وَالْأُمُورِ

د ترجمه الباب مقصد: ٣٩١

داشاري حکم: ٣٩١

قوله: وَقَالَ ابْنُ عُمَرَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا يُعَذِّبُ اللَّهُ بِدَمْعِ الْعَيْنِ وَلَكِنْ... الخ: ٣٩٢

قوله: وَقَالَ كَعْبُ بْنُ مَالِكٍ أَشَارَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى أَنْ خُذَ النِّصْفَ: ٣٩٢

قوله: وَقَالَتْ أُمِّمَاءُ صَلَّى النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي الْكُوفِ فَقُلْتُ لِعَائِشَةَ مَا شَأْنُ النَّاسِ وَهِيَ تَصَلِّي فَأَمَاتَ بِرَأْسِهَا إِلَى الشَّمْسِ فَقُلْتُ آيَةً فَأَمَاتَ بِرَأْسِهَا أَنْ نَعْمَ: ٣٩٢

قوله: وَقَالَ أَنَسُ أَوْمَأَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَدَيْهِ إِلَى أَبِي بَكْرٍ أَنْ يَتَّقِدَ: ٣٩٢

قوله: وَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ أَوْمَأَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَدَيْهِ وَلَا حَرَجَ: ٣٩٣

قوله: وَقَالَ أَبُو قَتَادَةَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي الصَّيْدِ لِلْمُخْرِمِ أَحَدٌ مِنْكُمْ أَمْرَةٌ أَنْ يَحْتِلَ عَلَيْهَا أَوْ أَشَارَ إِلَيْهَا قَالَ أَلَا قَالَ فَكُلُوا: ٣٩٣

قوله: وَقَالَتْ زَيْنَبُ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فُتِحَ مِنْ رَذْمٍ يَأْجُوجَ وَمَأْجُوجَ مِثْلَ هَذِهِ وَعَقْدَ يَسْعِينَ: ٣٩٣

قوله: وَلَيْسَ أَنْ يَقُولَ كَأَنَّهُ يَعْنِي الصُّبْحَ أَوْ الْفَجْرَ: ٣٩٧

قوله: وَأَظْهَرَ يَدَيْهِ يُدْهِمُهُ ثُمَّ مَدَّ إِحْدَاهُمَا مِنَ الْأُخْرَى: ٣٩٨

٢٣- بَابُ الْإِعَانِ

قوله: قَالَ الضَّحَّاكُ الْإِعَانُ الْإِشَارَةُ: ٤٠١

قوله: وَكَذَلِكَ الْأَصْمِلَاعُنْ: ٤٠٢

قوله: وَقَالَ ابْنُ أَبِي هُرَيْرَةَ الْأَخْرُسُ إِذَا كَتَبَ الطَّلَاقَ يَدِيهِ لَزِمَهُ: ٤٠٣

قوله: وَقَالَ حَمَّادُ الْأَخْرُسُ وَالْأَصْمَانُ قَالَ بِرَأْسِهِ جَازَ: ٤٠٣

٢٤- بَابُ إِذَا عَرَضَ بِنَفْسِ الْوَلَدِ ٤٠٤

قوله: أَنَّ رَجُلًا اتَى النَّبِيَّ ﷺ: ٤٠٥

٢٥- بَابُ إِخْلَافِ الْمَلَاعِينِ ٤٠٦

شمیره	مضمون	صفحه

٢٦- بَابُ يَبْدَأُ الرَّجُلُ بِالتَّلَاعُنِ

- ٢٧- بَابُ الْإِلْعَانِ وَمَنْ طَلَّقَ بَعْدَ الْإِلْعَانِ ٤٠٧
- قوله: ارایت رجلا وجد مع امراته رجلا يقتله فتقتلونه امر كيف يفعل: ٤٠٩
- قوله: فکرة رسول الله لمائل وعابها: ٤٠٩
- قوله: قال ابن شهاب فكانت سنة المتلاعنين: ٤٠٩
- دلغان مشروعت کله نه شو؟ ٤١٠

٢٨- بَابُ التَّلَاعُنِ فِي الْمَسْجِدِ

- ٢٩- بَابُ قَوْلِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَوْ كُنْتُ رَاجِعًا بِغَيْرِ بَيِّنَةٍ ٤١٢
- قوله: فَقَالَ عَاصِمُ بْنُ عَدِيٍّ فِي ذَلِكَ قَوْلًا ثُمَّ انْصَرَفَ: ٤١٣
- قوله: قَالَ أَبُو صَالِحٍ وَعَبْدُ اللَّهِ بْنُ يَسُوفَ أَدَمَ خِدْلًا: ٤١٤
- ٣٠- بَابُ صَدَاقِ الْمُلَاعَنَةِ ٤١٤
- قوله: قَرَّرَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَيْنَ أَخُوَيْ بَنِي الْعَجْلَانِ: ٤١٥
- قوله: قَالَ أَيُّوبُ فَقَالَ لِي عَمْرُو بْنُ دِينَارٍ إِنَّ فِي الْحَدِيثِ شَيْئًا لَا أَرَاكَ تُحَدِّثُهُ قَالَ قَالَ الرَّجُلُ مَا لِي قَالَ قِيلَ لَا مَالَ لَكَ: ٤١٥
- ٣١- بَابُ قَوْلِ الْإِمَامِ لِلْمُتْلَاعِنِينَ إِنَّ أَحَدَكُمْ كَاذِبٌ فَهَلْ مِنْكُمْ ثَائِبٌ ٤١٦
- قوله: سَأَلْتُ ابْنَ عَمْرٍو عَنِ الْمُتْلَاعِنِينَ: ٤١٧
- قوله: قَالَ سُفْيَانٌ حَفِظْتُهُ مِنْ عَمْرٍو أَيُّوبَ: ٤١٧

٣٢- بَابُ التَّفْرِيقِ بَيْنَ الْمُتْلَاعِنِينَ

- ٣٣- بَابُ يَلْحَقُ الْوَلَدُ بِالْمُلَاعَنَةِ ٤١٨
- ٣٤- بَابُ قَوْلِ الْإِمَامِ اللَّهُمَّ بَيْنَ ٤١٨
- ٣٥- بَابُ إِذَا طَلَّقَهَا ثَلَاثًا ثُمَّ تَزَوَّجَتْ بَعْدَ الْعِدَّةِ زَوْجًا غَيْرَهُ فَلَمْ تَحْمَسْهَا ٤١٩
- دحلاله نكاح مسنله: ٤١٩
- دامراة رفاعه واقعه: ٤٢٠
- دخفيه په مسلك باندې يو اشكال او ددې جواب: ٤٢٢
- ٣٦- بَابُ وَاللَّاهِي يَنْسَنُ مِنَ الْمَحِيضِ مِنْ نِسَائِكُمْ إِنْ رُبْتُمْ ٤٢٢
- د نابالغه جینی او د بودنی بنخي عدت: ٤٢٣

شماره	مضمون	صفحه

۳۷- بَابُ وَأُولَاتُ الْأَهْمَالِ أَجَلُهُنَّ أَنْ يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ

- ۴۲۴ ..... د حامله بنحو عدت :
 ۴۲۴ ..... د حضرت سبیعه واقعه :
 ۴۲۵ ..... ۳۸- بَابُ قَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى وَالْمُطَلَّقَاتُ يَرْجِعْنَ بِأَثْقِبِهِنَّ ثَلَاثَةَ قُرُوءٍ .....
 ۴۲۲ ..... د حضرت امام بخاری رحمه الله رجحان :
 ۴۲۲ ..... د حضرت ابراهیم نخعی د اثر حاصل :
 ۴۲۲ ..... قوله: وقال معمر: اقراوات المرأة اذا دنا حیضها واقراوات اذا دنا طهرها :
 ۴۲۲ ..... قوله: ويقال: ما قراوات بلا قاط اذا لم تجتمع ولدافی بطنها :

۳۹- بَابُ قِصَّةِ فَاطِمَةَ بِنْتِ قَيْسٍ

- ۴۲۷ ..... د حضرت فاطمه بنت قیس واقعه :
 ۴۲۸ ..... د معتده مبتوته دنفقی او سکنی حکم :
 ۴۲۹ ..... د احنافو دلائل :
 ۴۳۱ ..... د ابراهیم نخعی رحمه الله مراسیل حجت دی :
 ۴۳۲ ..... د حضرت فاطمه بنت قیس د واقعی جواب :
 ۴۳۳ ..... قوله: حدثنا اسماعیل :
 ۴۳۵ ..... قوله: وزاد ابن ابی الزناد عن هشام عن ابيه :

۴۰- بَابُ الْمُطَلَّاقَةِ إِذَا أَخْشَى عَلَيْهَا فِي مَسْكَنٍ

زَوْجَهَا أَنْ يُقَاعِمَ عَلَيْهَا أَوْ تَبَدُّ وَعَلَى أَهْلِهَا

- ۴۳۷ ..... د معتده مطلقه د کور نه د وتلو حکم :
 ۴۳۸ ..... د معتده الوفات دنفقه او سکنی حکم :
 ۴۴۱ ..... ۴۱- بَابُ قَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى وَلَا تَجِدُ لَهُنَّ أَنْ يَكُنَّ مِمَّنْ مَخْلَقَ اللَّهِ فِي أَرْحَامِهِنَّ [البقرة: ۲۳۸] .....
 ۴۳۹ ..... مِنْ الْحَيْضِ وَالْحَمْلِ .....
 ۴۳۹ ..... قوله: حدثنا سليمان... الخ :
 ۴۳۹ ..... قوله: فقال لها عقرى او حلقى انك لحابستنا :
 ۴۴۰ ..... ۴۲- بَابُ وَبَعُولَتُهُنَّ أَحَقُّ بِرَدِّهِنَّ فِي الْعِدَّةِ وَكَيْفَ يَرَا جَمْعُ النِّسَاءِ إِذَا طَلَّقَهَا وَاحِدَةً أَوْ ثَنَتَيْنِ .....
 ۴۴۱ ..... د طلاق نه د رجوع مسنله :

شمیره	مضمون	صفحه

۴۴۱ ..... : طلاق نه به خنک رجوع کولی شی ؟

۴۴۲ ..... ۴۳ - بَابُ مُرَاجَعَةِ الْحَائِضِ

۴۴ - بَابُ مُحِدِّ الْمُتَوَقَّى عَنْهَا زَوْجَهَا أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَعَشْرًا

۴۴۳ ..... قوله: وقال الزهري: لا يرى ان تقرب الصبية الطيب لان عليها العدة:

۴۴۳ ..... دسوک موده

۴۴۴ ..... د جاهلیت دزمانی عدت

۴۴۵ ..... قوله: انها اخبرته هذه الاحاديث الثلاثة:

۴۴۵ ..... قوله: لا يحل لامرأة تؤمن بالله واليوم الآخر:

۴۴۵ ..... قوله: على ميت:

۴۴۵ ..... قوله: الاعلى زوج:

۴۴۵ ..... قوله: اربعة اشهر وعشرا:

۴۴۵ ..... يراشكال او دهغي جوابونه:

۴۴۶ ..... قوله: جاءت امرأة الى رسول الله ﷺ:

۴۴۶ ..... قوله: اشتكت عيها:

۴۴۶ ..... قوله: كانت المرأة اذا توفى عنها زوجها دخلت حفا:

۴۴۷ ..... قوله: فقلما تفتض بش الامات:

۴۴۷ ..... قوله: فتعطى بعة:

۴۴۸ ..... قوله: فدخلت على زينب ابنة جحش حين توفى اخوها:

۴۵ - بَابُ الْكُحْلِ لِلْحَادَّةِ

۴۴۹ ..... چه كومې ښځې سوگ كوي د هغوى دپاره د رانجو لگولو حكم:

۴۵۰ ..... ۴۶ - بَابُ الْقُطْبِ لِلْحَادَّةِ عِنْدَ الظَّهْرِ

۴۵۰ ..... قوله: قال ابو عبد الله القط والكست مثل الكافور والقافور نبذة قطعة:

۴۷ - بَابُ تَلْبُسِ الْحَادَّةِ ثِيَابِ الْعَصَبِ

۴۵۱ ..... قوله: ولا تمس طيبا الا ادنى طهرها:

۴۵۲ ..... دسوک والاښځې دپاره دثياب عصب داستعمال حكم:

۴۵۲ ..... ۴۸ - بَابُ وَالَّذِينَ يَتَوَقَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَنْزَا إِلَى قَوْلِهِ يَمَاعُملُونَ خَيْرٌ

شماره	مضمون	صفحه
۴۹	باب مَهْرُ الْبَغِيِّ وَالنِّكَاحِ الْقَاسِدِ	۴۵۵
۵۰	باب الْمَهْرُ لِلْمَدْخُولِ عَلَيْهَا وَكَيْفَ الدُّخُولُ أَوْ طَلْقُهَا قَبْلَ الدُّخُولِ وَالْمَيْسِ	۴۵۲
۵۱	باب الْمُنْعَةِ لِلَّتِي لَمْ يُفْرَضْ لَهَا	۴۵۸
۵۲	قوله: كيف الدخول:	۴۵۸
۵۳	قوله: اوطلقها قبل الدخول والميس:	۴۵۹
۵۴	قوله: اوطلقها قبل الدخول والميس:	۴۵۹

یو وضاحت

کتاب فضائل القرآن: الاحادیث (۴۲۹۴-۴۷۷۵)،

د صحیح بخاری کتاب فضائل القرآن په ۳۷ بابونو مشتمل دي او په دې کښې امام بخاری ټول (۹۹) احادیث مرفوعه ذکر کړي دي په دې کښې د معلق او متابعاتو تعداد اتلس دي او باقی ۸۱ احادیث موصوله دي ۷۳ احادیث په کښې مکرر دي یعنی هغه مخکښې تیر شوي دي او باقی ۲۲ احادیث هغه دي چه امام دلته په اول ځل ذکر کړي دي د فضائل قرآن د یوولسو احادیثو نه علاوه باقی ټولو احادیث امام مسلم رحمته الله علیه هم نقل کړي دي په دې وجه ددې باب اکثر احادیث متفق علیه دي کتاب فضائل القرآن کښې امام بخاری رحمته الله علیه د صحابو رضی الله عنهم او سلف صالحینو اووه آثار هم نقل کړي دي -

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
حامداً ومصلياً:

د مرتب درخواست: صحیح البخاری د جلد ثانی نه د کشف الباری دریم جلد ستاسو په لاسونو کښې دې دایه کتاب فضائل القرآن، کتاب النکاح او کتاب الطلاق باندې مشتمل دې کتاب التفسیر د کتاب المغازی نه درې کاله ورسته راغلې وو ددې دریم جلد په ترتیب، تحقیق، تعلیق او کتابت او طباعت کښې دوه کاله وخت اولگیدلو، دکشف الباری کتاب المغازی او کتاب التفسیر هریو د جدا جدا موضوع په وجه دمستقل کتاب حیثیت لری همدا شان دا جلد هم د جدا موضوع په وجه د مستقل کتاب حیثیت لری دا جلد چه د صحیح البخاری د کومې حصې په تشریح مشتمل دی په دې حصه کښې امام بخاری رحمه الله د انسان د ازدواجی ژوند متعلق د نبی کریم صلی الله علیه و آله احادیث مبارکه او د صحابه رضی الله عنهم او سلف صالحینو رضی الله عنهم آثار او اقوال خپل خاص او منفرد اسلوب سره جمع کړی دی امام بخاری رحمه الله په کتاب فضائل القرآن کښې (۳۷) بابونه، کتاب النکاح کښې (۱۳۱) بابونه او کتاب الطلاق کښې (۵۳) بابونه قائم کړی دی نو په دې جلد کښې ټول (۲۱۲) بابونه دی دا بابونه په (۳۳۵) مرفوع، احادیثو او د حضرات صحابه کرامو رضی الله عنهم او سلف صالحینو رضی الله عنهم په (۱۳۳) آثارو باندې مشتمل دي

مرفوع احادیثو کښې (۳۲۷) احادیث مکرر دی او (۱۱۸) احادیث په اول ځل امام بخاری رحمه الله ذکر کړی دی دغه په اول ځل راغلی احادیثو په تخریج کښې په حاشیه کښې د صحاح سته نه شوې دې کتاب النکاح کښې امام بخاری رحمه الله د رضاع مسائل هم بیان کړی دی دغه شان کتاب الطلاق کښې د لعان، ظهار او عدت مسائل هم راغلی دی.

په ترتیب او تحقیق کښې هم د دغه امورو خیال ساتل شوې دې د کوم ذکر چه مخکنی جلدونو کښې شوې دې ترجمه الباب، د امام بخاری راڼي او رجحان، د انمه اربعه مسلک، او بحث طلب مسائلو کښې د دوی د دلائلو د وضاحت اهتمام شوې دې د هر کتاب په ابتداء کښې د هغې سرسری تعارف هم کړې شوې دي

دې عظیم علمی کار دپاره چه د کوم علمی، روحانی، او جسمانی قوتونو او صلاحیتونو د روښانه لاتین ضرورت دې د خپل ژوند په بیایان کښې د لرې لرې پورې د هغې رڼا نه ښکاری خو په دې خیال زما همت کلک او زیاتیرې چه الله جل شانہ کمزورې گیاه لره د دروند غر د استحکام عطاء کولې شی بې وسه مېرې د سلیمان عليه السلام ملگرې کولې شی یوې ذره ته وسعت او فراخوالي ورکولې شی اود مخالف موسم بې رونقې د فصل گل په رونقونو بدلولې شی.

الله تعالی خالص په خپل فضل او کرم سره د دې جلدونو د ترتیب کولو توفیق ماته نصیب کړه او د هغه د فضل نه مې دا امید دي چه هم دغه شان به راتلونکی جلدونه هم مکمل شی

آخر کښې د لوستونکو نه د حضرت شیخ الحدیث دامت برکاتهم د صحت او عافیت دپاره د خصوصی دعاگانو درخواست دې چه دا کار الله تعالی د هغوی د شفقت په سیوری کښې مکمل کړی اودې ناکاره ته د باقی حصو دتکمیل توفیق نصیب کړی او په وختونو کښې برکت او د ترتیب

او تحقیق په مرحلو کښې آسانی پیدا کړی آمین _ وصالی الله علی خیر خلقه محمد وآله وصحبه اجمعین

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

۶۹=کتاب فضائل القرآن

امام بخاری د کتاب التفسیر نه روسته کتاب فضائل القرآن ذکر کړو د دواړو بابونو په مینځ کښې مناسبت پیڅی ښکاره دې د ابو ذرد نسخې نه علاوه باقی نسخو کښې لفظ د کتاب په دې مقام کښې نشته (۱)

فضائل جمع د فضیله ده دا د «تقصیمة» ضد دې د فضل او فضیلت دواړو یوه معنی ده (۲). آیا د قرآن یوه حصه د بلې حصې نه افضله ده او که نه ؟؟

په دې مقام کښې د فضائل قرآن د مناسبت په وجه یو بحث کیږي چه د قرآن کریم بعضې حصه د بعضې نورو حصو نه افضله وی که نه ؟ په دې مسئله کښې اختلاف دې او دا اختلاف د دویمې هجری صدی نه پس هغه وخت پیدا شو چه د خلق القرآن مسئله رااوچته شوه د دې نه مخکښې په دې مسئله کښې هیڅ قسم اختلاف نه وو د قرآن کریم د بعضې سورتونو او خاص آیاتونو متعلق چه فضائل راغلی دی په هغې کښې هیڅ قسم تاویل ته ضرورت پېښ شوې نه وو خو په دویمه هجری صدی کښې چه کله د خلق القرآن مسئله رااوچته شوه او جمهور اهل سنت او ائمو د معتزله فرقې په رد کښې د کلام الله د غیر مخلوقیت عقیدې وضاحت او کړو هغه وخت دا مسئله مخې ته راغله (۳)

د معتزلو په نیز کلام الله چونکه مخلوق دې او د مخلوق په ما بین کښې د تفضیل نه انکار نشی کیدي په دې وجه د قرآن د یوې حصې افضل کیدل د بلې حصې نه دهغوی په نیزڅه د اشکال خبره نه ده خودومره ده چه اهل سنت په نیز په دې مسئله کښې دوه مذهبه پیدا شول ① د امام ابو الحسن اشعری، قاضی ابو بکر باقلانی، احمد بن کلاب او د متاخرینو شافعیه مذهب دا دې چه قرآن کریم کښې تفاضیل نشته یعنی دا اووئیل چه د قرآن کریم بعضې حصه د بعضې نورې نه افضله ده صحیح خبره نه ده (۴)

یوه وجه ده دا چه که یوه حصه د بلې نه افضله ومنلې شی نو د مفضل علیه د ناقصیت وهم پیدا کیږي او قرآن خو د هر قسم نقصان نه پاک دې (۵)

دویمه وجه دا ده چه کلام الله د الله تعالی صفت قدیمه دې اوپه صفات قدیمه کښې تفاضل جائز نه دې پېدې وچه د تاضل قول صحیح نه دې بلکه ابو عبد الله دراج په دې موضع باندې مستقلة رساله تفاضل لیکلې ده او په هغې کښې په امتناع د تفاضل باندې د اهل سنت اجماع نقل کړې ده لکه هغه لیکي: «اجمع اهل السنة على ان ما ورد في الشراء مما ظاهرة البافاضلة بين

۱) فتح الباری (۴/۹) وعمدة القاری (۱۱۲۰)۔

۲) عمدة القاری (۱۱۲۰)۔

۳) فتاوی ابن تیمیة کتاب التفسیر (۵۳۱۷)۔

۴) التعليق الصبيح (۳۲۱۳)۔

۵) فتاوی شیخ الإسلام ابن تیمیة کتاب التفسیر (۶۹۱۷)۔

آی القرآن وسوره لیس المراد به تفصیل ذوات بعضها علی بعض اذ هم کلام الله وصفه من صفاته بل هو کله
له فاضل کسائر صفاته الواجب لها نعت الکمال» (۳)

باقی کومو کومو آیاتونو یا سوتونو ته چه افضل یا اعظم وئیلې شوې دی دا حضرات نې
دوه مطلبه بیانوی

① یو دا چه د افضل او اعظم نه مراد عظیم او فاضل والې مراد دې یعنی ددې نه مقصود
نفس فضیلت او عظمت دې د بل څیز په مقابله کښې اعظم او فضیلت مراد نه دې (۳) یا
افضل او اعظم نې ورته په اعتبار د ثواب او جزاء وئیلې دې یعنی دغه حصه د بلې حصې نه
د ثواب په اعتبار سره افضله او غوره ده او د ثواب په اعتبار سره په تفاضل کښې د چا
اختلاف نشته ځکه چه ثواب او جزاء مخلوق دې او په مخلوق کښې تفاضل د ټولو په نیز
صحيح دې (۱)

② دویم مسلك د جمهورو امت او ائمه اربعه دې چه د قرآن کریم بعضې حصه د بعضې بلې
حصې نه افضل ده (۲)

د دې حضراتو مستدلات هغه نصوص دی په کومو کښې چه د مختلفو آیاتونو او سورتونو
فضیلت او عظمت او خاص اهمیت بیان شوې دې چه منجمله د هغې نه څو فضائل راروان
دی مثلاً آیه ۱ لکړسې ته د قرآنی آیاتونو سردار وئیلې شوې ده سورة یسین ته قلب القرآن
وئیلې شوی دی سورة اخلاص د ثلث القرآن مساوی گنلې شوې دې دا ټول نصوص په دې
خبره دلالت کوی چه د قرآن یوه حصه به په بله حصه فضیلت لری

پاتې شوه دا خبره چه بعضو لره په بعضو فضیلت ورکړې شی نو د مفضل علیه د نقص وهم
لازمیږي دا څه وزنی دلیل نه دې یو څیز که د بل څیز په مقابله کښې افضل او گنلې شی د
هغې مطلب هیڅکله دا نه وی چه گویا دا بل څیز ناقص دې بعضې انبیاء د نورو انبیاءو نه
افضل دی خو ددې مطلب دا نه دې چه مفضل علیه کښې نقص یا کمې او کوتاهی موجود
ده بیا که چا ته دا وهم واقع کیږي نو د هغه د وهم په وجه خو دا صحیح او صریح روایات
نشی رد کولې دا د جمهورو عالمانو مسلك دې (۳)

لکه علامه ابن تیمیه رحمته الله علیه چه لیکي: «والقول بأن کلام الله بعضه افضل من بعض هو القول بالثبوت عن
السلف وهو الذي عليه أئمة الفقهاء من الطوائف الأربعة وغيرهم» (۳)

مثلاً قل هو الله احد او «تبت يدا أبي لهب» دا دواړه دا لله تعالی کلام دی خو د متکلم فیه په
اعتبار سره دواړو کښې تفاضل دې یو کښې متکلم فیه د الله تعالی جل شانه ذات او
صفات دی او په دویم کښې یو کافر متکلم فیه دې په دې اعتبار سره په دواړو کلامونو

۱ (فتاوی شیخ الإسلام ابن تیمیه (۷۳۱۱۷)۔

۲ (فتاوی شیخ الإسلام ابن تیمیه (۶۹۱۱۷)۔

۳ (مجموع فتاوی شیخ الإسلام ابن تیمیه (۱۳۱۱۷، التعلیق الصبیح (۳۲/۳)۔

۴ (مجموع فتاوی شیخ الإسلام احمد بن تیمیه کتاب التفسیر (۱۳۱۱۷)۔

کتابي تفاوت او تفاضل دي (۱)

په قرآن کریم کېنې د تفاضل دا اختلاف په حقیقت کېنې په یو بل مشهور اختلاف باندې مېنې دي او هغه دا چې کلام الله شی واحد دي که شی متعدد ، د اشاعرو په نیز کلام الله شی واحد دي په دي کېنې هیڅ قسم تنوع او تعدد نشته او کله چې تنوع او تعدد نشته نو خپل مینځ کېنې د تفاضل سوال نه پیدا کیږي لیکن د نورو عالمانو په نیز کلام الله شی واحد نه دي لکه علامه قسطلانی چې تقدیم و تاخیر لیکي :

«ولعل الخلاف في هذه المسئلة يلتفت إلى الخلاف المشهور أن كلام الله شيء واحد أمر لا وعند الشعري أنه لا يتنوع في ذاته بل بحسب متعلقاته وليس لكلام الله الذي هو صفة ذاته بعض لكن بالتأويل والتعبير، وفهم السامعين اشتمل على أنواع المخاطبات ولولا تنزله في هذه البواقع لما وصلنا إلى فهم شيء منه» (۲)

بَابُ كَيْفِ نَزَلِ الْوَحْيُ وَأَوَّلُ مَا نَزَلَ

د صحیح بخاری په اکثر و نسخو کېنې د «(نزل الوحي)» لفظ دي نزول مصدر دي خو د ابو ذر په نسخه کېنې د «(نزل الوحي)» الفاظ دي يعنی د مصدر په ځاني «(نزل)» د ماضی صیغه ده (۳)

د حافظ ابن حجر رحمته الله علیه نه په دي مقام کېنې تسامح واقع شوې دي هغوی نزول ته د جمع صیغه ونيلي ده (۴)

علامه عینی رحمته الله علیه دوی راگیر کړي دي او لیکي

«وقال بعضهم كيف نزل الوحي بصيغة الجمع قلت كأنه ظن من عدم وقوفه على العلوم العربية لفظ النزول جمع وهو غلط فاحش وإنما هو مصدر من نزل ينزل نزولاً» (۱)

قوله: قال ابن عباس المهيمن: الأمين، القرآن أمين على كل كتاب

قبيله: سورة مائدي په آيت نمبر (۳۸) کېنې دي «وَأَوْثَقْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ الْكِتَابِ وَمُهَيْمِنًا عَلَيْهِ» يعنی مونږ په تاسو داسې يو رښتينې کتاب نازل کړې دي چې د مخکنو کتابونو تصديق کونکې دي او د هغې د مضامينو نگهبان دي

علامه شبير احمد عثمانی رحمته الله علیه د دي آيت لاندې لیکي :

د مهيمن څو معاني بيان شوي دي امين ، غالب ، حاکم ، نگهبان ، او محافظ او د هري معنی په اعتبار سره قرآن کریم د مختلفو کتابونو دپاره مهيمن کيدل صحيح دي د الله تعالی چې کوم امانت په تورات ، انجيل او نورو آسماني کتابونو کېنې وديعت کړې شوی

(۱) فتاوی شيخ الإسلام ابن تيمية (۶۸، ۶۷، ۱۱۷) _

(۲) ارشاد الساری (۲۵۴/۱۱) _

(۳) ارشاد الساری (۲۵۴/۱۱) _

(۴) فتح الباری (۴۱۹) _

وود زیاتی خیز سره په قرآن کښې محفوظ دی په هغې کښې هیڅ خیانت نه دي شوې او کوم چه فروغی خیزونه په هغه کتابونو کښې د مخصوص مخاطبینو یا د زمانې د حال موافق وو هغه قرآن منسوخ کړل او کوم حقائق چه نا مکمل وو د هغې نې تکمیل اوکړو او

کومه حصه چه د موجوده وخت په اعتبار سره غیر مهمه وه هغه نې بیخي پریخوده (۳) دحضرت ابن عباس رضی الله عنه دا تعلیق عبدبن حمید په خپل تفسیر کښې موصولاً نقل کړې دي

فرمانی (۳)

[۳۹۳] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُوسَى عَنْ شَيْبَانَ عَنْ يَحْيَى عَنْ أَبِي سَلَمَةَ قَالَ أَخْبَرْتَنِي عَائِشَةُ وَأَبْنُ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَا لَيْتَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَكَّةَ عَشْرِينَ يَوْمًا عَلَيْهِ الْقُرْآنُ وَالْمَدِينَةَ عَشْرِينَ يَوْمًا [ر: ۳۹۵]

د عبيدالله بن موسی استاذ شیبان بن عبدالرحمن دي چه کنيت نې ابو معاويه دي دده شيخ يحيى بن ابی کثير دي او د يحيی شيخ ابو سلمه بن عبدالرحمن بن عوف دي دا حديث په کتاب المغازی کښې تیر شوې دي (۱)

[۳۹۵] حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا مُعْتَمِرٌ قَالَ سَمِعْتُ أَبِي عَنْ أَبِي عُمَانَ قَالَ أَتَيْتُ ابْنَ جَبْرِيلَ أَتَى النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَعِنْدَهُ أُمُّ سَلَمَةَ فَجَعَلَ يَخْذُلُ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا مِرْسَلَةَ مِنْ هَذَا أَوْ كَمَا قَالَ قَالَتْ هَذَا وَحْيٌ فَلَمَّا قَامَ قَالَتْ وَاللَّهِ مَا حِينَئِذٍ إِلَّا آيَةٌ حَتَّى سَمِعْتُ خُطْبَةَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُخْبِرُ خَبْرَ جَبْرِيلَ أَوْ كَمَا قَالَ قَالَ أَبِي قُلْتُ لِأَبِي عُمَانَ مِمَّنْ سَمِعْتَ هَذَا قَالَ مِنْ إِسَامَةَ بْنِ زَيْدٍ [ر: ۳۹۵]

معتمر بن سلمان فرمانی چه ما د خپل والد سليمان نه اوریدلی وو او هغه د ابو عثمان عبدالرحمن نه دی نه نقل کړی دی چه ماته خبر راکړې شوې وو چه حضرت جبریل عليه السلام نبی کریم ته راغلو او د نبی کریم عليه السلام سره ام سلمه رضی الله عنها موجوده وه حضرت جبریل عليه السلام په خبرو کولو شروع اوکړه نبی کریم عليه السلام د ام سلمې رضی الله عنها نه تپوس اوکړو دا څوک دي؟ هغې عرض اوکړو دا دحیه (صحابی) دي بیا چه نبی کریم عليه السلام پاڅیدو نو حضرت ام سلمې عرض اوکړو قسم په رب ما خو دي دحیه رضی الله عنه گنړلو تر دي چه ما د رسول الله خطبه واوریده چه هغوی د حضرت جبریل عليه السلام خبرې نقل کولې (دهغې نه اندزه لگیده چه د نبی عليه السلام ته چه څوک راغلې وو هغه حضرت جبریل عليه السلام وو چه د حیه رضی الله عنه په شکل کښې راغلې وو)

قوله: قَالَ أَبِي قُلْتُ لِأَبِي عُمَانَ مِمَّنْ سَمِعْتَ هَذَا: معتمر بن سليمان فرمانی چه زما پلار (سليمان) وئیلی دی چه ما د خپل شيخ ابو عثمان نه تپوس اوکړو چه تا دا حديث د چا نه اوریدلې دي؟ نو ابو عثمان او فرمائیل چه ما د حضرت اسامه بن زيد رضی الله عنه نه اوریدلې دي چه د رسول الله عليه السلام محبوب وو

په پورتنی سند کښې ابو عثمان حديث مرسل بیان کړې دي ددې وجې د هغوی شاگرد

سلیمان د هغوی نه تپوس اوکړو چه تاسو د چا نه اوریدلې دې نو هغوی د حضرت اسامه بن زید رضی الله عنه نوم اوخودلو۔

خطبه د کوم څیز متعلق وه؟ ددې حدیث متعلق دا خبره پاتې کیږي چه په دې خطبه کې رسول الله صلی الله علیه و آله کومه خبره کړې وه او کومه قصه یې بیان کړې وه حافظ ابن حجر رحمته الله علیه فرماني چه ما ته په دې باره کېنې داسې څه روایت ملاوه نشو چه د هغې نه دغه معلومه شی خو ډیره ممکن ده چه په دې کېنې د بنو قریظه طرف ته د تلو کوم حکم ورکړې شوې وو هغه مراد وی ځکه چه په ،، دلائل بیهقی ،، کېنې د عبدالرحمن بن قاسم په طریق سره د حضرت عائشې رضی الله عنها نه هم دغه شان روایت منقول دې چه هغوی نبی صلی الله علیه و آله د سورلۍ په حالت کېنې د یو کس سره خبرو کولو باندې لیدلې وود خبرو نه چه اوزگار شو نبی صلی الله علیه و آله دوی ته تشریف راوړو نو دوی ترې تپوس اوکړو چه دا څوک وو نو نبی صلی الله علیه و آله اوفرمانیل دې د چا پشان وو ؟ حضرت عائشې اوفرمانیل د دحیه رضی الله عنها پشان وو نو نبی صلی الله علیه و آله اوفرمانیل چه دا حضرت جبرئیل وو ماته یې د بنو قریظه طرف ته د تلو حکم اوکړو۔ ددلائل بیهقی ددې روایت نه دا اخذ کولې شی چه د بخاری ذکر شوې حدیث باب کېنې د ((خبر خبر جبرئیل)) نه هم دا قصه او واقعه مراد ده (۱)

خو علامه عینی رحمته الله علیه دا خبره په درې وجوه سره رد کړې ده یو دا چه په حدیث باب کېنې د حضرت ام سلمې ذکر دې چه هغه د نبی صلی الله علیه و آله سره وه او د دلائل بیهقی په روایت کېنې د حضرت عائشې نوم دې دویمه دا چه راویان هم په دواړو کېنې مختلف دی دریم دا چه د حدیث باب نه معلومیږي چه حضرت ام سلمې رضی الله عنها نبی صلی الله علیه و آله په کور کېنې لیدلې وو او حضرت عائشې رضی الله عنها د کور نه بهر د سورلۍ په حالت کېنې لیدلې وو ددې وجې په حدیث باب کېنې د ((خبر جبرئیل)) نه د بنو قریظه واقعه مراد نشي اخستی (۲)

خو په دواړو کېنې تطبیق کیدې شی چه واقعه خو هم هغه د بنو قریظه وه خو حضرت ام سلمې او حضرت عائشې رضی الله عنهما دواړو به لیدلې وی یو په کور کېنې دننه او بل د کور نه بهر، هم دا وجه ده چه علامه قسطلانی رحمته الله علیه د علامه عینی رحمته الله علیه د اعتراض په تردید کېنې لیکي۔

((أجاب في إتحاف الإعتاض : بأنه ليس في شيء من ذلك ما يمنع إتحاد القصة فإدراك كل من عائشة وأم

سلمة)) (۳)

[۳۷۹] (۳) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ حَدَّثَنَا سَعِيدُ الْمُقْبِرِيُّ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا مِنْ الْأَنْبِيَاءِ نَبِيٍّ إِلَّا أُعْطِيَ مَا يَشَاءُ مِنْ

(۱) فتح الباری (۶۱۹)۔

(۲) عمدة القای (۱۲۱۲۰)۔

(۳) ارشاد الساری (۲۵۶۱۱)۔

(۴) أخرجه البخاری ایضا فی کتاب الإعتصام باب قول الله صلی الله علیه و آله بعثت بجماع الکلم رقم الحدیث ۷۲۶۳ ومسلم فی کتاب الإیمان باب وجوب الإیمان برسالة نبینا محمد صلی الله علیه و آله رقم الحدیث ۱۵۲ ، والتسانی فی کتاب التفسیر باب قوله جل شانہ ((إنا أوحینا الیک کما أوحینا إلی نوح)) رقم الحدیث (۱۱۱۲۹) وفي فضائل القرآن باب کیف نزول القرآن رقم الحدیث (۷۹۷۷)۔

عَلَيْهِ الْبَشَرُ وَأَمَّا كَانَ الَّذِي أُوتِيتُ وَخَيًّا أَوْ حَاةَ اللَّهِ أَلَيْ فَارْجُونَ أَكُونُ أَكْثَرَهُمْ تَابِعًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ [ر: ۶۸۳۶]

سعید مقبری د خپل پلار نه نقل کوی چه نوم ئې کیسان دې او هغوی د حضرت ابوهریره رضی الله عنه نه نقل کوی چه نبی صلی الله علیه و آله فرمایلی دی چه په پیغمبرانو کښې یو پیغمبر هم داسې نه دې تیر شوې چه یوه معجزه ورته هم نه وې ورکړې شوې چه د هغې معجزې په وجه خلقو ایمان راوړې وې یعنی هر نبی ته یوه نه یوه معجزه ضرور ورکړې شوې وه چه د هغې مشاهده به ئې اوکړه نو خلق به ایمان راوړو ته مجبوره شو خو په دې باره کښې چه کوم خیز ماته راکړې شوې دې هغه وحی الهی ده کومه چه الله تعالی په ما باندې نازل کړې ده ددې وجې زما امید دې چه د قیامت په ورځ به زما د تابعدارو شمار دتولو نه زیات وی .
د حدیث باب خلور مطلبونه : امام نووی ددې حدیث درې مطلوبه بیان کړی دی

① یو دا چه هر یو نبی ته معجزه ورکړې شوې ده ددې پشان معجزه به د دوی نه وړاندې پیغمبرانو ته هم ورکړې شوې وه خو زما لویه معجزه قرآن کریم دې او دا یوه داسې معجزه ده کومه چه زما نه وړاندې چاته هم نه ده ورکړې شوې ددې وجې د قیامت په ورځ به زما د امت شمار د تولو نه زیات وی

② دویم مطلب دا دې چه نورو پیغمبرانو ته کومې معجزې ورکړې شوې وې په هغې کښې د جادو او سحر د لارې گمان ووجه خلقو به هغې باندې د جادو او سحر گمان کولو خو کومه معجزه چه ماته راکړې شوې ده په دې کښې داسې قسم گمان نشی کولی

③ دریم مطلب دا دې چه د نورو انبیاءو معجزې به د هغوی په تلو سره ختمې شوې د هغې مشاهده صرف هغه کسانو کولې شوه کوم چه د هغوی په زمانه کښې په هغه وخت کښې حاضر وو خو قرآن کریم یوه داسې معجزه ده چه د قیامت تر ورځې پورې هر سړې ددې مشاهده کولې شی (۱)

په دې درې مطلبونو کښې څه تضاد نشته ټول مراد کیدې شی په اصل کښې د حدیث سیاق د نورو پیغمبرانو د معجزاتو او د نبی کریم صلی الله علیه و آله په معجزه کښې د فرق ښکاره کولو دپاره دې او ذکر شوی درې واړه مطلبونو نه فرق ښکاره کیدې شی .

محشی د بخاری علامه سندی رحمته الله علیه یو بل مطلب بیان کړې دې او هغه دا دې چه د ((امن علیه البش)) نه د نورو پیغمبرانو د معجزاتو ښکاره والي خودل مقصود دې چه هغه معجزات داسې ښکاره وې چه د هغې مشاهده به ئې اوکړه نو زړه به پخپله ایمان راوړو باندې مجبوره شو لکه مړی ژوندی کول د کانړی نه اوښه راوتل وغیره خو د نبی کریم صلی الله علیه و آله د معجزه قرآن پاک ادراک د کمال عقل نه بغیر نشی کیدې نو نبی صلی الله علیه و آله ته چه د قرآن معجزه ورکړې شوې ده دا په دې خبره دلیل دې چه د امت محمدیه د خلقت بنیاد په کمال عقل باندې کیخودې شوې دې او د کمال عقل وصف دوی ته ورکړې شوې دې ددې وجې ددې

امت نه هم دا امید دې چه ددې اکثریت به ایمان راوړی ځکه چه دکمال عقل هم دا تقاضا ده» (۱)
 د «وإِنَّمَا كَانَ الذِّي أَوْتِيَتْهُ» کښې د «وَأَمَّا» کلمه د حصر ده خو د نبی ﷺ معجزات صرف قرآن کریم کښې منحصر نه دی د دوی ﷺ نورې هم ډیر معجزې شته خو په دې ټولو کښې قرآن کریم چونکه یو لازواله او لویه معجزه ده ددې وجې په کلمه حصر سره په خصوصیت سره ددې ذکر او کړې شو (۲)

قوله: مَا مِنْ الْأَنْبِيَاءِ نَبِيٍّ إِلَّا أُعْطِيَ مَا مِثْلُهُ أَمَرَ عَلَيْهِ الْبَشَرُ: په دې جمله کښې «ما» موصوله ده او دا د فعل «اعطى» دپاره مفعول به ثانى دې «مثله» مبتداء ده او «أمر عليه البشر» پوره جمله ددې خبر دې مبتدا او خبر چه دواړه ملاؤ شو د «ما» موصوله دپاره صله ده

د «آمن» په صله کښې باء او لام استعمالوی او دلته «على» استعمال شوې دې کوم چه په معنی د لام کښې ده «أى آمن لأجله البشر» او د لام په ځانې د «على» د استعمال وجه دا ده «آمن» د غلبې معنی

لره متضمن دې مطلب دا دې چه ددې معجزې شان به دا وی چه ددې مشاهده او کړې نو انسان به په ایمان راوړو باندې مجبوره او مغلوب شی او د هغې رد کولو دپاره څه وجه باقى نه پاتې کیږي (۳)

علامه طیبی رحمه فرمائی «عليه» د «آمن» د فاعل نه حال واقع شوې دې یعنی په دې معجزه باندې انسان ایمان راوړی په داسې حال کښې چه هغه ددې چیلنج او مقابله نه مغلوبه شی (۴)

دا حدیث امام بخاری دلته په اول ځل ذکر کړې دې او وړاندې په کتاب الاعتصام کښې ئې هم دا ذکر کړې دې امام مسلم او امام نسائی هم ددې تخریج کړې دې -

[۳۹۷۷] حَدَّثَنَا (۵) عَمْرُو بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ حَدَّثَنَا ابْنُ عَنْ صَالِحِ بْنِ كَيْسَانَ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ قَالَ أَخْبَرَنِي أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ اللَّهَ تَعَالَى تَابَهُ عَلَى رَسُولِهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْوَحْيَ قَبْلَ وَقَاتِهِ حَتَّى تَوَفَّاهُ أَكْثَرَ مَا كَانَ الْوَحْيُ ثُمَّ تَوَفَّى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعْدُ

(۱) حاشية البخارى للسندى (۷۴/۲)

(۲) ارشاد السارى (۲۵۷/۱۱)

(۳) عمدة القارى (۱۳/۲۰)

(۴) عمدة القارى (۱۳/۲۰) - وشرح طيبى -

(۵) وأخرجه مسلم فى أوائل كتاب التيسير رقم الحديث (۳۰۱۶) والنسائى فى كتاب فضائل القرآن باب كيف نزول القرآن رقم الحديث (۷۹۸۳) -

دا حدیث هم امام بخاری دلتہ پہ اول ځل نقل کړې دې حضرت انس بن مالک رضی اللہ عنہ فرمائی چه په رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم باندې د هغوی د وفات نه وړاندې څو ځله پرله پسې الله تعالی وحی راولېږله تردې چه نبی صلی اللہ علیہ وسلم پورته کړې شو یعنی د نبی صلی اللہ علیہ وسلم د وفات نه څه موده وړاندې نه واخله تر وفاته پورې چه کومه موده ده په هغې کښې وحی الهی پرله پسې په تواتر سره نازلیدله په دغه زمانه کښې وحی د باقی نورو ټولو زمانو نه زیاته وه بیا ددې نه پس نبی صلی اللہ علیہ وسلم وفات شو۔

قوله: حَتَّى تَوْفَاهُ أَكْثَرُ مَا كَانَ الْوَحْيُ: «(اکثر) د (الوحی) د لفظ نه حال واقع شوي دې «ما» موصوله ده او د «اکثر» دپاره مضاف الیه ده «ای اکثر ما کان الوحی نزولاً علیه من غیره من الأزمته»

قوله: ثُمَّ تَوَفَّى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعْدُ: «بعد» مبنی بر ضمه دې څکه چه ددې مضاف الیه محذوف منوی ده «(ای بعد ذلك)»

[۳۱۸] حَدَّثَنَا أَبُو نَعِيمٍ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ الْأَسْوَدِ بْنِ قَيْسٍ قَالَ سَمِعْتُ جُنْدَبًا يَقُولُ اشْكِي النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَمْ يَقُمْ لَيْلَةً أُولَيَّتَيْنِ فَأَتَتْهُ امْرَأَةٌ فَقَالَتْ يَا مُحَمَّدُ مَا أَرَى شَيْطَانَكَ إِلَّا قَدْ تَرَكَكَ فَانْزَلَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ وَالضُّحَى وَاللَّيْلُ إِذَا سَجَى مَا وَدَّعَكَ رَبُّكَ وَمَا قَلَى [۱۰۷۲:۱]

۲=بَابُ نَزْلِ الْقُرْآنِ بِلِسَانِ قُرَيْشٍ وَالْعَرَبِ

وَقَوْلُ اللَّهِ تَعَالَى قُرْآنًا عَرَبِيًّا (يوسف: ۲): [الشعراء: ۱۹۵]

دا ترجمه په ابواب المناقب کښې تیره شوي ده خو هلته د «(بلسان قريش)» نه پس «(والعرب)» اضافه نشته (۱)

د بخاری شارحینو ددې ترجمې څه مقصد نه دې بیان کړې خو داسې معلومیږي چه امام بخاری یوې اختلافي مسئلې طرف ته اشاره کوي

ایا په قرآن کریم کښې غیر عربي الفاظ شته؟ او هغه دا چه په قرآن کریم کښې غیر عربي الفاظ واقع شوي دي که نه؟ په دې مسئله کښې دوه مذاهب دي

① د امام شافعي، ابن جریر، طبری، ابو عبیده، معمر بن مثنی، قاضي ابوبکر باقلانی او مشهور امام لغت ابن فارس رانې دا ده چه په قرآن کریم کښې غیر عربي لفظ نه دي استعمال شوي (۲)

نڅکه چه الله تعالی فرمانيږي دي «إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا» او په بل ځانې کښې فرمائي «(بلسان عربي مبين)» نو ځکه په قرآن کریم کښې غیر عربي لفظ نه دي مستعمل.

(۱) صحيح البخاری أبواب المناقب (۷۲۰)

(۲) الإفتان ی علوم القرآن (۱۳۵۱) النوع الثامن والثلاثون فيما وقع فيه بغير لغة العرب۔

باقی په قرآن کریم کښې چه کوم غیر عربي نومونه دی لکه ابراهیم ، موسی وغیره یا ددې نه سوا نور هغه الفاظ د کومو په باره کښې چه وئیلې شی چه دا د حبشی ژبې یا سریانی ژبې وغیره الفاظ دی دا حضرات په دې باره کښې مختلف تاویلات کوی

بعضې حضرات وائی چه داسې لغات د «تواردالغات» د قبیلې ځنی دی یعنی لکه څنگه چه دا په حبشی ، سریانی وغیره ژبو کښې استعمالیږی دغه شان دغه په عربي کښې هم استعمالیږی نو دې ته غیر عربي وئیل صحیح نه دی

بعضې حضرات وائی اگرچه دا اصلاً عربي ژبه کښې داخل نه دی خو د نورو ژبو سره د مخلوط معاشرت په وجه په عربي کښې هم دغه شان داخل شوی دی چه عربي ټکی ترې جوړ شوی دی (۱)

امام شافعی رحمته الله فرمائیلي دی چه د پوره عربي لغت احاطه کول د نبی نه سوا د بل چا دپاره ممکن نه ده ددې وجې کوم کلماتو ته چه غیر عربي وئیلی شوی دی نو دا د ناواقفیت په

بنیاد وئیلې شوی دی قرآن کریم هغه د عربي په حیثیت سره استعمال کړی دی (۲)

⑤ خو نور عالمان فرمائیلي چه په قرآن کریم کښې غیر عربي الفاظ استعمال شوی دی باقی په کومو آیاتونو کښې چه د قرآن عربیاً وغیره الفاظ راغلي دی هغه په خپل ځانې ټیک دی ځکه چه یو غیر عربي کلمات استعمال شی په دې سره قرآن د عربیت نه نه اوځی که په یوه فارسی قصیده کښې یو عربي لفظ مستعمل وی نو څوک هم دا نه وائی چه دا قصیده په فارسی کښې نه ده هم دغه شان بعضې غیر عربي کلمات چه په قرآن کښې استعمال شوی دی په دې سره د قرآن پاک په عربیت څه اعتراض نه راځی (۳)

علامه سیوطی رحمته الله هم دا قول اختیار کړې دې دوی فرمائی چه حافظ ابن جریر طبری رحمته الله په صحیح سند سره د حضرت ابو میسره تابعی نه روایت نقل کړې دې چه هغوی فرمائیلي دی «(القرآن من کل لسان)» په قرآن کریم کښې د هرې ژبې الفاظ دی (۴)

په قرآن کریم کښې څومره الفاظ غیر عربي دي؟ هغه غیر عربي الفاظ اوکلمات کوم چه په قرآن کریم کښې استعمال شوی دی علامه تاج الدین سبکی ، حافظ ابن حجر او علامه سیوطی رحمته الله دا شمار کړی دی

علامه تاج الدین سبکی رحمته الله اوویشتمه الفاظ شمار کړی دی (۵)

حافظ ابن حجر رحمته الله په دې باندې د څلیریشتمو زیادت کړې دې نو د دواړو نه یو پنځوس جوړیږی (۶)

۱) (الإتقان فی علوم القرآن (۱۳۵۱ و ۱۳۶)۔

۲) (الإتقان فی علوم القرآن (۱۳۶۱)۔

۳) (الإتقان فی علوم القرآن (۱۳۵۱)۔

۴) (الإتقان فی علوم القرآن (۱۳۵۱)۔

۵) (الإتقان فی علوم القرآن (۱۴۰۱)۔

۶) (الإتقان فی علوم القرآن (۱۴۰۱)۔

علامه سیوطی رحمۃ اللہ علیہ پہ دے باندے د شپیتو زیادت کرے دے نو د هغی تعداد یو سل یوولس نه زیات دے (۱)

علامه سیوطی رحمۃ اللہ علیہ پہ دے موضوع باندے یوه مستقل رساله «المهذب فيما وقع في القرآن من العربی» لیکلی ده د هغی خلاصه هغوی په «الإتقان في علوم القرآن» کښې نقل کرې ده (۲)
بهر حال امام بخاری رحمۃ اللہ علیہ دا ترجمه قائمه کرې ده او د قرآن پاک آیاتونه یې ذکر کرې دی د هغې حضراتو تائید کوی څوک چه وائی په قرآن کښې غیر عربی هیڅ لفظ نشته دا دلته ددې ترجمې غرض کیدې شی.

[۳۳۳] حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ حَدَّثَنَا شُعَيْبٌ عَنْ الزُّهْرِيِّ وَأَخْبَرَنِي أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ قَالَ قَالَ قَامَرُ عُمَانُ زَيْدُ بْنُ ثَابِتٍ وَسَعِيدُ بْنُ الْعَاصِ وَعَبْدُ اللَّهِ بْنُ الزُّبَيْرِ وَعَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ الْحَارِثِ بْنُ هِشَامٍ أُنْزِلَ فِي الْمَصَاحِفِ وَقَالَ هُمْ إِذَا اخْتَلَفُوا انْتُمُوزِدُوا ثَابِتٌ فِي عَرَبِيَّةٍ مِنْ عَرَبِيَّةِ الْقُرْآنِ فَكَتَبُوها بِلسَانِ قُرَيْشٍ فَإِنَّ الْقُرْآنَ أُنْزِلَ بِلِسَانِهِمْ فَفَعَلُوا [۳: ۳۳۵]

قوله: قُرَيْشٍ فَإِنَّ الْقُرْآنَ أُنْزِلَ بِلِسَانِهِمْ فَفَعَلُوا: قرآن کریم د قریشو په ژبه کښې نازل شوې دې ددې متعلق قاضی ابو بکر باقلانی رحمۃ اللہ علیہ فرمائی چه «ان معظم القرآن أنزل بلسان قریش» یعنی لویه حصه د قریشو په ژبه کښې نازل شوې دې (۳)

او ابو شامه فرمائی چه ابتداء د نزول د قریشو په لغت کښې نازل شوې دې بیا روسته په نورو ژبو کښې هم ددې د قراءت اجازت ورکړې شو. (۴)

[۳۴۰] حَدَّثَنَا أَبُو لَيْثُمٍ حَدَّثَنَا هِشَامُ حَدَّثَنَا عَطَاءٌ وَقَالَ مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ عَنْ ابْنِ جُرَيْجٍ قَالَ أَخْبَرَنِي عَطَاءٌ قَالَ أَخْبَرَنِي صَفْوَانُ بْنُ يَعْلَى بْنُ أُمَيَّةَ أَنَّ يَعْلَى كَانَ يَقُولُ لَنَبِيِّ أَرَى رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جِبِينَ يُنْزَلُ عَلَيْهِ الْوَحْيُ فَلَمَّا كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالْمَجْرَانَةِ عَلَيْهِ نُوبٌ قَدْ أَظْلَمَ عَلَيْهِ وَمَعَهُ نَاسٌ مِنْ أَصْحَابِهِ إِذْ جَاءَهُ رَجُلٌ مُتَغَمِّغٌ بِطَبِيبٍ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ كَيْفَ تَرَى فِي رَجُلٍ أَحْرَمَ فِي جَبَّةٍ بَعْدَ مَا تَغَمَّمَ بِطَبِيبٍ فَتَنَظَّرَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَاعَةً فَجَاءَهُ الْوَحْيُ فَأَشَارَ عُمَرُ إِلَى يَعْلَى أَنْ تَعَالَ فَجَاءَ يَعْلَى فَادْخَلَ رَأْسَهُ فَإِذَا هُوَ مُحْمَرُّ الْوَجْهِ يَغْطِيكَ كَذَلِكَ سَاعَةً ثُمَّ سَرَى عَنْهُ فَقَالَ أَيْنَ الَّذِي يَسْأَلُنِي عَنِ الْعُذْرَةِ إِنَّمَا قَالَ لِمَسَّ الرَّجُلُ فُجِيَ بِهِ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ

(۱) الإِتْقَانُ فِي عُلُومِ الْقُرْآنِ (۱۴۱۱).

(۲) الإِتْقَانُ فِي عُلُومِ الْقُرْآنِ (۱۳۵۱-۱۴۱۱).

(۳) فتح الباری (۱۱۱۹).

(۴) فتح الباری (۱۱۱۹).

وَسَلَّمَ فَقَالَ أَمَّا الطَّيِّبُ الَّذِي بِكَ فَأَغْسِلْهُ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ وَأَمَّا الْجُبَّةُ فَأَنْزِعْهَا ثُمَّ اصْنَعْ فِي عُمُرِكَ

كَمَا تَصْنَعُ فِي حَجِّكَ [ر: ۳۱۳]

ددې حديث د ترجمه الباب سره په ظاهره څه مناسبت نشته بلكه دا په اولنې باب كښې ذكر كول پكار وو چه د وحى كيفيت په كښې بيان شوې وو خو كيدي شي د كاتب د سهو په وجه په دې باب كښې راغلى وي

علامه قسطلانى رحمته الله فرماني چه په دې باب كښې دا حديث ذكر كړې دې او امام بخارى رحمته الله دې طرف ته اشاره كول غوښتل چه د وحى بالقرآن او وحى بالسنة شان او د دواړو ژبه يوه ده (۱)

دا حديث په كتاب الحج كښې تير شوې دې (۲)

۳=باب جمع القرآن

قرآن مجيد د الله تعالى آخرى كتاب دې د خپل دې آخرى كتاب د حفاظت دپاره الله جل شانہ مكمل انتظام كړې دې ځكه چه د قرآن د انسانانو په سينو كښې د حفاظت انتظام كړې شوې دې او ددې د نزول دپاره ئې د داسې قوم انتخاب كړې دې چه په خپل قوت حافظه كښې نظير نه لرلو، د هغوى سينې د قومى واقعاتو ا قبائلى انسابو دپاره محفوظې خزانې وې، چه يوځل به ئې د سونو اشعارو قصيده واوريده نو پوره قصيده به د هغوى په زړه او دماغو باندې نقش او ياده شوه په دې باندې د عربو تاريخ گواه دې، خو بيا چونكه دا يو امى قوم وو ددې وجې د دوى سره د هرې خبرې د باقى ساتلو مدار صرف په حافظه باندې وو-

هم دا وجه وه چه قرآن كريم به څومره څومره نازلېدلو نو حضرات صحابه كرامو رضي الله عنهم به ډير په شوق او ذوق او دلچسپۍ سره هغه يادولو په صحابه كرامو رضي الله عنهم كښې لس زره حافظان صحابه زيات مشهور وو په دوى كښې ۳۷ ته اوچت مقام حاصل وو په دوى كښې د خلفاء اربعة نه سوا حضرت عبدالله بن مسعود، حضرت طلحه، حضرت سعد بن ابى وقاص، حضرت حذيفه بن اليمان، حضرت ابوهريره رضي الله عنه، حضرت سعد بن عبادة رضي الله عنه، حضرت عبادة بن صامت رضي الله عنه او حضرت عبدالله بن عباس رضي الله عنه سرفهرست دې (۳)

بيا لكه څنگه چه د قرآن كريم په سينو كښې د حفاظت انتظام د اول نه شوې وو دغه شان تحريرى صورت كښې هم ددې د محفوظ ساتلو اهتمام كړې شوې وو په مستدرك حاكم كښې په صحيح سند سره روايت دې چه قرآن كريم په تحريرى صورت كښې درې ځله جمع شوې وو ① عهدى نبوى كښې ② عهدى صديقى كښې ③ عهد عثمانى كښې په عهد نبوى كښې د قرآن جمع -

(۱) ارشاد السارى (۲۶۰/۱۱)

(۲) صحيح البخارى كتاب الحج (۱) رقم الحديث (۱۵۳۶) ص. ۳۰۵ -

(۳) النشر فى القراءات العشر (۶/۱) بحواله علوم القرآن (۱۷۶) -

① په عهد نبوی کښې طریقه کار دا وو چه نبی ﷺ به کله د قرآن کریم څه حصه نازله شوه نو نبی ﷺ به یو کاتب صحابی راغوښتلو او په هغه باندې به ئې اولیکله د کاتب د لیکلو نه پس به ئې بیا په خپله هغه واوریده که په هغې کښې به د کاتب نه څه غلطی شوې وه نو د هغې اصلاح به ئې اوکړه نو بیا به ئې هغه خلکو ته پیش کړه د داسې صحابو ﷺ شمار تقریباً څلویښت وو چه دا فریضه به ئې ادا کوله ددې تفصیل په وړاندې باب کښې راځي.

خو د نبی کریم ﷺ په زمانه کښې د قرآن جمع کول باقاعده په یو مصحف کښې نه وو بلکه په سپینو چمر و، یا سپینو تراشلو کانرو یا تختو یا د لرگي په تختو به دا لیکلی شو.

په عهد نبوی کښې په یو مصحف کښې د نه جمع کیدو وجوهات په یو مصحف کښې ددې وجې جمع نکړې شو چه د نزول قرآن په زمانه کښې د نسخې سلسله جاری وه په یو مصحف کښې د جمع کولو په صورت کښې به ناسخ او منسوخ التلاوت دواړه قسمه آیاتونه په کښې لیکلي شول او که منسوخ به ئې ویستل او ناسخ به ئې لیکل نو په دې صورت کښې به د کتب کولو مرحله راتله او دا دواړه صورتونه مناسب نه وو ددې وجې په یو مصحف کښې د جمع کولو اهتمام اونکړې شو.

یوه وجه دا هم وه چه د قرآن کریم ترتیب نزولی د حالاتو او واقعاتو مطابق وو او د آیاتونو او سورتونو ترتیب د ربط مضامین په اعتبار سره وو که په عهد نبوی کښې قرآن په کتابي صورت کښې مرتب کولې شو نو چه نوې کوم آیاتونه نازلیدل هغه دخپلو مناسب آیاتونو او سورتونو سره لگولو کښې به مشکل وو (۱)

په عهد صدیقی کښې جمع د قرآن ⑤ خو د حضرت صدیق اکبر ﷺ په زمانه کښې حالات بدل شول د نبی کریم ﷺ د وصف نه پس د وحی د نزول سلسله بنده شوه د قرآن کریم نزول مکمل شو ددې وجې اوس حالات ددې متقاضی شول چه قرآن کریم په یو مصحف کښې جمع کړې شي دلته د باب په اولنی روایت کښې په عهد صدیقی کښې د قرآن د جمع کولو تفصیل بیان شوې دې چه کله په جنگ یمامه کښې اویا قاریان شهیدان شول نو د حضرت عمر ﷺ په توجو ورکولو باندې حضرت زید بن ثابت ﷺ ته د یو مصحف تیارولو حکم ورکړي شو نو دا مصحف د حضرت صدیق اکبر ﷺ سره وو د دوی نه پس د حضرت عمر ﷺ سره و او بیا حضرت حفصه ﷺ ته منتقل شو ددې نسخې دا خصوصیات وو.

① په دې نسخه کښې قرآنی آیاتونه مرتب خو وو خو سورتونه مرتب نه وو هر یو سورة جدا جدا وو. ② په دې کښې اووه حروف جمع وو ③ په دې کښې صرف غیر منسوخ التلاوة آیاتونه جمع وو (۲)

په عهد عثمانی کښې د قرآن پاک جمع کول ⑤ په دریم ځل قرآن کریم د حضرت عثمان ﷺ په زمانه کښې جمع کړې شو ددې قرآن جمع کولو پس منظر دا دې چه کله اسلام د عربو د زمکې نه بهر شورووم او گیرچاپیره په نورو ملکونو او علاکو کښې خور شو او په اسلام کښې دا خلیدونکې خلکو دهغه مجاهدينو او سوداگرو اوتبلیغیانو نه قرآن زده کول شروع کړو د

چا په وجه چه هغوی ته اسلام نصیب شوي وو نو په قراعتونو کښې د اختلاف په وجه په عامو مسلمانانو کښې د فتنې پیدا کیدو خطر ه شوه چونکه قرآن کریم په اووه لغاتو نازل شوې وو او حضرات صحابه کرامو رضی الله عنہم د نبی صلی الله علیه و آله نه په مختلفو لغاتو سره قرآن لوستي وو نو هر صحابی به خپلو شاگردانو ته هم د هغه لغت مطابق قرآن وئیل د کوم مطابق چه هغه د نبی صلی الله علیه و آله نه وئیلې وو حضرات صحابه کرامو رضی الله عنہم ته خو چونکه معلومه شوه چه قرآن په اووه لغاتو نازل شوې دې ددې وجې په هغوی کښې د اختلاف ویره نه وه خو کله چه دا اختلاف لرې لرې ملکونو ته اورسیدل اود قرآن کریم په اووه لغاتو باندې د نزول حقیقت هغوی کښې پوره مشهور نشو نو په دغه وخت کښې په خلقو کښې جگړې پیدا شوې بعضې خلقو به خپل قراءت ته صحیح اودنورو قراءت ته غلط وئیل دا اختلاف دا صورت د فتنې سبب جوړیدل ددې وجې ددې خبرې ضرورت پېښ شو چه د قرآن کریم داسې نسخې په عالم اسلام کښې خورې کړې شی او عام کړې شی نچه په هغې کښې د اختلاف دغه ذکر شوې صورت ختم شی نو حضرت عثمان مستقل طور څلورو صحابه کرامو ته مستقل طور د قریشو په لغت باندې د قرآن جمع کولو حکم ورکړو په دې کښې حضرت زید بن ثابت انصاری رضی الله عنہ وو او باقی درې سعید بن العاص، حضرت عبدالرحمن بن حارث بن هشام، او حضرت عبدالله بن زبیر قریشی رضی الله عنہم وو دلته د باب په دویم حدیث کښې په عهد عثمانی کښې د قرآن جمع کولو تفصیل بیان شوې دې

د مصحف عثمانی خصوصیات: د حضرت عثمان رضی الله عنہ په دور کښې چه کوم مصاحف تیار شوي وو د هغې خصوصیات دا وو۔

- ① په عهد عثمانی کښې کوم مصحف تیار شوې وو نښه هغې کښې سورتونه مرتب نه وو بلکه هر یو سوره جدا جدا لیکلې شوې وود عهد عثمانی په مصاحفو کښې سورتونه مرتب کړې شوي وو۔ ② په مصحف کښې هغه خیز اولیکلې شو کوم چه په یقین سره قرآن وو۔ ③ د کوم صحت چه د نبی کریم صلی الله علیه و آله نه ثابت وو او د هغې د غیر منسوخ التلاوت یقین وو(۱)

د حضرت عثمان رضی الله عنہ د دې مصاحفو او نسخو په شمار کښې اختلاف دې مشهوره دا ده چه پنځه نسخې تیارې کړې شوې وې بعضو د څلورو مصحفونو قول اختیار کړې دې خو ابو حاتم سجستانی رحمته الله علیه ددې نسخو شمار اووه نقل کړې دې په هغې کښې یوه نسخه په مدینه منوره کښې کیخودې شوه او یوه مکه مکرمه ته یوه شام ته او یوه یمن ته او یوه بحرین ته او یوه بصره ته او یوه کوفه ته اولېدلې شوه (۲)

بیا ددې نسخو نه مسلمانانو بې شمیره نسخې نقل کړې حضرت عثمان رضی الله عنہ نورې ټولې نسخې چه په کومو کښې د لغاتو اختلاف موجود وو ضائع کړې (۳)

(۱) علوم القرآن (۱۹۰)۔

(۲) الإقناع فی علوم القرآن (۶۰۱۱) النوع الثامن عشر فی جمعه وترتبه۔

(۳) مباحث فی علوم القرآن للمناع القطان (۱۳۱) د مصاحف عثمانیه کومه نسخه چه په مدینه منوره کښې کیخودې شوې وه هغه د حضرت عثمان رضی الله عنہ د شهادت اېقیه حاشیه په راروان مخ....

[۴۴۰] حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ عَنْ ابْنِ أَبِي عَمِيرٍ عَنْ سَعْدِ بْنِ حَدَّادٍ عَنْ شَهَابٍ عَنْ عَبْدِ بْنِ السَّاقِ أَنْ زَيْدَ بْنَ ثَابِتٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ أُرْسِلَ إِلَيَّ أَبُو بَكْرٍ مُقْتَلٌ أَهْلُ الْيَمَامَةِ قَادًا عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ عِنْدَهُ قَالَ أَبُو بَكْرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنْ عُمَرَايْنِي فَقَالَ إِنَّ الْقَتْلَ قَدْ اسْتَعْرَ يَوْمَ الْيَمَامَةِ بِقَرَاءِ الْقُرْآنِ وَإِنِّي أَخْشَى أَنْ يَسْتَعْرِ الْقَتْلَ بِالْقُرْآنِ بِالْمَوَاطِنِ فَيَذْهَبَ كَعِيزٍ مِنَ الْقُرْآنِ وَإِنِّي أَرَى أَنْ تَأْمُرَ بِجَمْعِ الْقُرْآنِ قُلْتُ لِعُمَرَ كَيْفَ تَفْعَلُ شَيْئًا لَمْ يَفْعَلْهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ زَيْدٌ قَالَ عُمَرُ يَا جُعْنِي حَتَّى شَرَحَ اللَّهُ صَدْرِي لِذَلِكَ وَرَأَيْتُ فِي ذَلِكَ الَّذِي رَأَى عُمَرُ قَالَ زَيْدٌ قَالَ أَبُو بَكْرٍ إِنَّكَ رَجُلٌ شَابَّ عَاقِلٌ لَا تَتَّبِعُكَ وَقَدْ كُنْتُ تَكْتُمُ الْوُحْيَ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَتَتَّبِعُ الْقُرْآنَ فَاجْمَعُوا قَوْلَ اللَّهِ لَوْ كَلَفُونِي نَقْلَ جَبَلٍ مِنَ الْجِبَالِ مَا كَانَتْ الثَّقَلَانِ عَلَىَّ مِمَّا أَمَرَنِي بِهِ مِنْ جَمْعِ الْقُرْآنِ قُلْتُ كَيْفَ تَفْعَلُونَ شَيْئًا لَمْ يَفْعَلْهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ هُوَ وَاللَّهِ خَيْرٌ فَلَمْ يَزَلْ أَبُو بَكْرٍ يُرَاجِعُنِي حَتَّى شَرَحَ اللَّهُ صَدْرِي لِلَّذِي شَرَحَ لَهُ صَدْرُ أَبِي بَكْرٍ وَعُمَرُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا فَتَتَّبِعْتُ الْقُرْآنَ أَجْمَعَةً مِنَ الْعُسْبِ وَالْخَفَافِ وَصُدُورِ الرِّجَالِ حَتَّى وَجَدْتُ آخِرَ سُورَةِ التَّوْبَةِ مَعَ أَبِي خُزَيْمَةَ الْأَنْصَارِيِّ لَمْ أَجِدْهَا مَعَ أَحَدٍ غَيْرِهِ لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِنَ الْفَيْكُمُ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَتَّى خَاسِمَةٌ بِرَاءَةً فَكَانَتْ الصُّحُفَ عِنْدَ أَبِي بَكْرٍ حَتَّى تَوَفَّاهُ اللَّهُ ثُمَّ عِنْدَ عُمَرَ حَيَاتُهُ ثُمَّ عِنْدَ حَفْصَةَ بِنْتِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ [۴۴۰:۲]

حضرت زید بن ثابت رضی اللہ عنہ فرمائی دجنک یمامہ نہ سمدستی پس حضرت ابو بکر رضی اللہ عنہ یوہ ورخ ماتہ پیغام راولیل او زہ نی اوغوبنیمت زہ چہ هغوی تہ ورغلم نو د هغوی سرہ حضرت عمر رضی اللہ عنہ ہم موجود وو حضرت ابو بکر رضی اللہ عنہ ماتہ او فرمائیل چہ عمر رضی اللہ عنہ راغلو او اوس نی

...د تیرمخ باقی حاشیہ] نہ پس حضرت علی رضی اللہ عنہ بیا حضرت معاویہ رضی اللہ عنہ سرہ پاتی وہ د هغی خایہ نہ اندلس او د اندلس نہ د مراکش در السلطنت فاس تہ او د فاس تہ بیا مدینہ منورہ تہ اورسولہی شوه په جنگ عظیم اول کبني د مدینہ منورہ گورنر فخری پاشا دا د نورور تیرکاتو سرہ قسطنطنیہ تہ یورله او هلته تر اوسه پورې موجود ده

مکی نسخه ۵۷۲ھ پورې په مکہ معظمه کبني موجود وه بیا د دمشق جامع مسجد ته اورسیده د نورلسمي صدی په آخر کبني مولانا شبلی نعمانی په جامع دمشق کبني ددی زیارت کړې وو د سلطان عبدالحمید په دور حکومت کبني کوم چه د ۱۸۷۶ء نه پس شروع کبیري مسجد جامع دمشق باندې اور اولگیدلو په هغی کبني دغه نسخه هم اوسوزیده شامي نسخه د اندلس بادشاهانو قرطبه ته منتقل کړه او په جامع مسجد قرطبه کبني پاتي شوه د هغه خانی نه مراکش ته او د مراکش نه د تلمان شاهی خزانی ته اورسیده بیا یو سوداگر واخسته او فارس ته یې یورله او هلته اوسه پورې موجود ده

یعنی نسخه د جامع اهر مصر په کتب خانه کبني موجود ده د بحرین نسخه د فرانس په کتب خانه کبني موجود ده او د کوفی نسخه د قسطنطنیہ په کتب خانه کبني موجود ده بصری نسخه په کتب خانه جدید مصر کبني وه او اوس معلومه نه ده چه کوم خانی کبني ده د تفصیل دپاره اوگوری (علوم القرآن از شمس الحق افغانی ۱۱۸-۱۱۹)۔

ماته یوه خبره اوکړه چه په جنگ یمامه کښې د قرآن کریم د حافظانو یو لوی تعداد شهیدان شو نو که په مختلفو مقاماتو کښې د قرآن کریم حافظان هم دغه شان شهیدان کيږي نو ما سره ویره ده چه د قرآن کریم یوه حصه به ختمه شوه نو زما دا رائي ده چه ته په خپل حکم سره د قرآن کریم د جمع کولو کار شروع کړه.

ما عمر رضی الله عنه ته وویل کوم کار چه نبی صلی الله علیه و آله نه دې کړې مونږ هغه څنگه اوکړو؟ عمر رضی الله عنه جواب راکړو په الله قسم دا کار بس د خیر دې ددې نه پس عمر رضی الله عنه ماته بار بار دا وویل تردې چه په دې باندې زما شرح صدر اوشو او اوس زما رائي هم هغه شوه کومه چه د حضرت عمر رضی الله عنه وه ددې نه پس حضرت ابو بکر رضی الله عنه ماته اوفرمائیل چه ته ځوان او پوهه هلك ئې زموږ په تا باندې څه بدگمانی نشته تاسو به د رسول الله صلی الله علیه و آله وړاندې د کتابت وحی کار هم کولو نو ته د قرآن کریم د آیاتونو لټون کوه او دا جمع کړه

حضرت زید بن ثابت رضی الله عنه فرمائي په الله قسم که دې حضراتو ماته ددې حکم کړې وو چه یو غر د خپل ځانې نه اخوا کړه نو په ما باندې به دومره بوج نه وو څومره چه د قرآن پاک د جمع کولو د کار شو ما هغوی ته اووئیل تاسو هغه کار څنگه کوئ کوم چه رسول الله صلی الله علیه و آله نه دې کړې؟ حضرت ابو بکر رضی الله عنه اوفرمائیل په الله قسم په دې کښې بس خیر دې حضرت ابوبکر رضی الله عنه ماته بار بار وویل تردې چه الله تعالی زما سینه د هغه رائي دپاره پرانسته کومه چه د حضرت ابوبکر او عمر رضی الله عنه رائي وه نو ما د قرآن آیاتونه لټول شروع کړل اود کجورو شاخونو اود کانړود تختو اود خلقو د سینو نه مې قرآن جمع کړل.

دا حدیث په کتاب التفسیر کښې د سورة براءت لاندې تیر شوې دې -

قوله: فَتَّبَعْتُ الْقُرْآنَ أَجْمَعَهُ مِنْ الْعُسْبِ وَاللِّخَافِ وَصُدُورِ الرِّجَالِ: یعنی ما د قرآن کریم په لټون شروع اوکړه او د قجورو د شاخ او د کانړو د تختو نه اود خلقو د سینو نه مې قرآن راجمع کول شروع کړل.

الْعُسْب: دا د عسیب جمع ده د قجورې شاخ ته وائی -

وَاللِّخَاف: دا د «لخفه» جمع ده نری سپین کانړی ته وائی -

حضرت زید بن ثابت رضی الله عنه د قرآن په جمع کولو کښې ډیر زیات احتیاط کړې وو هغوی پخپله هم حافظ قرآن وو خو صرف په خپله یا د بل چا په حافظه ئې بسوالې نه کولو.

بلکه اعلان اوشو چه کوم کس سره د قرآن کریم څه حصه لیکلې شوې وی نو هغه دې زید ته یوسی نو دا سلسله شروع شوه هیڅ یو لیکلې شوې آیت به تر هغه وخته پورې نشو قبلولې ترڅو پورې چه به دوو قابل اعتماد گواهانو دا گواهی ورنکړه چه دا آیت د نبی صلی الله علیه و آله په وړاندې لیکلې شوې دې هیڅ یو آیت د تواتر تحریری او زبانی گواهی نه بغیر نشو لیکلې هم په دې احتیاط سره الله جل شانہ د هغوی نه دا لوئې کار واخستلو او قرآن کریم په مختلفو صحیفو کښې دوی جمع کړل. (۱)

دا صحیفی د حضرت صدیق اکبر، بیا د حضرت عمر او ددی نه پس د حضرت حفصی رضی الله عنه سره وې بیا مروان په خپل دور حکومت کښې دا صحیفی د حضرت حفصی رضی الله عنه نه اوغوښتلې خو هغوی انکار اوکړو د حضرت حفصی رضی الله عنه د وفات نه پس مروان بن الحکم هغه صحیفی راوغوښتلې او هغه ئې په دې خیال اوسوزولې چه اوس په دې خبره باندې اجماع منعقد شوې ده چه د رسم الخط او د سورتونو د ترتیب په لحاظ سره د حضرت عثمان رضی الله عنه تیارشوی مصاحفو اتباع لازم ده د هغې د رسم الخط او ترتیب خلاف هیڅ یوه نسخ هم پاتې کول نه دی پکار. (۱)

قوله: وأمر بما سواه من القرآن في كل صحيفة أو مصحف أن يحرق: حضرت عثمان رضی الله عنه نور مصاحف کوم چه د نورو لغاتو مطابق لیکلې شوی وو د هغې د سوزولو حکم اوکړو.

د قرآن کویم د ضعیفو پانړو حکم: ددې نه معلومه شوه که د قرآن مجید پانړی ضعیفې او ناقابل قرات شی نو د هغې د سوزولو گنجائش شته (۲)

په بعضې روایاتو کښې «أن يحرق» په ځاى معجمه سره راغلې دې یعنې هغې دې خیرې کولې شی (۳)

قاضی عیاض رحمته الله فرمائی چه دغه مصاحف اول په اوبو سره اووینخلې شول او بیا اوسوزولې شو (۴)

د احنافو مذهب په نیز د قرآن د ضعیفو پانړو د سوزولو او وینخلو په ځانې به هغه په پاک ځانې کښې دفن کړې شی د دوی په نیز سوزول مکروه دی (۵)

په درمختار کښې دا مسئله ذکر شوې ده (۶) په اصل کښې د ابراهیم نخعی په یو اثر کښې دی چه دفن کولې دې شی خو ابوبکر اثرم د امام احمد بن حنبل نه نقل کړی دی چه د هغوی نه تپوس اوشو چه آیا ابراهیم نخعی داسې فرمائیلی د نوهغوی اوفرمائیل «لا أصل له» یعنې خطیب بغدادی د ابوبکر اثرم دا الفاظ نقل کړې دې (۷)

[۴۰۲] حَدَّثَنَا مُوسَى حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ حَدَّثَنَا ابْنُ شَهَابٍ أَنَّ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ حَدَّثَهُ أَنَّ حَذِيفَةَ بْنَ الَّتَمَانِ قَدِمَ عَلَى عُثْمَانَ وَكَانَ يُغَازِي أَهْلَ الشَّامِ فِي قِتْمِ أُمَيْيَّةَ وَأَذْرِبَجَانَ مَعَ أَهْلِ الْعِرَاقِ فَأَفْزَعَ حَذِيفَةُ اخْتِلَافَهُمْ فِي الْقِرَاءَةِ فَقَالَ حَذِيفَةُ لِعُثْمَانَ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ أَذْرِكْ

(۱) فتح الباری (۲۴/۹)۔

(۲) فتح الباری (۲۵/۹)۔

(۳) فتح الباری (۲۵۹/۹)۔

(۴) فتح الباری (۲۵/۹)۔

(۵) عمدة القاری (۱۹۱۲۰) وامداد الأحکام (۲۳۰/۱۱)۔

(۶) الدر المختار مع الرد المختار (۴۲۲/۶)۔

(۷) ماوجده تہ فیما بین یدی من المراجع والمصادر۔

هَذِهِ الْأُمَّةَ قَبْلَ أَنْ يَخْتَلَفُوا فِي الْكِتَابِ اخْتِلَافَ الْيَهُودِ وَالنَّصَارَى فَأَرْسَلَ عُمَانُ إِلَى حَفْصَةَ أَنْ أَرْسِلِي إِلَيْنَا بِالصُّحُفِ نَسْتَحْمِلُ فِي الْمَصَاحِفِ ثُمَّ نُرْذِيهَا إِلَيْكَ فَأَرْسَلَتْ بِهَا حَفْصَةَ إِلَى عُمَانَ فَأَمَرَ زَيْدُ بْنُ ثَابِتٍ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ الزُّبَيْرِ وَسَعِيدُ بْنُ الْعَاصِ وَعَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ الْحَارِثِ بْنِ هِشَامٍ فَتَسْخَوْهَا فِي الْمَصَاحِفِ وَقَالَ عُمَانُ لِرُهْطِ الْقُرَشِيِّينَ الثَّلَاثَةِ إِذَا اخْتَلَفْتُمْ أَنْتُمْ وَزَيْدُ بْنُ ثَابِتٍ فِي شَيْءٍ مِنَ الْقُرْآنِ فَامْكُتُوبُهُ بِلِسَانِ قُرَيْشٍ فَأَمَّا نَزْلُ بِلِسَانِهِمْ فَقَعَلُوا حَتَّى إِذَا تَسَخَّرُوا الصُّحُفَ فِي الْمَصَاحِفِ رَدَّ عُمَانُ الصُّحُفَ إِلَى حَفْصَةَ وَأَرْسَلَ إِلَى كُلِّ أَقْبَى بِمُصْحَفٍ مِمَّا تَسَخَّرُوا وَأَمَرَ بِمَا سِوَاهُ مِنَ الْقُرْآنِ فِي كُلِّ صَحِيفَةٍ أَوْ مُصْحَفٍ أَنْ يُحْرَقَ

قَالَ ابْنُ شِهَابٍ وَخَبَرَنِي خَارِجَةُ بْنُ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ سَمِعَ زَيْدُ بْنُ ثَابِتٍ قَالَ فَقَدْتُ آيَةً مِنَ الْأَحْزَابِ حِينَ تَسَخَّرْنَا الْمُصْحَفَ قَدْ كُنْتُ أَسْمِعُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقْرَأُ بِهَا فَأَلْتَمَسْنَاهَا فَوَجَدْنَاهَا مَعَ خُزَيْمَةَ بْنِ ثَابِتٍ الْأَنْصَارِيِّ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ رَجَالَ صَدَقُوا مَا عَاهَدُوا وَاللَّهُ عَلَيْهِ فَالْحَقْنَاهَا فِي سُورَتِهَا فِي الْمُصْحَفِ [ر: ۳۲۰۳ و ۳۲۰۴]

۳=بَابُ كَاتِبِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

[۳۲۰۳] حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ عَنْ يُونُسَ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ أَنَّ ابْنَ السَّبَّاقِ قَالَ أَنَّ زَيْدُ بْنُ ثَابِتٍ قَالَ أَرْسَلَ إِلَيَّ ابُوبَكْرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ إِنَّكَ كُنْتَ تَكْتُبُ الْوَحْيَ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَتَّبِعُ الْقُرْآنَ فَتَتَّبَعْتُ حَتَّى وَجَدْتُ آخِرَ سُورَةِ التَّوْبَةِ ابْتِغَاءً مَعَ أَبِي خُزَيْمَةَ الْأَنْصَارِيِّ لَمْ أَجِدْهُمَا مَعَ أَحَدٍ غَيْرِهِ لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِنْ أَنْفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ إِلَى آخِرِهِ [ر: ۳۲۰۲]

[۳۲۰۳] حَدَّثَنَا عُبيدُ اللَّهِ بْنُ مُوسَى عَنْ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِي اسْحَاقَ عَنْ الْبَرَاءِ قَالَ لَنَا نَزَلَتْ لَا يَسْتَوِي الْقَاعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَذْغَلِي زَيْدًا وَلَيْعِي بِاللُّزْمِ وَالذَّوَاةِ وَالْكَتِفِ أَوِ الْكَتِفِ وَالذَّوَاةُ ثُمَّ قَالَ الْكُتْبُ لَا يَسْتَوِي الْقَاعِدُونَ وَخَلْفَ ظَهْرِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَمْرُو بْنُ أُمِّ مَكْتُومٍ الْأَعْمَى قَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ فَمَا تَأْمُرُنِي فَأَيُّ رَجُلٍ ضَرِيرُ الْبَصَرِ فَتَزَلْتُ مَكَانَهَا لَا يَسْتَوِي الْقَاعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ غَيْرُ أُولَى الْقَمَرِ [ر: ۳۲۰۱]

دلته «کاتب» مفرد دې حافظ ابن کثیر رحمۃ اللہ علیہ «کتاب» د جمعې صیغہ نقل کړې ده او بیا ئې اشکال کړې دې چه امام بخاری په ترجمه کښې خو «کتاب» د جمعې صیغہ استعمال کړې ده نو ددې لاندې ئې روایت صرف د یو کاتب حضرت زید بن ثابت رضی اللہ عنہ نوم اخستې دې فرمانی چه داسې معلومېږي چه امام بخاری رحمۃ اللہ علیہ ته د زید بن ثابت نه علاوه د بل صحابی په باره کښې روایت د خپل شرط مطابق نه وو ملاو شوي

خو حافظ ابن حجر رحمته الله فرمائی چہ د بخاری پہ تولو نسخو کنبی ماته «کاتب» مفرد ملاؤ شوې دې جمعې سره راته چرته هم نه دې ملاؤ شوې ددې وجې په حدیث او ترجمه الباب کنبی مطابقت ښکاره دې (۱)

خو دا خبره په خپل ځانې صحیح ده چہ د وحی لیکونکې خو صحابه رضی الله عنہم وو صرف حضرت زید بن ثابت رضی الله عنہ نه وو حضرات خلفاء راشدین ، ابی بن کعب ، عبدالله بن سعد بن ابی سرح او حضرت زبیر بن العوام صحابه کرام رضی الله عنہم نومونه هم په کاتبین وحی کنبی شامل دی په مکہ مکرمه کنبی د تولو نه وړاندې په قریشو کنبی عبدالله بن سعد بن ابی سرح د وحی لیکل کړی وو په مدینه منوره کنبی د تولو نه وړاندې د وحی د کتابت سعادت حضرت ابی بن کعب رضی الله عنہ ته حاصل شوې وو (۲)

هـ=بَابُ أَنْزَلَ الْقُرْآنُ عَلَى سَبْعَةِ أَحْرَفٍ

[۲۴۵] حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ عَفِيرٍ قَالَ حَدَّثَنِي اللَّيْثُ قَالَ حَدَّثَنِي عُقَيْلٌ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ قَالَ حَدَّثَنِي عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا حَدَّثَهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ أَقْرَأَنِي جِبْرِيلُ عَلَى حَرْفٍ فَرَأَجَعْتُهُ فَلَمْ أَزَلْ اسْتَدِيدُهُ وَيَزِيدُنِي حَتَّى انْتَهَى إِلَى سَبْعَةِ أَحْرَفٍ [۲: ۲۴۵]

[۲۴۶] حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ عَفِيرٍ قَالَ حَدَّثَنِي اللَّيْثُ قَالَ حَدَّثَنِي عُقَيْلٌ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ قَالَ حَدَّثَنِي عُرْوَةُ بْنُ الزُّبَيْرِ أَنَّ الْيُسُورَ بْنَ فَرْمَةَ وَعَبْدَ الرَّحْمَنِ بْنَ عَبْدِ الْقَارِئِ حَدَّثَاهُ أَنَّهُمَا سَمِعَا عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ يَقُولُ سَمِعْتُ هِشَامَ بْنَ حَكِيمٍ بِنَ حِزَامٍ يَقْرَأُ سُورَةَ الْفُرْقَانِ فِي حَيَاةِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَاسْمَعْتُ لِقْرَاءَتِهِ فَأَذَا هُوَ يَقْرَأُ عَلَى حُرُوفٍ كَثِيرَةٍ لَمْ يُقْرَأْ بِهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَكِدْتُ اسْأُورُهُ فِي الصَّلَاةِ فَتَصَبَّرْتُ حَتَّى سَلَّمَ فَلَبِثْتُ بِرِذَائِهِ فَقُلْتُ مَنْ أَقْرَأَكَ هَذِهِ السُّورَةَ الَّتِي سَمِعْتُكَ تَقْرَأُ قَالَ أَقْرَأَنِيهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقُلْتُ كَذَبْتَ فَإِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدْ أَقْرَأَنِيهَا عَلَى غَيْرِ مَا قَرَأْتَ فَأَنْظَلْتُ بِهِ أَقْوَدُهُ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقُلْتُ أَيْ سَمِعْتُ هَذَا يَقْرَأُ سُورَةَ الْفُرْقَانِ عَلَى حُرُوفٍ لَمْ يُقْرَأْ بِهَا فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَرْسَلُهُ أَقْرَأَا هِشَامُ فَقَرَأَ عَلَيْهِ الْقِرَاءَةَ الَّتِي سَمِعْتُهُ يَقْرَأُ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَذَلِكَ أَنْزَلْتُ ثُمَّ قَالَ أَقْرَأَا عُمَرُ فَقَرَأْتُ الْقِرَاءَةَ الَّتِي أَقْرَأَنِي فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَذَلِكَ أَنْزَلْتُ إِنَّ هَذَا الْقُرْآنَ أَنْزَلَ عَلَى سَبْعَةِ أَحْرَفٍ فَأَقْرَعُوا مَا تَيَسَّرَ مِنْهُ [۲: ۲۴۶]

(۱) فتح الباری (۲۷/۹)۔

(۲) فتح الباری (۲۷/۹) وارشاد الساری (۲۶۷/۱۱)۔

قوله: إِنَّ هَذَا الْقُرْآنَ أَنْزَلَ عَلَى سَبْعَةِ أَحْرَفٍ: علامه سیوطی رحمہ اللہ لیکلی دی چه دا

حدیث د ۲۱ صحابہ کرام رضی اللہ عنہم نه مروی دې (۱) ابو عبیدہ قاسم بن سلام فرمائی چه دا حدیث متواتر دې (۲)

د سبعة احرف په تفسیر کښې د عالمانو لوڼې اختلاف دې ابن حبان فرمائیلى دی چه په دې کښې د عالمانو ۳۵ اقوال دی (۳) تردې پورې چه محمد بن سعدان نحوی دا په متشابهاتو کښې گرځولې دې او فرمائیلي ئې دی چه دا حدیث معلوم المعنی نه دې (۴) علامه سیوطی رحمہ اللہ په «تنویر الحوالک» او «زهرالبی» کښې هم دا قول اختیار کړې دې (۵)

د سبعة احرف په تفسیر کښې د عالمانو اقوال خو اکثر عالمانو دا معلوم المعنی گرځولی نو بیا ددې په تفسیر او معنی کښې مختلف اقوال نقل کړې شوې ی دی په دې کښې یو څیز دلته ذکر کولې شی.

① بعضې حضرات فرمائی چه د «سبعة احرف» نه د اووه قاریانو مشهور قراعتونه مراد دی خودا خیال غلط او باطل دې ځکه چه د قرآن کریم متواتر صرف ددې اووه قاریانو په قراعتونه کښې منحصر نه دی بلکه ددې نه سوا هم متواتر قراعتونه ثابت دی هم دا وجه دا چه ابو شامه دا قول رد کوی او فرمائی

«لَقَدْ قَرَأَ الْقُرْآنَ الْقَدِيمَ السَّهْمَ الْمَوْجُودَ الْآنَ فِي الْقَارِئِ فِي الْحَدِيثِ وَهُوَ غَلَفٌ لِجَمَاعِ أَهْلِ الْعِلْمِ قَاطِبَةً وَإِنَّمَا يَبْقَى ذَلِكَ بَعْضُ أَهْلِ الْجَهْلِ» (۶)

② مشهور او متواتر قراعتونه چونکه د اووه نه زیات دی ددې وجې بعضې حضراتو فرمائیلى دی چه په حدیث کښې د «سبعة احرف» نه ټول مشهور قراعتونه مراد دی او د «سبعة» معنی اووه د لفظ نه مخصوص عدد مراد نه دې بلکه ددې نه مراد کثرت دې لکه څنگه چه په دهایون (چه دوه هندسې په کښې یعنی د لسو نه واخله تر یو کم سلو پورې) کښې د کثرت دپاره د سبعین لفظ استعمالیږی دغه شان په آحاد کښې د «سبعة» لفظ د کثر دپاره راځی قاضی عیاض او د دوی متبعینو دې قول ته رجحان ښکاره کړې دې (۷) خودا قول دلته د حدیث باب په وجه صحیح نه معلومیږی ځکه چه امام بخاری دلته په باب کښې چه د حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہما کوم حدیث نقل کړې دې په دې کښې دی چه

۱) مباحث فی علوم القرآن لمناع القطان (۱۵۷) والإتقان فی علوم القرآن (۴۱۱)۔

۲) الإتقان فی علوم القرآن (۴۱۱) وفضائل القرآن للإمام ابی عبیدہ قاسم بن سلام (۲۰۳)۔

۳) فتح الباری (۲۸۱۹)۔

۴) البرهان فی علوم القرآن القول فی القراءات السبع (۲۱۳۱۱)۔

۵) [زهر ربی علی امش نسانی جامع ما جاء فی القرآن (۱۵۱۱) وتنویر الحوالک]۔

۶) فتح الباری (۳۷۱۹)۔

۷) فتح الباری (۲۸۱۹)۔

نبی ﷺ فرمائی دی کہ حضرت جبرئیل علیہ السلام قرآن کریم پہ یو حرف باندی اولوستلو نو ما هغه ته مراجعت اوکړو او د زیادت طلب مې ترې کولو او هغه به راته زیادت کولو تر دې چه اووه حرفونو ته اورسیدل۔

ددې روایت نه ښکاره معلومېږي چه د «سبعة» لفظ د کثرت دپاره نه دې بلکه ددې نه عدد معین مراد دې
 ⑤ دریم قول د امام طحاوی رضی اللہ عنہ دې علامه ابن عبدالبر رضی اللہ عنہ دا اختیار کړې دې او دا نې اکثر و عالمانو طرف ته منسوب کړې دې چه د «احرف» نه مراد معنی په مترادف لفظ سره ادا کول دی (۱)

دا حضرات فرمائی چه د قرآن کریم نزول صرف د قریشو په لغت سره شوې وو خو د اسلام په ابتداء کښې نورو قبیلو ته دا اجازت ورکړې شوې وو چه هغوی په خپله علاقائی ژبې مطابق په الفاظ مترادفو سره د قرآن کریم تلاوت کولې شی او دا مترادف الفاظ پخپله نې کریم ﷺ متعین کړي وو لکه د «تعال» په ځانې «هلم» اود «اقبل» په ځانې «أدن» بیا چه کله د قرآن کریم د لغت نه نورې قبیلې په مژه مژه مانوس شوې نو رسول الله ﷺ د حضرت جبرئیل علیہ السلام سره په خپل آخری دور (عریضه) کښې دا اجازت ختم کړو اوصرف هم هغه طریقه نې باقی اوساتله په کومه چه قرآن نازل شوې وو

ددې قول مطابق د «سبعة احرف» حدیث د ابتداء اسلام سره متعلق وو او د نبی ﷺ په آخری دور کښې دا اجازت ختم کړې شوې وو د قرآن کریم په اووه حرفو باندې د نازلیدو مطلب ددې حضراتو په نیز دا دې چه دا په دې وسعت سره نازل شوې وو چه د یو مخصوص زمانې پورې دا په اووه حرفو سره لوستلې شو او د اووه حرفو نه دا مراد نه دې چه په هره کلمه کښې د اووه مرادفاتو اجازت وو بلکه مقصد دا وو چه زیات نه زیات د یو لفظ د معنی دپاره چه څومره مرادفات استعمالوې شی د هغې تعداد اووه وو اودا مرادفات هم نبی ﷺ متعین کړي وو د خلقو په مرضی باندې ددې دارومدار نه وو (۲)

ددې قول تائید د حضرت ابوبکره رضی اللہ عنہ په دې روایت سره کیږي کوم چه امام احمد په مسند احمد کښې نقل کړې دې په هغې کښې دی

«ان جبرئیل علیہ السلام قال یا محمد اقرأ القرآن على حرف قال میکاتیل استزد لاحق بلغ سبعة احرف قال کل شاف

کاف مالم تختلط آية عذاب برحمة ورحمة بعد اب نحو قولك تعال واقبل وهلم واذهب واسم وعجل» (۳)
 ددې روایت نه ښکاره معلومېږي چه د سبعة احرف نه د الفاظ مترادفو په ذریعه د معنی ادا کول مراد دی.
 دغه شان په یو بل روایت کښې دی چه د حضرت عمر رضی اللہ عنہ او د یو بل صحابی د قرآن کریم

(۱) مشکل الآثار للطحاوی (۱۸۶۱۴) وفتح الباری (۳۲۱۹)۔

(۲) مشکل الآثار للطحاوی (۱۸۶۱۴ - ۱۹۱) وفتح الباری (۳۲۱۹ او ۳۴)۔

(۳) أخرجه أحمد باسناد جلیل وهذا اللفظ لأحمد (وانظر مباحث فی علوم القرآن) (۱۶۲)۔

د یو آیت په قراءت کښې اختلاف پیدا شو دواړه حضرات د نبی کریم ﷺ په خدمت کښې حاضر شو نو نبی ﷺ حضرت عمر رضی الله عنه ته او فرمائیل «یا عمر، ان القرآن کله صواب مالم تجعل رحمة عذابها أو عذابها رحمة» (۱)

ددې وجې دا قول د دلائلو په اعتبار سره ډیره حده پورې وزنی دې خو په دې باندې دا اشکال باقی پاتې کیږي که د «سبعة أحرف» اختلاف د نبی ﷺ په زمانه کښې ختم شوې وو نو بیاروسته د حضرت عثمان رضی الله عنه په زمانه کښې چه کوم اختلاف پیدا شوې وو د کوم په وجه چه هغوی مصاحف تیار کړل او نور ټول لغات نې په هغې مصاحفو سره ختم کړل د هغې به څه توجیه وی؛ که «سبعة أحرف» د نبی ﷺ په زمانه کښې ختم شوی وو نو روسته اختلاف په کوم څیز کښې باقی وو د کوم د ختمولو دپاره چه حضرت عثمان رضی الله عنه مصاحف تیار کړل.

⑤ علامه ابن جریر طبری رحمه الله او د هغوی متبعینو د «سبعة أحرف» نه د عربو د قبیلو اووه لغات مراد اخستې دی بیا ددې قبیلو په تعیین کښې دوه مشهور قولونه دی یو قول دا دې چه د دې نه ① قریش ② هذیل ③ نثیف ④ هوازن ⑤ کنانه ⑥ تمیم ⑦ او یمن مراد دې او دویم قول دا دې چه ددې نه ① قریش ② هزیل ③ تمیم رباب ④ ازد ⑤ ربیعہ ⑥ هوازن او سعد بن بکر مراد دی (۲)

په دې قول باندې یو اشکال دا کیږي چه د عربو لغات خو د اووه نه زیات دی۔ ددې جواب دا ورکړي شوې دې چه د عربو د قبیلو لغات اگر چه د اووه نه زیات وو خو په دې کښې فصیح اووه وو بیا په اووه لغات کښې د نازلیدو مطلب دا نه دې چه هره یوه کلمه په اووه لغاتو کښې په مختلفو اندازونو باندې لوستلې شی بلکه مطلب دا دې چه متفرق طور باندې په ټول قرآن کښې اووه لغات دی (۳)

هم دا وجه دا چه امام ابو عبید قاسم بن سلام لیکي۔

«ولیس معنی تلك السبعة أن يكون الحرف الواحد يقرأ على سبعة أوجه، هذا شيء غير موجود ولكنه عندنا أنه يدل على سبعة لغات متفرقة في جميع القرآن من لغات العرب، فيكون الحرف منها بلغة قبيلة والثاني بلغة أخرى سوى الأولى والثالث بلغة أخرى سواهما كذلك إلى السبعة وبعض الأحياء أسعد بها وأكثر خطأ فيها من بعض» (۴)

دسبعة أحرف په سلسله کښې د علامه ابن جریر طبری رحمه الله دا قول د ټولو نه زیات مشهور دې او اکثر و متاخرینو هم دا اختیار کړې دې مولانا ظفر احمد عثمانی رحمه الله په «امداد الاحکام»

۱) أخرجه أحمد بأساند رجاله ثقة (وانظر مباحث في علوم القرآن (۱۶۲)۔

۲) فتح الباری ۳۳ (۱۹) والبرهان في علوم القرآن (۲۱۷/۱) ومباحث في علوم القرآن (۱۵۸)۔

۳) فتح الباری (۱۳۲/۹) وروح المعاني بيان المراد بالأحرف السبعة (۲۱۱)

۴) فضائل القرآن للإمام أبي عبيد القاسم بن سلام باب لغات القرآن (۲۰۳)۔

کښي هم دا قول اختيار کړې دې دوی ليکي

«د محققين امت قول دا دې چې قرآن اول د قریشو په لغت نازل شوې وو کومه چه د رسول

الله ﷺ د قوم ژبه وه په قرآن کریم هم ارشاد دې «وما ارسلنا من رسول الا بلسان قومه لیبين لهم»

اود نبی کریم ﷺ قوم قریش وو نو ضرور ده چه قرآن د قریشو په ژبه کښي نازل شوې وو ...

دهجرت نه وړاندې چونکه اسلام راوړونکې زیات اهل مکه وودوی ټول قریش وو یا د

قریشو په ژبه به ئې خبرې کولې ددې وجې د عربو په نورو ژبو کښي مسلمانانو ته د ونيلو

ضرورت نه وو بیا د هجرت نه پس چونکه دعربو نورې قبيلې هم په اسلام کښي داخل شوې

اولکه چه د عربو د ټولو قبيلو مشترکه ژبه عربی وه خو په تلفظ او اعراب وغيره کښي ډیر

اختلاف وو مثلاً قریشو به «حق حین» په حاء سره ونيلې او هذیل به دا په «حق حین» عین

سره لوستله .. او ددې اختلاف نظیر په هره ژبه کښي موجود دې مثلاً د دلی او لکنو په

اردو کښي اختلاف دې یو کهار پانی وائی او بل کهاری پانی وائی (لکه په پښتو کښي

قندهارۍ پښتو یوشان ده او یوسف زۍ پښتو بل شان ده) او قاعده ده چه مورنۍ ژبه په

سمدستی بدلول ډیر گران وی بیا خاص کر داسې قوم چه په هغوی کښي د لیکلو لوستلو

رواج هم نه وی بلکه صرف په اوریدو باندې مدار وی او د قرآن دارومدار په دوی کښي

صرف هم په دې کښي اوریدو باندې وو لیکونکي او لوستونکي ډیر کم وو بس چه خومره

قرآن د چا سره وو هغه ئې یاد وواوهم په دې حالت کښي به نورو قبیلود خپل تلفظ موافق

قرآن لوستل سمدستی ئې د قریشو لغت او د قریشو تلفظ نشو ادا کولې ددې وجې نبی

کریم ﷺ (په مختلفو لغاتو کښي د لوستلو) درخواست اوکړو چه چونکه اهل عرب زیات

امیان دی او د دوی تلفظ او اعراب مختلف دې نو سمدستی که ټول د قریشو په لغت

مکلف کولې شو په دې کښي د تکلیف ویره وه چه په دې سره به دوی کښي کوتاهی وه او

ددغه کوتاهی په وجه به په گناه کښي اخته کیدل ددې وجې چه په دې کښي توسیع اوشی

نو درخواست ئې منظور شو او په اووه طریقو سره د قرآن لوستو اجازت ورکړې شو او د دې

اووه طریقو نه مراد د عربو د قبیلو اووه لغات وو یعنی ددې اجازت ورکړي شو چه کوم

کس د قریش په لغت د قرآن تلفظ نشی کولې هغه دې په دې قبیلو کښي چه د کومې قبیلې

په تلفظ سره چه غواړی د قرآن الفاظ ادا کوی او غالباً په اووه لغاتو کښي د انحصار وجه دا

ده چه د دوی نه سوا د نورو قبیلو تلفظ صحیح نه وویا دا چه د دې قبیلو د تلفظ نورې

قبیلې تابع وې ددې وجې د زیاتې توسیع ضرورت نه وو.

ددې تقریر نه معلومه شوه چه د قریشو د لغت نه سوا چه کوم شپږ لغات وو په هغې کښي

په حقیقت کښي قرآن نه وو نازل شوې بلکه حقیقی نزول د قریشو په لغت کښي وو خو د

آسانتیا دپاره د نورو شپږو قبیلو په تلفظ کښي هم د قرآن لوستلو اجازت ورکړې شوددې

وجې حکماً هغه هم منزل من الله شوې دغه شان دا هم د روایاتو نه معلومه شوې ده چه په

دغه اووه لغاتو کښي لوستل د هر یو کس په رائې باندې نه وو بلکه د رسول الله ﷺ نه د

اوریدلې شوې تلفظ اجازت وونی ﷺ به پخپله په نورو لغاتو کښي هغه لوستل او خودل

چه د قریشو د لغت نه سوا په دې نورو لغاتو کښي داسې لوستل جائز دی حضرات صحابه

کرام عليهم السلام ته معلومه وه چه د قرآن نزول اول د قریشو په لغت کښې شوې وو او د هجرت نه وړاندې زمانه کښې چه په مکه کښې دیارلس کاله قیام وو هم یو قراءت او یو لغت کښې به نبی صلی الله علیه و آله قرآن لوستل او نبی صلی الله علیه و آله هم په یو لغت کښې مسلمانانو ته قرآن خوندل بیا په مدینه کښې د هجرت نه پس نبی صلی الله علیه و آله په دې کښې د توسیع درخواست او کړو کوم چه منظور شو دا ټولې خبرې صحابو رضی الله عنہم پیژندلې چه د قرآن اصل لغت د قریشو لغت دې اودنورولغاتو اجازت د آسانتیا په غرض عارضی دې او کوم حکم چه عارضی د څه خاص غرض دپاره وی هغه د حصول غرض پورې محدود وی چه کله غرض حاصل شو او په اهل عرب کښې د لیکلو او لوستلو رواج شو بل طرف د قریشو سره د نورو قبیلو اختلاط هم زیات شواو اوس ټولو ته د قریشو په لغت د قرآن لوستل آسان شو بل طرف ته دا اوکتلې شو چه په کومو لغاتو کښې د قرآن د لوستلو اجازت د آسانتیا او سهولت دپاره ورکړې شوې وو اوس د هغې باقی سائل د اختلاف موجب او سبب جوړیدل چه د نورو قبیلو خلقو به خپله طریقه صحیح گنرله اونورو طریقه ته به نې غلطې وئیلې او د یوېل تکفیر به نې کولو نو صحابو رضی الله عنہم په اجماع سره په دې باندې اتفاق اوکړو چه اوس د نورو قراءتونو باقی پریخودل مناسب نه دی بلکه قرآن صرف د قریشو په لغت باندې جمع کول پکار دی د حضرت عثمان رضی الله عنہ په زمانه کښې د ټولو لویو صحابه کرامو په اتفاق سره صرف یو قراءت او یو صرف لغت باندې قرآن جمع کړې شو ځکه چه دا د قرآن اصلی ژبه وه و په باقی ژبو کښې قرآن وئیل بند کړې شول ځکه چه هغه عارضی وې کومې چه د خاص غرض دپاره جائز کړې شوې وې او اوس هغه غرض حاصل شو (۱)

په دې قول باندې اشکال: چه د اووه حرفو نه د عربو د اووه قبیلو لغات مراد اخستونکو په دې قول باندې د حدیث باب نه اشکال کیږی ځکه چه په دې کښې دی چه د حضرت عمر رضی الله عنہ او حضرت هشام بن حکیم په مینځ کښې د قرآن کریم په تلاوت کښې اختلاف پیدا شو حال دا چه دا دواړه حضرات قریشی ووکه د اووه حرفو نه د اووه مختلفو قبیلو لغات مراد وو نو د حضرت عمر او حضرت هشام رضی الله عنہما په مینځ کښې به دا اختلاف ولې راتلو حال دا چه دا دواړه قریشی وو۔

ددې اشکال جواب دا ورکړې شوې دې چه کیدې شی په دې دواړو کښې یو ته نبی صلی الله علیه و آله د قریشو د لغت نه سوا د بل چا په لغت باندې قرآن لوستلې وو (۲)
په دې قول باندې یو مضبوط اشکال دا هم کیږی که اووه حروف د حضرت عثمان رضی الله عنہ په زمانه کښې ختم کړې شوې وو او صرف یو حرف باقی پریخودې شوې وو نو د موجوده مشهور قراءتونو اختلاف به ولې پیدا کیدل ځکه چه د حدیث په ذخیره کښې د قرآن کریم د تلاوت په باره کښې د یو قسم اختلاف ،، سبعة احرف ،، ذکر دې ددې نه علاوه د بل قسم اختلاف ذکر نشته او چه ذکر شوې قول اومنلې شی نو د قرآن کریم په قراءت دوه قسمه

(۱) امداد الاحکام کتاب العلم فصل فی تعلیم القرآن وتلاوته (۲۶۴۱۱ و ۲۶۶)

(۲) روح المعانی ، بیان المراد بالأحرف السبعة (۲۱۱۱)

اختلاف منلو ته ضرورت پېښېږي یو اختلاف د سبعة احرف او بل اختلاف د قراءتو. (۱)
ددې اشکال څه تسلی بخش جواب ددې قول د قائلینو سره نشته او اشکال داسې دې چه
ددې نه نظر نشی اړولې -

⑥ د«سبعة احرف» په سلسله کېښې چه محققینو عالمانو کوم قول اختیار کړي دې هغه دا
دې چه ددې نه د اختلاف قراءاتو اووه نوعیتونه مراد دی قراءتونه اگر چه د اووه نه زیات
دی خو په دې قراءتونو کېښې چه کوم اختلافات موجود دی هغه په اووه قسمونو کېښې
منحصر دې امام مالک، ابن قتیبه، امام ابو الفضل رازی، قاضی ابو بکر باقلانی، علامه
جزری او مولانا انور شاه کشمیری رحمهم الله هم دا قول اختیار کړې دي (۲)

دا اختلاف قراءات د اووه نوعیتونو تعیین مختلفو عالمانو کړې دي او ددې په تعیین
کېښې لږ ډیر اختلاف هم شته امام ابو الفضل رازی رحمهم الله ددې تفصیل داسې بیان کړې دې

⑦ د اسماؤ اختلاف، د مفرد، تشبیه، جمع او تذکیر او تانیث په اعتبار سره لکه «تثت کلمه
ربک» او «تثت کلمات ربک»

⑧ د افعال اختلاف: د ماضی، مضارع او امر په اعتبار سره لکه «ربنا یا عبادین أسفارنا»
او «ربنا یا عبادین أسفارنا» «یا عباد» «امردی» او «یهد» ماضی ده -

⑨ د وجوه اعراب اختلاف لکه «والمیضار کاتب» د راء نصب او رفع قراءت کېښې -

⑩ د الفاظو د کمی بیشی په اعتبار سره لکه «وما خلق الذکر والأُنثی» او «والذکر والأُنثی» په
نورو قراءتونو کېښې «ما خلق» نشته

⑪ د تقدیم او تاخیر اختلاف لکه «وجاءت سکره الموت بالحق» او «وجاءت سکره الموت بالحق»

(۱) مولانا محمد تقی عثمانی مد ظلهم لیکي بیا عجیب خبره دا ده چه د علامه ابن جریر د قول
مطابق صحابو رضی الله عنهم شپږ حروف خو د اختلاف د ویرې د وجې ختم کړل او قراءتونه (کوم چه د هغوی
په قول کېښې دحروفو نه جدا دی) هم هغه شان باقی پاتې کړې شول هغه تر ننه پورې محفوظ راوړان
دی سوال دا دې چه د افتراق او اختلاف د ویرې په مختلفو حروفو کېښې د قرآن پاک د تلاوت په
جاری والی کېښې وو آیا هم هغه ویره د قراءتونو په اختلاف کېښې نه وه ؟ حال دا چه ددې قراءتونو
په رنځا کېښې کله کله یو یو حرف په شلو شلو مختلفو طریقو سره لوستلې شی؟ که د شپږو حروفو
ختمولو منشاء هم دا وه چه په مسلمانانو کېښې اتفاق پیدا وی او دوی ټول په یوه طریقه د قرآن پاک
تلاوت کوی نو د قراءتونو اختلاف آخر ولې ختم نه کړې شو هر کله چه د قراءتونو دا اختلاف باوجود
امت د انتشار نه بچ کولې شو او مسلمانان په دې باندې پوهولې شول چه په دې ټولو طریقو باندې
تلاوت جائز دي نوهم دا تعلیم د حروف سبعة په باب کېښې د فتنې سبب ولې گنجلې شی حقیقت دا
دې چه د حافظ ابن جریر رحمهم الله د قول مطابق د ،،حروف سبعة،، اود ،،قراءات ،، په باره کېښې
صحابه کرام رضی الله عنهم ته د دوه داسې دوو حیرت انگیز عملونو منسوب کولو ضرورت پېښېږي چه
دهغې څه معقوله توجیه په پوهه کېښې نه راځي (علوم القرآن ۱۲۱-۱۲۲) -

(۲) فتح الباری (۳۵۱۹) والبرهان فی علوم القرآن (۲۲۳۱) والنشر فی القراءات العشر (۳۱۱) وفیض
الباری (۳۲۱۳-۳۲۲) وغرائب القرآن للنیشابوری علی هامش ابن جریر (۲۱۱) -

① ابدال یعنی په یو قراءت کښې یو لفظ وی او په بل قراءت کښې بل لفظ وی لکه

«تشرها» او «تشرها»

② د لهجو او لغاتو اختلاف ادغام، اظهار، ترقیق، تفخیم، او اماله وغیره په اعتبار سره (۱) لکه «موسی او موسی» په اماله او غیر اماله سره.

دا قول څو محققینو عالمانو اختیار کړې دي امام مالک، علامه جزري، مولا علی قاري او مولانا انور شاه کشمیری وغیره محققینو عالمانو رحمتهما اختیار کړې دي (لکه څنگه چه تیرشوی ددې قول مطابق «سبعة أحرف» ختم شوی نه دی ا نه منسوخ شوی دی بلکه د قرآن مجید

په تلاوت کښې چه کوم مختلف قراتونه مشهور دي هغه د «سبعة أحرف» مصداق دی

په دې قول باندې یو اشکال او د هغې حل خو په دې قول باندې دا اشکال کیږي که د «سبعة

أحرف» اختلاف اوس هم باقی وی او ختم شوې نه وی نو بیا هغه څنگه اختلاف وو د کوم د ختمولو دپاره چه حضرت عثمان رضی الله عنه قرآن کریم جمع کړلو او یو مصحف ئې تیار کړلو ددې جواب دا ورکړې شوې دي حضرت عثمان په یو مصحف کښې قرآن جمع کړو او هغه اختلاف ئې ختم کړو کوم چه په هغه وخت کښې په انفرادی مصاحفو کښې موجود وو ند چا مصحف په یو حرف باندې وو او د چا په بل حرف باندې، دکوم په وجه چه دیو حرف لوستونکی به بعضې وخت د بل حرف لوستونکی ته غلط وئیل د کومې په وجه چه به جنګ او فساد ته خپره اوسیده حضرت عثمان رضی الله عنه یو داسې مصحف تیار کړو په کوم کښې چه ددې ټولو حروفو گنجائش موجود وو دې دپاره چه په یو حرف باندې تلاوت کونکې د بل حرف لوستونکی قاری ته غلط اونه وائی دا داسې وه چه د یو څیز په باره کښې دوه اقوال وی او دواړه جائز وی یوه ډله یو قول او بله ډله بل قول اختیاروی او هره یوه ډله خپله غوره کړې قول ته صحیح وائی او د بلې ډلې قول ته غلط وائی نو په داسې صورت کښې که یو کس ذکر شوې دواړه قولونه ثابت کړي نو د هر قول گنجائش او جواز معلومېږي او اختلاف ختمیږي حضرت عثمان رضی الله عنه په یو مصحف کښې سبعة أحرف جمع کړل او دغه شان ئې د اختلاف ختمولو کارنامه اوکړه (۲) والله اعلم

ددې قول مطابق سبعة أحرف اوس هم باقی دی منسوخ نه دی.

د سبعة أحرف په باره کښې دا څو مشهور اقوال دي ددې نه علاوه نور اقوال هم شته (مثلاً یو قول داهم دي چه ددې نه دکلام اووه اصناف محکم، متشابه، ناسخ، منسوخ، خصوص، عموم او قصص مراد دی یا امر، نهی، وعد، وعید، اباحت، ارشاد او اعتبار مراد دي) (۳)

(۱) فتح الباري (۳۵/۹)۔

(۲) علوم القرآن (۱۴۱-۱۴۲)۔

(۳) روح المعانی (۲۱/۱)۔

دغه شان یو قول دا نقل شوې دې چه ددې نه اقالیم سبعة مراد دی او حرف په معنی د غاړې دې او مطلب دا دې چه قرآن مجید د عالم د ټولو طرفونو د هدایت دپاره رالیږلې شوې دې، خو مشهور او راجح اقوال هم هغه دی کوم چه پورته ذکر شول.

۲=بَابُ تَأْلِيفِ الْقُرْآنِ

د الفاظو په اعتبار سره په دې ترجمه او ماقبل «باب جمع القرآن» په ترجمه کښې فرق دې خو د معنی په اعتبار سره په جمع او تالیف کښې څه فرق نشته ددې وجې په ظاهره په دواړو ترجمو کښې تکرار دې

ددې جواب دا ورکړې شوې دې چه د ماقبل په ترجمه کښې امام بخاری رحمته الله علیه د قرآن د آیاتونو او سورتونو مطلقاً په مصحف کښې د جمع کولو بیان کړې وو او په دې ترجمه کښې امام بخاری رحمته الله علیه د سورتونو ترتیب بیانوی او دا خودل مقصود دې چه ترتیب وار سورتونه په مصحف کښې جمع شوی دی (۱)

ددې نقل کولو وجه دا پېښه شوه چه په اصل کښې څو مصاحف وو او د ټولو ترتیب د یو بل نه مختلف وو د حضرت علی رضی الله عنه د مصحف ترتیب د نزول مطابق وویه هغې کښې مکې سورتونه اول او مدنی سورتونه روسته وو د حضرت ابی بن کعب او حضرت عبدالله بن

مسعود رضی الله عنه د مصاحفو ترتیب بل وو خو د مصحف عثمانی ترتیب د ټولو نه اکمل دي (۲)
آیا د سورتونو ترتیب توقیفی دي؟ په دې خبره خو اتفاق دې چه د قرآن مجید د آیاتونو ترتیب توقیفی دي په دې کښې اجتهاد ته دخل نشته چه په نبی صلی الله علیه و آله به آیاتونه نازل شول د وحی کاتب به ئې راوغوښتلو او ورته به ئې خودل چه دا آیاتونه په فلانی فلانی ځانې کښې

درج کړه (۳) خو په دې کښې اختلاف دې چه د سورتونو ترتیب توقیفی دي او که دا د حضرات صحابه کرامو اجتهادی عمل دي په دې کښې د عالمانو څلور اقوال دي

① د جمهورو عالمانو رائي دا ده چه د قرآن مجید د سورتونو ترتیب د صحابه کرامو په اجتهاد سره قائم شوې دي د امام مالک او قاضي ابوبکر هم دا رائي ده (۴)

ددې دلیل دا ورکولې شی چه د صحابه کرامو په مصاحفو کښې د ترتیب اختلاف وو که د سورتونو ترتیب توقیفی وونو بیا به د دوی په مصاحفو کښې څه اختلاف نه واقع کیدلو.

② ابن الانباری او علامه طیبی رحمهما الله فرمائیلی دی چه لکه څنگه د آیاتونو ترتیب توقیفی دي دغه شان د قرآن پاک د سورتونو ترتیب هم توقیفی دي په دې کښې د اجتهاد دخل نشته (۵)

۱) الأبواب والتراجم (۵۹۱۲)۔

۲) فتح الباری (۵۰۱۹-۵۱)۔

۳) فتح الباری (۵۱۱۹)۔

۴) البرهان فی علوم القرآن فصل فی عدد سور القرآن وآياته (۲۵۷۱)۔

۵) البرهان فی علوم القرآن (۱۶۰۱۱)۔

علامه بدرالدین زرکشی رحمۃ اللہ علیہ په «البرهان فی علوم القرآن» کښې نقل کړې دی چه په ذکر شوو دواړو قولونو کښې واقع دا اختلاف لفظی دې معنی اختلاف نه دې کوم حضرات چه وائی چه د سورتونو ترتیب توقیفی دې د هغوی مراد فعلی توقیفی دې او کوم حضرات چه دې ته اجتهدی وائی هغوی د توقیفی قولی نفی کوی په دې معنی چه نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم په خپل قول او ارشاد په ذریعه ددې ترتیب نه دې متعین کړې خو په دې کښې څه شک نشته چه نبی صلی اللہ علیہ وسلم د یو خاص ترتیب مطابق قرآن مجید لوستلې دې او صحابه کرامو رضی اللہ عنہم دهغه ترتیب مطابق قرآن مجید اوریدلې دې او هم دهغه ترتیب په مصحف عثمانی کښې خیال ساتلې شوې دې (۱) ۵ دریم قول د ابن عطیه دې هغوی فرمائی چه د ډیرو سورتونو ترتیب د نبی صلی اللہ علیہ وسلم په ژوند کښې معلوم شوې وو لکه سبع طوال ، حوامیم ، او مفصل سورتونه ، ددې نه علاوه د باقی سورتونو ترتیب صحابو رضی اللہ عنہم ته حواله کړې شوې وو (۲)

۵ امام بیهقی رحمۃ اللہ علیہ ، المدخل ، کښې یو څلورم قول اختیار کړې دې هغوی فرمائی چه د نبی صلی اللہ علیہ وسلم په زمانه کښې د قرآن مجید ټول آیاتونه او ټول سورتونه مرتب شوی وو صرف د سورة انفال او سورة براءت ترتیب باقی پاتې شوې وودا حضرت عثمان رضی اللہ عنہ قائم کړې وو (۳) [۳۷۷] حَدَّثَنَا اِبْرَاهِيمُ بْنُ مُوسَى اخْبَرَنَا هِشَامُ بْنُ يُسُفَ انَّ ابْنَ جُرَيْجٍ اخْبَرَهُمْ قَالَ وَاخْبَرَنِي يُونُسُ بْنُ مَاهِكٍ قَالَ اَتَيْتُ عِنْدَ عَائِشَةَ امِّ الْمُؤْمِنِينَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا اِذْ جَاءَهَا عِرَاقِي فَقَالَ اَيُّ الْكُفِّينَ خَيْرٌ قَالَتْ وَمَتَحَكَ وَمَا يَضُرُّكَ قَالَ يَا امَّ الْمُؤْمِنِينَ اِرْضِي مُصْحَفَكَ قَالَتْ لِمَ قَالَ لَعَلِّي اَوَلَّفَ الْقُرْآنَ عَلَيْهِ فَانَّهُ يَقْرَأُ عَزِيزٌ مُؤَلَّفٌ قَالَتْ وَمَا يَضُرُّكَ اَيَّهَ قَرَأْتَ قَبْلَ اَمَّا نَزَلَ اَوَّلَ مَا نَزَلَ مِنْهُ سُوْرَةٌ مِنْ الْمَفْصَلِ فِيهَا ذِكْرُ الْجَنَّةِ وَالنَّارِ حَتَّى اِذَا ثَابَ النَّاسُ اِلَى الْاِسْلَامِ نَزَلَ الْحَلَالُ وَالْحَرَامُ وَلَوْ نَزَلَ اَوَّلَ شَيْءٍ لَا تَكْثُرُ بَوَا الْحُمْرَ لَقَالُوا لَا نَدْعُ الْحُمْرَ اَبَدًا وَلَوْ نَزَلَ لَا تَزْنُو الْقَالُوا لَا نَدْعُ الزَّانَا اَبَدًا لَقَدْ نَزَلَ بِمَكَّةَ عَلَى مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَاِلَى تِجَارِيَّةِ الْعَبْ بَلِ السَّاعَةُ مَوْعِدُهُمْ وَالسَّاعَةُ اَذْهَى وَأَمْرٌ وَمَا نَزَلَتْ سُوْرَةُ الْبَقَرَةِ وَالنِّسَاءِ اِلَّا وَاَنَا عِنْدَهُ قَالَ فَاخْرَجَتْ لَهُ الْمُصْحَفَ فَأَمْلَتْ عَلَيْهِ اَيُّ السُّوْرِ [۳۷۹:۴]

یوسف بن ماهر فرمائی چه زه د حضرت عائشې سره ووم په دې کښې هغې ته یو عراقی کس راغلو (د هغه نوم معلوم نشو) (۴) او تپوس ئې اوکړو کوم یو کفن غوره دې ؟ یعنی د کومې جامې کفن غوره دې (کیدې شی چه دغه کس د حضرت سمره رضی اللہ عنہا مرفوع حدیث اوریدلی وو په کوم کښې چه د سپینې جامې د کفن حکم ورکړې شوې دې چه د حضرت

(۱) البرهان فی علوم القرآن (۲۵۷/۱)۔

(۲) البرهان فی علوم القرآن (۲۵۷/۱)۔

(۳) علوم القرآن (۱۱۷)۔

(۴) قال الحافظ فی الفتح (۴۷۹) ولم أفق علی إسمه۔

عائشې رضی اللہ عنہا نه ئي تپوس اوکړو کيدې شی دغه کس ددې تصديق کول غوښتل، (۱) حضرت عائشې ورته اوونیل هلاک شې تاته څه نقصان رسوی یعنی تاته چه کوم يو کفن هم واغوستولې شی هغه به کافی وی.

بيا هغه تپوس اوکړوام المومنين ماته خپل مصحف اونبایه دوی ترې تپوس اوکړو ولي؟ هغه اوونیل زه د هغې مطابق خپل قرآن مرتب کوم ځکه چه قرآن په غير مرتب طريقه باندې لوستلې شی «ممکن ده چه دا واقعه د حضرت عثمان رضی اللہ عنہ د تيار کړې مصحف نه اوراندې وه او دا هم ممکن دې چه روستنې واقعه وی خو چونکه دې د عراق وو او هلته د حضرت عبدالله بن مسعود رضی اللہ عنہ قرات مشهور وو کيدې شی هغه د دهغوی نه ونيلې وو او چونکه د دهغوی د مصحف ترتيب د مصحف عثمانی د ترتيب نه مختلف وو ددې وجې هغه اوونیل چه قرآن په غير مرتب طريقې سره لوستلې شی» (۲) حضرت عائشې رضی اللہ عنہا اوفرمانیل ته چه کوم يو سورة هم وړاندې اووانې ستا په هغې کښې څه نقصان نشته کوم سورتونه چه په ابتداء کښې نازل شوی وو په هغې کښې يو سورة مفصل دي په هغې کښې د جنت او جهنم ذکر دې چه خلق اسلام طرف ته راغلو نو بيا د حلالو او حرامو احکام نازل شوکه د ټولو نه وړاندې دا حکم نازل شوې وو چه شراب مه څکئ نو خلقو به ونيل چه مونږ شراب بيخي نه پريږدو دغه شان که د زنا ممانعت راغلې وو نو خلقو به د زنا پريځودو نه انکار کړې وويه نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم په مکه کښې د سورة قمر دا آيت نازل شو «هل الساعة موعدهم

«والساعة ادهي وامر» زه په دغه وخت کښې وړه جينئ ووم چه لويې به مې کولې (دحضرت عائشې رضی اللہ عنہا مطلب دا ووجه داحکامو په نزول کښې الله تعالی د حکمت او مصلحت د نظر وړاندې ساتلې دې او تدريجاً نزول اوشو په اول کښې د ترغيب او ترهيب آياتونه نازل شول بيا تدريجاً دحرامو او حلالو احکام نازل شول، په مکه کښې د سورة قمر نزول اوشو په دې کښې احکام نشته) حضرت عائشه رضی اللہ عنہا فرمائی د سورة بقرې او سورة نساء د نزول په وخت کښې زه د نبی صلی اللہ علیہ وسلم سره ووم. (يعنی دا دواړه سورتونه په احکامو مشتمل دی ددې وجې ددې نزول د هجرت نه پس شوې دې کله چه زه د نبی صلی اللہ علیہ وسلم په نکاح کښې راغلې ووم) ددې نه پس حضرت عائشې رضی اللہ عنہا دعراقي کس دپاره مصحف راويستلو اود سورتونو د آياتونو املاء

ئې ورته اوکړه فاملت عليه ای السورة

دحديث ددې آخری جملې نه معلومېږي چه ددې عراقی تپوس د آياتونو د ترتيب په باره کښې وو حال دا چه ددې نه وړاندې د حضرت عائشې رضی اللہ عنہا د قول «ومايضرك اية قرات قبل» نه

معلوم میری چہ دہغہ تپوس د سورتونو دترتیب پہ بارہ کنبی وو
حافظ ابن حجر رحمۃ اللہ علیہ لیکلی دی چہ ممکن دہ چہ دہغہ تپوس د آیاتونو او سورتونو دواړو د
ترتیب پہ بارہ کنبی وو. (۱)

شیخ الحدیث مولانا زکریا رحمۃ اللہ علیہ فرمائیلی دی چہ دہغہ تپوس د سورتونو د ترتیب پہ بارہ
کنبی وو د آیاتونو املاء حضرت عائشہ رضی اللہ عنہا ضمنا او کړه. (۲)

یو اشکال او دہغہ حل پہ پورتنی روایت کنبی دی «ابن ازیل اول ما نزل منه سورة من الفصل فيها
ذكر الجنة والنار» په دې باندې اشکال کیږي چہ د «اول ما نزل» مصداق خو د سورة علق اولنی
پنځه آیاتونه دی په دې کنبی خو د جهنم او جنت ذکر نشته.

ددې یو جواب دا ورکړې شوې دې چہ دلته «من» محذوف دې «أی من أول ما نزل» یعنی په
اول کنبی نازلیدونکی آیاتونو د مفصل په یو سورت کنبی د جنت او جهنم ذکر دې (۳)

او یا د «اول ما نزل» نه سورة مدثر مراد دې ځکه چہ د فترة وحی نه پس دا د «اول ما نزل»
مصداق دې او ددې په آخر کنبی د جنت او جهنم ذکر شته (۴)

[۴۰۸] حَدَّثَنَا أَبُو حَازِمٍ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ قَالَ سَمِعْتُ عَبْدَ الرَّحْمَنِ بْنَ يَزِيدَ بْنِ
قَبِيْسٍ سَمِعْتُ ابْنَ مَسْعُودٍ يَقُولُ فِي بَيْتِ إِبْرَاهِيمَ وَالْكَهْفِ وَمَرْيَمَ وَآلِ إِيْسَاءَ أَنَّهُنَّ مِنَ
الْحَقَائِقِ الْأَوَّلِ وَهُنَّ مِنْ تِلَادِي [۴۰۸:۱]

په دې روایت کنبی حضرت عبدالله بن مسعود رضی اللہ عنہ پنځه سورتونه خپله پخوانۍ غوره
سرمایه خودلې ده حال دا چہ دا ذکر شوی سورتونه په مصحف عثمانی کنبی په ابتداء
کنبی نشته بلکه په مینځ کنبی دی البته ددې پنځو سورتونو په خپل مینځ کنبی هم هغه
ترتیب دې کوم چہ په روایت کنبی دې «عتاق» د «عتیق» جمع ده هرښه څیز ته وائی «أول» د
«أول» جمع ده «تلا» زور موروثی مال.

[۴۰۹] حَدَّثَنَا أَبُو الْوَلِيدٍ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ الْبَاءُ أَبُو شِهَابٍ سَمِعَ الْبَرَاءَ بْنَ عَازِبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ
تَعَلَّمْتُ سَمِعَ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى قَبْلَ أَنْ يَقْدَمَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ [۴۰۹:۱]

حضرت براء رضی اللہ عنہ فرمائی چہ ما سورة الاعلى د نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم مدینې منورې ته د راتلو نه
وړاندې زده کړې وو. سورة اعلى په اول کنبی نازلیدونکی سورتونو کنبی دې خو په
مصحف عثمانی کنبی په آخری پاره کنبی وه معلومه شوه چہ د سورتونو ترتیب د نزول د
ترتیب نه مختلف دې

(۱) فتح الباری (۴۸۱۹)۔

(۲) الأبواب والتراجم (۶۰۱۲)۔

(۳) فتح الباری (۴۸۱۹)۔

(۴) فتح الباری (۴۸۱۹)۔

[۳۰] حَدَّثَنَا عَبْدَانُ عَنْ أَبِي حَمْزَةَ عَنْ الْأَعْمَشِ عَنْ شَقِيقٍ قَالَ قَالَ عَبْدُ اللَّهِ لَقَدْ تَعَلَّمْتُ النَّظَائِرَ الَّتِي كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقْرَأُهَا الثَّنِينَ الثَّنِينَ فِي كُلِّ رَكْعَةٍ فَقَامَ عَبْدُ اللَّهِ وَدَخَلَ مَعَهُ عَلَقْمَةُ وَخَرَجَ عَلَقْمَةُ فَسَأَلْنَاهُ فَقَالَ عَشْرُونَ سُورَةً مِنْ أَوَّلِ الْمُفَصَّلِ عَلَى تَأْلِيفِ ابْنِ مَسْعُودٍ آخِرُهُنَّ الْحَوَامِيمُ حَمْدُ الدَّخَانِ وَعَمَّ يَتَسَاءَلُونَ [۳۱: ۳۰]

شقیق بن سلمه نه روایت دی چه حضرت عبدالله بن مسعود رضی الله عنه فرمایدلی دی چه زه هغه نظائر پیرئیم کوم چه نبی کریم صلی الله علیه و آله په یو رکعت کښې دوه دوه لوستل (د نظائرو نه هغه سورتونه مراد دی کوم چه د مضمون، طوالت او اختصار په اعتبار سره یو د بل نظیر او مشابه دي) (۱)

حضرت عبدالله بن مسعود رضی الله عنه دا اوونیل او پاسیدلو کورته لاپلوحضرت علقمه هم د دوی سره دننه لاپلوح حضرت علقمه چه کله راووتلو نو مونږ دهغه نه تپوس اوکړو (چه هغه کوم سورتونه دي) نوهغه اوونیل هغه د ابن مسعود د مصحف د ترتیب مطابق د مفصل ابتدائی شل سورتونه دي د کوم په آخر کښې چه ((حم)) یعنی سورة دخان او عم يتساءلون دي ددې روایت نه معلومه شوه چه د حضرت عبدالله بن مسعود رضی الله عنه د مصحف ترتیب د مصحف عثمانی د ترتیب نه خلاف ووځکه چه په هغې کښې نې د مفصل ترتیب بیان کړي دي او ((حم الدخان)) او ((عم يتساءلون)) نې په آخر کښې بیان کړي دي په مصحف عثمانی کښې حم الدخان او عم يتساءلون متصل نه دي سورة دخان مجازاً په مفصل کښې شمارلې شوې دي ځکه چه د مفصل سورتونو ابتداء د سورة حجرات نه کیږي (۲)

د سورة حجرات نه تر آخره پورې سورتونو ته مفصل ددې وجې وائی چه په دې کښې د بسم الله په ذریعه فصل زیات واقع دي په یو قول کښې سورة دخان هم په مفصل کښې داخل دي (۳) په روایت باب کښې د مفصل د کومو شلو سورتونو ذکر دي چه نبی صلی الله علیه و آله دا په یو رکعت کښې دوه دوه ملاووهل او لوستل د ابوداود په روایت کښې د دغه سورتونو نومونه ذکر شوي دي په هغې کښې دي

((کایقراً، النظائر السورتین فی رکعة الرحمن والنجم فی رکعة واقترعت والحاقة فی رکعة والذاریات والطور فی رکعة، والواقعة وبنی فی رکعة، وسأل والنارعات فی رکعة، وویل للمطففین وعسی فی رکعة، والبدر الثور والمیز فی رکعة، وهل أن ولا أقسم فی رکعة، وعم یستأملون والمرسلات فی رکعة، وإذا الشمس کورت والدخان فی رکعة)) (۴)
روایت الباب په کتاب الصلاة کښې د ((باب الجمع بین السورتین)) لاندې تیر شوې دي (۵)

(۱) ارشاد الساری (۳۷۳/۱۱۱)۔

(۲) ارشاد الساری (۲۷۳/۱۱۱)۔

(۳) فتح الباری کتاب الأذان باب الجمع بین السورتین فی الركعة (۲۵۹۲)۔

(۴) فتح الباری کتاب الأذان باب الجمع بین السورتین فی رکعة (۲۵۹۱۲)۔

(۵) صحیح البخاری مع الفتح کتاب الأذان باب الجمع بین السورتین (۲۵۵۱۲)۔

۷= بَابُ كَانَ جِبْرِيلُ يُعْرِضُ الْقُرْآنَ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

په ترجمه کښې د مجرد صیغه «يعرض» ده او په کښې حدیث د باب مفاعله صیغه «يعارض» استعمال شوې ده د دې نه معلومیږي چه د دواړو طرفونو به عرض کیدلو او حقیقت هم دا دي دلته د امام بخاری رحمه الله مقصد دا دي چه نبی کریم ﷺ به حضرت جبرئیل علیه السلام ته قرآن کریم تیرولو.

وَقَالَ مُسْرُوقٌ عَنْ عَائِشَةَ عَنْ فاطمةَ عَلَيْهَا السَّلَامُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ جِبْرِيلُ كَانَ يُعَارِضُنِي بِالْقُرْآنِ كُلَّ سَنَةٍ وَأَنَّهُ عَارِضُنِي الْعَامَ مَرَّتَيْنِ وَلَا أَرَاهُ إِلَّا حَفَرًا اجْلِي [۳۳۳:۲]

د حضرت فاطمې ؓ نه روایت دي چه نبی ﷺ ماته په پټه باندې اوونیل چه حضرت جبرئیل علیه السلام به هر کال د قرآن کریم یو دور ما سره کولو او سخ کال هغوی ماسره دوه ځله دور اوکړو زما خیال دي ه زما د وفات وخت رانزدې شوې دي

د نبی ﷺ سره په آخری رمضان کښې حضرت جبرئیل علیه السلام دوه ځله د قرآن پاک دور کړې وو یو ځل خو ددې دپاره چه د هر آیت او هر سورت مقام او ترتیب متعین شی د منسوخ او غیر منسوخ علم راشی اودوباره دور یا خو ددې دپاره وو چه د قرآن کریم نزول په رمضان کښې شروع شوې وو نو په اول کال کښې دور نه وو شوې او س د نبی ﷺ د دنیا نه د تشریف اوړلو وخت رانزدې شو نو د هغه اولنی کال تلافی په آخری کال کښې داسې اوشوه چه دوه ځله دور اوکړې شو او یا دا ونیلی شی چه صرف د تقریر او تاکید دپاره دوباره دور اوکړې شو چه په ښه شان سره د آیاتونو او سورتونو ترتیب متعین شی

د مسروق دا تعلیق امام بخاری په «علامات النبوة» کښې موصولاً نقل کړې دي (۱)
[۳۳۳:۲] حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ قَزَعَةَ حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنْ سَعْدِ بْنِ زُهَيْرٍ عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اجُودَ النَّاسِ بِالْحَقِيرِ وَاجُودَ مَا يَكُونُ فِي كُفْرٍ رَمَضَانَ لِأَنَّ جِبْرِيلَ كَانَ يَلْقَاهُ فِي كُلِّ لَيْلَةٍ فِي كُفْرٍ رَمَضَانَ حَتَّى يَنْسَلِخَ يُعْرِضُ عَلَيْهِ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْقُرْآنَ فَأَذًا لِقَائِهِ جِبْرِيلُ كَانَ اجُودَ الْخَيْرِ مِنَ الرِّيحِ الْمُرْسَلَةِ [۲:۱]

ددې حدیث پوره تفصیل په «باب بده الوسی» کښې تیر شوې دي هم هغه متعلق مباحث دي اوکتلې شی (۲)

[٣٤٧] حَدَّثَنَا خَالِدُ بْنُ يَزِيدَ حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ عَنْ أَبِي حَصِينٍ عَنْ أَبِي صَالِحٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ كَانَ يُعْرَضُ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْقُرْآنُ كُلَّ عَامٍ مَرَّةً فَعُرِّضَ عَلَيْهِ مَرَّتَيْنِ فِي الْعَامِ الَّذِي قُبِضَ فِيهِ وَكَانَ يُعَكِّفُ كُلَّ عَامٍ عَشْرًا فَأَعْتَكَفَ عِشْرِينَ فِي الْعَامِ الَّذِي قُبِضَ فِيهِ (ر: ١٩٣٩ ر ٣٠٤٨)

٨ = بَابُ الْقُرَاءَةِ مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

[٣٤٨] حَدَّثَنَا حَفْصُ بْنُ غُمَرٍ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ غُمَرَ عَنْ ابْنِ أَبِي إِسْحَاقَ عَنْ مَرْثُودٍ ذَكَرَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ غُمَرَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ فَقَالَ لَا أَزَالُ أُحِبُّهُ سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ خُذُوا الْقُرْآنَ مِنْ أَرْبَعَةٍ مِنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ وَسَالِمٍ وَمُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ وَآلِ بْنِ كَعْبٍ (ر: ٣٥٤٨)

په دې حديث كېنې د څلورو قاريانو ذكر دې په حضرات صحابه كرامو عليهم السلام كېنې هسې خو قاريان ډير وو خو ددې څلورو ذكر د هغوى د اختصاص او د قرآن كريم د قراعت سره د زيات شغف په وجې كړې شوې دې (١)

[٣٤٩] حَدَّثَنَا عُمرُ بْنُ حَفْصٍ حَدَّثَنَا ابْنُ حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ حَدَّثَنَا شَقِيقُ بْنُ سَلَمَةَ قَالَ خَطَبَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْعُودٍ فَقَالَ وَاللَّهِ لَقَدْ أَخَذْتُ مِنْ فِي رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعْضًا وَسَمِعْتُ سُورَةَ وَاللَّهِ لَقَدْ عَلِمَ أَصْحَابُ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنِّي مِنْ أَعْلِيهِمْ بِكِتَابِ اللَّهِ وَمَا أَنَا بِخَيْرِهِمْ قَالَ شَقِيقٌ فَجَلَسْتُ فِي الْحِلْقَةِ اسْمُهُ مَا يَقُولُونَ فَمَا سَمِعْتُ رَأْدًا يَقُولُ غَيْرَ ذَلِكَ

واخذت من في رسول الله صلى الله عليه وسلم سمعت منه مباشرة (بعضاً) ما بين الثلاث الى التسع (الحلقه) جمع حلقة وهى القوم المجتمعون مستديرين ليستمعوا العلم ونحوه (رادا) عالما يرد قول ابن مسعود رضى الله عنهما او يخالفه

[٣٥٠] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ عَنْ الْأَعْمَشِ عَنْ ابْنِ أَبِي إِسْحَاقَ عَنْ عُلْفَةَ قَالَ كُنَّا بِمَعْصُومٍ فَقَرَأَ ابْنُ مَسْعُودٍ سُورَةَ يُوسُفَ فَقَالَ رَجُلٌ مَا هَكَذَا أُنْزِلَتْ قَالَ قَرَأْتُ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ أَحْسَنْتَ وَوَجَدَ مِنْهُ رِيحَ الْخَيْرِ فَقَالَ اتَّجَمْتُ أَنْ تُكْذِبَ بِكِتَابِ اللَّهِ وَتُكْذِبَ الْخَيْرَ فَضَرَبَهُ الْحَدُّ

دلته دوه خبرې قابل غور دى اوله خو دا چه حضرت عبدالله بن مسعود دغه كس د كتاب په تكذيب كولو باندې باندې موندلو خو د هغه تكفير نه اونكړلو او د هغه د خب وهلو فيصله نه اونكړله ددې وجه يا خو دا كيدې شى چه حضرت عبدالله بن مسعود عليه السلام د جهالت په وجه هغه معذور او گرځولو او دا خيال نه اوكړوچه دې چونكه ناواقف دې څكه

تکذیب کوی په حقیقت کښې دده مقصد په قصد باندې تکذیب کول نه دی او یا دا ونیلي شې چې دا کس چونکه د نشې په حالت کښې وو اود هغه حواس صحیح نه وو ددې وجې حضرت عبدالله بن مسعود رضی الله عنه هغه غیر مکلف او گنېلو د هغوی رانې د وه چې د بیهوشۍ او نشې په حالت کښې که سړې داسې قسم خبره او کړې نو دهغې څه اعتبار نشته. (۱)

دویمه خبره دا ده چې حضرت عبدالله بن مسعود رضی الله عنه ته بونې محسوس شو او په هغه نې حد جاری کړو نو آیا که د شرابو بونې د چا نه راځي په هغه باندې حد جاری کول جائز دی؟ امام مالک رحمته الله علیه د جواز قائل دی (۲) امام ابوحنیفه او امام شافعی رحمته الله علیهما په داسې صورت کښې د حد د جواز قائل نه دی (۳) د امام احمد بن حنبل نه د جواز او عدم جواز دواړه روایتونه منقول دی (۴) حدیث باب د امام مالک مستدل دي

په حدیث باب باندې یو اشکال دا کیږي چې حضرت عبدالله بن مسعود رضی الله عنه په خپله څنگه حد جاری کړول د حد جاری کولو اختیار خو امام ته وی ددې جواب دا دی چې کیدې شې د حضرت عبدالله بن مسعود رضی الله عنه مسلک دا وو چې حد هر څوک جاری کولې شې د امام شرط په کښې نشته.

او دا هم ممکن ده چې حضرت عبدالله بن مسعود رضی الله عنه د دغه ښار امیر یا د امیر نائب وو ددې وجې هغوی حد جاری کړي وی (۵)

اوچا ونیلي دی چې دا امام جاری کړې وو خود عبدالله بن مسعود رضی الله عنه په گواهي او نیلو

باندې نې جاری کړې ووددې وجې هغوی طرف ته نسبت شوې دي (۶) والله اعلم

[۴۷۱۸/۴۷۱۷] حَدَّثَنَا عُمرُ بْنُ حَفْصٍ حَدَّثَنَا ابْنُ حَدَّادٍ حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ حَدَّثَنَا مُسْلِمٌ عَنْ مُسْرُوقٍ قَالَ قَالَ عَبْدُ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ وَاللَّهِ الَّذِي لَا إِلَهَ غَيْرُهُ مَا أُنْزِلَتْ سُورَةٌ مِنْ كِتَابِ اللَّهِ إِلَّا أَنَا أَعْلَمُ أَيْنَ أُنْزِلَتْ وَلَا أُنْزِلَتْ آيَةٌ مِنْ كِتَابِ اللَّهِ إِلَّا أَنَا أَعْلَمُ فِيمَا أُنْزِلَتْ وَلَوْ أَعْلَمَ أَحَدٌ أَعْلَمَ مِنِّي بِكِتَابِ اللَّهِ يُبْلِغُهُ الْأَيْلَ لَرَكِبْتُ إِلَيْهِ

دا دحضرت عبدالله بن مسعود رضی الله عنه دحرص علی العلم حال دي او هم دا د عامو صحابه کرامو رضی الله عنهم کیفیت وو.

[۴۷۱۸/۴۷۱۷] حَدَّثَنَا حَفْصُ بْنُ عُمرَ حَدَّثَنَا هَمَامٌ حَدَّثَنَا قَتَادَةُ قَالَ سَأَلْتُ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ مِنْ جَمْعِ الْقُرْآنِ عَلَى عَبْدِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ أَرْبَعَةٌ

(۱) فتح الباری (۶۰۱۹)۔

(۲) فتح الباری (۶۰۱۹)۔

(۳) فتح الباری (۶۰۱۹) وعمدة القاری (۲۶۱۲۰)۔

(۴) فتح الباری (۶۱۱۹)۔

(۵) عمدة القاری (۲۶۱۲۰)۔

(۶) ارشاد الساری (۲۷۸۱۱)۔

كَلِمَةٍ مِنَ الْاَنْصَارِ اَيُّ بَنٍ كَعْبٍ وَمَعَادُ بَنٍ جَبَلٍ وَذِي بَنٍ ثَابِتٍ وَابُو زَيْدٍ
ثَابِتُهُ النَّظْلُ عَنْ حُسَيْنِ بْنِ وَاَقِيدٍ عَنْ ثَمَامَةَ عَنْ اَبِي

په روایت کښې دې چه د رسول الله ﷺ په زمانه کښې څلورو صحابو رضی الله عنهم قرآن کریم جمع کړې وو ﷺ ددې جمع نه «جمع الصدور» یعنی حفظ مراد دې او حفظ کونکی صحابه هم په څلورو کښې منحصر نه وو بلکه د هغوی ډیر شمار تقدیم و تاخیر وو په روایت باب کښې چه د دې څلورو کوم ذکر شوې دې ددې مختلف وجوهات بیان شوی دی

① دا عدد دې او د عدد د مفهوم اعتبار نه وی د څلورو په تذکرې سره د باقی نفی نه کيږي. ② د وجوه قراءات جامع دا څلور حضرات ووددې وجې د دوی ذکر شوې دي ③ دې څلورو ته د ناسخ او منسوخ دواړه قسمه آیاتونه حفظ وو ددې وجې د دوی ذکر اوشو ④ ددې څلورو ذکر د دې وجې شوې دي چه هغوی د نبی ﷺ نه براه راست قرآن مجید اوریدلې وواو د دوی نه علاوه نورو حضراتو څه د نبی ﷺ نه اوریدلې او یاد کړې وو اوڅه د نورو ذرائع نه یاد کړې وو.

⑤ ذکر شوې څلور حضرات چونکه د قرآن کریم په تعلیم او تعلم کښې مشهور وود هغوی د

انهماک او قرآن سره د شغف په نسبت سره زیات ووددې وجې د دې څلورو ذکر اوشو. (۱)
⑥ حافظ ابن حجر رحمه الله په دې باره کښې یوه بله توجیه راجحه گرځولي ده چه ددې څلورو ذکر د یو خاص ډلې او خاصو افرادو په مقابله کښې شوې دي ابن جریر طبری د حضرت انس رضی الله عنه نه یه روایت نقل کړې دي چه یو ځل په قبيله اوس او قبيله خزرج کښې د افتخار خبره راغله د اوس قبیلې اووئیل چه مونږ سره څلور کسان داسې دي کوم چه په خاصو صفتونو موصوف دي په مونږ کښې یوکس داسې دي چه دهغه په مرگ باندې دالله تعالی عرش په حرکت کښې راغلې وو. یعنی حضرت سعد بن معاذ دویم کس داسې دي چه دهغه گواهی نبی ﷺ د دوو کسانو د گواهی برابر کړې ده یعنی حضرت خزیمه بن ثابت، دریم کس داسې دي چه فریتو غسل ورکړې دي یعنی حضرت خنظله بن ابی عامر، څلورم داسې دي چه ډبرو یا د شاتو مچو دهغه د لعش حفاظت کړې دي یعنی حضرت عاصم بن ثابت انصاری۔

ددې په جواب کښې د خزرج قبیلې اووئیل په مونږ کښې هم څلور کسان داسې دي چه قرآن مجید جمع کړې دي اود ذکر شوو څلورو حضراتو نومونه یې واخستل نو دلته د خزرج او اوس په مینځ کښې مقابله وه په خزرج کښې څلور کسان حافظان وو او په قبيله اوس کښې نه وو نو دوی په مقابله کښې دهغه څلورو ذکر راغلو خو که د اوس په قبيله کښې حافظ نه وو نو ددې نه دا نه لازمیږي چه نور صحابه هم حافظان نه وو. (۲)

د فضل بن موسی متابعت اسحاق بن راهویه په خپل مسند کښې موصولاً کړې دي (۳)

(۱) فتح الباری (۶۲۱۹)۔

(۲) فتح الباری (۶۲۱۹)۔

(۳) ارشاد الساری (۲۷۹/۱۱)۔

[۳۷۱۸] حَدَّثَنَا مُعَلَّى بْنُ أَسَدٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ الْمُثَنَّى قَالَ حَدَّثَنِي ثَابِتُ الْبُنَانِيُّ وَثُمَّ أَمَةُ عَنْ النَّسِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ مَاتَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَلَمْ يَجْمَعْ الْقُرْآنُ غَيْرَ أَرْبَعَةِ أَبَوٍ الدَّرْدَاءُ وَمَعَاذُ بْنُ جَبَلٍ وَزَيْدُ بْنُ ثَابِتٍ وَأَبُو زَيْدٍ قَالَ وَنَحْنُ وَرِثَاءُ [ر: ۳۵۹۹]

په دې روایت کښې د حضرت ابی بن کعب په ځانې د حضرت ابو الدرداء رضی الله عنه نوم راغلی دې امام بیهقی رحمته الله علیه فرمایلی دی چه دا وهم دې صحیح ابی بن کعب رضی الله عنه دې (۱) قوله: وَنَحْنُ وَرِثَاءُ: حضرت انس رضی الله عنه فرمائی چه د ابوزید وارث مونږ شو ځکه چه هغه د دوی تره وو او د هغه خپل څه اولاد نه وو. (۲)

[۳۷۱۹] حَدَّثَنَا صَدَقَةُ بْنُ الْفَضْلِ أَخْبَرَنَا يَحْيَى عَنْ سُفْيَانَ عَنْ حَبِيبِ بْنِ أَبِي ثَابِتٍ عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ قَالَ عُمَرَاءُ أَقْرُونَا وَأَنَا لَنَدْعُرَ مِنْ نَحْنِ ابْنِ أَبِي يَقُولُ أَخَذْتُهُ مِنْ فِي رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَا أَتْرُكُهُ لَيْشَى ع قَالَ اللَّهُ تَعَالَى مَا تَسْخَرُ مِنْ آيَةٍ أَوْ نَسِيحَاتٍِ بِخَيْرٍ مِنْهَا أَوْ مِثْلَهَا [ر: ۳۷۲۰]

مطلب دا دې چه حضرت ابی بن کعب رضی الله عنه ډیر لویې قاری دې خو مونږ د هغه ډیر قراتونه پرېږدو هغوی خو هم دا وانی چه ما د رسول الله صلی الله علیه و آله د خونی مبارکې نه دا اوریدلی دی ځکه ئې زه نه پرېږدم. خو بعضې آیتونه منسوخ وی الله تعالی پخپله فرمائی «ما تسخ من آية...» نو دا منسوخ آیتونه به پرېخودل وی حال دا چه ابی بن کعب رضی الله عنه په خپل مصحف کښې د هغې تلاوت هم کولو د ((لحن)) نه مراد قراءت دې. (۳)

۹=بَابُ فَضْلِ فَاتِحَةِ الْكِتَابِ

[۳۷۲۰] حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ قَالَ حَدَّثَنِي حَبِيبُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنْ حَفْصِ بْنِ عَاصِمٍ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ بْنِ الْمُعَلَّى قَالَ كُنْتُ أَصَلِي فَقَدَّعَانِي النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَمَّا أَجَبَهُ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنِّي كُنْتُ أَصَلِي قَالَ أَلَمْ يَقُلِ اللَّهُ اسْتَجِبُوا لِلَّهِ وَلِرَسُولِهِ إِذَا دَعَاكُمْ لِمَا آلاَ أَعْلَمُكُمْ أَكْثَرُ سُورَةٍ فِي الْقُرْآنِ قَبْلَ أَنْ تَخْرُجَ مِنَ الْمَسْجِدِ فَأَخَذَ بِيَدِي فَلَمَّا ارْتَدْنَا أَنْ تَخْرُجَ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّكَ قُلْتَ لَا أَعْلَمُكُمْ أَكْثَرُ سُورَةٍ مِنَ الْقُرْآنِ قَالَ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ هِيَ السَّبْعَةُ الْمَثَانِي وَالْقُرْآنُ الْعَظِيمُ الَّذِي أَوْتِيَتْهُ [ر: ۴۲۰۴]

دا روایت په کتاب التفسیر کښې تیر شوې دې او هلته په دې باندې بحث شوې دې (۴)

(۱) فتح الباری (۶: ۴۱۹)

(۲) فتح الباری (۶: ۴۱۹)

(۳) ارشاد الساری (۲۸۱۱۱)

(۴) کشف الباری کتاب التفسیر: (۸)

[۴۷۱] حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى حَدَّثَنَا وَهْبٌ حَدَّثَنَا هِشَامٌ عَنْ مُحَمَّدٍ عَنْ مَعْبُدٍ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ قَالَ كُنَّا فِي مَسِيرٍ لَنَا فَنَزَلْنَا لِحَاجَةٍ جَارِيَةٍ فَقَالَتُ إِنَّ سَيِّدَ الْحَيِّ سَلِمَةً وَأَنْ نَقْرَأَ غَيْبَ قَهْلٍ مِنْكُمْ رَاقٍ فَقَامَ مَعَهَا رَجُلٌ مَا كُنَّا نَأْتِيهِ بِرُقِيَّةٍ بِرُقِيَّةٍ فَوَرَأَاهُ فَمَرَلَهُ بِثَلَاثِينَ شَاةً وَسَقَانَا لَبَنًا رَجَعْنَا لَنَا لَهُ أَكَلْتُ ثَمِينُ رُقِيَّةٍ أَوْ كُنْتُ تَرْقِي قَالَ لَا مَا رَقَيْتُ إِلَّا بِأَمْرِ الْكِتَابِ فَلَمَّا لَا تُحَدِّثُوا شَيْئًا حَتَّى تَأْتِيَ أَوْ لَسَاكَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَمَّا قَدِمْنَا الْبَيْدَةَ دُكِّرْنَا لَهُ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ وَمَا كَانَ يُذَرِّيه أَمَّا رُقِيَّةٌ أَفِيَهُمَا وَأَضَرُّهُمَا لِي بِسَهْمٍ

دا روایت پہ کتاب الاجارہ کنبی تیر شوې دې (۱) «أهین» (هس) «أهنا بسم» تهمت لگول ، عیب لگول «ما کانا دابنه پریق» مونږ په هغه باندې د منتر ونیلو عیب نه لگولو یعنی د هغه په باره کنبی د منتر کولو علم مونږ ته نه وو هغه په دې حیثیت سره مشهور نه وو.
وَقَالَ أَبُو مَعْبُدٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَارِثِ حَدَّثَنَا هِشَامٌ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سِيرِينَ حَدَّثَنِي مَعْبُدُ بْنُ سِيرِينَ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ بِهَذَا [۴۷۲: ۱]

په پورتنۍ سند کنبی عنعنه ده هشام د محمد بن سيرين نه په «عن» سره روایت نقل کړې دې په دې تعلیق کنبی د تحدیث تصریح ده ددې وجې امام بخاری رحمه الله دا دلته ذکر کړې دې دا تعلیق اسماعیلی موصولاً نقل کړې دې (۲)

۱۰= بَابُ فَضْلِ سُورَةِ الْبَقَرَةِ

[۴۷۳] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ أَخْبَرَنَا شُعْبَةُ عَنْ سَلْمَانَ عَنْ إِبْرَاهِيمَ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنْ أَبِي مَسْعُودٍ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ مَنْ قَرَأَ الْبَقَرَةَ وَحَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ حَدَّثَنَا سَفِيَانُ عَنْ مَنْصُورٍ عَنْ إِبْرَاهِيمَ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ يَزِيدٍ عَنْ أَبِي مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ قَرَأَ الْبَقَرَةَ مِنْ آخِرِ سُورَةِ الْبَقَرَةِ فِي لَيْلَةٍ كَفَّتْهَا [۴۷۴: ۱]

په دې روایت کنبی د آیتین نه «آمن الرسول» نه واخله تر آخر د سورت پورې دوه آیاتونه مراد دی ددې دواړو آیاتونو په باره کنبی راغلی دی چه د شپې کوم کس دا اولولی دا دواړه آیاتونه د هغه دپاره کافی کیږی
د کوم خیز دپاره کافی کیږی ؟ بعضو ونیلی دی چه د قیام اللیل نه کافی کیږی بعضو ونیلی دی چه د شیطان د شر نه کفایت کوی بعضو ونیلی دی چه د قرآن کریم د تلاوت دپاره ورله کافی کیږی بعضو ونیلی دی چه د هر شر نه د حفاظت دپاره ورله کافی کیږی (۳)

(۱) فتح الباری (۶۶۱۹)۔

(۲) ارشاد الساری (۲۸۴۱۱)۔

(۳) فتح الباری (۶۸۱۹)۔

خو به دې اقوالو کښې څه تضاد نشته ټول جمع کیدي شي.
 [۴۴۴] وَقَالَ عُمَانُ بْنُ الْهَيْثَمِ حَدَّثَنَا عَوْفٌ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سَيْدِينَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ
 اللَّهُ عَنْهُ قَالَ وَكَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَحْفَظُ زَكَاةَ رَمَضَانَ فَأَتَانِي ابْنُ
 جَعْلٍ يَحْثُونِي الطَّعَامَ فَأَخَذْتُهُ فَقُلْتُ لَا تَرْفَعَنَّكَ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَصُرَ
 الْحَدِيثُ فَقَالَ إِذَا أَوْتَيْتَ إِلَى فِرَاشِكَ فَأَقْرَأِ آيَةَ الْكُرْسِيِّ لَنْ يَزَالَ مَعَكَ مِنَ اللَّهِ حَافِظٌ وَلَا
 يَغْرُبُكَ شَيْطَانٌ حَتَّى تُصْبِرَ وَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَدَقَكَ وَهُوَ كَذُوبٌ ذَلِكَ
 شَيْطَانٌ [۴۴۵:ر]

دا تعليق دې اسماعيلي او ابونعيم دا موصولاً نقل کړې دې (۱) دا په کتاب الوكالة کښې
 تیر شوې دې او په دې کښې چه کومه واقعه ذکر ده هغه هم هلته تیره شوې ده (۲)
 «يحثون الطعام» یعنی هغه د طعام (دانو) نه لپه وکوله.

==بَابُ فَضْلِ سُورَةِ الْكَهْفِ

[۴۴۶] حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ خَالِدٍ حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ حَدَّثَنَا أَبُو شَأَقٍ عَنْ الْبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ قَالَ
 كَانَ رَجُلٌ يَقْرَأُ سُورَةَ الْكَهْفِ وَالْيَ جَانِيهِ حِصَانٌ مَرْبُوطٌ بِسُطْنَيْنِ فَتَغْتَنَّهُ سَحَابَةٌ فَجَعَلَتْ
 تَذْنُو وَتَذْنُو وَجَعَلَ فَرَسُهُ يَنْفِرُ فَلَمَّا أَصْبَحَ أَتَى النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَذَكَرَ ذَلِكَ لَهُ فَقَالَ
 تِلْكَ السَّكِينَةُ تَنَزَّلَتْ بِالْقُرْآنِ [۴۴۷:ر]

حضرت براء بن عازب رضي الله عنه فرماني چه يو سړی سورة كهف ونيول او دده يوطرف ته يو اس
 په رسي پورې تړلې شوې وو په هغه کس باندې وريخ راغله او چه هغه وريخ هغه ته ورنزدې
 شوه نو اس اووریدل صبا چه کله نبی صلی الله علیه و آله ته دا واقعه بيان کړې شوه نو نبی صلی الله علیه و آله او فرمائیل دا
 سکینه وه کومه چه د قرآن پ وجه نازل شوې وه

«سطين» دا د شطن تشبيه ده رسی ته وائی سکینه يو مخلوق دې چه په هغې کښې رحمت
 وقار او فرشتې شامل وی صلی الله علیه و آله د سکینه په باره کښې اقوال په کتاب التفسير کښې تیر
 شوی دی. (۳)

==بَابُ فَضْلِ سُورَةِ الْفَتْحِ

[۴۴۸] حَدَّثَنَا اسْمَاعِيلُ قَالَ حَدَّثَنِي مَالِكٌ عَنْ زَيْدِ بْنِ اسْلَمَ عَنْ أَبِيهِ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ
 صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَسِيرُ فِي بَعْضِ اسْفَارِهِ وَعَمْرُو بْنُ الْخَطَّابِ يَسِيرُ مَعَهُ لِيَلْأَ فَسَالَهُ عُمَرُ

(۱) ارشاد الساری (۲۸۵/۱۱)۔

(۲) صحيح البخاری کتاب الوكالة باب إذا وكل الرجل (۳۱۰/۱)۔

(۳) كشف الباری کتاب التفسير (۶۰۸) تفسير سورة الفتح)۔

عَنْ شَيْءٍ فَلَمْ يُجِبْهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثُمَّ سَأَلَهُ فَلَمْ يُجِبْهُ ثُمَّ سَأَلَهُ فَلَمْ يُجِبْهُ فَقَالَ
عُمَرُ لَكَ لَكَ أَمْكَ نَزَرَتْ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ كُلُّ ذَلِكَ لَا يُجِيبُكَ قَالَ
عُمَرُ فَهَرَكْتُ بِعَبْرِي حَتَّى كُنْتُ أَمَامَ النَّاسِ وَخَشِيتُ أَنْ يَنْزِلَ فِي قُرْآنٍ فَمَا تَشِيتُ أَنْ
يَمِيعَتْ صَارِحًا يَصْرُخُ بِهِ قَالَ فَقُلْتُ لَقَدْ خَشِيتُ أَنْ يَكُونَ نَزْلُ فِي قُرْآنٍ قَالَ فَوَيْلٌ
رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَسَلَنْتُ عَلَيْهِ فَقَالَ لَقَدْ نَزَلَتْ عَلَى اللَّيْلَةِ سُورَةٌ هِيَ أَحَبُّ إِلَيَّ
مِمَّا طَلَعَتْ عَلَيْهِ الشَّمْسُ ثُمَّ قَرَأْتُهَا فَتَحَنَّنَ لَكَ فَتَحَمَّيْنَا [ر: ١٠٣٢]

باب فضل قل هو الله أحد

فِيهِ عَمْرَةٌ عَنْ عَائِشَةَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ [ر: ١٠٣٠]

د دې سورة په فضيلت كېنې «عمرة من هاشية» په طريق سره روايت وړاندي په كتاب
التوحيد كېنې امام بخارى رحمه الله موصولا نقل كړې دې چه رسول الله ﷺ يو سړې په سره
باندي امير مقرر كړلو او وي ليرلو هغه به په مانځه كېنې «قل هو الله احد» لوستل د روايت په
آخر كېنې دې چه نبى كريم ﷺ او فرماييل دې كس ته خبر ور كړئ چه الله تعالى ده سره محبت
كوي (١)

[٤٧٢٧ ١٣٨٣] (٢) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ أَخْبَرَنَا مَالِكٌ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ
عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي صَعْصَعَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ أَنَّ رَجُلًا سَمِعَ رَجُلًا يَقْرَأُ قُلْ هُوَ
اللَّهُ أَحَدٌ يَزِيدُهَا قَلْبًا أَصْبَحَ جَاءَ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَذَكَرَ ذَلِكَ لَهُ وَكَانَ
الرَّجُلُ يَتَقَالَفًا فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ أَتَمَّا لَتُعْدِلَ ثَلَاثَ
الْقُرْآنِ وَزَادَ أَبُو مَعْبُورٍ حَدَّثَنَا أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ عَنْ أَنَسِ بْنِ عُمَرَ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ
عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي صَعْصَعَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ أَخْبَرَنِي أَخِي
قَتَادَةُ بْنُ النَّعْمَانِ أَنَّ رَجُلًا قَامَ فِي زَمَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقْرَأُ مِنَ السَّحَرِ قُلْ
هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ لَا يَزِيدُ عَلَيْهَا قَلْبًا أَصْبَحْنَا إِلَى الرَّجُلِ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَحْوَهُ (٣)

حضرت ابو سعيد خدری رحمه الله فرمائی چه يو کس بل سړې اوليدل چه بار بار بار نې «قل هو الله

(١) فتح الباري (٧٢١٩)۔

(٢) أن رجلاً سمع رجلاً (السامع هو ابو سعيد الخدری والقاری قتادة بن النعمان رحمه الله) (يردها) يكررها
(ينقلها)) يرى أن الإقتصار على قراءتها قليل (للتعتدل ثلث القرآن) ثوابها يضاعف بقدر ثواب ثلث القرآن
وقيل غير ذلك (من السحر) في السحر وهو وقت ما قبيل الفجر)۔

(٣) أخرجه البخارى أيضاً في كتاب الأيمان والنذور باب كيف كانت يمين النبي ﷺ رقم الحديث ٦٦٤٣
وفى كتاب التوحيد باب ما جاء في دعاء النبي ﷺ رقم الحديث (٧٣٧٤) الإمام مالك في الموطأ في كتب
القرآن باب ما جاء في قراءة قل هو الله أحد رقم الحديث (١٧)۔

أحد) ونبیل و یونکی قتاده بن نعمان وو. او اوریدونکی د حدیث راوی ابو سعید خدری رضی اللہ عنہ وو. «و: أن الرجل يتقالها» یعنی اوریدونکی سری دا سورة کم او گنرلو چه دا خو ورکوته سورة دي «وتقالها» ددي اصل «وتقالها» دي «أي عذابا قليلا» نو نبی کریم ﷺ او فرمائیل قسم دي وی په هغه ذات باندې چه د هغه قدرت کښې زما روح دي دا سورة خو د ثلث القرآن سره برابر دي

د سورة اخلاص د ثلث القرآن کیدو مطلب: سورة اخلاص چه د ثلث القرآن برابر گرځولې شوې دي عالمانو ددي مختلف وجوهات بیان کړي دي.

① ابو العباس بن سريج فرمائيلى دى چه د قرآن کریم درې قسمونه دى

① په يو ثلث کښې احکام دى

② په درویم ثلث کښې وعد او وعید دي

③ او په دریم ثلث کښې اسماء او صفات دى او سورة اخلاص په دي دریم

قسم باندې مشتمل دي ددي وجې دا د ثلث القرآن سره برابر گرځولې شوې دي علامه ابن

تيميه رحمته الله دا توجیه احسن گرځولې ده. (۱)

⑦ علامه ابن جوزي رحمته الله فرمائيلى دى چه ذ الله تعالى معرفت په درې قسمه دي

① د الله تعالى د ذات معرفت

② د الله تعالى د صفاتو او اسماء معرفت

③ د الله تعالى د افعالو معرفت سورة اخلاص د الله تعالى د ذات په معرفت باندې مشتمل

دي ددي وجې دا ثلث قرآن گرځولې شوې دي (۲)

④ امام غزالي رحمته الله فرمائيلى دى چه د قرآن کریم ټول درې مهمات دي.

① د الله تعالى معرفت

② د آخرت معرفت

③ او د صراط مستقيم معرفت اصل معارف هم دا درې دي او باقى توابع دي او سورة

اخلاص په دي کښې په يو يعنى دالله تعالى د ذات په معرفت باندې مشتمل دي ددي

وجې قرآن ته د ثلث القرآن مساوی گرځولې شوې دي

⑤ علامه مازري رحمته الله فرماني چه قرآن کریم په درې قسمه مضامينو باندې مشتمل دي

① قصص ② احکام ③ او دالله تعالى اوصاف سورة اخلاص په درې صفاتو باندې مشتمل

دي ددي وجې دي ته ثلث القرآن ويلي شوي دي (۳)

بهر حال عالمانو د سورة اخلاص د ثلث القرآن سره د مساوی گرځولو دا مختلف وجوه بيان

کړي دي او حقيقت دا دي چه په دي کښې څه قسم تضاد نشته ټولې جمع کيدې شي

(۱) موع فتاوى ابن تيمية (۱۰۳/۱۷).

(۲) مجموع فتاوى شيخ الاسلام ابن تيمية (۱۰۴/۱۷).

(۳) مجموع فتاوى ابن تيمية (۱۲۲/۱۷).

سورة اخلاص د ثلث القرآن مساوی گرځولو مطلب دا دې چه ددې ثواب د ثلث القرآن د ثواب سره برابر دې (۱)

يو اشكال او د هغې جوابونه: په دې ياندې دا اشكال كيدهې شى كه يو كس درې ځله سورة اخلاص اووانى نو هغه ته د ټول قرآن ثواب ملاويږي نو بيا د ټول قرآن كريم د تلاوت څه ضرورت دې

① ددې يو جواب دا دې چه د ثواب دوه قسمونه دي يو ثواب اصلي او بل ثواب تضعيفي او فضلي ، د سورة اخلاص تلاوت چه كوم يو كس كوي ده ته د هغې اجر اصلي هم ملاويږي او دغه اصلي اجر زيات كړې شى تر دې چه د ثلث قرآن د ثواب اصلي سره برابر شى او چه ددې اجر اصلي او تضعيفي ملاؤ شى نو د اجر اصلي سره برابر شى دا مطلب ته دي چه ددې اجر اصلي د ثلث قرآن د اجر اصلي سره برابريږي يا ددې اجر تضعيفي د ثلث قرآن د اجر تضعيفي سره برابريږي چه ددې اجراصلي او اجر تضعيفي ملاؤ شى نو د ثلث قرآن د اجر اصلي او اجر تضعيفي سره برابر شى -

② دويم جواب دا دې ه د سورة اخلاص د تلاوت ثواب په دې لحاظ سره د ثلث قرآن د تلاوت سره برابر او گرځولې شو چه دا مضامين قرآن پاك كېنې په يو قسم باندې مشتمل دې نو كه څوك يو ځل سورة اخلاص اووانى نو د يو ثلث ثواب ورته ملاويږي او چه دوباره ئې اووانى نو هم د هغه ثلث ثواب ملاويږي د باقى دوو مضامينو ثواب د سورة اخلاص په ونيلو سره نه حاصلېږي په دې وجه دا نشي ونيلې درې ځله د سورة اخلاص په ونيلو سره د ټول قرآن د تلاوت ثواب ملاويږي بلكه د يو ثلث مكرر او درې كرتو ثواب ملاويږي علامه ابن تيميه رحمه الله ليكي

«فلذا قرأ الإنسان» (قول هو الله أحد) حصل له ثواب بقدر ثواب ثلث القرآن لكن لا يجب أن يكون الثواب من جنس الثواب الحاصل ببقية القرآن بل قد يحتاج إلى جنس الثواب الحاصل بالأمر والنهي والقصاص فلا تسد قل هو الله أحد مسد ذلك ولا تقوم مقامه فلماذا لو لم يقرأ قل هو الله أحد فإنه ومن حصل له أجر عظيم لكن جنس الأجر الذي يحصل بقراءة غير هذا لا يحصل له بقرعتها بل يبقى فقيراً محتاجاً إلى ما يتم به إيمانه من معرفة الأمر والنهي والوعد والوعيد ولم قام بالواجب عليه ، فالبحار التي تحصل بقراءة سائر القرآن آكد لا تحصل بمجرد قراءة هذه السورة فيكون من قرأ القرآن أفضل ممن قرأها ثلاث مرات من هذه الجهة لتقوم الثواب وإن كان قارئ قل هو الله أحد ثلاثاً يحصل له ثواب بقدر ذلك الثواب لكنه جنس واحد ليس فيه الأنواع التي يحتاج إليها العبد كن معه ثلاثة آلاف دينار وآخر معه طعام ولباس ومسكن ولقد يعدل ثلاثة آلاف دينار قرآن هذا معه ما ينتفع به في جميع أمور هذا وذلك محتاج إلى ما مع هذا وإن كان معه يعدل ما مع هذا» (۲)

(۱) فتح الباري (۷۵/۹)

(۲) مجموع فتاوى ابن تيمية (۱۳۳/۱۷)

[٢٤٢٤] حَدَّثَنَا عُمَرُ بْنُ حُدَّيسٍ حَدَّثَنَا ابْنُ حُدَّانَا الْأَعْمَشُ حَدَّثَنَا اِبْرَاهِيمُ وَالضَّحَّاكُ الشَّعْرِيُّ عَنْ ابْنِ سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا ضَعْفَ لَهُ ابْعُجُ احْدُكُمُ انْ يَقْرَأُوا لَكَ الْقُرْآنَ فِي لَيْلَةٍ فَقَدْ ذَلِكَ عَلَيْهِمْ وَقَالُوا إِنَّا يُطِيقُ ذَلِكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ فَقَالَ اللَّهُ الْوَاحِدَ الصَّمَدُ ثَلَاثُ الْقُرْآنِ

قال ابو عبد الله عن ابراهيم مرسل وعن الضحاك المشرقي مسند [٢٤٢٤: ١٩٩٩] د امام بخارى رحمه الله مقصد دا دي چه اعمش د ابراهيم نه هم دا روايت نقل كوي او د ضحاك مشرقى نه هم دا نقل كوي خو د اعمش روايت كوم چه د ابراهيم نخعى نه دي هغه مرسل دي او كوم چه د ضحاك مشرقى نه منقول دي هغه مسند دي د ابراهيم نخعى په طريق د ابو سعيد خدرى رحمه الله ذكر نشته د دي وجي هغه مرسل دي او د ضحاك مشرقى په طريق كښي د «عن ابى سعيد الخدرى» اضافه موجود ده نو هغه مسند دي د ابراهيم نخعى روايت ته امام بخارى رحمه الله منقطع ددي وجي ونيلي دي چه د دوى سماع د حضرت ابوسعيد خدرى رحمه الله نه ثابته نه ده.

١٣=باب فَضْلِ الْمُعَوَّذَاتِ

[٤٧٢١٧٢٢٨] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُونُسَ أَخْبَرَنَا مَالِكُ بْنُ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ عُرْوَةَ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ إِذَا اشْتَكَى يَقْرَأُ عَلَى نَفْسِهِ بِالْمُعَوَّذَاتِ وَتُنْتُ فَلَمَّا اشْتَدَّ وَجَعُهُ كُنْتُ أَقْرَأُ عَلَيْهِ وَأَمْسَحُ بِرِجْلِي رِجْلًا كَتَبْنَا [٢٤٢٢٨] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا الْمُفَضَّلُ بْنُ فَضَالَةَ عَنْ عَقِيلٍ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ عُرْوَةَ عَنْ عَائِشَةَ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ إِذَا أَوَى إِلَى فِرَاشِهِ كَلَّ لَبْلَةً جَمَّةً كَفَّيْهِ ثُمَّ نَفَثَ فِيهِمَا فَقَرَأَ فِيهِمَا قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ وَقُلْ اَعُوذُ بِرَبِّ الْقَلْقَلِ وَقُلْ اَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ ثُمَّ مَسَحَ بِهِمَا مَا اسْتَطَاعَ مِنْ جَسَدِهِ يَبْدَأُ بِهِمَا عَلَى رَأْسِهِ وَوَجْهِهِ وَمَا أَقْبَلَ مِنْ جَسَدِهِ يَفْعَلُ ذَلِكَ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ [٢٤٢٢٨: ١٢٥٠]

په معوذات كښي تغليبا «قل هو الله احد» هم شامل كړې شوې دي

١٥=باب نَزُولِ السَّكِينَةِ وَالْمَلَائِكَةِ عِنْدَ قِرَاءَةِ الْقُرْآنِ

[٢٤٢٣٠] وَقَالَ اللَّيْثُ حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ الهَادِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ اِبْرَاهِيمَ عَنْ اسِيدِ بْنِ حُصَيْنٍ قَالَ يَتِمُّ هُوَ يَقْرَأُ مِنَ اللَّيْلِ سُورَةَ الْبَقَرَةِ وَقَرَسُهُ مَرْبُوطَةٌ عِنْدَهُ إِذَا جَالَتْ الْقُرْآنُ فَكَتَفَتْ فَكَتَفَتْ فَقَرَأَ فَجَالَتْ الْقُرْآنُ فَكَتَفَتْ فَكَتَفَتْ الْقُرْآنُ ثُمَّ قَرَأَ فَجَالَتْ الْقُرْآنُ فَكَتَفَتْ فَكَتَفَتْ وَكَانَ ابْنُهُ يَجْعَلُ قُرْبًا مِنْهَا فَأَشْفَقَ أَنْ تُصِيبَهُ فَلَمَّا اجْتَرَأَ رَفَعَهُ رَأْسَهُ إِلَى السَّمَاءِ حَتَّى مَا يَرَاهَا فَلَمَّا أَصْبَحَ حَدَّثَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ أَفَرَأَيْتَ ابْنُ حُصَيْنٍ أَفَرَأَيْتَ ابْنُ حُصَيْنٍ قَالَ فَاشْفَقْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَنْ تَطْلُبَ بَعْضُهَا وَكَانَ مِنْهَا قُرْبًا فَرَفَعْتُ رَأْسِي فَانْصَرَفْتُ إِلَيْهِ فَرَفَعْتُ رَأْسِي إِلَى السَّمَاءِ

لَمَّا دَامَ لَهَا الْمَلَكَةُ فِيهَا امْتِنَالُ النَّصَابِيهِمْ لَمْ تَزَلْ حَتَّى لَا إِذَا هِيَ قَالَتْ وَكَذَلِكَ قَالَتْ لَا
قَالَ بَلْكَ الْمَلَكَةُ كَذَلِكَ لَمْ تَزَلْ حَتَّى لَا تَصْبَحَتْ يَنْظُرُ النَّاسُ إِلَيْهَا لَا تَقْوَى مِنْهُمْ
قَالَ إِنَّ الْمَلَكَةَ وَكَذَلِكَ هَذَا الْمَلَكَةُ قَدْ لَلَّهِ بْنِ خَبَابٍ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ عَنْ أَبِي
بْنِ حُضَيْرٍ

د اس د توپ وهلو او د خاموش كېدو وجه دا وه چه كله به حضرت اسيد عليه السلام د شېي په
څه حصه كېښي د قرآن كريم تلاوت كولو نو د قرات اوريدو دپاره به فرښتي ښكته راتلې
چه هغوی به نې او كتل نو اس به د ويرې د وجې توپ كړې هم دا وجه وه چه د تلاوت پاك
په بندېدو سره فرشتې پورته لاړلې او اس تړپونه وهل پرېخودل.

قوله: أَقْرَأَ أَبْنُ حُضَيْرٍ أَقْرَأَ أَبْنُ حُضَيْرٍ علامه طيبي رحمته الله فرماني چه د امر د صيغې
مقصد په زمانه ماضی كېښي د طلب زيادت دې لكه چه نبی عليه السلام د دغه عجيبه او ناشنا
حالت استحضر او كړو او حضرت اسيد بن حفيظ ته نې د ونيلو ترغيث وركولو چه حاصل
نې دا دې چه «ملازمت» په دې باندې دليل دا دې چه پخپله وړاندې حضرت اسيد بن حفيظ
په جواب كېښي فرماني «أَشْفَقْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَنْ تَطْلُعَ» زه ددې خبرې نه اووړيدم چه هسې نه
اس يحي پائمال كړي ځكه چه اس د يحي سره نژدې وو (۱)

ملا علي قاري رحمته الله فرماني چه د وريځې سره د تشبيه وجه دا ده چه فرشتې د قرآن كريم د
اوريدو دپاره د ويرې په كثرت سره راتلې نو كله چه حضرت اسيد او كتل نو داسې ورته
محسوس شوه چه د پردې پشان څه څيز دې كوم چه د دوی او د آسمان په مينځ كېښي حائل
كېږي نو دهغې څيز نه نې په وريځې سره تعبير او كړو او په هغې كېښي چه كومه د يو د بليدله
هغه د فرښتو مخونه وو كوم چه د ډيوو پشان روښانه وو. (۲)

حاصل دا دې چه دلته د «أَقْرَأَ» نه د حكايت په وخت كېښي لوستل مراد نه دی بلكه نبی عليه السلام
دهغه د اصلي حالت استحضر او كړو او وې فرمائيل لكه چه نبی عليه السلام حضرت حفيظ په
هغه حالت كېښي ليدل چه فرشتو په هغه باندې سيوري كړې وو او جمع شوې وې او په دغه
حالت كېښي ورته حكم وركوي چه ته لگيا اوسه دې دپاره د فرشتو د اوړيدو او د هغوی د
موجودگي په وجه په تا باندې برکت نازلېږي (۳)

امام بخاري رحمته الله دا روايت تعليقا نقل كړې دې او ابو عبید په فضائل القرآن كېښي دا
موصولا نقل كړې دې (۴)

(۱) شرح الطيبي (۲۲۱/۴) كتاب فضائل القرآن.

(۲) مرقاة شرح مشکاة (۳۹۱/۴).

(۳) فتح الباري (۷۸/۹).

(۴) فضائل القرآن لأبي عبيد: باب فضل قراءة القرآن والإستماع له (۲۵).

١٣=بَاب مَنْ قَالَ لَمْ يَتْرُكِ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْأَمَائِينَ الدَّفَتِينَ

[٢٤٣١] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ عَبْدِ الْعَزِيزِ بْنِ رُقَيْعٍ قَالَ دَخَلْتُ أَنَا وَشَدَّادُ بْنُ مَعْقِلٍ عَلَى ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا فَقَالَ لَهُ شَدَّادُ بْنُ مَعْقِلٍ أَتَرَكَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ شَيْءٍ قَالَ مَا تَرَكَ الْأَمَائِينَ الدَّفَتِينَ قَالَ وَدَخَلْنَا عَلَى مُحَمَّدِ بْنِ الْحَنَفِيَّةِ فَسَأَلْنَاهُ فَقَالَ مَا تَرَكَ الْأَمَائِينَ الدَّفَتِينَ

دلته د روایت نه شبه پیدا کیږي چه قرآن کریم د نبی ﷺ په زمانه کښې په بین الدفتین کښې جمع کړې شوې ووحال دا چه داسې نه ده

جواب دا دې چه د «ما تَرَكَ الْأَمَائِينَ الدَّفَتِينَ» مقصد دا دې چه نن چه کوم «ما بین الدفتین» موجود دی نبی ﷺ هم دا پریخوډې وو او د دنیا ئې ئې تشریف اوږې وودا مطلب نه دې چه د نبی کریم ﷺ په زمانه کښې قرآن کریم په «ما بین الدفتین» کښې جمع شوې وو.

امام بخاری رحمه الله په اصل کښې د روافضو تردید کول غواړی د هغوی نظریه ده چه د قرآن کریم نه حضرت عثمان رضی الله عنه وغیره ډیر آیاتونه ویستلی دی امام بخاری رحمه الله د حضرت علی رضی الله عنه د رشته دارانو نه او هم خیالو کسانو حضرت عبدالله بن عباس، او دغه شان دهغوی د خامنو حضرت محمد بن حنفیه نه روایت نقل کړلو او د روافضو تردید ئې اوکړو چه نبی ﷺ ما بین الدفتین پریخوډې دی او تشریف ئې اوږې دې د دوی نه پس په دې کښې نه د څه آیت اضافه شوې ده او نه د دې نه یو آیت کم شوې دې (۱)

١٤=بَاب فَضْلِ الْقُرْآنِ عَلَى سَائِرِ الْكَلَامِ

امام بخاری رحمه الله دا خودل غواړی چه د کلام په ټولو قسمونو باندې قرآن مجید ته کلی فضیلت حاصل دې امام ترمذی په دې مفهوم باندې یو روایت هم نقل کړې دې په هغې کښې دی «فضل کلام الله علی سائر الکلام کفضل الله علی خلقه» (۲)

[٢٤٣٢] (٢) حَدَّثَنَا هُدْبَةُ بْنُ خَالِدٍ أَبُو خَالِدٍ حَدَّثَنَا هَمَامٌ حَدَّثَنَا قَتَادَةُ حَدَّثَنَا أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ

(١) فيض الباری (٢٤٨١٤)۔

(٢) سنن الترمذی قبیل کتاب القراءت بحديث (١٨٤١٥٢٩٢٦)۔

(٣) وأخرجه البخاري أيضاً في كتاب فضائل القرآن باب إثم من رأى براءة القرآن أو تاكل به أو فجر به رقم الحديث (٥٠٥٩) وفي كتاب الأطعمة باب ذكر الطعام رقم الحديث (٥٤٢٧) وفي كتاب التوحيد باب قراءة العاجر ولانفاق وأصواتهم لا تجاوز حناجرهم رقم الحديث (٧٥٤٠) ومسلم في كتاب صلاة المسافرين وقصرها باب فضيل - حافظ القرآن رقم الحديث (٧٩٧) والترمذی في كتاب الأمثال باب ما جاء مثل المومن القاري وغير القاري رقم الحديث (٢٤٦٥) وأبو داود في كتاب الأدب باب من يؤمر أن يجالس رقم الحديث (٤٨٢٩) وابن ماجه في المقدمة باب فضل من تعلم القرآن وعلمه رقم الحديث (٢١٤) والدارمی في كتاب فضائل القرآن باب مثل المومن الذي يقرأ القرآن رقم الحديث (٣٣٦٢)۔

عَنْ أَبِي مُوسَى الْأَشْعَرِيِّ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ مَثَلُ الَّذِي يَقْرَأُ الْقُرْآنَ كَالْأُتْرَاجَةِ طَلْعُهَا طَلِبٌ وَبَيْعُهَا طَلِبٌ وَالَّذِي لَا يَقْرَأُ الْقُرْآنَ كَالْأُتْرَاجَةِ طَلْعُهَا طَلِبٌ وَلَا بَيْعُهَا وَمَثَلُ الْفَاجِرِ الَّذِي يَقْرَأُ الْقُرْآنَ كَمَثَلِ الرِّيحَانَةِ بَيْعُهَا طَلِبٌ وَلَعْنُهَا مَرُومٌ مَثَلُ الْفَاجِرِ الَّذِي لَا يَقْرَأُ الْقُرْآنَ كَمَثَلِ الْحَنْظَلَةِ طَلْعُهَا مَرُومٌ وَلَا بَيْعُهَا [ن: ۴۷۳، ۴۷۴، ۴۷۵]

په دې روایت کښې مثال بیان شوې دي چې لکه څنگه د نارنج خوشبوی ښه وي او د هغې خوند هم ښه وي نو د قرآن کریم لوستونکې هم دغه شان بهرین دي او چه کوم سړې مومن وي خو قرآن نه لولي د هغه مثال د قجورې پشان دي چه خوند خو نې ښه وي خو خوشبوی نه وي نو د ایمان په وجه داسې کس خوښه دي خو د قرآن لوستلو خوشبونی نه دي محروم دي او هغه گناهکار چه قرآن لولي هغه د گل ريحان پشان دي چه خوشبونی خو نې ښه وي خو خوند نې تريخ وي او هغه فاجر چه قرآن نه لولي د هغه مثال د حنظله د تريخ پشان دي چه خوند نې هم ترخ وي او خوشبونی په کښې هم نه وي.

په دې روایت کښې چه نبی ﷺ د قرآن پاک د قاری کوم فضیلت بیان کړې دي هغه د قرآن په بنیاد باندې دي ددې نه معلومه شوه قرآن مجید د کلام په ټولو قسمونو کښې غوره دي.

[۴۷۳] حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ عَنْ يَحْيَى عَنْ سَفْيَانَ حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ دِينَارٍ قَالَ سَمِعْتُ أَبَانَ عُمَرُوسَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِنَّمَا أَجَلُكُمْ فِي أَجَلٍ مَنْ خَلَا مِنْ الْأَمَةِ كَمَا بَيَّنَّ صَلَاةَ الْعَصْرِ وَمَغْرِبَ الشَّمْسِ وَمَمْلَكَكُمْ وَمَثَلُ الْيَهُودِ وَالنَّصَارَى كَمَثَلِ رَجُلٍ اسْتَعْمَلَ عُمَالًا فَقَالَ مَنْ يَعْمَلُ لِي أَلِي نَصِيفِ النَّهَارِ عَلَى قَبْرٍ أَوْ فَعِلْتُ الْيَهُودُ فَقَالَ مَنْ يَعْمَلُ لِي مِنْ نَصِيفِ النَّهَارِ أَلِي الْعَصْرِ عَلَى قَبْرٍ أَوْ فَعِلْتُ النَّصَارَى ثُمَّ اتُّمَّ تَعْمَلُونَ مِنَ الْعَصْرِ أَلِي الْمَغْرِبِ بِقَبْرٍ أَوْ فَعِلْتُ قَبْرَاطِينَ قَبْرَاطِينَ قَالُوا نَعْنُ أَكْثَرُ عَمَلًا وَأَقْلَ عَطَاءً قَالَ هَلْ ظَلَمْتُمْكُمْ مِنْ حَقِّكُمْ قَالُوا لَا قَالَ فَذَلِكَ فَضْلِي أَوْتِيَهُ مَنْ شِئْتُ [ر: ۵۳۲]

دا روایت په کتاب الصلاة کښې تیر شوې دي د ترجمه الباب سره نې مطابقت داسې دي چه په دې روایت کښې د امت محمدیه فضیلت بیان شوې دي او د امت محمدیه فضیلت د

قرآن کریم په وجه دي په کوم باندې د عمل کولو چه دوي ته حکم شوې دي (۱)

۱۸=باب الْوَصِيَّةِ بِكِتَابِ اللَّهِ عَزَّوَجَلَّ

«وصية» د وصیت په معنی کښې مصدر دي رسول الله ﷺ په کتاب الله باندې د عمل کولو دپاره وصیت کړې وويه دي باب کښې ددې بیانول مقصود دي

[۴۷۳] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يُوسُفَ حَدَّثَنَا مَالِكُ بْنُ يَحْيَى حَدَّثَنَا طَلْحَةُ قَالَ سَأَلْتُ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ أَبِي أَوْفَى أَوْصَى النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ لَا فَقُلْتُ كَيْفَ كُتِبَ عَلَى

النَّاسِ الْوَصِيَّةُ أَمْرُوهُمْ وَلَمْ يُوصِ قَسَالٌ أَوْصَى بِكِتَابِ اللَّهِ [۲۵۸۹]

مطلب دا دې چه خلقو ته د وصیت کولو کوم حکم ورکړي شوي دې هغه د حقوقو متعلق دي او په نبی باندې چونکه د چا حق نه وو ددې وجې نبی ﷺ د حقوقو په باره کښې وصیت نه وو کړې باقی دا چه په نبی ﷺ باندې د امت د لارخودلو حق وو نو په ټول ژوند کښې نبی ﷺ دا حق ادا کولو او خلقو ته به یې لار خودله او د دنیا د تلو په وخت کښې نبی ﷺ د امت ددې حق بیا خیال اوساتلونو دوی ته یې تاکید اوکړ او وصیت یې اوکړو چه په کتاب الله باندې عمل کوئ او په کتاب الله باندې عمل چونکه د رسول الله ﷺ د سنتو نه بغیر ممکن نه دي ددې وجې یې په کتاب الله باندې د عمل کولو په وصیت کښې په سنت باندې عمل کول هم داخل کړو. (۱)

۱۹= بَابُ مَنْ لَمْ يَتَغَنَّ بِالْقُرْآنِ [۴۰۸۹:ر]

وَقَوْلُهُ تَعَالَى أَوْلَمْ يَكْفِيهِمْ إِنَّا أَنزَلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ يُتْلَى عَلَيْهِمْ (العنكبوت [۵])
امام بخاری رحمه الله چه په ترجمه کښې کوم الفاظ ذکر کړي دي نو دا الفاظ وړاندې په کتاب

التوحيد کښې امام بخاری د ابن شهاب زهري په سند سره نقل کړي دي (۲)
حافظ ابن حجر رحمه الله فرمایلي دي چه امام بخاری رحمه الله په کتاب الاحکام کښې دا الفاظ نقل کړي دي (۳) خدا د حافظ صاحب سهو د حدیث الفاظ دا دي «من لم يتغن بالقرآن فليس منا»
د تغنی بالقرآن په تفسیر کښې اقوال : ددې په تفسیر او تشریح کښې اختلاف دي او د عالمانو مختلف اقوال دي:

① یو قول دا دي چه د تغنی نه استغناء مراد ده بیا ددې استغناء بالقرآن په مطلب کښې هم دوه اقوال دي :

① امام احمد بن حنبل رحمه الله وکیع بن جراح نه نقل کړي دي چه ددې نه مراد «استغناء عن أظهار الأمم الماضية» دي او مطلب دا دي چه کوم کس د قرآن مجید تلاوت کوي هغه ته پکار دي چه د تیرو شوو امتونو د حالاتو او واقعاتو په تحقیق او لټون کښې نه مشغوله کیږي هم قرآن مجید دده دپاره کافی دي که دي د یهودو او نصاری کتابونه لولي او د هغوی د صحیفو مطالعه کوي اود قرآن مجید په بیان کړو واقعاتو باندې قناعت نه کوي نو دي زمونږ نه نه دي (۴)

(۱) قال العيني في عمدة القاري (۳۹/۲) والمراد بالوصية بكتاب الله حفظه حسا ومعنى وإكرامه وصوفه ولا يسافر به إلى أرض العدو ويتبع ما فيه، فيعمل بأوامره ويحجب نواهيه، ويدوم على تلاوته وتعلمه وتعليمه

(۲) صحيح البخاري كتاب التوحيد باب قول الله تعالى وأسرؤا قولكم .. وهو اللطيف الخبير .. رقم الحديث (۷۵۲۵ ص، ۱۵۸۱) _

(۳) فتح الباري (۸۴/۹) _

(۴) فتح الباري (۸۴/۹) _

ددې قول تائید په هغه روایت سره کیږي کوم چه ابن جریر طبری د یحیی بن جعده نه نقل کړې دې چه خو مسلمانانو خه کتابونه راوړل او حاضر شول په هغې کښې د یهودو نه اوریدلې خبرې لیکلې وې نبي چه هغه کتابونه اولیدل نو وې فرمائیل «کفی بکم هؤلاء ان یذهبوا عما جاء به یدیهم الی ما جاء به طوره الی غیرهم» یعنی د خپل نبي راوړې کتاب نه ډډه کول او د بل راوړې څیز کښې رغبت کول د گمراهۍ دپاره کافی دی په دې باندې د قرآن کریم دا آیت نازل شو (۱)

امام بخاری رحمته الله په ترجمه الباب کښې دا آیت ذکر کړې دې او د تغنی بالقرآن په باره کښې ئې د وکیع بن جراح ذکر شوی روایت راجع کیدو ته اشاره کړې ده
 ② دویم قول د سفیان بن عیینه دې بلکه څنگه چه امام بخاری رحمته الله ددې باب په آخر کښې لیکلی دی چه د استغناء بالقرآن نه مراد استغناء عن اکثار الدنيا ده او مطلب دادې چه کوم کس د قرآن کریم زده کولو نه د دنیا نه استغناء اختیار نکړی نو هغه زمونږ نه دې د ابو عبید قاسم بن سالم رجحان دې قول طرف ته دې (۲) اگر چه امام شافعی رحمته الله ابن جریر طبری او ابو عاصم نبیل د سفیان بن عیینه قول رد کړې دې (۳)

امام شافعی رحمته الله فرمائی که د تغنی نه مراد استغناء وی نو نبي صلی الله علیه و آله به د «من لم یغن» بالقرآن» په ځانې «من لم یستغن بالقرآن» ونیلې وو (۴)

ابو عاصم نبیل فرمائیلی دی «لم یغنم سفیان بن عیینه شیاً» یعنی سفیان بن عیینه چه دا مطلب بیان کړې دې څه ښه کارنامه ئې نه ده کړې بهر حال دا اولنې قول وو چه د تغنی نه مراد استغناء ده «استغناء عن إغمار الأمم الماضية»

③ دویم قول دا دې چ ددې نه تشاغل مراد دې عرب وائی «تغنی بالمكان» کله چه سړې په هغې کښې قیام او شغل اختیار کړی مطلب دا شوچه څوک د قرآن سره شوق او ددې شغل نه ساتی هغه زمونږ په طریقه نه دې زمونږ سره د هغه څه تعلق نشته (۵)

④ دریم قول د امام شافعی رحمته الله دې چه ددې نه درد او حزن سره د قرآن کریم ونیل مراد دې حافظ ابن حجر رحمته الله فرمائی چه د امام شافعی رحمته الله په کلام کښې د تغنی دا تفسیر ماته ملاؤ نشوڅو امام بیهقی په سنن کبری کښې د امام شافعی رحمته الله نه دا تفسیر نقل کړې دې نو دهغوی الفاظ دا دی «ان یقرأه تحریماً» (۶)

(۱) فتح الباری (۸۴/۹)۔

(۲) فتح الباری (۶۸/۹) فضائل القرآن لأبی عبید باب فضل الحض علی القرآن والإیضاء وإثارة علی ماسوا (۲۹)

(۳) فتح الباری (۸۷/۹)۔

(۴) فتح الباری (۸۷/۹)۔

(۵) فتح الباری (۸۷/۹)۔

(۶) سنن کبری للبيهقي كتاب الشهادات باب تحسين الصوت بالقرآن والذكر (۲۳۰/۱۱۰)۔

⑦ خلورم قول دا دې چه ددې نه د تلذذ او حلاوت احساس مراد دې او مطلب دا دې چه کوم کس د قرآن کریم د تلاوت لذت او خوند نه محسوسوی نوهغه زمونږ سره متعلق نه دې لکه څنگه چه اهل عرب په غناء او گانو سره لذت محسوسوی دغه شان اهل ایمان لره پکار دی چه د قرآن کریم په تلاوت سره لذت محسوسوی.

ابن الانباری په «الواهی» کښې دا تفسیر نقل کړې دې (۱)
 ⑧ پنځم قول دا دې چه د تغنی نه مراد د قرآن مجید هر وخت وئیل دی د عربو عادت وو چه هغوی به د سورلی په حالت کښې او که په کور کښې به ناست وو څه نه څه وئیل د قرآن کریم د نزول نه پس د نبی ﷺ خواهش وو چه مسلمانان د اشعارو وغیره په ځانې د قرآن کریم د آیاتونو وئیل کوی ابن العربی دا تفسیر نقل کړې دې (۲)
 ⑨ شپږم قول دا دې چه ددې نه مراد تحسین صوت او خوش آوازی ده یعنی د قرآن کریم تلاوت په ښکلی آواز سره کول د آواز په ښکلی والی کښې د لفظونو صحیح ادا کول اود لهجې صحت داخل دې.

ابن ابی ملیکه، عبدالله بن مبارک و نصر بن شمیل دا قول اختیار کړې دې (۳)
 حافظ ابن حجر رحمته الله فرمائی چه د تغنی په تفسیر کښې چه دا کوم اقوال ذکر شول په دې کښې تطبیق کیدی شی دا د یو بل سره جمع کیدی شی او مطلب دا دې چه د قرآن کریم تلاوت په درد او ښکلی آواز سره چه د استغناء صفت ئې په ځان کښې پیدا کړی وئیل پکار دی دوی لیکي

«الحاصل أنه يملك الجمع بين أكثر التلاويات المذكورة وهو أنه يحسن به صوته جاهرًا به مترنبا على طريق التحزن، مستغنيا به عن غيره من الأخبار طالبا به غنى النفس، راجيا به غنى اليد وقد تظلمت ذلك في بيتين

نغن بالقرآن حين به الصوت حزنًا جاهرًا ردم واستغن عن كتب الاول طالبا غنى يديه والنفس ثم الزم
 [۷۳۶۷۲۳۵] حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ قَالَ حَدَّثَنِي اللَّيْثُ عَنْ عُقَيْلٍ عَنْ ابْنِ شُمَابٍ قَالَ أَخْبَرَنِي أَبُو سَلَمَةَ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّهُ كَانَ يَقُولُ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمَّا يَأْذَنُ اللَّهُ لِشَيْءٍ مَا أَذِنَ لِلنَّبِيِّ أَنْ يَقَعَنِي بِالْقُرْآنِ وَقَالَ صَاحِبُ لَهُ يُرِيدُ يَجْهَرُ بِهِ

[۷۳۶۷۲۳۶] حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ الزُّهْرِيِّ عَنْ ابْنِ سَلَمَةَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ مَا أَذِنَ اللَّهُ لِشَيْءٍ مَا أَذِنَ

(۱) فتح الباری (۸۶۱۹) _

(۲) فتح الباری (۸۶۱۹) _

(۳) فتح الباری (۸۷۱۹) _

(۴) فتح الباری (۸۸۱۹) _

لَيْسَ أَنْ يَنْقُضَ بِالْقُرْآنِ قَوْلَ سَفِيَانُ تَقْيِيْدٌ يَسْتَفْنِي بِهِ (۱) [ر: س: و: ه: و: ح: و: د: ه:]
 نبی کریم ﷺ فرمانبلی دی چه الله تعالی هیچ یو خیز دومره په توجه سره نه دي اوریدلي
 لکه څنگه چه نه په توجه سره اوریدل کړی دی دهغه پیغمبر نه چه قرآن کریم په خوش آوازی
 سره وانی .

«اذن» د باب سمع نه راځی ددې مصدر «اذن» د همزه په کمه او قال په سکون سره راځی نو ددې
 معنی د اجازت ورکولو راځی او کله چه مصدر «اذن» د همزه او ذال په فتحه سره، راشی نو
 ددې معنی اوریدل او استماع ده دلته د اوریدو او استماع په معنی کښې دي (۲)

قوله: وَقَالَ صَاحِبُ لَهُ يُرِيدُ يُجَدِّدُ بِهِ: «له» کښې ضمیر ابوسله طرف ته راجع دي کوم
 چه د ابن شهاب زهري شيخ دي او د صاحب نه مراد عبد الحميد بن عبد الرحمن بن زيد بن
 الخطاب دي او مطلب دا دي چه د ابوسله ملگری عبد الحميد وئيلي دی چه : رتفق
 بالقرآن» نه په اوچت آواز سره قرآن لوستل مراد دی
 داتفسیر ابن شهاب زهري دخپل شيخ ابوسله نه اوریدلي دي بلکه عبد الحميد د هغه نه
 اوریدلي دي د (زهريات) په روایت کښې د عبد الحميد د نوم تصريح ده

۲۰ = بَابُ اغْتِيَاطِ صَاحِبِ الْقُرْآنِ

یعنی هغه کس چه حافظ قرآن او قاری او عالم وی هغه لاحق د رشک او غبطه

دي په ترجمه الباب کښې د اغتياط مصدر اضافت مفعول طرف ته شوې دي (۳)

[۴۷۴] حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ عَنْ الزُّهْرِيِّ قَالَ حَدَّثَنِي سَالِمُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ أَنَّ عَبْدَ
 اللَّهِ بْنَ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ لَا حَسَدَ إِلَّا
 عَلَى اثْنَتَيْنِ رَجُلٌ آثَأَ اللَّهُ الْكِتَابَ وَقَامَ بِهِ آثَاءَ اللَّيْلِ وَرَجُلٌ آعْطَا اللَّهُ مَا لَا قَبُولَ يَتَصَدَّقُ
 بِهِ آثَاءَ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ [ر: ه: و: د: ه:]

ددې دوه مطلبه بیانیدي شی یو دا که چرته حسد جائز او مستحب وي نو ذکر شوو دوه
 کسانو سره به پکار ده چه جائز وي (خو حسد جائز نه دي)
 او دویم مطلب دا دي چه حسد مجازاً د غبطه او پسخیدلو په معنی دی چه د پسخیدو
 لاحق دا ذکر شوې دوه کسان دی ددي دویم مطلب تائید د باب په دویم روایت سره کیږي په
 دي کښې دي «لیتی اوق مثل ما اوق فلان فعلت مثل ما یعمل» معلومه شوه چه حسد د رشک او

(۱) (یستفنی به) یشغله عن غیره من الکذب وینفعه فی ایمانه ودنیاه وآخرته۔

(۲) ما اذن مثل اذنه (یتفنی بالقرآن) یحسن صوته به ویطرب له (صاحب له) أي لأبي سلمة بن عبد الرحمن
 و عبد الحميد بن عبد الرحمن (یرید یجهر به) أي یرید النبی ﷺ بالتفنی بالقرآن الجهر به۔

(۳) الأبواب والتراجم (۲)۔

غبطه په معنی کښې دې خکه چه په غبطه کښې د بل سره د موجوده نعمت تمنا او آرزو کولې شی او په حسد کښې د بل سره چه کوم نعمت وی د هغې د زوال تمنا کولې شی (۱) په دې باندې تفصیلی بحث په کتاب العلم کښې په باب اغتباط العلم کښې تیر شوې دی.

[۴۳۸] حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ حَدَّثَنَا زَوْجُهُ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ سُلَيْمَانَ سَمِعْتُ دُكْوَانَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَا حَسَدَ إِلَّا فِي اثْنَتَيْنِ رَجُلٌ عَلَيْهِ اللَّهُ الْقُرْآنَ فَيُوتِلُوهُ آثَاءَ اللَّيْلِ وَآثَاءَ النَّهَارِ فَسَمِعَهُ جَارُهُ فَقَالَ لَيْتَنِي أَوْتَيْتُ مِثْلَ مَا أُوتِيَ فَلَانَ فَعَمِلْتُ مِثْلَ مَا يَعْمَلُ وَرَجُلٌ آثَاءَ اللَّهِ مَا لَا فَبُوءُ بِكَ فِي الْحَقِّ فَقَالَ رَجُلٌ لَيْتَنِي أَوْتَيْتُ مِثْلَ مَا أُوتِيَ فَلَانَ فَعَمِلْتُ مِثْلَ مَا يَعْمَلُ [ر: ۶۸۵، ۷۰۰]

قوله: حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ: دعلی بن ابراهیم په باره کښې درې اقوال دی:

- ① یو دا چه ددې نه علی بن ابراهیم بن عبد الحمید واسطی مراد دي او هم دا د اکثر و حضراتو قول دې دې ثقه دي دامام بخاری د وفات نه پس شل کالو پورې ژوندې وو
- ② دویم قول دا دې چه ددې نه علی بن الحسن بن ابراهیم بن اشکاب مراد دي دلته په سند کښې د دوی نسبت د پلار په ځانې نیکه ، ، علی بن ابراهیم ، ، ته شوې دې ابن عدی هم دا قول اختیار کړې دې ③ دارقطنی او ابو عبدالله بن منده فرماینلی دی چه ددې نه علی بن عبدالله بن ابراهیم مراد دي (۲)

۳۱=بَابُ خَيْرِكُمْ مَنِ تَعَلَّمَ الْقُرْآنَ وَعَلَّمَهُ

«خيرکم من تعلم القرآن وعلمه» کښې دوه روایتونه دی یو په «(واو)» سره او بل په «(او)» سره امام بخاری رحمه الله په ترجمه الباب کښې په «(واو)» سره ذکر کړې دي او د «(او)» روایت ته ئې د مرجوح کیدو په وجه اشاره کړې ده (۳) مطلب دا دې چه د قرآن کریم په تعلیم او تعلم دواړو باندې خیر مرتب کیږی صرف په یو باندې نه.

[۴۷۴، ۷۴۳] حَدَّثَنَا الْحَجَّاجُ بْنُ مِنْهَالٍ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ قَالَ أَخْبَرَنِي عُلْقَمَةُ بْنُ مَرْكَبٍ سَمِعْتُ سَعْدَ بْنَ عُبَيْدَةَ عَنْ أَبِي عَبْدِ الرَّحْمَنِ السُّلَمِيِّ عَنْ عُمَانَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ خَيْرُكُمْ مَنْ تَعَلَّمَ الْقُرْآنَ وَعَلَّمَهُ قَالَ وَاقْرَأْ أَبُو عَبْدِ الرَّحْمَنِ فِي امْرَأَةٍ عُمَانَ حَتَّى كَانَتْ الْحَجَّاجُ قَالَ وَذَلِكَ الَّذِي أَقْعَدَنِي مَقْعَدِي هَذَا وَعَلَّمَهُ قَالَ وَاقْرَأْ أَبُو عَبْدِ الرَّحْمَنِ فِي امْرَأَةٍ عُمَانَ حَتَّى كَانَتْ الْحَجَّاجُ

سعد بن عبيده فرماني چه ابي عبد الرحمن سلمی (خلقو ته) حضرت عثمان رضي الله عنه په دور

(۱) فتح الباری (۹۰۹)۔

(۲) فتح الباری (۹۰۹ و ۹۱)۔

(۳) فتح الباری (۹۲۹)۔

حکومت کنبې قرآن خودل شروع کړی وو او خودل به نې تردې د حجاج بن یوسف زمانه راغله. د حضرت عثمان رضی الله عنه د ابتدائی دور او د حجاج د آخری دور په مینځ کنبې درې میاشتي کم ۲۷ کاله فاصله وه او د حضرت عثمان رضی الله عنه د آخری دور او د حجاج د ابتدائی دور په مینځ کنبې ۳۸ کاله فاصله وه په تعین سره نشی معلومیدې چه د کوم کال نه تر کوم کاله پورې به نې خودل کول (۱) خو دومره خبره یقینی ده چه د دیرش څلوېښتو کالو نه کم دوی (قرآن پال) نه دي خودلې

قوله: قَالَ وَذَلِكَ الَّذِي أَقْعَدَنِي مَقْعِدِي هَذَا: ابو عبد الرحمن سلمی فرمائی چه د نبی کریم صلی الله علیه و آله دا وینا چه «خویرک من تعلم القرآن وعلمه» ده داسې کینولې اووم. یعنی د نبی صلی الله علیه و آله بیان کړې فضیلت حاصلولو دپاره ما خپل ژوند د قرآن کریم د تعلیم او تعلم دپاره وقف کړې وو او مسلسل مې دا خدمت کولو.

[۴۷۰] حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ حَدَّثَنَا سَفِيَانُ عَنْ عَلْقَمَةَ بْنِ مَرْثَدٍ عَنْ أَبِي عَبْدِ الرَّحْمَنِ السُّلَمِيِّ عَنْ عُثْمَانَ بْنِ عَفَّانَ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ أَفْضَلَكُمْ مَنْ تَعَلَّمَ الْقُرْآنَ وَعَلَّمَهُ

ددې نه وړاندې روایت د شعبه دې او دا روایت د سفیان ثوری نه منقول دي د شعبه په روایت کنبې د علقمه او ابو عبد الرحمن سلمی په مینځ کنبې د سعد بن عبيده واسطه ده او د سفیان په روایت کنبې د سعد واسطه نشته.

حفاظ حدیث د سفیان ثوری روایت راجح ګرځولې دې په کوم کنبې چه واسطه نشته او د شعبه روایت نې د «میردنی متصل الأسانید» د قبیلې ځنې شمارلې دې (۲)

امام بخاری رحمه الله د دواړو روایت ذکر کړې دې غالباً دې طرف ته نې اشاره کړې ده چه ذکر شوې دواړه روایتونه محفوظ دی هغه داسې چه علقمه دا حدیث د سعد بن عبيده په واسطه سره هم اوریدلې دې او ددوی د واسطې نه بغیر نې براه راست دا ابو عبد الرحمن نه هم اوریدلې دې شعبه د واسطې روایت ذکر کړې دې او سفیان د غیر واسطې روایت نقل کړې دې (۳)

[۴۷۱] حَدَّثَنَا عُمَرُو بْنُ عَوْنٍ حَدَّثَنَا حَمَّادُ عَنْ أَبِي حَازِمٍ عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ قَالَ أَتَى النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ امْرَأَةً فَقَالَتْ إِنَّمَا قَدْ وَهَيْتُ نَفْسَهَا لِلَّهِ وَلِرَسُولِهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ مَا لِي فِي الْبِئْسَاءِ مِنْ حَاجَةٍ فَقَالَ رَجُلٌ زَوَّجْنِيهَا قَالَ اعْطِيَهَا ثَوْبًا قَالَ لَا أَجِدُ قَالَ اعْطِيَهَا وَلَوْ خَاتَمًا مِنْ حَدِيدٍ فَأَعْتَلَّ لَهُ فَقَالَ مَا مَعَكَ مِنَ الْقُرْآنِ قَالَ كَذَا وَكَذَا قَالَ فَقَدْ زَوَّجْتُكَهَا بِمَا مَعَكَ مِنَ الْقُرْآنِ [۴۷۲:۱]

(۱) فتح الباری (۹۴/۹)۔

(۲) فتح الباری (۹۲/۹)۔

(۳) فتح الباری (۹۲/۹)۔

په دې روایت باندې به وړاندې انشاء الله په کتاب النکاح کښې بحث راشی چونکه ددې روایت نه د عظمت قرآن او فضیلت قرآن ثبوت ملاویری ددې وجې امام بخاری دا دلته ذکر کړود،
قوله: فأعتل له: قال الکرماء «اعتل» أى حزن وتضرع له (له) أى لأجل ذلك (۲) یعنی چه څه هم ورسره نه وو نو په دې وجه هغه پریشانه وو.

۲۲ = بَابُ الْقِرَاءَةِ عَنْ ظَهْرِ الْقَلْبِ

[۲۴۳۲] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنْ أَبِي حَازِمٍ عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ أَنَّ امْرَأَةً جَاءَتْ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَتْ يَا رَسُولَ اللَّهِ جِئْتُ لِأَهَبَ لَكَ نَفْسِي فَظَنَرَ إِلَيْهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَصَعَّدَ النَّظَرَ إِلَيْهَا وَصَوَّبَهُ ثُمَّ طَاطَأَ رَأْسَهُ فَلَمَّا رَأَتْ الْمَرْأَةُ أَنَّهُ لَمْ يَقْبُضْ فِيهَا شَيْئًا جَلَسَتْ فَقَامَ رَجُلٌ مِنْ اصْحَابِهِ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنْ لَمْ يَكُنْ لَكَ بِهَا حَاجَةٌ فَزَوِّجِهَا فَقَالَ هَلْ عِنْدَكَ مِنْ شَيْءٍ فَقَالَ لَا وَاللَّهِ يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا قَالَ أَذْهَبَ إِلَى أَهْلِكَ فَأَنْظُرْ هَلْ تَجِدُ شَيْئًا فَذَهَبَ ثُمَّ رَجَعَ فَقَالَ لَا وَاللَّهِ يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا وَجَدْتُ شَيْئًا قَالَ انْظُرْ وَلَوْ خَاتَمًا مِنْ حديدٍ فَذَهَبَ ثُمَّ رَجَعَ فَقَالَ لَا وَاللَّهِ يَا رَسُولَ اللَّهِ وَلَا خَاتَمًا مِنْ حديدٍ وَلَكِنْ هَذَا الْإِزَارِيُّ قَالَ سَهْلٌ مَا لَهُ رِذَاءٌ فَلَمَّا بَصَفَهُ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا أَصْنَعُ بِإِزَارِكَ إِنْ لَيْسَتْهُ لَمْ يَكُنْ عَلَيْهَا مِنْهُ شَيْءٌ وَإِنْ لَيْسَتْهُ لَمْ يَكُنْ عَلَيْكَ شَيْءٌ فَجَلَسَ الرَّجُلُ حَتَّى طَالَ فَبَجِلَتْهُ ثُمَّ قَامَ قِرَاءَةَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَوْلِيًا فَأَمَرَهُ بِقُدْعِي فَلَمَّا جَاءَ قَالَ مَاذَا مَعَكَ مِنَ الْقُرْآنِ قَالَ مَعِيَ سُورَةُ كَذَا وَسُورَةُ كَذَا وَسُورَةُ كَذَا عَذَّهَا قَالَ اتَّقِرُّوْهُنَّ عَنْ ظَهْرِ قَلْبِكَ قَالَ نَعَمْ قَالَ أَذْهَبَ فَقَدْ مَلَكْتُكُمْ كَمَا يَمَامَعُكَ مِنَ الْقُرْآنِ [R: ۲۱۸۲]

دقرآن پاک تلاوت په کتلو افضل دې اوکه په یاد؟ د امام بخاری رحمته الله علیه ددې ترجمه الباب نه مقصد د قرآن پاک د زبانی ونیلو جواز خودل دی خو عالمانو ددې تصریح کړې ده چه په قرآن کریم کښې په کتلو په یادو د تلاوت کولو نه افضل دی (۳)

ابو عبید قاسم بن سلام په ۱۰ فضائل القرآن ،، کښې یو مرفوع روایت نقل کړې دې «فضل قراءة القرآن نظراً على من يقره» ظهوراً كفضل العريضة على النافلة (۴) خو ددې سند کمزوري دې (۵)

(۱) وفي الفتح (۹۶۱۹) وجه دخوله أن فضل القرآن ظهر على صاحبه في العاجل بأن قام له مقام المال الذي يتوصل به إلى بلوغ الغرض وإما نفعه في الأجل فظاهر: لا خفاء به (—)

(۲) ارشاد الساري (۳۰۴۱۱) مجمع بحار الأنوار (۶۵۹۱۳) —

(۳) فتح الباري (۹۷۱۹) —

(۴) فضائل القرآن لأبي عبيد: باب فضل قراءة الذي لا يقيم القرآن (—)

(۵) فتح الباري (۹۷۱۹) —

هفوی د حضرت ابن مسعود رضی الله عنه نه یو موقوف روایت نقل کړې دې او د هغې سند

صحيح دې د هغې الفاظ دی «أدبوا النظر المصحف» (۱)

په معنوی لحاظ سره کتل او لوستلو کښې یوه فائده دا هم ده چه غلطی نه کیږي دویمه دا چه ددې په حروفو او نقوشو باندې مسلسل نظر پریوځي.

بعضی حضراتو فرمائیلی دی چه قرآن کریم په یادو وئیل په مصحف کښې کتل او وئیلو نه افضل دې د دوی استدلال د ابن ابی داود په صحیح روایت سره دې کوم چه د ابوامامه نه

منقول دې په هغې کښې دی «قرأوا القرآن ولا تغرنكم هذه المصاحف المعلقة فإن الله لا يعذب قلباً

وعى القرآن» (۲) دغه شان په یادو وئیلو کښې استحضار زیات وی او په تلاوت کښې د ریا

ویره کمه وی

خو حقیقت دا دې چه په دې کښې تفصیل دې که یو کس ته په کتلو او وئیلو کښې

استحضار او خشوع زیاته محسوسیږي نو د هغه دپاره کتل غوره دی خو په دې شرط چه د

ریا ویره نه وی خو که یو کس ته د ریا ویره وی نو بیا دهغه دپاره په یادو وئیلو زیات غوره

دی حاصل دا چه د افضلیت د اشخاصو او احوالو په اختلاف سره مختلف کیږي (۳)

۲۳=باب استذکار القرآن وتعاهدیه

امام بخاری رحمه الله مقصد دا دې چه د قرآن مجید د حفظ نه پس ددې د تلاوت اهتمام کول

پکار دی اوددې د حفاظت کوشش او سعی جاری ساتل پکار ده داسې نه چه د حفظ کولو

نه پس دې ته شا کړي اودا هیر کړي «تعاهدیه ای تجدید العهد به بلامه ثلاثه» (۴)

[۳-۷] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُسُفَ أَخْبَرَنَا مَالِكٌ عَنْ نَافِعٍ عَنْ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَنَّ

رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ اتَّمَا مَثَلُ صَاحِبِ الْقُرْآنِ كَمَثَلِ صَاحِبِ الْأَيْلِ

الْمُعَقَّلَةِ إِنْ عَاهَدَ عَلَيْهِ أَمْكُهَا وَإِنْ أَطْلَقَهَا ذَهَبَتْ

رسول الله ﷺ فرمائیلی دی چه د قرآن ویونکی مثال د ترلی شوی اوښ پشان د خاوند پشان

دې که هغه ددې خیال ساتي نو هغه به ئې راتینګ کړئ شی او که هغه پریرېدی نو لاړ به شی.

[۴۷۷۵۱۴۷۴۴] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَرُورَةَ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ مَنْصُورٍ عَنْ أَبِي وَائِلٍ عَنْ عَبْدِ

اللَّهِ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَلَسَ مَا لِإِحْدِهِمْ أَنْ يَقُولَ لَيْسَتْ آيَةٌ كُتِبَتْ

وَكُتِبَتْ بَلْ لَيْسَ وَاسْتَذْكِرُوا الْقُرْآنَ فَإِنَّهُ أَشَدُّ تَقْصِيًّا مِنْ صُدُورِ الرِّجَالِ مِنَ النَّعَمِ

رسول الله ﷺ فرمائیلی دی چه دا خبره بده ده چه په تاسو کښې څوک اووانی چه ما فلانې

(۱) فضائل القرآن لأبي عبيد باب فضل قراءة القرآن نظراً وقراءة الذي لا يقيم للقرآن (۴۶)۔

(۲) فتح الباری (۹۷/۹)۔

(۳) فتح الباری (۹۷/۹)۔

(۴) الأبواب والتراجم (۶۲۱۲)۔

فلانې ایت هیر کرو بلکه داسې دې وائی چه هغه ایت زما نه هیر کړې شو تاسو خلق قرآن یاد ساتئ: ځکه چه دا د سړو د سینو نه په وتلو کښې د وحشی ځناور نه زیات په تیخته وتونکې دې

قوله: يُسِّرْ مَا لِأَحَدِهِمْ أَنْ يَقُولَ نَسِيتُ آيَةَ كَيْتٍ وَكَيْتَ بَلْ نَسِيَ: ددې جملې په تشریح کښې مختلف اقوال دی:

① ددې یو مطلب دا بیان شوې دې چه دا قول نبی ﷺ د خپل خان په باره کښې فرمائیلې دې چه کوم کس زما په باره کښې دا اوواڼی چه ما فلانې فلانې ایت هیر کړو نو دده دا وئیل بد دی بلکه هغه دې وائی چه هغه ایت زما نه هیر کړې شو د نسخ یو صورت دا هم وو چه منسوخ ایت به د نبی ﷺ نه هیر کړې شو په قرآن کریم کښې دی «ما نسخ من آية أو تسها نأت بخبر منها» او بل ځانې کښې دی «ستقرئك فلا تنسى إلا ما شاء الله» په دې صورت کښې به دنسیت فاعل نبی کریم ﷺ وی اسماعیلی دا مطلب لیکلې دې

② دویم مطلب دا بیان شوې دې چه «نسیت» د «ترکت» په معنی شی او مطلب دا شی چه د یو کس دا وئیل چه ما فلانې ایت پریخودو ترک کړو لکه څنگه چه د قرآن کریم آیت «نسوا الله فَنسِيهم» کښې نسیان د ترک په معنی کښې دې ابو عبید قاسم بن سلام او یوې ډلې دا قول اختیار کړې دې (۱)

③ علامه انور شاه کشمیری رحمه الله فرمائیلې دی چه د قرآن کریم هیرو ل یوه ګناه ده ددې معصیت د کولو نه پس ددې اعلان کول مذموم او ګرځولې شو ځکه چه د ګناه په اعلان کښې یو قسم زړه ورتیا او جسارت دې نو د ادب تقاضا دا ده چه خپل خان طرفته دې د نسیان نسبت نه کوی دوی فرمائی

«يعني أما إذا ارتكبت معصية، والنسيت القرآن فال تعهدها فذلك إن غفلك عنك الإِسْذَكَارَ والاستظهار به فلا يفت عنك الأدب وهو أن لا ينسب النسيان إلى نفسه ليدل على تجاسر، بل يقول من كلفه من سبب ساوي» (۲)

④ څلورم قول دا دې چه داسې اسباب دې اختیار نکړې شی چه د هغې په وجه د نسیان نسبت خپل خان طرف ته د کولو ضرورت پېښ شی که یو کس داسې اسباب اختیاروی نه تلاوت نه کوی د قرآن نه غفلت کوی نو ددې په نتیجه کښې هغه «نسیت آية کیت وکیت» اوواڼی نو دا مذموم دې بلکه ده لره پکار دی چه د قرآن پاک تلاوت مسلسل کوی ددې باوجود هم که دده نه هیرېږي خو هغه د الله تعالی د طرف نه تنسه ده نسیان نه دې حضرت ګنگوهی فرمائی:

«يعني بذلك أنه لا ينبغي له التغافل وعليه أن يتعاهد القرآن فإذا ذهب عنه مع تعاهد فهو تنسية من الله،

(۱) فتح الباری (۱۰۰/۹)

(۲) فیض الباری (۲۷۰/۱۴)

ولیس ہنسیان ولا مواخذة فیہ ولا نفي له أن یفعل منه حق یلزم النوبة أن یقول لسیته» (۱)

[۴۷۲۵] حَدَّثَنَا عُثْمَانُ حَدَّثَنَا جَرِيرٌ عَنْ مَنْصُورٍ مِثْلَهُ تَابَعَهُ بَشَرٌ عَنْ ابْنِ الْمُبَارَكِ عَنْ شُعْبَةَ وَتَابَعَهُ ابْنُ جُرَيْجٍ عَنْ عَبْدِةَ عَنْ شَقِيقٍ سَمِعْتُ عَبْدَ اللَّهِ سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ [۴۷۵۲]

قوله: تَابَعَهُ بَشَرٌ عَنْ ابْنِ الْمُبَارَكِ عَنْ شُعْبَةَ: دلته د باب پہ دویم روایت کنبی د امام بخاری رحمہ اللہ شیخ محمد بن عرعہ دے امام بخاری رحمہ اللہ فرمانی چہ د شعبہ پہ روایت کولو کنبی د محمد بن عرعہ متابعت عبد اللہ بن مبارک ہم کړې دے بشر بن محمد مروزی دامام بخاری رحمہ اللہ شیخ دے پہ بدء الوحي کنبی امام بخاری ددوی نه روایت نقل کړې دے (۲)
قوله: وَتَابَعَهُ ابْنُ جُرَيْجٍ عَنْ عَبْدِةَ عَنْ شَقِيقٍ سَمِعْتُ عَبْدَ اللَّهِ: د عبده نه عبده بن ابی لبابه مراد دے د شقیق نه شقیق بن سلمه اود عبد اللہ نه حضرت عبد اللہ بن مسعود رضی اللہ عنہ مراد دے دا متابعت امام مسلم رحمہ اللہ موصولاً نقل کړې دے (۳)

ددې متابعت پہ بیانولو کنبی د امام بخاری رحمہ اللہ مقصد ددې چہ د منصور نه حماد بن زید او عاصم دا روایت موقوفاً نقل کړې دے د بشر او ابن جریر پہ متابعت کنبی دا روایت مرفوع دے دابن جریر پہ روایت کنبی «سعت النبى ﷺ» تصریح کړې ده امام بخاری رحمہ اللہ چہ دا ذکر کړې دې نو په دې سره ئې د هغه حضراتو تائید کړې دے کوم چہ روایت مرفوعاً نقل کوی (۴)
[۴۷۲۶] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْعَلَاءِ حَدَّثَنَا ابُو اسَامَةَ عَنْ بُرَيْدٍ عَنْ ابْنِ بُرْدَةَ عَنْ ابْنِ مُوسَى عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ تَعَاهَدُوا الْقُرْآنَ قَوْلَ الَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ هُوَ أَشَدُّ تَقْصِيًّا مِنْ الْأَيْلِ فِي عَقْلِيهَا

عَقْلِيًّا: عقل (د قاف په ضمه او سکون سره) د عقال جمع ده عقال رسی ته وائی (۵)

۲۳=بَابُ الْقِرَاءَةِ عَلَى الدَّابَّةِ

[۴۷۲۷] حَدَّثَنَا حَجَّاجُ بْنُ مِنْهَالٍ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ قَالَ أَخْبَرَنِي ابُو آيَاسَ قَالَ سَمِعْتُ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ مُعْقِلٍ قَالَ رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ مَقَرٍّ مَكَّةَ وَهُوَ يقرأُ عَلَى رَاحِلَتِهِ سُورَةَ الْفَتْحِ [۴۰۳۱:ر]

(۱) لامع الدراری (۲۴۹/۹)۔

(۲) فتح الباری (۱۰۱/۹)۔

(۳) فتح الباری (۱۰۱/۹)۔

(۴) فتح الباری (۱۰۱/۹)۔

(۵) فتح الباری (۱۰۳/۹)۔

امام بخاری رحمته الله دا خودل غواری چه په سورلی باندي د سورلی په حالت کښې د قرآن په تلاوت کښې څه قباحث نشته ابن ابی داود د بعضې سلفو نه ددې کراحت نقل کړې دې امام بخاری د هغوی رد عمل غواری (۱۰)

۲۵ = بَابُ تَعْلِيمِ الصِّبْيَانِ الْقُرْآنَ

د ماشومانو د تعلیم قرآن مسئله: د سعید بن جبیر او ابراهیم نخعی نه دا منقول دی چه ورو ماشومانو ته د قرآن مجید تعلیم نه دی ورکول پکار، ځکه چه هغوی د قرآن مجید ادب نشی کولې. خو د جمهورو مسلک دا دې چه ورو ماشومانو ته هم د قرآن مجید تعلیم ورکول پکار دي په دې کښې څه حرج او بدوالی نشته امام بخاری رحمته الله په دې ترجمه کښې د سعید بن جبیر او ابراهیم نخعی قول رد کړې دې او د جمهورو تائید نې کړې دې (۲)

پاتې شوه دا خبره چه ماشوم خو یقینی ده چه ادب نشی کولې د دې جواب دا دې چه هغوی ددې مکلف هم نه دی استاذانو ته پکار دی چه هغوی ته ادب اوبنائی ماشومانو ته د قرآن کریم د تعلیم ورکولو اهتمام د دې وجې کول پکار دي چه لوڼې شی نو د سړی مشاغل زیات شی نورې ذمه دارې نې په سره شی بیا هغه د قرآن مجید د تعلیم دپاره خپل خان نشی فارغ کولې لکه څنگه چه ورته ماشومان فارغوی

[۴۷۴:۹۷، ۳۸] حَدَّثَنِي مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ عَنْ أَبِي بَشِيرٍ عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ قَالَ إِنَّ الَّذِي تَدْعُوهُ الْمُفْضَلُ هُوَ الْمُحْكَمُ قَالَ وَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ تَوَقَّى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَنَا ابْنُ عَشْرِ سِنِينَ وَقَدْ قَرَأْتُ الْمُحْكَمَ

حضرت سعید بن جبیر فرمائیلى دی چه تاسو چاته مفصل وائی هم هغه محکم دی یعنې د مفصل دویم نوم محکم هم دي مفصل خو دي ته ځکه وائی چه د دې سورتونه جدا جدا دی او محکم د متشابه ضد نه دي بلکه د منسوخ ضد دي او مطلب دا دي چه دا ټول سورتونه منسوخ نه دی ددې تلاوت او ددې احکام باقی دی سوا د سورة کافرون د آخری آیت نه چه «لکم دینکم ولی دین» ځکه چه په دې کښې دوه قولونه دی د بعضې حضراتو په نیز دا آیت د جهاد د حکم نه وړاندې وو د جهاد د مشروعیت نه پس دا منسوخ شوې دي او د بعضو په نیز منسوخ نه دي بلکه په دې کښې زجر مقصود دي لکه څنگه چه په «فمن شای فلیؤمن وما شاء فلیکفر» کښې زجر مقصود دي (۳)

د صحیح قول مطابق مفصل د سورة حجرات نه تر آخر د قرآن پورې سورتونو ته وائی (۱)
قوله: قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ تَوَقَّى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَنَا ابْنُ عَشْرِ سِنِينَ: د رسول الله صلی الله علیه و آله د وفات په وخت کښې د حضرت ابن عباس رضی الله عنه په عمر کښې

۲۶= بَابُ نِسْيَانِ الْقُرْآنِ وَهَلْ يَقُولُ نَسِيتُ آيَةً كَذَا وَكَذَا وَقَوْلُ اللَّهِ تَعَالَى سَنُقْرِئُكَ فَلَا تَنْسَى إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ [۶]

د نسیان قرأ په مسئله کښې اختلاف دی
امام ابو القاسم رافعی او امام نووی فرماني چې د قرآن مجید نسیان په لویو گناهونو کښې شامل ده د احنافو او حنابلو هم دا مسلک دی (۱)
خو علامه سیوطی فرمانيلی دی چې دا به هغه وخت کښې په کباثرو کښې شامل وی چې د تساهل نه کار اخستې شوی وی (۲)
ملا علی قاری فرماني چې د نسیان قرآن مطلب دا دی چې نه ئې په یادو وئیلی شی اونه ئې په کتلو سره وئیلی شی (۳)

امام مالک رحمته الله علیه فرماني چې قرآن شریف د یادولو نه پس هیږول مکروه دی
امام بخاری رحمته الله علیه په ترجمه الباب کښې اجمال ساتلې دي اوڅه تفصیل ئې نه دي کړې چې د نسیان قرآن څه حکم دي خو حدیث نه ددي مذمت معلومېږي

قوله: وَهَلْ يَقُولُ نَسِيتُ آيَةً كَذَا وَكَذَا: آیا سړې د نسیان نسبت خپل طرف ته کولې شی چې داسې اووانی چې ما فلانې فلانې آیت هیر کړې دي امام بخاری رحمته الله علیه دلته د «هل» لفظ استعمال کړې دي او په روایت کښې تیر شوی دی چې «نسیت آیه کیت وکیت» نه دی وئیلې پکار بلکه «نسي» وئیل پکار دی ځکه چې په «نسیت» کښې دا مفهوم وی چې قرآن شریف ئې غیرا هم اوگنړلو او هیر ئې کړو او د قرآن مجید عظمت او اهمیت دده په زړه کښې نشته نو داسې عنوان چې د هغې نه دا گمان کیږي هغه صحیح نه دي

خو سوال دا دي چې امام بخاری رحمته الله علیه د «هل» لفظ ولې استعمال کړلو نو ددي وجه په اصل کښې دا ده چې د حدیث یاب نه ددي گنجائش راوځي چې نبی کریم صلی الله علیه و آله د یو کس نه په جملات کښې واوریدل چې قرآن ئې لوستلونو وې وئیل چې ده فلانې فلانې آیت ماته یاد کړلوددي نه په ظاهر دا احتمال په نظر راځي چې سړې «نسیت آیه کذا» وئیلی شی حضرت گنگوهی فرمانيلی دی چې د امام بخاری رحمته الله علیه ددي باب نه مقصد دا دي چې د

(۱) قال جلال الدين السيوطي في الإقتان (۱۰۵۱) نسانه كبيرة صرح به النووي في الروضة وغيرها قال القاري في المرقات (۲۱۵) قال ابن حجر أي إن الله سبحانه هو الذي أنساها له بسبب منه تارة بأن ترك تعهد القرآن وقال القاري في المرقات (۳۱۵) ثم الإنسان عند علمائنا محمول على حال لم يقدر عليه بالنظر سواء كان حافظاً أم لا وقال الحافظ في الفتح (۱۰۶۱۹) ومن طريق ابن سيرين بإسناد صحيح في الذين ينسى القرآن كانوا يكرهونه ويقولون فيه قولاً شديداً—

(۲) حواله سابقه—

(۳) حواله سابقه—

نسیان لفظ خپل خان طرف ته منسوب کړی او استعمال کړی په دې کښې څه کراحت نشته کراحت او ممانعت د قرآن نه په غفلت کولو او اهتمام نه کولو په باره کښې دې (۱)

خلاصه دا ده چه د نبی ﷺ «نسیت کذا وکذا» باندې انکار کول دالفاظو سره متعلق نه دې بلکه د قرآن کریم نه د تغافل او دهغه اسبابو سره متعلق دې د کومو په وجه چه د نسیان نسبت خپل خان ته کولې شی

۴۵۱۳۵۵: حَدَّثَنَا زَيْدُ بْنُ أَبِي حَتْمٍ حَدَّثَنَا زَاهِدَةُ حَدَّثَنَا هِشَامُ عَنْ عُرْوَةَ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ سَمِعَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَجُلًا يَقْرَأُ الْمَسْجِدَ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ لَقَدْ أَذْكَرَنِي كَذَا وَكَذَا آيَةً مِنْ سُورَةِ كَذَا

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عُبَيْدِ بْنِ مَيْمُونٍ حَدَّثَنَا عِيسَى عَنْ هِشَامٍ وَقَالَ اسْقَطْتَهُنَّ مِنْ سُورَةِ كَذَا تَابَعَهُ عَلِيُّ بْنُ مُسْهِرٍ وَعَبْدَةُ عَنْ هِشَامٍ

مطلب دادې چه دباب د رومې روایت په متن کښې محمد بن عبید په دې طریقه کښې د لفظ «اسقطتهن» اضافه ده. په شهادات کښې هم په دې طریقه دا روایت تیر شوې دې: په هغه ځانې کښې الفاظ دی چه «فقال رحمه الله لقد اذكرني كذا وكذا آية اسقطتهن من سورة كذا وكذا» (۲) یعنی حضور ﷺ دهغه سړی تلاوت واوریدو نو وې فرمائیل، الله ﷻ دې په ده رحم او کړی، ده ماته فلانې فلانې آیت رایاد کړو، حالانکه ما دا آیت د(نسیان په وجه) ساقط کړې وو. تابعه علی بن مسهر و عبده عن هشام یعنی دمحمد بن عبید متابعت دوو حضراتو کړې دې. یو علی به مسهر او بل عبده بن سلیمان.

دعلی بن مسهر روایت امام بخاری رحمه الله ددې نه د مخکښې باب په آخر کښې موصولا نقل کړې دې اور د عبده بن سلیمان متابعت ئې په دعوات کښې موصولا نقل کړې دې. (۳)

[۴۵۱] حَدَّثَنَا أَحْمَدُ ابْنُ أَبِي رَجَاءٍ حَدَّثَنَا أَبُو اسَامَةَ عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ سَمِعَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَجُلًا يَقْرَأُ سُورَةَ الْبَلَدَلِ فَقَالَ يَرْحَمُهُ اللَّهُ لَقَدْ أَذْكَرَنِي كَذَا وَكَذَا آيَةً كُنْتُ أُنْسِيهَا مِنْ سُورَةِ كَذَا وَكَذَا [ر: ۴۵۱۳]

(۴۷۵۲): حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ مَنصُورٍ عَنْ أَبِي وَائِلٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَشِّرْ مَا لِأَحَدِهِمْ يَقُولُ نَسِيتُ آيَةً كُنْتُ وَكُنْتُ بَلْ هُوَ نَسِيَ [ر: ۴۷۴۴]

(۱) لامع الدراری (۲۵۰/۹)۔

(۲) فتح الباری: ۱۰۴/۹۰

(۳) فتح الباری: ۱۰۵/۹۰

٢٤=بَابُ مَنْ لَمْ يَرِ بِأَسَانٍ يَقُولُ سُورَةُ الْبَقَرَةِ وَسُورَةُ كَذَاوَكْذَا

[٣٤٥١] حَدَّثَنَا عُمَرُ بْنُ حَفْصٍ حَدَّثَنَا ابْنُ حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ قَالَ حَدَّثَنِي إِبْرَاهِيمُ عَنْ عَلْقَمَةَ وَعَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ يَزِيدَ عَنْ أَبِي مُسْعُودٍ الْأَنْصَارِيِّ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْأَيَّانَ مِنْ آخِرِ سُورَةِ الْبَقَرَةِ مَنْ قَرَأَ بِهَا فِي لَيْلَةٍ كَفَّتْهُ [٣٤٥١:٢]

[٢٤٥] حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ عَنْ الزُّهْرِيِّ قَالَ أَخْبَرَنِي عُرْوَةُ بْنُ الزُّبَيْرِ عَنْ حَدِيثِ
الْيَسْرِ بْنِ مَخْرَمَةَ وَعَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَبْدِ الْقَارِي أَنَّهُمَا سَمِعَا عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ يَقُولُ سَمِعْتُ
هِشَامَ بْنَ حَكِيمِ بْنِ جَزَامٍ يَقْرَأُ سُورَةَ الْفُرْقَانِ فِي حَيَاةِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
فَأَسْمَعْتُ لِقِرَاءَتِهِ فَأَذَاهُ يَقْرَأُهَا عَلَى حُرُوفٍ كَثِيرَةٍ لَمْ يَقْرَأْنِيهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
وَسَلَّمَ فَكَدَّتْ أَسَاسُورَةٌ فِي الصَّلَاةِ فَأَنْظَرْتُهُ حَتَّى سَلَّمَ فَلَبِثْتُهِ فَقُلْتُ مَنْ أَفْرَاكَ هَذِهِ السُّورَةُ الَّتِي
سَمِعْتُكَ تَقْرَأُ قَالَ أَفْرَانِيهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقُلْتُ لَهُ كَذَبْتَ قَوْلَ اللَّهِ إِنَّ رَسُولَ
اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هُوَ أَفْرَانِي هَذِهِ السُّورَةُ الَّتِي سَمِعْتُكَ فَأَنْظَلْتُ بِهِ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ
صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَفُودَةُ فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ الَّتِي سَمِعْتُ هَذَا يَقْرَأُ سُورَةَ الْفُرْقَانِ عَلَى حُرُوفٍ
لَمْ يَقْرَأْنِيهَا وَأَنْتَ أَفْرَاتَنِي سُورَةَ الْفُرْقَانِ فَقَالَ يَا هِشَامُ أَفْرَاهَا فَقَرَأَهَا الْقِرَاءَةَ الَّتِي سَمِعْتُهُ
فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هَكَذَا نَزَلَتْ لَمْ قَالَ أَفْرَايَا عَمَرَ فَقَرَأَهَا الَّتِي أَفْرَانِيهَا
فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هَكَذَا نَزَلَتْ لَمْ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ الْقُرْآنَ نَزَلَ عَلَى سَبْعَةِ أَحْرَافٍ فَأَقْرَأُوا مَا نَزَلَ مِنْهُ [ر: ٢٢٨٤]

[۴۴۷] حَدَّثَنَا بِشْرُ بْنُ أَدَمَ أَخْبَرَنَا عَلِيُّ بْنُ مُسْهِرٍ أَخْبَرَنَا هِشَامُ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ سَمِعَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَارِئًا يَقْرَأُ مِنَ اللَّيْلِ فِي الْمَسْجِدِ فَقَالَ يَرَحِمُهُ اللَّهُ لَقَدْ أَذْكَرَنِي كَذَا وَكَذَلِكَ آيَةُ اسْقَطْنَاهَا مِنْ سُورَةِ كَذَا وَكَذَا [ر: ۴۴۷]

دبعضو اسلافو نهنقل دی چه «سورة البقرة، سورة النساء» دى وئيل پکار بلکه «السورة القی
تذکر فیها البقرة»، والقی تذکر فیها النساء» وئیل پکار دی. د دې مستدل د حضرت انس رضی اللہ عنہ یو
مرفوع حدیث دې چه هغه ابن قانع او طبرانی موصولا نقل کړې دې. «لا تقولوا سورة البقرة»، ولا
ال عمران، ولا سورة النساء وکذا لک القرآن کله». (۱۶)

لیکن جمهور علماء کرام پہ دашان ونیلو کنبی څه حرج نه گنځی ، امام بخاری رحمۃ اللہ علیہ په دې ترجمه کنبې د جمهورو تائید او د مذکورہ بعضو حضراتو تردید کول غواړی . او هغوی فرمائی چه سورة البقره ونیلو کنبی څه حرج نشته دې .
امام بخاری رحمۃ اللہ علیہ په ترجمه الباب کنبی د ثبوت دپاره درې روایتونه فرمائیلی دی . په رومبی

کنبی «سورة البقرة» او دویم روایت کنبی د «سورة الفهقان» تصریح ده. دشان په دریم روایت کنبی «سورة کذا» ده. معلوم شو چه د سورة اضافت دې خیز طرف ته په کولو کنبی هیڅ حرج نشته چه دهغې ذکر په دې سورت کنبی وارد شو.

تر کومې چه د حضرت انس رضی الله عنه د روایت تعلق دې نوهغه ضعیف گرزولې شوې دې. ددې په سند کنبی یو راوی عیسی بن میمون عطار ضعیف دې. (۱) ابن الجوزی رحمه الله په کتاب الموضوعات کنبی ددې ذکر کړې دې او د امام احمد قول ئې ددې متعلق نقل کړې دې چه دا حدیث منکر دې، لهذا قابل د استدلال نه دې. (۲)

حافظ ابن حجر رحمه الله او فرمائیل چه د دواړو په شان روایات جمع کولې شی. روایات باب په جواز اود حضرت انس رضی الله عنه روایت په خلاف اولی باندې محمول کړې شی یعنی «سورة

البقرة» وغیره ونیل جائز خو دی لیکن خلاف اولی دی. عبدالرازق، کلبی، ابو محمد بن حاتم او حکیم ترمذی به احتیاطاً دا شان نه ونیل. (۳)

په دې مسئله باندې څه تفصیل د کتاب التفسیر په شروع کنبی هم تیر شوې دې. (۴)

۲۸ = بَابُ التَّرْتِيلِ فِي الْقِرَاءَةِ

وَقَوْلِهِ تَعَالَى: ﴿وَرَتَّلِ الْقُرْآنَ تَرْتِيلاً﴾ (المزمل: ۴)

وَقَوْلِهِ: ﴿وَرَأَاهُ قَرْنَاهُ يَتَقَرَّاهُ عَلَى النَّاسِ عَلَى مَكٍّ﴾ (الاسراء: ۱۰۷).

وَمَا يُكْرَهُ أَنْ يَبْذُلَ هَذَا الشَّعْرَ

فِيهَا (يُغَرِّقُ) (الدخان: ۴). يُفْصَلُ: قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ قَرْنَاهُ فَصَلَّاهُ

د ترتیل مطلب دادې چه حرفونه (توری) په واضحه طور ادا کړې شی او په ادا کولو کنبی

عجلت (تیزی) نه وی چه معنی په فهم کنبی آسانتیا وی. (۵) په قرآن پاک کنبی الله عز وجل د

«وَرَأَاهُ قَرْنَاهُ يَتَقَرَّاهُ عَلَى النَّاسِ عَلَى مَكٍّ» حکم رسول کریم صلی الله علیه وسلم ته ورکړې دې.

دشان په قرآن پاک کنبی سورة مزمل کنبی دی چه ((وَرَتَّلِ الْقُرْآنَ تَرْتِيلاً)) یعنی قرآن پاک مونږ

بیبل بیبل کړې دې. (سورتونه او آیتونه جدا جدا اوساتی). چه ستاسو په مخکینې ئې په

اطمینان سره اولولی.

(۱) فتح الباری: ۱۰۸/۹.

(۲) فتح الباری: ۱۰۸/۹ - والموضوعات لابن الجوزی، ابواب تتعلق بالقران، باب لا يقال سورة

كذا ۱۱/۲۵۰، ۲۴۱.

(۳) فتح الباری ۱۰۸/۹.

(۴) کشف الباری، کتاب التفسیر: ۱۰، ۱۱.

(۵) فتح الباری: ۱۰۹/۹.

قوله: وَمَا يُكْرَهُ أَنْ يُهَذَا كَهَذَا الشَّعْرُ: قرآن کریم د شعر په شان په دې انداز سره تیز و نیل چه

د حرفونو ادا کول صحیح نه وی مکروه دی. «هَذَا» «هَذَا» تیزى سره و نیل.

په دې ځانې کښې داشبه کیدیشی چه عموماً شعر ترنم او په مزه و نیل کیږی.

جواب دادې چه په مجلس کښې شعر ترنم سره او په مزه و نیلې کیږی لیکن کله چه سړې خپل محفوظ شوی شعرونه دوباره وائی نو بیا هغه په تیزنى سره وائی. قرآن کریم داشان و نیل نه دی پکار.

قوله: فِيهَا يُفْرَقُ: يَقْصَلُ: دا په سورة دخان کښې دی. «فِيهَا يَفْرَقُ كُلُّ امْرَحِكِيمٍ» په دې

«ليلة القدر» کښې هریو کار جدا جدا وی. تللی شوی، په دې آیت کریمه کښې «يَفْرَقُ» «يَقْصَلُ» یعنی د جدا کیدو په معنی ده، دادحضرت ابو عبیده تفسیر دی. (۱) په مناسبت سره نې دا په دې ځانې ذکر کړو.

قوله: قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: فَرَقْنَاهُ: فَصَلْنَاهُ: ابن جریر د حضرت ابن عباس رضی الله عنه دا تعلیق موصلاً نقل کړې دي.

قرآن پاک په مزه مزه و نیل افضل دی یا تیزنى سره ؟

په دې کښې اختلاف دي چه قرآن پاک په مزه مزه و نیل افضل دی او یا په تیزنى سره تلاوت کول افضل دی.

حضرت ابن عباس رضی الله عنه لره یو سړې راغلو او وې و نیل چه څه په دریو ورځو کښې قرآن پاک ختموم. حضرت ابن عباس رضی الله عنه په جواب کښې او فرمائیل «لَا تَقْرَأُ الْقُرْآنَ ارْتِلْهَا فَاتَدْبِرْهَا غَيْرَ مِنْ أَنْ يَقْرَأَ كَمَا تَقُولُ» یعنی د پوره قرآن کریم (بغیر د سوچ فکر) نه و نیلو کښې دا څه بهتر گرم صرف سورة بقره او اوایم په ترتیل او غور و فکر سره او اوایم. (۲)

لیکن حقیقت دادې چه په مزه و نیلو او تیز و نیلو دواړو کښې د هر یو دپاره د فضیلت یو اړخ دي. دداسې سرو په حق کښې په مزه و نیل افضل دی چه د قرآن کریم په معنو باندې پوهیږی او چه هغوی ته په مزه مزه و نیلو کښې حلاوت محسوسیږی او په تلاوت کښې زړه ښه لگي. خو څه خلق داسې وی چه هغوی ته په مزه مزه و نیلو کښې خو استحضر وی، په تیزه وینا کښې هغوی ځانې په ځانې انځلی نو د هغوی دپاره تیز و نیل افضل دی. په دې شرط د مخارجو لحاظ به ساتی او یو حرف د بل حرف په وجه مخفی او پټ نه وی. (۳)

۳۷۵۶: حَدَّثَنَا أَبُو النَّعْمَانِ حَدَّثَنَا مَهْدِيُّ بْنُ مَيْمُونٍ حَدَّثَنَا وَاصِلٌ عَنْ أَبِي وَائِلٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ عَدَدْنَا عَلَى عَبْدِ اللَّهِ فَقَالَ رَجُلٌ قَرَأَ الْمَقْصَلَ الْبَاطِحَةَ فَقَالَ هَذَا كَهَذَا الشَّعْرُ

(۱) فتح الباری: ۱۰۹/۹

(۲) فتح الباری: ۱۱۰/۹

(۳) فتح الباری: ۱۱۰/۹

قَدْ مِمَعْنَا الْقِرَاءَةَ وَالنَّيَّ لَا حَقَّ الْقُرْآنَ الَّذِي كَانَ يُقْرَأُ بِهِ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
ثَمَانِي عَشْرَةَ سُورَةً مِنَ الْمُفَصَّلِ وَسُورَتَيْنِ مِنَ الْاَلْ حَم (ر: ۷۳۰).

په دې روایت باندې یو اشکال خو دادې چه ذکر شوې روایت د اعمش په طریقې سره په
«باب تالیف القراء» کښې تیر شوې دې. په هغه ځانې کښې «عشرین سورة من اول المفصل اخرهن
من الاحامیم هم الدخان و هم يتسالمون» ونیلې شوې دی. یعنی هغه ځانې کښې د مفصل شل
سورتونه او په دې ځانې کښې د مفصل اتلس سورتونه ذکر کړي دي. په هغه ځانې کښې سورة
دخان په مفصل کښې شمار کړې شوې دې او په دې ځانې کښې نه دې شمار کړې شوې.

ددې جواب دادې چه په هغه ځانې کښې «عشرین» تغلیبا ونیلې شوی وو، سورة دخان او دې
سره متصلې چه کوم سورة په مصحف ابن مسعود کښې وو هغه مفصل کښې شامل نه دي
لیکن تغلیبا دا دواړه هم ورسره شامل کړې شو او ورته عشرین او ونیلې شو. (۱)

دویم اشکال داکیری چه د «سورتین من ال حم» نه معلومیږي چه دې شلو سورتونو کښې
حوامیم نه دوه سورتونه داخل دي. حالانکه ټول روایات په دې متفق دي چه په دې شلو
سورتونو کښې صرف سورة دخان شامل وو، باقی د حم هیڅ یو سورت شامل نه وو.

حافظ ابن حجر رحمته او فرمائیل چه په دې کښې لفظ د «احدهما» محذوف دې او اصل
عبارت دې. «سورتین احدهما من ال حمیم» (۲)

او داهم ممکن دی چه ددې نه سورة جائیه او دخان مراد وی. او ددې دواړو په شروع کښې
«حم» دې. د حضرت ابن مسعود رضی الله عنه مصحف د مصحف عثمانی نه مختلف وو. په دې
کښې سورة جائیه مقدم او سورة دخان موخر دې. د مفصل شروع د سورة جائیه نه ده. علامه
قسطانی لیکي چه :

«یرحم الله من یکن تالیف مصحف ابن مسعود علی خلاف تالیف مصحف غیره ، فیکون اول المفصل عند ابن
مسعود اول الجائیه ، والدخان متأخره فی ترتیبه من الجائیه» (۳)

هذا کهذا الشعر: هذا مفعول مطلق دې. ای هذذت هذا کهذا الشعر

۴۷۷: حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا جَرِيرٌ عَنْ مُوسَى بْنِ أَبِي عَائِشَةَ عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ
عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا فِي قَوْلِهِ لَا تُحَرِّكُ بِهِ لِسَانُكَ لِتُفْجَلَ بِهِ قَالُ كَانَ
رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا نَزَلَ جِبْرِيلُ بِالْوَحْيِ وَكَانَ مِمَّا يُحَرِّكُ بِهِ لِسَانَهُ وَشَفَتَيْهِ
فَيَسْتَنْدُ عَلَيْهِ وَكَانَ يُعْرِفُ مِنْهُ قَالُوا لَكَ اللَّهُ الْآيَةُ الَّتِي فِي لَا أَقْسِمُ بِيَوْمِ الْقِيَامَةِ لَا تُحَرِّكُ بِهِ

(۱) فتح الباری : ۱۱۰/۹.

(۲) فتح الباری ، کتاب الصلوة باب الجمع بین السورتین فی الركعة : ۲۵۹/۲

(۳) ارشاد الباری : ۱۱/۳۱۶.

يَسْأَلُكَ لِتَجْعَلَ بِهِ أَنْ عَلَيْنَا جَمْعَهُ فَاتَّ عَلَيْنَا أَنْ تَجْمَعَهُ فِي صَدْرِكَ وَقُرْآنُهُ فَإِذَا قَرَأْتَهُ فَأَتَيْنَهُ
قُرْآنُهُ فَإِذَا أُنْزِلَتْهُ فَاسْمِعْهُ ثُمَّ أَنْ عَلَيْنَا بَيَانَهُ قَالَ أَنْ عَلَيْنَا أَنْ نُبَيِّنَهُ بِسَانَكَ قَالَ
وَكَانَ إِذَا أُنْزِلَتْهُ جَبْرِيْلُ فَإِذَا أَذْهَبَ قَرَأَهُ كَمَا وَعَدَهُ اللَّهُ (ر: ٥).

۲۹- بَابُ مَدِّ الْقِرَاءَةِ

۳۷۵۹/۳۷۵۸: حَدَّثَنَا مُسْلِمُ بْنُ أَبِرَاهِيمَ حَدَّثَنَا جَبْرِ بْنُ حَازِمٍ الْأَزْدِيُّ حَدَّثَنَا قَتَادَةُ قَالَ سَأَلْتُ
أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ عَنْ قِرَاءَةِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ كَانَ يَمُدُّ مَدًّا
۳۷۵۹: حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ عَاصِمٍ حَدَّثَنَا هَبْشَامُ عَنْ قَتَادَةَ قَالَ سَأَلَ أَنَسُ كَيْفَ كَانَتْ قِرَاءَةُ
النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ كَانَتْ مَدًّا ثُمَّ قَرَأَ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ يَمُدُّ بِسْمِ اللَّهِ
وَيَمُدُّ بِالرَّحْمَنِ وَيَمُدُّ بِالرَّحِيمِ

په دې ځانې کښې داوښل غواړي چه قرآت کښې د مد رعایت ډیر ضروری دي. په دې ځانې
کښې د مد نه مراد مداخلی دي یعنی هغه حرف چه دهغې نه پس الف ، واو ، یا یا و. (۱)
حضور ﷺ به په «بسم الله» کښې مد فرمائیلو او «الرحمان، الرحيم» کښې هم یعنی «بسم
الله» او د «الرحمان، الرحيم» الف اود «الرحيم» یا به نې واضحه کوله او ونيله.

۳۰- بَابُ التَّرْجِيْعِ

۳۷۶۰: حَدَّثَنَا أَدَمُ بْنُ أَبِي إِيَّاسٍ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ حَدَّثَنَا أَبُو إِيَّاسٍ قَالَ سَمِعْتُ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ
مُغْفَلٍ قَالَ رَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقْرَأُ وَهُوَ عَلَى نَاقَتِهِ أَوْ جَمَلِهِ وَهِيَ تَسِيرُ بِهِ وَهُوَ يَقْرَأُ
سُورَةَ الْفَتْحِ أَوَّلَ مِنْ سُورَةِ الْفَتْحِ قِرَاءَةً لَيِّنَةً يَقْرَأُ وَهُوَ يُرْجِعُ (ر: ۳۰۶۱).

د مکې د فتحې په وخت کښې حضرت رسول کریم ﷺ سورة فتح لوستله او ترجيع نې
کوله. د ترجيع معنى داده چه د قرآن پاک د تلاوت په وخت کښې په آواز کښې امتداد او
تيزوالی اوروالی اوموندې شی، چه ددې کیفیت د بخاری شریف په کتاب التوحيد کښې په
يو روايت کښې د حضرت معاويه بن قره نه داشان منقول دي «آ ، آ ، آ» (د همزه مفتوحه
نه پس آواز اوړدول). (۲)

چونکه حضرت نبی کریم ﷺ په اوښ باندې سور وو ددې وجې د حرکت په وجه ددوی ﷺ
په آواز کښې تيز والی او رووالی وو. بعضو وئيلي دي چه د ترجيع نه تحسين التلاوة مراد
ده. (۳) ددې څه تفصيل په کتاب المغازی کښې تیر شوې دي. (۴)

(۱) فتح الباری ۱۱۲/۹.

(۲) صحيح البخاری، کتاب التوحيد، باب ذکر النبي ﷺ و رواية عن ربه: ۱۱۲۵/۲.

(۳) فتح الباری: ۱۱۳/۹.

(۴) كشف الباری، کتاب المغازی: ۵۱۰.

۳۱ باب حُسْنِ الصَّوْتِ بِالْقِرَاءَةِ لِلْقُرْآنِ

د امام بخاری رحمته اللہ علیہ مقصد دادی چه قرآن مجید په ټکلی آواز سره وټیل پکار دی. د قرأت په وخت کښې د تحسین صوت اهتمام کول مستحب دی. او غالباً امام بخاری رحمته اللہ علیہ د حضرت براء بن عازب رضی اللہ عنہ حدیث طرف ته اشاره کړې ده، چه په دې کښې فرمایلی شوی دی چه «ذینوا القرآن بأصواتکم» امام احمد او ابو داود او نسائی او امام ابن ماجه ددې تخریج کړې دي. (۱)

علامه نووی رحمته اللہ علیہ په «التبیین فی اداب جملة القرآن» کښې نقل کړی دی چه په دې خبره باندې اجماع ده چه دقرآن پاک په تلاوت کښې دې دحسن صوت اهتمام اوکړې شی. لیکن د تحسین صوت په رعایت کښې دې په مخارجو باندې دې څه اثر اونه غورزولې شی. داسې تحسین صوت چه په هغې کښې داظهار و اخفاء وغیره لحاظ اونه ساتلې شی. علامه نووی رحمته اللہ علیہ دې ته ناجائزه وټیلی دی. (۲)

علامه ابن قیم رحمته اللہ علیہ لیکلی دی چه ډیر قراء د تلاوت کولو په وخت کښې تکلیف کوی. او ددوی قراءت د غنا شکل اختیاری دی. دا ډیر زیات خراب او مکروه دی. البته که تکلیف نه وی اود قرأت د حدودو او احکامو رعایت وی نو بیا په تحسین صوت او تطریب کښې څه حرج نشته دي. (۳)

۴۷۱: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ حَلْفٍ أَبُو بَكْرٍ حَدَّثَنَا أَبُو يَحْيَى الْحَمَّانِيُّ حَدَّثَنَا بُرَيْدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي بُرْدَةَ عَنْ جَدِّهِ أَبِي بُرْدَةَ عَنْ أَبِي مُوسَى رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَهُ يَا أَبَا مُوسَى لَقَدْ أُوتِيتَ مِزْمَارًا مِنْ مِزَامِيرِ آلِ دَاوُدَ

دمحمد بن خلف کنیت ابوبکر دې. دوی د بغداد اوسیدونکی دی او قاری دی. دامام بخاری رحمته اللہ علیہ په صغار شیوخ کښې دې. د امام بخاری رحمته اللہ علیہ د وفات نه پس پنځه کاله پورې ژوندی وو. ددوی شیخ ابوحماني دې. د هغوی نوم عبدالحمید بن عبدالرحمان دې، د کوفې اوسیدونکې دې. په صحیح بخاری کښې ددې دواړو صرف هم دا یو حدیث دې. (۴)

قوله: لَقَدْ أُوتِيتَ مِزْمَارًا مِنْ مِزَامِيرِ آلِ دَاوُدَ: «ال داود» کښې لفظ د «ال» زائد دې، مراد پخپله حضرت داود عليه السلام دې، ځکه چه دهغوی آواز ډیر خوږ وو. دهغوی په اولاد او خپلو کښې هیچا ته دا صفت نه وو ورکړې شوې. «مزمارة» دیو آلې نوم دې لیکن مراد ددې نه خوش آوازی ده. (۵) حضرت ابوموسی رضی اللہ عنہ ډیر خوش آوازه وو.

(۱) اخرجه ابوداود رقم (۱۴۶۸) فی الصلوة، باب استجباب الترتیل فی القرآن، والنسائی (۱۷۹/۲، ۱۸۰)

فی الصلوة، باب تزیین القرآن بالصلوة، واحمد (۲۸۳/۴، ۲۹۶، ۳۰۴) و ابن ماجه رقم (۱۳۴۲).

(۲) شرح مسلم للنووی: کتاب فضائل القرآن، باب تحسین بالقرآن: ۱/۱۳۴۲

(۳) راجع للفضیل زاق المعاد، فصل فی هدیه صلی الله علیه وسلم فی قراءه بالقرآن: ۱/۴۸۴-۴۹۳.

(۴) فتح الباری: ۱۱۴/۹.

(۵) فتح الباری: ۱۱۵/۹.

۳۲_ بَاب مَنْ أَحَبَّ أَنْ يَسْمَعَ الْقُرْآنَ مِنْ غَيْرِهِ

۳۷۴: حَدَّثَنَا عُمَرُ بْنُ حَفْصٍ بْنُ غِيَاثٍ حَدَّثَنَا ابْنُ عَنْ الْأَعْمَشِ قَالَ حَدَّثَنِي إِبْرَاهِيمُ عَنْ عبيدة عَنْ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ لِي النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَقْرَأُكَ الْقُرْآنَ قُلْتُ أَقْرَأُكَ وَعَلَيْكَ الْوَلُ قَالَ إِلَى أَجْبَانِ اسْمِعُهُ مِنْ غَيْرِي [ر: ۴۳۰۶]

مطلب دادی چه که خوک سرې د بل چا نه قرآن پاک آوریدل غواړی نو په سنتو کښې ددې اصل موجود دې. بعضې وختونو کښې قرآن پاک لوستلو ته د سرې زړه نه کيږي بلکه دنورو نه آوریدو ته ئې زیات زړه کيږي، ددې باب نه ددې ثبوت مقصود دې.

۳۳_ بَاب قَوْلِ الْمُقْرِءِ لِلْقَارِءِ حَسْبُكَ

۳۸۳: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يُوسُفَ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ الْأَعْمَشِ عَنْ إِبْرَاهِيمَ عَنْ عبيدة عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَعُودٍ قَالَ قَالَ لِي النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَقْرَأُكَ الْقُرْآنَ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَقْرَأُ عَلَيْكَ وَعَلَيْكَ الْوَلُ قَالَ نَعَمْ فَقَرَأْتُ سُورَةَ النَّسَاءِ حَتَّى آتَيْتُ إِلَى هَذِهِ الْآيَةِ فَكَيْفَ إِذَا جِئْنَا مِنْ كُلِّ امْتَةٍ بِشَهِيدٍ وَجِئْنَا بِكَ عَلَى هَؤُلَاءِ شَهِيدًا قَالَ حَسْبُكَ الْآنَ فَالْتَقْتُ إِلَيْهِ فَأَذَا عَيْنَاهُ تَذَرِّقَانِ (۳۸۰۱).

امام بخاری رحمه الله و نیل غواړی چه بعضې وخت کښې استاد شاگرد ته وائی چه "بس که" نو دده دا وینا منع من الخیر کښې داخل نه ده، په سبب کښې ددې اصل موجود دې چه داسې ونیلي شی.

۳۴_ بَابُ فِي كَمْ يَقْرَأُ الْقُرْآنُ

وَقَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى: فَأَقْرَءُوا مَا تَكْسِرُ مِنْهُ (الزمل: ۲۰)

ختم قرآن دې په خومره موده کښې او کړې شی: قرآن مجید په خومره موده کښې ختمول پکار دی. په دې کښې دحضرات علما، کرام اختلاف دې.

① امام احمد بن حنبل او ابو عبید قاسم بن سلام فرمائي چه ددريو ورځو نه کمه موده کښې قرآن پاک ختمول پکار دی. (۱) ابو عبید قاسم بن سلام د حضرت معاذ بن جبل متعلق روایت نقل کړې دې چه هغه به د دريو ورځو نه په کمه موده کښې قرآن پاک ختمول مکروه

گنرل (فضائل القرآن، باب القاري یقر القرآن من سهم لیال الی ثلاث: ۸۹)

دهغوی استدلال دحضرت عبدالله بن عمرو بن العاص روایت دې چه دا ترمذی او ابو داود

نقل کړې دې. «لم یفقه القرآن من قرأ القرآن ان لی اقل من ثلاث» (۲)

(۱) فتح الباری: ۱۱۹/۹

(۲) الحديث أخرجه الترمذی فی سننه. فی کتاب القرات: ۱۹۷/۵، رقم الحديث: ۲۹۴۹، وأخرجه ابوداود، باب فی كم یقرأ القرآن: ۵۴/۳، رقم الحديث: ۳۹۰، وأخرجه إیصال الدارمی، باب ختم القرآن: ۵۶۲/۲، رقم الحديث: ۳۴۸۷

بعضو ظاهره ددې روایت په پیش نظر د دریو ورځو نه په کمه موده کښې دقرآن پاک ختمولو ته حرام وئیلی دی. (۱)

⑦ لیکن دجمهور علماء کرامو انې داده چه په دې کښې د شریعت د طرف نه دڅه وخت تحدید او تعیین نشته. (۲)

دهغه دقاری قوت او تازگي باندې ده ، که یو سړې ددریو ورځو نه په کمه موده کښې قرآن پاک په تازگي سره ختمولې شی او هغه دحرفونو په ادا کولو کښې دتجوید د اصولو رعایت سره تلاوت جاری ساتلې شی نوپه کښې څه حرج نشته. (۳)

په اسلافو کښې ډیر حضرات داسې تیر شوی دی چه هغوی به په شپه ورځ کښې یو (ختم) کولو ، دصوفی ابن الکاتب باره کښې مشهور دی چه هغوی به څلور ختمونه په ورځ کښې او څلور په شپه کښې یعنی شواروز کښې به نې اته ختمونه کول. (۴)

علامه قسطلانی لیکلی دی چه په ۸۲۷ هجری کښې په قدس شریف کښې یو سړې ما اوکتلو، دده کنیت ابوطاهر وو او هغه دشیخ شهاب الدین بن رسلان دملگرو نه وو. دده په باره کښې ماته اووئیلې شو چه هغوی په شپه ورځ کښې پنځلس ختمونه کول. (۵)
حضرت عثمان ، تمیم داری ، سعید بن جبیر په باره کښې لیکلی دی چه دا حضراتو به په یو رکعت کښې پورا قرآن پاک ختمولو. (۶)

حضرت شېخ الحدیث مولانا زکریا رحمته الله علیه به هم په رمضان کښې شپه ورځ کښې دیو ختم کولو معمول وو. (۷)

امام ابوحنیفه رحمته الله علیه نه منقول دی چه کوم سړې په کال کښې دوه ځله قرآن پاک ختموی نو هغه دقرآن پاک حق ادا کولو والا دي ، ځکه چه حضور صلی الله علیه و آله وسلم د وفات په کال حضرت جبریل علیه السلام سره دوه ځله قرآن پاک ختم کړې وو. (۸)

اسحاق بن راهویه او امام احمد بن حنبل نه نقل شوی دی چه سړې دې کم از کم په څلویښتو ورځو کښې یو ځل قرآن پاک ختم کړی یعنی روزانه دې پاؤ کم یو پاره لولی. (۹)

۱ فتح الباری : ۱۲۰/۹

۲ (فتح الباری : ۱۲۰/۹)

۳ (فتح الباری : ۱۲۰/۹)

۴ (شرح الطیبي : ۲۸۱/۴ . وارشاق الساری : ۳۲۵/۱۱)

۵ (ارشادالساری : ۳۲۵/۱۱)

۶ (ارشادالساری : ۳۲۵/۱۱)

۷ (اوگوری آپ بیټی .

۸ (الابواب والترجم : ۶۳/۲)

۹ (فتح الباری : ۹/۱ ، وفي كنز الدقائق : ولحافظ القرآن ان يختم كل اربعين يوما " لأن المقصود من قراءة القرآن فهم معانيه والاعتبار بما فيه لا مجرد التلاوة قال الله تعالى : افلا يتدبرون القرآن ام على قلوب اقفالها " وذلك يحصل بالثاني لا بالثواني في المعاني . فقد الختم اقله اربعون يوما كل يوما حزب و نصف او ثلثا حزب او اقل (البحر الرائق شرح كنز الدقائق . مسائل شتى : ۴۸۲/۸)

په دې ځانې کښې د باب په آخری روایت کښې حضور ﷺ حضرت عبدالله بن عمرو بن العاص ته او فرمائیل «اِنَّ اَقْلَى سَهْمٍ وَلا تَدْعُ عَلٰى ذٰلِكَ» یعنې په اوو ورځو کښې ختموه. ملا علی قاری لیکلی دی چه په اووه ورځو کښې ختم داکثرو صحابه کرامو رضی الله عنهم معمول وو. دقرآن پاک اووه احزاب دی. ددې اوو احزابو ترتیب حضرت علی رضی الله عنه منسوب دی. یو قول «فی یسوق» کښې داشان وارد دی چه د فاعله «فاتحه» میم نه «مائده» یا نه «یوسف» بآ نه «یوسف» اسمائیل» شمین نه «شعراء»، واو نه «والصافات» او د قاف نه «سورۃ ق» طرف ته اشاره ده. (۱) داشان قرآن کریم په اوو ابوابو کښې دې تقسیم کړې شی او یو باب دې روزانه اولوستلې شی نو په هفته کښې به د قرآن پاک ختم مکمل کړې شی.

امام بخاری رحمه الله په ترجمه الباب کښې د «فاقرؤا ما تیسر منه» آیت نقل کړې دې او دې طرف ته نې اشاره کوی چه په دې کښې هیڅ تحدید نشته دې، چه څومره سهولت سره کیدیشی نوسړې دې هغه هومره قرأت کوی.

۳۷۱۳: حَدَّثَنَا عَلِيُّ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ قَالَ لِي ابْنُ شُرَيْمَةَ نَظَرْتُ كَمَا يَكْفِي الرَّجُلُ مِنَ الْقُرْآنِ فَلَمَّا اجِدُ سُورَةَ اَقْلَ مِنْ ثَلَاثِ اَيَاتٍ فَقُلْتُ لَا يَنْبَغِي لِاحِدٍ اَنْ يَقْرَأَ اَقْلَ مِنْ ثَلَاثِ اَيَاتٍ قَالَ عَلِيُّ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ اخْبَرَنَا مَنْصُورٌ عَنْ اِبْرَاهِيمَ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ يَزِيدٍ اخْبَرَهُ عُلُقَمَةُ عَنْ أَبِي مَسْعُودٍ وَلَقِيْنَاهُ وَهُوَ يَطُوفُ بِالْبَيْتِ فَذَكَرَ قَوْلَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اِنَّ مَنْ قَرَأَ بِالْاَيَاتَيْنِ مِنْ آخِرِ سُورَةِ الْبَقَرَةِ فِي لَيْلَةٍ كَفَّتْهُ لَيْلَتُهُ (۳۷۸۱:ر).

عبدالله بن شبرمه دکوفې قاضی وو، فقیه وو، په تابعینو کښې دهغوی شمار کیري، امام احمد، ابو حاتم اونساني ددې توثیق کړې دي. ابن حبان په کتاب الثقات کښې ددوی ذکر کړې دي، امام بخاری رحمه الله ددوی روایات استشهدا ذکر کوی او په کتاب الادب کښې ددوی یو روایت هم ذکر کوی. امام ترمذی نه علاوه باقی اصحاب سته ددوی نه روایات اخستی دي. په کال ۱۳۳ هجری کښې دوی وفات شو. (۲)

هغوی فرماني چه ما غور اوکړو دسړی دپاره (په مونځ ما شپه ورځ کښې) دقرآن پاک چه څومره حصه کافی کیدل پکار دی نو ما اوکتل چه دقرآن پاک هیڅ یو سورة د دریو آیتونو نه کم نه دي، ددې وجې ما اووئیل چه دیو سړی دپاره مناسب نه دی چه هغه په مونځ کښې، درې آیتونو نه کم اولولی.

قال علی .... دا ما قبل سند سره متصل دي، تعلیق نه دي، داحديث تیر شوې دي.

۳۷۶۵/۳۷۶۷: حَدَّثَنَا مُوسَى حَدَّثَنَا ابُو عَوَانَةَ عَنْ مُغِيرَةَ عَنْ مُجَاهِدٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو قَالَ اَنَّكَ خَنِي ابْنِ امْرِأَةٍ ذَاتِ حَسَبٍ فَكَانَ يَتَعَاهَدُ كَتْنَهُ فَيَسْأَلُهَا عَنْ بَعْضِهَا فَتَقُولُ يَغْفِرُ

(۱) مرقاہ شرح مشکوہ: ۱۰/۵.

(۲) ددې ذکر شوی تفصیل دپاره اوگوری تهذیب الکمال: ۷۶/۱۵ رقم الترجمة: ۳۳۲۸ و عمده القاری: ۵۷/۲۰

الرَّجُلُ مِنْ رَجُلٍ لَمْ يَطْلُ تَأْثَرًا وَلَا يَفْقِشَ لَنَا كُنْهًا مِنْهُ أَتَيْنَاهُ فَلَمَّا طَالَ ذَلِكَ عَلَيْهِ ذَكَرَ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ الْقَنِي بِهِ فَلْيَبْتِهِ بَعْدَ فَقَالَ كَيْفَ تَصُومُ قَالَ كُلَّ يَوْمٍ قَالَ وَكَيْفَ تَحْتَمِي قَالَ كُلَّ لَيْلَةٍ قَالَ صُمْ فِي كُلِّ شَهْرٍ ثَلَاثَةً وَأَقْرَأَ الْقُرْآنَ فِي كُلِّ شَهْرٍ قَالَ قُلْتُ اطْبِقِ الْكَثْرَيْنَ ذَلِكَ قَالَ صُمْ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ فِي الْجُمُعَةِ قُلْتُ اطْبِقِ الْكَثْرَيْنَ ذَلِكَ قَالَ افْطِرْ يَوْمَيْنِ وَصُمْ يَوْمًا قَالَ قُلْتُ اطْبِقِ الْكَثْرَيْنَ ذَلِكَ قَالَ صُمْ الْفَضْلَ الصُّومِ صَوْمَ دَاوُدَ صِيَامَ يَوْمٍ وَالْفُطَرَ يَوْمٍ وَأَقْرَأَ فِي كُلِّ سَبْعٍ لِسَابِ مَرَّةٍ فَلْيَبْتِنِ قُبُلْتُ رُخْصَةً رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَذَلِكَ إِلَى كِبَرَتِ وَضَعُفَتْ لُكَاةَ يَقْرَأُ عَلَى بَعْضِ أَهْلِهِ السُّبْحَ مِنَ الْقُرْآنِ بِالنَّهَارِ وَالَّذِي يَقْرُؤُهُ يَغْرُضُهُ مِنَ النَّهَارِ لِيَكُونَ أَخْفَ عَلَيْهِ بِاللَّيْلِ وَإِذَا ارْأَدَانِ يَتَقَوَّى افْطَرَ أَيَّامًا وَأَحْصَى وَصَامَ مِثْلَهُنَّ كَرَاهِيَةً أَنْ يَتَزَكَّ شَيْئًا فَارْقَى النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَيْهِ قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ وَقَالَ بَعْضُهُمْ فِي ثَلَاثٍ وَفِي خَمْسٍ وَكَثَرُهُمْ عَلَى سَبْعٍ مَخْكَبَنِي چِه کوم روایت نقل شوې دې ، په هغې کښې د حضور نبی کریم ﷺ ارشاد نقل کړې شوې دې چِه حضور ﷺ حضرت عبدالله بن عمرو بن العاص ته او فرمانیل چِه «اِقْرَأْ فِي كُلِّ سَبْعٍ لَيْالٍ مَرَّةً» امام ابو عبدالله بخاری فرمانی چِه بعضو راویانو د «سبعم» په ځانې «اِقْرَأْ فِي كُلِّ ثَلَاثٍ» او بعضو «اِقْرَأْ فِي كُلِّ خَمْسٍ» نقل کړې دې. لیکن اکثر روایانو «سبعم» نقل کړې دې. نو هم د دې باب په آخری روایت کښې دې «فَاقْرَأْ فِي سَبْعٍ وَلَا تَزِدْ عَلَى ذَلِكَ».

۴۷۸ : حَدَّثَنَا سَعْدُ بْنُ حَفْصٍ حَدَّثَنَا شَيْبَانُ عَنْ يَحْيَى عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنْ أَبِي سَلَمَةَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو قَالَ لِيَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي كَيْفَ تَقْرَأُ الْقُرْآنَ حَدَّثَنِي اسْحَاقُ أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُوسَى عَنْ شَيْبَانَ عَنْ يَحْيَى عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ مَوْلَى بَنِي زُهْرَةَ عَنْ أَبِي سَلَمَةَ قَالَ وَأَحْسِبُنِي قَالَ سَمِعْتُ أَنَا مِنْ أَبِي سَلَمَةَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَقْرَأَ الْقُرْآنَ فِي شَهْرٍ قُلْتُ أَلَيْسَ أَجِدُ قُوَّةَ حَتَّى قَالَ قَا قَرَأَ فِي سَبْعٍ وَلَا تَزِدْ عَلَى ذَلِكَ [ر: ۱۰۷]

قوله: عَنْ أَبِي سَلَمَةَ قَالَ: وَأَحْسِبُنِي قَالَ: سَمِعْتُ أَنَا مِنْ أَبِي سَلَمَةَ: دَا د يحيى بن ابی کثیر قول دې، مخکښې سند کښې د يحيى شيخ محمد بن عبد الرحمان دې اود محمد بن عبد الرحمان شيخ ابوسلمه دې نو يحيى د ابوسلمه نه د محمد بن عبد الرحمانه نه نقل کوي ، لیکن دوی ته په دې کښې تامل دې. نو هغوی او فرمانیل چِه څما خیال دادي چِه ما دا حدیث نیغ په نیغه د ابوسلمه نه پخپله اوریدلې دې یعنې د محمد بن عبد الرحمان واسطه نشته . (۱)

۳۵_ بَابُ الْبُكَاءِ عِنْدَ قِرَاءَةِ الْقُرْآنِ

مطلب دادی چه دقرآن کریم د تلاوت په وخت ژړا ثابت ده. امام نووی رحمته الله علیه فرمائیلى دى چه دقرآن پاك دقراءت په وخت كښې ژړل د عارفانو صفت دې او دصالحانو شعار دې. (۱) امام غزالي رحمته الله علیه فرمائی چه دقرآن پاك د تلاوت په وخت كښې ژړل مستحب دى. (۲) ددې طريقه داده چه د قرآن پاك د بيان شوى وعيد او تهديد او وعدي اود ترغيب استحضر او كړنى اوپه خپل غفلت باندې نظر واچولې شى نو داشان به زړه غمگمين شى. او كه بيا هم ژړا رانشى نود ژړا كړونكى كيفيت جوړول پكار دى. امام ابن ماجه دحضرت سعد بن ابى وقاص رضي الله عنه نه روايت كړې دې چه حضور اكرم صلوات الله عليه او فرمائيلى «ان هذا القرآن نزل بحزن فاذا قرأتموه فابكوا، فان لم تبكوا فتمتوا كوا». (۳)

۴۶۸/۴۶۹: حَدَّثَنَا صَدَقَةُ أَخْبَرَنَا يَحْيَى عَنْ سُفْيَانَ عَنْ سُلَيْمَانَ عَنْ إِبْرَاهِيمَ عَنْ عُبَيْدَةَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ يَحْيَى بَعْضُ الْحَدِيثِ عَنْ عَمْرِو بْنِ مَرْثَةَ قَالَ لِي النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَدَّثَنَا مَسْدَدٌ عَنْ يَحْيَى عَنْ سُفْيَانَ عَنْ الْأَعْمَشِ عَنْ إِبْرَاهِيمَ عَنْ عُبَيْدَةَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ الْأَعْمَشُ وَبَعْضُ الْحَدِيثِ حَدَّثَنِي عَمْرِو بْنُ مَرْثَةَ عَنْ إِبْرَاهِيمَ وَعَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي الضُّحَى عَنْ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَقْرَأْ عَلَىَّ قَالَ قُلْتُ أَقْرَأْ عَلَيْكَ وَعَلَيْكَ الْإِزْلُ قَالَ آتِيَ الشَّيْءُ ابْنَ اسْمَعَةَ مِنْ غَيْرِي قَالَ فَقَرَأَتِ الْبِسَاءُ حَتَّى إِذَا بَلَغَتْ فَكَيْفَ إِذَا جُنْتَا مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ بِشَيْدٍ وَجُنْتَا بِكَ عَلَى هَؤُلَاءِ مُجِيدًا أَقَالَ لِي كُفَّ أَوْامِيكُ قَرَأْتُ عَيْنَهُ تَذَرُ قَرَأَ

امام بخاری رحمته الله علیه دأحدیث د دوو حضراتونه نقل کړې دې، یو د شېخ، دده صدقه بن الفضل مروزی دې او دویم شیخ مسدد دې. د صدقه بن الفضل مروزی دطریقې متن امام په تفسیر کښې ذکر کړې دې. په دې ځانې کښې چه کوم متن دحدیث دې دا دمسدد د طریقې دې. (۴) د صدقه بن الفضل په طریق کښې یحیی القطان فرمائی «قال یحیی: بعض الحديث عن عمرو بن مَرْثَةَ» یعنی د حدیث بعضی حصه سلیمان اعمش د عمرو بن مرو نه نقل کړې ده. د سلیمان شیخ ابراهیم نخعی دې. لیکن دا پوره حدیث هغوی د ابراهیم نخعی نه نیغ په نیغه نه دې نقل کړې، بلکه څه حصه نې نیغ په نیغه دهغوی نه نقل کړې ده او څه نې د عمرو بن مروه په واسطې سره د ابراهیم نخعی نه نقل کړې ده. نو دمسدد په طریق کښې تصریح ده. «قال

(۱) فتح الباری: ۱/۱۲۱/۹.

(۲) فتح الباری: ۱/۱۲۱/۹.

(۳) سنن ابن ماجه كتاب اقامة الصلوة والسنة فيها، باب حسن الصوت بالقرآن، رقم الحديث: ۱۳۳۷ (فی الزوائد فی اسنادہ ابو رافع، اسمه اسماعیل بن رافع ضعيف متروک).

(۴) فتح الباری: ۱/۱۲۱/۹.

الاعمش: وبعض الحديث حدثني عمرو بن مرة، عن ابراهيم، سليمان اعمش فرماني چه د حديث خه حصه د عمرو بن مره په واسطې سره د ابراهيم نخعی نه نقل کړې ده. حاصل دادې چه سليمان خه حصه د اعمش نه نيغ په نيغه نقل کړی او خه حصه عمرو بن مره په واسطه. حافظ ابن حجر رحمته الله فرماني چه د «فقرات النساء.....» نه د حديث تر آخره پورې حصه ابراهيم نه منقول ده لکه څنگه چه د باب په په بل حديث کښې صرف هم دا حصه منقول ده. (۱)

قوله: وعن ابيه: عن ابي الضحى عن عبد الله: ددې عطف «عن سليمان» باندې کيږي يعنی سفيان ثوري دا روايت د اعمش نه هم نقل کړی او دخپل پلار (سعید بن مسروق ثوري) نه هم نقل کړی، ليکن دده دپلار طريق منقطع دې ځکه چه ددوی پلار ابو الضحی (مسلم بن صبيح) نه نقل کړی او ابو الضحی حضرت عبدالله بن مسعود نه وو ليدلې، ددې وجې دابو الضحی روايت منقطع دې. (۲)

قوله: فرأيت عينيه تذرفان: د حضور نبی کریم عليه السلام د ژړا وجه ابن بطال دا ليکلې ده چه کله حضور نبی کریم عليه السلام «فكيف اذا جئنا من كل امة بشهيد» والا آيت واوريدو نو د قيامت منظر او ددې ويره ددوی عليهم السلام په مخکښې شوه نو ددې وجې حضور عليه السلام اوژپل. (۳) حافظ ابن حجر رحمته الله او فرماني لي چې حضور عليه السلام په خپل امت باندې د شفقت کولو په وجه اوژپل، ځکه چه امت محمديه به دخپل عمل په بناء گواهی ورکوي او کله چه هم دده عمل صحيح نه وی چه ددې په وجې سره به ورته عذاب ورکولې شی. ددې وجې نې اوژپل. (۴) علامه زمخشری رحمته الله فرماني چه دا ژړا د غم او حزن په وجه نه وه بلکه خوشحالي او مسرت په وجه وه، مسرت ددې خبرې چه الله تعالى امت محمديه په ټولو امتونو باندې گواه جوړ کړو، د خوشحالي د وجې نه هم سرې ژاړې. شاعر وائی:

من فرط ما قد سرني ايهكان ده

طفح السور على حق الله

ترجمه: ما باندې د مسرت داسې دوران راغلو چه د خوشحالي د لاسه مې اوژپل.

۴۷۹: حَدَّثَنَا قَيْسُ بْنُ حَظْصٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَاحِدِ حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ عَنْ إِبْرَاهِيمَ عَنْ عُبَيْدَةَ السَّلْمَانِيِّ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ لِي النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَقْرَأَعْلَى قُلْتُ أَقْرَأَعْلَى وَعَلَيْكَ الْبُزْ قَالَ أَلَيْ أَحِبُّ أَنْ أَسْمَعَهُ مِنْ غَيْرِي (ر: ۴۷۹).

(۱) فتح الباری: ۱۲۱/۹.

(۲) فتح الباری: ۱۲۱/۹.

(۳) فتح الباری: ۱۲۲/۹.

(۴) فتح الباری: ۱۲۲/۹.

(۵) ارشاد الساری: ۱۱/۳۶۶-۳۶۷.

۳۶_ بَابُ اِثْمٍ مِنْ رَاۤءِیْ یَقْرَءَةُ الْقُرْآنَ اَوْ تَاكُلُ بِهٖ اَوْ فُحْرِیْهِ

په دې ځانې کښې دهغه سړی د مذمت (غندنې) بیان کول مقصود دی چه د قرآن په قرآن کښې ښودنه کوی یا دا چه هغه په دې سره دنیا گټل غواړی او د دنیا مال او متاع حاصلول مقصودی یا دا چه هغه د فخر او غرور دپاره دقرآن پاک تلاوت کوی. «راوی_ مراد» دباب مفاعله نه ده ، ښودنه کول ، په یو روایت کښې دی چه رایا ، یا ، سره ده ، ددې هم دا معنی ده. «تاکل» د باب تفعل نه دې ، اکل طلب کول . «فخریه» فخر کول ، بعضو نسخو کښې فخریه دی. (۱)

۳۷۰ : حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ عَنْ خَيْثَمَةَ عَنْ سُوَيْدِ بْنِ غَفَلَةَ قَالَ عَلِيُّ بْنُ رِضَى اللَّهِ عَنْهُ سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ يَأْتِي فِي آخِرِ الزَّمَانِ قَوْمٌ حَدَّثَاءُ الْإِنْسَانِ سَفَهَاءُ الْأَخْلَامِ يَقُولُونَ مِنْ خَيْرِ قَوْلِ النَّبِيِّ يُمَرُّونَ مِنَ الْإِسْلَامِ كَمَا يُمَرُّونَ مِنَ السَّهْمِ مِنَ الرِّمِيَةِ لَا يُجَاوِزُ إِيمَانُهُمْ حَنَاجِرَهُمْ فَإِنَّمَا لَقِيَهُمُوهُمْ فَأَقْتُلُوهُمْ فَإِن قَتَلْتَهُمْ أَجْرٌ لَيْسَ قَتْلُهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ (ر: ۳۷۵).

په دې کښې قلب دې . اصل عبارت دې «يقولون من قول غير النبوة» يعنى هغه دخير البريه قول بيانوی.

د خير البريه نه مراد يا حضور اکرم ﷺ دې چه هغه خلق به درسول کريم ﷺ حديث بيانوی. او يا ددې نه الله ﷻ مراد دې چه هغه خلق به دقرآن پاک تلاوت کوی اوهم دا هغه بل مطلب دې چه دترجمة الباب مناسبت سره دې. (۲)

۳۷۱ : حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ أَخْبَرَنَا مَالِكٌ عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ بْنِ الْحَارِثِ التَّمِيمِيِّ عَنْ أَبِي سَلَمَةَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّهُ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ يُخْرَجُ فِيكُمْ قَوْمٌ تَغْفِرُونَ صَلَاتَكُمْ مَعَ صَلَاتِهِمْ وَصِيَامَكُمْ مَعَ صِيَامِهِمْ وَتَمْلِكُكُمْ مَعَ تَمْلِكِهِمْ وَيَقْرَءُونَ الْقُرْآنَ لَا يُجَاوِزُ حَنَاجِرَهُمْ يُمَرُّونَ مِنَ الدِّينِ كَمَا يُمَرُّونَ مِنَ السَّهْمِ مِنَ الرِّمِيَةِ يَنْظُرُ فِي النَّصْلِ فَلَا يَرَى شَيْئًا وَيَنْظُرُ فِي الْقِدْرِ فَلَا يَرَى شَيْئًا وَيَنْظُرُ فِي الرَّيشِ فَلَا يَرَى شَيْئًا وَيَتَّكِرُ فِي الْقُوقِ (ر: ۳۷۳).

حضرت ابوسعید خدری رضی اللہ عنہ فرمائی چه ما د حضرت رسول کريم ﷺ نه اوريدلی دی چه په تاسو کښې به یو قوم راوړی چه هغوی مقابلې کښې به تاسو خپل مونځ ، روژه او اعمال حقیر گنړنی ، هغوی به قرآن پاک لولی چه دابه دهغوی د مرئی او خلق نه لاندې نه کوزیږی ، دوی به ددین نه داسې اورځی لکه څنگه چه غشی د ښکار نه اوځی چه ښکاری ته نه معلوم

(۱) ددې پورتنی تفصیل دپاره اوگوری فتح الباری : ۱۲۳/۹ ، وارشاد الساری : (۱۱).

(۲) ارشاد الساری : ۳۲۷/۱۱.

وی اونه نی دندې پورې څه لگیدلی وی اونه څه محسوس شوی وی اونه په دې څه اثر وی البته سوفار (د غشی خله) باندې څه شک وی.

«نصل: صید السهم» یعنی پیکان، «قدم: همکس القاف»، غشی، پیکان او دریش په مینځ کېنې دندا «وتماری: شک کول»، «فوق: سوفار»، دغشی خله. (۱)

مطلب دادې چه څنگه هغه غشی د ښکار نه صفا اوځی و داشان په دې خلقو باندې هم داسلام هیڅ اثر به نه کېږی.

حدیث کېنې چه کوم قوم ذکر شوې دې، ددې نه خوارج مراد دی، ددې حدیث متعلق تفصیلی بحث مخکېنې په کتاب المعاربین په باب قتال الخوارج کېنې راځی.

په دې ذکر شوو دوو احادیثونه د ترجمه الباب جزء «او فیه» ثابتیږی. ځکه چه په دې د کوم قوم ذکر دې هغوی خو به قرآن پاک لولی لیکن ددې نه باوجود فسق و فجور نه به خالی نه وی (۲)

۴۷۷۲: حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا يَحْيَى عَنْ سُعْبَةَ عَنْ قَتَادَةَ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ عَنْ أَبِي مُوسَى عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ الْمُؤْمِنُ الَّذِي يَقْرَأُ الْقُرْآنَ وَيَعْمَلُ بِهِ كَأَلَّا تَرْجِيهِ طَعْمًا طَيِّبًا وَيَرْجِيهَا طَيِّبًا وَالْمُؤْمِنُ الَّذِي لَا يَقْرَأُ الْقُرْآنَ وَيَعْمَلُ بِهِ كَأَلَّا تَرْجِيهِ طَعْمًا طَيِّبًا وَلَا يَرْجِيهَا طَيِّبًا وَالْمُنافِقُ الَّذِي يَقْرَأُ الْقُرْآنَ كَأَلَّا تَرْجِيهِ طَعْمًا طَيِّبًا وَلَا يَرْجِيهَا طَيِّبًا وَالْمُنافِقُ الَّذِي لَا يَقْرَأُ الْقُرْآنَ كَأَلَّا تَنْظِلُهُ طَعْمًا مُرًّا وَخَبِيثًا وَيَرْجِيهَا مُرًّا (۴۷۳۲).

دا روایت په «باب فضل القرآن علی سائر الکلام» کېنې تیر شوې دې، هغه ځانې کېنې الفاظ وو «ولا یرجی لها» او په دې ځانې کېنې الفاظ دی «ویرجیها مر».

علامه بدالدین زرکشی رحمته الله فرمائی چه «ولا یرجی لها» والا روایت راجع دې (۳) باندې اشکال کیږی چه په دې کېنې څه دتاریخ والی بوئی نشته بلکه داخود مطعوماتو صفت دې، په دې ځانې کېنې ریح ته څنگه «مر» اوونیل.

ددې جواب دا ورکړې شو چه حالات او مرارت اگر چه دمطعوماتو صفاتونه دی لیکن په دې ځانې کېنې د استعارې په طور دمرارت اطلاق په ریح باندې اوکړې شو چه دحفظه دپاره د ذائقې په شان ددې بو هم ښه نه وی، نوعلامه قسطلانی رحمته الله فرمائی چه:

«واستشکل من حیث أن البرارة من اوصاف الطهور، فكيف يوصف بها الريح، وأجيب بأن ريحها لما كان قطعها، أستهزله وصف المراءاة» (۴)

(۱) ارشاد الساری: ۳۲۹/۱۱.

(۲) فتح الباری: ۱۲۴/۹.

(۳) فتح الباری: باب فضل القرآن علی سائر الکلام: ۱۲/۹.

(۴) ارشاد الساری: ۳۲۹/۱۱.

ترجمة الباب سره مناسبت: ددی حدیث مناسبت ترجمه الباب واضحه دی خکه چه په دې کښې قرآن پاک لوستونکی دمنافق ذکر دې اوظاهر دی چه منافق قرآن کریم یا خو دښودنې په طور لولی او یا دا د خوراک ځکاک ذریعه جوړولو دپاره لولی. حافظ ابن حجر داحادیث او دترجمة الباب په مناسبت کښې لیکي

«فلاحادیث الثلاثة دالة لراكان الترجمة لان منهم من رايابه واليه الاشارة في حديث ابي موسى، ومنهم من تاكل به، وهو مخبر من حديثه ايضا، ومنهم من فجهه، وهو مخبر من حديث علي وابي سعيد» (١)

٣٤_ بَابُ اقْرَعُوا الْقُرْآنَ مَا اتَّخَذَتْ عَلَيْهِ قُلُوبُكُمْ

٣٤٤٣/٣٤٤٣: حَدَّثَنَا ابُو النُّعْمَانِ حَدَّثَنَا عَمَّادٌ عَنْ اَبِي عِمْرَانَ الْجَوْنِيِّ عَنْ جُنْدَبِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ اقْرَعُوا الْقُرْآنَ مَا اتَّخَذَتْ قُلُوبُكُمْ قَادًا اخْتَلَفْتُمْ فَقَوْمُوا عَنْهُ (٢)

(٣٤٤٣): حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ عَلِيٍّ حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ مَهْدِيٍّ حَدَّثَنَا سَلَامُ بْنُ اَبِي مُطَيْمٍ عَنْ اَبِي عِمْرَانَ الْجَوْنِيِّ عَنْ جُنْدَبِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ اقْرَعُوا الْقُرْآنَ مَا اتَّخَذَتْ عَلَيْهِ قُلُوبُكُمْ قَادًا اخْتَلَفْتُمْ فَقَوْمُوا عَنْهُ

دحدیث په باب کښې مختلف مطالب: ددې حدیث ډیر مطلبونه بیان شوي دي.

① یو معنی ئې دا بیان شوې ده چه تر کومې پورې مو زړه غواړي نو دقرآن پاک تلاوت کونې او کله چه موزره تنگ شي نو دتلاوت سلسله موقوف کړئ، خکه چه بغير د زړه نه دقرآن پاک تلاوت کوي څه خوښ عمل نه دي. (٣)

② دویم مطلب دادې که یو ډله په تلاوت کښې مشغوله وي یا دقرآن پاک معناني او علوموپه غور او فکر کښې مشغول وي نو ده دوی تر هغه وخته پورې خپل تلاوت اومذاکره جاری ساتل پکار دی چه تر کومې چه په خپلو کښې د اختلافات او یو بل سره متشابهات وغيره کښې دنزاع او تردیدسلسله شروع نشي، که د اختلاف نوبت راشي نوییا دې دا موقوف کړې شي. (٤)

(١) فتح الباری: ١٢٤/٩

٢ (٤٧٧٣) واخرجه البخاری ایضا متصلا بهذا الحديث. رقم الحديث: ٤٧٧٤. وفي كتاب الاعتصام باب كراهية الاختلاف. رقم الحديث: ٧٣٦٤، ٧٣٦٥. ومسلم في كتاب العلم. باب النهي عن اتباع متشابه القرآن. رقم الحديث: ٢٦٦٧. والنسائي في كتاب فضائل القرآن. باب ذكر الاختلاف. رقم الحديث: ٨٠٩٩، ٧٠٩٧.

٣ في الباری: ٢٧٢/٤. ارشاد الساری: ٣٣٠/١١.

٤ فتح الباری: ١٢٥/٩.

قاضی عیاض فرمائیلی دی چه ممکن دی چه دا حکم د حضور ﷺ د زمانی سره خاص وی خکه چه د حضور ﷺ په زمانه کبني داشان صورت کبني د خه داسي حکم د نازلیدو امکان وو چه هغه دا اختلاف کوونکو دپاره د غم باعث شی ، چه خنکه دالله ﷻ قول دي چه (لَا تَسْأَلُوا عَنْ أَشْيَاءَ إِنْ تُبْدَ لَكُمْ سَوْؤُهُمْ) (۱)

۵) اودا هم ممکن دی چه دا حدیث د اختلاف قرآت سره متعلق وی ، قرآن پاک په مختلفو لغاتو کبني دونیلو جواز وو او په یو لغت باندې دوپونکو دبل لغت ویونکو والو سره د اختلاف اندیینه وه ، نو دي نه پس دا اختلاف زیات شو. په دي صورت کبني به د حدیث مطلب دا وی چه دقرآن پاک تلاوت خپل قرآت مطابق تر هغه وخته پوري جاری ساتي چه تر کومي خه اختلاف راپیښ نه شی. لیکن که څوک ستاسو په قرآت باندې نه نکیر کوی او دا اختلاف صورت پیدا شی نو تلاوت بس کول پکار دی.

امام بخاری رحمه الله ددي باب په آخر کبني دا اختلاف قرآت متعلق دحضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه روایت ذکر کوی او غالباً هم دي مطلب طرف ته نې اشاره کړې ده. (۲)

ثَابِتَةُ الْحَارِثِ بْنِ عُبَيْدٍ وَسَعِيدُ بْنُ زَيْدٍ عَنْ أَبِي عُمَرَ وَكَلْمٌ رَفَعَهُ حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ وَأَبَانٌ
یعنی دسلام بن ابی مطیع متابعت حارث بن عبید او سعید بن زید هم کړې دي ، چه خنکه سلام دا حدیث مرفوعاً نقل کړې دي دي دواړو هم مرفوعاً نقل کړې دي.
دحارث متابعت دارمی او دسعید متابعت حسن بن سفیان موصولاً نقل کړې دي. (۳)

قوله: وَلَمْ يَرْفَعْهُ حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ وَأَبَانٌ: حماد بن سلمه و ابان ابن یزید عطار دا حدیث مرفوعاً نه دي نقل کړې بلکه موقوفاً نې نقل کړې دي. حافظ ابن حجر رحمه الله فرماني چه ماته د حماد روایت چرته هم موصولاً ملاؤ نشو. او د ابان روایت د حباب بن هلال په طریق باندې په صحیح مسلم کبني موصولاً ذکر دي. خو په هغه ځاني کبني موقوف نه دي بلکه مرفوع دي. ممکن دی چه امام بخاری رحمه الله ته څه بلې طریقي سره دهغه روایت موقوف معلوم شوې وی. (۴)

قوله: وَقَالَ غُنْدَرٌ عَنْ شُعْبَةَ عَنْ أَبِي عُمَرَ سَمِعْتُ جُنْدًا يَقُولُ: یعنی غندر هم داروایت موقوفاً نقل کړې دي. «سمعت جنداً بقوله» یعنی دا حدیث نې دجندب دقول په طور اوریدلي وی ، حضرت رسول الله ﷺ طرف ته ددي نسبت په دي طریق کبني نشته دي.
دغندر دا تعلیق اسماعیلی موصولاً نقل کړې دي. (۵)

(۱) فتح الباری : ۱۲۵/۹.

(۲) فتح الباری : ۱۲۵/۹.

(۳) فتح الباری : ۱۲۵/۹.

(۴) فتح الباری : ۱۲۵/۹.

(۵) فتح الباری : ۱۲۵/۹.

قوله: وَقَالَ ابْنُ عَوْنٍ عَنْ أَبِي عُمَرَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الصَّامِتِ عَنْ عُمَرَ قَوْلَهُ وَجُنْدَبٌ أَصَحُّ وَأَكْثَرُ: (۶۹۳۰، ۶۹۳۱): یعنی عبدالله بن عون هم دا روایت موقوفنا نقل کرې دې. لیکن دجندب په ځانې حضرت عمر رضی اللہ عنہ سره داموقوفا نقل کرې دې. ابو عبیده رضی اللہ عنہ دا روایت موصولاً نقل کرې دې. (۱)

قوله: وجندب اصح وأكثر: یعنی دجندب روایت د سند لحاظ سره اصح او د طرق لحاظ سره کثیر دې. مطلب دادې چه موقوف علی جندب دې. خلاصه دادده چه په تیر شوی روایت کښې اختلاف دې چه دا موقوف دې یا مرفوع دې. که مرفوع وی نو بیا دحضرت جندب رضی اللہ عنہ په مسند کښې شمارلې شی او که دا موقوف وی نو په دې کښې دوه اقوال دی. یو دا چه دا موقوف علی جندب دې او دویم دادې چه دا موقوف علی عمر دې. امام بخاری رحمته اللہ علیہ «وجندب اصح وأكثر» ونیلو سره ئې ترجیح ورکړې ده. دا خبره چه دا موقوف علی جندب دې.

۴۷۷۵: حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ مَيْسَرَةَ عَنْ النَّزَّالِ بْنِ سَبْرَةَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ أَنَّهُ سَمِعَ رَجُلًا يَقْرَأُ آيَةَ سَمِعَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خِلَافَهَا فَأَخَذْتُ بِيَدِهِ فَأَنْطَلَقْتُ بِهِ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ كَلَا كَمَا مَخِيسٌ فَأَقْرَأَا الْكِبْرَ عَلَيَّ قَالَ فَإِنَّ مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ اخْتَلَفُوا فَأَهْلِكُوا (۲: ۴۷۷۵).

قوله: انه سمع رجلا يقرأ: حافظ ابن حجر رحمته اللہ علیہ فرمائی چه ممکن دی چه درجل نه حضرت ابی بن کعب رضی اللہ عنہ مراد وی.

قوله: أكبر علمي قال: داد شعبه قول دې هغه فرمائی چه څما غالب ځمان دادې چه حضور اکرم صلی اللہ علیہ وسلم دا فرمائیلی دی چه «فان من كان قبلكم اختلفوا فاهلكهم» باقی دحدیث باره کښې خو هغه ته یقین دې، لیکن ددې جملې متعلق هغه ته یقین نشته دې، بلکه غالب ځمان دې.

الحمد لله الذي بنعمته تتم الصالحات
وصلی الله تعالی علی خیر خلقه محمد وعلی اله واصحابه اجمعین

کتاب النکاح

کتاب النکاح: الأحادیث (۴۷۷۶-۴۹۵۲)

په کتاب النکاح کښې امام بخاری رحمۃ اللہ علیہ یو سل شپږ ویشت (۱۲۶) بابونه قائم کړي دي په دې کښې دوه بابونه بلا ترجمه دي د کتاب النکاح د مرفوع احادیثو شمار دوه سوه اتلس (۲۱۸) دي په دې کښې پنځه څلوېښت (۴۵) تعلیقات او متابعات دي او باقی یو سل درې اتیا (۱۸۳) احادیث موصول دي په دې کښې یو سل دوه شپيته احادیث مکرر دي او شپږ شپيته (۶۶) احادیث داسې دي چه هغه امام په کتاب النکاح کښې په اول کښې ذکر کړي دي په دې کښې د ویشت (۲۲) احادیثو نه سوا باقی ټول احادیث متفق علیه دي یعنی امام مسلم رحمۃ اللہ علیہ هم هغه ذکر کړي دي د صحابو رضی اللہ عنہم او سلفو رضی اللہ عنہم (۳۶) آثار امام بخاری رحمۃ اللہ علیہ په کتاب النکاح کښې ذکر کړي دي په کتاب النکاح کښې امام بخاری رحمۃ اللہ علیہ د شلو بابونو نه پس د رضاعت مسئلې هم ذکر کړي دي په بعضې نسخو کښې د دې دپاره مستقل د کتاب الرضاع عنوان هم شته

۲۰ کتاب النکاح

باب = الترغیب فی النکاح =

لقوله تعالى ﴿فَالْكَفُّ أَمَّا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ﴾ (النساء: ۳)

په لغت کښې دنکاح معنی ضم هم راځي. او د وطی هم ، وطی دضم ذریعه ده ، دې نه پس د نکاح دلفظ په تزویج باندې اطلاق کوی ځکه تزویج د «ضم بین الرجل والمرأة» سبب دي. په دې کښې اختلاف دي دنکاح لفظ داصل وضع اعتبار سره عقد دپاره دي یا وطی دپاره ، په دې سلسله کښې دعلماء درې قولونه دي.

① دحضرات شوافع قول اصح او د حضرات مالکيه راجح مذهب دادې چې لفظ دنکاح په عقد کښې حقیقت دي او وطی کښې هم مجاز ده. (۱)

② دحضرات حنفیه مسلک دادې چې لفظ دنکاح دوطی په معنی کښې حقیقت دي او په عقد کښې مجاز ، دحضرات شوافع هم دا یو روایت دي. (۲)

③ دریم قول دادې لفظ دنکاح وطی او عقد دواړو دپاره علی السواء استعمالیږي. او دواړو کښې بالاشتراك حقیقت دي.

حنابله کښې قاضی ابویعلی هم دا اختیار کړې دي ، شوافع نه هم یو روایت هم نقل شوي دي او حافظ ابوالقاسم زجاجی هم ددې تائید کړې دي. (۴)

نکاح باب د عبادات نه دي یا مباحات نه ؟ دي نه پس په دې کښې اختلاف دي چې نکاح آیا په باب د عبادات کښې شامل دي یا مباحات کښې ؟ حضرات حنفیه او حنابله په نیز داپه عبادات کښې شامل دي. (۵) او حضرات شوافع دا په مباحات کښې شمیري. (۶)

د مالکیمنه دواړه قولونه منقول دي. یو دا چې نکاح «اقوات» کښې نه ده ، «قوت» هغه څیز ته ونیلې شی چې دهغي نه بغير ژوند تیروول مشکل وي او نکاح داسې څیز دي چې ددې نه بغير ژوند مشکل دي ، دویم قول دادې نکاح د تفکحات د قبیل نه ده او د فواکه شان داوی که استعمال شی نو ډیره ښه ، که نه وی نو هېڅ حرج نشته. (۷)

۱) او جز المسالك ۶۲۵/۹ والحاوی الکبیر للماوردی ، کتاب النکاح : ۱۱/۹.

۲) فتح الباری : ۱۲۸/۹ _ او جز المسالك الی موطا الامام مالک : ۶۲۵/۹.

۳) او جز المسالك : ۶۲۵/۹ ، وفتح الباری : ۱۲۸/۹.

۴) او جز المسالك : ۶۲۵/۹ ، وفي اصطلاح الشریعة (عقديفيد ملك المتعة قصدا كذا في در المختار : ۲۵۸/۲)

۵) فتح التقدير : ۹۸/۳.

۶) او جز المسالك : ۲۶۶/۹ ، وفتح التقدير : ۱۰۱/۳.

۷) فتح التقدير : ۱۰۱/۳ : او جز المسالك : ۲۶۷/۹ _ المغنی لابن قدامة : ۴/۷.

تخلی للنوافل افضل دی یا نکاح ؟ بیا په دې کښې اختلاف دې چې نکاح کول سنت دی یا واجب : «جمهور علماء کرام مسلک دادي چې نکاح کول سنت دی . اود داود ظاهري رحمه الله علامه ابن حزم رحمه الله او امام احمد بن حنبل رحمه الله یو قول دادي چې نکاح کول واجب دی . (۱) دا اختلاف دعامو حالاتو په اعتبار سره دې ، کله چې انسان ته په زنا وغیره کښې دمثلا کیدو ویره نه وی ، که ددې ویره وی نو «عندالتوفان» بیا دتولو دپاره نکاح کول واجب دی (۲) البته حضرات شوافع په دې صورت کښې هم دوجوب قائل نه دی ، بلکه هغوی ورته صرف مستحب وائي . (۳) چې کوم حضرات دوجوب نکاح قائل دی لکه څنگه چې د داود ظاهري رحمه الله وغیره مذهب دې (۴)

هغوی دقران عظیم الشان آیت مبارک «فَالْيَكُونُ أَطَابَ لَكُمْ مِنَ الْإِسَاءِ» نه استدلال کوی چې «فَالْيَكُونُ» دامر صیغه ده ، داشان په حدیث کښې «تزوجوا الولود وولدوا لمکاتربکم الامم» (۵) کښې واردشوی دی او په دې کښې هم «تزوجوا» دامر صیغه ده. داشان په بخاری شریف کښې یو حدیث رازی ، ددې په آخر کښې دی چې «لمن رغب تن سنق فلیس مفی» ، ددې نه هم وجوب ثابتیږي .

لیکن جمهور عالمان فرمائي چې دا دلائل دوجوب دپاره کافی نه دی ، آیت کریمه چې «فَالْيَكُونُ» دامر صیغه دې لیکن امر هر ځانې کښې دوجوب دپاره نه رازی ، د آیت کریمه سیاق وسباق هم په دې باندې دلالت کوی چې نکاح واجب نه ده. داشان «تزوجوا الولود وولدوا» ، کښې دامر صیغه خوده لیکن مخکښې چې په «مکاتربکم الامم» سره کوم علت بیان فرمائيږي دې ، دې نه متبادر هم دا کیږي چې وجوب لږه بیانول مقصود نه دې . او «من رغب تن سنق فلیس مفی» دهغه سړی دپاره بیان فرمائيږي شوی دی چې د حضرت نبی کریم دستنوم مبارک نه اعراض او کړي ، بیا هم که یوسړې دستن نه اعراض نه کوی او هغه نکاح صرف په دې وجه نه کوی چې ده ته دنکاح کولو ضرورت او حاجت نشته نو دا وعید دهغه دپاره نه دې .

دشام مشهور عالم شیخ عبدالفتاح ابو غده په یو کتاب د «العلماء العزاب الذین اثار العلم هل الزواجر» نوم سره تحریر فرمائيلی دی ، په دې کښې هغوی دهغه عالمانو مختصر حالات جمع کړي دی چې هغوی دعلمی مصروفیاتو په وجه د ازواج ضرورت ، محسوس نه کړو .

(۱) تفصیل دپاره اوگوری اوجز المسالك: ۲۶۶/۹؛ وبدائع الصنائع: ۲۲۸/۲.

(۲) اوجز المسالك: ۲۶۶/۹.

(۳) شرح مسلم للنوی: ۴۸/۴ ، کتاب النکاح ، باب استحباب النکاح.

(۴) اوجز المسالك: ۲۶۶/۹.

(۵) مجم الزوائد: ۲۵۲/۴ ، باب الحث علی النکاح وما جاء فی ذالک ، وفتح الباری: ۱۳۸/۹

اوپه دې کښې هغوی تقریبا د شپږ دیرشو (۳۶) عالمانو ذکر فرمائیلې دې چه په هغوی کښې ابن تیمیه رحمته الله علیه او علامه نووی رحمته الله علیه پشان اساطین علم نومونه شامل دی. ظاهره ده چه ددې اهل علم متعلق خودا نشی و نیلې کیدې چه هغوی یو واجب عمل پریښودو. پخپله دامام بخاری رحمته الله علیه دصنیع او طرز نه معلومیری چه هغه هغوی مطلقا دنکاح دوجوب قائل نه دې ځکه د«قَدْ يَكُونُ» و«الْآيَةُ هُغْوِي» په «باب الترهيب في النكاح» لاندې ذکر کړې دې. دې خبرې طرفته داشارې کولو دپاره دا په وجوب باندې دال نه دې، صرف دترغیب دپاره دې.

[۴۷۷] حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ أَبِي مَرْيَمَ أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي مُمِيْدٍ الطَّوِيلُ أَنَّهُ سَمِعَ النَّسَّ بْنَ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يَقُولُ جَاءَ ثَلَاثَةٌ رَهْطٌ إِلَى بُيُوتِ أَزْوَاجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَسْأَلُونَ عَنْ عِبَادَةِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَمَّا أُخْبِرُوا كَانَتْهُمْ ثَقَالُوهَا فَقَالُوا وَإِنْ نَحْنُ مِنَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدْ غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ وَمَا تَأَخَّرَ قَالَ أَحَدُهُمْ أَمَا إِنَّا قَاتَيْنَا أَصْلَى اللَّيْلِ أَبَدًا وَقَالَ آخَرَانَا أَصُومُ الذَّهْرَ وَلَا أَفْطِرُ وَقَالَ آخَرَانَا اعْتَزَلْنَا النِّسَاءَ فَلَا اتْرَوْجِبُ أَبَدًا فَجَاءَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَيْهِمْ فَقَالَ اتُّمُّ الَّذِينَ قُلْتُمْ كَذَا وَكَذَا أَمَا وَاللَّهِ إِنِّي لَا خَشَاكُمْ لِلَّهِ وَاتَّقَاكُمْ لَهُ لِكَيْتِي أَصُومُ وَأَفْطِرُ وَأَصِلِّي وَأَرْقُدُ وَاتْرَوْجِبُ النِّسَاءَ فَمَنْ رَغِبَ عَنْ سُنَّتِي فَلَيْسَ مِنِّي.

درې سړی د حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله کور والو ته راغلل اود حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله دعبادت حال د معلومولو په غرض سره راغلل، هرکله چه کوروالو هغوی ته صورت حال اوونیلو هغوی داعبادت کم اوگنړلو، خو بیا هغوی اوونیل زمونږ اود حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله په مینځ څه نسبت کیدې شی؟ د حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله خو ټول مخکښی روستی گناهونه معاف شوی دی. په هغوی کښې یو اوونیل چه څه پوره شپه په په مونځ کښې مشغول اوسم، دویم اوونیل څه به همیشه روژداریم، او هېڅکله بده نه بې روژې کیریم، دریم اوونیل څه دښخونه جدا یم، واده به نه کوم بالکل، په دې کښې حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله تشریف راوړو، وې فرمائیل تاسو خلقو داسې داسې اوونیل، واللہ څه په تاسو د الله ج نه ډیر زیات ویریدونکې یم، زه خو روژه نیسم او افطار هم کوم، دشبې مونځ کوم او آرام هم کوم، ښځو سره واده کوم، نو څوک چه څما نه اعتراض کوی هغه به څما نه ته وی.

قوله: جَاعِرْهَط..... امام عبدالرزاق د سعید المسیب نه مرسل نقل کړی دی چه په دې دریو وارو سړو کښې یو علی رضی الله عنه بن ابوطالب، دویم عبدالله بن عمرو بن العاص او دریم عثمان بن مظعون وو. (۲)

خو په دې د دریو وارو کښې د عثمان بن مظعون رضی الله عنه ذکر مشکوک اومتکلم فيه دې. او وجه ددې داده چه د عثمان بن مظعون رضی الله عنه وفات په دویمه هجری کښې شوې وو. په مدینه منوره کښې دهغوی انتقال دټولو نه مخکښې شوې وو.

«فهاول من مات بالمدينة من دفن بالحقیم...» (۱) وحضرت عبدالله بن عمر بن العاص دهنوی دوفات نه پس مدینہ منورہ ته هجرت کرې دې. (۲) خکه ددې دواړو جمع کیدل په ظاهر پوهه کښې نه راځی.

قوله: والله اني لا خشاكم الله واتقاكم له: مطلب دادې چه دطاغات دکثرت دپاره ددې خبرې ضرورت کیږي چه قوت علمیه وعملیه داعلی درجې وی او خما قوت علمیه وعملیه ستاسو په مقابلہ کښې زیاته ده. ددې باوجود خما طریقه داده چهخه روژه نیسم او افطار هم کوم ، دشپې تهجد هم کوم او آرام هم کوم او ښخو سره نکاح هم کوم ، نو تاسوته پکار دی چه خما تابعداری اوکړنی. خکه چه کله یو سړي روژه نیسی او کله افطار کوی نو په دې سره په روژه کښې دطبعی مزې کیفیت برقرار پاتې کیږي ، هم دا حال دشپې د عبادت هم دې چه خه حصه آرام اوکړې شی او خه حصه د تهجدو دپاره خاص کړی نو په عبادت کښې نشاط پاتې شی، داشان نکاح سره دشرمگاه حفاظت او د عفت سامان هم پیدا کیږي.

قوله: کا غیر تقالوها: «تقالو» «قله» نه دې او د باب تفاعل نه د جمع غائب صیغه ده ، اصل کښې «تقالو» په وزن د «تفاعلو» دې، لام اول لام ثانی کښې ادغام شو ... «تقالوها ی عدوها قلیله» (۳) یعنی هغوی دا عبادت کم اوکترلو.

قوله: من رغب عن سنتي: په دې کښې " سنت " د طریقي په معنی کښې دې ، د فرضو په مقابلہ کښې اصطلاحی دسنت مراد نه ده ، دسنت نکاح پریښودو دوه صورتونه کیدی شي ① یو صورت دادې چه سړي ته خه عذر وی چه دهغې په وجه هغه نکاح نه کوی. داسې سړي ته ذکر شوی وعید نه دې شامل ، دا وعید دهغه سړي دپاره دې چه دقدرت او استطاعت او ضرورت نه باوجود دې اعراض کوی اوواښی ۱ دا یو فضول او لایعنی څیز دې ، دې ته خوښوی ، داسې سړي په دې وعید کښې داخل دې.

فائدة: دنکاح په خطبه کښې دې الفاظو سره یو مشهور حدیث وئیلې کیږي «النکاح من سنتی فمن رغب عن سنتی فلیس منی» بعینه هم دا الفاظ په حدیثو کښې نه ملاوړېږي، په دې ځانې کښې په بخاری شریف کښې دومره دی چه «فمن رغب عن سنتی فلیس منی».

امام ابن ماجه رحمه الله د حضرت عائشه رضی الله عنها یو حدیث نقل فرمائی چه ددې الفاظ دادی:

«النکاح من سنتی، فمن لم یعمل بسنتی فلیس منی، وتزوجوا فان مکاثکم الامم، ومن کان ذا طول

(۱) الاصابة تميز الصحابة: ۲/ ۴۶۴) وفيه "هن عائشه رضی الله عنها قالت قبل النبی ﷺ عثمان بن بن مظعون، وقالت امرأة ثرية، وهو يبكي وعيناه تذرفان، ولما توفي ابراهيم بن النبی ﷺ قال: الحق بسلفنا الصالح عثمان بن مظعون، وقالت امرأة ثرية، يا عين جودي بدمع غير ممنون على رزية عثمان بن مظعون).

(۲) فتح الباری: ۱۳۰/۹.

(۳) عمده القاری: ۶۵/۲۰.

فلینکح ومن لم يجد فعليه بالصيام فان الصوم له وجاء» (۱)

ددې روایت سند کښې عیسی بن میمون یو ضعیف راوی دی ، حافظ ابن حجر رحمته الله په تلخیص دالحبیر کښې دابن ماجه ددې الفاظو سره یوشان الفاظ نقل کړی دی (۲) خو مشهور الفاظ هغه هم نه دی ذکر کړی البته امام ابو القاسم الرافعی د «النکاح من سنتی فمن رغب من سنتی فلیس منی» الفاظ نقل کړی دی. (۳)

[۳۷۷۷]: حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ سَمْعَانَ بْنِ إِبرَاهِيمَ عَنْ يُونُسَ بْنِ يَزِيدَ عَنْ الزُّهْرِيِّ قَالَ أَخْبَرَنِي عُرْوَةُ أَنَّهَا سَأَلَتْ عَائِشَةَ عَنْ قَوْلِهِ تَعَالَى وَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تُقِيمُوا فِي النِّسَاءِ فَالْكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ مَثْنَى وَثُلَاثَ وَرُبَاعَ فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تَعْدِلُوا فَوَاحِدَةً أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ ذَلِكَ اذْنَى أَلَّا تَعْدِلُوا قَالَتْ يَا أَبَنُ أَخْتِي الْيَتِيمَةُ تَكُونُ فِي خَيْرٍ وَلَيْسَ قَبْرُ عُبَى فِي مَالِهَا وَبِمَالِهَا يُرِيدُ أَنْ يَتَوَجَّهَ بِأَذْنِي مِنْ سَنَةِ صَدَاقِهَا فَهَوَا أَنْ يَنْكِحُوهَنَّ أَلَا أَنْ يَقْطِلُوا هُنَّ فَيُكْتَلُوا الصَّدَاقَ وَأَمْرًا بِإِنْكَاحٍ مِنْ سَوَاهُنَّ مِنَ النِّسَاءِ [ر: ۳۳۱۳].

دامام بخاری رحمته الله دشیخ نه په دې څانګې کښې مراد عبدالله مدینی دی ، دا حدیث په سورة النساء تیر شوې دي.

۲- بَابُ قَوْلِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ اسْتَطَاعَ مِنْكُمْ الْبَاءَةَ فَلْيَتَزَوَّجْ لِأَنَّهُ أَغْضُ لِلْبَصْرِ وَأَخْصَنُ لِلْفَرْجِ وَهَلْ يَتَزَوَّجُ مَنْ لَا أَرْبَ لَهُ فِي التِّكَاحِ
امام بخاری رحمته الله دترجمة الباب نه په دې خبره باندې تنبییه ورکول غواړي کوم سړي ته پښکاح کولو قدرت حاصل وي نو هغه ته نکاح کول پکار دی ځکه په دې کښې دوه فائده دي.
① یو فائده خوداده چه نظر نلاندې وي.

② دوئمه فائده داده چه شرمگاه دګناه نه محفوظ وي. دې نه پس نې او فرمائیل چه «وهل يتزوج من لا ارب له في التکاح». آیا هغه سړي دي نکاح او کړي چه نکاح کولو حاجت نه وي ، حافظ ابن حجر رحمته الله فرماني چه امام بخاری رحمته الله غالباً یو اختلافی مسئلې طرفته اشاره کول غواړي او هغه داچه یو سړي ته د نکاح کولو شديده تقاضا نه وي نو دهغه دپاره نکاح کول مندوب دي یا نه؟ دجمهورو عالمانو په نیز سنت دی. او دشوافع په نیز مباح ، امام بخاری رحمته الله د «هل يتزوج...» الفاظ راوړي او همدې اختلاف طرفته اشاره کوي.

(۱) سنن ابن ماجه ، کتاب النکاح ، باب ماجاء في فضل النکاح : ۵۹۲/۱ ، رقم الحديث : ۱۸۶۴.

(۲) حافظ دا الفاظ نقل کړي دي ، ((النکاح سنتی فمن رغب عن سنتی فلیس منی (تلخیص الجیر کتاب النکاح رقم الحديث: ۱۴۳۵ ج ۱۱۶/۳) رحمته الله

(۳) هذ الكتاب ليس بموجود لدينا).

[۴۷۸] حَدَّثَنَا غُرَيْرٌ عَنْ حُصَيْنٍ حَدَّثَنَا ابْنُ حَزَنَةَ الْأَعْرَشِيُّ قَالَ حَدَّثَنِي إِبْرَاهِيمُ عَنْ عَلْقَمَةَ قَالَ كُنْتُ مَعَ عَبْدِ اللَّهِ فَلَقِيَهُ عُمَانُ بْنُ يَمِينٍ فَقَالَ يَا أَبَا عَبْدِ الرَّحْمَنِ إِنَّ لِي إِلَيْكَ حَاجَةً فَنُكَلُوا فَقَالَ عُمَانُ هَلْ لَكَ يَا أَبَا عَبْدِ الرَّحْمَنِ فِي أَنْ تُزَوِّجَكَ بِكَرَائِدِي رَكَّ مَا كُنْتُ تُعَيِّدُ فَلَمَّا رَأَى عَبْدُ اللَّهِ أَنَّ لَيْسَ لَهُ حَاجَةٌ إِلَى هَذَا أَشَارَ إِلَيْ فَقَالَ يَا عَلْقَمَةُ مَا تَقْبَلُ إِلَيْهِ وَهُوَ يَقُولُ أَمَا لَيْنٌ قُلْتُ ذَلِكَ لَقَدْ قَالَ لَنَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَا مَعْشَرَ الشَّبَابِ مَنْ اسْتَطَاعَ مِنْكُمْ الْبَاءَةَ فَلْيَتَزَوَّجْ وَمَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَعَلَيْهِ بِالصَّوْمِ فَإِنَّهُ لَهُ وَجَاءٌ [ن: ۱۸۰].

دې سند اصح الاسانيد ونييلې شوی دی. (۱)

حضرت ابراهيم نخعي رضي الله عنه. حضرت علقمه بن قيس نه نقل کوي چه هغوی اوفرمانييل چه عبدالله بن مسعود رضي الله عنه سره اووم نويه مني کښې حضرت عثمان رضي الله عنه هغوی سره ملاز شو. وي ونييل اتي ابو عبدالرحمان! (دا دحضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه کښت دې) چما تاسره يو کار دې. نودواړه جدا شول. حضرت عثمان رضي الله عنه اوفرمانييل ابو عبدالرحمان! که ستاسو خوښه وي نو مونږ به ستاسو نکاح يو پيغلې جيني سره اوکړو چه هغه به ستاد تير شوی دور خواشانت پوره کړي. حضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه چه اوکتل د حضرت عثمان رضي الله عنه خوا ددې نه (دنکاح دشوري نه) بل څه کار نشته دې نو ماته نې اشاره اوکړه او وي فرمانييل اتي علقمه! نو څه هغه لره ورغلم. په دې حال کښې چه هغوی (د حضرت عثمان رضي الله عنه په جواب کښې) هغوی ته ونييل چه واوره که تاسو دا فرماني نومونږ ته حضرت نبي کریم صلي الله عليه وسلم فرمانييلي دي چد «يامعشرا الشبا» چه په تاسو کښې څوک دنکاح طاقت لري نو هغه دې واده اوکړي او چه څوک استطاعت نه لري نو هغه دې روزې نيسي ځکه روزه شهوت لره ختموي.

«فغلينا» دا لفظ محل داشکال دې ځکه ددې ماده «غلو» دې واوی دې ځکه «فغلو» کيدل پکار دي. دابو محمد اصيلي په نسخه کښې «فغلو» وارد شوی دی. او ابن التين هم دا صحيح فرمانييلې دې. (۲) يعنی هغوی دواړه خالي ځانې ته لارل.

قوله: هل لك يا ابا عبد الرحمن: حضرت عثمان رضي الله عنه حضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه ته د پيغلې ښځې دنکاح پيشکش اوکړو. د حضرت عثمان رضي الله عنه خيال وو چه دينځې نه بغير وخت تيروي. ښه ده چه ده سره د وخت تيرولو دپاره څوک ښځه وي بوده ته به راحت وي. بعضي حضرات ونييلي دي چه حضرت عثمان رضي الله عنه په د جمع قران پاک کښې حضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه ته وو شامل کړې، نودهغه خيال وو شاند دې ځما نه خفه دې. دده د خفگان لري کولو دپاره حضرت عثمان رضي الله عنه دوی ته دا خبره اوکړه، بهر حال حضرت عبدالله رضي الله عنه دنکاح دپاره تيار نه وو.

قوله: تذکرک ماکنت تعدد: دعهد (س) عهدا دیرې معنی دی. حفاظت کول، پرورش کول، مطلب دادې چه مونږ به ستا نکاح دیو پیغلي ښځې سره اوکړو چه تاسو د پرورش کولو وخت دریاډ کړی یعنی څنگه ستاسو په طبیعت کښې به ماضی کښې دقوت نشاط او بدن اولباس باندې مو زیب وزینت آثار ښکاره به وو، په نوې نکاح سره به هم هغه وخت دریاډ شی.

قوله: من استطاع منکم الباءة: لفظ د «الباءة» کښې درې لغتونه دی. ① الباء (همزه اوهاء سره). ② الباء (بغیر همزه نه) الباء (بغیر دهاء نه) (۱) اوددې دوه معنی دی.

① بعضی حضراتو اووئیل چه ددې نه مراد جماع ده او مطلب دادې چه کوم سړې په جماع باندې قادر وی او نان ونفقه اداکولې شی، هغه ته پکار دی چه هغه نکاح اوکړی. (۲) خو علامه انورشاه کشمیری رحمته الله علیه فرمایلی دی که «الباءة» نه په دې ځانې کښې مراد جماع واخستلې شی نو حدیث په آخری حصه کښې بیا صحیح نه ښکاری ځکه چه په دې صورت کښې به حدیث دوه معنی وی. ① چه کوم سړې په جماع باندې قدرت لری نو هغه دې نکاح اوکړی ② او چه کوم قدرت نه لری نو هغه دې روژې نیسی. حالانکه کله چه جماع باندې قادر وی هغه نو هغه ته د روژې نیولو ضرورت نشته دې. علامه کشمیر رحمته الله علیه لیکي:

«وقیل: المراد به الجماع قلت: وحینئذ لا یلائمه اخر الحدیث لان الحدیث هذا من استطاع منکم الهام فلیتزوج ومن لم یستطع فعلیه بالصوم فلواردنا من الباءة الجماع، کان المغنی: من لم یستطع الجماع فعلیه بالصوم ومعلوم انه اذن لا حاجة له الی الصوم، لان الحاجة الیه لانکسار الشهوة ومن لا یقدر علی الجماع یتغنی عنه لا محالة» (۳)

خو علامه نووی رحمته الله علیه دې رومی معنی ته اصح وئیلی دی. نو فرمائی چه «اصحها ان المراد معناه النفی وهوالجماع فتجذیه من استطاع منکم الجماع لقد رته علی مرته _ وهی من النکاح _ فلیتزوج»

ومن لم یستطع الجماع لعجزه عن مرته فعلیه بالصوم لیدفع شهوته ویقطع شرمیه کم یقطعه الزوج (۴)
یعنی چه کوم سړې په جماع باندې قادر وی که هغه ته په نان نفقه قدرت حاصل وی نو هغه دې نو هغه دې نکاح اوکړی او چه چاته استطاعت حاصل نه وی نو هغه دې روژه او نیسی (۵)
حافظ ابن حجر رحمته الله علیه فرمائی چه دا لفظ په عامه معنی باندې محمول کولې شی که د «الباءة» نه قدرت علی الوطی او قدرت علی النفقه دواړه مراد واخستلې شی. په دې صورت

۱ (فتح الباری: ۱۳۴/۹).

۲ (ارشاد الساری: ۳۳۷/۱۱).

۳ (فیض الباری: ۲۷۴/۴).

۴ (عمدة القاری: ۲۸/۲۰).

۵ (عمدة القاری: ۶۸/۲۰، وفتح الباری: ۱۳۴/۹).

کنبی مطلب به دا وی چه کوم سرې قادر علی الجماع او قادر علی النفقه دواړه وی نوهغه دې نکاح او کړی او چه کوم سرې په دې دواړو باندې قادر نه وی هغه دې روژه اونیسې.

قوله: فانه له وجاء: «دوهم» لغوی معنی د «(رض الخصيتين)» ده. (۱) یعنی خصیتین پکول او ضائع کول او مطلب دادې داشان په روژه نیولو سره به دده شهوت مغلوب وی. او دحرام واقع کیدو اندېښنه به نه وی.

خودا کیفیت هله پیدا کړی چه کله یو مودې پورې مسلسل روژې اونیسې گنی خو ورڅو روژو نیولوسره شهوت کاذبه نور هم رابیدارېږی، خصوصا په ځوانانو کنبی. چونکه د حرارت غریزه غلبه وی ځکه مسلسل روژې نیولو سره شهوت صادق کنبې فتور او کمی واقع کړی.

۳_ بَاب مَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ الْبَاءَةَ فَلْيَصُمْ

[۴۷۱]: حَدَّثَنَا عُمَرُ بْنُ حَفْصٍ بْنُ غِيَاثٍ حَدَّثَنَا ابْنُ حَزْنٍ الْاَعْمَشُ قَالَ حَدَّثَنِي عُمَارَةُ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ يَزِيدٍ قَالَ دَخَلْتُ مَعَ عَلْقَمَةَ وَالْاَسْوَدِ عَلَى عَبْدِ اللَّهِ فَقَالَ عَبْدُ اللَّهِ كُنَّا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ شَبَابًا لَا يُحْدِثُ شَيْئًا فَقَالَ لَنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَا مَعْشَرَ الشَّبَابِ مَنْ اسْتَطَاعَ الْبَاءَةَ فَلْيَتَزَوَّجْ فَإِنَّهُ أَغْضَى لِلْبَعْرِ وَأَحْصَنٌ لِلْفَرْجِ وَمَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَعَلَيْهِ بِالصَّوْمِ فَإِنَّهُ وَجَاءَ [۱۸۰:۲].

۳_ بَابُ كَثْرَةِ النِّسَاءِ

دې ترجمه الباب نه امام بخاری رحمه الله دوه مطلبونه کیدشی. ① یو دا که د نکاح کثرت طرفته ترغیب ورکول مقصود دی، ځکه چه په حدیث مبارک کنبې راځی «فان مکاترم الامم». او ظاهره ده چه دنکاح په کثرت سره به اولاد کنبې به کثرت وی. ② دوهم مطلب داهم کیدشی امام بخاری رحمه الله ددې نه یو زائد نکاح په جواز کنبې ثابتول غواړی که یو سرې په عدل بین الازواج باندې قادر دې نوهغه دیو نه زیاتې نکاح کولې شی او دده دپاره کثرت نساء جائز دی.

[۴۷۰]: حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي هَاشِمٍ عَنْ مُوسَى أَخْبَرَنَا هُشَيْمُ بْنُ يُسُفَ أَنَّ ابْنَ جُرَيْجٍ أَخْبَرَهُمْ قَالَ أَخْبَرَنِي عَطَاءٌ قَالَ حَدَّثَنَا مَعْنُ بْنُ عَبَّاسٍ جَنَازَةً مَهْمُوتَةً بِسَرَفٍ فَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ هَذِهِ زَوْجَةُ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَذَارَفَعْتُمْ نَعَشَهَا فَلَا تُزَعِّرُوهَا وَلَا تُزِلُّوهَا وَارْقُوهَا فَإِنَّهُ كَانَ عِنْدَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تِسْعَ كَنَانٍ يَقْسِمُ لِكُلِّ مَنٍّ وَلَا يَقْسِمُ لَوَاحِدَةٍ.

عطاء بن ابی رباح فرمانی چه مونې په مقام سرف کنبې د ام المومنین حضرت میمونې (رضی الله عنها) په جنازه کنبې حضرت عبدالله بن عباس (رضی الله عنه) سره وو، نوهغوی اوفرمانیل چه دا رسول الله (صلی الله علیه و آله) بی بی ده، هرکله چه تاسو ددې نعش مبارک اوچت کړئ نو دا ډیر مه خوزونی او نرمی

سره ددې جنازه ویسی، ځکه چه د حضرت نبی کریم نهه (۹) بیبیانې وې چه په هغوی کښې اتو (۸) دپاره هغوی نمبر مقرر کړې وو، حضرت میمونته (رضی الله عنه) په هغه اتو (۸) کښې شامله وه. اودرسول کریم (صلی الله علیه و آله) دې سره محبت وو نوددې وجې ددې جنازه په احترام سره اورنۍ چه دکومو دپاره حضرت نبی کریم (صلی الله علیه و آله) نمبر نه وو مقرر کړې، په هغوی کښې حضرت سوده (رضی الله عنه) وه چه هغې خپل نمبر حضرت عائشه (رضی الله عنه) ته هبه کړې وو. دترجمة الباب مناسبت دحدیث سره نه ظاهر دی.

نکته: د حضرت میمونته (رضی الله عنه) په باره کښې یو عجیبه خبره ده چه هغې نکاح هم د حضرت نبی کریم سره په مقام سرف کښې شوې وه. اوبیا دې سره بناو زفاف هم په مقام سرف کښې شوې وو. انتقال ئې هم په مقام سرف کښې اوشو، اوددوی قبر مبارک هم په مقام سرف کښې دې (۱) دمدينې منورې په لار کښې مکې مکرّمې ته نزدې دوی قبر مبارک اوس هم ښکاری.

تنبیه: وَلَا يَقْسِمُوا أَحَدًا: امام مسلم (رضی الله عنه) په روایت کښې دومره زیاتوالی دې چه «قال عطاء: اَللّٰی لَا يَقْسِمُ لَهَا صِفَةَ بَنْتِ حِمْيَرَ الْخَطْبِ» (۲)

امام طحاوی (رضی الله عنه) فرمائی چه دا وهم دې، صحیح دادی چه «واحدة» نه حضرت سوده بنت زمعه مراد ده. هغوی خپل نمبر حضرت عائشه (رضی الله عنه) ته ورکړې وو. ددې وجې دوی به دهغې دپاره قسم خوړو. (۳)

حافظ ابن حجر (رحمته الله) هم د حضرت سوده (رضی الله عنه) دنوم تشریح کړې ده، دعطاء نه ابن جریج دا نقل کړی دی او دا وهم دې چه په حقیقت کښې دابن جریج نه شوې دې. (۴)
فائده: دوفات په وخت کښې د حضرت نبی کریم (صلی الله علیه و آله) نهه (۹) بیبیانې وې، چه هغوی نومونه مبارک دادی:

- ① حضرت سوده (رضی الله عنه) ② حضرت عائشه (رضی الله عنه) ③ حضرت حفصه (رضی الله عنه) ④ حضرت ام سلمه (رضی الله عنه) ⑤ حضرت زینب بنت جحش (رضی الله عنه) ⑥ حضرت ام حبیبه (رضی الله عنه) ⑦ حضرت جویریة (رضی الله عنه) ⑧ حضرت صفیه (رضی الله عنه) ⑨ حضرت میمونته (رضی الله عنه). (۵)

[۳۷]: حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ زُرَيْعٍ حَدَّثَنَا سَعِيدٌ عَنْ قَتَادَةَ عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَطُوفُ عَلَى نِسَائِهِ فِي لَيْلَةٍ وَاحِدَةٍ وَلَهُ تِسْعُ نِسْوَةٍ وَقَالَ لِي خَلِيفَةُ حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ زُرَيْعٍ حَدَّثَنَا سَعِيدٌ عَنْ قَتَادَةَ أَنَّ أَنَسًا حَدَّثَهُمْ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ [۳۷]:

(۱) ارشاد الساری: ۳۳۷/۱۱.

(۲) الاصابه فی تمییز الصحابه: ۴/۱۳۴.

(۳) فتح الباری: ۱۴۱/۹.

(۴) فتح الباری: ۱۴۱/۹.

(۵) فتح الباری: ۱۴۱/۹، عمدة القاری: ۶۹/۲۰، دامد کوره ترتیب دنومونو دهغوی د نکاح په اعتبار سره دې.

دا حدیث ددې نه زیات په تفصیل سره په کتاب الفسل کښې تیر شوې دې . په هغې کښې دې چه د حضرت نبی کریم ﷺ نهه (۹) بیبیانې وې او داسې هم شوی دی حضرت نبی کریم ﷺ دې ټولو کره په شپه کښې لارل . دڅلورونه زیاتو ښځو سره نکاح کول د حضرت نبی کریم ﷺ خصوصیت وو او په دې کښې داسلام ډیر مصلحتونه او حکمتونه پټ وو . دا زواجو په تعداد کښې حکمتونه او مصلحتونه یو حکمت داوو چه احکام اسلام چه څنگه د سړی متعلق دی ، همداشان دښځو متعلق هم دی . دسړی دپاره د کورنی ژوند د احکامو او تعلیماتو وضاحت او دهغې اشاعت دپاره تعدد ازواج کیدل ضروری وو چه ډیرې ښځې دژوند په دې ډگر کښې د احکام او تعلیماتو د بیان ذریعه جوړې شی ځکه حضرت نبی کریم ﷺ ته ددې خصوصیت اجازت ورکړې شو .

دبیبیانو په تعداد کښې یو حکمت دا هم وو چه حضرت نبی کریم په باره کښې اعداء الاسلام به پروپیگنډه کړې وه چه معاذ الله حضرت نبی کریم ﷺ کاهن اوساحر دې ، د مختلفو قبائلو مختلفو ښځو نکاح کولو کښې ددې پروپیگنډې تور هم راغلو چه یو ښځه دځاوند حالت په ښه شان پیژندلې شی . هرکله چه مختلفو کورنو دې ښځو د نبی کریم ﷺ د ذاتی ژوند مشاهده اوکړه او حضرت نبی کریم ﷺ یې د نزدې نه اوکتلو نوهغه پروپیگنډه په شاه شوه چه کوم اعداء الاسلام کړې وه او دا خبره ښکاره مخکښې راغله چه دکهانت اوسحر په دې ځانې کښې هیڅ تصور صحیح نه دې .

دې سره تعدد ازواج کښې داسلام نشر و اشاعت حکمت هم پټ دې . دمختلفو قبائلو ښځو سره حضرت نبی کریم ﷺ ودونه اوکړل ، دې سره فطری طور ددې قبائلو رجحان اسلام او حضرت نبی کریم ﷺ طرفته شو . اودا ودونه داسلام په اشاعت کښې مددگار ثابت شو . داد رشتې خصوصیت وی چه ددې په وجه د انسان میلان کیږی .

[۴۷۸] حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ الْحَكَمِ الْأَنْصَارِيُّ حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ عَنْ رَقَبَةَ عَنْ طَلْحَةَ الْأَيْمَنِ عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ قَالَ قَالَ لِي ابْنُ عَبَّاسٍ هَلْ تَزَوَّجْتَ قُلْتَ لَا قَالَ فَتَزَوَّجَ فَإِنْ غَيْرَ هَذِهِ الْأُمَّةِ أَكْثَرُهَا نِسَاءً

حضرت سعید بن جبیر رضی الله عنه نه روایت دې چه ځما نه حضرت ابن عباس رضی الله عنه تپوس اوکړو تاسو واده کړې دې ؟ ما اووئیل نه . نوهغوی اوفرمائیل واده اوکړه ځکه چه ددې امت دټولو نه بهترین سړې هغه دې چه دهغه بیبیانې ډیرې وی .

«غَيْرَ هَذِهِ الْأُمَّةِ» نه یا خو حضرت نبی کریم ﷺ مراد دې او دحدیث مطلب دادې چه ددې امت دټولونه بهترین سړې حضرت محمد ﷺ دې . او دهغوی نهه (۹) بیبیانې وې . ځکه تاسو هم واده اوکړئ او یا ددې نه حضرت محمد ﷺ مراد نه دې بلکه عام امتی مراد دې . په دې صورت کښې به دحدیث مطلب داوی چه دچا ښځې زیاتې وی هغه به بهتر سړی وی . (په دې شرط چه هغه عدل بین الازواج کولووالاوی) ځکه هغه به د حضرت نبی کریم ﷺ په امت دزیاتې سبب جوړیږی . (۱)

هـ_ بَاب مَنْ هَاجَرَ أَوْ عَمِلَ خَيْرَ التَّزْوِيجِ امْرَأَةً فَلَهُ مَا نَوَى

[۴۷۸۳]: حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ قَزَعَةَ حَدَّثَنَا مَالِكٌ عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ بْنِ الْحَارِثِ عَنْ عَلْقَمَةَ بْنِ وَقَّاصٍ عَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْعَمَلُ بِالْيَتِيمَةِ وَاتِّمَامُ الْأَمْرِ مَا تَوَى فَمَنْ كَانَتْ هِجْرَتُهُ إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ فَهَاجَرَتْهُ إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَمَنْ كَانَتْ هِجْرَتُهُ إِلَى دُنْيَا يُصِيبُهَا أَوْ أَمْرًا يُنْكَحُهَا فَهَاجَرَتْهُ إِلَى مَا هَاجَرَ إِلَيْهِ [ر: ۱].

امام بخاری رحمہ اللہ ددی ترجمۃ الباب نہ دا ثابتول غواہی کہ سہی یو نیکی اوکری نو پہ دی کنبی ده لری ددی نیکی نیت کول هم پکار دی، لکه که خوک دنکاح کولو اراده کوی نو پہ دی کنبی هم د سنت اتباع ، تکثیر امت او دخیلی شرمگاه دحرام نه محفوظ کولو نیت کول پکار دی. پاتی شوه خبره چه نکاح از قبیل عبادت دی یا از قبیل مباحات ؟ دا خبره مخکنی تیره شوې ده.

ددی حدیث مکمل تفصیل په باب بدء الوحی کنبی تیر شوې دی.

و_ بَاب تَزْوِيجِ الْمُعْسِرِ الَّذِي مَعَهُ الْقُرْآنُ وَالْإِسْلَامُ فِيهِ سَهْلٌ

بْنُ سَعْدٍ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

دامام بخاری رحمہ اللہ مقصد دادې که خوک سہی غریب وی او ده سره څه مال نه وی لیکن هغه مسلمان دی او هغه ته قران پاک یاد دی که پوره قران پاک هغه ته یاد وی او که څه حصه ورته یاده وی ، نوهغه ته نکاح کول پکار دی. دمال څه حقیقت دی؟ په ایمان او قران پاک کنبی ډیر نعمتونه دی ، ددی نعمتونو په موجودگی کنبی دا حقیر نه دی گنړل پکار او نکاح کول پکار دی.

قوله: فيه سهل عن النبي ﷺ: یعنی په دې باب کنبی دحضرت سهل بن سعد انصاری رحمہ اللہ نه حدیث نقل شوې دی چه په کتاب فضائل القرآن کنبی دی، «باب القراءۃ من ظهر القلب» لاندې تیر شوې دی. په دې کنبی دی چه «ماذا معك من القرآن قال: معي سورة كذا وكذا قال: اتقوا من ظهر قلبك، قال: نعم قال: فقد ملكتها بما معك من القرآن» (۱)

[۴۷۸۴]: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى حَدَّثَنَا يَحْيَى حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ قَالَ حَدَّثَنِي قَيْسٌ عَنْ ابْنِ مَعْبُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ كُنَّا نَقْرُؤُ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَيْسَ لَنَا نِسَاءٌ فَقُلْنَا يَا رَسُولَ اللَّهِ الْأُنْثَى فَتَهَا نَأْخُذُ بِهَا عَنْ ذَلِكَ [ر: ۳۳۹۹].

په روایت کښې دې چه «لیس لنا نساء» سوال دادې چه ددې نه د «تزويع معسر» مسئله څنگه ثابته شوه ، ددې جواب دادې چه مخکښې بل روایت راځی په هغې کښې د «لیس لنا شیء» الفاظ دی ، د «لیس لنا نساء» الفاظونه هم ترجمه ثابتیدي شی ، داسې به ونیلې شی چه حضرت عبدالله بن مسعود رضی الله عنه مقصد دا وو چه مونږ چونکه دنان نفقه بندویست نه وو نو ځکه بیبیانې هم نه وې ، دقران پاک او د اسلام د دولت نه خودا خلق بهر حال مالامال وو ، د خصی کیدو اجازت حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله نه دې ورکړې حالانکه هغوی ته د ښځو ضرورت وو ، ځکه د دلالة النص په طور ددې نه معلومیږي چه حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله دوی ته دقران په بدله کښې دنکاح کولو اجازت ورکړې وو ، چنانچه علامه قسطلانی لیکي :

«ومطابقة الحديث للترجمة كما قال ابن المنذره عليه الصلاة والسلام رها هم عن الاستخصاء ، وولكلهم ال النکاح ، فلو كان المعسر لا ینکح وهو ممنوع من الاستخصاء لکلف شططا ، وکان کل منهم لایهدان یحفظ شیئا من القران فتعین التزويع بها معهم من القران فحکم الترجمة من حدث سهل بالتمیص ومن حدیث ابن مسعود بالاستدلال» (۱)

۷_ بَابُ قَوْلِ الرَّجُلِ لِأَخِيهِ انْظُرْ أَيَّ زَوْجَتَيَّ شِئْتَ حَتَّى أَنْزَلَ لَكَ عَنْهَا رَوَاهُ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عَوْفٍ [ر: ۱۹۴۳].

حضرت شیخ الحدیث مولانا زکریا رحمته الله فرماني چه امام بخاری رحمته الله دا ونیل غواړي که دیو سړي دوه ښځي وی او اوهغه دخپل یو دوست دپاره قرباني کول غواړي او وانی چه ته څما دواړه ښځي اوگوره اوکومه یوه چه دې خوښه وی نو څه به هغې ته طلاق ورکړم اوته هغې سره نکاح اوکړه. امام ونیل غواړي چه دا د «خطبة علی الخطبة» په باب کښې داخل نه دی ځکه چه په دې ځانې کښې دخطبي نه زیاته نکاح شوې ده. په داسې صورت کښې ددې سړي دنکاح په خاطر دښځو کتل درست دی. (۲)

دې سره سره امام بخاری رحمته الله دښځې په باب کښې داشان دایثار دجواز طرفته اشاره هم کول غواړي ، که ښځې دوه وی اوکه یو، که دوه وی نو خیره بالکل ښکاره ده اوکه یو وی نو بیا هم جائز دی لکه دسړي عمر دشپیتو کالونه زیات دي اودده دښځې عمر شل پنځوشت کاله دي ، هغه گنري چه څه خوهسې هم نزدې وفات کیدو والايم نو په دې وجه که دي چاته داشان پیشکش اوکړي نو دا جائز دی.

[۳۷۵]: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ عَنْ سُفْيَانَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الصَّوِيلِ قَالَ سَمِعْتُ النَّسَّ بْنَ مَالِكٍ قَالَ قَدِمَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عَوْفٍ فَأَخْبَى النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَيْنَهُ وَبَيْنَ سَعْدٍ

(۱) ارشاد الساري: ۱۱/ ۳۴۴، المتواری علی تراجم البخاری: (۲۸۰).

(۲) الابواب والتراجم لصحيح البخاری: ۲/ ۶۴.

بْنِ الرَّبِيعِ الْأَنْصَارِيِّ وَعِنْدَ الْأَنْصَارِيِّ أُمْرَأَاتٌ فَعَرَضَ عَلَيْهِ أَنْ يُنَاصِفَهُ أَهْلَهُ وَمَا لَهُ فَقَالَ
بَارَكَ اللَّهُ لَكَ فِي أَهْلِكَ وَمَا لِكَ دُلُونِي عَلَى السُّوقِ فَأَتَى السُّوقَ فَرِيحَ شَيْئًا مِنْ أَقِطٍ وَشَيْئًا
مِنْ سَمْنٍ فَرَأَاهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعْدَ أَيَّامٍ وَعَلَيْهِ وَضَعَرَيْنِ صُفْرَةً فَقَالَ مَيِّمٌ يَا عَبْدُ
الرَّحْمَنِ فَقَالَ تَزَوَّجْتَ النَّصَارِيَّةَ قَالَ فَمَا سَقَمْتَ إِلَيْهَا قَالَ وَزَنَ تَوَاقًا مِنْ ذَهَبٍ قَالَ أَوْلِمَ
وَلَوْ شِئَا [ر: ۱۴۳].

حضرت انس بن مالک رضی اللہ عنہ نے روایت دی ہے حضرت عبدالرحمان بن عوف رضی اللہ عنہ کہ وہ مدینہ منورہ سے ہجرت اوکرو او راغلل نو حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم دہ او د حضرت سعد بن الربیع انصاری پہ مینخ کنبی زورولی قائمہ کرہ ، د حضرت سعد رضی اللہ عنہ دہہ بنسختی وې ، حضرت سعد رضی اللہ عنہ حضرت عبدالرحمان بن عوف رضی اللہ عنہ تہ اووئیل چہ خما پہ مال او بنخو کنبی نیم نیم واخلہ ، هغوی جواب ورکړو الله تعالی دې ستا پہ مال او پہ کورواوکنبی برکت واپجوی، ماتہ بازار او بنایہ . نوبازار تہ لاړو او پہ پنیرو او غورو کنبی فائده حاصلہ کرہ ، خو ورځی پس حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم دہہ پہ کپړو باندې زیروالی او گتلو نووې فرمائیل ائی عبدالرحمان دا څہ خبرہ ده ؟ هغوی اوفرمائیل چہ ما یو انصاری بنسختی سرہ نکاح کړې ده . حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم اوفرمائیل پہ څومره مهر سرہ ؟ عرض ئې اوکړو چہ تقریباً پہ څلور توله سرو زرو ، حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم اوفرمائیل چہ ولیمہ هم اوکړہ اگر کہ یو چیلی وی .

«أَقِطٌ» پنیرو تہ وائی . «وَضَعَرَيْنِ» نه یو خاص قسم خوشبو مراد ده . چہ دزیر رنگ به وه او عام طور به دواوہ پہ موقع باندې استعمالیدہ . «مَيِّمٌ» (دمیم پہ فتحہ ، دہاء پہ سکون اود یا پہ فتحہ سرہ) «أَي مَاحَالِك وَمَا شَاكَ؟ فَمَا سَقَمْتَ؟» بروزن ، قلت ، ساق ، (ن) سوتا: رانیکل ، رانیکل او اوړل ، «فَمَا سَقَمْتَ إِلَيْهَا» یعنی تا هغه بنسختی تہ څہ ورکړل . «وَزَنَ تَوَاقًا مِنْ ذَهَبٍ : وَهُوَ اسْمٌ لَخِصَّةٍ دِرْهَمِ أَيْ مَقْدَارِ خِصَّةٍ دِرْهَمٍ وَزَنًا مِنْ الذَّهَبِ» . (۱)

دا حدیث به کتاب البیوع کنبی تیر شوې دې اوبہ هغه ځانې کنبی په دې باندې بحث تیر شوې دې .

۸ = بَابُ مَا يُكْرَهُ مِنَ التَّبْتُلِ وَالْخِصَاءِ

امام بخاری رحمہ اللہ په دې ځانې کنبی دتبطل مکروه صورت بیانول غواړی ، دتبطل معنی راځی د بنخو نه انقطاع اوجدانی اختیارول اودخصاء معنی راځی د خصیتین اوبنکل ، حافظ ابن حجر رحمہ اللہ فرمائی چہ امام بخاری رحمہ اللہ په دې سرہ ددې تبطل دمکروه کیدو طرفته اشاره کړې ده چہ دا «تحریم ماحال الله» طرفته تہ مفضی وی یعنی چہ کوم حلال دحرامیدو ذریعہ جوړ شی گنی عام تبطل او عبادت دپارہ انقطاع عن الخلق اختیارولو کنبی هیڅ باک نشته یعنی تبطل فی حد ذاته مکروه نه دې . (۲)

[۴۷۸۸] وَقَالَ أَصْبَرْتُ ابْنَ وَهْبٍ عَنْ يُونُسَ بْنِ يَزِيدَ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ أَبِي سَلَمَةَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنِّي رَجُلٌ شَابٌّ وَأَنَا أَخَافُ عَلَى نَفْسِي الْعَنَتَ وَلَا أُحَدِّثُ مَا أَتَزَوَّجُ بِهِ الْبَسَاءَ فَسَكَّتْ عَنِّي ثُمَّ قُلْتُ مِثْلَ ذَلِكَ فَسَكَّتْ عَنِّي ثُمَّ قُلْتُ مِثْلَ ذَلِكَ فَسَكَّتْ عَنِّي ثُمَّ قُلْتُ مِثْلَ ذَلِكَ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَا أَبَا هُرَيْرَةَ جَفَّ الْقَلَمُ بِمَا أَنْتَ لَاقٍ فَأَخْتَصِ عَلَى ذَلِكَ أَوْذَرَ (۱)

حضرت ابوهریره رضی اللہ عنہ فرمائی کہ ما حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم تہ او وئیل خہ خوان یم اوخہ ویریم چہ پہ زنا کنبی بہ اختہ شم او مال سرہ مال ہم نشتہ چہ ددی پہ ذریعہ وادہ او کرپی شم (نوددی وجہی تاسو ماتہ دخیل خان دخصی کیدو اجازت راکرئی) حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم پہ دے آوردو سرہ خاموش شول ، حضرت ابوهریره رضی اللہ عنہ درپی خل بیا دا سوال اوکړو نو حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم ورته او فرمائیل «یا اباہریرہ جف القلم بما انت لاق فاخص علی ذلک اودر» یعنی انہی ابوهریره رضی اللہ عنہ ۱ چہ خہ ستا پہ تقدیر کنبی وو او ستامناسب وو قلم دھغی پہ لیکلو اوج شو نوپہ داسی صورت کنبی اوس ستا مرضی دہ کہ خصی کیږی او کہ نہ.

قوله: أَخَافُ عَلَى نَفْسِي الْعَنَتَ: «الْعَنَتُ» د تہمت او شدت او زنا پہ معنی کنبی رازی. (۲) ددی نہ پہ دے ځانې کنبی مراد زنا دہ.

قوله: وَلَا أُحَدِّثُ مَا أَتَزَوَّجُ بِهِ الْبَسَاءَ: دحمله پہ روایت کنبی دی چہ دے نہ پس دا اضافه دہ «فأذن ان احدثي». (۳) یعنی تاسو ماته دخصی کیدو اجازت راکرئی ، مخکښی کلام ہم پہ دے جمله باندې مرتب دے چہ پہ دے ځانې کنبی دبخاری پہ روایت کنبی نشته دے.

قوله: جَفَّ الْقَلَمُ بِمَا أَنْتَ لَاقٍ: یعنی ستاسو دپارہ چہ کوم مناسب وو چہ خہ ستا پہ تقدیر کنبی وو هغه ئې اولیکل او اوج شو ، قاعدہ دہ چہ کله قلم کنبی سیاہی وی نو پہ تحریر کنبی تغیر او تبدیلی کیدیشی خو د سیاہی اوچیدو نہ پس پہ دے کنبی تبدیلی نہ شی کیدی. منشا دا وه چہ تقدیر پہ ازل کنبی لیکلې شوې دے او په دے کنبی اوس دتغیر امکان نشته دے. چہ خہ په تقدیر کنبی اولیکلې شو هغه به ضرور کیږی.

قوله: فَأَخْتَصِ عَلَى ذَلِكَ أَوْذَرَ: اختص دا خبره دباب افتعال نه اختصاء نه دامر صیغه دہ: خصی کیدل ، دمصایح په روایت کنبی د «فاخصم» لفظ دے، (۴) او حافظ ابن حجر رحمہ اللہ دمصایح په حوالہ د «فاخصم» لفظ نقل کړې دے. (۵)

۱ (لم یخرجه احد عن من اصحاب الصحاح الستة سوى البخارى - قال العيني الحديث من افرادہ (عمدة القارى ۷۴/۲۰).

۲ فتح الباری: ۱۴۸/۹.

۳ ارشاد الساری: ۳۴۴/۱۱ و فتح الباری: ۱۴۸/۹.

۴ (اوگوری التعليق الصحيح علی مشکاه المصابيح ، باب الايمان بالقدير: ۸۳/۱).

۵ فتح الباری: ۱۴۸/۹.

د «فاغتصم» او «فاغتصم» یو معنی ده یعنی یا خو دې تقدیر باندې اکتفاء او اعتماد او کړه او خپل خان لره خصی مه جوړوه او یا تقدیر پرېږده او خپل خان لره خصی جوړ کړه «ذکر» دا دامر صیغه ده، په معنی د پریښودو، ترک کولو. «فاغتصم» کښې امر د ترغیب دپاره نه دي بلکه تهديد دپاره دي، لکه څنگه چې په قران پاک کښې آیت «فَمَنْ شَاءَ فَلْيُؤْمِنْ وَمَنْ شَاءَ فَلْيُكْفُرْ» کښې امر دلته دي دپاره دي. (۱) او ددې نه خصی کیدل جواز نه مستنبط کیږي بلکه ددې د نهی مفهوم بالکل خارجيږي چې تقدیر نشي بدليدې نو په خصی کیدو کښې آخر بیا څه فائده ده؟ مخکښې د عثمان بن مظعون په روایت کښې تیر شوی دی چې حضرت نبی کریم ﷺ هغه دخصی کیدو نه منع کړې وو. «هل ذالك» جار مجرور متعلق محذوف دي. «ای اغتصم حال استعلاک علی العلم بأذن کل شیء بقضاء الله وقدره»

یو اشکال او دهنې جوابات: په دې باندې اشکال کیدلای چې حضرت نبی کریم ﷺ حضرت ابوهریره رضی الله عنه ته دروژې نیولو حکم ولې اونکړو لکه څنگه چې مخکښې حدیث تیر شوې دي، قوله: ومن لم يستطع بالصوم: ① ددې یو جواب دا ورکړي شو چې حضرت ابوهریره رضی الله عنه به اکثر روژې نیولې او کثیر الصیام وو لیکن ددې باوجود هغوی رضی الله عنه ته دخپل شهوانی قوت په وجه په فتنه کښې د اخته کیدو اندېښنه وه. (۲)

② دویم جواب دا ورکړي شو چې حضرت ابوهریره رضی الله عنه داسوال دیو غزه په موقع باندې کړې وو او دجنګ او غزوې په موقع باندې نفلی. روژې نیول دضعف و کمزورنۍ باعث جوړیدلای، په دې موقع باندې افطار ته ترجیح ورکولې شی، ځکه د روژې حکم ورنکړي شو. حضرت حافظ ابن حجر رحمه الله لیکلی:

«قلت: ويحتمل أن يكون أبوهريرة سبباً في إمامة الشباب من استطاع منكم الهامة فليتزوجه» الحديث، لكنه إذا سأل عن ذلك في حال الغزو كما وقع لابن مسعود، وكانوا في حال الغزو يؤثرون الفطر على الصيام للتقوى على القتال، فإذا اجتهاداً إلى حسم مادة الشهوة بالاختصاص كما ظهر لعثمان فنبهه ﷺ من ذلك» (۳)

۹- بَابُ نِكَاحِ الْأَبْكَارِ

وَقَالَ ابْنُ أَبِي مُلَيْكَةَ قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ لِعَائِشَةَ لَمْ يَنْكِحِ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَكْرًا غَيْرَكَ [ر: ۳۷۶]

دې نه پس د «تزويج الشيبات» ترجمه راځي. مقصد دادې چې پيغلې جينۍ سره هم نکاح کول جائز دي او شيبه سره هم جائز دي. حضرت امام بخاري رحمه الله «نکاح الاہکار» په «نکاح الشيبات»

(۱) ارشاد الساری: ۳۴۸/۱۱ - فتح الباری: ۱۴۸/۹.

(۲) فتح الباری: ۱۴۹/۹.

(۳) فتح الباری: ۱۴۹/۹.

باندې مقدم کرو نو لکه چه په دې کښې دابکار سره دنکاح کولو ترغیب او فضیلت طرفته امام اشاره اوفرمائیل.

حضرت عبدالله بن عباس رضی الله عنهما مقام مدح کښې حضرت عائشه رضی الله عنها ته اوفرمائیل «لم یکنم النبی صلی الله علیه و آله بکراهیه» یعنی ستاسو نه علاوه حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله هېڅ باکرې سره واده نه وو کړې. دسورت نور په تفسیر کښې دا تعلیق امام بخاری رحمته الله علیه موصولاً نقل کړی دی. (۱)

[۴۷۸۹]: حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ حَدَّثَنِي أَخِي عَنْ سُلَيْمَانَ عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَرَأَيْتَ لَوْ تَزَلْتُ وَإِدْيَا فِيهِ شَجَرَةٌ قَدْ أَكَلَ مِنْهَا وَوَجَدَتْ شَجَرًا لَمْ يُؤْكَلْ مِنْهَا فِي إِيَّاهَا كُنْتُ تُرْتَمِ بِعَيْدِكَ قَالَ فِي الَّذِي لَمْ تُرْتَمِ مِنْهَا تَعْنِي أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمْ يَتَزَوَّجْ بِكَرَاهٍ غَيْرَهَا

حضرت عائشه رضی الله عنها فرماني چه ما اوونیل یارسول الله صلی الله علیه و آله ! تاسو لږ اوواني چه تاسو په یو وادني کښې راکوز شنی اویه هغه خانې کښې څه داسې ونې وی چه هغې نه خوراک کړې شوې وی ، او څه ونې داسې ملاؤ شوې وی چه دهغې نه خوراک نه وی کړې شوې ، نو تاسو به خپل اوښ په دې ونو کښې کوم خانې کښې خړونی ؟ نو حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله اوفرمائیل چه دهغه ونو نه چه دهغې نه خوراک نه دې شوې. دحضرت عائشه رضی الله عنها مطلب ددې سوال نه دا وو چه حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله ددوی نه علاوه هېڅ باکره سره واده نه وو کړې.

حضرت عائشه رضی الله عنها دکنایه په انداز کښې ددې خبرې ذکر اوکړو چه تاسو ماسره کوم واده اوکړو دنورو ازواجو په واده کښې ددې نظیر نشی ملاویدی، دا شدت محبت په وجه حضرت عائشه رضی الله عنها ذکرکړې وو ، حافظ لیکي چه: «ويحتمل أن تكون عائشة كنت بهذا من المحبة بل من أدق من ذلك» (۲)

[۴۷۹۰]: حَدَّثَنَا عَبْدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا أَبُو سَامَةَ عَنْ هِشَامِ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَرَيْتَكَ فِي الْمَنَامِ مَرَّتَيْنِ إِذَا رَجُلٌ يَحْمِلُكَ فِي سَرَقَةٍ حَرِيرٍ يَقُولُ هَذِهِ أَمْرَاؤُكَ فَانْكُحْهُمْ فَإِذَا هِيَ الْبِئْسَ قَاوُلٌ أَنْ يَكُنْ هَذَا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ يُخْبِئُهُ [ر: ۷۸۸]

حضرت عائشه رضی الله عنها فرماني چه حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله ماته اوفرمائیل چه ما ته دوه ځل په خوب کښې کتلې وې چه یوسری ستا صورت په ریښمی ټکره کښې راخستې دې او وائي چه دا ستا زوجه ده. ما چه دا پرانیسته نوهغه ستا صورت وو. بیا ما اوونیل که دا خبره دالله جل جلاله دجانب نه وی نو دا به جاری کړی.

قوله: إِذَا رَجُلٌ يَحْمِلُكَ: رجل نه مراد فرېښته ده، دترمذی په روایت کښې دی چه دا فرېښته

قوله: سَرَقَةٌ حَرِيرٍ: دربینمو کپرا ، د «سرقه» معنی تکره ده ، «بسمه» مضارع مجزوم دې ، خکه چه جواب واقع کیږي ، «امعی، امعما» کول .

په دې ځانې کښې اشکال دادې چه دنیانو خوب خو وحی وی ، بیا دوی ته په دې کښې تردد ولې اوشو چه دوی د «آن یکن» شکي لفظ استعمال کړو؟

① ددې یو جواب داور کړې شو چه دا خوب دوی د نبوت نه مخکښې کتلې وواودنبوت نه مخکښې خوب وحی نه وی.

② دویم جواب دادې چه دا جمله دوی د شک په طور او ترددپه طور نه وه ونیلې بلکه د یقین په طور ونیلې وه که دا دالله ﷻ طرفنده دی ، او یقینا دالله ﷻ طرفنده دې. نو هغه پاک ذات به دا پوره کوی ، (۲) والله اعلم

۱۰. بَابُ تَرْوِيجِ الشَّيَاطِ

وَقَالَتْ أُمُّ حَبِيبَةَ قَالِ لِي النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا تَعْرِضَ عَلَيَّ بَنَاتُكُنَّ وَلَا اخَوَاتُكُنَّ [ر: ۳۸۱۳].

دابوذر په نسخه کښې «باب تزويج الشياطين» دی ، (۳)
حضرت امام بخاری رحمه الله دترجمة الباب نه د کونډو ښځو سره دجواز نکاح ثابتول غواړي .
دې نه پس متصل حضرت امام بخاری رحمه الله دحضرت ام حبیبه رضی الله عنها قول نقل کړېدې چه حضرت نبی کریم ﷺ هغې ته اوفرمائیل «لا تعرضن علی بناتکڼ ولا اخواتکڼ» یعنی خپلې لونړه او خپلې خوتندې ماته مه وړاندې کوه خکه چه هغوی شرعی طور په ما باندې حرامې دی ، دې قول سره ضمني طور معلومېږي چه حضور نبی کریم ﷺ لونړووالا ښځې سره نکاح کړې وه او هم په دې مناسبت سره ددې قول لاندې دا باب ذکر فرمائیلې شوې دې.

[۴۷۹۲/۴۷۹۱]: حَدَّثَنَا أَبُو اللُّعْبَانِ حَدَّثَنَا هُشَيْمٌ حَدَّثَنَا سَيَّارٌ عَنْ الشَّعْبِيِّ عَنْ جَابِرِ

بْنِ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ قُلْنَا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ غَزْوَةٍ فَنَجَلْتُ عَلَى بَعِيرِي لِي قُطُوفٌ فَلِحَقِي رَاكِبٌ مِنْ خَلْفِي فَخَسَّ بَعِيرِي بَعَزَةً گَاثَتْ مَعَهُ فَانْطَلَقَ بَعِيرِي گَا جَوْدٍ مَا أَنْتَ رَأَيْتَ مِنَ الْإِيلِ فَأَذَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ مَا يَعْجَلُ قُلْتُ كُنْتُ حَدِيثَ عَهْدٍ بِعُورٍ قَالَ ابْكِي أُمُّ تَيْبٍ قُلْتُ تَيْبًا قَالَ فَهَلَا جَارِيَةٌ تَلَا عِيَهَا وَتَلَا عِيَكَ قَالَ فَلَمَّا دَهَبْنَا لِنَذْخُلَ قَالَ أَمْلُوا حَتَّى تَدْخُلُوا الْيَلَاءُ إِنِّي عِشَاءٌ لَكُنَّ تَمْتَشِطُ الشَّعْثَةَ وَتَسْتَعِدُّ الْمُبْعِبَةَ

(۱) عمده القاری: ۷۵/۲۰، وسنن ترمذی: ۲۲۶/۲، ابواب المناقب من فضل عائشه رضی الله عنها).

(۲) مذکوره دواؤو جوابونودپاره اوگوری عمده القاری: ۷۵/۲۰.

(۳) ارشاد الساری: ۳۴۹/۱۱، په دې ځانې کښې دتقریر نسخه هم دابوذر دنسخې مطابق ده.

په دې ځانې کښې دامام بخاري رحمه الله شيخ ابو نعمان دې چه د هغوی نوم محمد بن الفضل سدوسی دې. حضرت جابر رضي الله عنه فرماني چه يو غزه نه مونږ واپس راتلو، حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله مونږ سره وو، ما کوشش کولو چه خما سست اوښ تيز لارشی، نوپه دې خما نه یوس روستو راروان وو هغوی ماسره يو ځانې شو او خما اوښ نې دروستو نه په نيزه باندې اووهلو نو خما اوښ داسې تيز شو لکه څنگه چه ښه نه ښه اوښ وی، ما چه کله روستو اوکتل نو هغه حضور نبی کریم صلی الله علیه و آله وو، وې فرمائیل چه ای جابر رضي الله عنه اته ولې دومره تيزې کوي؟ ما اووئیل چه خما نوې واده شوې دې. حضور نبی کریم صلی الله علیه و آله او فرمائیل چه پیغله یا کونډې سره. ما اووئیل کونډه ده. حضور نبی کریم صلی الله علیه و آله او فرمائیل چه یو پیغلې کم عمر والا جینې سره ولې واده نه کوي چه هغه به تاسره او ته به هغې سره لوبې کوي. حضرت جابر رضي الله عنه فرماني چه کله مونږ مدینې ته نزدې شو نو حضور نبی کریم صلی الله علیه و آله او فرمائیل چه اودرېره او دشپې یعنی دماسختن په وخت کښې مدینې منورې ته داخل شه چه خرابو وینستو والا ښځې خپلو وینستو کښې پرمخې اووهې او هغه ښځې خپل (زیرناف) وینسته صفا کړی، دکومر خاوند چه دهغې نه غائب وو.

قوله: أَمَلُوا حَتَّى تَدْخُلُوا اللَّيْلَ أَيْ عِشَاءً: یعنی فی الحال اودرېره او دشپې په وخت کښې کورته داخل شه، د دې حدیث مبارک په ظاهر مخکښې راتلونکی حدیث سره تعارض دې. چه په هغې کښې دى «لا یطرق احدکم اهله لیلاً» یعنی کور والوته دشپې راتلل نه دې پکار. د دواړو په مینځ کښې دتطبيق صورت دادې چه ممانعت په هغه وخت کښې دې چه کله سړې ناخاپه راشی او کور والو ته دده دراتلو خبر نه وی دمخکښې نه. خوکه کوروالو ته د سړې دراتگ خبر مخکښې نه وی نوبیا دشپې په راتگ کښې. هیچ باک نشته دې. (۱)

قوله: لَكُمْ تَمْتِطُ الشَّعْثَةُ وَتَسْتَعِدُّ الْمَغِيبَةُ: چه گنده ښځې خپلو وینستو کښې گومنځ اووهی «شعثة» داسې ښځې چه دهغوی وینسته پرمخ شوې نه وی یعنی خراب وی او پریشانی وی، «تستعدى تستعمل الحديد وهى الموى» یعنی چه هغوی خپل زیر ناف وینسته په استري بلید وغیره سره صفا کړی شی، د «تستعدى» معنی ده اوسینه استعمالول، مراد ترې د وینستو صفائی دپاره استعمالولو والا داوسپنې آله ده لکه څنگه چه نن سبا بلید وغیره ددې دپاره استعمالیری، «المغیبة» هغه ښځه چه دهغې خاوند غائب وی. دا حدیث په کتاب البیوع او کتاب الجهاد کښې تیر شوې دې.

[۴۷۹۲]: حَدَّثَنَا آدَمُ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ حَدَّثَنَا حُمَارٌ قَالَ سَمِعْتُ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا يَقُولُ تَزَوَّجْتُ فَقَالَ لِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا تَزَوَّجْتَ فَقُلْتُ تَزَوَّجْتُ نَيْبًا فَقَالَ مَا لَكَ وَلِلْعَذَارَى وَلَعَابَهَا قَدْ كَرُتَ ذَلِكَ لِعَمْرُو بْنِ دِينَارٍ فَقَالَ عَمْرُو سَمِعْتُ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ يَقُولُ قَالَ لِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هَلَا جَارِيَةٌ تَلَا عَيْبَهَا وَتَلَا عَيْبَكَ [۳۳۳:۲]

قوله: «مَا لَكَ وَلِلْعَذَارَى وَلِعَابًا» یعنی تاسوته د بیغلو او ددوی د لوبو رغبت نشته دې: «لعاب» د لام په کسره سره دباب مفاعله نه مصدر دې «لاعب...ملاعه و لعاب» دمستملی په روایت کښې «لعاب» دلام په ضمه سره دې. چه ددې نه ریق الفم مراد دې، په دې صورت کښې دې خبرې طرفته به اشاره وی که تاسو پاکره سره واده کوئی نو ددوی د شونډو او ژبو نه به مو انتفاع حاصلوله، علامه قسطلانی لیکي:

«ولی رواية المستمل: ولعابها، بضم اللام والبراديه الريق وفيه اشارة الى مص لسانها ورشف شفتها وذاك يقع عند الملاعبة والتقبيل» (۱)

قوله: «قَدْ كَرِهْتُ ذَلِكَ لِعَمْرٍو» دادشعبه قول دې هغه فرمائی چه ما دا قول «مالك و للعذارى...» عمرو بن دينار په مخکښې ذکر کړو نو عمرو بن دينار او وئیل چه ما دحضرت جابر رضی الله عنه نه دحضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله کوم الفاظ آوریډلی دی هغه الفاظ دادی «هلاجاریه تلاعبها وتلاعبك».

دشعبه شیخ مذکوره روایت کښې محارب بن دثار سدوسی دې، د محارب الفاظ پورته حدیث کښې ذکر شوی دی «مالك و للعذارى و لعابها» شعبه دا الفاظ د عمرو بن دينار په مخکښې ذکر کړل نوهغوی «هلاجاریه تلاعبها وتلاعبك» والا الفاظ بیان کړل اووې وئیل چه ما دا الفاظ آوریډلی دی.

فاندپه دې حدیث کښې چه دکومې کونډې سره دحضرت جابر رضی الله عنه دنکاح ذکر دې، ابن سعد په طبقات کښې دهغې نوم سهله بنت مسعود بن اوس بن مالک لیکلې دې (۲)

«بَابُ تَزْوِيجِ الصِّغَارِ مِنَ الْكِبَارِ»

[۴۷۹۳]: حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ عَنْ يَزِيدَ عَنْ عِرَاكِ عَنْ عُرْوَةَ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَطَبَ عَائِشَةَ إِلَى أَبِي بَكْرٍ فَقَالَ لَهُ أَبُو بَكْرٍ أَيْمًا أَنَا أَخُوكَ فَقَالَ أَيْمًا أَخِي فِي دِينِ اللَّهِ وَكِتَابِهِ وَهِيَ لِي حَلَالٌ

دامام بخاری مقصد دادې چه دزیات عمر والا سرې د کم عمر والا جینی سره واده کولې شی. ابن بطلان فرمائی چه دا مسئله اجماعی ده. (۳)

حضور نبی کریم صلی الله علیه و آله حضرت ابوبکر صدیق رضی الله عنه له دحضرت عائشه رضی الله عنها سلسله کښې دنکاح پیغام اولیرلو نو حضرت ابوبکر صدیق افرمائیل خه ستارور یم نو حضور نبی کریم صلی الله علیه و آله افرمائیل چه ته خما دینی رور نی حضرت عائشه رضی الله عنها خما دپاره حلاله ده.

(۱) ارشاد الساری: ۳۵۱/۱۱.

(۲) ارشاد الساری: ۳۵۱/۱۱.

(۳) فتح الباری: ۱۵۴/۹.

یعنی اخوت الدینیہ مانع عن النکاح نہ ده. خکہ چه تول مسلمانان په خپلو کښې روڼه روڼه دی ((أَمَّا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ))

دا حدیث په ظاهره مرسل دی، خکه چه عروه تابعی دی او هغوی دصحابی نوم نه دی ذکر کړې، ممکن دی چه هغوی دا حدیث دخپلې ترور حضرت عائشه رضی الله عنها نه یا دخپلې مور حضرت اسماء بنت ابی بکر نه آوریدلې وی خکه چه عام طور هغه دا قسمه روایات د حضرت عائشه رضی الله عنها او حضرت اسماء نه بیانوی، علامه قسطلانی لیکي:

((وهذا الحديث صورته صورة المرسل ويحتمل انه حملة عن خالته عائشة او عن امه اسماء بنت ابی بکر وقال ابو عمر بن عبد البر: اذا علم لقاء الراوي لمن اخبر عنه، ولم يكن مدلساً، حمل ذلك على سماعه اخبر عنه ولو لم يأت بصيغته تدل على ذلك)) (۱)

۱۳= بَابُ إِلَى مَنْ يَنْكِحُ وَأَيُّ النِّسَاءِ خَيْرٌ وَمَا يُسْتَحَبُّ أَنْ يَخْتَارَ لِنُطْفِهِ مِنْ غَيْرِ إِجَابٍ

[۴۷۹۴]: حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ حَدَّثَنَا أَبُو الزِّنَادِ عَنْ الْأَعْرَجِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ خَيْرُ نِسَاءٍ رَكِبْنَ الْأَيْلَ صَالِحٌ (۲) نِسَاءٌ قُرْنِيٌّ أَحْنَاءٌ عَلَى وَلَدِيْنَ صَغِيرَةٌ وَأَرْعَاءٌ عَلَى زَوْجِيْ ذَاتُ يَدٍ [ر: ۳۰۸].
امام بخاری رحمته الله په دې ځانې د ترجمه الباب درې احکام ذکر کړي دي.

① رومي: مسئله ده «إِلَى مَنْ يَنْكِحُ» کومې ښځې سره نکاح او کړې شی

② دویمه مسئله «وَأَيُّ النِّسَاءِ خَيْرٌ» کومې ښځې به ترې دي

③ او دریمه مسئله ده «وَمَا يُسْتَحَبُّ أَنْ يَخْتَارَ لِنُطْفِهِ» او کوم مستحب دی چه خپله نطفه او نسل دپاره اختیار کړې یعنی خپل نسل دپاره ښه قسمه ښځې منتخب کولو بیان دي.

«الی ما ینکح» نه مکښې عبارت مخذوف دي «أی اذا اراد أن يتزوج ينتهي أمره الی من ینکح» (۳) یعنی کوم سړي چه دواده اراده لری نو دهغه انتهای امر داوی چه هغه کومې ښځې سره نکاح او کړي «فی ذات ید» أي لی ماله»

«من ههډا ځای» یعنی په ترجمه الباب کښې چه کوم درې احکام ومسائل بیان شوی دی دا

(۱) ارشاد الساری ۱۱/۳۵۲.

(۲) (صالح) من صلاح الدين، وصلاح المخالفة للزوج وغيره ممن تجوز مخالفته وذكر اللفظ باعتبار لفظ الحبر المقدم خير (أحباء) من الجنو وهو الشفقة: والحنانية هي التي تقوم على ولدها بعد يتمه ولا تنزوج (أرعاء) أحفظه وأصونه (فی ذات ید) ماله المضاف اليه، وذلك بالامانة فيه، والصيانة له وترك التبذير في الاتفاق فيه.

(۳) عمده القاری: ۲۰/۷۸.

داستجاب په درجه کښې دې واجب نه دی.

امام بخاری رحمته الله ددې لاندې دحضرت ابوهريره رضي الله عنه روايت ذکر کړې دې «خير النساء ركنين الاهل» يعنى دټولو نه ښه ښځې په اوښانو سورلی کونکې دقریشو ښځې دی. ددې نه دترجې دوه جزونه ثابت شو ، هرکله چه دقریشو ښځې دټولو نه ښه دي نو معلومه شوه چه قریشی ښځو سره نکاح کول پکار دی. اود خير النساء اطلاق هم صراحتاً په هغوی باندې اوکړې شو ، دریم حکم وو چه خپل نسل او نطفې دپاره کومه يوه ښځه منتخب کړي. دا حکم په طريق دلزوم ثابتیږي چه دقریشو ښځې د نکاح دپاره خوښې گنرلې شي. او هغه خير النساء دی نو ددې نه په خپله دا خبره په پوهه کښې راځي چه دنسل دپاره اونطفې دپاره هم ددې ښځو انتخاب به بهتر اومتحب وي. (۱)

بعضې حضراتو نیلې دي چه امام بخاری رحمته الله «مايستحب أن يتخير لطفه» نه دحضرت عائشه رضي الله عنها دې روايت طرفته ارشاهه کړې ده چه کوم حاکم او ابن ماجه ذکر کړې دې يعنى «تخيرو لطفکم وانکحو الکفاء» (۲) يعنى خپله نطفې دپاره ښه ښځې منتخب کړنې او په کفو کښې واده اوکړنې. دا روايت هشام بن عروه عن ابيه عن عائشه په سند سره روايت شوي دي. حاکم ددې تصحيح کړې ده (۳) خو علامه ذهبي رحمته الله په دې باندې نقد کړې دي او حافظ ابوالفضل ابن طاهر فرماني چه هشام نه روايت کولو والا ددې حديث ټول راويان ضعيف دي. (۴)

قوله: صَالِحُ نِسَاءِ قُرَيْشٍ: دا په اصل کښې «صالحون» دي. نون جمع داضافت په وجه حذف کړې شوې دي. داصیلی په روايت کښې صلح (دصادضه اولام تشديد سره) دي. (۵) چه دا د صالح جمع ده.

قوله: أَحْنَاءُ عَلَيَّ وَلَدِي فِي صَغَرَةٍ: يعنى کومې چه په خپل بچي باندې دهغه په وړوکوالي کښې ډيرې شفقت کوونکې وي، او دخپل خاوند دمال حفاظت کولو والاوي. په دې حديث باندې يو اشکال واردیږي چه په دې ځانې کښې دقریشو ښځو ته خير النساء اووښلې شو حالانکه خير النساء حضرت مريم عليها السلام ته وښلې شوی دی ، نوپه ظاهره په دواړو کښې تعارض دي.

① ددې جواب وي دا ورکړې شو چه په دې ځاې کښې ددې ښځو خپل مينځ کښې د فضيلت بيان دي ، چه په اوښ باندې سورلی کوی ، «رکبن الاهل» چه عام طور سره د عريو

(۱) عمده القاری: ۷۸/۲۰.

(۲) مستدرک حاکم: ۱۶۳/۲ ، کتاب النکاح ، وسنن ابن ماجه ۱۴۱ ، کتاب النکاح ، باب الإکفاء.

(۳) مستدرک حاکم ۱۶۳/۲.

(۴) حاشیه مستدرک حاکم: ۱۶۳/۲.

(۵) ارشاد الساری: ۳۵۲/۱۱.

بنخې کوی. د عربو په دغه ښځو کېنې د قريشو ښځې بهترې دي. حالانکه حضرت مريم عليها السلام هيڅکله هم په اوښ باندې نه وه سوره شوې. په کتاب الانبياء کېنې د حضرت ابوهريره رضي الله عنه قول تير شوې دې «ولم تترك بعد الاط» (۱)

⑤ دويم جواب دادې چه د قريشو ښځو ته دخپلې زمانې په اعتبار سره خير النساء ونيلي شوي دي. مطلقاً ورته خير النساء نه دي ونيلي شوي، نو دې سره حضرت مريم عليها السلام باندې د قريشي ښځو فضيلت لازم نه رازي (۲) والله اعلم.

۱۳ = باب اتحاذ السراري ومن اعتق جاريته ثم تزوجها

[۲: ۱۵۰]: حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَاحِدِ حَدَّثَنَا صَالِحُ بْنُ صَالِحٍ الْهَمْدَانِيُّ حَدَّثَنَا الشَّعْبِيُّ قَالَ حَدَّثَنِي أَبُو بُرْدَةَ عَنْ أَبِيهِ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَيُّمَا رَجُلٍ كَانَتْ عِنْدَهُ وَلِيدَةٌ فَعَلِمَهَا فَأَحْسَنَ تَعْلِيمَهَا وَأَدَبَهَا فَأَحْسَنَ تَأْدِيبَهَا ثُمَّ اعْتَقَهَا وَتَزَوَّجَهَا فَلَهُ أَجْرَانِ وَأَيُّمَا رَجُلٍ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ آمَنَ بِبَيْتِيَّ وَأَمَنَ بِي فَلَهُ أَجْرَانِ وَأَيُّمَا مَمْلُوكٍ آذَى حَقَّ مَوْلَاهِ وَحَقَّ رَبِّهِ فَلَهُ أَجْرَانِ

«السماري:» دا د «سرية» (دسين په ضم، را مشدد مكسوره سره) جمع ده، دا لفظ د «تسمان»

نه ماخوځ دې. د دې اصل «سرم» دې. اوسر د جمع په نومونو کېنې يو نوم دې (۳)

«سرم» راز او هغه خيز ته هم ونيلي شي چه هغه پټ كړې شي چونكه وينځې سره نكاح د

ښځې نه په پټه كولي شي نو په دې مناسبت سره وينځې ته «سرية» ونيلي شي. (۴)

بعضې حضراتو ونيلى دي چه دا دسرور نه ماخوځ دې چه ددې معنى خوشحالى ده،

چونكه د اشان وينځه دسرى دپاره دخوشحالى باعث وي نو ددې وجې دې ته «سرية» ونيلي شي.

امام بخارى رحمه الله د ترجمه الباب نه د جمع دپاره خپل خان سره دوينځو ساتلو دجواز طرفته

اشاره كول غواړي. امام ابو داود په «مواصيل» كېنې دزيير بن سعد په طريق روايت نقل كړې

دې چه حضور نبى كريم ﷺ فرماني چه «عليكم بامهات الاولاد فانهن مباركات الارحام» (۵)

خو ددې روايت سند كمزورې دې. امام احمد بن حنبل رحمه الله هم په مسند كېنې يو روايت

ددې مفهوم نقل كړې دې چه د حضرت عبدالله بن عمرو بن العاص نه روايت دې، دهغې

الفاظ دي چه «انكحوا امهات الاولاد فان ابايكم يوم القيامة» ددې سند داول حديث نه قوى دې. (۶)

(۱) فتح الباری: ۱۵۴/۹.

(۲) عمده القاری: ۷۸/۲۰.

(۳) ارشاد الساری: ۳۵۳/۱۱.

(۴) عمده القاری: ۷۹/۲.

(۵) ارشاد الساری: ۳۵۳/۱۱.

(۶) فتح الباری: ۱۵۷/۹.

قوله: ومن اعتق جاریة ثم تزوجها: دانی په ترجمه الباب کښې دویمه مسئله ذکر افرمائیل، چه یوسړې وینځه ازاده کړی او بیا دې سره نکاح اوکړی، دا جائز بلکه بهتر دی. دراتلونکې باب په رومې روایت کښې ددې فضیلت راغلې دې. بعضو حضرات صحابه کرام رضی الله عنه ته شائد دا حدیث معلوم نه وو، ځکه هغوی په شروع کښې دا مکروه او گنډل. حضرت عبدالله بن مسعود رضی الله عنه، حضرت عبدالله بن عمر رضی الله عنه، حضرت انس بن مالک رضی الله عنه او تابعینو کښې حضرت سعید بن المسیب او حضرت ابراهیم نخعی رضی الله عنه په دې ته مکروه ونیل. (۱)

امام بخاری رحمه الله علیه د کراهت ددې نقطې تردید کول غواړي او دروایت نه ثابتوي چه وینځه آزادول او بیا دې سره نکاح کولو کښې نه صرف دا چه حرج پکښې نشته دې بلکه په دې کښې دوچند ثواب دي. حضرت ابوموسی اشعري رضی الله عنه روایت نې دلیل پیش کړې دې چه په کتاب العلم کښې تیر شوې دي.

قوله: قَالَ الشَّعْبِيُّ خُذْهَا بِغَيْرِ شَيْءٍ قَدْ كَانَ الرَّجُلُ يَرْحُلُ فِيهَا دُونَهَا إِلَى

الْمَدِينَةِ: عامر شعبي چه د صالح بن صالح شيخ دي، دا دهغه قول دي. هغوی دا حدیث بیان کړو او او بیا نې افرمائیل چه دا روایت په مفتو کښې واخله، بغیر دغه دنیاوی بدلې نه حاصل کړه. حالانکه سړی به ددې نه دکمې درجې والا حدیث دپاره دمدينې منورې سفر کولو. په دې خانې کښې دظاهر عبارت نه دا غلط فهمی کيږي چه حضرت عامر شعبي داخبره خپل شاگرد صالح بن صالح ته اوونيله. خو حقیقت دې چه دا خبره دوی یو خراسانی سړی ته ونيلې ده. خراسانی حضرت شعبي ته ونيلې وه که یوسړې خپله وینځه ازاده کړی او بیا هغې سره واده اوکړی نوزمونې خلق دا ښه نه گنړی، نودده په سوال باندې حضرت شعبي دا روایت واورولو او هغه ته نې اوونیل چه داقیمتی روایت بغیر دعوض نه واخله. (۲)

قوله: وَقَالَ أَبُو بَكْرٍ عَنْ أَبِي حَصِينٍ عَنْ أَبِي بُرْدَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى

اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَعْتَقَهَا ثُمَّ أَصْدَقَهَا: [ر: ۹۷]: دا تعلیق دي، ابو داود طیالسی په خپل مسند کښې دا تعلیق موصولا نقل کړې دي (۳) د ابوبکر نوم شعبه بن عیاش دي چه مشهور قاری او داحادیثو حفاظو نه دي، ددوی شیخ ابو حصین دي، دهغه نوم عثمان بن عاصم دي، (۴)

پورته چه دموسی بن اسماعیل روایت تیر شوې دي، په هغې کښې د «ثم أعتقها تزوجها» الفاظ دی او ابوبکر په روایت کښې «ثم أعتقها ثم أصدقها» الفاظ دی. یعنی دا ازاده کړه او

(۱) فتح الباری: ۱۵۲/۹.

(۲) فتح الباری: ۱۵۸/۹، وعمده القاری: ۷۹/۲.

(۳) ارشاد الساری: ۳۵۴/۱۱.

(۴) عمده القاری: ۸۰/۲۰.

بیا دې ته مهر ورکړه، په دې روایت کښې دمهر ورکولو تصریح ده. د رومبې روایت نه ظاهر آدا مفهوم دې چه آزادی او عتق لره مهر ګرزولې شوې دې، خو په دې روایت کښې تصریح شوې ده چه عتق سره سره دې ته مهر هم ورکړی نو دده دپاره دوه اجر و نه دی، عتق مهر جوړیدېشی که نه؟ په دې سلسله کښې عالمانو او آئمه کرام اختلاف مخکښې رازی.

[۴۷۹۶]: حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ قَلْبٍ قَالَ أَخْبَرَنِي ابْنُ وَهْبٍ قَالَ أَخْبَرَنِي جَبْرِ بْنُ حَارِثٍ عَنْ أَيُّوبَ عَنْ مُحَمَّدٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ عَنْ عَمَادِ بْنِ زَيْدٍ عَنْ أَيُّوبَ عَنْ مُحَمَّدٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمْ يَكْذِبْ إِبْرَاهِيمُ إِلَّا ثَلَاثَ كَذَبَاتٍ بَيْنَمَا إِبْرَاهِيمُ مَرَّ بِجَبَّارٍ وَمَعَهُ سَارَةٌ فَذَكَرَ الْحَدِيثَ فَأَعْطَاهَا هَاجِرًا قَالَتْ كَفَّ اللَّهُ يَدَ الْكَافِرِ وَأَخَذَ مِنِّي اجْرَ قَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ فَبَلَكَ أُمُّكُمْ يَا بَنِي مَاءِ السَّمَاءِ [ر: ۲۱۰۳]

امام بخاری رحمته الله ددې حدیث دوه سندونه ذکر فرمائیلی دی. رومبې سند د سداسی دې یعنی په دې کښې دامام بخاری رحمته الله اود حضور نبی کریم په مینځ کښې شپې واسطې دی او دویم سند دخماسی دې، امام په دې ځانې کښې چه کوم الفاظ نقل کړی دی، هغه د دویم سند دی. (۱)

دحدیث په کتاب احادیث الانبیاء کښې تیر شوې دې. اودحضرت ابراهیم عليه السلام ثلاث کذبات بیان په کتاب التفسیر کښې تفصیل سره تیر شوې دې. (۲)
دحدیث مناسبت دترجمة الباب نه ظاهر دی چه دخدمت په طور ساره ته بادشاه حضرت هاجره ورکړې وه، حضرت ساره دا حضرت ابراهیم عليه السلام ته هبه کړې وه، اوحضرت ابراهیم عليه السلام داخپل ځان سره اوساتله نو «اتخاذ سريه» ددې نه ثابت شو.

«اجز» په دې کښې هاء همزه سره بدل کړې شو، مراد حضرت هاجره ده. (۳)
قوله: فَبَلَكَ أُمُّكُمْ يَا بَنِي مَاءِ السَّمَاءِ: دا جمله حضرت ابوهريره رضي الله عنه دحضرت هاجره متعلق اهل عرب ته خطاب اوکړو او وې فرمائیل ځکه چه حضرت اسماعیل عليه السلام د حضرت هاجره د بطن نه وو. او عرب د حضرت اسماعیل عليه السلام اولاد دی. یعنی د «انکم تتعاطون فی أنفسکم وتلک امکم» مطلب دادې چه تاسو خپل ځان ډیر عظیم گنړنی، حالانکه ستاسو مور یو وینځه وه، «بنو ماء السماء» ئې په دې وجه اوفرمائیل چه دحضرت اسماعیل عليه السلام نسب ډیر پاک او طاهر وو نو لکه څنگه چه دآسمان اوبه دهر قسم آلودگۍ نه پاکې وی، داشان ددې اهل عرب نسب هم پاک، طاهر او دشکوک وشبهات نه صفا دې.

(۱) فتح الباری: ۱۵۹/۹.

(۲) اوگوری کشف الباری کتاب التفسیر: ۳۷۳.

(۳) ارشاد الساری: ۳۵۵/۱۱.

بعضی حضراتو اوفرمائیل چه «بنو ماء السماء» نی په دې مناسبت سره اوفرمائیل چه الله د حضرت اسماعیل علیه السلام دپاره د آب زمزم اوبه جاری اوفرمائیلی اوهغه د آسمان اوبه دې، (۱) خو دا توجیه مستبعده ده. زمزم ته آسمانی اوبه څنگه وئیلې شی. بعضو ددې یوبله وجه لیکلې ده چه عرب به په اصل کښې داوبو په تلاش کښې وو، چه کوم ځانې کښې به باران کیدو او اوبه په جمع کیدې نو هغه ځانې کښې به نې پراو کولو، دې مناسبت سره هغوی ته «بنو ماء سماء» اووئیلې شو. (۲)

[۳۸۹۷]: حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ حَدَّثَنَا اسْمَاعِيلُ بْنُ جَعْفَرٍ عَنْ مُحَمَّدٍ عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ أَقَامَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَيْنَ غَيْبَرِ وَالْمَدِينَةِ ثَلَاثًا يَنْتَنِي عَلَيْهِ بِصَفِيَّةَ بِنْتُ حَمِيٍّ قَدْ عَوَتْ الْمُسْلِمِينَ إِلَى وَلِيِّمَتِهِ فَمَا كَانَ فِيهَا مِنْ غَيْرٍ وَلَا أَحْمَرٍ إِلَّا لَطَاعٍ قَالَ لَقِيَ فِيهَا مِنْ الثَّغْرِ وَالْأَقِطِ وَالشَّهْرِ فكَانَتْ وَلِيِّمَتُهُ فَقَالَ الْمُسْلِمُونَ أَحَدَى امْهَاتِ الْمُؤْمِنِينَ أَوْ مِمَّا مَلَكَتْ يَمِينُهُ فَقَالُوا إِنْ حَبِيبًا فَهِيَ مِنْ امْهَاتِ الْمُؤْمِنِينَ وَإِنْ لَمْ يَحْبِبْهَا فَهِيَ مِمَّا مَلَكَتْ يَمِينُهُ فَلَمَّا أَرْتَحَلَ وَطَلَى لَهَا خَلْفَهُ وَمَدَّ الْحِجَابَ بَيْنَهَا وَبَيْنَ النَّاسِ [ر: ۳۶۳].

په دې حديث کښې حضرت صفیه رضی الله عنها سره د حضور نبی کریم ﷺ د واده بیان دې. تفصیل په کتاب المغازی کښې تیر شوې دې. د ترجمه الباب ددې حديث نه دا ثابتېږي چه صحابه کرام رضی الله عنہم اووئیل چه «ان حبيبها هي من امهات المؤمنين وان لم يحبها فهي مما ملكت يمينه» دحضرات صحابه کرام رضی الله عنہم وينا هم په دې بنياد ده چه «اتخاذ سهارى» جائز وو.

۱۳ = باب من جعل عتق الأمة صداقها

[۴۷۹۸]: حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا حَمَّادُ عَنْ ثَابِتٍ وَشُعَيْبِ بْنِ الْحُجَّابِ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَعْتَقَ صَفِيَّةَ وَجَعَلَ عَتَقَهَا صَدَاقًا [ر: ۳۶۴]

آيا عتق لره مهر جوړولې شی؟ ① دوينځي آزادى دهغې مهر جوړولې شی که نه؟ په دې کښې اختلاف دې، حضرت سعيد بن المسيب، طاووس، ابن شهاب زهري، اسحاق بن راهويه، امام احمد بن حنبل، سفيان ثوري واقاضی ابو يوسف رضی الله عنہم فرمائی چه آزادى اوعتق لره مهر جوړولې شی (۳) دا حضرات دحديث دباب نه استدلال کوی.

② دامام ابوحنيفه رضی الله عنه، امام مالک او امام شافعی رضی الله عنہم په نیز عتق لره مهر جوړول جائز نه دى. (۴) امام ترمذی او علامه ابن حزم د امام شافعی رضی الله عنه قول جواز نقل کړې دې. (۵) خو

(۱) الکرماني: ۶۸/۲۱.

(۲) عمده القاری: ۸۰/۲۰.

(۳) عمده القاری: ۱۶/۲۰، وديايه المجتهد: ۱۶/۲ الباب الثاني فی موجبات صحه النکاح.

(۴) عمده القاری: ۸۱/۲۰.

(۵) سنن الترمذی: ۲۱۱/۱، باب ما جاء فی الرجل يعتق الامه ثم يتزوجها وفتح الباری: ۱۶۱/۹.

علماء شافعیہ دا قول ضعیف گنرلې دې. او دهغوی صحیح مسلک نې عدم جواز نقل کړې دې. (۱) دا حضرات د حدیث دباب نه مختلف جوابات ورکوی.

① یو جواب دا ورکړې شوي دې چې «وَجعل متعها صداقها» حضرت انس رضی اللہ عنہ خپل قول دې، هغوی خپله راڼې او ظن په بناء باندې دا جمله ونیلې ده (۲)

خودا جواب ضعیف دې. ځکه چې دطبرانی په روایت کښې پخپله دحضرت صفیه رضی اللہ عنہا قول

دې چې «امتقني النبي ﷺ وجعل متاعی صدقاً» (۳) دل روایت د حضرت انس رضی اللہ عنہ د حدیث موافق دې.

② امام مزني رحمته اللہ علیہ د امام شافعی او امام بیهقي او یحیی بن اکثم نه نقل کړې دی چې عتق لره مهر جوړل د حضرت نبی کریم ﷺ په خصائص کښې داخل دی. (۴) امام طحاوی رحمته اللہ علیہ هم دا د حضرت نبی کریم په خصوصیاتو کښې شمارلې دې. (۵). نودودی نه پس دا دهیچا دپاره جائز نه دی.

③ حافظ ابن حجر رحمته اللہ علیہ فرماني چې دا اعتاق علی شرط التزویج وو یعنی حضور نبی کریم ﷺ دې شرط سره حضرت صفیه رضی اللہ عنہا آزاده کړې وه چې حضرت نبی کریم ﷺ سره به واده کوی او کله چې دشان کیږي نو د وینځي قیمت مهر شمارلې کیږي. حضور نبی کریم ﷺ د حضرت صفیه قیمت دهغې مهر جوړ کړو. او چونکه قیمت معلوم وو ځکه ددې دمهر په جوړولوو کښې څه باقی نه وو، حافظ ابن حجر دا جواب حدیث ته نزدې ترین جواب گنرلې دې، نو هغه لیکي :

«واجاب الباقون من قاهر الحديث باجوبة إلهيها اللفظ الحديث انه اعتقها بشرط ان يتزوجها فوجهت له عليها قيمتها وكانت معلومة فتزوجها بها» (۶)

۱۵ = بَابُ تَزْوِيجِ الْمُعْسِرِ

لِقَوْلِهِ تَعَالَى ﴿إِنْ يَكُونُوا فُقَرَاءَ يُعْزِهِمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ﴾ (النور: ۳۴)

ددې نه مخکښې یو ترجمه د «باب تزویج المعسر مع القران والاسلام» عنوان لاندې تیره شوي ده ، په دواړو ترجمو کښې فرق ظاهر دې. چې ما قبل والا ترجمه خاص ده. ځکه چې په هغې کښې د «الذي مع القران والاسلام» قید دې او مذکوره ترجمه عام ده. د امام بخاری رحمته اللہ علیہ مقصد دادې که څوک غریب سړی سره نکاح اوکړي جائز دی. په استدلال کښې دسورت نور آیت پیش کوی ، په سورت نور کښې دی چې «وَالْكُفْرَاءُ الْاَيَامِي مِنْكُمْ وَالصَّالِحِينَ مِنْ عِبَادِكُمْ وَاَمَّاكُمْ»

(۱) فتح الباری: ۱۶۱/۹.

(۲) فتح الباری: ۱۶۰/۹.

(۳) فتح الباری: ۱۶۰/۹.

(۴) فتح الباری: ۱۶۱/۹.

(۵) شرح معانی الآثار للطحاوی: ۱۲/۲.

(۶) فتح الباری: ۱۶۰/۹.

إِنْ يَكُونُوا أَفْقَرًا يُغْنِيَهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ﴿٥﴾

علامه شبیر احمد عثمانی رحمۃ اللہ علیہ ددی آیت لاندی فائدہ کنبی لیکی چہ :

بعضی خلق پہ نکاح کنبی پہ دے وجہ پس پیش کوی چہ دنکاح کولو نہ پس بہ دہنخی اوچوبار خنکھ اوچتوی ، نودوی پوہہ کرے شو چہ داسی مهمو خطراتو پہ وجہ نکاح مہ پریردنی، روزی ستاسواو ستاسو د بچو دالہ ﷺ سرہ دہ ، خہ معلوم چہ دھغوی د قسمت پہ وجہ ستارزق فراخہ کوی ، نہ مجرد پانی کیدل نہ دغنا موجب دی ، اونه نکاح کول فقرو افلاس لرہ مستلزم دی۔ دا خبری اللہ ﷻ پہ مشیت باندی دی۔ لکھ خنکھ چہ پہ بل خانہ کنبی فرمانی **وَإِنْ خِفْتُمْ عَيْلَةً فَسَوْفَ يُغْنِيكُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ إِنْ شَاءَ** ﴿۵﴾ اوظاہری اسبابو اعتبار سرہ ہم دا خیزونہ معقول دی چہ نکاح کولو سرہ یا دداسی ارادی کولو سرہ پہ سری باندی بوج رازی ، اوہغہ دمخکنبی نہ زیات دگتے وتی کوشش کوی ، بل طرفتہ چہ کلہ دہنخی اولاد اوشی نو بالکل بعضی وختونو کنبی خاندان والا ہم پہ کسب معاش کنبی دھغہ سرہ مددکوی، بہر حال دروزی تنگسیا یا وسعت پہ نکاح یا تجرد باندی موقوف نہ دی۔ نو دا خیال دنکاح کولو نہ ولی منع کوی۔ (۱)

[۴۷۹۹] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ أَبِي حَازِمٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ السَّاعِدِيِّ قَالَ جَاءَتْ امْرَأَةٌ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَتْ يَا رَسُولَ اللَّهِ جِئْتُ أَحَبَّ لَكَ نَفْسِي قَالَ فَتَنْظُرُ إِلَيْهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَصَعَّدَ النَّظَرَ فِيهَا وَصَوَّبَهُ ثُمَّ طَاطَأَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَأْسَهُ فَلَمَّا رَأَتْ الْمَرْأَةُ أَنَّهُ لَمْ يَقْبُضْ فِيهَا شَيْئًا جَلَسَتْ فَقَامَ رَجُلٌ مِنْ أَصْحَابِهِ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنْ لَمْ يَكُنْ لَكَ فِيهَا حَاجَةٌ فَزَوِّجْنِيهَا فَقَالَ وَهَلْ عِنْدَكَ مِنْ شَيْءٍ قَالَ لَا وَاللَّهِ يَا رَسُولَ اللَّهِ فَقَالَ أَذْهَبَ إِلَيَّ أَهْلِكَ فَأَنْظُرَ هَلْ تَجِدُ شَيْئًا فَذَهَبَ ثُمَّ رَجَعَ فَقَالَ لَا وَاللَّهِ مَا وَجَدْتُ شَيْئًا فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ انْظُرْ وَلَوْ خَاطَمًا مِنْ حَبِيدٍ فَذَهَبَ ثُمَّ رَجَعَ فَقَالَ لَا وَاللَّهِ يَا رَسُولَ اللَّهِ وَلَا خَاطَمًا مِنْ حَبِيدٍ وَلَكِنْ هَذَا أَزَارِي قَالَ سَهْلٌ مَا لَهُ رِذَاءٌ فَلَهَا يَضَعُهُ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا تَصْنَعُ يَا زَارِكُ إِنْ لَيْسَتْ لَكَ عَلَيْهَا مِنْهُ شَيْءٌ وَإِنْ لَيْسَتْ لَكَ عَلَيْكَ مِنْهُ شَيْءٌ فَتَجْلِسُ الرَّجُلُ حَتَّى إِذَا طَالَ جُلُوسُهُ قَامَ فَرَأَاهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَوْلِيًا قَامَ بِهِ فَدَعَى فَلَمَّا جَاءَ قَالَ مَاذَا مَعَكَ مِنَ الْقُرْآنِ قَالَ مَعِيَ سُورَةٌ كَذَا وَسُورَةٌ كَذَا عَدَدُهَا فَقَالَ تَقْرَأُ عَنْ ظَهْرِ قَلْبِكَ قَالَ نَعَمْ قَالَ أَذْهَبَ فَقَدْ مَلَكَتْكَهَا بِمَا مَعَكَ مِنَ الْقُرْآنِ [۴۸۰۰]

حضرت سہل بن سعدی رضی اللہ عنہ روایت دی چہ دحضرت رسول کریم ﷺ پہ خدمت کنبی یو بنخہ راغلہ او وی ونیل یارسو اللہ ﷺ ! ماخپل نفس تاسو لرہ ہبہ کرے دی۔ حضرت رسول کریم ﷺ ہغی تہ دپور تہ نہ لاندی پوری اوکتل بیا نی سربنکتہ کرو ، بنخہ چہ کلہ اوکتل چہ حضرت رسول کریم ﷺ خہ فیصلہ نہ کوی نو کیناستلہ، پہ صحابہ کرام

ﷺ کنبی یوسری پاسیدواو وې ونیل ، یار رسول الله ﷺ که تاسو ته ددې ښځې ضرورت نه وي نو ماسره دې واده اوکړئ ، حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه آیا تاسره څه شته دې ؟ نوهغه اوونیل چه ماسره خو هیڅ نشته دې ، حضرت رسول کریم ﷺ ورته اوفرمائیل چه کورته لارښه او اوگوره چه څه شته دې که نه ؟ هغه کور ته ځي او واپس راځي او فرماني چه ما خو هیڅ اونه موندل ، حضرت رسول کریم ﷺ ورته اوفرمائیل چه اوگوره که داوسپني يو گوتمه هم وي نو هغه راوړه ، هغه لارو او واپس راغلو اووې ونیل چه یار رسول الله ﷺ ماته داوسپني يو گوتمه هم ملاؤ نشوه . او داځما ازار دې دا به نیم ددې شی . حضرت سهل ﷺ اوفرمائیل چه هغه صرف يو ازار وو ، رداء ورسره نه وه ، یعنی صرف لنگ و و بل څادر نه وو چه دقميص په ځاني ئې استعمالولي شی . حضرت رسول کریم ﷺ اوفرمائیل چه دا ښځه به ستا ازار سره څه اوکړي ، که دا ته اغوندې نو دې ته به هیڅ ملاؤ نشي . او که هغه ئې اغوندې نه تاته به هیڅ ملاؤ نشي . (یعنی دا یوسري استعمالولي شی د دوو سړو داستعمال دپاره کافی نه دې) نو هغه سړي کیناستواو ډیر ساعت کیناستو نه پس پاسیدو او روان شو . حضرت رسول کریم ﷺ چه هغه واپس په تلو اولیدو نوهغه ته ئې راواپس کیدو حکم اوکړو ، هرکله چه هغه راغلو نو حضرت رسول کریم ﷺ هغه اوونیل چه دقران پاک نه تاسره څه دې ؟ هغه اوونیل ماسره فلانې فلانې سورت دې . حضرت رسول کریم ﷺ ورته اوونیل چه ته دا سورتونه زباني وئیلې شي . هغه اوونیل آوجی . حضرت رسول کریم ﷺ ورته اوفرمائیل څه د قران پاک څومره حصه چه تاسره ده دهغې په بدله کنبی ما ته ددې ښځې مالک کړي .

قوله: جَاءَتْ امْرَأَةٌ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : ددې ښځې باره کنبی حافظ ابن حجر رحمته الله علیه داعلمي ظاهره کړې ده

اولیکلی ئې دی «وهذا البراءة لم أفعلها من أسبها» (۱) او ابن قساص ددې نوم لیکلي دې چه دامذکوره ښځه خوله بنت حکیم یا ام شریک وه . (۲)

قوله: فَصَعَدَ النَّظَرُ فِيهَا وَصَوَّبَهُ : یعنی حضرت نبی کریم ﷺ نظر پورته کړو اوبیاني لاندې طرفته ته ، مقصد دادې چه حضرت نبی کریم ﷺ هغه ښځې ته دپورته نه لاندې پورې اوکتل . «صوب» لاندې کول ، دباب تفعیل نه دې او د «طأطأ» معنی هم لاندې کول دی .

قوله: فَقَامَ رَجُلٌ مِنْ أَصْحَابِهِ : دا سړي څوک وو ، دده نوم معلوم نشو ، البته دطبرانی یو روایت کنبی دی چه «فقام رجل احسبه من الانصار» (۳) څوک انصاری سړي وو .

قوله: انْظُرُوا لَوْ خَاتَمًا مِنْ حَدِيدٍ : ددې نه بعضي حضرات استدلال کوی چه داوسپني

(۱) فتح الباری : ۲۵۷/۹ .

(۲) فتح الباری : ۲۵۷/۹ .

(۳) فتح الباری : ۲۵۹/۹ .

په گوتمه اچولو کښې هېڅ خرج نشته دې، دامام شافعی رحمته الله علیه هم دا مسلک دې (۱) خو حنفيه او جمهور عالمان داوسپنې گوتمه مکروه تحریمی گنړی. (۲) ددې وجې دابو دواود په یو روایت کښې راغلی دی چه حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله یو سړې اوکتلو چه هغه داوسپنې گوتمه اغوستې وه نو وې فرمائیل «مال اری علیک حلیه اهل النار» دې نه پس هغه سړی دپیتلو گوتمه واچوله، حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله چه اوکتلو نو وې فرمائیل چه «مال اهدمنکم ریح الاسنام» بیا هغه تپوس اوکړو چه کومه یوه گوتمه استعمال کړم، حضرت نبی کریم اوفرمائیل چه دچاندنی گوتمه واچوه (۳)

دحدیث باب د جواب ورکړې شوې دې چه داوسپنې د گوتمې ذکر نه دا لازم نه دی چه حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله ددې داستعمال اجازت ورکوی، دحضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله دا مقصد وو چه دمعمولی نه معمولی قیمت والا خیز که وی نو هغه راوړه (۴) ددې مزید تفصیل به مخکښې په کتاب اللباس کښې رازی.

قوله: وَلَٰكِنْ هَذَا اِذَا رَیَ قَالَ سَهْلٌ مَّالُهُ رَدَّاءُ فَلَهَا نِصْفُهُ: اصل عبارت دې «ولكن هذا اذا رأى فلها نصفه» یعنی ماسره دا ازار دې، ددې نیمه به دې ښخې ته ورکړې شی، «قال سهل ماله رداء» دا په مینځ کښې جمله معترضه ده، راوی دحدیث حضرت سهل بن سعدساعدي رضی الله عنه فرماني چه د دې سړی دغربت دا حالت وو چه هغه سره رداء هم نه وه، صرف ازاربند اوتهپند وو.

قوله: قَالَ الذَّهَبُ فَقَدْ مَلَكَهَا بِمَاذَا مَعَكَ مِنَ الْقُرْآنِ: دحدیث باب ددې مذکوره جملې نه استدلال کوی او حضرات شافعيه د تعلیم القرآن مهر جوړول جائز گنړی (۵) دجمهور اوحنفيه په نیز تعلیم القرآن مهر جوړول جائز نه دي. (۶)

دجمهورو استدلال دقرآن پاک آیت دې (وَأَجَلٌ لَّكُمْ مَّا وَدَّ أَنْ تَتَنَبَّهُوا بِأَمْوَالِكُمْ) په دې کښې د ابتغاء بالمال حکم ورکړې شوې دې. چه ددې مطلب دادې چه دمهر دپاره د مال متقوم کیدل ضروری دی او چه کوم مال نه وی نو هغه مهر نه شی جوړیدې، او تعلیم القرآن هم مال نه دې، ځکه ددې مهر جوړول جائز نه دی. ترڅو چه تعلق دې دحدیث باب نو ددې مختلف جوابونه ورکړې شوی دی.

① یو جواب دا ورکړې شو چه تعلیم القرآن لره مهر جوړول دمتعلقه صحابی رضی الله عنه خصوصیت

(۱) المجموعه شرح المذهب: ۴/۳۴، باب مایکړه لېسه ومالیکړه).

(۲) البحر الرائق: ۱۹۱/۸، کتاب الکراهیه فصل فی اللبس، فتح التقدير: ۴۵۷/۸، کتاب الکراهیه).

(۳) سنن ابی داود: ۵۸۰/۲، باب ماجاء فی خاتم حدید).

(۴) فتح الباری: ۲۶۴/۹.

(۵) المجموع شرح المذهب: ۴۸۶/۱۵، کتاب الصدق، مساله اذا تزوجها وصدقها تعلیم القرآن).

(۶) المغنی لابن قدامه: ۶۸۳/۶، کتاب الصدق).

وو. نو دده دا خصوصیت په بعضو روایاتو کښې تصریح دي. «ان رسول الله ﷺ زوج رجلا من سورة من القرآن ثم قال: لا تكون لاحد بعدك مهرا» دا روایت ابن قدامه په «المغنی» کښې نقل کړې دي، (۱)

② دویم جواب دادې ورکړې شو چه «بما معك من القرآن» کښې باء عوض لره نه ده بلکه بقاء سیئت دپاره ده او مطلب دادې چه «ملکتکها لانک من اهل القرآن» یعنی داهل قران کیدو په وجه په تاباندې مهر معجل واجب نه دي البته مهر موجل دقواعدو مطابق به واجب وی. (۲)

باب ۲۱ = بَابُ الْأُكْفَاءِ فِي الدِّينِ

﴿وَقَوْلُهُ: وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ مِنَ الْمَاءِ بَشَرًا فَجَعَلَهُ نَسَبًا وَصِهْرًا وَكَانَ رَبُّكَ قَدِيرًا﴾ (الفرقان:

(۵۴). (۳)

دحضرت امام بخاری رحمه الله مقصد ددې ترجمې نه دادې چه دنکاح په سلسله کښې په دین کښې دننه مشارکت او مماثلت مطلوب دي.

په دې باندې خو دتولو اتفاق دي چه دین کښې کفایت ضروری دي ، د مسلمانې ښځې دیو کافر سړۍ سره او دمسلمان سړی دیو کافرې ښځې سره نکاح کول جائز نه دي. البته کتابیات ددې حکم نه مستثنی دي.

ددین نه علاوه څه بل څیز هم داسې دي چه په هغې کښې کفایت مطلوب دي. په دې کښې اختلاف دي ، د امام مالک رحمه الله په نیز صرف دین کښې دننه کفایت ضروری دي ، ددې نه علاوه باقی په یو څیز کښې هم کفو کیدل ضروری نه دي. امام احمد رحمه الله نه هم یو روایت داشان منقول دي.

جمهور علماء فرمائی چه خلور څیزونه داسې دي چه په هغې کښې به دکفایت اجازت کیدلې شی. ① دین ② نسب ③ حرفت وصنعت ④ حریت (۴)

باقی پاتې شو مال کښې کفایت ، په دې کښې اختلاف دي ، بعضې حضرات ددې اعتبار کوی او بعضې نه کوی ، مخکښې دا بحث رازی.

امام بخاری رحمه الله چونکه د کفایت فی النسب قائل نه دي ددې وجې هغوی دقران مجید چه

(۱) اوگوری المغنی لابن قدامه ۶/۶۸۴ کتاب الصداق.

(۲) اوجز المسالك: ۹/۲۹۴ کتاب النکاح باب ماجاء الصداق والاباء.

(۳) (الاکفاء) جمع کفاء. وهو المثل والنظير (من الماء) من النطفة (فجعلها) قسمین (نسبا) ذوی نسب. أي ذکورا ینسب الیهם. (وصهرا) ذوات صهر. أي انا یا بضاہر بہن. والاتیان بالایة. یفید. أن البشر من منشأ واحد. فلا تمايز بینہم من حیث الجنس. وانما ینبغی أن یکون التمايز من حیث الدین ولذا لک كانت الکفارة بین الزوجین معتبرة الدین لا بغيره.

(۴) مذکورہ تفصیل دپاره اوگوری الفقه الاسلامی وادلتہ: ۷/۲۴۰-۲۴۱. المبحث الخامس ماتکون فیہ الکفاه.

کوم آیت منتخب کرو «وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ مِنَ الْمَاءِ بَشَرًا فَجَعَلَهُ نَسَبًا وَصِهْرًا» ددې نه ثابتول غواړی چه الله ﷻ مطلقاً دبشر متعلق دا افرمائیل «فَجَعَلَهُ نَسَبًا وَصِهْرًا» چه بعضې خلق داسې وی چه هغوی سره دنسب تعلق وی، هغوی سره دنکاح کول حلال نه دی، او دبعضو سره دصهر تعلق قائمولې شی. یعنی هغوی سره نکاح کول حلال دی. امام فراء فرمائی چه «النسب من لایحل! دکلحه والصهر من یحل دکلحه» (۱) په آیت کریمه کنبې بشر لره په دوو قسمونو کنبې تقسیم کړې شوې دې چه ددې نه معلومېږی چه هر بشر د بل دپاره کفو دې، دین نه پس په څه یل څیز کنبې دکفایت ضرورت نشته.

او واقعه هم داده چه کفایت فی الانساب باره کنبې چه څومره روایتونه هم پیش کولی شی په هغې یو. هم داسې نه دې چه نقد او کلام نه خالی وی. (۲) دکفایت انساب باره کنبې دټولو نه قوی دلیل دحضرت علی رضی الله عنه دې چه په ترمذی کنبې دې. «یاصلی، ثلاث لا توخرها: الصلاة اذا احانت والجنائز اذا حضرت، والایم اذا وجدت لها کفو» (۳) امام بیهقی فرمائی چه دکفایت په باب کنبې دټولو نه امثل هم دادې (۴)

څوک دچا کفو دې؟ امام اعظم رحمته الله علیه فرمائی چه قریش دیو بل دپاره کفو دی. دقریشونه علاوه عام عرب دیو بل دپاره کفو دی، او هیڅ یوعجمی د عربی دپاره کفو نه دې. «لان العجم ضیعوا انسابهم» شوافع نه هم یو روایت کنبې دا تفصیل منقول دې. لیکن دهغوی صحیح قول دادې چه بنو هاشم او بنو المطلب خلقو باندې مقدم دی اوددوی نه علاوه باقی بعضی د بعضو دپاره کفو دی. (۵)

کفایت حق الله دې یا حق المرءة: کفایت حق الله دې یا حق المرءة والاولیاء، دجمهور علماء مسلک دادې چه کفایت حق الله نه دې دا حق المرءة والاولیاء دې، اوچونکه دا دهغوی حق دې، ځکه جمهور علماء او ائمه ثلاثه فرمائی چه کفایت صحت نکاح دپاره شرط نه دی، دبښځې او اولیاء په رضا مندئی سره غیر کفو کنبې که نکاح اوشی نودرست دی، امام احمد بن حنبل رحمته الله علیه هم یو روایت داشان دې او ددوی بل روایت دادې چه کفایت صحت نکاح دپاره شرط دې. (۶)

(۱) فتح الباری: ۱۶۴/۹.

(۲) وفي الفتح: ۱۶۴/۹، ولم یثبت فی اعتبار الکفاه بالنسب حدیث.

(۳) عمده القاری: ۸۷/۲۰.

(۴) السنن الکبری للبیهقی، کتاب النکاح، باب اعتبار الکفاه: ۱۳۲/۷.

(۵) فتح الباری: ۱۶۴/۹.

(۶) اوگوری المغنی لابن قدامه: کتاب النکاح: رقم المساله: ۵۱۸۹، ۲۶/۷ مختصر العلماء للطحاوی

کتاب النکاح: ۲/۲۵۳.

امام بخاری رحمته الله چونکه صرف دین کنبې دننه کفایت اختیاری وې. نسب و حریت وغیره کنبې کفایت اعتبار دهغوی په نیز درست نه ده. ددې وجې هغوی په دې باب کنبې خپل مذهب لره د ثابتولو دپاره داسې روایتونه پیش کړي دي چه دهغې نه معلومېږي چه خانداني لحاظ سره د اوچتي درجې ښځه غیر کفو کنبې نکاح شوې ده. لکه په رومبي حدیث کنبې دي چه د هندبنت الولید بن عتبه بن ربیعہ نکاح حضرت سالم سره اوشوه، چه دې د یو انصاری ښځې آزاد شوې غلام وو او هند بنت الولید قریشیه وه. دشان دباب په دویم روایت کنبې دي چه ضباعه بنت الزبیر حضرت مقداد بن الاسود په نکاح کنبې وه، حضرت مقداد غیر قریشی وو. حالانکه حضرت ضباعه قریشیه وه.

[۴۸۰۰] حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ عَنْ الزُّهْرِيِّ قَالَ أَخْبَرَنِي عُرْوَةُ بْنُ الزُّبَيْرِ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا أَنَّ أَبَا حُدَيْفَةَ بْنَ عُتْبَةَ بْنَ رَبِيعَةَ بْنَ عَبْدِ شَمْسٍ وَكَانَ مِنْ شُهَدَاءِ بَدْرٍ أَمَرَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَبَنَّى سَالِمًا وَالْكُحَّةُ بِنْتُ أَخِيهِ هِنْدُ بِنْتُ الْوَلِيدِ بِنْتُ عُتْبَةَ بْنَ رَبِيعَةَ وَهُوَ مَوْلَى لَامِرَةَ مِنَ الْأَنْصَارِ كَمَا تَبَنَّى النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ زَيْنًا وَكَانَ مِنْ تَبَنَّى رَجُلًا فِي الْجَاهِلِيَّةِ دَعَا النَّاسَ إِلَيْهِ وَفَرَّ مِنْ مِيزَانِهِ حَتَّى انْزَلَ اللَّهُ أَدْعُوهُمْ لِأَيِّمِهِمْ إِلَى قَوْلِهِ وَمَوَالِيكُمْ فَرَدُّوا إِلَى أَيْمِهِمْ فَمَنْ لَمْ يَعْلَمْ لَهُ أَبٌ كَانَ مَوْلَى وَخَافِي الدِّينِ فَجَاءَتْ سَهْلَةَ بِنْتُ سُهَيْلِ بْنِ عَمْرِو الْقُرَشِيِّ ثُمَّ الْعَامِرِيَّةُ وَهِيَ امْرَأَةُ أَبِي حُدَيْفَةَ بْنِ عُتْبَةَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَتْ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَتَاكَ كُنَّا تَرَى سَالِمًا وَكَذَا وَقَدْ انْزَلَ اللَّهُ فِيهِ مَا قَدْ عَلِمْتَ قَدْ كَرَّ الْحَدِيثُ [۳۷۷۸].

امام بخاری رحمته الله دا حدیث په دوه ځایونو کنبې ذکر کړې دي. یوه په دې ځانې کنبې او یو په کتاب المغازی «باب شهود الملائكة بدرا» نه پس «باب بلاء ترجمه» کنبې او په هغه ځانې کنبې مونږ ددې حدیث تفصیل بیان کړې دي.

[۴۸۰۱] حَدَّثَنَا عُبَيْدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا أَبُو اسَامَةَ عَنْ هِشَامِ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ دَخَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى ضَبَاعَةَ بِنْتِ الزُّبَيْرِ فَقَالَ هَذَا لَعَلَّكَ ارْتَدْتَ الْحَبْرَ قَالَتْ وَاللَّهِ لَا أَحْدُنِي إِلَّا وَجَعَةٌ فَقَالَ هَذَا نَجَى وَاسْتَرِطَى وَقَوْلِي اللَّهُمَّ فَعَلِي حَيْثُ حَبَسْتَنِي وَكَانَتْ تَحْتَ الْيَقْدَادِ مِنَ الْأَسْوَدِ

حضرت عائشه رضی الله عنها نه روایت دي چه حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله ضباعه بنت الزبیر بنت عبدالمطلب لره راغلواو تپوس ئې ترې اوکړو چه شاند تاسود حج کولو اراده کړې ده ټوهغې اوونیل چه څه په خپل بدن کنبې درد محسوسوم (یعنی بيماره یم، په بدن کنبې مې درد او تکلیف) حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله ورته او فرمائیل تاسو حج ته لاړ شئ او شرط اوکړئ او دا اوائې چه انې الله تعالی ځما په احرام کنبې دحلاییدو ځانې هغه دي چه په کوم ځانې کنبې ته مالره د بيمارنې په وجه منع کړې، (یعنی په کوم مقام باندې چه ماته کوم غذریا بيماری راپیښه شی نو په هغه ځانې کنبې به ماته داحرام نه دوتلو اختیار وی) اوضباعه (قریشیه)

خو په دې کښې امام بنوری رحمته الله علیه نه تسامح شوې ده ، ځکه چه علامه ظفر احمد عثمانی رحمته الله علیه اعلا السنن کښې صراحتاً لیکلی دی «اخرجها البخاری فی کتاب النکاح لاقی العمه» (۱)

[۳۸۰۲] حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا يَحْيَى عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ قَالَ حَدَّثَنِي سَعِيدُ بْنُ أَبِي سَعِيدٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ تَنْكُحُ الْمَرْأَةَ لِأَرْبَعٍ لِبَاطِنِهَا وَلِجَسْبِهَا وَجَمَاحِهَا وَلِدِينِهَا فَأَطْفَرِ بَذَاتِ الدِّينِ تَرَبَّتْ يَدَاكَ
حضرت ابوهريره رضي الله عنه نه روايت دې چه حضرت نبی کریم او فرمائیل چه دخلورو خیزونو په وجه ښځې سره نکاح کول پکار دی. ① مال ② حسب ③ بنائست ④ دینداری او تاسو د دین والا په ذریعه کامیابی حاصله کړنې. (که په چا کښې دا ټول صفات وی نو سبحان الله! او که ټول نه وی نو بیا دینداری باندې دارومدار کول پکار دی.

قوله: فَأَطْفَرِ بَذَاتِ الدِّينِ: امام بخاری رحمته الله علیه هم په دې جمله کښې خپل مذهب ثابت کړې دې چه د حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله دا ارشاد دې خبرې طرفته مشیردې چه اصل خیز هم دین دې. هم ددې اعتبار اهم او ضروری دې. امام ابن ماجه د حضرت عبداللہ بن مسعود رضي الله عنه نه دا قسمه یو روایت نقل فرمائیلې دې.

((لاتزوجوا النساء لحسنهن ففسق حسنهن أبردیهن .. أي يهلكهن ... ولاتزوجوهن لأموالهن ففسق أموالهن أن تغنيهن ولكن تزوجهن على الدين وأمة سوداء ذات دين أفضل)) (۲)

قوله: لا ید... ملائدة: تبتیدل، «ورهام» بیوقوفه ښځه یعنی دیبوقوفې ښځې مال عقل مند سړې لره ددې مخکښې ټیټوی او دې دکم عقلې ښځې لږه تابع کوی.

قوله: تَرَبَّتْ يَدَاكَ: «تَرَبَّتْ» باب سمع نه دې ، په معنی دخیرن ، د جمله د فقرنی نه کنایه ده، او په طور د بددعاء استعمالیږی، علامه ابن العربی رحمته الله علیه فرمائی چه په دې مقام باندې دې جملې لره به جزا جوړولې شی اوددې دپاره به شرط محذوف وی «أی ان لم تظفر بذات الدين تربت يداك» (۳)

(۱) اوگوری اعلا السنن: ۱۰/۴۳۷ ، باب الاشتراط فی الحج والعمرة.

(۲) فتح الباری: ۱۶۸/۹ _ وقال بکیر الاسدی:

اول عمت المرم عمت ترايه
وقال آخر:

واذا كنت تفتي ايها بهجالة
فاتهما منها كما هي منها
ولا تطلب البيت الدخ فاعاله
فان الذي ترجو من المال عندها
من الناس فانظر من ابوها وخالها
كذلك تلعان اريد مثالها
ولا بد ذا عقل لورهام مالها
سيال عليه شومها و عيالها

(۳) فتح الباری: ۱۶۸/۹.

حضرت حسن بصری رضی اللہ عنہ ته یوسری اوونیل چه خما یولور ده ، خمادی سره ډیر زیات محبت دی . مختلفو خلقو راته دنکاح پیغام رالیږلی دی ، تاسواووانی چه خه ددی واده کوم سړی سره اوکړم ؟ حضرت حسن بصری رضی اللہ عنہ او فرمائیل چه ددی واده داسې سړی سره اوکړه چه دالله ج نه ویریږی او که د هغه ستادلورنه نفرت وی نو په هغې به ظلم نه کوی (۱)

[۴۸۰۳] حَدَّثَنَا ابْرَاهِيمُ بْنُ حَمْزَةَ حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي حَازِمٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ سَهْلِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ مَا تَقُولُونَ فِي هَذَا قَالَوا حَرَامٌ أَنْ يَنْكَحَ وَأَنْ يُشَقَّ وَأَنْ يُشَقَّ قَالَ ابْنُ يُسْتَمَّةَ قَالَ لَمْ سَكَتَ قَوْمُ رَجُلٍ مِنْ فَقَرَاءِ الْمُسْلِمِينَ فَقَالَ مَا تَقُولُونَ فِي هَذَا قَالَوا حَرَامٌ أَنْ يَنْكَحَ وَأَنْ يُشَقَّ وَأَنْ يُشَقَّ قَالَ ابْنُ يُسْتَمَّةَ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هَذَا خَيْرٌ مِنْ مِلِّ الْأَرَضِ مِثْلُ هَذَا [۲۰۸۲] (۲)

په سند کښې د «ابن ابی حازم» نه مراد عبدالعزيز دی ، دابوحازم نوم سلمه بن دينار دی ، عبدالعزيز خپل پلار سلمه بن دينار نه روایت کوی .

حضرت سهیل بن سعد رضی اللہ عنہ روایت دی چه دحضور اکرم صلی اللہ علیہ وسلم سره یوسړې تیر شو نو حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم دحضرات صحابه کرام رضی اللہ عنہم نه تپوس اوکړو چه تاسو ددې سړې په باره کښې څه وائی ؟ نو هغوی او فرمائیل چه داسې ددې خبرې مستحق اوسزاوار دې چه که چرته دده دنکاح پیغام اولیږلې شی نو نکاح به ئې اوکړې شي ، که سفارش اوکړی نو دده سفارش به قبول کړې شي ، اوکه خبره اوکړی نو دده خبره اوریدلې شي ، حضرت سهل فرمائی چه حضور نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم خاموش شو . په دې کښې یو فقیر مسلمان تیر شو ، حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل چه تاسو ددې سړی په باره کښې څه وائی ؟ هغوی عرض اوکړو چه دې ددې مستحق دې که دې دنکاح پیغام اولیږی نو نکاح به ئې اونه شی او که سفارش اوکړی نو هغه به قبول نشی اوکه خبره اوکړی نو دده خبره نه اوریدلې کیږی ، په دې باندې حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل چه دا فقیر ددغه رنگ ټولو مالدارو نه بهتر دې .

امام بخاری رحمته اللہ علیہ ددې حدیث نه ترجمه الباب ثابت کړې دې او فرمائی چه اصل اعتبار دین او دینداری ده ، ددې نه علاوه دمال اوحسب هیڅ اعتبار نشته دې ځکه چه حضور نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم یو دیندار فقیر سړی لره دیو مالدارنه بهتر او افضل خودلې دې .

حضور اکرم صلی اللہ علیہ وسلم سره دوه سړی چه تیر شوی وو دا څوک وو ؟ حافظ ابن حجر رحمته اللہ علیہ وائی چه ماته ددې دواړو نومونه معلوم نه دی . (۳) بعضی حضراتو ددې فقیر مسلمان نوم جمیل بن سراقه رضی اللہ عنہ خودلې دې (۴)

(۱) ارشاد الساری : ۱۱/۳۶۵ .

(۲) واخرجه البخاری ایضاً فی کتاب الرقاق باب فضل الفقير رقم الحديث : ۶۰۸۲ ، وابن ماجه فی کتاب الزهد . باب فضل الفقراء رقم الحديث : ۴۱۲۰ .

(۳) فتح الباری : ۱۶۹/۹ .

(۴) فتح الباری : ۱۶۹/۹ .

علامه قسطلانی رحمۃ اللہ علیہ لیکي : «واطلاعه التفصیل علی الغنی المذكور لایلزم منه تفصیل کل تقریر من کل غنی... کما لا یغنی.. نعم فیہ تفصیلہ مطلقا لالدين فیطابق الترجمة. (۱)»
 پہ دے باندے بہ تفصیلی کلام بہ مخکنے پہ بہ کتاب الرقاق کنے د باب فضل الفقر لاندے راشی.

۱۴=بَابُ الْأَكْفَاءِ فِي الْمَالِ وَتَرْوِيجِ الْمُقِلِّ الْمُتْرِيَةِ

[۴۸۰۴] حَدَّثَنِي يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ عَنْ عُقَيْلٍ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ قَالَ أَخْبَرَنِي عُرْوَةُ أَنَّهُ سَأَلَ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا وَأَنَّ خِفْتُمْ أَنْ يُقْطِلُوا فِي الْيَتَامَى قَالَتْ يَا ابْنَ أَخْتِي هَذِهِ الْيَتِيمَةُ تَكُونُ فِي خَجَرٍ وَلَيْسَ قَبْرُ عَبٍّ فِي بَهَائِهَا وَمَالُهَا وَيُرِيدُ أَنْ يَنْتَقِصَ صَدَاقُهَا فَهَبُوا عَنْ نِكَاحِهَا أَلَا أَنْ يُقْطِلُوا فِي الْكُمَالِ الصَّدَاقِ وَأَمَرُوا بِنِكَاحِ مَنْ سِوَاهُنَّ قَالَتْ وَاسْتَفْتَى النَّاسُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعْدَ ذَلِكَ فَأَنْزَلَ اللَّهُ وَاسْتَفْتُونَكَ فِي النِّسَاءِ أَلَمْ تَنْكِحُوهُنَّ فَأَنْزَلَ اللَّهُ لَهُمَنَّ الْيَتِيمَةَ إِذَا كَانَتْ ذَاتَ جَمَالٍ وَمَالٍ رَغِبُوا فِي نِكَاحِهَا وَنَسِيَهَا وَاسْتَفْتَى فِي الْكُمَالِ الصَّدَاقِ وَإِذَا كَانَتْ مَرْغُوبَةً عَنْهَا فِي قِلَّةِ الْمَالِ وَالْجَمَالِ تَرَكَوْهَا وَآخَذُوا غَيْرَهَا مِنَ النِّسَاءِ قَالَتْ فَكَيْفًا يَتَرَكَوْنَهَا حِينَ يَرْتَمُونَ عَنْهَا فَلَيْسَ لَهُمَنَّ أَنْ يَنْكِحُوْهَا إِذَا رَغِبُوا فِيهَا إِلَّا أَنْ يُقْطِلُوا لَهَا وَيُعْطَوْهَا حَقَّهَا الْأَوْفَى فِي الصَّدَاقِ [۲۳۱۳:۱].

«المقل» : فقیر. «المتریة» (دمیم بہ ضمہ ، داء بہ سکون ، دراء بہ کسر او د یاء بہ فتحہ سرہ). «هل القی لها اثر» : یعنی مالدارہ بنسخہ.
 دامام بخاری رحمۃ اللہ علیہ بہ نیز مال کنے د کفایت اعتبار نشته دے.

«الاکفاء فی المال» نہ پس د «ترویج المقل المتریة» اضافہ دے طرفتہ اشارہ کولو دپارہ دہ چہ یو فقیر اومسکین سرے د مالدارے بنسخی سرہ نکاح کولے شی.
 د کفایت فی المال بہ سلسلہ کنے حضرات آئمہ کرام کنے اختلاف دے.
 حضرات حنفیہ اوحنا بلہ د کفایت فی المال اعتبار کوی. (۲) دابن قاسم مالکی ہم دامسلک دے. (۳) اود امام شافعی رحمۃ اللہ علیہ ہم صحیح مسلک ہمدادی. (۴)
 دامام مالک رحمۃ اللہ علیہ مسلک ہم دا دے چہ کفایت فی المال غیر معتبر دے. (۵)

(۱) ارشاد الساری: ۳۶۶/۱۱.

(۲) الفقہ الاسلامی وادلته: ۲۴۰/۷.

(۳) اوگوری الشرح الصغیر علی اقرب المسالک الی المذهب الامام مالک للدر دیر ، کتاب النکاح ۴۰۰/۲ ، خو هغوی د ابن قاسم دنوم تصریح نہ دہ کرے.

(۴) فتح الباری: ۱۷۰/۹.

(۵) اختلاف العلماء ۲۵۲/۲ ، فی الاکفاء فی النکاح والمدونة الکبری ، کتاب النکاح ۱۶۳/۲-۱۶۴ ، والحاوی الکبیر للماوردی: ۱۴۱/۱۱.

دامام احمد بن حنبل رحمته الله يودا قول هم ددي مطابق دي (١) اودامام شافعي رحمته الله هم دا

مسلك دي . (٢)

دكفائت في المال مطلب دادې چه سړي په نفقه او مهر دواړو باندې قادر وي . دحنيفه هم دا ظاهر روايت دي (٣) البته امام يوسف رحمته الله فرماني چه كفائت في المال نه دسړي په نفقه باندې قادر كيدل مراد دي . كه په مهر باندې قادر وي او كه نه وي . (٤)

اويودادې چه «كفائت في المال في اليسار والغنى» ددي مطلب دادې چه په مالدارني او غناء كښې مساوات دي ، امام ابوحنيفه رحمته الله او امام محمد رحمته الله هم دا اعتبار كړي دي . دا حضرات فرماني چه كه ښځه مالداره وي اوسړي سره ددي په مقابله كښې مال كم وي نو دښځې دپاره دا خبره عموماً د شرم سبب گرځي او بيا هغه دتفوق او تعالى اظهار كوي . (٥) چه دهغې په وجه دزوجين په مينځ كښې ناگوارۍ پيداشي او ازدواجي ژوند كامياب پاتې نشي .

امام بخاري رحمته الله دكفائت في المال اعتبار نه كوي ، دهغوي په نيز صرف كفائت في الدين معتبر دي . هغوي په دې باب كښې په دې ځانې كښې چه كوم روايت ذكر فرمائيلې دي دهغې تشريح په كتاب التفسير كښې د سورة النساء په تفسير كښې تير شوې دي . په هغې كښې دي چه «الا ان يقسطوا في اكمال الصداق» ددي نه امام بخاري رحمته الله ترجمه الباب ثابتوي ، چونكه دا عام دي اوهر هغه سړي دپاره دي چه پوره مهر ادا كړي كه هغه مقل وي يا مكثر ، مال ده سره زيات وي او كه كم ، په دې كښې «مكثر» هيڅ قيد نشته دي ، ددي نه معلومېږي چه د كفائت في المال هيڅ اعتبار نشته دي .

١٨ = بَابُ مَا يَتَّقِي مِنْ شُؤْرِ الْمَرْأَةِ وَقَوْلِهِ تَعَالَى

(إِنَّ مِنْ أَزْوَاجِكُمْ وَأَوْلَادِكُمْ عَدُوًّا لَكُمْ) [التغابن: ١٣]

دامام بخاري رحمته الله مقصد دادې چه په ښځه كښې بعضي صفات دنجوست هم كيدشي . لكه ژبه نې خرابه وي ، په خبره خبره باندې دشور او جنگ عادت وي ، ددي نه بچ كيدل پكار دي . دقرآن پاك آيت (إِنَّ مِنْ أَزْوَاجِكُمْ وَأَوْلَادِكُمْ عَدُوًّا لَكُمْ) نه مراد دي طرفته اشاره كړي ده چه ستاسو بعضي ښځې ستاسو دښمنانې دي . رشته دارو سره تعلقات خرابوي ، جنگ او فساد كوي او په خاندان كښې دتلخي سبب جوړېږي .

(١) المغنى لابن قدامة: ٢٩/٧ . شرط الكفاءة . كتاب النكاح.

(٢) فتح الباري: ١٧٠/٩ ، داشان اوگوري العزيز شرح الوحيد الوجيز للرافعي ، كتاب النكاح: ٥٧٦/٧ . القول في الكفاءة في النكاح والحاوي الكبير: ١٤٧/١١ .

(٣) الهداية: ٢٩٠/٢ . كتاب النكاح.

(٤) الهداية: ٢٩٠/٢ . كتاب النكاح.

(٥) الهداية: ٢٩٠/٢ . كتاب النكاح.

[٤٨٠٥] حَدَّثَنَا اِبْنُ مَعْيَلٍ قَالَ حَدَّثَنِي مَالِكٌ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ حَمْزَةَ وَسَالِمِ ابْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ الشُّؤْمُ فِي الْمَرْأَةِ وَالْذَاوِ وَالْقُرَيْسِ

[٤٨٠٦] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مِنْهَالٍ حَدَّثَنَا زَيْدُ بْنُ زُرَيْعٍ حَدَّثَنَا عُمَرُ بْنُ مُحَمَّدٍ الْعَقْلَانِيُّ عَنْ أَبِيهِ عَنْ ابْنِ عُمَرَ قَالَ ذَكَرُوا الشُّؤْمَ عِنْدَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ كَانَ الشُّؤْمُ فِي شَيْءٍ فِى الدَّارِ وَالْمَرْأَةِ وَالْقُرَيْسِ [ر: ١٩٩٣]

[٤٨٠٧] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُونُسَ أَخْبَرَنَا مَالِكٌ عَنْ ابْنِ حَازِمٍ عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدَانَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِنْ كَانَ فِي شَيْءٍ فِى الْقُرَيْسِ وَالْمَرْأَةِ وَالْمَسْكِينِ [ر: ٢٤٠٣]

[٤٨٠٨] حَدَّثَنَا اَدَمُ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ سُلَيْمَانَ التَّيْمِيِّ قَالَ سَمِعْتُ اَبَا عُمَرَ النَّهْدِيَّ عَنْ اِسَامَةَ بْنِ زَيْدٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ مَا تَرَكْتُ بَعْدِي فِتْنَةً اَضَرَّ عَلَى الرِّجَالِ مِنَ النِّسَاءِ

حضرت عبدالله بن عمر رضي الله عنه روایت دی ہے حضرت رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم فرمائی ہے کہ نہ حسرت پہ بخشہ کنی او کور کنی او آس کنی وی. (۱)

پہ دویم روایت کنی دی ہے کہ حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم پہ مخکنی دحوست ذکر اوشو نو حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل ہے کہ نہ حسرت دی نو پہ کور کنی دی او پہ بخشہ کنی دی او پہ آس کنی دی.

پہ دی روایت کنی اشکال کی ہے کہ حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم پہ یو روایت کنی دی ہے ((لاعدوی ولا طیة)) (۲)

پہ دی کنی بدشگونئی نہ منع فرمائیل شوے ده ، بخشہ ، کور او آس کنی دننه د شوم داتصور بدفالی او بدشگونئی ده. پہ ظاہرہ پہ دواہرہ قسمہ روایتونو کنی تعارض دی.

① امام مالک رحمہ اللہ احادیث بابہ خیلہ ظاہری معنی باندی محمول کرے دی. او فرمائیل نی دی ہے کہ احادیث دعام قانون نہ مستثنی دی. (۳)

② بعضی حضرات فرمائی ہے کہ احادیث د قران پاک دآیت «مَا أَصَابَ مِنْ مُصِيبَةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي أَنْفُسِكُمْ إِلَّا فِي كِتَابٍ مِنْ قَبْلِ أَنْ نَبْرَأَهَا» سورہ مائیدہ دی. (۴)

(۱) نقل الحافظه ابوذر الہروی عن البخاری ان شوم الفرس اذا كان حزونا وشوم المرأة سوء خلقها وشوم الدار سوء جارها وقال غيره . شوم الفرس ان لا يغزى عليها وشوم المرأة لا تلد وشوم الدار ضيقها وقيل شوم المرأة غلامها _ (ارشادلساری: ۳۶۸/۱۱).

(۲) صحيح مسلم مع تكملة فتح المهلم . كتاب الطب باب لاعدوی ولا طیة: (۳۷۰).

(۳) تكملة المهلم: ۴/۳۸۰ كتاب الطب.

(۴) تكملة فتح المهلم: ۴/۳۸۰ كتاب الطب.

⑤ بعضو حضراتو دا جواب کړې دې چه دا کلام شرط سره دې . لکه څنگه چه په دې خانې کښې د باب په دویم حدیث کښې دې «ان کان الشوم» حرف شرط سره دې او مطلب دادې چه شوم ونحوست که په څه څیز کښې کیدیشی نو هغه ښځه ، کور او آس کښې کیدیشی . (۱) لیکن شوم په څه څیز کښې نه وی ددې وجې په دې دریو څیزونو کښې ددې تصور نشی کیدی .

⑥ بعضې عالمانو فرمائیلی دی چه په حقیقت کښې دشوم دوه قسمونه دی . یو شوم په معنی د عدم موافقت او دویم شوم په معنی دنحوست ، حدیث باب کښې شوم بمعنی عدم موافقت دې او «لا عدی ولا طیر» کښې شوم دنحوست په معنی کښې دی . په دې صورت کښې به د شوم دار مطلب داوی چه هغه تنګ وی او په هغه خانې کښې گواندېانو ښه نه وی یا په هغه خانې کښې آب و هوا خرابه وی ، داشان د شوم مراة مطلب دادې چه دهغه اولادنه وی . ژبه ئې گز وی ، د عفت او پاکدامنی خیال نه ساتی ، او دشوم فرس مطلب دادې چه هغه په جهاد کښې په کار رانشی ، سرکښه وی یا ددې قیمت زیات وی . (۲)

امام بخاری رحمته الله دا روایت په دې خانې کښې د حضرت عبدالله بن عمر رضی الله عنهما نه نقل کړې دې . امام مسلم رحمته الله د حضرت ابوهریره رضی الله عنه نه نقل کړې دې . امام طحاوی رحمته الله د حضرت عائشه رضی الله علیه نه نقل کړې دې چه کله هغې د حضرت ابوهریره رضی الله عنه دا روایت واوریدو نو خفه شوه او وې فرمائیل چه د حضرت ابوهریره رضی الله عنه ته صحیح یاد نه دې پاتې شوې . حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله داشان نه دی فرمائیلی چه په زمانه د جاهلیت کښې په خلقو ښځه ، کور او آس کښې د بدشگونۍ عقیده لرله . حضرت رسول الله صلی الله علیه و آله ددې عقیدې تردید فرمائیلی وو . امام طحاوی رحمته الله خپل رجحان دې طرفته ظاهر کړې دې . (۳)

۱۹ = باب الْحَرَّةُ تَحْتَ الْعَبْدِ

[۴۸۰۹] (۲) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ أَخْبَرَنَا مَالِكٌ عَنْ رِبْعَةَ بْنِ أَبِي عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنْ الْقَاسِمِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ كَانَتْ فِي بَرِيرَةَ ثَلَاثُ سَنٍ عَتَقَتْ فَخَبَّرَتْ وَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْوَلَاءُ لِيْنُ اعْتَقَ وَدَخَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ

(۱) تكملة فتح الملهم: ۳۸۱/۴. كتاب الطب.

(۲) لامع لدراری: ۲۶۷/۹.

(۳) فتح الباری: ۶۲/۶. باب الجهاد.

(۴) اخرجه مسلم في العتق : باب : انما الولاء لمن اعتق : رقم : ۱۵۰۴ . (سنن) طرائق وأحكام شرعية استفاد منها الناس جميعا (فخیرت) خيرها رسول الله صلی الله علیه و آله في اليقاء عنه زوجها وافراقه وفسخ نكاحه (الولاء لمن اعتق) انظر كتاب العتق ، (برمة) قدر متخذ من حجر وقيل من غيره (أدم البيت) ما يوتد به مما يوجد في البيت عادة (الم ار البرمة) أي اين الطعام الذي كان يطبخ فيها (هو عليها) أي هي ملكته بسبب التصديق به عليها . ونحن نملكه بسبب اهدائها لانامنه وعليه فقد اختلف سبب الملك فاختلف الحكم وجازلنا أكله).

عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَبَرَمَةً عَلَى النَّارِ فَقَرَّبَ إِلَيْهِ خُبْرًا وَادَمَّرَ مِنْ أَذْمَرِ الْبَيْتِ فَقَالَ الْمَرَارُ الْبُرْمَةُ قِيلَ لَمْ تُصَدِّقْ بِهِ عَلَى بَرِيرَةَ وَالتَّائِثُ كُلُّ الصَّدَقَةِ قَالَ هُوَ عَلَيْهَا صَدَقَةٌ وَلَنَا هَدِيَّةٌ (۱: ۵۱۱۴، ۵۱۱۵)
 د امام بخاری رحمہ اللہ مقصد دادی چہ د آزادی بنسخی غلام سرہ نکاح جائز دہ. دلیل کنبی
 ہغوی دحضرت بریرہ عنہما حدیث پیش کری دی. چہ دہغی خاوند مغیث غلام وو. اوربرہ
رحمہما اللہ وینخہ وہ. روستو بیا حضرت بریرہ تہ آزادی ملاؤ شوہ او خیار عتق ہم ملاؤ شو،
 دااختیار ملاویدل ددی خبری دلیل دی چہ آزادیہ بنسخہ دغلام پہ نکاح کنبی پاتی کیدیشی.
 لیکن ظاہر دی چہ دا استدلال پہ ہغہ وخت کنبی صحیح او مکمل کیدیشی چہ کلہ
 مخکنبی دا ثابت شی چہ حضرت بریرہ د آزادی پہ وخت کنبی حضرت مغیث رحمہ اللہ غلام
 وو. او دا قطعی طور باندی ثابتیدلی نشی. خکہ چہ پہ دے سلسلہ کنبی روایات مختلف
 دی. بعضو روایاتو نہ معلومیہی چہ دبریرہ دآزادی پہ وخت کنبی حضرت مغیث رحمہ اللہ آزاد
 وو. او دبعضی روایاتو نہ معلومیہی چہ ہغہ غلام وو. دحضرت عبداللہ بن عباس رحمہما اللہ او
 حضرت عائشہ رحمہا اللہ روایتونہ پہ دے سلسلہ کنبی نقل کیہی. حضرت مغیث رحمہ اللہ د بریرہ د
 آزادی پہ وخت کنبی غلام وو. (۱)

البتہ دحضرت عائشہ رحمہا اللہ روایت کنبی اختلاف دی. بعضو روایتونہ دبریرہ د آزادی پہ
 وخت کنبی د حضرت مغیث رحمہ اللہ غلام کیدل معلومیہی او بعضو نہ آزادی. (۲) گنی د
 ترجمۃ الباب دثبوت دپارہ بہ دا روایت نہ پیش کولی. دخیار مسئلہ مخکنبی کتاب الطلاق
 کنبی مستقل باب لاندی رازی، د مذاہب ائمہ تفصیل بہ پہ ہغہ خانہ کنبی بیانیری.
 دحدیث مفہوم دادی چہ دحضرت بریرہ پہ واقعہ کنبی شرعی مسئلہ دی. رومی مسئلہ
 داد چہ «الولاء لمن اعتق» یعنی حق ولاء دآزاد کنندہ حق دی، دوئمہ مسئلہ دادہ چہ خیار
 عتق یعنی بریرہ تہ دآزادی نہ اختیار ورکری شوہی وو کہ غواہی نو مغیث سرہ اوسیرہی یا
 نہ. اودریمہ مسئلہ دادہ چہ «ہوعلیہا ولنا ہدیۃ» چہ حضرت رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم کور تہ داخل شو
 . اندونی پہ اور باندی پرتہ وہ، حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم لہ روتی او دکور سالن راوہی شو.
 حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم تہوس اوکرو چہ ددی شہ وجہ دہ چہ بہ دسترخوان باندی دانہنی سالن
 پہ نظر نہ راخی نو جواب ورکری شو چہ پہ دی کنبی دحضرت بریرہ ورکری شوہی صدقی
 غوبنہ دہ. او حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم صدقہ نہ خوری. نو پہ دی باندی حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم
 اوفرمائیل چہ ہغہ دہ دپارہ صدقہ زمونہ دپارہ ہدیہ دہ. (نو داشان تبدل ملک نہ تبدل عین
 مسئلہ ہم ددی واقعی نہ معلومہ شوہ).

۲. = بَابُ لَا يَتَرَوُجُ أَكْثَرُ مِنْ أَرْبَعٍ لِقَوْلِهِ تَعَالَى :

﴿مَثْنَى وَثُلَاثَ وَرِبَاعًا﴾ (النساء: ۲). وَقَالَ عَلِيُّ بْنُ الْحُسَيْنِ عَلَيْهِمَا السَّلَامُ يَعْنِي مَثْنَى أَوْ
 ثُلَاثًا أَوْ رِبَاعًا وَقَوْلُهُ جَلَّ ذِكْرُهُ أُولَى اخِيعَةِ مَثْنَى وَثُلَاثَ وَرِبَاعًا يَعْنِي مَثْنَى أَوْ ثُلَاثَ أَوْ رِبَاعًا.

[۴۸۱۰] حَدَّثَنَا مُحَمَّدٌ أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ عَنْ هِشَامٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ أَنَّ خِفْتُمْ الْأَثْقِطَ وَافِي الْيَتَامَى قَالَتْ الْيَتِيمَةُ تَكُونُ عِنْدَ الرَّجُلِ وَهُوَ لَهَا قَيْدٌ وَجَعَلَ عَلَى مَالِهَا وَيُسِيءُ صُحْبَتَهَا وَلَا يُعْدِلُ فِي مَالِهَا فَلْيَتَوَزَّعْ مَا طَابَ لَهُ مِنَ النِّسَاءِ سَوَاهَا مَنِّي وَثَلَاثٌ وَبِئَاءَ [ر: ۲۳۲۲].

د خلورو نه د زیاتو ښځو سره دنکاح عدم جواز متعلق تفصیل دسوره نساء په تفسیر کښې تیر شوې دې. په هغه ځانې کښې ونیلې شوی وو چه اهل ظاهر او بعضی خارجی دخلورو نه دزیاتو ښځو د جواز قائل دی. علامه عبدالحی لکهنوی رحمه الله علیه د شرح وقایه په حاشیه کښې په "عمدة الراية" کښې دقاضی شوکانی د طرف نه دخلورو نه دزیاتو ښځو سره دنکاح دجواز قول منسوب کړې دې او لیکلی ئې دی چه «وقد زاد بعضو افاضل الین وهو محدثین علی الشوکانی نغمة فی الطنبور، فأجابهم نکاح النساء من غیر حصص». (۱) خو حقیقت دادی چه علامه شوکانی طرفته دا نسبت کول درست نه دی. ځکه چه هغوی په «نیل الاوطار» کښې په دې مسئله باندې بحث کړې دې. او صفائی سره ئې لیکلی دی چه دقران پاک په آیت باندې اگر چه دخلورو نه زیاتو ښځو سره دنکاح په جواز باندې استدلال کولې شی لیکن دحضرت رسول کریم ﷺ احادیث او اجماع امت د خلورو نه زیاتو ښځو سره دنکاح اجازت ندې ورکړې، ددې وجې دخلورو نه زیاتو ښځو سره نکاح کول جائز نه دی. (۲)

۲۱=باب

﴿وَأَمَّا أَنْتُمْ اللَّاتِي أَرْضَعْنَكُمْ﴾ (النساء: ۲۳). وَتَحْرُمُ مِنَ الرِّضَاعَةِ مَا يَحْرُمُ مِنَ النَّسَبِ﴾
امام بخاری رحمه الله په دې ځانې کښې درضاعت مسائل بیان فرمائی. په بعضو نسخو کښې

په دې ځانې کښې د «كتاب الرضاع» عنوان هم قائم کړې شوې دې. (۳) «رضاعت» د را په کسره او فتحه د دواړو رنگه لوستلې کیږی (۴)

پد لغت کښې د «رضاعت» معنی رازی «مص الصبی اللبن من الثدي» یعنی د سینو نه دبچی پی رودل او په اصطلاح کښې «رضاعت» وائی «مص الصبی اللبن البرأة فی مدة مخصوصة» (۵)

قوله: يحرم من الرضاعة ما يحرم من النسب: یعنی نسب چه په کوم ځانې کښې دحرمت باعث دې نو په هغه ځانې کښې رضاعت هم حرمت هم پیدا کوی. بعض حضرات

(۱) حاشیه عمده الراية: ۱۷/۲: کتاب النکاح.

(۲) نیل الاوطار: ۱۷۰/۶، باب العدد المباح للحرو والعبد، کتاب النکاح.

(۳) ارشاد الساری: ۳۷۴/۱۱.

(۴) تعلیقات هدایه للشیخ عبدالحی الکنوی: ۳۲۰/۲، کتاب الرضاع، وارشاد الساری: ۳۷۴/۱۱.

(۵) وفی الشریعة عبارة عن مص مخصوص، وهو ان يكون صبیاً رضیعاً، من ثدی مخصوص، وهو ثدی الادمیة، فی وقت مخصوص (کذافی حاشیه الهدایة: ۳۲۰/۲).

ددې قاعدې کليې څه استثنائي صورتونه هم راويستلی دي . حافظ ابن حجر رحمته الله څلور صورتونه مستثنی کړي او هغه ليکي:

«اربع نسوة يحرمن في النسب مطلقا وفي الرضام قد لا يحرمن من الاول ، أما الاخرى في النسب حرام لأنها إما أزواجهم أو زوجاتهن ، وفي الرضام قد تكون أجنبية فترضع الأم فلا تحرم على أجدادها الثانية أما الرضام حرام لأنها إما أزواجهم أو زوجاتهن ، وفي الرضام قد تكون أجنبية فترضع الحفيد فلا تحرم على جده الثالثة جدّة الولد في النسب حرام لأنها إما أم أو أم زوجة وفي الرضام قد تكون أجنبية أرضعت الولد فيجوز لوالده أن أيتزوجها الرابعة أخت الولد حرام في النسب لأنها بنت أو ريبة وفي الرضام قد تكون أجنبية فترضع الولد فلا تحرم على الولد وهذه القصور الأربع اقتصر عليها جماعة ولم يتشأن الجمهور شيئا» (۱)

حافظ ابن حجر رحمته الله دا څلور صورتونه ذکر فرمائيلی دي . علامه ابن نجيم دکنز په شرح کښي يو اتيا (۸۱) صورتونه بيان کړي دي . (۲) حقيقت دادي چه دا استثنائي صورتونه مستثنی منقطع نه قبيل نه دي . وجه دا ده چه حرمت رضاعت په هغه وخت کښي ثابتيږي کله چه درضاعت رشته هم په دې حيثيت سره اوموندي شي . چه په کوم وخت کښي هغه په نسب کښي حرام وي . دحيثيت په بدليدو صورتونو کښي حرمت نه پاتې کيږي ، فقهاء کرام چه استثنائي صورتونه بيان کړي دي ، په هغې کښي دحرمت نه کيدو وجه دا ده چه په هغې کښي حيثيت بدل شوې دي .

دې نه پس دي دا خبره په ذهن کښي وي چه مرضعه طرفته حرمت عام وي . يعنی رضيع باندې مرضعه هم حرام ، ددې خاوند هم ، ددې اصول وفروع هم اوداشان ددې دخاوند اصول وفروع هم ټول حرام دي . او درضيع دطرفنه چه کوم حرمت وي هغه صرف فروع دپاره دي ددې داصول دپاره نه دي . (۳)

[۴۸۱۱] حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ قَالَ حَدَّثَنِي مَالِكٌ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي بَكْرٍ عَنْ عُمَرَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ أَنَّ عَائِشَةَ زَوْجَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَخْبَرَتْ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ عِنْدَهَا وَأَمَّا سَمِعَتْ صَوْتَ رَجُلٍ يَسْتَاذِنُ فِي بَيْتِ حَفْصَةَ قَالَتْ فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ هَذَا رَجُلٌ يَسْتَاذِنُ فِي بَيْتِكَ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَرَأَيْتَ فَلَانًا يَعِمُّ حَفْصَةَ مِنَ الرِّضَاعِ قَالَتْ عَائِشَةُ لَوْ كَانَ فَلَانٌ حَيًّا لَعِمَهَا مِنَ الرِّضَاعِ دَخَلَ عَلَى فَقَالَ نَعَمْ الرِّضَاعُ نَحْرُ مَاءِ نَحْرٍ مَوْلَا دَعَا [ن: ۲۵۰۳] .

قوله: لَوْ كَانَ فَلَانٌ حَيًّا لَعِمَهَا مِنَ الرِّضَاعِ دَخَلَ عَلَى: په دې کښي اشکال دادي چه مخکښي په باب لبن الفحل کښي روایت کښي رازی ، په هغې کښي دحضرت

(۱) فتح الباری : ۱۷۶/۹ .

(۲) اوگوری البحر الرائق: ۲۳۳/۳ ، کتاب الرضاع .

(۳) ارشاد الساری: ۳۷۵/۱۱ .

عائشه رضی اللہ عنہا رضاعی تره حضرت افلح حضرت عائشه رضی اللہ عنہا کره دراتلو اجازت اوغو بشلو .
 دحجاب نزول شوې وو . حضرت عائشه رضی اللہ عنہا انکار اوکړو اوکور ته نې ورته دراتگ اجازت
 ورکړو . هرکله چه حضور نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم تشریف راوړو نو حضرت عائشه رضی اللہ عنہا ورته د افلح
 دراتگ ذکر او فرمائیلو نو حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم ورته او فرمائیل چه هغه ته اجازت ورکړه .
 نو هغې ورته دراتگ اجازت ورکړو . نوددې راتلونکی روایت نه معلومیږي چه د حضرت
 عائشه رضی اللہ عنہا تره ژوندې وو ، او روایت باب نه معلومیږي چه هغه فوت شوې وو . په دواړو
 روایتونو کښې په ظاهره تعارض معلومیږي .

ابوالحسن تابعی نه چه کله ددې تعارض متعلق تپوس اوکړې شو نو هغوی او فرمائیل چه
 دراصل د حضرت عائشه رضی اللہ عنہا دوه رضاعی ترونه وو . یو د حضرت صدیق اکبر رضی اللہ عنہ رضاعی
 رور وو او دهغه انتقال شوې وو ، په دې ځانې حدیث باب کښې د هغه ذکر دې . اودویم تره
 نې د حضرت عائشه رضی اللہ عنہا د رضاعی پلار نسبې رور وو . چه دهغه نوم افلح وو . په راتلونکی
 روایت کښې د هغه ذکر دې . خودواړه بیل بیل واقعات دي . (۱)

د حضرت افلح راتگ نه مخکښې حضرت عائشه رضی اللہ عنہا انکار ولې اوکړو؟ که د افلح د
 راتگ واقعه د حضرت حفصه رضی اللہ عنہا د حدیث باب والا واقعې نه مخکښې وی نو انکار
 معقول دې . اوکه ددې نه پس وی نو بیا د انکار وجه دا کیدای شي چه حضرت عائشه رضی اللہ عنہا
 پوهیدله چه اجازت ددې د تره دپاره دې چه د حضرت حفصه رضی اللہ عنہا د تره پشان وو او د حضرت
 حفصه رضی اللہ عنہا تره دهغې دنسبې دپلار رضاعی رور وو . حالانکه حضرت افلح د حضرت عائشه
رضی اللہ عنہا د رضاعی پلار نسبې رور وو . نو اگر چه حضرت عائشه رضی اللہ عنہا ته د حضرت حفصه رضی اللہ عنہا
 دواقعې نه دنسبې پلار رضاعی رور حکم معلوم شوې وو خو بیا هم دې ته د رضاعی پلار
 دنسبې رور حکم اوسه پورې معلوم نه وو ، ځکه حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم د معلومولو نه پس هغه
 ته دراتگ اجازت ورکړو .

او دا هم ممکن دی چه حضرت عائشه رضی اللہ عنہا دا گنړې چه اوس هغه حکم باقی پاتې نشو ، چه
 د حضرت حفصه رضی اللہ عنہا قصه کښې د رضاعی تره دپاره اجازت وو .

اودا هم ممکن دی چه حضرت حفصه رضی اللہ عنہا ددېرې مودې تیریدو په وجه حضرت حفصه رضی اللہ عنہا
 والا واقعه یاده نه وی . (۲)

[۴۸۱۲] حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا يَحْيَى عَنْ شُعْبَةَ عَنْ قَتَادَةَ عَنْ جَابِرِ بْنِ زَيْدٍ عَنْ ابْنِ
 عَبَّاسٍ قَالَ قِيلَ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا تَزَوِّجُ ابْنَةَ حَمْزَةَ قَالَ إِنَّهَا ابْنَةُ أَخِي مِنَ
 الرِّضَاعَةِ

د جابر بن زید کنیت ابوالشعشاء دې ، دې بصری دې ، او دنوم نه زیات په کنیت سره
 مشهور دې . (۳)

(۱) فتح الباری: ۱۷۴/۹.

(۲) مذکوره تفصیل دپاره اوگوری فتح البازی: ۱۷۵/۹.

(۳) عمده القاری: ۹۲/۲۰.

قوله: قِيلَ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: دمسلم به روایت کنبی تصریح ده چه حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله نه دا خبره کوونکې حضرت علی رضی الله عنه وو. (۱) هغوی حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله ته اوونیل چه تاسو دحضرت حمزه رضی الله عنه لور سره واده ولې نه کوئی؟ حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله او فرمائیل چه هغه خما د رضاعی رور لورده . یعنی خما رضاعی وریره ده. (ددې وجې هغې سره خما نکاح شرعی لحاظ سره صحیح نه ده).

حضرت علی رضی الله عنه ته غالباً دامعلوم نه وو چه حضرت حمزه رضی الله عنه دحضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله رضاعی رور وو. اودا هم کیدیشی چه هغوی ته معلوم وو خو دحضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله دپاره نې د اخصوصیت په ذهن کنبی وی. (۲)

دحضرت حمزه رضی الله عنه ددې لور دنوم متعلق مختلف اقوال بیان شوی دی. حافظ ابن حجر رحمته الله اووه اقوال ذکر کړی دی. ① امامه ② عماره ③ سلمی ④ عائشه ⑤ فاطمه ⑥ امه الله ⑦ یعلی. (۳)

قوله: بِشَرِّ بْنِ عُمَرَ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ سَمِعْتُ قَتَادَةَ سَمِعْتُ جَابِرَ بْنَ زَيْدٍ مِثْلَهُ: [۲۵۰۲]:

داتعلیق دې . دمخکنی حدیث په سند کنبی عتغنه دي، ((من قتاده عن جابر بن زید)) قتاده بن زید دعامه چونکه مدلس دی ددې وجې امام بخاری رحمته الله دا تعلیق فرمائیلې دې ، په دې کنبی تحدیث تصریح دې ، علامه عینی رحمته الله لیکي:

«وهذا تعلیق ، رواه مسلم عن محمد بن یحیی عنه ، وفائدته عند البخاری لبيان سماع قتادة عن جابر بن زيد لانه مدلس» (۴)

[۴۸۱۳] حَدَّثَنَا الْحَكَمُ بْنُ نَافِعٍ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ عَنْ الزُّهْرِيِّ (۵) قَالَ أَخْبَرَنِي عُرْوَةُ بْنُ الزُّبَيْرِ أَنَّ زَيْنَبَ بِنْتُ أَبِي سَلَمَةَ أَخْبَرَتْهُ أَنَّ أُمَّ حَبِيبَةَ بِنْتُ أَبِي سُفْيَانَ أَخْبَرَتْهَا أَنَّهَا قَالَتْ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّكِ أُمِّي أَخْبَرْتَنِي أَنَّكِ أُمِّي فَقَالَ أَوْحَيْتَنِي ذَلِكَ فَقُلْتُ نَعَمْ لَسْتُ لَكَ بِمُحَلِّيَةٍ وَأَحَبُّ مَنْ

(۱) فتح الباری: ۱۷۶/۹.

(۲) ارشاد الساری: ۳۷۵/۱۱.

(۳) فتح الباری: ۱۷۶/۹.

(۴) عمده القاری: ۹۳/۲۰.

(۵) واخرجه البخاری ایضا فی باب: (وربانیکم اللاتی فی حجورکم) رقم الحدیث: ۴۹۰۰. وباب (وان تجمعوا بین الاختین الا ما قد سلف) رقم الحدیث: ۴۹۰۱. وباب عرض الانسان ابنته واخته علی اهل الخیر . رقم الحدیث ۴۹۱۶. و فی کتاب النفقات . باب المراضع من الموالیات وغیرهن . رقم الحدیث: ۵۳۷۳. واخرجه مسلم فی کتاب الرضاع . باب تحریم الریبة واخت المرأة رقم الحدیث: ۱۴۴۹. والنسائی فی کتاب النکاح باب تحریم الریبة التي فی حجرة تحریم الجمع بین الام والبنات . رقم الحدیث ۵۴۱۵ و ۵۴۱۶. وابن ماجه فی کتاب النکاح باب یحرم من الرضاع ما یحرم من النسب . رقم الحدیث: ۱۹۳۹. وابوداود فی کتاب النکاح باب ما یحرم من الرضاعة ما یحرم من النسب رقم الحدیث: ۲۰۵۶.

مَا رَكِبْنِي فِي خَيْرِ اخْتِي فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ ذَلِكَ لَا يَحِلُّ لِي قُلْتُ فَأَتَا
نَحْنُكَ أَتَاكَ تُرِيدَانِ تَنْكِحُ بِنْتَ أَبِي سَلَمَةَ قَالَ بِنْتُ أُمِّ سَلَمَةَ قُلْتُ نَعَمْ فَقَالَ لَوَأْتَاهَا لَمْ تَكُنْ
رَبِّبْنِي فِي خَيْرٍ مَا حَلَّتْ لِي أَمَّا لَا بِنْتُهُ أُخِي مِنَ الرِّضَاعَةِ اَرْضَعْنِي وَأَبَا سَلَمَةَ ثَوْبَةٌ فَلَا
تُعْرِضَنَّ عَلَيَّ بَنَاتِي كُنَّ وَلَا أَخَوَاتِي كُنَّ قَالَ عُرُوَّةُ وَلَوْ بِنْتُ مَوْلَاةٍ لِأَبِي هَلَبُ كَانَ أَبُو هَلَبٍ
اعْتَمَقَهَا فَأَرْضَعَتْ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَمَّا مَاتَ أَبُو هَلَبٍ أَرَاهُ يُعَضُّ أَهْلَهُ بِشَرِّ حَبِيبَةٍ قَالَ
لَهُ مَا ذَا الْقَبِيلَةِ قَالَ أَبُو هَلَبٍ لَمْ أَلْقَ بَعْدَكُمْ غَيْرًا لِي سَقِيتُ فِي هَذِهِ بَعَثَاتِي ثَوْبَةٌ [۴۸۱۷، ۴۸۱۸، ۴۸۳۱، ۵۵۷، ۵۰]

حضرت ام حبیبہ رضی اللہ عنہا نے روایت دی ہے ہجے حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم تہ اوونیل چہ یارسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اتاسو خمہ خور دختر ابو سفیان سرہ وادہ اوکرتی ، حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم اوفرمانیل چہ آیا ستا دا خوینہ ده ؟ (یعنی تہ پہ بن باندی بد نہ گنہی) ، ما اوونیل چہ اوس ہم خہ ستاسو یو بنخہ نہ یم ، ددی وجہی خہ خپلہ خور ستاسو دذات دنیسگری دپارہ شریکول غوارم ، پہ دی باندی حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم اوفرمانیل چہ هغه مالرہ جائز نہ ده (یعنی د دوؤ خوریندو نکاح یو سرہ کول جائز نہ دی) ، پہ دی باندی ما اوونیل چہ مونرہ آوریدلی دی چہ تاسو دام سلمی لور سرہ نکاح کول غوارتی ، حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم اوفرمانیل چہ د ام سلمی لور سرہ ؟ ما اوونیل چہ او جی ، حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم اوفرمانیل کہ هغه خمہ ربیبہ نہ وی نو بیا به ہم خمہ دپارہ حلالہ نہ وه خکہ چہ هغه خمہ رضاعی وریرہ ده ، ماته او ابوسلمہ تہ یو ثوبیہ نومې بنخې پی راکری وو. (مطلب دادی چہ هغه خمہ ربیبہ ده اوربیبہ سرہ نکاح کول صحیح نہ دی ، لیکن کہ ربیبہ هم نہ وی نو بیا هم هغه خمہ دپارہ حلالہ نہ وه ، خکہ چہ هغه خمہ رضاعی وریرہ ده ، نو په دی وجه په دی کنبی دوه حرمتونه جمع شوی دی .

① ربیبہ کیدل ② او رضاعی وریرہ) نو تاسو ماته خپلې خویند او لونړه مه پیش کوئی .
عروہ وائی چہ ثوبیہ دابولهب وینخه وه ، ابولهب هغه آزاده کړې وه ، او بیا هجے حضرت رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم تہ پی ورکړی وو . هرکله چہ ابولهب مړ شونو دهغه دکور والو نه هغه په خوب کنبی اولیدوچه ډیر په خراب حالت کنبی دی او تپوس ئې ترې اوکړوچه خہ معامله ده ؟ هغه جواب ورکړو چہ کله ستانه جداشوی یم نو ډیر سخت عذاب کنبی یم ، البته دثوبیہ دآزادولو په وجه لږې شان اوبه راته ملاویری .

دا حدیث امام بخاری رحمہ اللہ په دی ځانې کنبی په رومبی خل ذکر فرمائیلې دی . ددی نه مخکښی په بخاری کنبی نه دی تیر شوی .

قوله: **انکم اخیتي بنت ابی سفیان** : دحضرت ابوسفیان ددی لور نوم خه ووچه کومې سره دنکاح کولو دپارہ حضرت ام حبیبہ رضی اللہ عنہا حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم تہ وئیلی وو ، په دی سلسله کنبی روایات مختلف دی . د صحیح مسلم او نسائی په روایت کنبی ددی نوم " عزه " راغلې دی ، د طبرانی په روایت کنبی " حمنه " دی او بعضو روایتونو کنبی " دره " دی لیکن مشهور " عزه " دی . (۱)

قوله: لَسْتُ لَكَ بِمُخَلِّيَةٍ: «مخلیه» دا اخلاء باب افعال نه دې داسم فاعل مونث صیغه ده یعنی څه ستا یوازې او بڼې نه خالی بی بی نه یم، بڼې خو هسې هم ماسره دی نو څما خوږ به هم په دوی کښې شریکه شی.

قوله: فَإِنَّا نَحْدُثُ أَنَّكَ تُرِيدُ أَنْ تُنَكِّحَ بِنْتَ أَبِي سَلَمَةَ: «نحدث» دا باب تفعیل نه دجمع متکلم مجهول صیغه ده، یعنی مونږ ته دا خبره خودلې شوې ده، د ابو سلمه ددې لور نوم دطبرانی په روایت کښې "دره" راغلې دې، اودابو داود روایت کښې "دره" او "دره" شکل سره وارد شوې دې. (۱)

په دې خانې کښې شک کیږي چه حضرت ام حبیبه رضی الله عنہا دحضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله نه دا سوال ولې کړې وو حالانکه په قران مجید کښې «وَدَبَّابِكُمْ إِلَيْي فِي مَحْجُورِكُمْ» وارد شوی دی، حافظ ابن حجر ددې په جواب کښې لیکي:

وكان امر حبيبه لم تطلع على تحريم ذلك، اما لان ذلك قبل نزول آية التحريم واما بعد ذلك فقلت انه من خصائص النبي صلی الله علیه و آله (۲)

قوله: وَتُوبِيَّةٌ مَوْلَاةٌ لِأَبِي هَبْ: توبیه دحضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله رضاعی مور وه، او دابو لهب ونځه وه، د هغې ځونې مسروح وو. ده سره حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله دهغې پېی رودلی وو، دا دهغه وخت خبره ده چه کله حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله حلیمه سره نه وو، توبیه حضرت حمزه رضی الله عنه او حضرت ابو سلمه ته پېی ورکړې وې. چه ددې په وجه دحضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله رضاعی ورور شو.

دتوبیه داسلام متعلق اختلاف دې، ابن منده په صحابه کرام رضی الله عنهم کښې ددې ذکر کړې دې، ابو نعیم فرمائی دی چه ابن منده نه علاوه چا هم ددې داسلام ذکر نه دې کړې، (۳) حافظ ابن حجر رحمته الله هم په "الاصابة" کښې ددې ذکر په صحابه کرام رضی الله عنهم کښې کړې دې. (۴) حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله به ددې ډیر زیات احترام کولو، او مدینې منورې ته دهجرت کولو نه پس به دې لږه مکې معظمې ته هدیه لېږلې. ددې وفات په کال ۹ هجری کښې د غزوه خیبر نه پس شوې دې. (۵)

قوله: وَكَانَ أَبُو هَبْ أَعْتَقَهَا فَأَرْضَعَتْ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: ددې جملې نه معلومیږي چه ابو لهب مخکښې توبیه ازاده کړې وه، اودې نه پس ئې حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله ته پېی ورکړې وو. لیکن دسیرت په کتابونو کښې ددې خلاف دی، البته علامه سهیلی

(۱) فتح الباری: ۱۷۸/۹.

(۲) فتح الباری: ۱۷۸/۹.

(۳) فتح الباری: ۱۸۰/۹. وعمده القاری: ۹۳/۲۰.

(۴) الاصابه فی تمیز الصحابه: ۲۵۸/۴.

(۵) عمده القاری: ۹۳/۲۰. والاصابه: ۲۵۸/۴.

نقل کری دی چه ددی عتاق رضاع نه مخکینی وو. (۱)

قوله: أَرِيَهُ بَعْضُ أَهْلِهِ بِشَرِّ حَبِيبَةٍ: «آری» دا دمجهول صیغه ده. او متعدی دوه مفعول دی «آری رأی اهلها بعض اهلها فی المنام» په دې خانې کنبې دروینت نه مراد منام دې «حبیبه» (دخا) په کسره او دیا په سکون سره، حالت، حاجت، مسکنت، ته وئیلې شی. «هات الرجل بحبیبه سوء» یعنی سړی په خراب حالت کنبې شپه تیره کړه. دېغوی شرح "شرح السنه" کنبې دخا فتحه سره «حبیبه» دې. او دمستملی په نسخه کنبې «حبیبه» د خا معجمه سره دې، «آری فی حالة غائبة من کل غیور» (۲)

دمرگ نه پس ابولهب چا په خوب کنبې لیدلې وو؟ علامه سهیلی رحمته الله علیه نقل کری دی چه حضرت عباس رضی الله عنه دا خوب کتلې وو، چنانچه علامه سهیلی رحمه الله علیه فرمائی چه: ان انعماس قال: لما مات ابولهب رايته في منام بعد حول في شر حال: فقال ما لقيت بعدكم راحة الا ان العذاب يخفف عني كل يوم اثنين قال وذاك ان النبي صلى الله عليه وسلم ولد يوم الاثنين وكانت ثوبه بشرات اهلها ببولده فاعتقها. (۳)

قوله: لَمْ أَلْقَ بَعْدَكُمْ غَيْرَ آتِي: په روایت کنبې د «لم الق» مفعول به ذکر نه دې کړې شوې، ابن بطال فرمائی دی چه دبخاری په روایت کنبې مفعول به نه دې ذکر شوي حالاتکه دې نه بغير معنی درست نه ده، د اسماعیل په روایت کنبې دی چه «لم الق بعدكم راحة» او د عبد الرزاق په روایت کنبې دی چه «لم الق بعدكم راحة» یعنی ستا نه پس مې هېڅ راحت اونه موندو. (۴) او د قسطلانی په نسخه کنبې «لم الق بعدكم غیور» دی. (۵)

قوله: غَيْرَ آتِي سُقِيَتْ فِي هَذِهِ بَعَثَ آتِي تَوْبِيَّةً: «سقيت» دا دباب ضرب واحد متکلم مجهول صیغه ده، د «فی هذه» مشار الیه په دې خانې کنبې روایت کنبې ذکر نه ده، د عبد الرزاق په روایت کنبې دی چه «وآشار ال النقرة بين الابهام والقي تليها من الاصابع» (۶) ددې روایتونونه معلوم شو چه د «هذه» مشار الیه «نقرة» ده یعنی ابهام او د شهادت دگوتې په مینځ کنبې چه کوم وړوکې شان کنده وی د هغې طرفته اشاره وه، مطلب دادې چه ددې

(۱) فتح الباری: ۱۸۰/۹.

(۲) اوگوری تفصیل دپاره عمده القاری: ۹۴/۲۰.

(۳) فتح الباری: ۱۸۰/۹.

(۴) فتح الباری: ۱۸۰/۹.

(۵) ارشاد الساری: ۳۷۶/۱۱.

(۶) عمده القاری: ۹۴/۲۰.

دواړو گوتو په مینځ کښې چه کوم معمولی شان ځانې خالی دې په دومره مقدار کښې ماته لږې شان اوبه راکولې شی ، اوددې وجه داده چه ما ټویه آزاده کړې وه . ابولهب ټویه د شهادت دگوتې په اشارې سره آزاده کړې وه ، ددې وجې الله ﷻ ورته ددې په بدله کښې دده د گوتې د مینځ ځانې په برابر اوبه ورکوی او ورته راحت رسوی .

یو اشکال او دهغې جواب : د حدیث نه معلومیږي چه په آخرت کښې به کافرانو ته هم دهغوی نیک عمل فائده ورکوی ، حالانکه په قران پاک کښې دی چه ﴿وَقَدْ مَنَّ اللَّهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ إِذْ هَبَّا مَتَشَوْا فِي الْأَرْضِ﴾ ددې آیت کریمه نه معلومیږي چه کفارو ته دهغوی عمل په آخرت کښې فائده نه ورکوی ، په ظاهره په دواړو کښې تعارض دې .

① ددې جواب یو دا ورکړې شو چه په روایت کښې دی چه د «غیرانی سقیت» دا حصه حضرت عروه نه مرسلأ نقل شوې ده ، موصولا نه ده ، لهدا ددې اعتبار نشته دې ، او ضحیح خبره هغه ده په کومه باندې دقران پاک آیت دلالت کوی چه کفارو ته به دهغوی نیک اعمال هیڅ فائده نه ورکوی . (۱)

② اوکه دا موصول هم تسلیم کړې شی نوییا هم دا خوب دې حجت نه دې (۲)

③ او دې لره خصوصیت هم گروزلې شی ځکه چه ددې واقعي تعلق دحضرت نبی کریم ﷺ سره وو ، چه ددې په وجه ابولهب سره دا خصوصی رعایت اوکړې شو ، علامه قرطبی رحمه الله فرماني چه : «هذا التخفيف خاص بهذا وبهين ورد النص فيه» (۳)

۲۲ = بَابُ مَنْ قَالَ لَا رِضَاعَ بَعْدَ حَوْلَيْنِ لِقَوْلِهِ تَعَالَى :

﴿حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ لِيَنْ أَزَادَ أَنْ يَتِمَّ الرِّضَاعَةُ﴾ (البقرة: ۲۲۲) وَمَا يَحْرُمُ مِنْ قَلِيلِ الرِّضَاعِ وَكَثِيرِهِ .

امام بخاری رحمه الله په دې باب کښې دوه مسئلې بیان کړې دي ① پومبې مسئله دمودې درضاعت ده ، دجمهورو عالمانو په نیز درضاعت موده دوه کاله ده . دامام مالک رحمه الله ، امام شافعی رحمه الله ، امام احمد رحمه الله ، امام ابویوسف رحمه الله او امام محمد رحمه الله مسلك هم دا دې . (۴)
امام ابوحنیفه رحمه الله فرماني چه درضاعت موده دیرش میاشتي (دوه نیم) کاله ده . (۵)
امام بخاری رحمه الله دجمهورو عالمانو تائید کوی ، دلیل کښې هغوی دقران پاک دا آیت پیش کوی چه ﴿وَالْوَالِدَاتُ يُرْضِعْنَ أَوْلَادَهُنَّ حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ﴾ په آیت مبارک کښې د رضاعت موده دوه کاله خودلې شوې ده .

۱) عمده القاری: ۹۵/۲۰. وفتح الباری: ۱۸۱/۹.

۲) عمده القاری: ۹۵/۲۰.

۳) فتح الباری: ۱۸۱/۹.

۴) الهدایه: ۳۲۰/۲. کتاب الرضاع.

۵) الهدایه: ۳۲۰/۲. کتاب الرضاع.

امام ابوحنیفه رحمته الله استدلال دقران پاك دبل آیت نه دې ، چه په هغې كښې دې چه **«وَمَلَلَهُ وَفَطْلُهُ ثَلَاثُونَ شَهْرًا»** په دې كښې مدت دحمل اومدت درضاعت دواړو دپاره دیرش میاشتي یعنی دوه نیم کاله موده ذکر شوې ده.

البته په دې باندې اشكال کیږي چه دحمل موده خو بالاتفاق دوه کاله ده. اود امام ابوحنیفه رحمه الله علیه د استدلال نه معلومیږي چه موده د حمل دوه نیم کاله ده.

صاحب هدایه ددې جواب ورکړې دې چه په آیت کریمه كښې اگر چه موده دحمل اوموده د رضاعت دواړو دپاره دوه نیمه کاله موده بیان شوې ده ، البته په موده دحمل

كښې دحضرت عائشه رضی الله عنها دیو حدیث په وجه شپږ میاشتې كمې كړې شوې دی **«(لَا يَكُونُ الْحَمْلُ أَكْثَرَ مِنْ سِتِّينَ قَدْرًا يَتَحَوَّلُ ظِلُّ التَّعْوَلِ)»** (۱) یعنی بچي دوه کاله پس دمور خیته كښې د چرخي د تار د چکر برابر هم نه پاتې کیږي ددې حدیث په وجه موده دحمل كښې شپږ میاشتې كمې او كړې شو. (۲)

خو په دې باندې اشكال کیږي دحضرات حنفیه په نیز خو داخبار آحاد په وجه دقران پاك آیت كښې نسخ نشته دې. دحضرت عائشه رضی الله عنها مذکوره حدیث خو موقوف دې، ددې وجې نه دا به نسخ څنگه وی. هم په دې وجه حضرت مولانا حضرت انور شان کشمیری رحمته الله فرمائی چه **«(ما جاء به صاحب الهداية ههنا فهو ركك جدا)»** (۳) ځكه چه دحضرت عائشه رضی الله عنها نه دآیت منسوخ كیدل لازم رازی چه جائز نه دی.

په دې ځانې كښې شك كول نه دی پكار چه دحضرت عائشه رضی الله عنها اثر ناسخ نه دې بلکه مخصوص دې. ځكه چه تخصیص عام وی جبكه آیت كښې دعدد ذكر دي ، چه خاص قبیل دې. ددې وجې په دې صورت كښې اثر ناسخ به وی مخصوص به نه وی. (۴)

علامه نسفی رحمته الله یو خبرخ ښه كړې ده او هغه دا چه آیت کریمه كښې دحمل نه **«حمل فی البطن»** مراد نه دې بلکه **«حمل فی الایدی»** مراد دې. د آیت مطلب به په دې صورت كښې دا وی چه په دوه نیم کاله موده كښې بچی لږه په غیر كښې اخستې شی ، په لاسونو كښې اوچتولې شی اوده لږه دپښو نه خلاصولې شی. (۵)

خو په دې كښې هیڅ شك نشته دې چه دجمهور ومذهب راجح او ددوی دلائل قوی دی ، دحنفیه په نیز هم فتوی دصاحبینو په دلائلو باندې ده او درضاعت موده دوه کاله ده ، خو كه یو بچی دوه کاله پس نور د دوه نیمو کالو موده كښې دننه پي اورودل نو په هغه وخت به حرمت رضاعت احتیاطاً تسلیمولې شی.

(۱) اوگوری سنن دار قطنی: ۴۲۲/۳ ، باب المهر و سنن کبری للبيهقي: ۴۳/۷ ، باب ماجاء فی اکثر الحمل).

(۲) اوگوری الهدایه: ۳۲۰/۲ ، کتاب الرضاع).

(۳) فیض الباری: (۴).

(۴) فیض الباری: (۴).

(۵) تفسیر مدارک: ۲۵/۵).

قوله: وما یحرم من قليل الرضاع وكثيرة: په دې ځانې كښې ا امام بخاری رحمته الله د دوسه مسئله بیان فرمائی او هغه دا چه حرمت درضاعت په څومره مقدار كښې دېښو څكلو نه به ثابت وی ، په دې سلسله كښې څلور مذهبونه مشهور دی .

① رومي مذهب دادې چه رضاعت قليل وی او كه كثير ، نو په دې سره به حرمت درضاعت ثابت وی . دحضرات حنفیه ، امام مالك رحمته الله ، سفیان ثوري رحمته الله ، امام اوزاعي رحمته الله ، سعيد بن المسيب رحمته الله اود حضرت حسن بصری رحمته الله هم دا مسلك دي . امام احمد رحمته الله مشهور روایت هم ددې مطابق دي (۱)

② دویم مسلك دادې چه حرمت رضاعت كم از كم د درې رضعات نه ثابتېږي . ددې نه كم نه ، د دوداظهري رحمته الله ، ابن المنذر رحمته الله ، اسحاق بن راهويه رحمته الله هم دا مذهب دي ، او دامام احمد رحمته الله هم يو روایت ددې مطابق دي (۲)

③ درېم مذهب دادې چه د پنځو رضعاتونه به حرمت درضاعت ثابت وی ، ددې نه اقل كښې حرمت درضاعت به ثابت نه وي ، دا پنځه رضعات هم متفرق اوقاتو كښې پكار دي . د امام شافعي رحمته الله هم دا مسلك دي ، او امام احمد رحمته الله يو روایت هم ددې مطابق دي ، (۳)

④ څلورم مسلك دادې چه دلسو رضاعتو نه به كم كښې حرمت درضاعت ثابت نه وي ، د حضرت حنصه رضي الله عنها هم دا مسلك دي ، اود حضرت عائشه رضي الله عنها نه هم دا روایت شوې دي ، (۴) حضرت عائشه رضي الله عنها نه لس ، اووه او پنځه رضاعات مختلف روايات منقول دي . (۵)

چه كوم خلق وائی چه درې رضاعات به محرم وی نوهغوی دصحيح مسلم روایت «لا تحرم البسة ولا البستان ولا الاملاجة ولا الاملاجات» (۶) ددې نه استدلال كوی .

چه څوك خمس رضاعات لره محرم گنړی ، هغوی دحضرت عائشه رضي الله عنها روایت نه استدلال كوی چه په هغې كښې دی چه «الزول في القران عشر رضعات معلومات فنسخ من ذلك خمس وصار لار خمس رضعات معلومات فتوى رسول الله ﷺ والا مرعى ذلك» .

دا دترمذی روایت الفاظ دی . او دصحيح مسلم په روایت كښې دی چه «كان فيما ازل من القران عشر رضعات معلومات يحرمن ثم نسخن بخمس معلومات فتوى رسول الله ﷺ وعفي ما بقا من القران» (۷)

(۱) عمده القاری: ۹۶/۲۰.

(۲) عمده القاری: ۹۶/۲۰.

(۳) فتح التقدیر: ۳۰۵/۳.

(۴) اوگوري موطا امام مالك : ۵۳۶ ، باب رضاع الصغير.

(۵) عمده القاری: ۹۶/۲۰.

(۶) صحيح مسلم ، كتاب الرضاع: ۹۶/۲۰.

(۷) سنن الترمذی ، كتاب الرضاع ، باب ماجاء لا تحرم البسة ولا البستان : ۴۵۶/۳ . صحيح مسلم ، كتاب

الرضاع : ۴۶۸/۱ - ۴۶۹.

دجمهورو استدلال دقران پاک آیت (وَأَمَهُتُكُمْ إِلَیَّ أَزْوَاجُكُمْ) نه دې . چه په دې کښې مطلق رضاعت لره سبب د تحریم گنولې شوې دې ، د قلیل وکثیر څه قید نشته دې ، او کتاب الله باندې خبر واحد نه تقید و تخصیص ذریعه څه زیاتې نشی کولې . (۱)

داشان دحضرت نبی کریم ﷺ ارشاد دې چه «وَمِنْ الرِّضَاعِ مَا يَحْرِمُ مِنَ النِّسَابِ» په دې کښې هم مطلق درضاعت محرم گنولې شوې دي . بلکه یو روایت کښې د «قليله وكثيره» تصریح هم وارد شوې ده . (۲) او په دې روایت کښې ټول رجال ثقات دی . په ځانې کښې روایت باب کښې «فانما الرضاعة من المجاعة» هم مطلق دي او قلیل او کثیر په دې برابر دی

ترکومې چه تعلق دې دهغه روایاتو چه دهغې نه امام شافعی رحمه الله و غیره استدلال کوی ، جمهور فرمائی چه هغه منسوخ دي ، حضرت ابن عباس رضی الله تعالی عنهما ته چا د «لا تحرم الرضعة ولا الرضعتان» ذکر او کړو نو هغوی او فرمائیل چه «قد كان ذلك فاما اليوم فالرضعة الواحدة تحرم» (۳) [۴۸۱۴] حَدَّثَنَا ابُو الْوَلِيدِ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ الْأَشْعَثِ عَنْ أَبِيهِ عَنْ مَسْرُوقٍ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دَخَلَ عَلَيْهَا وَعِنْدَهَا رَجُلٌ فَكَأَنَّهُ تَغَيَّرَ وَجْهُهُ فَكَأَنَّهُ كَرِهَ ذَلِكَ فَقَالَتْ أَنَّهُ أَخِي فَقَالَ انْظُرْنَ مَنْ أَخَوَانُكُنَّ فَأَتَمَّا الرِّضَاعَةَ مِنْ الْمَجَاعَةِ (۴: ۲۵۰۴)

داشعث دپلار نوم سلیم بن اسود محاربی دي او دده کنیت ابوالشعثا دي (۴)

قوله: وَعِنْدَهَا رَجُلٌ: حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه ددې سړی نوم خوماته معلوم نشو خو ځما خیال دي چه دا دحضرت عائشه رضی الله عنها درضاعی تره ابوالقیس خونی وو (۵) دده په کنلو سره دحضرت نبی کریم ﷺ څېره مبارکه دناگوارنې په وجه بدله شوې وه ، حضرت عائشه رضی الله عنها فرمائی چه دا ځما رضاعی رور دي . نو حضرت نبی کریم ﷺ او فرمائیل او گوره چه ستا رضاعی روڼه کوم کوم دی ځکه چه دضاعت تعلق د اولرې سره دي یعنی دحرمت رضاعت دبچپن نه داشان په پښو رودلو سره ثابتیږي چه هغه پي دبچی اولرې ختموی اودده دپاره خوراک جوړ شی .

قوله: مَا إِخْوَانُكُنَّ: په دې کښې "ما" بمعنی "من" ده ، دکشمیهنی په روایت کښې «من اخوانک» دی . (۶)

(۱) اوگوری احکام القرام للجصاص: ۱۲۴/۲-۱۲۶.

(۲) اوگوری جامع المسانید للخوازی ، ۹۷/۲ ، الباب الثالث والعشرون فی النکاح . وعقود الجواهر المنیفة: ۱۵۹/۱ . باب الرضاع.

(۳) احکام القرآن للجصاص: ۱۲۵/۲ . مطلب اختلف السلف فی التحريم بقليل الرضاع.

(۴) ارشاد الساری: ۳۸۰/۱۱ .

(۵) فتح الباری: ۱۸۳/۹ .

(۶) فتح الباری: ۱۸۳/۹ .

حافظ ابن حجر رحمته الله د «انها الرضاعة من المجاعة» معنی بیانوی او لیکلی چه :

ای الرضاعة تثبت بها الحرمة وتحل بها الخلوة هي حيث يكون الرضيع طفلا لسد اللبن جوعته لان معدته ضعيفة يكفيها وينبت بذلك لحمه فيصير كجزء من المرضعه فيشترك في الحرمة مع اولادها فكانه قال، ورضاعة معتبرة الا بغنية عن المجاعة والمطعمة من المجاعة كقوله تعالى ﴿اطعمهم من جرم﴾ (۱)

۳۳= بَابُ لَبَنِ الْفُعْلِ

[۴۸۱۵] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ أَخْبَرَنَا مَالِكٌ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ عُرْوَةَ بْنِ الزُّبَيْرِ عَنْ عَائِشَةَ أَنَّ أُمَّهَا ابْنَةَ أَبِي الْقُعَيْسِ جَاءَ يَسْتَأْذِنُ عَلَيْهَا وَهُوَ مِمَّا مِنَ الرِّضَاعَةِ بَعْدَ أَنْ نَزَلَ الْحِجَابُ فَأَيَّتُ أَنْ أَذِنَ لَهُ فَلَمَّا جَاءَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَخْبَرَتْهُ بِأَلَّذِي صَنَعَتْ فَأَمَرَنِي أَنْ أَذِنَ لَهُ [رو: ۱۰۱۰]

فحل مذکر ته و نیلې شی اود لبن نه مراد پی دی ، چه دیو سړی په وطی سره د ښځې د سینو نه پیدا کیږي . هغه پی دې فحل دې پښو طرفته منسوب کیږي . دا مسئله خومتفق علیه ده چه د رضاعت وجې سره مرضعه رضیع دپاره حرام کیږي ، او رضیع مرضعه دپاره .

خوپه دې کښې اختلاف دې چه دمرضعه خاوند به هم رضیع دپاره حرام وی او که نه؟ حضرت سعید بن المسیب رحمته الله ، حضرت ربیعہ الری رحمته الله ، حضرت ابراهیم نخعی رحمته الله ، حضرت ابراهیم بن علیه رحمته الله ، حضرت قاسم بن محمد رحمته الله ، سالم رحمته الله او حضرت دواد ظاهری رحمته الله فرمائی چه درضیع دپاره به دمرضعه خاوند حرام نه وی . (۲)
خو آنمه اربعه او جمهور علماء کرام فرمائی چه څنگه درضیع دپاره مرضعه حرامیږي دآشان ددې خاوند هم حرامیږي (۳)

امام بخاری رحمته الله د «لبن الفحل» ترجمه کوی او دجمهورو تائید کوی اوپه دلیل کښې حدیث باب پیش کوی او فرمائی چه د حضرت عائشه رضی الله عنها رضاعی تره چه کله حضرت عائشه رضی الله عنها کړه راغلو نو حضرت عائشه رضی الله عنها هغې ته دراتګ اجازت ورنکړو اوددې اطلاع یې حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله ته ورکړه . نو حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله ورته اجازت ورکړو چه ددې نه دا خبره واضحده شوه چه دمرضعه خاوند هم حرام دې . ځکه چه په دې حدیث کښې د خاوند رور دحرمت درضاعت په وجه ورته د داخلیدو اجازت ورکړې شوې دې نودمرضعه خاوند چه رضاعی پلار دې دده حرمت بطریق اولی ثابتیږي .

(۱) فتح الباری: ۱۸۴/۹.

(۲) عمده القاری: ۹۷/۲۰.

(۳) عمده القاری: ۹۷/۲۰.

۲۳=بَابُ شَهَادَةِ الْمَرْضِعَةِ

[۴۸۱۶] حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ أِبِرَاهِيمَ أَخْبَرَنَا أَيُّوبُ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي مُلَيْكَةَ قَالَ حَدَّثَنِي عُبَيْدُ بْنُ أَبِي مَرْزُومٍ عَنْ عُقْبَةَ بْنِ الْحَارِثِ قَالَ وَقَدْ سَمِعْتُهُ مِنْ عُقْبَةَ لَكِنِّي لِحَدِيثِ عُبَيْدٍ غَبِيظٌ أَحْظُ قَالَ تَزَوَّجْتُ امْرَأَةً فَجَاءَتْنَا امْرَأَةٌ سَوْدَاءٌ فَقَالَتْ ارْضَعْنِي كَمَا فَاتَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقُلْتُ تَزَوَّجْتُ فَلَا تَهْتِكُ بِهَذَا فُلَانٌ فَجَاءَتْنَا امْرَأَةٌ سَوْدَاءٌ فَقَالَتْ لِي ابْنِي قَدْ ارْضَعْنِي كَمَا وَهِيَ كَاذِبَةٌ فَأَعْرَضَ عَنِّي فَاتَيْتُهُ مِنْ قِبَلِ وَجْهِهِ قُلْتُ إِنَّمَا كَاذِبَةٌ قَالَ كَيْفَ بِهِمَا وَقَدْ زَعَمْتَ أَنَّهُمَا قَدْ ارْضَعْنِي كَمَا دَعَا عَنْكَ وَأَسَارَ إِسْمَاعِيلُ بِاصْبِغِيهِ السَّابِيَةَ وَالْوُسْطَى يَحْكِي أَيُّوبُ [م: ۸۸]

په کتاب العلم کښې په دې مسئله باندې تفصیلی بحث تیر شوې دې اودا حدیث هم په هغه ځانې کښې تیر شوې دې. «دعها عنک أشار اسماعیل باصبعیه السبابة والوسطی یحکی ایوب» اسماعیل بن ابراهیم په خپلو دوو گوتو د شهادت په گوتې او مینځنۍ گوتې سره اشاره کوي او فرماني چه ایوب به داشان اشاره کوله او فرمائیل به ئې. حافظ ابن حجر رحمه الله علیه لیکي چه :

«یحکی ایوب» یعني یحکی اشار ایوب، والقاتل علی بن عبد الله، والحاکی اسماعیل بن ابراهیم والمراد حکایة فعل النبی ﷺ حیث أشار یدیه وقال بلسانه (دعها عنک) فحکي ذلك کل روالین دونه. (۱)
د عبد الله بن ابی ملیکه شیخ عبید بن ابی مریم دی، صحیح بخاری کښې دده صرف هم دا حدیث دی، حافظ ابن حجر رحمته لیکلی دی چه ماته دده حالات معلوم نشو البته ابن حبان په ثقات تابعین کښې دده ذکر کړې دې. (۲)

۲۵=بَابُ مَا يَحِلُّ مِنَ النِّسَاءِ وَمَا يَحْرُمُ وَقَوْلُهُ تَعَالَى

((حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ أُمَّهَاتُكُمْ وَبَنَاتُكُمْ وَأَخَوَاتُكُمْ وَعَمَّاتُكُمْ وَخَالَاتُكُمْ وَبَنَاتُ الْأَخِ وَبَنَاتُ الْأَخْتِ)) اِلَى اخرا لايتين اِلَى قوله ((إِنَّ اللَّهَ كَانَ غَفُورًا رَحِيمًا)) (النساء: ۲۳، ۲۴). (۳)
وَقَالَ انسُ وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ النِّسَاءِ ذَوَاتُ الْأَزْوَاجِ الْحُرَّاءُ حَرَامٌ أَلَمَّا مَلَكَتْ إِمْرَأَتُكُمْ لَا يَزِي بَأْسَانُ يَنْزِعُ الرَّجُلُ جَارِيَتَهُ مِنْ عِبْدِهِ وَقَالَ وَلَا تَنْكِحُوا الْمُشْرِكَاتِ حَتَّى يُؤْمِنَ (البقرة: m)
حضرت انس رضي الله عنه فرماني چه هغه آزادي منکوحه ښځې چه دهغو ی خاوند تراوسه پورې

(۱) فتح الباری: ۱۹۰/۹.

(۲) اوگوری تفصیل دپاره فتح الباری: ۱۹۰/۹.

(۳) (حرمت علیکم) ای حرم علیکم الزواج منهن وتنمہ الايتين حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ أُمَّهَاتُكُمْ وَبَنَاتُكُمْ وَأَخَوَاتُكُمْ وَعَمَّاتُكُمْ وَخَالَاتُكُمْ وَبَنَاتُ الْأَخِ وَبَنَاتُ الْأَخْتِ وَأُمَّهَاتُكُمْ أَلَى ارْضَعْنَكُمْ وَأَخَوَاتُكُمْ مِنَ الرِّضَاعَةِ وَأَمَّا مَلَكَتْ إِمْرَأَتُكُمْ فَلَا يَزِي بَأْسَانُ يَنْزِعُ الرَّجُلُ جَارِيَتَهُ مِنْ عِبْدِهِ وَقَالَ وَلَا تَنْكِحُوا الْمُشْرِكَاتِ حَتَّى يُؤْمِنَ (البقرة: m) أَلَمَّا مَلَكَتْ إِمْرَأَتُكُمْ لَا يَزِي بَأْسَانُ يَنْزِعُ الرَّجُلُ جَارِيَتَهُ مِنْ عِبْدِهِ وَقَالَ وَلَا تَنْكِحُوا الْمُشْرِكَاتِ حَتَّى يُؤْمِنَ (البقرة: m) أَلَمَّا مَلَكَتْ إِمْرَأَتُكُمْ لَا يَزِي بَأْسَانُ يَنْزِعُ الرَّجُلُ جَارِيَتَهُ مِنْ عِبْدِهِ وَقَالَ وَلَا تَنْكِحُوا الْمُشْرِكَاتِ حَتَّى يُؤْمِنَ (البقرة: m) أَلَمَّا مَلَكَتْ إِمْرَأَتُكُمْ لَا يَزِي بَأْسَانُ يَنْزِعُ الرَّجُلُ جَارِيَتَهُ مِنْ عِبْدِهِ وَقَالَ وَلَا تَنْكِحُوا الْمُشْرِكَاتِ حَتَّى يُؤْمِنَ (البقرة: m)

موجود دې هغه حرام دی. «الا مملکت ایما نکم لایری با سان یزیم الرجل جاریته من عبد» داشان که چاسره وینځه وه او خپل غلام سره هغه ددې وینځې نکاح او کړه نو دحضرت انس رضی الله عنه نقطه نظر دادې چه په دې صورت کښې مولى ته حق حاصل دې چه هغه دا وینځه غلام ته دنکاح کولونه باوجود واپس واخلی ، او پخپله ورسره وطی کوی ، چونکه په «مملکت ایما نکم» کښې دا خل ده او قران دې لره حلال گروزی ، داشان دحضرت انس رضی الله عنه خیال دادې که چا واده شوې وینځه واخستله نو دا بیع به دهغه وینځې دپاره پشان دطلاق شی او هغه بیا دې وینځې سره هم بستری کولې شی .

خو جمهور علماء ته دې جائز نه وائی ، هغوی فرمائی چه دقران پاک آیت «الا ما ملکتم ایما نکم» نه. هغه ښځې مراد دی چه کومې جهاد کښې په قبضه کښې راشی ، نو هغه د مسلمانانو دپاره حلالی دی ، اودهغوی د کافرو خاوندانو هیڅ اعتبار نشته دې ، نو علامه شبیر احمد عثمانی رحمته الله علیه ددې آیت مبارک لاندې لیکي چه :
دمحرماتو ذکر فرمائی او په آخر کښې اوس دهغه ښځو دحرمت بیان فرمائی چه دچا په نکاح کښې وی یعنی ښځه چه دچا په نکاح کښې ده ، دهغې نکاح بل چاسره نشی کیدلې ، ترهغه وخته پورې چه هغه د طلاق یا د خاوند په مرگ دنکاح نه جدا نشی ، اوعدت دطلاق یا عدت د وفات پوره کړی ، تر هغه وخته پورې هېڅوک دې سره نکاح نشی کولې ، لیکن که څوک ښځه داسې ستاسو په ملکیت کښې راشی چه دهغې خاوند وی نوددې حکم حرمت نه مستثنی ده . او په تاسو باندې حلاله ده ، اگر چه ددې خاوند ژوندې وی ، او هغه ورته طلاق هم ورکړې نه وی ، اوددې صورت دادې چه کافر سړی او کافره ښځه خپلو په نکاح کښې وی او مسلمان دارالحرب باندې حمله او کړی اودې ښځې لره قید کړی او دارالاسلام ته نې راوولی نو دا ښځه چه یو مسلمان ته ملاوېږی نو هغه لره حلاله ده ، اگر چه ددې خاوند ژوندې وی په دارالحرب کښې موجود وی ، او هغه ورته طلاق نه وی ورکړې . (فائد) چه کومه ښځه کافره دارالحرب کښې اونیولې شوه ، ددې دحلالیدو دپاره دا ضروری دی چه یو حیض پرې تیر شی او هغه ښځه مشرکه بت پرسته نه وی بلکه اهل کتاب نه وی . (۱)

قوله: وَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ مَا زَادَ عَلَىٰ رَبِّعٍ فَهُوَ حَرَامٌ كَأَمِّهِ وَأَبْنَتِهِ وَأَخْتِهِ: حضرت ابن عباس رضی الله عنه دا تعلیق فریابی او عبدین حمید موصول نقل کړې دې (۲)

قوله: وَقَالَ لَنَا أَبُو هُرَيْرَةَ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ عَنْ سُقْيَانَ حَدَّثَنِي حَبِيبُ بْنُ سَعِيدٍ عَنْ جُبَيْرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ حَرَّمَ مِنَ النَّسَبِ سَبْعٌ وَمِنْ الصُّبُرِ سَبْعٌ ثُمَّ قَرَأَ حَرَّمَ عَلَيْكُمْ أُمَّهَاتُكُمْ الْآيَةَ: د کتاب المغازی په آخر کښې مونږ ونیلي وو چه د امام احمد بن حنبل رحمته الله علیه نه امام بخاری رحمته الله علیه درې روایتونه نقل کړی دی ، یو په کتاب

المغازی کنبی ، دویم په دې ځانې کنبې او دریم مخکښې په کتاب اللباس کنبې ، کتاب المغازی والا روایت مرفوع دې او روایت باب موقوف دې (۱)

قوله: عن ابن عباس «ا حرم من النسب سبع ومن الصهر سبع» حضرت ابن عباس رضی الله عنه نه روایت دې چه هغوی او فرمائیل چه نسب نه اووه قسمه ښځې حرام دی او دصهر نه اووه قسمه ښځې حرام دی او بیا د قرآن آیت «حرمت علیکم امهاتکم» تلاوت کړو.

د نسب نه اووه قسمه ښځې چه حرام دی ، په آیت کریمه کنبې دهغې تفصیل دادې:

① امهات ② بنات ③ اخوات ④ عمات ⑤ خالات ⑥ بنات الاخ ⑦ بنات الاخت .

او دصهر متعلق چه کومې اووه قسمه ښځې حرام دی هغه دادی چه : ① امهات رضاعیه ② اخوات رضاعیه ③ امهات نساء یعنی دښځو میاندې ④ ربائب یعنی دهغه ښځولونه چه هغوی سره همبستری شوې وی یا هغوی سره خلوت صحیحه شوې وی . ⑤ دخامنو ښځې ⑥ او دوه خویندې جمع کول .اووم قسم په دې آیت کنبې نه دې بلکه ددې نه

مخکښې آیت کریمه کنبې دی ④ «ولاتنکحوا ما نکح اباؤکم من النساء» ، دطبرانی په روایت کنبې تصریح شوې ده چه حضرت ابن عباس رضی الله عنه د آیت باب نه تلاوت کولو نه پس ده اووم

قسم بیانولو دپاره «ولاتنکحوا ما نکح اباؤکم» تلاوت فرمائی او بیا فرمائی چه «هذا الصهر» دڅرخښتې ته وائی ، رضاعی رشتو باندې دصهر اطلاق مجازی طور شوې دې (۲)

قوله: وَجَمَعَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ جَعْفَرٍ بَيْنَ ابْنَةِ عَلِيٍّ وَامْرَأَةٍ عَلَيْهِ وَقَالَ ابْنُ سِيرِينَ لَا بَأْسَ بِهِ وَكَرِهَهُ الْحَسَنُ مَرَّةً ثُمَّ قَالَ لَا بَأْسَ بِهِ حضرت عبدالله بن جعفر رضی الله عنه

دحضرت علی رضی الله عنه لور حضرت زینب او دده ښځه لیلی بنت مسعود دواړه جمع کړې وې یعنی دحضرت عبدالله بن جعفر رضی الله عنه په نکاح کنبې دحضرت علی رضی الله عنه لور زینب وه ، بیا دحضرت علی رضی الله عنه د وفات نه پس دهغه ښځې لیلی سره هم حضرت عبدالله بن جعفر واده اوکړو . نوداشان هغوی بی بی اودهغه دسابقه خاوند لور جمع کړل . حضرت محمدبن سیرین فرمائی چه په دې کنبې هیڅ حرج نشته دې ، حضرت حسن بصری رضی الله عنه په ابتداء کنبې دا

مکروه گڼل لیکن روستوهغه اوونیل چه «لا باس به» ، ا مام بغوی رضی الله عنه په «جعديات» کنبې دا اثر موصلاً نقل کړې دې (۳) دحضرت ابن سیرین قول سعید بن منصور اود حضرت حسن بصری قول دار قطنی موصلاً نقل کړې دې (۴)

قوله: وَجَمَعَ الْحَسَنُ بْنُ الْحَسَنِ بَيْنَ ابْنَتِي عَمِّي لَيْلَةَ وَكَرِهَهُ جَابِرٌ

(۱) اوگوری کشف الباری، کتاب المغازی : (۶۹۲).

(۲) فتح الباری: ۱۹۲/۹.

(۳) فتح الباری: ۱۹۲/۹.

(۴) فتح الباری: ۱۹۳/۹.

بُنْ زَيْدٍ لِلْقَطِيعَةِ وَلَيْسَ فِيهِ تَحْرِيمٌ لِقَوْلِهِ تَعَالَى وَأَجَلَ لَكُمْ مَا وَرَاءَ ذَلِكَ

(النساء: ۲۳): حضرت حسن بن الحسن دخپل تره دوه لونړو لره په یو شبه کښې جمع کړې وې یعنی دواړه دتره لونړوسره چه دده په نکاح کښې وې په یوشپه کښې جماع کړې وه. جابر بن زید دې لره مکروه گنړې او وائی چه په دې د قطع رحمی شکل موندې شی، امام بخاری رحمته الله فرمائی چه دې دمکروه و نیلو مطلب دانه دې چه دې لره حرام او گنړلې شی، دا حرام نه دی ځکه چه دقران پاک آیت «وَأَجَلَ لَكُمْ مَا وَرَاءَ ذَلِكَ» کښې داخل دې، ابن المنذر فرمائی چه «لاعلم احدا ابطال هذا النکاح» (۱)

حضرت حسن مذکوره اثر لره د عبد الرزاق نه موصولاً نقل کړې دې. په دې کښې دمره اضافه هم ده چه «فی ليلة واحدة بنت محمد بن علی و بنت عمر بن علی» (۲) او د جابر بن زید اثر لره ابو عبيده موصولاً نقل کړې دې (۳)

قوله: وَقَالَ عِكْرَمَةُ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ إِذَا زَنَى بَأَخْتِ امْرَأَتِهِ لَمْ تَحْرَمْ عَلَيْهِ امْرَأَتَهُ: دجهمور عالمانو هم دامسلك دې لیکن یو جماعت ددې حکم مخالفت اوکړو او دحرمت فیصله نې ورکړې ده. (۴) حضرت ابن عباس رضی الله عنه دې اثر لره عبد الرزاق موصولاً نقل کړې دې. (۵)

قوله: وَرَوَى عَنْ يَحْيَى الْكِنْدِيِّ عَنْ الشَّعْبِيِّ وَأَبِي جَعْفَرٍ فِيمَنْ يَلْعَبُ بِالصَّبِيِّ إِنْ أَدْخَلَهُ فِيهِ فَلَا يَتَزَوَّجَنَّ أُمُّهُ وَيَحْيَى هَذَا غَيْرُ مَعْرُوفٍ وَلَمْ يَتَابَعْ عَلَيْهِ: دمستملی

په نسخه کښې د «ابن جعفر» په ځانې «ابن جعفر» دې لیکن هغه غیر معتمد دې، صحیح متن والا نسخه د «ابن جعفر» ده، (۶)

په دې اثر کښې که یوسړی یو بچی سره بدفعلی اوکړه نو دده موربه په ده باندې حرامه شی. سفیان ثوری رحمته الله، امام اوزاعی رحمته الله، او امام احمد بن حنبل رحمته الله ددې قائل دی لیکن دجهمور علما په نیز لواطت سره حرمت مصاهره نه ثابتیږي، ددې وجې دیو بچی سره بدفعلی کولو سره به ددې دبچی مور حرمت بدفعلی کولووالا دپارنه نه ثابتیږي او دده مور سره دې نکاح کولې شی (۷)

(۱) فتح الباری: ۱۹۳/۹.

(۲) ارشاد الساری: ۳۸۵/۱۱، وفتح الباری: ۱۹۳/۹.

(۳) فتح الباری: ۱۹۳/۹.

(۴) فتح الباری: ۱۹۴/۹.

(۵) فتح الباری: ۱۹۴/۹.

(۶) عمد القاری: ۱۰۲/۲۰.

(۷) ارشاد الساری: ۳۸۶/۱۱، وعمده القاری: ۱۰۲/۲۰، وفتح الباری: ۱۹۴/۹.

قوله: قال ابن الملقن فی عجالاته وهذه مقالة عجیبة لوزنه البخاری عنها کتابه

لکان اولی (۱) ویحیی هذا غیر معروف ولم یتابع علیه: امام بخاری رحمته اللہ علیہ فرمائی ہے دا یحیی کندی غیر معروف دی، دده متابعت نہ دی کرې شوې، په ده باندې اشکال دی چه دسفیان ثوری، ابو عوانه او شریک یحیی بن قیس کندی نه روایت کوی اوکله چه دیوسری نه دوه روایت کولو والا سری وی نو ده ته غیر معروف او مجهول نه شی ونیلې. ددې جواب دادې چه په دې خانې کنبې جهالت د عین مراد نه دی، جهالت وصف مراد دې چه دده حال معلوم نه دی، په دې باندې اشکال دی چه ابن حبان په کتاب الثقات کنبې دیحیی کندی ذکر کرې دی. بیا ده تم مجهول بالوصف ولې ونیلې شی، ددې جواب دادې چه دابن حبان مسلك دادې چه په کوم راوی باندې جرح نه وی شوې او دده نه روایت کولو والا پورته لاندې راوی مستند اوقابل اعتماد وی نو ابن حبان داسې راوی لره په کتاب الثقات کنبې ذکر کرې دی. لیکن دا د مجهول بالوصف منافی نه ده ځکه دې سره دامام بخاری رحمته اللہ علیہ په فیصله زدنه پریوزی، (۲)

قوله: وَقَالَ عِكْرِمَةُ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ إِذَا زَنَى بِهَا لَا تَحْرُمُ عَلَيْهِ امْرَأَتُهُ وَيَذْكُرُ عَنْ أَبِي نَصْرَانَ ابْنِ عَبَّاسٍ حَرَمَهُ وَأَبُو نَصْرٍ هَذَا لَمْ يَعْرِفْ بِسَمَاعِهِ مِنْ ابْنِ عَبَّاسٍ وَيُرْوَى عَنْ عِمْرَانَ بْنِ حُصَيْنٍ وَجَابِرِ بْنِ زَيْدٍ وَالْحَسَنِ وَبَعْضِ أَهْلِ الْعِرَاقِ تَحْرُمُ عَلَيْهِ وَقَالَ عِكْرِمَةُ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ إِذَا زَنَى بِهَا لَا تَحْرُمُ عَلَيْهِ امْرَأَتُهُ: یعنی که چاخیلې خواښې سره زنا اوکړه نو ښځه پرې نه حرامیږي، دحضرت عکرمه رحمته اللہ علیہ مسلك هم دا دی، دحضرت ابن عباس رحمته اللہ علیہ دا تعلیق امام بیهقی موصولا نقل کړې دی (۳) امام شافعی رحمته اللہ علیہ هم ددې قائل دی (۴)

لیکن امام ابوحنیفه رحمته اللہ علیہ، سفیان ثوری رحمته اللہ علیہ او امام احمد بن حنبل رحمته اللہ علیہ فرمائی چه ښځه به پرې حرامه شی. (۵) دمالکیه دوه قوله دی، لیکن راجح قول هم دحرمت والا دی. (۶)

قوله: وَيَذْكُرُ عَنْ أَبِي نَصْرَانَ ابْنِ عَبَّاسٍ حَرَمَهُ: دا دحضرت ابن عباس رحمته اللہ علیہ نه دوئم روایت دی چه خواښې سره زنا کولو سره ښځه به پرې حرامه شی، خودامام بخاری رحمته اللہ علیہ په نیز تحریم والا روایت ثابت نه دی، ددې وجې بصیغه مجهول ذکر کرې دی، امام بخاری رحمته اللہ علیہ فرمائی «وابونصر هذا لم يعرف بسماعه عن ابن عباس» یعنی د ابونصر سماع د حضرت ابن

(۱) ارشاد الساری: ۱۱/۳۸۶.

(۲) اوگوری مذکوره تفصیل دپاره عمده القاری: ۱۰۲/۲۰، وفتح الباری: ۱۹۴/۹.

(۳) فتح الباری: ۹/۱۹۴، وعمده القاری: ۱۰۲/۲۰.

(۴) الهدایه، کتاب النکاح، باب المحرمات: ۲/۲۷۷.

(۵) عمده القاری: ۱۰۳/۲۰.

(۶) فتح الباری: ۹/۱۹۵.

عباس نه معروف نه ده . د تحریم ذکر شوې دې دا تعلیق سفیان ثوری رحمته الله په خپل جامع کښې موصولاً نقل کړې دې ، دده الفاظ دادی «ان رجلاً قال : انه اصاب امرأته فقال له ابن

عباس حرمت عليك امراتك وذلك بعد ان ولدت منه سبعة اولاد كلهم بلغ مبلغ الرجال» (۱)
 مخکنې امام بخاری رحمته الله فرماني چه عمران بن حصین رضی الله عنه ، جابر بن زید رضی الله عنه ، حسن بصری رضی الله عنه او دبعض اهل عراق قول هم دې حرمت دې «بعض اهل العراق» نه بقول مولانا نور شاه کشمیری رحمته الله حنفیه مراد دې . (۲) او حافظ فرماني چه ددې نه شائد سفیان ثوری مراد دې (۳) د عمران بن حصین رضی الله عنه قول لره عبدالرزاق ، جابر بن زید رضی الله عنه او حسن بصری رضی الله عنه قول لره ابن ابی شیبه موصولاً نقل کړې دې . (۴)

قوله: وَقَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ لَا تَحْرُمُ حَتَّى يُلْزَقَ بِالْأَرْضِ يَعْنِي بُجَامِعَ وَجَوْزَةَ ابْنِ الْمُسَيَّبِ وَعُرْوَةَ وَالزَّهْرِيَّ وَقَالَ الزَّهْرِيُّ قَالَ عَلِيٌّ لَا تَحْرُمُ وَهَذَا مَرْسَلٌ : دحضرت ابو هريره رضی الله عنه ددې قول مقصد دادې چه صرف د خوانبې د لمس په وجه سره دبنخې حرمت ثابت نه دې . که خوانبې سره نې جماع او کره نوبیا به هم حرمت ثابت وی . «وقال : ابن التين يلزق بفتح اوله وضبطه غيره بالضم وهو اوجه وبالفتح لازم وبالضم متعد يقال لزق به لزوقاً والزقه بغيره وهو

كناية عن الجماع» (۵) دحضرات حنفیه په نیز صرف دمسر په وجه هم حرمت به ثابت وی ، (۶) او ابن مسیب ، عروه اوزهری رضی الله عنه فرماني چه خوانبې سره جماع کولو سره بنخه حرامیږي ، لکه څنگه چه مخکښې دحضرت عکرمه رضی الله عنه او حضرت شافعی رحمته الله مذهب بیان شوې دې .

قوله: وقال الزهري: قال علي: لا يحرم وهذا مرسل : دزهري قول لره بیهقي موصولاً نقل کړې دې . امام بخاری رحمته الله فرماني چه دا مرسل دې ، مرسل نه مراد په دې ځانې کښې منقطع دې . مرسل اصطلاحی مراد نه دې . (۷)

۲۷ = بَاب

وَدَبَابُكُمْ اللَّاتِي فِي حُجُوبِكُمْ مِنْ نِسَابِكُمُ اللَّاتِي دَخَلْتُمْ بِهِنَ (النساء: ۲۲). وَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ الدُّخُولُ وَالْمَيْسُ وَاللِّمَاسُ هُوَ الْجِمَاعُ وَمَنْ قَالَ بَنَاتٌ وَلَدِيَهَا مِنْ بَنَاتِهِ

(۱) فتح الباری: ۱۹۴/۹.

(۲) فیض الباری: ۲۷۸/۴.

(۳) فتح الباری: ۱۹۵/۹.

(۴) عمده القاری: ۱۰۳/۲۰.

(۵) فتح الباری: ۱۹۵/۹.

(۶) الهدایه ، کتاب النکاح ، باب المحرمات: ۲۷۷/۲.

(۷) عمده القاری: ۱۰۳/۲۰.

فِي التَّضَرُّعِ يَقُولُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا مِرَّ حَبِيبَةٍ لَا تَعْرُضَنَّ عَلَى بَنَاتِكُنَّ وَلَا اخَوَاتِكُنَّ وَكَذَلِكَ حَلَالٌ وَلَدَا الْإِنْسَاءِ هُنَّ حَلَالٌ لِلْإِنْسَاءِ
وَهَلْ تُسَمَّى الزَّيْبَةُ وَأَنْ لَمْ تُكُنْ فِي حُجْرَةٍ وَدَفَعَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَيْبَةَ لَهُ إِلَى
مَنْ يَكْفُلُهَا وَسَمَّى النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ابْنَ ابْنَتِهِ ابْنًا (۴۰۸:۴۰۹).

دریبه دحرمت دپاره په آیت کریمه کښې دوه قیدونه ذکر شوی دی ① یو خو دا چه هغه ستا په غیر کښې وی ② او دویم دا چه دهغې مور ستا مدخول بها وی. دمخول بها قید خو اتفاقی دی او په دې کښې اختلاف نشته البته ددخول تفسیر کښې اختلاف دې.

دامام شافعی رحمته الله دوه قولونه دی او اصح قول دادې چه د دخول نه مراد جماع ده حالانکه آئمه ثلاثه فرمائی چه ددې نه خلوت صحیحه مراد دې ، (۱)

البته رومې قید یعنی د ریبیه غیر او پرورش کښې کیدل په دې کښې اختلاف دې. د جمهور علماء کرام، آئمه اربعه اود فقهای مدینه په نیزدا قید، قید اتفاقی دی، قید احترازی نه دې بلکه عموماً ریبیه دزوج په پرورش کښې وی ددې وجې دا قید اولگولې شو (۲)
لیکن داود ظاهری فرمائی چه دا قید احترازی دې، علامه ابن حزم هم دا اختیار کړې دې (۳)

ددې تائید ددې روایت نه کیږی چه کوم امام عبدالرزاق د مالک بن اوس نه نقل کړې دې او په دې کښې اختلاف دې «کانت عندی امرأة قد دلت لی، فباتت فوجدت علیها، فلقیت علی ابن ابی طالب فقال لی، مالک فاخبرته فقال : الهابنة . یعنی من غیرک قلت نعم قال . کانت فی حجرک ، قلت : لا ، هی فی الطائف ، قال : فانکحها قلت : فاین قوله تعالی . وربائکم ، قال : انها لم تکن فی حجرک» (۴)

په دې روایت کښې حضرت علی رضی الله عنه صراحتاً منقول دی چه د «فی حجرکم» قید احترازی دې اتفاقی نه دې.

حافظ ابن حجر رحمته الله فرمائی چه زمونږ شیخ علامه ذهبی رحمته الله دا اثر دشیخ الاسلام ابن تیمیه په مخکښې پیش کړې دې ، نوهغوی په دې باندې توقف کړې دې . (۵) حافظ ابن حجر رحمته الله فرمائی چه : که په دې مسئله کښې اجماع نه وي اومخالفت نادر او کم نه وي نو په دې اثر باندې عمل کول اولی وو ، ځکه چه تحریم ریبیه په نورو شرطونو سره مشروط دې، او یو شرط د دخول احتراز دپاره دې ، نودویم شرط هم د «حجورکم» د احتراز دپاره پکار

(۱) عمده القاری: ۱۰۳/۲۰. فتح الباری: ۱۹۶/۹_۱۹۷.

(۲) لامع الدراری: ۲۷۹/۹.

(۳) لامع الدراری: ۲۸۰/۹.

(۴) فتح الباری: ۱۹۷/۹.

(۵) لامع الدراری: ۲۸۰/۹.

دې. نو ليکنی: «ولولا الاجماع الحادث في المسألة وندرة المخالف لكان الاخذ به اولى لان التحريم عام مشروطا بامرین: ان تكون في الحجر، وان يكون الذي يريد التزود قد دخل بالامر فلا تحريم بوجود احد الشراطين» (۱)

قوله: ومن قال بنات ولدها من بناته في التحريم لقول النبي ﷺ لا تعرض

علي بناتك: «من» موصوله دي. مطلب دادې چه د بنخي نمسي په حرمت کښې دده دلونروپه شان دی، ځکه چه حضور اکرم ﷺ حضرت ام حبیبه رضی الله تعالی ته ونيلی وو «لا تعرضن علي بناتک ولا اخواتک» داشان د نمسي د بنخي حکم هم د لور پشان دي.

قوله: ودفع النبي ﷺ ربيبة له الي من يكفله: ددې جملې نه مخکښې امام بخاري

رضي الله عنه فرماني چه «هل تسمى الربيبة وان لم تكن في حجره» يعنى ربيبه که پرورش اوغير کښې نه وي نو په دې باندې د ربيبه اطلاق کيږي که نه؟ او سړي دپاره هغه حرام ده يا حلاله؟ د «دفع النبي ﷺ» نه استدلال کوي، امام بخاري رضي الله عنه فرماني غواړي چه د ربيبه غير او پرورش کښې کيدل شرط نه دي دا محض قيد اتفاقي دي، ځکه پخپله حضور ﷺ يو ربيبه کفالت کولو والا يو رشته دار ته حواله کړې وه، چه ددې نه معلومېږي چه دربيبه پرورش کيدل څه ضروري نه دي، ربيبه که په غير يا پرورش کښې نه وي نوبيا هم په دې باندې ربيبه اطلاق کړې شي.

د حضرت نبي کریم ﷺ چه دکومې ربيبه په دې ځانې کښې ذکر کړې دي هغه د حضرت ام سلمه رضي الله عنها لور وه چه هغه حضرت نبي کریم ﷺ نوف اشجعي ته حواله کړې وه. (۲)

[۴۸۱۷] حَدَّثَنَا الْحُمَيْدِيُّ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ حَدَّثَنَا هِشَامُ عَنْ أَبِيهِ عَنْ زَيْنَبَ عَنْ أُمِّ حَبِيبَةَ قَالَتْ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ هَلْ لَكَ فِي بِنْتِ أَبِي سُفْيَانَ قَالَتْ قَالَتْ مَاذَا قُلْتُ تَنكِحُ قَالَ أُمِّيَّتِينَ قُلْتُ لَسْتُ لَكَ بِمُغْلَبَةٍ وَأَحَبُّ مِنْ شَرِكْنِي فَبِكِ اخْتِي قَالَ إِنَّمَا لَا تَحِلُّ لِي قُلْتُ بَلْغَيْتِي أَتَاكَ تَخْطُبُ قَالَ ابْنَةُ أُمِّ سَلَمَةَ قُلْتُ نَعَمْ قَالَ لَوْلَمْ تَكُنْ رَيْبِيَّتِي مَا حَلَّتْ لِي أَرْضَعْنِي وَأَبَاهَا ثَوْبِيَّةٌ فَلَا تَعْرِضَنَّ عَلَيَّ بَنَاتِي كُنَّ وَلَا أَخَوَاتِي كُنَّ وَقَالَ اللَّيْثُ حَدَّثَنَا هِشَامٌ دُرَّةُ بِنْتُ أَبِي سَلَمَةَ [ر: ۳۸۱۳]

پورته روايت کښې د حضور اکرم ﷺ د لور بي بي نوم ذکر نه دي، د ليث روايت کښې ددې نوم مذکور دي، «درة بنت ابی سلمه» (وقال الليث) تعليق نه دي بلکه سند مذکوره سره موصول دي.

۲۷=بَابُ وَأَنْ تَجْمَعُوا بَيْنَ الْأَخْتَيْنِ إِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ [النساء : ۲۳]

[۴۸۱۸] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُسُفَ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ عَنْ عُقَيْلٍ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ أَنَّ عُرْوَةَ ابْنَ الزُّبَيْرِ أَخْبَرَهُ أَنَّ زَيْنَبَ بِنْتُ أَبِي سَلَمَةَ أَخْبَرَتْهُ أَنَّ أُمَّ حَبِيبَةَ قَالَتْ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ الْكِفَرُ اخْتَنَى بِنْتُ أَبِي سَفْيَانَ قَالَ وَتَحْيِيَّتُ قُلْتُ نَعَمْ لَسْتُ لَكَ بِمُخْلِيةٍ وَاحَبَّ مَنْ شَارَكَنِي فِي خَيْرِ اخْتَنَى فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّ ذَلِكَ لَا يَحِلُّ لِي قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ قَوْلُ اللَّهِ أَنَا لَنَتَحَدَّثُ الْكَافِرَ تَرِيدُ أَنْ تُنْكِرَهُ ذَرَّةً بِنْتُ أَبِي سَلَمَةَ قَالَتْ بِنْتُ أُمِّ سَلَمَةَ قُلْتُ نَعَمْ قَالَ قَوْلُ اللَّهِ لَوْلَمْ تَكُنْ فِي خَجْرٍ مَا حَلَلْتُ لِي أَنَّهُمَا لَا بَنَتُهُ أَخِي مِنَ الرِّضَاعَةِ ارْضَعْنِي وَأَبَا سَلَمَةَ ثَوْبَتُهُ فَلَا تَعْرِضْ عَلَيَّ بَنَاتِكُنَّ وَلَا أَخَوَاتِكُنَّ [۳۸۱۳:ر]

داماد بخاری رحمته الله مقصد دادی چند دوو خویندو په یونکاح کښې جمع کیدل جائز نه دی. که حقیقی خویندې وې او که علا تی وی یا خیافی وی یا رضاعی وی ، دامسلله خومتفق علیه ده.

البته ملک یمین کښې دوه خویندې جمع کیدلې شی ، په دې سلسله کښې اختلاف دې ، دجمهور علماء په نیز ملک یمین کښې دوه خویندې جمع کول درست نه دی ، بعضی سلف دجواز قائل دی ، امام احمد رحمته الله نه هم دایوروايت دجواز منقول دې . (۱)

دحدیث مطابقت درجمله الباب سره ظاهره نه دی ، حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله ام المومنین حضرت ام حبیبه رضی الله عنها ت او فرمائیل «لا تعرضن علی بناتک ولا اخواتک»

۲۸=بَابُ لَا تُنْكَرُ الْمَرْأَةُ عَلَى عَمَّتِهَا

امام بخاری رحمته الله فرمائی چه که دچا په نکاح کښې ترور وی بیا ددې وریرې سره نکاح کول جائز نه دی او هم دا حکم دترور او ددې خورزې دې ، امام ترمذی رحمته الله ، ابن منذر رحمته الله ، ابن حزم رحمته الله ، علامه نووی رحمته الله او قرطبی رحمته الله فرمائی چه دا مسئله اجماعی ده ، البته امام نووی رحمته الله د روافضو او ابن منذر او قرطبی د خوارجو استثنی کړې ده . (۲) حنفیه یوقاعده بیان کړې ده چه دداسې دوو ښځو نکاح کښې جمع کول حرام دی چه په هغوی کښې یو سرې فرض کړې شی نو دده بلې سره نکاح کول جائز نه دی لیکن که حرمت یو طرفه وی او بل طرفه نه وی نوبیا جمع کیدلو کښې هېڅ حرج نشته . (۳)

[۴۸۲۱/۴۸۱۹] حَدَّثَنَا عَبْدَانُ أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ أَخْبَرَنَا عَاصِمٌ عَنْ الشَّعْبِيِّ سَمِعَ جَابِرًا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّ تُنْكَرُ الْمَرْأَةُ عَلَى عَمَّتِهَا وَأُخَاتِهَا وَقَالَ دَاوُدُ وَابْنُ عُثْمَانَ عَنْ الشَّعْبِيِّ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ

(۱) اوگوری دتفصیل دپاره فتح الباری: ۱۹۹/۹.

(۲) اوگوری دتفصیل دپاره فتح الباری: ۲۰۱/۹.

(۳) اوگوری الهدایه ، کتاب النکاح ، باب المحرمات: ۲۷۷/۲.

[۴۸۲۰] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ أَخْبَرَنَا مَالِكٌ عَنْ ابْنِ الزُّنَادِ عَنْ الْأَعْرَجِ عَنْ ابْنِ هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَا يَجْمَعُ بَيْنَ الْمَرْأَةِ وَعَمَّتِهَا وَلَا بَيْنَ الْمَرْأَةِ وَخَالَاتِهَا

[۴۸۲۱] حَدَّثَنَا عَبْدَانُ أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ قَالَ أَخْبَرَنِي يُونُسُ عَنْ الزُّهْرِيِّ قَالَ حَدَّثَنِي قَبِيصَةُ بِنْتُ ذُوَيْبٍ أَنَّ سَمْعَ بْنَ هُرَيْرَةَ يَقُولُ نَهَى النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ تُنْكَحَ الْمَرْأَةُ عَلَى عَمَّتِهَا وَالْمَرْأَةُ وَخَالَاتِهَا فَتَرَى خَالَهَ إِيَّهَا يَتْلُكَ الْمُنْزِلَةُ لِأَنَّ عُرْوَةَ حَدَّثَنِي عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ حَرَّمَ مِنَ الرِّضَاعَةِ مَا يَحْرُمُ مِنَ النَّسَبِ (۱)

حضرات جمهور ددی پشان دا حادیثو په وجه آیت کریمه ﴿وَأَجَلَ لَكُمْ مَا وُودَّ ذَلِكُمْ﴾ عموم کنېي د تخصیص قائل دی. جمهور علماء چونکه قران کریم تخصیص په اخبار آحاد جائز منی (۲)، نو پدې وجه په دوی باندې هیڅ اشکال نه وی. لیکن حضرات حنیفه باندې اشکال کیږي ځکه چه هغوی دا خبر آحاد نه تخصیص د کتاب الله قائل نه دی، صاحب هدایه دا جواب کړې دې چه دا اخبار آحاد نه دي بلکه دا ټول احادیث مشهور دي ددې وجې دوی نه په قران پاک کنېي تخصیص کیدلې شی. (۳) په دې باندې اشکال کیږي چه کوم شهرت محدثینو لره معتبر دې هغه په دې آحادیثو کنېي نه موندې کیږي چه کوم په دې ځانې کنېي موندې شی. ددې حضرات محدثینو په خپله اصطلاح کنېي اعتبار نه دي کړې ځکه دمحدثینو په اصطلاح کنېي خبر مشهور هغې ته ونیولې شی چه دهغې راوی هره زمانه کنېي دریو نه کم نه وی، کم از کم درې وی، (۴) او احادیث باب داشان نه دی.

د حنفیه د طرفه دویم جواب دا ورکړې شوې دي چه په دوی باندې چونکه دامت اجماع منعقد شوې ده، ددې وجې دا احادیث مستند بالاجماع دي، چنانچه په آیت کریمه کنېي تخصیص دا جماع ذریعې سره شوې دي، دخبر واحد په ذریعه نه دي، علامه انور شاه کشمیری رحمه الله ددې اشکال جواب فرمائی چه:

(۱) داخرجه ابوداود فی کتاب النکاح، باب مایکره ان یجمع بینهن من النساء، رقم الحدیث: ۲۰۲۵، و الترمذی فی کتاب النکاح، باب تحریم النکاح، باب ماجاء لانتکح المرأة علی عمتها ولا علی خالتها. رقم الحدیث: ۱۱۲۶، و النسائی فی کتاب النکاح، باب تحریم الجمع بین المرأة و عمتها، رقم الحدیث: ۵۴۱۹، و ابن ماجه فی کتاب النکاح، باب لا تنکح المرأة علی عمتها ولا علی خالتها رقم الحدیث: ۱۹۲۹، و اخرجه مالک فی کتاب النکاح، باب مالا یجمع بینهن من النساء، رقم الحدیث: (۲۰).

(۲) فتح الباری: ۲۰۱/۹.

(۳) فتح الباری: ۲۰۱/۹، و عمده القاری: ۱۰۷/۲۰، و الهدایه: ۲۷۷/۲، کتاب الحج.

(۴) ظفر الامانی بشرح مختصر السيد الجرجانی: ۶۵، و شرح النخبه: ۱۸- ۳۱، و تدریب الراوی: ۳۶۸- ۳۶۹، کذا علی هانش علوم الحدیث: (۲۶۵).

واورد عليه ابن القيم في اعلام الموقعين ، قال : وهي زيادة على الكتاب من غير الواحد ، وهو ساقط عندي ، لان هذا مجمع عليه ، فلم يبق خبرا واحدا ، وقد مر ان خبر الواحد عند المحدثين ما كان له سند دون المشهور ، وعند الاصوليين هو ما لم يتلق بالقبول في عهد السلف فان تلقى فهو مشهور ، فهم قسموا الخبر باعتبار التلقي وعليه فما تلقى يصير الخبر عندهم مشهورا ، فتجوز به الزيادة على الكتاب على انه متواتر عملا ، وان لم يكن متواترا سندا لان السند عبارة عن من من وثق تواتر الطبقة يكون احد الطبقة من الطبقة وثالثا : انه ليس من باب الزيادة بل تنقيح المناط لقوله وان تجمعوا بين الاثنتين ، فانهم ، (١)

قوله: وقال داود ابن عون عن الشعبي، عن أبي هريرة: د داود بن ابي هند
روایت امام ابو داود ، امام ترمذی ، او دارمی موصولا نقل کرې دې . دهغه الفاظ دی «ان رسول الله ﷺ دې تن تنکح المراءة على عمتها او المراءة على خالتها او العمة على بنت اعميها او الخالة على البنت اختها ، لا الصغرى على الكبرى ولا الكبرى على الصغرى» (٢)

او د عبد الله بن عون روايت لره امام نسائي موصولا نقل کرې دې ، دده الفاظ دی «لا تزوج المراءة على عمتها ولا على خالتها» (٣)

قوله: فزنى خالة ابيها بتلك المنزلة: «زنى» بضم النون أى ظن وبفتحها أى تعقد حالة ابيها بتلك المنزلة، أى من التحريم.

داد حضرت زهرى رحمته الله قول دې . هغوى د حضرت ابو هريره رضي الله عنه نه حديث نقل کرې دې چه حضرت نبي کریم ﷺ د ترور په نکاح باندې د ورپرې نکاح نه او د ترور په نکاح باندې د خورزې نکاح نه منع فرمائيلې ده . حضرت زهرى رحمته الله د ښځې دپلار د ترور هم مونږ دا حکم گنړو ، يعنى ښځه او دده دپلار ترور هم په نکاح کښې جمع کولې نشي (دا شان د نسب تحریم لاندې سره خاص نه دې ، دپورته طرفته به هم ددې اعتبار کولې شي).

قوله: لان عروة حدثني عن عائشة: حضرت زهرى رحمته الله د حضرت عائشه رضي الله عنها دا

حديث دخپل قول «زنى خالة ابيها بتلك المنزلة» دپاره د دليل په طور پيش کرې دې . ليکن په دې باندې اشکال کيږي چه حکم ودعوى او دليل دواړو کښې مطابقت نشته دې ، دعوى خو داده چه ښځه او ددې دپلار ترور په يو نکاح کښې جمع کولې نشي ، او دليل دا ورکړې کيږي چه «حرما من الرضاة ما يحرم من النسب» دليل کښې پيش کرې شوې دې ، په دې روايت کښې حرمت درضاة بيان دې ، او په دعوى کښې حرمت نسب او حرمت

(١) فيض الباري: ٤/٢٨١.

(٢) فتح الباري: ٩٠/٢٠٠.

(٣) فتح الباري: ٩٠/٢٠٠.

مصاهرت ذکر دې چه بنځه او ددې دپلار ترورنشی جمع کولې ، صاحب التوضیح فرماني چه : «استدلال الزمري غير صحيح لانه استدلال على تحريم من حرمت بالنسب فلا حاجة تشبيها من الرضا» (۱)

ابن حجر رحمته الله ليکي : «قل اخذ هذا الحكم من هذا الحديث نظروا لانه اراد الحاق ما يحرم بالصهر بما يحرم بالنسب كما يحرم بالرضا ما يحرم بالنسب ولما كانت حالة الاب من الرضا لا يحل دكاها فكذلك حالة الاب لا يجزم بينها وبين بنت ابن اخيها» (۲)

باب الشغار = ۲۹

[۴۸۲۲] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ أَخْبَرَنَا مَالِكٌ عَنْ نَافِعٍ عَنْ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَهَى عَنِ الشَّغَارِ وَالشَّغَارِ أَنْ يَزَوَّجَ الرَّجُلُ ابْنَتَهُ عَلَى أَنْ يَزَوَّجَهُ (الْأَخْرَأْتَهُ لَيْسَ بَيْنَهُمَا صَدَاقٌ) [ر: ۷۵۵۹].

شغار يعنی دادل بدل نکاح تفسیر دادي چه یو سرې بل ته اوواني چه خه تاسره دخپلې خور یا دخپلې لور نکاح کول غواړم ، په دې شرط باندې چه ته دخپلې خور یا لور نکاح ماسره اوکړې ، او احد العقدین دبل عوض شی ، ددې نه علاوه خه نور مهر نه وی. (۳)

داد «شغار الهد من السلطان» نه ماخوځ دې ، دا په هغه وخت کښې وانی چه کله ښار دسلطان نه خالی شی ، چونکه دا نکاح دمهر نه خالی وی ددې وجې دې ته شغار وانی. (۴)

بعضو حضرات ونیلي دی چه دا شغار الکلب نه ماخوځدې ، دا په هغه وخت کښې ونیلي کیږي چه کله سېې متیازو دپاره خپله پښه اوچته کړی ، په نکاح شغار کښې هم چونکه دجانینو دطرفه شرط وی «لأرء رجل سنتك حق لا ترفع رجل بنتي» ددې وجې دې ته نکاح شغار وانی.

دنکاح شغار په ناجائز کیدو باندې دتولو اتفاق دې ، ابن عبدالبر په دې باندې اجماع نقل کړې ده ، (۵) لیکن که دشان نکاح اوکړې شی نو سوال دادي چه هغه نکاح به منعقد وی که او که نه به وی ؟ دجمهورو راڼي داده چه منعقد به نه وی ؟ دحضرات حنفیه په نیز به منعقد وی ، امام احمد بن حنبل رحمته الله هم یو روایت دادي اومهر المثل به لازم وی. (۶)

دنکاح شغار دانعقاد دپاره دا مسئله داصول فقهه دمشهورې قاعدې متفرع ده چه نهی عن

(۱) عمده القاری: ۱۰۸/۲۰.

(۲) فتح الباری: ۲۰۱/۹.

(۳) النهایه لابن: ۴۸۲/۲ ، وفتح الباری: ۲۰۳/۹.

(۴) عمده القاری: ۱۰۸/۲۰ ، وبدائع الصنائع ، کتاب النکاح: ۲۷۷/۲ ، والهدایه: ۲۹۷/۲ ، کتاب النکاح.

(۵) فتح الباری: ۲۰۳/۹ ، ۲۰۴.

(۶) فتح الباری: ۲۰۴/۹ ، وعمده القاری: ۱۰۸/۲۰.

الاعمال الشرعیة حنفیه په نیزد مشروعیت تقاضا کوی . لهذا نکاح به منعقد وی اومهر مثل به واجب وی . ددې وجه داده چه احد البضعین چه دنورو مهر مقرر شوې دې دا تسمیه فاسده ده . ځکه چه بضع مال نه ده ددې وجه مهر نشی جوړیدلې ، داسې صورت کښې ښځه به دمهر مثل مستحقه وی او احد البضعین لره مهر گروزل شرط فاسد دی او نکاح شرط فاسد سره باطله کیږی نه بلکه شرط باطل او نکاح صحیح کیږی به .

امام بخاری رحمه الله دجمهور تائید کړې دې او «ان رسول الله ﷺ دهن من الشغار» نې دلیل پیش کړې دې .

حضرات حنفیه رحمه الله دحدیث باب جواب ورکوی چه په دې کښې شغار دجاهلیت نه منع واردشوې ده . چه په هغې کښې به مهر نه وو ، هغه زموږ په نیز هم ناجائز دی . موږ چه د جواز کوم قول اختیار کړې دې هغه مهر مثل سره دې ددې وجه دا شغار دمنوع په زمره کښې نه رازی . (۱) دویم جواب دا ورکړې شوې دې چه دا نهی په کراحت باندې محمول ده په حرمت باندې نه ده . (۲)

فأئده : دشغار یو صورت داهم کیږی چه سړې دخپل خونې نکاح دبل سړی لور سره اوکړی په دې شرط باندې چه هغه بل سړې دې دخپل خوې نکاح دده لور سره اوکړی او احد العقدین د بل عوض وی ، په دې صورت هم مهر مثل به واجب نه وی ، البته که احد العقدین ته دبل عوض اونه خودې شو نو بیا به هغه مذکور د صورت دشغار لاندې نه رازی .

قوله : الشغار ان يزوج الرجل ابنته : دشغار په تفسیر کښې د محدثینو اختلاف دې چه آیا دا حصه د حدیث مرفوع ده یا راوی حدیث امام مالک رحمه الله دطرفه په طور دتشریح مدرج ده . خطیب بغدادی رحمه الله فرمائی چه دا حدیث مرفوع نه دې بلکه دا دامام مالک رحمه الله قول دې . (۳)

بعضو دا امام مالک رحمه الله دشیخ نافع رحمه الله قول گرزولې دې ، او بعضو دا حضرت ابن عمر رضی الله عنهما قول گرزولې دې ، (۴) علامه قرطبی رحمه الله لیکي :

«تفسير الشغار صحيح لها ذكره أهل اللغة فان كان مرفوعاً فهو المقصود ، وان كان من قول الصحابي فيقول أيضاً لانه أعلم بالقال ، وأتعد بالحال» (۵)

شغار تفسیر کښې د «بنت» ذکر په طور د مثال دې ، هر هغه نکاح چه په هغې کښې احد العقدین لره د بل عوض اوگروزلې شی ، هغه شغار دې ، که هغه دبنت نکاح وی اوکه د اخت یا ددې نه علاوه .

(۱) عمده القاری : ۱۰۹/۲۰ .

(۲) عمده القاری : ۱۰۹/۲۰ .

(۳) عمده القاری : ۱۰۸/۲۰ ، وفتح الباری : ۲۰۲/۹ .

(۴) عمده القاری : ۱۰۸/۲۰ .

(۵) عمده القاری : ۱۰۸/۲۰ .

۳. بَابُ هَلْ لِلْمَرْأَةِ أَنْ تَهَبَ نَفْسَهَا لِأَحَدٍ

[۴۸۲۳] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَلَامٍ حَدَّثَنَا ابْنُ فَضِيلٍ حَدَّثَنَا هِشَامٌ عَنْ أَبِيهِ قَالَ كَانَتْ خَوْلَةُ بِنْتُ حَكِيمٍ مِنَ الْأَنْبِيَاءِ وَهَبَتْ أَنْفُسَهَا لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَتْ عَائِشَةُ أَمَا تَسْمِي الْمَرْأَةَ أَنْ تَهَبَ نَفْسَهَا لِلرَّجُلِ فَلَمَّا نَزَلَتْ تُرْجِي مَنْ تَشَاءُ مِنْهُمْ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا أَرَى رَيْكَ إِلَّا يَسَارِعُ فِي هَوَاكَ

رَوَاهُ أَبُو سَعِيدٍ الْمَوْدُبِيُّ وَمُحَمَّدُ بْنُ بَشِيرٍ وَعَبْدَةُ عَنْ هِشَامٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ يَزِيدُ بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ [۳۵۰:۲]

که یو نسخه دچا دپاره خپل خان لره هبه کړې نو دا جائز دی او که نه ؟ ددې دوه صورتونه کیدلای ،

① یو صورت دادې چه صرف لفظی هبه ذکر کړی او مهر وغیره ذکر نه کړی ، دجمهورو په نیز دا نکاح باطله ده ، دحنفیه اود امام اوزاعی

په نیزدا جائز دی ، او داسې صورت کښې مهر مثل به واجب وی . (۱)

جمهور دقرآن کریم آیت «خَالِصَةً لَكَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ» نه استدلال کوی چه بغیر دمهر د ذکر نه په لفظ هبه سره نکاح کول دحضرت نبی کریم ﷺ خصوصیت وو .

حضرات حنفیه فرمائی چه په دې سره به دواهبه حضرت نبی کریم ﷺ سره خاص کیدل مراد دی ، مطلق دهبه نکاح دپاره دده خاص کیدل مراد نه دی . (۲)

② دویم صورت دادې چه د عقد نکاح لفظ به دهبه سره منعقد کیږي که نه ، دشوافع په نیز به نه منعقد کیږي او ددوی په نیز صرف په دوو لفظونو سره منعقد کیږي ، یو لفظ نکاح او بل تزویج . (۳)

خودحضرات حنفیه او داکثر عالمانو دارائی ده چه عقد نکاح په ټولو الفاظو سره منعقد کیږي ، چه په ملک مو باندې دلالت کوی ، لکه څنگه چه ملک ، صدقه ، هبه وغیره الفاظ دی ، (۴)

قوله: رواه أبو سعيد المودب و محمد بن بشر، وعبدَةُ عن هشام عن أبيه: دابو سعيد نوم محمد بن بشر بن مسلم بن أبي الوضاح دي ، ابن مردودیه دده روایت موصولاً نقل کړې دي ، دمحمد بن بشر روایت لره امام احمد ﷺ موصولاً نقل کړې دي . او دعبد بن سليمان روایت لره امام مسلم او امام ابن ماجه موصولاً نقل کړې دي . (۵)

(۱) فتح الباری: ۲۰/۲۰۳.

(۲) فتح الباری: ۹/۲۰۴.

(۳) فتح الباری: ۹/۲۰۴.

(۴) عمده القاری: ۲۰/۱۰۹.

(۵) عمده القاری: ۲۰/۱۰۹.

۳۱=بَابُ نِكَاحِ الْمُحْرَمِ

[۴۸۲۴] حَدَّثَنَا مَالِكُ بْنُ أَنَسٍ عَمِلَ أَخْبَرَنَا ابْنُ عُيَيْنَةَ أَخْبَرَنَا عَمْرُو حَدَّثَنَا جَابِرُ بْنُ زَيْدٍ قَالَ الْبَاقُونَ عَنْ عُبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا تَزَوَّجَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ مُغْرَمٌ [۱۷۴۰].

د آنمه ثلاثه په نیز حالت داحرام کښې نه نکاح جائزده او نه انکاح . دحضرات حنفیه په نیز داحرام په حالت کښې نکاح هم جائز ده او انکاح هم ، البته جماع او دواعی جماع حلالیدو پورې جائز نه دي .

امام بخاری رحمه الله چه کوم حدیث پیش کړې دې هغه د حنفیه مستدل دي او دامام بخاری رحمه الله مسلك شاند هم دجواز دي . خکه حدیث باب نه هغوی په جواز باندې استدلال کړې دي . ددې مسئلې تفصیلی بحث په کتاب الحج کښې تیر شوې دي .

۳۲=بَابُ نَهْيِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ نِكَاحِ الْمُتْعَةِ آخِرًا

[۴۸۲۵] حَدَّثَنَا مَالِكُ بْنُ أَنَسٍ عَمِلَ حَدَّثَنَا ابْنُ عُيَيْنَةَ أَنَّهُ سَمِعَ الزُّهْرِيَّ يَقُولُ أَخْبَرَنِي الْحَسَنُ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنِ عَلِيٍّ وَأَخُوهُ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنْ أَبِيهِمَا أَنَّ عَلِيًّا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ لِابْنِ عَبَّاسٍ إِنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَهَى عَنْ الْمُتْعَةِ وَعَنْ تَحْوِيلِ الْحُمْرِ الْأَهْلِيَّةِ زَمَنَ خَيْبَرَ [۲۹: ۱۷۴۱].

[۴۸۲۶] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ حَدَّثَنَا غُنْدَرٌ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ أَبِي جَمْرَةَ قَالَ سَمِعْتُ ابْنَ عَبَّاسٍ سُبَلَ عَنْ مُتْعَةِ النِّسَاءِ فَرَّخَصَ فَقَالَ لَهُ مَوْلَى لَهُ أَلَمْ تَذَلِكْ فِي الْحَالِ الشَّدِيدِ وَفِي النِّسَاءِ قِلَّةٍ أَوْ نَحْوَهُ فَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ نَعَمْ

[۴۸۲۷] حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ حَزْمٍ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ قَالَ عَمْرُو عَنْ الْحَسَنِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ وَسَلَمَةَ بْنِ الْأَكْوَعِ قَالَا كُنَّا فِي حَيْشٍ فَأَتَانَا رَسُولُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ إِنَّهُ قَدْ إِذِنَ لَكُمْ أَنْ تَسْتَمْتِعُوا فَاسْتَمْتِعُوا وَقَالَ ابْنُ أَبِي ذُنْبٍ حَدَّثَنِي أَبِي أَنَّهُ سَمِعَ ابْنَ سَلَمَةَ بْنَ الْأَكْوَعِ عَنْ أَبِيهِ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ رَجُلٌ وَأَمْرًا تَوَاقَفَا فَعِشْرَةٌ مَا بَيْنَهُمَا ثَلَاثَ لَيَالٍ فَإِنْ أَحَبَّ أَنْ يَتَزَايَدَا أَوْ يَتَنَارَكَا تَنَارَكَا فَمَا إِذْ رَأَى الشَّيْءَ كَانَ لَنَا خَاصَّةٌ أَمَّا لِلنَّاسِ عَامَّةٌ قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ وَبَيَّنَّهُ عَلِيُّ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ مَنُوعٌ

دمتعه متعلق تفصیلی بحث په کشف الباری کتاب المغازی کښې (صفحه ۴۳۴) باندې په باب غزوه خیبر کښې تیر شوې دي .

قوله: وقال ابن أبي ذئب .... حضرت نبی کریم ﷺ فرمائیلى دى چه کوم سړى او

بِنَحْه يُوْبِلْ سِرْه مَوَافِقْ وَى نُو دَدُوْى بِه مِيْنَحْ كَنْبِيْ تَر دَرِيُو وَرْخُو پُوْرِيْ مَعَاشَرْتْ پِكَارْ دِيْ .
دِيْ نَه پَسْ كِه هَغُوْى بِه مَوْدَه كَنْبِيْ اَضَافَه كُوْلْ غَوَارِيْ نُو اَضَافَه دِيْ اُوْكَرِيْ ، اُوْكَه يُوْبِلْ لَرَه
پَرِيْشُوْدَلْ غَوَارِيْ نُو پَرْدِيْ كِيْرْدِيْ . حَضْرَتْ سَلْمَه بِنِ الْاَكُوْعْ فَرْمَانِيْ چِه اَوْسْ مَاتَه مَعْلُوْمْ نَه
دِيْ چِهْدَا حَكْمْ زَمُوْنِيْ دِپَاْرَه خَاصْ وُو اُوْكَه عَامُو خَلْقُو دِپَاْرَه هَمْ دِيْ .

قوله: فَانْ اُحْبَانْ يِيْزَايْدَا اُوْيتَتَارْكَاتَتَارْكََا: بِه دِيْ جَمْلَه كَنْبِيْ د «يِيْزَايْدَا» جَوَابْ

مَحْذُوْفْ دِيْ ، اَصْلْ عِبَارَتْ دَادِيْ «فَانْ اُحْبَانْ يِيْزَايْدَا اُوْيتَتَارْكَاتَتَارْكََا» يَعْنِيْ كِه دُوْى دَوَاْرَه
بِه خِيْلْ مِيْنَحْ كَنْبِيْ اَضَافَه كُوْلْ غَوَارِيْ نُو اَضَافَه دِيْ .

دَابِنْ اَبِيْ ذَنْبْ دَا تَعْلِيْقْ لَرَه اِمَامْ طَبْرَانِيْ مَوْصُوْلًا نَقْلْ كَرِيْ دِيْ .

قوله: قَالُوْا اَبُوْعَبْدِ اللّٰه : وَقَدْ بَيَّنَّه عَلِيٌّ عَنِ النَّبِيِّ اَنَّهُ مَنَسُوْخٌ : اَبُوْعَبْدِ اللّٰه دَامَامْ
بَخَارِيْ رَوَيْتْ دِيْ ، فَرْمَانِيْ چِه حَضْرَتْ عَلِيٌّ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ دَحَضْرَتْ نَبِيْ كَرِيْم ﷺ نَه نَقْلْ كَرِيْ
دِيْ چِه مَذْكُوْرَه حَكْمْ مَنَسُوْخْ شَوِيْ دِيْ .

۳۳=بَابْ عَرَضِ الْمَرْأَةِ نَفْسَهَا عَلَى الرَّجُلِ الصَّالِحِ

[۴۸۲۸] حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا مُرْحُومُنْ عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنِ مِهْرَانَ قَالَ سَمِعْتُ
ثَابِتًا الْبُنَانِيَّ قَالَ كُنْتُ عِنْدَ النَّبِيِّ وَعِنْدَهُ ابْنَتُهُ لَهْ قَالَ اَنْتَ جَاءَتْ امْرَأَةً اَلَى رَسُولِ اللَّهِ
صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَعْرِضُ عَلَيْهِ نَفْسَهَا قَالَتْ يَا رَسُولَ اللَّهِ اَلَيْكَ بِى حَاجَةٌ فَقَالَتْ بَشْتُ اَنْتِ
مَا اَقْلَ حَيَاءَهَا وَاَسْوَائَهَا وَاَسْوَائَهَا قَالَتْ هِيَ خَيْرٌ مِنْكَ رَغِبْتُ فِي النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
فَعَرَضْتُ عَلَيْهِ نَفْسَهَا [ر: ۵۷۷۳] .

[۴۸۲۹] حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ أَبِي مَرْيَمَ حَدَّثَنَا أَبُو عَسَانَ قَالَ حَدَّثَنِي أَبُو حَازِمٍ (۱) عَنْ
سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ أَنَّ امْرَأَةً عَرَضَتْ نَفْسَهَا عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ لَهُ رَجُلٌ يَا
رَسُولَ اللَّهِ زَوِّجْنِيْهَا فَقَالَ مَا عِنْدَكَ قَالَ مَا عِنْدِيْ شَيْءٌ قَالَ اِذْهَبْ قَالَتِ لِمَنْ وَلَوْ خَاتَمًا
مِنْ حَدِيدٍ فَذَهَبَ ثُمَّ رَجَعَ فَقَالَ لَا وَاللَّهِ مَا وَجَدْتُ شَيْئًا وَلَا خَاتَمًا مِنْ حَدِيدٍ وَلَكِنْ هَذَا
اِزَارِيْ وَهَذَا يَصْفُهُ قَالَ سَهْلٌ وَمَا لَهُ رِذَاءٌ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَمَا تَصْنَعُ يَا زَارِكَ
اِنْ لَيْسَتْ لَكَ يَكُنْ عَلَيْهِ مِنْهُ شَيْءٌ وَاِنْ لَيْسَتْ لَكَ يَكُنْ عَلَيْكَ مِنْهُ شَيْءٌ فَجَلَسَ الرَّجُلُ
حَتَّى اِذَا طَالَ فُجَيْلُهُ قَامَ فَرَأَى النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدْ عَاةَا وَاُدْعَى لَهُ فَقَالَ لَهُ مَاذَا
مَعَكَ مِنَ الْقُرْآنِ فَقَالَ مَعِيَ سُورَةٌ كَذَا وَسُورَةٌ كَذَا السُّورَةُ يَعْذِيْهَا فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ
عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اَمْلِكُنَا كَمَا بَعَا مَعَكَ مِنَ الْقُرْآنِ [ر: ۳۱۸۶] .

(۱) وَاَجْرَه الْبَخَارِيْ اَيْضًا فِيْ كِتَابِ الْاَدَبِ ، بَابْ مَا لَا يَسْتَحْيِيْ مِنَ التَّفَقُّهِ فِي الدِّيْنِ ، رَقْمُ الْحَدِيثِ : ۶۱۲۳ .
وَالنَّسَائِيْ فِيْ كِتَابِ الْبَيْكَاحِ ، بَابْ عَرَضِ الْمَرْأَةِ عَلَى مَنْ تَرْضَى ، رَقْمُ الْحَدِيثِ : ۵۳۶۱ ، ۵۳۶۲ . وَابْنُ مَاجَهْ فِيْ
كِتَابِ النِّكَاحِ ، بَابِ الَّتِي وَهَبَتْ نَفْسَهَا لِلنَّبِيِّ ﷺ رَقْمُ الْحَدِيثِ : (۲۰۰۱) .

دامام بخاری رحمته الله مقصد دادې چه یو ښځه خپل ځان لره یو نیک سړی ته پیش کړی نو په سنتو کښې ددې اصل موجود دې .

علامه ابن منیر مالکی رحمته الله فرماني چه دا دامام بخاری رحمته الله په لطانفوکښې ددچه هغوی حدیث باب کښې دواهبې ددې قصې نه عجیبه مسئله مستنبط کړې چه بیسکه دا واقعه سره خاص وه ، خوددې نه دا راوړی که یو ښځه خپل ځان لره یو نیک سړی ته پیش کړی نو په سنت کښې ددې اصل موجود دې . (۱)

قوله: حدثنا علي بن عبد الله ... ثابت بنانی فرماني چه څه حضرت انس سره اوم ، د حضرت انس لور بی بی هم دوی سره وه ، حضرت انس رضی الله عنه او فرمائیل چه دحضور صلی الله علیه و آله په خدمت کښې یو ښځه حاضره شوه او خپل نفس نی حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله ته پیش کړو او وې ونیل یارسول الله صلی الله علیه و آله آیا تاسوته ځما ضرورت شته دې ؟ نو دحضرت انس رضی الله عنه لور بی بی او فرمائیل چه څومره بې حیاء ښځه وه ، هانې بې شرمې ! ، نو حضرت انس رضی الله عنه او فرمائیل چه هغه ښځه ستانه بهتره وه ځکه چه دهغې حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله سره رغبت وو نو ددې وجې خونې حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله ته خپل ځان پیش کړو .

قوله: مرحوم: د امرحوم بن عبدالعزیز بن مهربان دې ، دبصرې اوسیدونکې دې ، ثقه دې ، په کال ۱۸۷ هجری کښې ددوی وفات اوشو ، په صحیح بخاری کښې ددوی صرف یو حدیث دې ، دا حدیث امام بخاری رحمته الله مخکښې په کتاب الادب کښې هم ذکر کړې دې (۲)

قوله: وعنده أئنة انس : دحضرت انس رضی الله عنه دهغه لور بی بی نوم معلوم نشو ، حافظ اوعینی لیکلی دی چه شاند ددې نوم امینه وو . (۳)

قوله: واستوثاة : د«سواة» معنی بې حیائی او خراب کار هم رازی ، او شرمگاه ته هم «سواة» وائی . په دې ځانې کښې ددې رومې معنی مراد ده ، ددې په آخر کښې الف ندبه دې او هاء سکنه ده یعنی هانې بې شرمې ! .

تنبيه : حضرت انس رضی الله عنه په دې حدیث کښې بیان شوې واقعې باره کښې حافظ ابن حجر رحمته الله فرماني چه دا دحضرت سهل بن سعد بیان شوې واقعې نه مختلف ده ، دا دوه مختلفې واقعې دی . (۴)

۳۳ = بَابُ عَرَضِ الْإِنْسَانِ ابْنَتَهُ أَوْ أُخْتَهُ عَلَى أَهْلِ الْخَيْرِ

[۳۸۳۰] حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا ابْرَاهِيمُ بْنُ سَعْدٍ عَنْ صَالِحِ بْنِ كَيْسَانَ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ قَالِ أَخْبَرَنِي سَالِمُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ أَنَّهُ سَمِعَ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا

(۱) فتح الباری: ۲۱۸/۹.

(۲) اوگوری عمده القاری: ۱۱۳/۲۰.

(۳) فتح الباری: ۲۱۸/۹ ، وعمده الباری: ۱۱۳/۲۰.

(۴) فتح الباری: ۲۱۸/۹.

يُحَدِّثُ أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ حِينَ تَأْتِيَتْ حَفْصَةُ بِنْتُ عُمَرَ مِنْ خُنَيْسِ بْنِ حُذَافَةَ السَّهْمِيِّ وَكَانَ مِنْ أَصْحَابِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَقَوَّى بِالْمَدِينَةِ فَقَالَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ أَتَيْتُ عُثْمَانَ بْنَ عَفَّانَ فَعَرَضْتُ عَلَيْهِ حَفْصَةَ فَقَالَ سَأَنْظُرُ فِي أَمْرِ فَلَيْتُ لِيَالِي ثُمَّ لَقِيَنِي فَقَالَ قَدْ بَدَأَ إِلَيَّ أَنْ لَا أَتَزَوَّجَ يَوْمِي هَذَا قَالَ عُمَرُ فَلَيْتُ أَبَا بَكْرٍ الصِّدِّيقَ فَقُلْتُ أَنْ شِئْتَ زَوَّجْتُكَ حَفْصَةَ بِنْتُ عُمَرَ فَصَمَتَ أَبُو بَكْرٍ فَلَمْ يَرْجِعْ إِلَيَّ شَيْئًا وَكُنْتُ أَوْجَدَ عَلَيْهِ مِنِّي عَلَى عُثْمَانَ فَلَيْتُ لِيَالِي ثُمَّ مَخَظَبَهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَلْكَحَتْهَا أَيَّاهُ فَلَقِيَنِي أَبُو بَكْرٍ فَقَالَ لَعَلَّكَ وَجَدْتَ عَلَيَّ حِينَ عَرَضْتُ عَلَيَّ حَفْصَةَ فَلَمْ أَرْجِعْ إِلَيْكَ شَيْئًا قَالَ عُمَرُ قُلْتُ نَعَمْ قَالَ أَبُو بَكْرٍ فَإِنَّهُ لَمْ يَمْنَعْنِي أَنْ أَرْجِعْ إِلَيْكَ فِيمَا عَرَضْتُ عَلَيَّ إِلَّا أَنِّي كُنْتُ عَلِمْتُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدْ ذَكَرَهَا فَلَمْ أَكُنْ لِأَفْشَى بِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَلَوْ تَزَوَّجَهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَبِلْتُهَا [۳۷۸۳:ج].

[۳۷۸۳:ج] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي حَبِيبٍ عَنْ عِرَالِ بْنِ مَالِكٍ أَنَّ زَيْنَبَ بِنْتُ أَبِي سَلَمَةَ أَخْبَرَتْهُ أَنَّ أُمَّ حَبِيبَةَ قَالَتْ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَا قَدْ تَحَدَّثْنَا أَنَّكَ تَأْكُلُ ذَرَّةَ بِنْتُ أَبِي سَلَمَةَ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَعْلَى أَمْرَ سَلَمَةَ لَوْ لَمْ أَكُفَّ أَمْرَ سَلَمَةَ مَا حَلَّتْ لِي أَنْ أَبَاهَا أَخِي مِنَ الرِّضَاعَةِ [۳۷۸۳:ج].

که یوحنا خنبله لوری یا خور د چا په مخکنې پېش کړی دنکاح دپاره نو په دې کښې هیڅ باک نشته دې ، او دایه دحیا خلاف نه گنرلې کېږي .

دباب لاندې چه کوم دوه حدیثونه بیان شوي دي ، په هغې باندې کلام تیر شوې دې ، پومیې حدیث په کتاب المغازی کښې تیر شوې دې ، او دویم حدیث په ماقبل «باب وان تجمعوا بین الاختین» لاندې تیر شوې دې ، په هغه خانې کښې الفاظ دا وو «قالت امر حبیبه یا رسول الله ﷺ ، انکم اخق» خنبله خور حضرت ام حبیبه رضی الله عنها دنکاح دپاره پېیش کړه ، چه ددې نه ترجمه الباب «عرض الانسان اخته» ثابت شو .

۳۵=باب قول الله جل وعزَّ

«وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا عَرَّضْتُمْ بِهِ مِنْ خِطْبَةِ النِّسَاءِ أَوْ أَكْنَنْتُمْ فِي أَنْفُسِكُمْ عِلِمَ اللَّهُ أَنَّهُ سَتَدُلُّوهُنَّ وَلَكِنْ لَا تُوَاعِدُوهُنَّ يَبْرًا إِلَّا أَنْ تَقُولُوا قَوْلًا مَعْرُوفًا وَلَا تَعْرَضُوا عَقْدَةَ النِّكَاحِ حَتَّى يَبْلُغَ الْكِتَابَ أَجَلَهُ ۚ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا فِي أَنْفُسِكُمْ فَاحْذَرُوهُ ۚ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ عَفُورٌ حَلِيمٌ» (البقرة: ۳۵)

أَوْ أَكْنَنْتُمْ أَهْمَرْتُمْ وَكُلُّ شَيْءٍ صُنَّتُهُ وَأَهْمَرْتُهُ فَهُوَ مَكْنُونٌ

وَقَالَ لِي طَلْقُ حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ عَنْ مَنْصُورٍ عَنْ مُجَاهِدٍ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ فِيمَا عَرَّضْتُمْ بِهِ مِنْ خِطْبَةِ النِّسَاءِ يَقُولُ إِنِّي أَرِيدُ التَّزْوِيجَ وَلَوْ دِدْتُ أَنَّهُ تَيْسَرُ لِي امْرَأَةٌ صَالِحَةٌ وَقَالَ الْقَاسِمُ يَقُولُ إِنَّكَ

عَلَى كَرِيْمَةٍ وَالَّتِي فِيكَ لَرَاغِبٌ وَأَنَّ اللَّهَ لَسَابِقُ إِلَيْكَ خَيْرٌ أَوْ تَحْوَهُذَا
وَقَالَ عَطَاءٌ يَعْرِضُ وَلَا يُؤْمَرُ يَقُولُ إِنَّ لِي حَاجَةً وَأُبَشِّرِي وَالَّتِي بِحَمْدِ اللَّهِ نَافِقَةٌ وَقَوْلُ هِيَ
قَدْ اسْتَمِعَ مَا تَقُولُ وَلَا يُعَدُّ شَيْئًا وَلَا يُوَاعِدُ وَلَيْسَ بِغَيْرِ عَلَيْهَا وَأَنَّ وَأَعَدْتُ رَجُلًا فِي عِدَّتِهَا ثُمَّ
نَكَحَهَا بَعْدَ أَنْ يَفْرُقَ بَيْنَهُمَا
وَقَالَ الْحَسَنُ لَا تُوَاعِدُوهُنَّ بِرَأِ الزَّيْنَاءِ وَيَذْكُرُ عَنْ أَبِي عُبَّاسٍ حَتَّى يَبْلُغَ الْكِتَابُ أَجَلَهُ
تَنْقِضَ الْعِدَّةُ (١)

په آيت باب كنبې څلور حكمونه بيان شوي دي.

① يوتعريض يعنى داسې كلام چه په هغې كنبې دنكاح صراحت خو نه وي ليكن دا معلوم شى چه دنكاح اراده ده .

② دويم حكم داكنال دې ، چه په زړه زړه كنبې دا سوچ او كړې د عدت تيريدونه پس دې ښځې سره به نكاح كومه ، او هېڅوك دخپل خيال نه نكړل .
د آيت كريمه شروع كنبې ددې دواړو حكمونو جواز بيان شوېدې چه په داشان كولو كنبې هېڅ باك نشته دې .

③ دريم حكم دې «لَا تُوَاعِدُوهُنَّ بِرَأِ» يعنى پټ په پټه دوى سره وعده مه كوئى ، د عدت په دوران كنبې پټ پټه ښځې سره دنكاح كولو وعده جاز نه ده ، ددې نه منع كړې شوې ده .

④ څلورم حكم دادې «وَلَا تُعَزِّمُوا عِدَّةَ النِّكَاحِ» يعنى دعدت په موده كنبې دعقد نكاح اراده هم ممنوع ده . مخكېنې دطلق بن غنام په روايت كنبې دتعريض الفاظ نقل كړې شوى دى چه سرې په كومو الفاظو سره دنكاح دپاره به دتعريض تعبير اختياروى .

قوله: وقال القاسم يقول: انك على كريمة: دا قاسم بن محمد بن أبى بكر صديق عليه السلام دې ، دا تعليق امام مالك عليه السلام موصولا نقل كړې دې . (٢)

قوله: وقال عطاء يعرض ولا ييوح: عطاء بن أبى رباح فرمائى چه صراحت كول درست نه دى . تعريض به كوى ، لكه وائى به چه «ان لى حاجة وانت بحمد الله نافقة» يعنى ماته ضرورت دې او تاسو الحمد لله چليدونكې ئې . دنافقه معنى «رائجة» ده يعنى چليدونكې چه كهوتې نه وى .

دعطاء بن أبى رباح تعليق دې ، امام عبدالرزاق موصولا نقل كړې دې (٣)

(١) (ولاجناح....) وتمتها: {وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِي مَا عَرَضْتُمْ بِهِ مِنْ خُطْبَةِ النِّسَاءِ أَوْ أَكْنُتُمْ فِي الْفَيْسِكُمْ عَلِيمَ اللَّهِ أَلَكُمْ سِتْرٌ كَرِيمٌ وَلَكِنْ لَا تُؤَاعِدُوهُنَّ بِرَأِ إِلَّا أَنْ يَقُولَ قَوْلًا مَعْرُوفًا وَلَا تُعَزِّمُوا عِدَّةَ النِّكَاحِ حَتَّى يَبْلُغَ الْكِتَابُ أَجَلَهُ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا فِي أَنْفُسِكُمْ فَاحْذَرُوهُ وَأَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ غَفُورٌ حَلِيمٌ} البقرة: ٢٣٥ (وقوله معروفًا) عرف جوازه فى الشرع وهو التعريض (عقدة النكاح) عقده (فاحذروه) ان يعاقبك اذا عقدتم العقد قبل انتها العدة).

(٢) فتح الباري: ٢٢٣/٩.

(٣) فتح الباري: ١٢٤/٩.

قوله: وقال الحسن لاتواعدهن سرا الزنا: حضرت حسن بصری رحمہ اللہ فرمائی ہے آیت

کریمہ کنہی (سرا) نہ مراد زنا دہ . یعنی دی سرہ دزنا وعدہ مہ کوئی ، علامہ عینی رحمہ اللہ فرمائی ہے یہ دی تفسیر کنہی تامل دی، خکہ چہ دزما وعدہ نہ سرا صحیح دہ اونہ جہراً

صحیح دہ، نولیکی چہ «ولکن فیہ تامل لان الزنا لا یجوز البواحدۃ بہ سرا ولا جہراً» (۱)

دآیت کریمہ سیاق و سباق ہم پہ دی باندی دلالت نہ کوی ، واضح مطلب ہم ہفہ دی چہ کوم جمہورو اختیار کری دی چہ تاسو سرا ہفہ سرہ دنکاح وعدہ مہ کوئی .

حضرت حسن بصری رحمہ اللہ دا تعلیق لہ عبدن حمید موصولاً نقل کری دی: (۲)

پہ آخر کنہی دحضرت ابن عباس رضی اللہ عنہما تعلیق لہ طبری موصولاً نقل کری دی (۳)

۳۶=بَابُ النَّظَرِ إِلَى الْمَرْأَةِ قَبْلَ التَّرْوِيجِ

[۴۸۳۲] حَدَّثَنَا مسدد: حدثنا حماد بن زيد، عن هشام عن أبيه عن عائشة قالت قال رسول الله صلى الله عليه وسلم (رايتك في المنام يبي بك الملك من سرقه خير فقال لي هذه امرأتك فكشفت عن وجهك الثوب فاذا هي انت فقلت ان يكن هذا من عند الله يفضيه [۳۷۸:ر])

[۴۸۳۳] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ أَبِي حَازِمٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ السَّاعِدِيِّ قَالَ جَاءَتْ امْرَأَةٌ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَتْ يَا رَسُولَ اللَّهِ جِئْتُ أَهْبُ لَكَ نَفْسِي قَالَ فَظَنَرُ الْيَمَاءُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَصَعَدَ النَّظَرَ فِيهَا وَصَوَّبَهُ ثُمَّ طَاطَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَأْسَهُ فَلَمَّا رَأَتْ الْمَرْأَةُ أَنَّهُ لَمْ يَقْضِ فِيهَا شَيْئًا جَلَسَتْ فَقَامَ رَجُلٌ مِنْ اصْحَابِهِ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ انْ لَمْ يَكُنْ لَكَ بِهَا حَاجَةٌ فَزَوَّجْنِيهَا فَقَالَ وَهَلْ عِنْدَكَ مِنْ شَيْءٍ قَالَ لَا وَاللَّهِ يَا رَسُولَ اللَّهِ فَقَالَ أَذْهَبَ إِلَى أَهْلِكَ فَانْظُرْ هَلْ تَجِدُ شَيْئًا فَذَهَبَ ثُمَّ رَجَعَ فَقَالَ لَا وَاللَّهِ مَا وَجَدْتُ شَيْئًا فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ انْظُرْ وَلَوْ خَاتَمًا مِنْ حَدِيدٍ فَذَهَبَ ثُمَّ رَجَعَ فَقَالَ لَا وَاللَّهِ يَا رَسُولَ اللَّهِ وَلَا خَاتَمًا مِنْ حَدِيدٍ وَلَكِنْ هَذَا إِذَا رَأَى قَالَ سَهْلٌ مَا لَهُ رِذَاءٌ فَلَمَّا يَصْفُهُ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا تَصْنَعُ يَا زَارِكَ انْ لَيْسَتْهُ لَمْ يَكُنْ عَلَيْهَا مِنْهُ شَيْءٌ وَإِنْ لَيْسَتْهُ لَمْ يَكُنْ عَلَيْكَ مِنْهُ شَيْءٌ عَجَّلَسَ الرَّجُلُ حَتَّى إِذَا طَالَ فُجِئِلُهُ قَامَ قَرَأَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَوْلِيًا قَامَ بِهِ فَدَعَى فَلَمَّا جَاءَ قَالَ مَاذَا مَعَكَ مِنَ الْقُرْآنِ قَالَ مَعِيَ سُورَةُ كَذَا وَسُورَةُ كَذَا عَدَدَهَا فَقَالَ تَقْرُؤُهُنَّ عَنْ ظَهْرِ قَلْبِكَ قَالَ نَعَمْ قَالَ أَذْهَبَ فَقَدْ مَلِكْتُكَهَا بِمَا مَعَكَ مِنَ الْقُرْآنِ [۳۷۸:ر]

(۱) عمده القاری: ۱۱۸/۲۰.

(۲) فتح الباری: ۲۲۴/۹، عمده القاری: ۱۱۸/۲۰.

(۳) فتح الباری: ۲۲۵/۹.

دنکاح نه مخکینې ښځه کتلې شی که نه؟ اسماعیل بن علیه او یونس بن عبید اجازت نه ورکوی. (۱)

جمهور عالمان فرمائی چه په کتلو کښې څه حرج نشته دي ، بلکه علامه موفق الدين خو په دي باندې اجماع کړې ده ، شائد چه هغوی ددې دوو حضراتو انکار لره يا اهميت نه دي ورکړې ياده ته د هغوی دانکار علم نه دي شوې ، په دي وجه په جواز باندې اجماع نقل کوی. (۲)

امام بخاری رحمه الله په دي مسئله کښې د جمهورو سره دي ، په دي مسئله کښې صحيح ترين روايت هغه دي کوم چه امام مسلم رحمه الله په صحيح مسلم کښې نقل کړې دي ، «قال رجل : انه تزوج امرأة من الانصار فقال رسول الله ﷺ انظرت اليها ، قال : لا ، قال ، فاذهب فانظر اليها فان في عين الانصار شيئا» (۳)

حضرت مغیره بن شعبه رحمه الله نه هم اصحاب سنن روايت کړې دي چه هغوی يو ښځې ته پيغام اوليږلو دنکاح دپاره نو حضرت نبی کریم ﷺ دهغه نه تپوس او کړو چه «انظر اليها فانه احرى ان يودمينك» (۴)

چه کوم حضرات اجازت نه ورکوی هغوی دامام ترمذی ددې روايت نه داستدلال کوی چه په هغې کښې دي چه «واعلى لا يثبت النظر، فان لك الاولى، وليست لك الاخرة» (۵)
خود دي جواب ظاهر دي چه دا خو دهغه نظر متعلق دي چه دنکاح د ارادي نه بغير وي. (۶)
د مغلوبه څومره حصې لره کتلې شی ؟ : د ښځې د نکاح نه مخکښې د کتلو اجازت خودي ليکن دي کښې اختلاف دي چه ددې څومره حصه کتلې شی ؟
په دي باندې د جمهورو اتفاق دي چه وجه و کفين کتلې شی. (۷)
امام اوزاعي رحمه الله فرمائی چه د شرمگاه نه علاوه چه کومه حصه کتل غواړی نو کتلې شی. (۸)
د کتلو دپاره د اجازت مسئله : علامه بن حزم او دواود ظاهري فرمائی چه د بدن هره حصه کتلې شی. (۹)

(۱) عمده القاری: ۱۱۹/۲۰.

(۲) المغنی لابن قدامه کتاب النکاح ، احکام النظر الى المرأة: ۷۳/۷.

(۳) فتح الباری: ۲۲۶/۹.

(۴) فتح الباری: ۲۲۶/۹ ، عمده القاری: ۱۱۹/۲۰.

(۵) سنن ابی داود ، کتاب النکاح ، باب مویومر به من غرض البصر ، ۲۴۶/۲ ، رقم الحديث ۲۱۴۹ ، وسنن الترمذی ، کتاب الادب باب ما جاء فی نظر الفجارة: ۱۰۱/۵ ، رقم الحديث ۲۷۷۷.

(۶) عمده القاری: ۱۱۹/۲۰.

(۷) فتح الباری: ۲۳۷/۹ ، والمغنی لابن قدامه: ۷۳/۷.

(۸) فتح الباری: ۲۲۷/۹.

(۹) فتح الباری: ۲۲۷/۹ ، وشرح مسلم للنووی: ۴۶/۱ ، عمده القاری: ۱۱۹/۲۰.

دبخی کتلودپاره به دهغې نه! جازت غوښتلې شی یا به ددې داجازت نه بغیر هم کتلې شی؟
 جمهور عالمان فرماني چه دبخی داجازت نه بغیر کتلې شی، (۱)
 دامام ابو حنیفه رحمته الله مسلک دادې چه نکاح به بعبارة النساء ولی نه بغیر منعقد کیږي په دې
 شرط چه ښځه آزاده او عاقله اوبالغه وی، البته ولی کیدل مستحب دی (حضرت امام
 بخاری رحمته الله)

البته چه کوم روایت هغوی مخکښې پیش کړې دې دهغې نه معلومیږي چه څهږه کتلې
 شی ځکه چه په دې کښې «فكشفت عن وجهك الثوب» الفاظ واردی شوی دی، او دواهبه چه
 کوم روایت هغوی ذکر کړې دې دهغې نه معلومیږي چه پورته نه لاندې پورې کتلې شی.
 حضرت عائشه رضی الله عنها په استدلال باندې اشکال کیږي چه حضرت جبریل عليه السلام حضرت نبی
 کریم صلی الله علیه و آله ته دحضرت عائشه رضی الله عنها تصویر خولې وو، لکه څنگه چه ترمذی روایت کښې نه
 معلومیږي نو دتصویر کتلو سره نفس ښځې باندې دکتلو استدلال څنگه صحیح کیدشي،
 اوکه دا تصویر تسلیم نه کړې شی نو بیا هم دې لږه زیات نه زیات شبیه اومثال ونیلې شی،
 بیا دویمه خبره داده چه هغه خو په هغه وخت کښې وړه ماشومه وه، او ظاهر دی چه د «لاعودة
 للصیة» ددې نه بالغې طرفته کتلو باندې استدلال کولو کښې بهر حال سقم دې، لهدا دا به
 ونیلې کیږي چه دا روایت صرف استیناس دپاره نقل شوی دې، استدلال دپاره نه دې. (۲)

۳- «بَابُ مَنْ قَالَ لَا نِكَاحَ إِلَّا بِوَلِيِّ لِقَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى
 فَلَا تَعْزِلُوهُنَّ [البقرة: ۲۳۳] فَدَخَلَ فِيهِ الثَّقِيبُ وَكَذَلِكَ الْبُكَرُ وَقَالَ وَلَا تَنْكِحُوا النَّسَاءَ
 حَتَّى يُؤْمِنُوا [البقرة: ۲۳۴].»

وَقَالَ وَالنَّكْحُ الْإِيمَانُ مِنْكُمْ (النور: ۳۲).

امام بخاری رحمته الله په دې ترجمه الباب کښې هغه مشهوره مسئله بیان کړې ده چه نکاح بغیر
 دولی نه کیدشي که نه؟ یا فقهی اصطلاح کښې عبارت نساء سره نکاح منعقد کیږي یا نه
 چه ښځه دولی د اجازت نه بغیر خپله اوکړي نوهغه نکاح به منعقد وی اوکه نه؟
 دجمهور علماء کرام او آئمه ثلاثه په نیز دولی داجازت و عبارت نه بغیر نکاح نه منعقد
 کیږي اونه عبارت نکاح سره نکاح منعقد کیږي، دانعقاد نکاح دپاره دولی داجازت وتعبر
 ضروری دې، که ښځه صغیره وی اوکه کبیره یا باکړه یا ثبیه. (۳) البته امام احمد بن حنبل
رحمته الله نه یو روایت کښې صرف داجازت شرط منقول دې، که ولی ورته اجازت ورکړنو نکاح

(۱) فتح الباری: ۲۲۷/۹.

(۵) دامام مالک رحمته الله یو روایت دې چه دهغې دکتلودپاره اجازت شرط دې، اجازت نه بغیر نشي
 کتلې. (فتح الباری: ۲۲۷/۹، عمده القاری: ۱۱۹/۲۰).

(۲) فتح الباری: ۲۲۷/۹، عمده القاری: ۱۱۰/۲۰.

(۳) فتح الباری: ۲۳۴/۹، وبدایه المتجهذ: ۷/۲، والمجموعه المهذب: ۳۰۲/۱۵، والمحلّی: ۴۵۱/۹.

به منعقد وی ، اگر چه تعبیر دده نه وی ، دابوئور هم دا مسلک دې . (۱)
 دامام ابوحنیفه رحمته الله ظاهر الروایه هم دا دې ، ددوی نه بل روایت حسن بن زیاد دا نقل کړې
 دې اگر که کفو کنبی نکاح کوی نو منعقد به وی اوکه غیر کفو وی نو درست به نه وی ،
 فتوی په دې روایت باندې ده . (۲)

امام ابویوسف رحمته الله نه ددې مسئلې باره کنبې درې روایتونه منقول دی ، رومی روایت
 جمهورو مطابق یعنی مطلق عدم جواز ، بیا هغوی دامام ابوحنیفه رحمته الله دویم روایت طرفه
 رجوع کړې ده یعنی جواز فی الکفو وعدم جواز فی غیر الکفو او آخر کنبې هغوی دامام
 صاحب رومی روایت چه ظاهر الروایه دې دې طرفه رجوع کړې ده یعنی مطلقاً جواز (۳)
 دشمس الاثمه سرخی هم دا تحقیق دې ، لیکن امام طحاوی او ابوالحسن نقل کړې دې چه
 دقاضی ابو یوسف قول اخیر هم دادې چه نکاح بعبارة النساء بلاولی نه منعقد کیږي چه کوم
 دجمهورو عالمانو مسلک دې . (۴)

دامام محمد رحمته الله په دې مسئله کنبې دوه روایتونه دی .

① رومی روایت دادې چه " نکاح بعبارة النساء " دوی په اجازت باندې موقوف ده که هغه
 کفو کنبې وی اوکه غیر کفو کنبې .

② او په دویم روایت کنبې هم ددوی هغه مسلک نقل کړې شوې دې چه کوم امام ابوحنیفه
رحمته الله په رومی روایت کنبې دې یعنی مطلقاً جواز . (۵)

خلاصه دکلام داده چه بغیر ولی نه نکاح بعبارة النساء منعقد کیږي که کفو کنبې وی اوکه
 غیر کفو کنبې وی ، هم دا دامام ابوحنیفه رحمته الله ظاهر الروایه دې ، او امام ابویوسف رحمته الله او
 امام محمد رحمته الله نه هم دې روایت طرفه ته رجوع منقول ده .
 چه کوم خلق په نکاح کنبې داشتراط ولی قائل دی چه دقرآن پاک آیات او احادیث نه
 استدلال کوی .

① ددوی مستدل حضرت ابوموسی اشعری رحمته الله حدیث «لا نکاح الا بولی» دې ، دا
 حدیث چونکه امام بخاری رحمته الله په شرط باندې نه دې ددې وجې هغوی ددې تخریج نه دې
 کړې او دا ئې د ترجمه الباب په طور ذکر کړو ، دا حدیث امام ترمذی رحمته الله ، ابن حبان رحمته الله او
 حاکم رحمته الله نقل کړې دې . (۶)

(۱) اوگوری المغنی لابن قدامه : ۲۳/۷ ، کتاب النکاح وفتح الباری : ۲۵۳/۹ .

(۲) تبیین الحقائق : ۱۱۷/۲ ، باب الاولیاء ولاکفاء .

(۳) فتح التقدير : ۱۵۷/۳ ، باب الاولیاء والاكفاء والمبسوط للسرخی : ۱۰/۵ ، باب النکاح بغیر ولی .

(۴) فتح التقدير : ۱۵۷/۳ ، باب الاولیاء والاكفاء .

(۵) فتح التقدير : ۱۵۷/۳ .

(۶) الحدیث اخرجه الترمذی فی سننه : ۲۰۸/۱ ، کتاب النکاح ، باب ماجاء لانکاح الا بولی ، وابوداود فی
 سننه : ۲۸۴/۱ ، باب فی الولی ، وابن ماجه فی سننه : ۱۳۵ ، باب لانکاح الا بولی ، والحاکم فی المستدرک
 : ۱۶۹/۲ ، کتاب النکاح .

اود جمهورو په مذهب باندې صریح دی چه ولی نه بغیر نکاح نه کیږي.

حنفیه ددې حدیث مختلف جوابات ورکړي دي.

یو جواب دا ورکړي شوي دي چه په دې حدیث کښې رفعاً دوقفاً اضطراب دي، چنانچه امام ترمذی رحمه الله فرماني چې «حدیث ابن موسیٰ فیہ اختلاف»، (۱) او ملا علی قاری رحمه الله فرماني چې «فانہ ضعیف مضطرب فی اسناد او فی صله و انقطاعه و ارساله» (۲)

لیکن دامام ترمذی رحمه الله کلام نه معلومیږي چه هغوی رفع ته ترجیح ورکړي ده، اودا نې په مختلفو طریقو د اسرائیل بن یونس په طریقه باندې راجح گنرلې دي چه مرفوع دي، (۳) او هم دا خبره درست معلومیږي. امام موفق فرماني چې مروزی دامام احمد بن حنبل رحمه الله اویحیی بن معین رحمه الله نه «لاندکام الا بولی» والا حدیث متعلق سوال اوکړو نوهغوی اوفرمانیل چه دا صحیح دي. (۴)

نورو حضرات محدیثو هم ددې حدیث تصحیح کړي ده، ددې وجې دي لحاظ سره ددې حدیث بالکلیه رد نشي کولي.

بعض حضرات دا جواب ورکړي دي چه «لاندکاح الا بولی» والا روایت کښې «لا» دنفی کمال دپاره ده او مطلب دادې چه بغیر دولی نه نکاح کیږي لیکن کمال هله رازی چه کله ولی هم شریک وي. (۵)

② دجمهورو دویم استدلال دحضرت عائشه رضي الله عنها روایت دي چه په هغې کښې حضرت نبی کریم ﷺ نه ارشاد نقل کړي شوي دي چه «أيا امرأة دکت بغیر اذن ولیها فتکاحها باطل، باطل، باطل» امام ترمذی، ابو داود، ابن جاردو، دارقطنی اوامام احمد ددې حدیث تخریج کړي دي اوامام حاکم دي ته صحیح وئيلي دي. (۶)

دحضرات حنفیه د طرفنه ددې حدیث متعلق وئيلي شوي دي چه دا حدیث ضعیف دي. خکه چه اسماعیل بن ابراهیم بن علی د ابن جریج نه قول نقل کړي دي چه ما ددې حدیث متعلق دزهری نه سوال اوکړو نوهغوی ددې حدیث نه انکار اوکړو. (۷) هغوی ته او وئيلي شو

(۱) سنن ترمذی: ۲۰۸/۱، باب ماجاء لا نکاح الا بولی.

(۲) مرقات المفاتیح: ۲۰۷/۷، باب الولی فی النکاح واستیذان المراء.

(۳) سنن ترمذی: ۲۰۹/۱.

(۴) المغنی لابن قدامه، کتاب النکاح فصل لا نکاح الا بولی: ۶/۷.

(۵) فتح التقدير: ۱۶۱/۳.

(۶) الحدیث اخرجہ الترمذی فی کتاب النکاح، باب ماجاء لا نکاح الا بولی: ۲۰۸/۱، واخرجه ابوداود فی کتاب النکاح، باب الولی: ۲۲۹/۲، رقم الحدیث: ۲۰۸۳، واخرجه الدارقطنی فی کتاب النکاح: ۲۲۱/۳، والحاکم فی المستدرک، کتاب النکاح: ۱۶۸/۲، وهو حدیث صحیح، صححه ابوعوانه وابن خزیمه، وابن حبان والحاکم وغیرهم (وانظر التعليق على جامع الاصول لعبد القادر الارناؤوط: ۵۷/۱، ۴، کتاب النکاح).

(۷) سنن ترمذی: ۲۰۹/۲، باب لانکاح الا بولی.

چه دا حدیث سلیمان بن موسی ستاسو نه نقل کوی نو وې فرمانیل چه سلیمان بن موسی بیشکه ثقه دې لیکن خما خیال دې چه هغه ته ددې حدیث په نقل کولو کښې وهم شوې دې ، خه ددې حدیث نه واقف نه ییم . (۱)

ابن عدی رحمته ، امام طحاوی رحمته او امام احمد رحمته دانقل کړی دی لیکن یحیی بن معین رحمته ، ابن حبان رحمته او حاکم رحمته وغیره علماء محققینو دا تعلیل رد کړې دې ، هغوی وائی چه په دې حدیث باندي دا اعتراض صرف د اسماعیل بن ابراهیم بن علیه رحمته نقل کوی اود اسماعیل بن ابراهیم رحمته سماع د ابن جریج رحمته نه درست نه ده ، (۲) امام ترمذی رحمته دې حدیث ته حسن وئیلی دی ، (۳)

ابوعوانه رحمته ، ابن حزمه رحمته ، ابن حبان رحمته ، حاکم رحمته او ابن خزم ظاهری رحمته ددې تصحیح کړې ده . (۴) ددې وجې دا درست نه معلومېږي چه دې ضعیف او گوتلې شی او نظر انداز کړې شی .

بعض حضرات «فنکاحها باطل» مطلب دا وائی چه داسې نکاح فائده منده نه وی ، او «باطل» غیر مفید معنی کښې استعمالیږي ، دقران پاک آیت «وَبَنَاءُ مَا خَلَقْتَ هَذَا بَاطِلًا» کښې «باطل» هم په دې معنی کښې مستعمل دې یا باطل بمعنی ناپائیدار او فانی دې یعنی داسې نکاح پائیدار نه وی ، دلید شعر «الا کل شی ما خلا الله باطل» باطل ناپائیدار اوزائل په معنی کښې دې . (۵)

اوبعض حضراتود مذکوره دواړو روایتونوجواب ورکړې دې چه په دې صورت کښې محصول دی کله چه بنسخه غیر کفو کښې نکاح اوکړی او دحسن بن زیاد روایت کښې امام ابوحنیفه رحمته په نیز هم په دې صورت کښې نکاح باطل ده او دحنفیه په نیز هم دا روایت راجح او مفتی به دې (۶) قاضی خان همدې روایت ته اصح وئیلی دی (۷) شمس الاتمه

سرخسی فرمائی چه «هذا الاثر باطل» (۸) محقق ابن همام فرمائی چه «اختیرت للقتوی» (۹) ددې حدیث راویه حضرت عائشه رضی الله عنها پخپله دنکاح بغیر د اذن ولی نه دجواز قائله ده ، (۱۰) ددې وجې په دې کښې مذکوره تاویل کول ضروری دی ، بیا دا حدیث پخپله دامام

(۱) اوگوری فتح التقدير: ۱۶۱/۳ ، وشرح معانی الاثر للطحاوی: ۶/۲ ، والکامل لابن عدی: ۲۶/۳ ، ترجمه سلیمان بن موسی .

(۲) اوگوری سنن ترمذی: ۲۰۹/۲ .

(۳) سنن ترمذی: ۲۰۹/۲ .

(۴) التعليق المغنی علی سنن الدار قطنی ، کتاب النکاح: ۲۲۱/۳ ، والتعليق علی جامع الاصول: ۴۵۷/۱۱ ، والمستدرک للحاکم: ۱۶۸/۲ .

(۵) اوگوری مجمع بحار الانوار: ۱۸۴/۱ .

(۶) لکه څنگه چه ماقبل تیر شو .

(۹) فتح التقدير: ۱۵۷/۳ .

(۱۰) شرح معانی الاثر للطحاوی: ۶/۲ ، وتعليقات لامع الداری: ۲۹۹/۹ .

شافعی رحمته هم خلاف دې څکه چه ددې حديث منطوق خودادې چه بغير ولی د اجازت نه دینځې نکاح باطله ده اوددې مفهوم مخالف راوړی ، که دولی اجازت وی نونکاح کولې شی حالانکه دشوافع په نیز که ولی اجازت هم ورکړی نویبا هم بعبارة النساء نکاح منعقد نه کیږی ، ترکومې پورې چه د ولی تعبیر شامل نه وی. (۱)
 دلایل د احنافو: حضرات حنفیه اول دخپل مسلک دثبوت دپاره دقران پاک دهغه آیتونونه استدلال کول چه په هغې کښې دنکاح نسبت ښځې طرفته شوې دې .

یو آیت کریم کښې دی چه «واذا طلقتم النساء فلهن ان ینکحن ان یراجعن» .
 حضرات حنفیه ددې آیت کریمه نه دوه طریقو باندې استدلال کوی، یو دا چه په دې کښې اولیاء د عضل نه منع کړې شوی دی ، هغوی ته اووئیلې شو چه هغوی دې ښځې دنکاح کولو نه منع کړی. دویمه خبره داده چه «ان ینکحن» کښې دنکاح نسبت ښځو طرفته شویدي ، چه ددې نه معلومیږی چه دښځو په عبارت سره هم نکاح منعقد کیدیشی ، رومې استدلال بعبارة النص نه او دویم استدلال اشاره النص نه دي. (۲)

دامام بخاری رحمته مذهب چونکه په دې مسئله کښې د شوافع او دجمهورومطابق دي ، ددې وجې هغوی ددې آیت کریمه نه په خپل مذهب باندې استدلال کړيدي . څکه چه په آیت کښې خطاب اولیاء ته دې چه ددې نه معلومیږی چه دنکاح کولو حق صرف اولیاء ته حاصل دي. په «فلا تعضلوهن» کښې نهی په هغه وخت کښې صحیح کیدیشی چه کله اولیاء ته دنکاح نه په منع کولو کښې قدرت حاصل وی. که نکاح بعبارة النساء لره تسلیم کړې شی نو په دې صورت کښې به نهی بې قاعده شی څکه چه په کوم څیز باندې اولیاء ته قدرت

حاصل نه دي نو دهغې نه منع کړې شوې ده ، «منع بلا فائده» په زمره کښې راوړی. (۳)
 د دې آیت کښې شان نزول کښې حضرت معقل بن یسار چه کومه واقعه نقل کړې شوې ده دهغې نه بظاهر دامام بخاری رحمته د نقطه نظر تائید کیږی چه په دې کښې ولی دښځې د مرضی باوجود دې دنکاح اجازت نه ورکوی ، نو الله تعالی فرمائی چه «فلا تعضلوهن ان ینکحن الا وارجعن» .

امام ترمذی رحمته فرمائی چه داحديث په دې خبره باندې دلالت کوی چه بغير ولی نه نکاح نشی کیدلی . څکه چه دحضرت معقل بن یسار خور ښېبه وه ، که هغې ته اختیار وې نو هغې به خپله نکاح په خپله کړې وې لیکن ددې باوجود هغې اونه کړه ، معلوم شو چه

(۱) مرقاة المفاتیح: ۲۰۷/۶ . کتاب النکاح باب لانکاح الا بولی.

(۲) اوگوړی احکام القرآن للجصاص: ۴۰۰/۱ . سورة البقرة.

(۳) ارشاد الساری: ۴۰۷/۱۱ ، وفتح التقدير: ۲۳۴/۹۹ ، المبسوط للسرخی: ۱۱/۵ ، باب النکاح بغير ولی.

اختیار ولی ته دي . (۱) ابن جریر طبری، قاضی ابن عربی و حافظ ابن تیمیہ رحمہم اللہ هم ددي روايت نه اشتراط ولی باندې استدلال کړې دي . (۲)

لیکن حقیقت داده چې مذکوره آیت وروایت نه اشتراط ولی باندې ثبوت مشکل دي ، ځکه حضرت معقل بن یسار خپل خور دنکاح نه منع کولوسره دا نه لازمیږي چه هغوی دشرعی حق په وجه منع کړې وه ، بلکه عامه معاشره کښې ولی ته ددخول اندازی او دباؤ اختیار وی ، حضرت معقل هم ددې اختیارپیش نظر خپل خور منع کړې وه ، او عام طور سره داسې صورتونو کښې باوجود ددې نه ښځې ته حق حاصل وی چه د ولی د مداخلت په وجه هغه په خپل حق باندې عمل اونکړې شی ، آیت کریمه کښې هم ددې معاشرتی دباؤ اچولو اودخل اندازنی کولو نه منع کړې شويدي ، لهذا ددې نه ولی دپاره داخیارنکاح شرعی ثبوت باندې استدلال کول محل نظر دی . (۳)

داخودښځې خبره ده ، خوښې خوان شی ، او هغه ته دپیرو کارونودکولو اختیار وی ، لیکن د خپل پلارویرې دوجې هغه ډیر کارونه نشی کولې ، ددې مطلب دانه دي چه دهغه اختیار هم نشته دي .

بهر حال دمذکوره آیت کریمه نه حضرات جنفیه هم استدلال کوی . او جمهور هم . دحنفیه دویم استدلال دقرآن پاک آیت دي . «فَإِذَا بَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا فَعَلْنَ فِي أَنْفُسِهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ» په دې کښې وئيلي شوی دی چه ښځې د عدت تیریدو نه پس دنکاح په معامله کښې خودمختاره دی . که یو کار په معروفه طریقي سره کوی نو په دې کښې هېڅ باک نشته دي «فعلن في انفسهن» الفاظ صفا وائی چه نکاح دښځې فعل دي ، اوددې تعبیر سره نکاح منعقد کیږی . (۴)

دحنفیه دریم استدلال دقرآن پاک آیت نه دي . «فَإِنْ طَلَّقَهَا فَلَا تَحِلُّ لَهُ مِنْ بَعْدُ حَتَّى تَنْكِحَ زَوْجًا غَيْرَهُ» په دې کښې دنکاح نسبت ښځې طرفته شوې دي ، چه دي د اشاره النص طور سره معلومیږي چه عبارة النساء سره نکاح منعقد کیږی .

دحنفیه څلورم استدلال دحضرت ابن عباس رضی اللہ عنہما مشهور روایت دي چه په هغې کښې دی چه حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم فرمائیلي دي چه «الایم احق بنفسها من ولیها والیکم استاذن فی نفسها واذنها صلاتها» (۵)

امام ترمذی رحمہم اللہ فرمائی چې په دې حدیث کښې په حقیقت کښې ولی ته هدایت شوې دي چه

(۱) اوگوری سنن الترمذی ، کتاب التفسیر ، سوره البقره : ۱۲۷/۲ .

(۲) اوگوری احکام القرآن لابن العربی : ۲۰۱/۱ ، سوره البقره وجامع البیان فی تفسیر القرآن للطبری : ۲۹۹/۲ - ۳۰۰ .

(۳) اوگوری احکام القرآن للجصاص : ۴۰۰/۱ .

(۴) ارشاد الساری : ۴۰۸/۱۱ .

(۵) امام مسلم دا حدیث نقل کړې دي کتاب النکاح : ۴۵۵/۱ .

هغه دې ټیبه سره مشوره اوکړې او نکاح دې اوکړی ، دا مطلب نه دې چه ښځه دې د ولی د اجازت نه بغیر نکاح کولې شی . ولی ته د نکاح چه کوم اختیار دې هغه ته هدایت ورکول

مقصود دې چه «ایم» دخپل نفس حقدار دې ، ددې وجې دې سره مشوره کول پکار دی . (۱)
لېکن ظاهر دی چه دروایت دا مطلب دالفاظ حدیث مطابق نه دې ، په دې خانې کښې

دولی ذکر خو په هغه عنوان سره کړې شوې دې چه ددې په مقابلې کښې «ایم» ته خپل حق زیات دې ، که هغه غواړي نو ولی نه بغیر نکاح کولې شی ، اوس کتاب طرفته راشی :

امام بخاری رحمه الله دویم آیت ذکر اوفرمانیلو «وَلَا تُنْكِحُوا الْمُشْرِكِينَ حَتَّىٰ يُؤْمِنُوا» په دې کښې خطاب سړو ته دې ، چه ددې نه معلومیږي چه نکاح بعبارة النساء درست نه ده ، داشان

«وَأَنْكِحُوا الْأَيَامَىٰ مِنْكُمْ» کښې هم خطاب اولیاء ته دې . (۲)

امام بخاری رحمه الله په دې باب کښې درې آیتونه اودرې احادیث پیش کړی دی ، ددې متعلق اجمالی طور دا ویلې شی چه دې په معامله دنکاح کښې دولی وقوع و ثبوت واستحباب خومعلومیږي بیا هم دولی اشراط ددې نه نه ثابتیږي . (۳)

[۴۸۳۴] قَالَ يَحْيَىٰ بْنُ سُلَيْمَانَ حَدَّثَنَا ابْنُ وَهْبٍ عَنْ يُونُسَ رَوَدَنَا أَحْمَدُ بْنُ صَالِحٍ حَدَّثَنَا عُبَيْدُ بْنُ يُونُسَ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ قَالَ أَخْبَرَنِي عُرْوَةُ بْنُ الزُّبَيْرِ أَنَّ عَائِشَةَ زَوْجَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَخْبَرَتْهُ أَنَّ النَّكَاحَ فِي الْجَاهِلِيَّةِ كَانَ عَلَىٰ أَرْبَعَةِ أَهْوَاءٍ فَنِكَاحٌ مِنْهَا نِكَاحُ النَّاسِ الْيَوْمَ يَحْظُبُ الرَّجُلُ إِلَى الرَّجُلِ وَلَيْتَهُ أَوْ ابْنَتُهُ قَبَضَتْهَا ثُمَّ يَنْكِحُهَا وَنِكَاحٌ آخَرُ كَانَ الرَّجُلُ يَقُولُ لِامْرَأَتِهِ إِذَا أَظْهَرْتُ مِنْ ظَهْنِهَا أَرْسِلِي إِلَى فُلَانٍ فَاسْتَبْضِعِي مِنْهُ وَتَعَزَّزْهَا زَوْجَهَا وَلَا تَمْسُهَا أَبَدًا حَتَّىٰ يَتَبَيَّنَ حَمْلُهَا مِنْ ذَلِكَ الرَّجُلِ الَّذِي تَسْتَبْضِعُ مِنْهُ فَإِذَا تَبَيَّنَ حَمْلُهَا أَصَابَهَا زَوْجَهَا إِذَا أَحَبَّ وَأَتَمَّا فَعَلْ ذَلِكَ رَغْبَةً فِي تَحْيَاةِ الْوَلَدِ فَكَانَ هَذَا النَّكَاحُ نِكَاحُ الْإِسْتِبْضَاعِ وَنِكَاحٌ آخَرُ يَحْتَمِلُ الزَّهْمَ مَا دُونَ الْعَشْرِ قَبْدٌ خُلُونَ عَلَى الْمَرْأَةِ كُلُّهُمْ يُصِيبُهَا فَإِذَا حَمَلَتْ وَوَضَعَتْ وَمَرَّ عَلَيْهَا لَيْالٍ بَعْدَ أَنْ تَضَعَ حَمْلَهَا أَرْسَلَتْ إِلَيْهِمْ فَلَمْ يَسْتَطِعْ رَجُلٌ مِنْهُمْ أَنْ يَحْتَمِلَ حَتَّىٰ يَجْتَمِعُوا عِنْدَهَا فَقُولُ هُمْ قَدْ عَرَفْتُمُ الَّذِي كَانَ مِنْ أَمْرِكُمْ وَقَدْ وَكَلْتُ فَهُوَ ابْنُكَ يَا فُلَانُ ثُمَّ مَنْ أَحَبَّتْ بِأَسْمِهِ فَمِلَاحُ بِهِ وَلَكَذَا لَا يَسْتَطِيعُ أَنْ يَحْتَمِلَ بِهِ الرَّجُلُ وَنِكَاحٌ الرَّابِعُ يَحْتَمِلُ النَّاسُ الْكَثِيرُ قَبْدٌ خُلُونَ عَلَى الْمَرْأَةِ لَا تَحْتَمِلُ مِنْ جَاءَهَا وَهِيَ الْبَغَاءُ يَأْكُنُ يَنْصِبُنَ عَلَى ابْوَاهِ رَايَاتُ تَكُونُ عَلَمًا فَمَنْ ارَادَهُنَّ دَخَلَ

(۱) اوگورئ سنن ترمذی : ۲۱۰/۱ ، باب ماجاء فی استیمار البکر والثیب ، کتاب النکاح .

(۲) وفی عمده القاری : ۱۲۱/۲۰ ، وجه الاستدلال به ان الله خاطب الاولیاء ونها هم عن انکاح

المشرکین موگیاتهم مسلمات قلت الایه منسوجه بقوله : والمحصنات من الذین اتواالکتاب من قبلکم
والخطاب اعم من ان یکون لاولیاء اوغیرهم فلا یثم الاستدلال به .

(۳) الابواب والترجم : ۶۸/۲ .

عَلَيْهِنَّ فَإِذَا تَمَلَّكَتْ أَحَدَهُنَّ وَوَضَعَتْ عَمَلَهَا جُمِعُوا لَهَا وَدَعَوَا لَهُمُ الْعَاقَةُ ثُمَّ الْحَقُّوْا وَلَكَدَهَا بِالَّذِي يَرَوْنَ فَأَلْتَا طَبْعَهُ وَدَعِيَ ابْنَهُ لَا يَخْتَنِمُ مِنْ ذَلِكَ فَلَمَّا بَعِثَ مُحَمَّدٌ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالْحَقِّ هَذَا نِكَاحَ الْجَاهِلِيَّةِ كُلُّهُ إِلَّا نِكَاحَ النَّاسِ الْيَوْمَ

حضرت عائشه رضی اللہ عنہا فرمائی ہے کہ جاہلیت پہ زمانہ کنبی خلور قسمہ نکاح گمانی کیدلی ، یو خودا وده چه کومه نن سبا خلق کوی ، یو سری به بل سری ته دده ولیه یا دده دلور پیغام اولیرلو او هغی ته به نی مهر ورکرو او هغه به نی واده کره (هم ددی جملی مناسب سره امام بخاری رحمته اللہ علیہ د حدیث په دی خانې کنبی ذکر فرمانیلې دی چه رجل به رجل ته د نکاح پیغام لیرلو معلوم شوه چه نکاح بعبارة النساء معتبره نه ده چه کوم دامام بخاری مسلک دی). دنکاح دویمه طریقه داوه چه سری به خپلې ښځې ته اوونیل چه کله ته د ایام نه پاکه شي نو فلانی سری لره ورشه اودهغه نه فائده حاصله کره ، بیا به سری ددی ښځې نه جدا شو اودې لره به نزدې نه ورتلو تر کومې پورې چه به دهغه سری نه حمل ظاهر نشو ، هر چه به د سری نه ښکاره ، هر کله چه به حمل ښکاره شو نو ددی خاوند چه کله زړه اوغوښتل نودې لره به تلو ، دا ټول هر څه به ددی وجې کیدلې شو چه بچې دښه نسل نه شی ، دی نکاح ته نکاح استبضاع وائی.

قوله: اذا طهرت من طمئنها: د «طمئ» معنی دحیض راتلو ده ، «وكان السراي ذالك ان يسرع علوقها منه فاستبضعي منه ای اطلبی منه الباضعه ، وهو الجهاج ، والباضعة الجامعة مشتقة من البضع وهو الفرج» (۱)

دنکاح دریم قسم دا وو چه دلسو نه کم سرو یو ډله به جمع شوه او یو ښځې سره به نی صحبت اوکړو ، هرکله چه به ددی ښځې حمل شو اوددی بچې به پیدا شو نو خو ورځې تیریدو نه پس هغې به ټول رابلل او ددی نه به هیچا انکار نشو کولې ، هرکله چه هغوی دی ښځې سره جمع شو نو هغې به ونیل چه تاسو ټولو ته خپل حال معلوم دی چه څه وو ، څما بچې پیدا شوی دی. انې فلانی دا ستا خوښې دی ته چه څه نوم ددی ایښودل غواړې نو هغه دده نوم کیږد . او هغه بچې به دهغه شواو هغه ته به انکار کولو مجال نه وو.

خلورم قسم نکاح دا وه چه ډیروسرو به یو ښځې سره صحبت اوکړو ، او هغې به خپل طرفته راتلو نه هیڅوک نه منع کول . په حقیقت کنبی دا زناکارې وې ، دوی به دښې په طور په خپلو کورونو باندې بیرغونه نصب کول ، چه چا به غوښتل دی سره به نی صحبت کولې شو ، هرکله چه به ددی حمل شو اوبچې به نی پیدا شو نو دی به ټول راوغوښتل او دقیافې دپاره به نی یو قیافه شناس راوغوښتلو ، نو قیافه شناس به بچې ته هغه سری ته ورکړو چه کوم سره به نی مشابهت لرلو نو هغه سره به بچې هغه ملاوولو او بچې به د هغه سری خوښې ونیلې کیدواو هغه سری به دده انکار نشو کولې.

بیا هر کله چه دحضرت نبی کریم ﷺ بعثت اوشو نودزمانه جاهلیت داتولی نکاحونه باطل اوگزرولی شو ، صرف دن سبا نکاحونه په مروجہ طریقہ سره باقی اوساتلې شوې .

قوله: ودعوا لهم القافة: «القافة» دا د «قائف» جمع ده ، «هو الذي يعرف شبه الوالد بالولد بالاثار الخفية» (۱) یعنی قائف هغه سړې دې چه د خفيه علاماتو په ذریعه دپلار او خوي ترمنځه مشابهت اوپېژنی .

قوله: فالتاطت به: په دې کښې فاء تعقیبه دې «التاطت» دا دباب افتعال نه واحد مونث غائب دماضی صیغه ده. په اصل کښې «التواطت» برونز افتعلت وو ، واو ماقبل مفتوح لره په الف سره بدل کړې شو ، «التاطت» شو ، بمعنی لاحق کیدل یعنی دابچې به یې هغه سړی سره اولگولو. دا «طوط» نه ماخوږې دې . چه ددې معنی ملاویدل او لصوق ده.

[۴۸۳۵] حَدَّثَنَا يَحْيَى حَدَّثَنَا وَكَيْعٌ عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ وَمَا يَنْتَلِي عَلَيْكُمْ فِي الْكِتَابِ فِي يَتَامَى النِّسَاءِ اللَّاتِي لَا تُوَفَّقُهُنَّ مَا كَتَبَ لَهُنَّ وَتَرْغَبُونَ أَنْ تَنْكِحُوهُنَّ قَالَتْ هَذَا فِي الْيَتِيمَةِ الَّتِي تَكُونُ عِنْدَ الرَّجُلِ لَعَلَّهَا أَنْ تَكُونَ شَرِيكَةً فِي مَالِهِ وَهَؤُلَاءِ يَبَا فَيَرْغَبُ عَنْهَا أَنْ يَنْكِحَهَا فَيُعْضَلُ لَهَا وَلَا يَنْكِحَهَا غَيْرُهُ كَرَاهِيَةً أَنْ يَشْرَكَهُ أَحَدٌ فِي مَالِهَا [ر: ۲۳۲۲].

په دې ځانې کښې ترجمه داشان ثابتېږي چه ولی یتیمه دمال دوجې نه منع کوی ، اوبل سړی سره ددې نکاح نه کوی ، ددې نه امام بخاری رحمه الله دا اخذ کړی دی چه دولی نه بغير نکاح نشی کیدلې . که نکاح دولی نه بغير کیدشی نو هغه یتیمه به خپله نکاح کوی . خوددې جواب هم هغه ورکړې شوې دې چه بعض اوقات ولی دخپل طاقت او هیبت په وجه دبنخي دپاره رکاوټ جوړېږي او هغی ته دنکاح کولو نه منع کوی ، په حدیث کښې ددې ذکر دې . گنی دحدیث راویه حضرت عائشه رضي الله عنها دخپل رور عبدالرحمان بن ابی بکر دلدور نکاح دهغه په عدم موجودگي کښې اوکړه (۲) بیا ددې نه اشتراط ولی باندې استدلال څنگه درست کیدشی .

[۴۸۳۶] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا هِشَامُ أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ حَدَّثَنَا الزُّهْرِيُّ قَالَ أَخْبَرَنِي سَالِمٌ أَنَّ ابْنَ عُمَرَ أَخْبَرَهُ أَنَّ عُمَرَ حِينَ تَأْتَمَّتْ حَفْصَةُ بِبُتْ عُمَرَ مِنْ ابْنِ حُدَافَةَ السَّهْمِيِّ وَكَانَ مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ أَهْلِ بَدْرٍ قُوفِي بِالْمَدِينَةِ فَقَالَ عُمَرُ لَقِيتُ عُثْمَانَ بْنَ عَفَّانَ فَقَرَضْتُ عَلَيْهِ فَقُلْتُ أَنْ يَشْتِيَ الْكَفْتُكَ حَفْصَةَ فَقَالَ سَأَلْتُ فِي أَمْرِي فَلَقِيتُ لَيْلَى لَمْ لَقِيتُنِي فَقَالَ بَدَالِي أَنْ لَا تَزُوجَ يَوْمِي هَذَا قَالَ عُمَرُ فَلَقِيتُ أَبَا

بِكْرٍ فَقُلْتُ إِنَّ شَيْئًا لَكَ خُتُّكَ حَفْصَةَ [ر: ۳۷۸۳].

[۴۸۳۷] حَدَّثَنَا أَحْمَدُ ابْنُ أَبِي غَمْرٍو قَالَ حَدَّثَنِي أَبِي قَالَ حَدَّثَنِي إِبْرَاهِيمُ عَنْ يُونُسَ عَنْ الْحَسَنِ فَلَا تَعْضُلُوهُنَّ قَالَ حَدَّثَنِي مَعْقِلُ بْنُ يَسَارٍ أَنَّهُ نَزَلَتْ فِيهِ قَالَ زَوَّجْتُ أَخْتًا لِي مِنْ رَجُلٍ فَطَلَّقَهَا حَتَّى إِذَا انْقَضَتْ عِدَّتُهَا جَاءَ يُعْطِيهَا فَقُلْتُ لَهُ زَوِّجْكَ وَفَرَّشْتُكَ وَأَكْرَمْتُكَ فَطَلَّقْتَهَا ثُمَّ جِئْتُ تُعْطِيهَا لَا وَاللَّهِ لَا تَعُودُ إِلَيْكَ أَبَدًا وَكَانَ رَجُلًا لَا بَأْسَ بِهِ وَكَانَتْ الْمَرْأَةُ تُرِيدُ أَنْ تُرْجِعَ إِلَيْهِ فَأَنْزَلَ اللَّهُ هَذِهِ الْآيَةَ فَلَا تَعْضُلُوهُنَّ فَقُلْتُ الْآنَ أَفْعَلُ يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ فَزَوَّجَهَا آيَةً [ر: ۳۷۵۵].

۳۸ = بَابُ إِذَا كَانَ الْوَلِيُّ هُوَ الْخَاطِبُ

وَخَطَبَ الْمُغِيرَةُ بْنُ شُعْبَةَ امْرَأَةً هُوَ وَلِيُّ النَّاسِ بِهَا فَأَمَرَ رَجُلًا فَزَوَّجَهُ وَقَالَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عَوْفٍ لِأَمِيرِ حَكِيمِيْنَتِ قَارِظٍ أَتَجْعَلِينَ أَمْرَكَ إِلَيَّ قَالَتْ نَعَمْ فَقَالَ قَدْ زَوَّجْتُكَ

وَقَالَ عَطَاءُ بْنُ شُهَدَانَ قَدْ نَكَحْتُكَ أُولَى أَمْرٍ رَجُلًا مِنْ عَشِيرَتِهَا وَقَالَ سَهْلٌ قَالَتْ امْرَأَةٌ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَهَبْ لَكَ نَفْسِي فَقَالَ رَجُلٌ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنْ لَمْ تَكُنْ لَكَ بِهَا حَاجَةٌ فَزَوِّجْنِيهَا [ر: ۳۸۳۳].

امام بخاری رحمته الله په دې باب کښې دا مسئله ذکر کړې ده، که ولی پخپله پیغام اولیېری د نکاح نوایا هغه مولیه سره خپله نکاح کولې شی یا د بل سړی په ذریعه به خپله نکاح اوکړی؟ دامام بخاری رحمته الله، امام مالک رحمته الله، سفیان ثوری رحمته الله، امام اوزاعی رحمته الله او امام احمد بن حنبل رحمته الله مسلك هم دادې چه مولیه سره نکاح پخپله کولې شی. (۱)
امام شافعی رحمته الله، داود رحمته الله او امام زفر رحمته الله فرمانی چه یا به خو بادشاه ددې نکاح اوکړی یا به بیا ددې ښځې بل ولی ددې ښځې نکاح کوی. (۲)

امام بخاری رحمته الله چه کومه ترجمه قائم کړې ده دهغې متعلق علامه ابن منیر مالکی رحمته الله فرمانی چه امام په دې ترجمه کښې جواز اوعدم جواز د دواړو دلائل فراهم کړی دی، گویا مسئله دمجتهد نظرته حواله کړې ده، اوس چه هغه څه غواړی نو فیصله دې اوکړی. (۳)
دحافظ ابن حجر رحمته الله رانې داده چه دامام بخاری رحمته الله رجحان دجواز طرفته دې چه ولی که پخپله غواړی نو مولیه سره خپله نکاح کولې شی، ترجمه الباب کښې ذکر شوی حضرت عبدالرحمان بن عوف رضی الله عنه او حضرت عطاء رضی الله عنه اثر سره جواز معلومېږی. (۴)

(۱) فتح الباری: ۲۳۶/۹.

(۲) فتح الباری: ۲۳۶/۹.

(۳) فتح الباری: ۱۳۵/۹.

(۴) فتح الباری: ۲۳۶/۹.

قوله: وخطب المغيرة بن شعبه رضي الله عنه امرأة هو اولى الناس بها فامر رجلا فزوجها: حضرت مغيرة بن شعبه یو داسې ښځې ته د نکاح پیغام اولیرلو چه دهغې دې ډیر نزدې ولې وو، او یو سړې ته نې حکم اوکړو، هغه دې سره نکاح اوکړه، دا تعلیق امام بیهقی موصولا نقل کړې دی.

د سعید بن منصور روایت کښې تصریح ده چه حضرت مغیره رضي الله عنه حضرت عثمان بن العاص رضي الله عنه ته د خپل دتره عروه بن مسعود دلور ولې مقرر کړو او عثمان رضي الله عنه ددې واده حضرت مغیره رضي الله عنه سره اوکړو. عثمان بن ابی العاص رضي الله عنه هم ددې جینی ولې وو لیکن هغه ولې بعید وو. (۱)

قوله: وقال عبد الرحمان بن عوف لام حکیم بنت قارظ: حضرت عبد الرحمان ام حکیم بنت قارظ ته اووئیل چه ته ماته خپل اختیار راکوې، هغې اووئیل چه او، حضرت عبد الرحمان اووئیل چه نوماتاسره واده اوکړو. دا ددې خبرې دلیل دې چه ولې مولیه سره نکاح کولې شی، دا تعلیق ابن سعد موصولا نقل کړې دې. (۲)

قوله: وقال عطاء ليشهد اني قد نکحتک: عطاء بن ابی رباح فرمائی چه هغه دې گواه جوړ کړې په دې خبره باندې چه ما تاسره نکاح اوکړه، یا دې ددې دقبیلې یو سړې ته اووانی چه هغه دې سره نکاح اوکړې، امام عبد الرزاق دا تعلیق موصولا نقل کړې دې. (۳)

قوله: وقال سهل قالت امرأة: د حضرت سهل بن سعد رضي الله عنه ددې حدیث تشریح تیره شوې ده. په دې ځانې کښې امام بخاری رحمه الله دا ذکر کوی او ترجمه الباب نې داشان ثابت کړې دې چه کله واهبه خپل ځان حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله ته پیش کړو نو که حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله دا قبوله کړې وې نوظاهر ده چه په دې صورت کښې به حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله ددې ولې وو، او حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله به خاطب هم وو. او خپله نکاح به نې پخپله کړې وې، ددې نه معلوم شو چه د ولې دپاره پخپله خپله نکاح کول جائز دی. (۴)

[۴۸۳۸] حَدَّثَنَا ابْنُ سَلَامٍ اخْبَرَنَا ابُو معاوية حَدَّثَنَا هِشَامُ عَنْ ابيه عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا فِي قَوْلِهِ وَتَسْتَفْتُونَكَ فِي النِّسَاءِ قُلِ اللَّهُ يُفْتِيكُمْ فِيهِنَّ اِلَى اِخْرِ الْاَيَةِ قَالَتْ هِيَ الْيَتِيمَةُ تَكُونُ فِي حِجْرِ الرَّجُلِ قَدْ شَرِكْتَهُ فِي مَالِهِ فَيَرْعَبُ عَنْهَا اِنْ يَتَزَوَّجَهَا وَيَكْفُرُ اِنْ يَزَوَّجَهَا غَيْرَ قَيْدٍ خَلَّ عَلَيْهِ فِي مَالِهِ فَيَمْسَسُهَا فَنَهَا هُمُ اللَّهُ عَنْ ذَلِكَ [۱۷۱۳].

[۴۸۳۹] حَدَّثَنَا اَحْمَدُ بْنُ الْبُقَاطِ حَدَّثَنَا فَضِيلُ بْنُ سُلَيْمَانَ حَدَّثَنَا ابُو حَازِمٍ حَدَّثَنَا سَهْلُ بْنُ سَعْدٍ كُنَّا عِنْدَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جُلُوسًا فَجَاءَتْهُ امْرَأَةٌ تَعْرِضُ نَفْسَهَا عَلَيْهِ فَخَفَضَ

(۱) عمده القاری: ۱۲۴/۲۰.

(۲) عمده القاری: ۱۲۴/۲۰.

(۳) عمده القاری: ۱۲۵/۲۰.

(۴) عمده القاری: ۱۲۵/۲۰.

فِيهَا النَّظَرُ وَرَفَعَهُ فَلَمْ يُرِدْهَا فَقَالَ رَجُلٌ مِنْ أَصْحَابِهِ زَوَّجْنِيهَا يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ أَيْنَ ذَكَ مِنْ شَيْءٍ قَالَ مَا عِنْدِي مِنْ شَيْءٍ قَالَ وَلَا خَاتَمٌ مِنْ حَدِيدٍ قَالَ وَلَا خَاتَمٌ مِنْ حَدِيدٍ وَلَكِنْ أَشُقُّ بَرْدَتِي هَذِهِ فَأَعْطِيهَا النَّصْفَ وَآخِذُ النَّصْفَ قَالَ لَا هَلْ مَعَكَ مِنَ الْقُرْآنِ شَيْءٌ قَالَ نَعَمْ قَالَ أَذْهَبَ فَقَدْ زَوَّجْتَهَا بِمَا مَعَكَ مِنَ الْقُرْآنِ [۱: ۲۸۷].

قوله: حدثنا ابن سلام: په دې روایت کښې دې چه ولی به یتیمی لره منع کوله او بل چا سره به نه ددې نکاح نه کوله ، الله ﷻ ددې نه منع او فرمانيله ، ددې نه دا اشاره النص په طور مستفاده کولې شی که هغه پخپله ده سره نکاح کول غواړي نو کولې به نه شوه . چه ددې نه معلومېږي چه ولی ته دمولی سره دنکاح کولو پخپله اختیار دي.

۳۹=بَابُ إِنْكَاحِ الرَّجُلِ وَلَدَهُ الصَّغَارَ لِقَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى

وَاللَّابِئِ لَمْ يَحْضَرَ (الطلاق: ۴) فَعَلَّ عِدَّتَهَا ثَلَاثَةَ أَشْهُرٍ قَبْلَ الْبُلُوغِ (۱)

(ولد) (دواو ضمه اولام سکون سره) دولد جمع ده ، بعضې نسخو کښې ولد (دواو فتحه سره) ده ، ولد اسم جنس دي ، مذکر وموئث دواړو دپاره استعمالېږي (۲)

دترجمة الباب نه دامام بخاري رحمه الله مقصد دادې چه سرې د خپل نابالغ اولاد نکاح کولې شی . په دليل کښې دسورت طلاق آيت پيش کوي ، (واللاي یشمن من المحيض من نساءکم ان اردتم فعدتهن ثلثة اشهر واللاي لم یحضر) په دې آيت کریمه کښې ((واللاي لم یحضر)) نه امام بخاري رحمه الله ترجمه الباب ثابت کړې دي چه په دې آيت کریمه کښې هغه نابالغه جینکې داخلې دي چه دهغوی ته د صغر په وجه حیض نه رازي . دهغوی عدت هم درې میاشتې مقرر شوې دي . چه ددې نه دا اشاره النص په طور معلومېږي چه ددوی نکاح کیدشي ، ځکه چه دعدت تصور دنکاح نه پس کیدشي ، اودجمهور اود امام بخاري رحمه الله په نیز دنکاح مجاز ولی دي . لهذا معلوم شوچه سرې دوروکي اولاد نکاح کولې شی

[۴۸۴۰] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يُونُسَ حَدَّثَنَا سَفِيَّانُ عَنْ هِشَامٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَزَوَّجَهَا وَهِيَ بَنْتُ سَيْتٍ وَأَدْخَلَتْ عَلَيْهِ وَهِيَ بَنْتُ ثَعْلَبٍ وَمَكَثَتْ عِنْدَهُ تِسْعًا [۲: ۲۶۸]

دحضرت عائشه رضی الله تعالی عنہا د شپږو کالوپه عمر کښې اورخصتی د نهو کالو په عمر کښې شوې وه . دا په دې خبره باندې صراحتاً دلالت کوي چه د جیني نکاح قبل البلوغ کولې شی.

(۱) ((واللانی...)) ومعنی الایة النساء اللانی یبلغن سنن الحیض . ان طلقت احداهن فعدتها ثلاثة اشهر ، والمراد بإيراد الایة ، الاحتجاج علی جواز تزویج الرجل ولده الصغیر لانه لما جعل الله تعالی عدة المطلقة قبل البلوغ دل علی جواز تزویجها قبله .

(۲) عمده القاری: ۱۲۶/۲۰.

همدا د جمهور علماء کرام مسلك دي . لیکن علامه ابن حزم دابن شبرمه نه نقل کړی دی چه دنابالغه جینی نکاح دولی دپاره مطلقا جائز نه ده . که هغه قابل وطی اوکه نه وی ، او امام طحاوی رحمته الله دابن شبرمه نه دویم روایت دا نقل کړې دي چه جینی قابل وطی نه وی نو دولی دپاره دهغه نکاح کول جائز نه دی یعنی ولی ته په دې باندې دولایت اجبار حاصل نه دي . ابن شبرمه دحضرت عائشه رضی الله عنها حدیث باب لره د حضرت نبی کریم خصوصیت باندې محمول کوی . (۱)

قوله: مكثت عنده تسعاً : دا جمله مدرج ده ، دا دحضرت هشام بن عروه قول دي ، لکه څنگه چه دمخکښې باب په روایت کښې ددې تصریح راځي .

۴۰ = بَابُ تَزْوِيجِ الْأَبِ ابْنَتَهُ مِنَ الْأِمَامِ

وَقَالَ عُمَرُ خُطْبَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى حَفْصَةَ فَالْكَحْتَهُ [۳۷۸۳: ر].

[۴۸۴۱] حَدَّثَنَا مُعَلَّى بْنُ أَسَدٍ حَدَّثَنَا وَهَيْبٌ عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَزَوَّجَهَا وَهِيَ بِنْتُ سَيْتِ سَيْنٍ وَبَنَى بِهَا وَهِيَ بِنْتُ تَمِيمِ بْنِ قَالٍ هِشَامُ أُمِّتُ أَهْمَا كَأَنَّ عِنْدَهُ تَمِيمِ بْنِ [۳۷۸۴: ر].

امام بخاری رحمته الله په دې باب کښې دا وئیل غواړي چه ولایت دپلارد ولایت دامام نه مقدم دي یا په نورو لفظونو کښې ولی خاص ولی عام باندې مقدم دي ، ځکه چه حضرت عمر فاروق رضی الله عنه دخپلې لور نکاح حضرت نبی کریم صلی الله علیه و سلم سره کړې وه ، داشان حضرت ابوبکر صدیق هم دخپلې لور نکاح حضرت نبی کریم صلی الله علیه و سلم سره کړې وه . ابن بطال فرماني چه :

«د حدیث الباب علی ان الاب اولی تیویم ابنته من الامام» (۲)

دا تعلیق نه دي بلکه ماقبل سند سره موصول دي ، «انتهی» دباب افعال نه «دانهل» دماضی مجهول واحد متکلم صیغه ده یعنی ماته خبرا کړې شوې دي ، دمخبر نوم نه دي خودلې شوې .

۴۱ = بَابُ السُّلْطَانِ وَلِيٌّ

لِقَوْلِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ (تَوَجَّاهَا بِمَا مَعَكَ مِنَ الْقُرْآنِ)

[۴۸۴۲] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُسُفَ أَخْبَرَنَا مَالِكٌ عَنْ أَبِي حَازِمٍ عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ قَالَ جَاءَتْ امْرَأَةٌ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَتْ إِنِّي وَهَبْتُ مِنْ نَفْسِي فَقَامَتْ طَوِيلًا فَقَالَ رَجُلٌ زَوْجِيهَا أَنْ لَمْ تُكُنْ لَكَ بِهَا حَاجَةٌ قَالَ هَلْ عِنْدَكَ مِنْ شَيْءٍ تُصَدِّقُهَا قَالَ مَا عِنْدِي إِلَّا أَرَاؤِي فَقَالَ أَنْ أُعْطِيََتْهَا آيَةٌ جَلَسَتْ لَا أَرَاكَ فَالْتَمَسَتْ شَيْئًا فَقَالَ مَا أُجِدُّ

(۱) مذکوره تفصیل دپاره اوگوری فتح الباری : ۲۳۸/۹ .

(۲) عمده القاری : ۱۲۷/۲۰ .

ثُمَّ قَالَ الْقَسَمُ وَلَوْ خَافْتُمَا مِنْ حَدِيدٍ فَلَمْ تَجِدَا فَقَالَ امْعَلِكُمِ مِنَ الْقُرْآنِ شَيْءًا قَالَ نَعَمْ
سُورَةُ كَذَّاءُ سُورَةُ كَذَّاءُ سُورَةُ كَذَّاءُ فَذَرُوْنَا كَذَّاءً بِمَا مَعَكُمْ مِنَ الْقُرْآنِ [ر: ۲۱۸۶].

(السلطان ولی من لا ولی له) په اصل کښې دا حدیث دې ، امام ابوداود او امام ترمذی ددې تخریج کړې دي ، ابو عوانه ، ابن خزیمه ، او ابن حبان ددې تصحیح کړې ده ، (۱) چونکه دا امام بخاری رحمته الله علیه په شرط باندې نه دې ، ددې وجې هغه د ترجمه الباب په طور ذکر کړې دي او دامسئله نې د حضرت سهل په روایت کښې د واهبه د قصې نه ثابتې کړې ده چه په هغې کښې حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله دهغه ښځې نکاح دهغه صحابی سره کړې وه چه کوم دنکاح خواهش کړې وو ، او حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله هغه ته فرمانیلې وو چه «زوجنکها بما معک من القرآن» معلوم شو چه سلطان ته ولایت حاصل دې.

۳۲ = بَابُ لَا يَنْكِحُ الْأَبُ وَغَيْرُهُ الْبِكْرَ وَالْثَيِّبَ إِلَّا بِرِضَاهَا

په دې ترجمه الباب کښې څلور صورتونه راوړی. ① تزویج الاب البکر ② تزویج الاب الثیب ③ تزویج غیر الاب البکر ④ تزویج غیر الاب الثیب .
په دې څلورو واړو صورتونو کښې د ښځې رضا مندی ضروری ده ، که صغر وکبر بلوغ و عدم بلوغ هم دې سره شامل کړې شی نو بیا ټول اته صورتونه جوړېږي.

قوله: مسئله ولایت اجبار: امام بخاری رحمته الله علیه په دې باب کښې په حقیقت کښې د ولایت اجبار مشهوره مسئله بیان کړې ده ، چه په هغې کښې دائمه کرام لاندې مذهبونه دي:

- ① د حضرت حسن بصری رحمته الله علیه او امام نخعی رحمته الله علیه په نیز ولی ته مطلقاً ولایت اجبار حاصل دې . ښځه که ثیبوی یا باکره وی ، کبیره وی او که صغیره . (۲)
- ② د ابن شبرمه رحمته الله علیه په نیز ولی ته مطلقاً ولایت اجبار حاصل نه دې ، (۳)
- ③ دامام شافعی رحمته الله علیه په نیز په دې سلسله کښې مدار عورت لره د ثیبه او باکره کیدو باندې ده . باکره باندې ولی ته ولایت اجبار حاصل دې ، ثیبه باندې نه دې . (۴)
- ④ د حضرت حنفیه په نیز مدار صغر او کبر باندې دې ، صغیره باندې ولایت اجبار ولی ته حاصل دې . کبیره باندې نه دې . (۵)

لهذا باکره ته په صغیره باندې باتفاق ائمه اربعه ولایت اجبار دې او کبیره ثیبه باندې بالاتفاق ولایت اجبار نه دې او کبیره او باکره باندې دشوافع په نیز ولایت اجبار دې ، د حنفیه په نیز نه دې او صغیر ثیبه باندې د حنفیه په نیز ولایت اجبار دې دشوافع په نیز نه دې.

(۱) عمده القاری: ۲۳۹/۹.

(۲) عمده القاری: ۱۳۰/۲۰ ، فتح الباری: ۲۳۸/۹.

(۳) فتح الباری: ۲۳۸/۹.

(۴) بدائع الصنائع: ۲۴۱/۲ ، فتح التقدير: ۱۶۱/۳.

(۵) بدائع الصنائع: ۲۴۱/۲ ، فتح التقدير: ۱۶۱/۳ ، والهدایه: ۲۸۵/۲.

خلاصه د کلام دا ده چه په دې څلورو صورتونو کښې دوه صورتونه دانه اړيکه په نيز اتفاقي دي او دوه صورتونه اختلافی .

بيا داجبار حق کوم يو ولی ته به حاصل وي ؟ څمونې په نيز عصابات به علی الترتیب د اجبار به حقداروی (۱) او مشهور دادی چه پلار نيکه ته اجبار حق حاصل دي ، دا په اصل کښې دامام شافعی رحمته الله علیه مسلک دي .

دامام مالک رحمته الله علیه او امام احمد رحمته الله علیه په نيز داجبار حق صرف پلار ته حاصل دي . (۲)
دامام بخاری رحمته الله علیه په دې مسئله کښې څه رائي ده ؟ ظاهراً دا معلومېږي چه امام بخاری رحمته الله علیه په دې مسئله کښې دحنفیه هم خيال دي ، يعنی دولايت اجبار مدار په صغر باندې دي . ځکه چه امام ددې باب نه مخکښې دباب ترجمه قائمه کړې وه «باب انکاح الرجل ولده

الصغار» په دې کښې لفظ «صغار» عام دي ، باکره ټيبه دواړو دپاره شامل دي . معلومه شوه چه دولايت اجبار علت صغر دي . بکارت و عدم بکارت نه دي ، اوباب هذا کښې امام بخاری رحمته الله علیه دبالغه حکم فرماني که ښځه باکره وي يا ټيبه ، هرکله چه بالغه شی نو بيا په دې ولايت داجبار نشته دي ، ترکومي پورې چه ددې رضامندی شامله نه وي .

[۴۸۴۳] حَدَّثَنَا مُعَاذُ بْنُ فَضَالَةَ حَدَّثَنَا هِشَامُ عَنْ يَحْيَى عَنْ أَبِي سَلَمَةَ أَنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ حَدَّثَهُمْ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَا تُنْكَمُ الْإِيْمُ حَتَّى تُسْتَأْمَرَ وَلَا تُنْكَمُ الْبِكْرُ حَتَّى تُسَازِنَ قَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ وَكَيْفَ أَذْنُهَا قَالَ أَنْ تُسَكَّتَ [ر: ۶۵۶۹-۶۵۷۰].

دا حديث امام بخاری رحمته الله علیه په دې ځانې کښې په ډومي ځل ذکر اوفرمانيلو . حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله فرماني چه د ټيبه ښځې نه ترکومي پورې مشوره اونه غوښتلې شی نو ددې نکاح دي اونه کړې شی ، او باکره سره دي ددې داجازت نه بغير نکاح اونه کړې شی .

«ایم» نواده کړې ښځې ته ونيلې شی . ددې اطلاق ټيبه او باکره دواړو باندې کيږي . ليکن چونکه په حديث کښې مخکښې دباکره مستقل ذکر رازی نوددي وجې «ایم» نه په دې ځانې کښې «ټيبه» مراد ده . او په «ولا تنکم الهمک...» نه باکره مراد ده . ځکه چه مصنف ددې نه مخکښې دا بيان کړې دي چه دصغار د نکاح ولی ته اختيار دي .

«استهوار» مشوره غوښتل ، او «استيدان» اجازت غوښتلو ته ونيلې شی . د «ایم» دپاره «استيمار» او باکره دپاره «استيدان» بيان شوې دي . ددې وجه داده چه په باکره کښې نسبتاً حيا زياته وي اوددې دنکاح پيغام اولياء ته پيش کولې شی ، ددې وجې ولی ته اجازت اغستل پکار دی او ټيبه کښې حيا نسبتاً کمه وي ، ددې وجې ولی ته پکار دی چه دي سره مشوره اوکړي . (۳)

(۱) الهدايه: ۲۸۴/۲ . کتاب النکاح . (۲) الهدايه: ۲۸۴/۲ . کتاب النکاح .

(۲) الهدايه: ۲۸۴/۲ . کتاب النکاح .

(۳) فتح الباری: ۲۴۰/۹ .

[٤٨٣٤] حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ الرَّبِيعِ بْنِ طَارِقٍ قَالَ أَخْبَرَنَا الثَّيْبِيُّ عَنْ ابْنِ أَبِي مُلَيْكَةَ عَنْ ابْنِ عَمْرٍو مَوْلَى عَائِشَةَ عَنْ عَائِشَةَ أَنَّهَا قَالَتْ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّ الْبِكْرَ تَنْجَى قَالَ رِضَاهَا صَمْتًا [٦٥٤٧، ٦٥٥٠].

قوله: عمرو بن ربيع: عمرو بن ربيع مصري كنيته ابو حفص دى ، او دى به اصل كنى دكوفى اوسيدونكى دى . دده شيوخ امام مالك رحمته الله ، ليث رحمته الله او يحيى بن ايوب رحمته الله دى . او دده روايت كولو والوكنى يحيى بن معين ، اسحاق كوسج و ابراهيم بن هانى داخل دى . دا د امام بخارى رحمته الله قديم شيوخو كنى دى . حافظ ابن حجر رحمته الله فرمانى چه دولم ارله منه فى الجامع (الاهذ الحديث) عجلى او دار قطنى دده توثيق كړې دى . په كال ٢١٩ هجرنى كنى وفات شوې دى ، (١)

۳۳= باب إِذَا زَوَّجَ ابْنَتَهُ وَهِيَ كَارِهَةٌ فَبِكَأَحْهُ مَرْدُودٌ

امام بخارى رحمته الله فرمانى كه چا په زبردستى سره دخپلې لور نكاح او كړه نودا نكاح مردود ده ، كه هغه ثيبه بالغه ده نوبالافاق درست نه ده او كه ثيبه بالغه نه ده نوددې حكم دوليت اجبار په سلسله كنى دييان شوى تفصيل مطابق وى .

دا ترجمه په ظاهره دمخكنى ترجمه الباب «باب ادكاح الرجل ولده الصغار» خلاف ده . خكه چه ددې نه دصغار متعلق مطلقاً ذجواز معلومېرى او په دې خانې كنى دكرهت په صورت كنى نكاح لره مردود او گرزولي شوه . جواب دادې چه په دې خانې كنى بالغه جنى مراد ده . خكه چه «وهى كارهة» الفاظ نې راوړى دى . اودا د بالغه صفت دى ، چنانچه علامه عىنى رحمته الله ليكي : «قيل هذه الترجمة مخالفة للترجمة السابقة حيث قال : باب ادكاح الرجل ولده الصغار واجيب بان المراد بنته البالغة يدل عليه قوله وهى كارهة لان هذه الصفة للبالغات » (٢)

[٤٨٣٥] حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْقَاسِمِ عَنْ ابْنِ عَمْرٍو مَوْلَى عَائِشَةَ عَنْ عَائِشَةَ أَنَّهَا قَالَتْ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّ الْبِكْرَ تَنْجَى قَالَ رِضَاهَا صَمْتًا [٦٥٤٧، ٦٥٥٠].

(١) مذكوره تفصيل دپاره او گورنى: فتح البارى: ٢٤١/٩ .

(٢) عمده القارى: ١٢٩/٢٠ .

(٣) ٤٨٤٥: واخرجه البخارى ايضا متصلا بهذا الحديث . رقم الحديث : ٤٩٣٢ . وفى كتاب الاكراه . باب لايجوز نكاح البكره . رقم الحديث : ٦٩٤٥ . وكتاب الحيل . باب فى النكاح . رقم الحديث : ٦٩٦٩ . واخرجه ابوداود فى كتاب النكاح باب فى الثيب رقم الحديث ٢١٠١ ، وابن ماجه فى كتاب النكاح باب من زوج ابنته وهى كارهة رقم الحديث : ١٨٧٣ ، والنسائى فى كتاب النكاح ، باب البكرىز وجهابوها وهى كارهة رقم الحديث : ٥٣٨٣ .

أَسْحَاقُ أَخْبَرَنَا يَزِيدُ أَخْبَرَنَا يَحْيَى ابْنُ الْقَاسِمِ بْنِ مُحَمَّدٍ حَدَّثَهُ أَنَّ عَبْدَ الرَّحْمَنِ بْنَ يَزِيدٍ وَنُجَيْمَةَ بْنَ يَزِيدٍ حَدَّثَاهُ أَنَّ رَجُلًا يَدْعَى خِذَا مَّا الْكَعْبَةَ ابْنَةَ لَهْ نَعْمَةَ [۲۵۹۸، ۲۵۹۹].

سند کنبی دقاسم دوه شیخان دی او دواړه رونړه دی، یو عبدالرحمان بن زید بن جاریه او بل مجمع بن یزید بن جاریه، مجمع (دجیم په فتحه اود میم په کسره سره).

دعبدالرحمان بن یزید په بخاری شریف کنبی صرف یو حدیث دی. دده پیدائش د نبی کریم ﷺ په زمانه کنبی شوې وو. دې دمدینې منورې قاضی هم پاتې شوې. دده وفات په کال ۹۳ هجری کنبی شوې وو، دمحدثینو یو ډلې دده توثیق کړې دي. (۱)

دده ورور مجمع بن یزید دی. دده هم په بخاری شریف کنبی یو حدیث دی. (۲)
په روایت کنبی دی چه دخنساء بنت خذام نکاح دده پلار یوسری سره اوکړه، دخنساء هغه خوښ نه وو، هغه حضرت نبی کریم ﷺ لره راغله نو حضرت نبی کریم ﷺ ددوی نکاح رد کړه. ددې سړی نوم څه وو؟ حافظ ابن حجر رحمته الله لیکلی دی چه ماته ددې علم اونشو، البته واقدی په خپل سند سره دومره بیان کړی دی چه دده تعلق قبيله بنومزینه سره وو. (۳)

حضرت خنساء ثبیه وه. ددې رومېې واده انیس بن قتاده رحمته الله سره شوې وو او دې په جنگ احد کنبی شهید شوې وو، بیا دده پلار دبنومزینه یو سړی سره ددې واده اوکړو لیکن ددې هغه سړی خوښ نه وو، ددې وجې حضرت نبی کریم ﷺ لره راغله. حضرت نبی کریم ﷺ ددوی نکاح رد کړه. او ددې واده ئې حضرت ابولبابه سره اوکړو، دامام عبدالرزاق په روایت کنبی ددې تصریح کړې ده. (۴)

۳۳ = بَابُ تَرْوِيجِ الْيَتِيمَةِ

يَقُولُهُ: (وَأَنْ خِفْتُمْ أَلَّا تُقِيطُوا فِي الْيَتَامَى فَالْكِحُوا) (النساء: ۲) وَأَذَا قَالَ لِلْوَلِيِّ: زَوِّجْنِي فَلَانَهُ فَمَكَتْ سَاعَةً أَوْ قَالَ مَا مَعَكَ فَقَالَ مَعِيَ كَذَا وَكَذَا أَوَلَيْتَا ثُمَّ قَالَ زَوِّجْتِكُمَا فَبَوَّ جَابِزٍ فِيهِ سَهْلٌ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ [۳۸۲].

[۴۸۳۶] حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ عَنْ الزُّهْرِيِّ وَقَالَ اللَّيْثُ حَدَّثَنِي عُقَيْلٌ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ أَخْبَرَنَا عُرْوَةُ بْنُ الزُّبَيْرِ أَنَّهُ سَأَلَ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ لَهَا يَا أُمَّتَاهُ وَأَنْ خِفْتُمْ أَلَّا تُقِيطُوا فِي الْيَتَامَى إِلَى قَوْلِهِ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ قَالَتْ عَائِشَةُ يَا ابْنَ أَخْتِي هَذِهِ الْيَتِيمَةُ تَكُونُ فِي خَجَرٍ وَلَيْتَا أَقْبَرُ غُبٍ فِي جَمَاهُا وَمَاهُا وَيُرِيدُ أَنْ يَلْتَصَّ مِنْ صَدَاقِهَا فَتَبْهَوَا عَنْ نِكَاحِهَا إِلَّا أَنْ يَقِيطُوا هُنَّ فِي الْكُمَالِ الصَّدَاقِ وَأَمَرُوا بِنِكَاحِ مَنْ سَوَاهُنَّ مِنَ النِّسَاءِ قَالَتْ عَائِشَةُ اسْتَفْتَى النَّاسُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعْدَ ذَلِكَ فَأَنْزَلَ اللَّهُ

(۱) فتح الباری: ۲۴۳/۹، (۲۴۴).

(۲) فتح الباری: ۱۴۴/۹.

(۳) فتح الباری: ۱۴۴/۰.

(۴) فتح الباری: ۱۴۴/۹.

وَيَسْتَفْتُونَكَ فِي النِّسَاءِ إِلَى قَوْلِهِ وَتَرْغُبُونَ أَنْ تَنْكِحُوهُنَّ فَأَنْزَلَ اللَّهُ عَزَّوَجَلَّ هَؤُلَاءِ فِي هَذِهِ الْآيَةِ أَنْ الْيَتِيمَةَ إِذَا كَانَتْ ذَاتَ مَالٍ وَجَمَالَ رَغِبُوا فِي نِكَاحِهَا وَنِسَبِهَا وَالصَّدَاقَ إِذَا كَانَتْ مَرْغُوبًا عَنْهَا فِي قِلَّةِ الْمَالِ وَالْجَمَالِ تَرَكُّوْهَا وَآخَذُوا غَيْرَهَا مِنَ النِّسَاءِ قَالَتْ فَكَمَا يَتَرَكُّوْنَهَا جِئْنَ يَرْغَبُونَ عَنْهَا فَلَيْسَ لَهُمْ أَنْ يَنْكِحُوْهَا إِذَا رَغِبُوا فِيهَا إِلَّا أَنْ يَقْضُوا لَهَا وَيَعْطَوْهَا حَقَّهَا الْأَوْفَى مِنَ الصَّدَاقِ [ر: ٢٣٣٢].

په دې ترجمه كېنې امام بخاري رحمته الله عليه دا وائي چه د یتیمې جینې نكاح هم كیدلې شی. اوس پاتې شو دا كله كولې شی ، د بلوغ نه مخكېنې یا د بلوغ نه پس؟
امام مالك رحمته الله عليه او امام شافعي رحمته الله عليه فرماني چه د بلوغ نه مخكېنې د یتیمې جینې نكاح جائز نه ده. (١)

امام احمد رحمته الله عليه او امام اسحاق رحمته الله عليه فرماني چه كله هغه دنهو كالو عمر ته اورسی نوددې په رضامندۍ سره ددې نكاح كولې شی. اوبيا دبالغ كیدونه پس به دې ته دفسخ كیدو اختيار نه وي. (٢)

حضرات حنفیه فرماني كه هغه صغیره ده نو ته په نيكه دې باندې اجبار حاصل دې ، كه څو ك بل سړې ددې نكاح او كړۍ نو نكاح به صحيح وي او دبالغ كیدو نه پس به ده ته د فسخ كیدو اختيار وي. او كه هغه بالغه وي نو بيا په دې باندې هېچا ته د اجبار حق حاصل نه دې، ځكه دبالغ كیدو نه پس په دې باندې د یتیم كیدو اطلاق هم درست نه دې ، «لا یتیم بعد البلوغ» (٣)

امام بخاري رحمته الله عليه په دې مسئله كېنې دامام احمد رحمته الله عليه دمسلك سره متفق په نظر را زی. مخكېنې «وَاِذَا قَالَ لِلطَّيْلِ: (رُوحَتِي فَلَانَةَ)» نه امام بخاري رحمته الله عليه دامام احمد رحمته الله عليه مسلك طرفته اشاره كوي كه ولي د یتیمې نكاح او كړه نو صحيح ده. ايجاب وقبول په مینځ كېنې د فصل مسئله: او په دې ضمن كېنې يو بله مسئلې طرفته هم اشاره اوشوه چه په كوم وخت كېنې ايجاب وقبول كولې شی ، نو زر په هغه وخت كېنې ضروري نه دی.

حضرات مالكيه فرماني چه زر قبلول پكار دی ، تاخير نه پس دقبلولو اعتبار به نه وي. (٤)
حضرات شوافع فرماني چه «فصل يسير» يعنی دايجاب وقبول په مینځ كېنې معمولی غوندې وي نومضرنه دی، كه چا په مینځ كېنې خطبه وغيره او وئيله یا سبحان الله ئې

(١) مرقاه المفاتيح ، كتاب النكاح : ٢٠٨/٦ . والمغنی لابن قدامة ، كتاب النكاح ، كون الاجبار فی النكاح لا يكون الا للاب : ٣٢/٧ ، وتفسير قرطبي ، سورة النساء : ١٣/٥ .

(٢) فتح الباری : ٢٤٠/٩ .

(٣) مرقاه المفاتيح ، كتاب النكاح : ٢٠٨/٦ ، والابواب والترجم ، ٦٩/٢ ، وتفسير قرطبي سورة النساء : ١٣/٥ .

(٤) الابواب والتراجم : ٦٩/٢ .

اوونیل یا نه درود شریف اوونیلو نو په دې کښې هېڅ باک نشته دې ، ځکه دا دقبولولو دپاره به طور د تمهید ومقدمه دی. (۱)

امام ابوحنیفه رحمته الله علیه او امام احمد بن حنبل رحمته الله علیهما فرماني که په مجلس کښې دننه نه قبول اوکړو نو ددې قبولولو اعتبار به وی. لیکن که مجلس مختلف شو نوییا اعتبار نشته دې (۲) دامام بخاری رحمته الله علیه رجحان هم دې طرفته معلومیږي ، او هغوی دحضرت سهل بن سعد حدیث

نه استدلال کړې دې. نو فرماني چه «فیه سهل عن النبی صلی الله علیه و آله» یعنی په دې باره کښې دحضرت سهل مرفوع حدیث وارد شوي دې ، چه په هغې کښې د واهبه قصه مذکور ده چه هم په یو مجلس کښې ایجاب و قبول سره نکاح منعقد شوي وه حالانکه دایجاب و قبول په مینځ کښې فاصله وه ، نو علامه عینی رحمته الله علیه لیکي:

«والحاصل ان التفریق اذا كان بين الإيجاب والقبول في المجلس لا يضر ، وان تخلل بينهما كلام ، واذا حصل الإيجاب في مجلس والقبول في آخر ، لا يجوز العقد قيل : اخذ هذا من حديث الباب فيه نظر ، لان قصته واقعة عين فبطلت بها احتمال ان يكون قبل عقيب الإيجاب». (۳)

دامام بخاری رحمته الله علیه مقصد دادې که مجلس یو وی نو ایجاب و قبول په مینځ کښې فاصله هم راشي نومضرنه ده ، استدلال کښې دواهبه قصه نه پېش کړې ده ، لیکن ددې واقعي نه استدلال کښې نظر دې ځکه په دې کښې داتصریح نشته دې چه دایجاب و قبول په مینځ کښې فاصله وه.

حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله چه دنکاح خواش لرلو والا کوم صحابی رضی الله عنه سره خبرې کړې وې ، په هغې کښې ددې خبرې احتمال دې چه دایجاب نه متصل بعد بغیر دڅه فاصلې نه هغه قبول کړې وی نو هله به استدلال مکمل وی ، هرکله چه ثابت شی چه خبرې اتري د دایجاب نه پس وی او ددې خبرو اترونه پس بیا قبول کړې وو ، نوییا به ونیلې شی ، که مجلس یو وی نوییا دایجاب و قبول په مینځ کښې خبرې مضرنه دی.

۳۵= بَابُ إِذَا قَالَ الْحَاطِبُ لِلْوَلِيِّ زَوْجِنِي فَلَانَةَ فَقَالَ قَدْ زَوَّجْتُكَ

بِكَذَا وَكَذَا جَا زَالِ النَّكَاحِ وَإِنْ لَمْ يَقُلْ لِلزَّوْجِ أَرْضَيْتَ أَوْ قِيلَتْ

[۴۸۴۷] حَدَّثَنَا أَبُو الثَّعْمَانِ حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ عَنْ أَبِي حَازِمٍ عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ امْرَأَةً أَتَتْ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَعَرَّضَتْ عَلَيْهِ نَفْسَهَا فَقَالَ مَا لِي الْيَوْمَ فِي النِّسَاءِ مِنْ حَاجَةٍ فَقَالَ رَجُلٌ يَا رَسُولَ اللَّهِ زَوَّجْنِيهَا قَالَا مَا عِنْدَكَ قَالَ مَا

(۱) ارشاد الساري: ۱/۴۲۰.

(۲) الابواب والتراجم: ۲/۶۹.

(۳) عمده القاري: ۲/۱۳۱.

عِنْدِي شَيْءٌ وَقَالَ اعْطِيهَا وَلَوْ خَاتَمًا مِنْ حَدِيدٍ قَالَ مَا عِنْدِي شَيْءٌ فَقَالَ فَمَا عِنْدَكَ مِنَ الْقُرْآنِ قَالَ كَذَا وَكَذَا قَالَ فَقَدْ مَلَكَتُكُمْ بِمَا مَعَكُمْ مِنَ الْقُرْآنِ [ر: ۲۱۸۶].

په دې ځانې کښې امام بخاری رحمته الله دا وئیل غواړي که چا ولی ته اوونیل چه فلانی ښځې سره څما نکاح اوکړه او هغه اوونیل چه «زوجتک بکذا وکذا» نو دا نکاح به اوشی او قبول او التماس او درخواست به نکاح قائمقام اوگړزولې شی ، هم دا دحضرات حنفیه ، شوافع او حنابله وغیره مسلک دې . (۱) دې نه پس دا اوونیل چه زه راضی یم یا ما قبوله کړه نو ددې ضرورت نشته دې .

استدلال کښې دواهبه قصه ذکر شوې ده چه په دې کښې حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله په خواست باندې دښځې نکاح نې اوکړه

اووې فرمائیل چه «زوجتکها بما معک من القرآن» او دې صحابی رضی الله عنه ته دد «قبلت» یا د «رضیت» وغیره الفاظ منقول نه دی . معلوم شو چه التماس او درخواست د قبول قائمقام جوړیدشی .

قوله: مَالِي الْيَوْمَ فِي النِّسَاءِ مِنْ حَاجَتِهِ: په دې باندې اشکال دی چه حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله ته ضرورت نه وو نویباني دې طرفته لاندې باندې ولې کتل ، لکه څنگه چه په بل طریق کښې «فصعد النظر فيها وصوبه» الفاظ راغلی دی . حافظ ابن حجر رحمه الله علیه ددې اشکال په جواب کښې لیکي چه :

«من خصامه وان لم يرد التزويج وتكون فائدة احتمال انها تعجبه فيزوجها مع استغنائه حينئذ عن زيادة

مل من عنده من النساء» (۲)

۳۶ = بَابُ لَا يَخْطُبُ عَلَى خُطْبَةِ أَخِيهِ حَتَّى يَنْكِحَ أَوْ يَدَعَ

[۴۸۴۸] حَدَّثَنَا مَكِّيُّ بْنُ أَبِي هَاشِمٍ حَدَّثَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ قَالَ سَمِعْتُ ثَابِعًا يَحْدِثُ أَنَّ ابْنَ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا كَانَ يَقُولُ نَهَى النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يَبِيعَ بَعْضُكُمْ عَلَى بَيْعِ بَعْضٍ وَلَا يَخْطُبَ الرَّجُلُ عَلَى خُطْبَةِ أَخِيهِ حَتَّى يَتَرَكَ الْخَاطِبُ قَبْلَهُ أَوْ يَأْذَنَ لَهُ الْخَاطِبُ [ر: ۲۰۳۲].

په دې ځانې کښې دوه مسئلې دي . یو دا چه چا یو ځانې ته دنکاح پیغام اولیرلو نو دبل سری دنکاح دپیغام لیرلو هغه ځانې ته څه حکم دي ؟ په دې سلسله کښې به دمخطوبه حالت ته گتلی شی . که مخطوبه د خاطب پیغام پخپله قبول کړې وی یانې ولی ته د قبلیدو اجازت ورکړې وونو

(۱) الهدایه ۲/۲۷۳، وفتح الباری: ۹/۲۶۷.

(۲) فتح الباری: ۹/۲۴۸.

په دې صورت کښې به بالاتفاق دېل سړی دپاره د نکاح پیغام لیږل حرام دی.

اوکه محظوبه دخاطب پیغام مسترد کړو نوپه دې صورت کښې بالاتفاق دنکاح پیغام لیږل درست دی.

دریم صورت دادې چه مخطوب خاطب طرفته ظاهری میلان ظاهر کړې وی ، په دې صورت کښې اختلاف دې.

دحضرات حنفیه اومالکیه په نیز په دې صورت کښې دنکاح پیغام ورکول جائز دی او دشوافع په نیز هم دا اصح روایت دې ، اوامام احمد رحمته الله نه هم یو روایت ددې مطابق روایت کوی منقول دې.

دامام شافعی رحمته الله نه دویم روایت امام ترمذی رحمته الله د عدم جواز نقل کړې دې ، او ابن قدامه رحمته الله دامام احمد رحمته الله نه هم په دې صورت کښې دعدم جواز قول نقل کړې دې. (۱)

دویمه مسئله داده که یوسړی چرته دنکاح پیغام لیږلې دې او بل سړی په دې کښې مداخلت اوکړو او خپل خان دپاره ئې دنکاح پیغام اولیږلو او د دویم سړی نکاح اوشوه نودده دانکاح به معتبره وی اوکه نه ؟

جمهور علماء فرمائی چه دده دانکاح به معتبره وی البته ده گناه اوکړه ، دې به گنهنگار وی. (۲)
داود ظاهری رحمته الله فرمائی چه دده دانکاح به فسخ کړې کیږی که قبل الدخول وی اوکه بعد الدخول وی.

دمالکیه نه درې اقوال منقول دی ، یو دجمهور مطابق دې ، دویم د داود ظاهری رحمته الله مطابق اودریم قول دادې چه قبل الدخول به فسخ کړې شی او بعد الدخول به نه فسخ کولې شی. (۳)
د امام بخاری رحمته الله دترجمة الباب نه معلومیږی چه هغه د داود ظاهری رحمته الله د مسلک حمایت کوی.

روایت باب کښې خطبه علی خطبه اخیه نه منع کړې شوې ده. دجمهور علماء په نیز دا تحریمی دی . ددې وجه هغوی وانی چه داسې کولو والا به گنهگار وی ، علامه خطابی فرمائی چه دا نهی تادیبی ده. لهذا ددوی په نیز خاطب ثانی به گنهنگار نه وی. (۴)

[۴۸۴۹] (۵) حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ رَبِيعَةَ عَنِ الْأَعْرَجِ قَالَ

(۱) مذکوره تفصیل دپاره اوگورئ المغنی: ۶/۶۰۴-۶۰۶. شرح نووی مسلم: ۱/۴۵۴. باب تحریم الخطبه وفتح الباری: ۲۴۹/۹-۲۵۰.

(۲) فتح الباری: ۲۵۰/۹.

(۳) فتح الباری: ۲۵۰/۹.

(۴) فتح الباری: ۲۴۹/۹.

(۵) ۴۸۴۹: وخرجه البخاری ایضا فی کتاب الادب. باب ما ینهی عن التحاسد والتدابیر ، رقم الحدیث: ۶۰۶۴. وفی کتاب الادب ایضا باب یاایها الذین امنوا اجتنبوا کثیرا من الظن ان بعض الظن اثم ، رقم الحدیث: ۶۰۶۶. وفی کتاب الفرائض باب تعلیم الفرائض ، رقم الحدیث: ۶۷۲۴. ولم یخرجه احد من اصحاب الصحاح الستة سوی البخاری.

قَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ يَأْتُرُ (١) عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ أَيَّاكُمْ وَالظَّنَّ فَإِنَّ الظَّنَّ أَكْذَبُ الْحَدِيثِ وَلَا تَجَسَّسُوا وَلَا تَنَاسَّسُوا وَلَا تَبْأَغُضُوا وَكُونُوا أَخَوَانًا وَلَا يَخْطُبُ الرَّجُلُ عَلَى خُطْبَةِ أَخِيهِ حَتَّى يَنْكِحَ أَوْ يُتْرَكَ [١٧٣٥٥٤١٩٥٤١٤].

دا حدیث ۱ امام بخاری رحمہ اللہ پہ دے مقام با ندی پہ رومبی خل ذکر اوفرمانیلو. اواصحاب صحاح کنبی دامام نہ علاوہ بل چا نہ دے ذکر کری. ددی تشریح مخکنبی پہ کتاب الادب کنبی بہ راشی. دروایت پہ آخر کنبی دی چہ «ولا یخطب الرجل علی خطبۃ اخیه حق ینکح اویترک» ہم ددی جملی پہ وجہ امام دا حدیث پہ دے خانی کنبی بیان کری دے، یعنی ہبخوک سری دے دخیل رور پہ نکاح باندی د نکاح پیغام اونہ لیروی. تر دے پوری چہ خاطب اول نکاح اوکری (نویہ دے صورت کنبی دبل دپارہ دییغام لیروہیخ گنجائش پاتی نشو) یاہغہ نی پخپلہ پریردی او لاس ترے اونسی (نو پہ دے صورت کنبی بہ ددویمی نکاح پیغام لیروہی شے. حافظ ابن حجر ہم ددی جملی تشریح کوی:

«قوله: حق ینکح: ای حق یتزوج الغاطب الاول فیحصل الیاس المحض، وقوله: اویترک: ای الغاطب الاول التزویج فیجوز حیثئذ للثانی الخطبة فالغایتان مختلفتان: الاول ترجع الی الرجاء وظہیر الاول قوله تعالیٰ حق ینکح الجمل فی سَمَ الخیاط» (۲)

«خطبة علی خطبة» سلسلہ کنبی امام موفق فرمائی چہ پہ دے کنبی دتحریم قول راجح دے. (۳)

علامہ ابن جریر طبری رحمہ اللہ دبعضو علماء کرام نہ نقل کری دی چہ د «یخطب الرجل....» نہی منسوخ شوی دہ. (۴) او دنسخ دپارہ د فاطمہ بنت قیس واقعہ دلیل پہ طور پیش کوی چہ حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم پہ خدمت کنبی راغلہ او وے وئیل چہ مائہ معاویہ بن ابی سفیان او دابو الجہم دوارو پیغام دنکاح ورکری دے نو حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم اوفرمانیل چہ «اما معاویۃ فمعلوک لا مال لہ وما ابوالجہم فلا یفهم عصا من منکبہ انکبی اسامہ» (۵)

لیکن علامہ ابن جریر طبری رحمہ اللہ ددی دعویٰ تردید کوی او فرمائی چہ مذکورہ قصہ باندی پہ نسخ باندی استدلال کول درست نہ دی خکہ چہ فاطمہ بنت قیس حضرت نبی

(۱) ۴۸۴۹: (یاثری) یروی (ایاکم والظن) احذروا سوء الظن بالمسلمین، ولا تحدثوا عن عدم علم ویقین، لا سيما فيما يجب فيه القطع (اکذب الحديث) ای يقع الکذب فی الظن اکثر من وقوعه فی الکلام (تجسسوا) من التجسس وهو البحث عن العورات والسيئات (تحنسوا) من التحسس وهو طلب معرفة الاخبار والاحوال الغائبة عنه (حي ینکح) ای فاذا نکح فقد امتعت خطبة الثانی قطعاً.

(۲) فتح الباری: ۲۵۱/۹.

(۳) المغنی لابن قدامہ، کتاب النکاح، خطبہ المراء و احکامها: ۱۰۹/۷.

(۴) فتح الباری: ۲۵۰/۹.

(۵) اوگوری سنن ترمذی: ۲۱۵/۱، کتاب النکاح، باب ماجاء ان لا یخطب الرجل علی خطبہ اخیه.

کریم ﷺ سره مشوره کولو له راغلي وه او حضرت نبی کریم ﷺ هغې ته مشوره ورکړې وه . حضرت اسامه ددې حضراتو په خطبه باندې هېڅ مداخلت نه دې کړې (۱)

بيا دا هم دې په ذهن کښې وې چه «لايخطب الرجل على خطبة اخيه» کښې دمسلمانانو خطبه مراد ده چه دوی ته ددې خبرې اجازت نشته دې چه هغوی دې د نوور مسلمانانو په خطبه کښې دخل اندازی اوکړی . لیکن که یو ذمی یو ځانې ته دنکاح پیغام اولیرلو نومسلمان هغه ځانې ته دنکاح پیغام لیرلې شی یا نه ؟

امام اوزاعی رضی الله عنه امام احمد رضی الله عنه ، ابن المنذر رضی الله عنه او علامه خطابی رحمته الله فرماني چه د ذمی په خطبه باندې مسلمان خطبه کولې شی ، په دې کښې هېڅ حرج نشته دې . (۲) . خو جمهور وائي چه ذمی هم مسلمانانو سره ملحق دې ، چه څنگه دمسلمان په خطبه باندې خطبه کول صحیح نه دی دشان دذمی په خطبه باندې خطبه کول صحیح نه دی ، اوپه روایت کښې چه کوم «لايخطب الرجل على خطبة اخيه» فرمانيلې شوی دی په هغې کښې د«اخي» ذکر عموم اودغلبه په طور دې ، (۳) ، والله اعلم .

۴۷۷ = بَابُ تَفْسِيرِ تَرْكِ الْخُطْبَةِ

[۴۸۵۰] حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ عَنْ الزُّهْرِيِّ قَالَ أَخْبَرَنِي سَالِمُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ أَنَّهُ سَمِعَ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا يُحَدِّثُ أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ حِينَ تَأْتِمَتْ حَفْصَةُ قَالَ عُمَرُ لَقِيتُ أَبَا بَكْرٍ فَقُلْتُ إِنَّ شَيْئًا أَكْثَرُكَ حَفْصَةَ بِنْتَ عُمَرَ فَلَيْتُ لِيَا لَيْ لَمْ خُطِّبَهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَقِنِي أَبُو بَكْرٍ فَقَالَ إِنَّهُ لَمْ يَمْنَعْنِي أَنْ أُرْجِمَ لَيْكَ فِيمَا عَرَضَتْ إِلَّا لَيْ قَدْ عَلِمْتُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدْ ذَكَرَهَا فَلَمْ أَكُنْ لِأَفْشِيَنَّ بِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَلَوْ تَرَكَهَا لَقَلْبَتُهَا

تَابَعَهُ يُونُسُ وَمُوسَى بْنُ عُقَيْبَةَ وَابْنُ أَبِي عَتِيقٍ عَنِ الزُّهْرِيِّ [ر: ۲۷۸۳] .

امام بخاری رحمته الله په ترجمه الباب کښې عنوان قائم کړې دې . «خطبه» د ترک کولو تفسیر او ددې لاندې د ام المومنین حضرت حفصه رضی الله عنها واقع ذکر ده .

① ابن بطلال رحمته الله فرماني په ظاهره دحضرت حفصه رضی الله عنها د دې واقعي څه مناسبت ترجمه الباب معلوم نه دې ، ځکه چه په دې واقعه کښې خطبه دترک کولو څه تفسیر نشته دې . بيا فرماني چه امام بخاری رحمته الله دا حدیث ددې باب لاندې ذکر کړو او یو لطیف او دقیق استنباط نې کړې دې ، او هغه دا چه دا حضرت ابوبکر صدیق رضی الله عنه ته معلوم وو چه حضرت نبی کریم ﷺ کله دنکاح پیغام راولیرې نو حضرت عمر فاروق رضی الله عنه به دانه رد کوی . امام

(۱) فتح الباری: ۲۵۰/۹ .

(۲) فتح الباری: ۲۵۰/۹ .

(۳) فتح الباری: ۲۵۰/۹ - ۲۵۱ .

بخاری رحمہ اللہ دا واقعہ ذکر کړې او فرمانيلى ئې چې «خطبة على خطبة الاعمى» چه ممنوع ده نوددې صرف دا يو صورت نه دې چه سړى د نکاح پيغام اوليرلواو بل سړې دې دنکاح پيغام نه ليږي بلکه په دې کښې هغه صورت هم داخل دې چه کله يوداسې سړى د نکاح اراده اوکړه او خيال ئې ظاهر کړو چه ولې ته کله ددې خيال علم اوشى نو هغه به دخپل مولي په نکاح کښې ده ته ترجيح ورکوى نو داسې صورت کښې هم ددې لوني سړى په مقابلې کښې خطبه نه دې پيش کول پکار. لکه څنگه چه حضرت ابوبکر صديق رضي الله عنه ته دحضرت نبى کریم صلی الله علیه و آله دخيال علم وو. نو هغه خپله خطبه پيش نه کړه، امام بخاری رحمہ اللہ دا واقعہ په دې باب کښې ذکر کړه اود خطبې ترک کول دې بل تفسير ته ئې اشاره کړې ده. (۱)

⑦ ابن منير مالکي رحمہ اللہ يو بله خبره فرمانيلى ده، هغوى ونيلى دي چه امام بخاری رحمہ اللہ ددې باب لاندې مذکوره واقعہ ذکر کوى د «خطبة على الخطبة» مطلقاً ممانعت بيان فرمانيلى دي. ځکه چه مذکوره واقعہ کښې حضرت ابوبکر صديق رضي الله عنه انکار کړې وو. حالانکه دخاطب او ولې په مينځ کښې تر اوسه پورې خبره پخه شوې نه وه. او پيغام هم نه ووليږلى شوې. اوسه پورې ئې صرف اراده اوخيال کړې وو، ددې باوجود حضرت ابوبکر صديق رضي الله عنه خطبه ورکولو نه انکار کړې وو، نو چه په کوم صورت کښې پيغام دنکاح ليږلې شوې وى په هغې کښې به طريق اولى خطبه نه دې ليږل پکار. (۲)

حافظ ابن حجر رحمہ اللہ دابن بطلال رحمہ اللہ قول اولى او دقيق گنرلې دي. چنانچه هغه فرماني چه

«وما يهدها بن بطلال أدق وأولى» (۳)

حضرت شيخ الحديث مولانا محمد ذکرياء رحمہ اللہ هم دا راجح گنرلې دي، هغوى ليکي چه

«قلت: وحاصل ما يهدها ابن بطلال وهو الاوجه عندى ان الامام البخارى اشار الى ان ارادة الرجل الخطبة ايضا

داخل في الخطبة لان اباها، امتنع عن الخطبة لعلمه ارادته رحمہ اللہ الخطبة مع انه عليه السلام لم يخطب بعد،

واذا كانت ارادة الخطبة في حكم الخطبة فترك الارادة تركها» (۴)

⑤ بعضي حضراتو د ترجمة الباب يو دريم مطلب بيان کړې دي او هغه دا چه دترك خطبه تفسير نه دامام رحمہ اللہ مراد دادې چه څوک سړې خطبه پيش کړى او دې نه پس هغه خطبه پريښودل غواړي نو داسې نه پريږدي بلکه ددې د پريښودو وجه اوعذر دې بيان کړې، ځکه دعذريانونلو نه بغير ولې به عار محسوسى. (۵)

ليکن روايت په دې مراد باندې دلالت نه کوى ځکه چه حضرت ابوبکر صديق رضي الله عنه خطبه نه وه ورکړې.

(۱) فتح الباری: ۲۵۲/۹.

(۲) اوگورئ: المتوارى على تراجم ابواب البخارى لابن المنير: ۲۸۵.

(۳) فتح الباری: ۲۵۲/۹.

(۴) اوگورئ: الابواب والتراجم: ۶۰/۲.

(۵) اوگورئ: الابواب والتراجم: ۷۰/۲.

قوله: تابعه یونس وموسى بن عقبه وابن ابی عتیق عن الزهری: یزید بن یونس بن زید متابعت لره دار قطنی موصولاً نقل کرې دې. دموسی بن عقبه او دابن ابی عتیق متابعت ذهلی په «زهریات» کښې موصولاً نقل کرې دې. (۱)
په «تابعه» کښې ضمیر مفعول «شعیب» طرفته ته راجع دې یعنی ددې حضراتو دشعیب متابعت او کړو.

۳۸ = بَابُ الْخُطْبَةِ

په نکاح کښې خطبه وئیلې کیږي ، دداود ظاهري رحمته الله علیه وغیره په نیزدا واجب ده لیکن جمهور علماء وائی چه په نکاح کښې خطبه سنت یا مستحب ده. (۲)
چه کوم حضرات دوجوب قائل دی هغوی وائی چه حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله د حضرت فاطمه رضی الله عنها په نکاح کښې خطبه وئیلې وه او ددوی افعال محمول علی الوجوب دی. (۳)
او چه کوم حضرات دعدم وجوب قائل دی ، دهغوی استدلال دواهبه قصه ده.
چه په دې کښې خطبې نه بغیر «وچناکها بما معک من القرآن» وئیل او حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله نکاح کرې وه.

علامه قسطلانی رحمته الله علیه لیکلی دی چه په نکاح کښې خلور خطبې مستحب دی.

① یو دخاطب خطبه دپیغام نه مخکښې ② دویمه ددې پیغام دقبلیدو نه مخکښې ③ دریمه خطبه ایجاب نه مخکښې دولی طرفته ④ او خلورمه نکاح کوونکی طرفته دقبول نه مخکښې. (۴)

اصحاب السنن دنکاح خطبه نقل کرې ده چه دهغې الفاظ دی:

«ان الحمد لله وحده ونستعينه ونستغفره ونعوذ بالله من شرور الانفسنا ومن سيئات اعمالنا من يهد الله فلا مضل له ومن فلا هادي له واشهد ان لا اله الا الله وحده لا شريك له وان محمدا عبده ورسوله صلی الله علیه و آله وعلى آله وصحبه يا ايها الذين امنوا اتقوا الله حق تقاته ولا تموتن الا وאתم مسلمون ، يا ايها الناس اتقوا ربكم الذي خلقكم ال قوله تعالى رقيها يا ايها الذين امنوا اتقوا الله وقولوا قولا سديدا ال قوله عظمي» (۵)

[۴۸۵۱] حَدَّثَنَا قَبِيصَةُ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ زَيْدِ بْنِ اسْلَمَ قَالَ سَمِعْتُ ابْنَ عُمَرَ يَقُولُ جَاءَ رَجُلَانِ مِنَ الْمَشْرِقِ فَخُطِبَا فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ مِنَ الْبَيَّانِ لِيَحْزُرَ [ر: ۵۴۳۴]

(۱) فتح الباری: ۲۵۲/۹. ارشاد الساری: ۴۲۴/۱۱.

(۲) عمده القاری: ۱۳۴/۲۰.

(۳) عمده القاری: ۱۳۴/۲۰.

(۴) ارشاد الساری: ۴۲۵/۱۱.

(۵) ارشاد الساری: ۴۲۵/۱۱.

امام بخاری رحمته اللہ علیہ دا حدیث پہ رومی خل ذکر اوفرمانیلو. او مخکنی کتاب الطب کنبی به ہم دا ذکر کوی. پہ دے کنبی دی چه د(مدینہ منورہ) مشرق (یعنی نجد) نہ دودہ سہی راغلل او دواړو خطبه اوونیلہ نو په دے باندې حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم اوفرمانیل چه «ان معا لیان لسحرا» یعنی بعضی بیان دجادو پشان تاثیر لری.

په دے دواړو کنبی دیو نوم زیرقان بن بدر وو او دبل نوم عمرو بن الاهییم وو. دوی په کال نهمه هجرنی کنبی راغلی وو. (۱)

ددې حدیث په ترجمه الباب کنبی د ذکر کولو څه وجه د؟ علامه انور شاه کشمیری رحمته اللہ علیہ فرمائی چه امام بخاری رحمته اللہ علیہ ته دخطبه نکاح په سلسله کنبی چونکه دخپل شرط مطابق څه حدیث ملاؤ نشو نو ددې وجې هغوی حدیث باب ذکر اوفرمانیلو. ځکه چه په دے د اسم جنس خطبه ذکر دے. نو هغه فرمائی چه «الخطبة وهی مستحبة الا ان الحديث فيه ليس ملئ شطه فلي بحديث الجنس» (۲)

بعض حضرات فرمائی چه دا حدیث ئې په دے باب کنبی ذکر امام بخاری رحمته اللہ علیہ په نکاح کنبی دخطبه مشروعیت او ووجه حکمت طرفته اشاره کړې ده. په حدیث کنبی دی چه په بعضو بیانونو کنبی دجادو پشان اثر وی، انسان ددې نه یو دم متاثره کیږی. او چونکه دنکاح په وخت کنبی اولیاء ته دخپلو بچو د جدائی احساس وی نو خطبه مشروع کړې شوه چه ددې اثر نه متاثره شی او داولیاء طبعی تاثر ختم شی. (۳)

قوله: ان من البيان لسحرا: ددې باره کنبی دعلماؤ دوه قولونه دی:

① بعضی حضرات وائی چه دحضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم مقصود ددوی دخطبی مدح کول وو او دا وئیل وو چه ددوی انداز بیان د جادو پشان اثر لری. (۴)

② او بعضی حضرات فرمائی چه ددې جملې نه غندنه (مذمت) مقصود دے ، دا وئیل دی چه دا خو بالکل هغه انداز دے لکه څنگه چه دجادو انداز وی چه باطل لره حق او حق لره باطل کنبی ظاهروی. (۵)

۳۹ = بَابُ صَرْبِ الدُّقِّ فِي النِّكَاحِ وَالْوَلِيمَةِ

[۴۸۵۲] حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ الْمُقَلِّلِ حَدَّثَنَا خَالِدُ بْنُ دُرَّكَانٍ قَالَ قَالَ قَالَ الرَّبِيعُ بِنْتُ مُعَوِّذِ بْنِ عَفْرَاءَ جَاءَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَدَخَلَ جِئْنَ بِنْتِ عَلَى فُجَسَ عَلَى فِرَاشِ كَمَجْلِسِكَ مِثْنِي فُجَعَلْتُ جَوَازِيَاتٍ لَنَا يَفْرِينُ بِالدُّقِّ وَيَنْدُبُنْ مَنْ قُتِلَ مِنْ

(۱) ارشاد الساری: (۱/۴۵۱).

(۲) فیض الباری: ۴/۲۹۰.

(۳) فتح الباری: ۲۵۳/۹.

(۴) فتح الباری: ۲۳۸/۹، کتاب الطب، باب ان من البيان لسحرا.

(۵) فتح الباری: ۲۳۸/۹، کتاب الطب.

أَبَايَ يَوْمَئِذٍ إِذْ قَالَتْ أَخَذَاهُنَّ وَفِينَا نَبِيٌّ يَعْلَمُ مَا فِي غَدِّ فَقَالَ دَعِيَ هَذِهِ وَقُولِي بِالَّذِي كُنْتَ تَقُولِينَ [۳: ۸۰].

داماد بخاری رحمته الله مقصد دادی چه به نکاح او ولیمه کنی به دف غریلو کنی به باک نشسته دی. امام احمد بن حنبل رحمته الله فرمائی چه دنکاح اظهار مستحب دی ، او به دی کنی دف غریلو پکار دی چه بنه مشهور معروف شی. (۱)

حضرات فقهاء کرام د دف غریلو اجازت ورکړې دي . په دې شرط چه هغه د حدودو دننه دننه وی او آلات د موسیقی ستار او هارمونیم وغیره دې سره نه وی. (۲)

په نکاح کنی د شهادت حکم : داماد بخاری رحمته الله ددې ترجمې یو مختلف فیه مسئله طرفه اشاره هم کولې شی ، اودهغه دا چه په نکاح کنی اشتهار او اعلان کافی دي ، د شهادت ضرورت نشته دي یا اعلان و اشتهار کافی نه دي شهادت ضروری دي ، دا مسئله مختلف فیها ده. (۳)

داماد مالک رحمته الله مشهور مسلك دادی چه په نکاح کنی اعلان کافی دي ، د شهادت ضرورت نشته ، داماد احمد بن حنبل رحمته الله هم روایت ددې مطابق دي. (۴)

باقی ائمه کرام د شهادت ضرورت گنړی ، (۵) داماد مالک رحمته الله اصل مسلك دادی چه دنکاح په وخت کنی شهادت ضرورت نشته دي ، البته زفاف نه قبل د شهادت هم ضرورت گنړی. (۶) مخکنی روایت کنی د بچیانو دپاره د دف غریلو ذکر دي ، ددې نه امام بخاری رحمته الله ثابت کړې دي چه د دف غریلو د بناء په وخت کنی جائز دی. ددې حدیث تشریح په کتاب المغازی صفحه ۱۵۴ باندې تیره شوې ده.

هـ = بَابُ قَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى: وَأَتُوا النِّسَاءَ صَدُقَاتِهِنَّ نِحْلَةً (النساء: ۴)

وَكَمَثَرَةِ الْمَهْرِ وَأَذْنَى مَا يَجُوزُ مِنَ الصَّدَاقِ

وَقَوْلِهِ تَعَالَى: وَأَتَيْتُمُ أَخَذَاهُنَّ فَنَظَارًا فَلَا تَأْخُذُوا مِنْهُ شَيْئًا (النساء: ۲۰).

وَقَوْلِهِ: جَلَّ ذِكْرُهُ وَتَقَرُّ صَوَاهِرُنَّ قَرِيضَةً (البقرة: ۲۲۲).

وَقَالَ سَهْلٌ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَوْ خَاطَمَانِ حَدِيدٍ [۲: ۲۸۲].

مسئله اقل مهر : په دې باب کنی امام بخاری رحمته الله مسئله د اقل مهر بیانول غواړی.

په دې خبره باندې خود ټولو اتفاق دي چه مهر شرائط نکاح کنی داخل دي البته په دې

(۱) اوگوری الانصاف فی معرفه الراجع من الخلاف علی مذهب الامام احمد بن حنبل رحمته الله ، کتاب النکاح: (۳۴۱/۸).

(۲) تعلیقات لامع الدراری: (۳۰۷/۹).

(۳) عمده القاری: (۱۳۶/۲۰).

(۴) الهدایه: (۲۷۴/۲).

(۵) الهدایه: (۲۷۴/۲) وفتح التقدير: (۱۴۰/۳ - ۱۴۱).

(۶) فتح الباری: (۱/۹).

کښې اختلاف دې چه اقل مهر خومره پکار دې؟

① ظاهره او علامه ابن حزم فرماني چه هر خيز مهر جوړيديشی ، تر دې د اوربشو يو دانه هم مهر جوړيديشی. (۱)

② ابن شبرمه رحمه الله عليه فرماني چه اقل مهر پنځه درهمه دې (۲)

③ د مالکيه په نيز اقل مهر ربع دينار دې ، هم دا سرقه کښې دهغه په نيز د قطع د نصاب دې ، درې يد دينار عوض کښې سرقه کښې يو اندام پريکول دی اودلته ديو اندام ملکيت نه حاصليري: (۳)

④ دامام شافعي رحمه الله او امام احمد بن حنبل رحمه الله په نيز چه کوم خيز په قيمت کښې ايردی هغه مهر جوړيديشی ، دامام بخاري رحمه الله رجحان هم دې طرفته معلوميري (۴)

⑤ د حضرات حنفيه په نيز اقل مهر لس درهمه دې او همدا مقدار دهغوی په نيز سرقه کښې د قطع يد نصاب دې (۵)

دلائل حنفيه : حنفيه د حضرت جابر بن عبدالله رحمه الله د روايت نه استدلال کوی چه حضرت نبی کریم ﷺ فرمانيلی دی چه «لا تنكحوا النساء الا الاكفاء ولا يزوجهن الا الاولياء ولا مهر دون عشرة دراهم» دار قطنی اوبيهقی دا روايت نقل کړې دې. (۶)

ليکن ددې په سند کښې «مبشر بن عبيد» يو متروک راوی دې ، امام احمد بن حنبل رحمه الله کذب طرفته دده نسبت کړې دې. (۷). اودده شيخ حجاج بن ارطاس دې ، هغه هم ضعيف او مدلس دې (۸)

د حضرت جابر بن عبدالله رحمه الله دمذکوره روايت يو بل سند هم دې چه په هغې کښې حجاج بن ارطاس نه دې ، هغه ابويعلی په خپل مسند کښې ، ابن حبان په کتاب الضعفاء کښې او ابن عدی نقل کړې دې. خو هغه هم د مبشر بن عبيد په طريق سره منقول دې. (۹) البته محقق ابن همام دا حديث دابن حاتم په طريق نقل کړې دې چه دهغې سند حسن دې ، او هغوی د

۱ اوگورئ المحلی لابن حزم: ۴۹۴/۹.

۲ فتح الباری: ۲۶۲/۹.

۳ فتح الباری: ۲۶۲/۹.

۴ فتح الباری: ۲۶۲/۹.

۵ اوگورئ هدايهم فتح التقدير ، کتاب النکاح ، باب المهر: ۳۰۵/۳.

۶ اجرجه الدار قطنی ۲۴۵/۳ ، والبيهقي: ۱۳۳/۷.

۷ فتح التقدير: ۲۸۰/۳ ، وميزان الاعتدال: ۴۳۳/۳ ، وکتاب الضعفاء الکبير: ۳۳۵/۴ ، والکامل لابن عدی: ۴۱۷/۶. اگر چه بعض ځايونو کښې امام ترمذی رحمه الله دده روايتونوته حسن ونيلی دی تهذيب الکمال: ۴۲۵/۵ رقم الترجمة: ۱۱۲۱.

۸ اوگورئ فيض الباری: ۲۹۰/۴ حضرت کشمیری رحمه الله هم دده تحسين کړې دې.

۹ اوگورئ الکامل فی ضعفاء الرجال: ۴۱۸/۶.

حافظ ابن حجر حوالې سره نقل کړې دي چې «انه بهذا الاسناد حسن ولا اقل منه» (۱) دا سند حسن دی ، دحسن نه کمه درجه ددې نه ده ، ابن امير الحاج هم دده تحسين کړې دي (۲) لهذا مذکور روایت قابل احتجاج اولاتق استدلا دي .
ددې تائيد حضرت علي عليه السلام دائرنه هم دي ، چې هغه دارقطنی په مخلف طرق سره ذکر

کړې دي . «لامهر اقل من عشرة دراهم» (۳)

داشان په قران کریم کښې دي چې «قَدْ عَلَيْنَا مَا قَرَضْنَا عَلَيْهِمْ فِيْ اَزْوَاجِهِمْ» د فرض معنى مقرر کول دي چې ددې نه معلومېږي چې مهر شرعاً مقرر دي ، ليکنم دا آيت بيان مقدار کښې مجمل دي او د حضرت جابر بن عبدالله رضي الله عنه حديث واحد حديث دي چې هغه ددې مقدار تفصيل کړې دي او ددې اجمال دپاره هغه بيان او گنړلې شو . ددې نه علاوه هېڅ بل حديث په دې سلسله کښې نه دي روايت شوي

د حضرت حنفيه مسلک باندې يو اشکال : د حضرت حنفيه مسلک باندې يو اعتراض دا کيږي چې قران کریم کښې «وَأُولُو الْيَسَاءِ صَدَقْتِهِنَّ يَخْلَعُ» مطلق وارد شوى دى . مطلق لره خو په خپل اطلاق باندې پريخودل پکار دي . او قليل او کثيره يو لره مهر جوړول پکار دي . مذکور حديث د خبر واحد دي او خبر واحد مطلق مقيد نه شى کولې لکه څنگه چې د حنفيه مسلک دي .

بعضي حضرات ددې جواب کوى چې کتاب الله دمقدار بيان کښې مطلق نه دى بلکه مجمل دى او حديث نه ددې بيان کيږي او خبر واحد بيان دپاره قابل قبول وي .

ليکن دا جواب ضعيف دي او مذکور آيت مطلق دي ، داشان «وَأَجَلَ لَكُمْ مَا وَدَّ... الخ» هم مطلق دي . اگر چې ددې نه پس «وَأَجَلَ لَكُمْ مَا وَدَّ... الخ» کښې «وَأَجَلَ لَكُمْ مَا وَدَّ... الخ» لره حضرات حنفيه د «وَأَجَلَ لَكُمْ مَا وَدَّ... الخ» په معنى کښې اخلى او استدلال ئې ترې کړې دي چې الله تعالى مقدار مقرر فرمائيلې دي . ليکن هغه مقدار مجمل دي او مذکور حديث جابر کښې ددې مقدار بيان دي . ليکن علامه ابن همام فرمائيلې دى چې په آيت کریمه کښې دمقدار دمعلوميدو نسبت الله تعالى خپل طرفته کړې دي چې مونږ کوم مقدار مقرر کړې دي هغه معين مقدار مونږ ته معلوم دي . دخلقو دپاره ددې مقدار تعيين نه آيت کریمه خاموش دي . د آيت کریمه دسياق وسباق په وجې سره که مهر هم مراد واخستلې شى نو بيا به هم هغه دخلقو دپاره متعين مقدار تعيين لره مستلزم نه دى . زيات نه زيات نفس وجوب ثابتوى . باقى دخلقو په نسبت سره مقدار تعيين نه په دې کښې تفصيلاً دي او نه اجمالاً حديث جابر بيان هم په هغه وخت کښې جوړيدې شى . هرکله چې خلقو دپاره دمقدار تعيين په دې کښې مجملاً تسليم کړې شى . لهذا ددې نه د حنفيه مذکور اندازه استدلال کول درست نه دى ، چنانچه هغه ليکى چې :

(۱) فتح التقدیر : ۲۸۱/۳ - ۲۸۲

(۲) فتح المہمل : ۳۸۰/۳ . باب الصداق .

(۳) اوگورئ سنن دارقطنی : ۲۴۵/۳ ، وسنن بیہقی : ۲۴۰/۷ .

«انما افاد النص معلومية المفروض له سبحانه والاتفاق على انه في الزوجات والمملوكين ما يكفي كلاما من النفقة

والكسوة والسكنى فهو مراد من الآية قطعا وكون البهرايها مراد بالسياق... لا يستلزم تقدير «بمعين» (١)
د شافعيه او حنابله دلائل : حضرات شافعيه او حنابله يو خو دقران پاك دآيت نه استدلال
كوي او امام بخاري رحمه الله په دې ځانې كښې فرماني چه په دې كښې مطلق دمال ذكر دې ،
هېڅ معين مقدار نشته دې .
نور هغه خو احاديثو نه استدلال كوي .

① دترمذی او ابن ماجه حديث دې «انه ﷺ اجاز دكاه امر اعلیٰ لعلی» چه حضرت نبی كريم
ﷺ په نعلینو باندي نكاح دښځې جائز كړې ده ،
ليكن دا حديث ضعيف دې ، اگر چه ترمذی ددې تصحيح كړې ده ، ليكن په دې كښې
عاصم بن عبيدالله يو ضعيف راوی دې . (٢)

② ددوی دویم استدلال دحضرت جابر رحمه الله حديث دې «من اعطى في صداق مراة مل كفيه سويقا او
تبرأ فقد استحل» (٣) په دې كښې يو موتی سويق او تمر دنكاح دپاره كافي گڼلې شوی دی .
ليكن دا حديث هم ضعيف دې ځكه چه ددې سند كښې اسحاق بن جبريل او مسلم بن رومان
او دوی دواړه مجهول دی (٤)

③ دشوافع اوحنابله دریم استدلال د دار قطنی او طبرانی روايت نه دې «ادو العلق قیل : وما
العلق ؟ قال ماترأى عليه الاهلون ، ولو قضی بها من اراك» (٥) يعنی د اراك دونې ښاخ باندي هم
كه ظرفين راضی وی نونكاح به صحيح شی .

ليكن د دې حديث په سند كښې محمد بن عبدالرحمان يو ضعيف راوی دې ددې وجې
قابل احتجاج نه دې . (٦)

④ دشوافع اوحنابله څلورم استدلال دحضرت سهيل رحمه الله حديث نه دې او هغه صحيح
حديث دې ، چه په هغې كښې حضرت نبی كريم ﷺ فرمانيلى دی چه «لوغاتا من حديد» .
⑤ ددوی پنځم استدلال د حضرت عبدالرحمان بن عوف رحمه الله حديث باب نه دې چه كله

(١) فتح التقدیر: ٣/٣٠٩.

(٢) الحديث اخرجه الترمذی ١١١٣ ، وابن ماجه : ١٨٨٨ ، واحمد : ٤٥/٣ ، وقال ابن الجوزی فی التحقيق
فی اسناده عاصم بن عبيدالله ، قال ابن معين : ضعيف لا يحتج به ، وقال ابن حبان : كان فاحش الخطاء
فترك ، قاله الزيلعي فی نصب الراية : ٣/٢٠٠ ، وقال ابن ابی حاتم فی علله : ١٢٧٦ ، سالت ابی عن هذا
الحديث فقال : هو منكر وعاصم منكر الحديث .

(٣) فتح التقدیر: ٣/٣٠٨.

(٤) فتح القدير: ٣/٣٠٨.

(٥) اوگوری سنن دارقطنی ٣/٢٤٤ ، وفتح التقدیر: ٣/٢٠٧.

(٦) فتح التقدیر: ٣/٣٠٨ ، ونصب الراية للزيلعي: ٣/٢٠٠.

هغوی حضرت نبی کریم ﷺ ته دخپلې نکاح پیغام ورکړو نو حضرت نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه "په مهر کښې دې څه ورکړل؟" حضرت عبدالرحمان ؓ او فرمائیل چه «وړن نواة من ذهب» او دا حدیث صحیح دې.

حضرات حنفیه او مالکیه طرفه ددې حدیثونو مختلف جوابات ورکړې شوی دی:

① مشهور جواب دادې چه ددې نه مراد مهر معجل دې ، ابو الحسن ابن قصار مالکی هم دا جواب کړیدې . (۱)

② بعضو دا واقعات په خصوصیت باندې محمول کړی دی . (۲) لیکن د خصوصیت دعوی به په هغه وخت کښې وی چه کله د خصوصیت دلیل هم موجود وی او په دې ځانې کښې داشان څه دلیل نشته دې .

③ علامه انور شاه کشمیری ؒ فرمائی چه ابتداء د اسلام کښې چونکه مسلمانان غریب وو او عسر او تنگی وه نو ددو چې په هغه وخت کښې شریعت بیشکه دمهر په معامله کښې داشان رعایت کړې وو لیکن دې نه پس کله چه الله ﷻ فراخی او مالدارۍ راوستله نویا په مهر کښې زیاتوالی او کړې شو نو فرمائی چه :

«والرای فیہ عندی ان المهر وکذا انصاب السرة کانا قلیلین فی اول الاسلام لعس حال المسلمین فلما وسع الله تعالی علیهم زید فی اللمهر و لصاب السرة ایضا حتی استقر العیال علی عشرة دراهم فیهما فلا نسخ عندی و حیثنذا جاز ان یکون نحو خاتم حدید تمام المهر فی زمن» (۳)

امام بخاری ؒ دا ترجمه الباب قائم کړی دی اودا خبره ئی بیان کړې ده چه مال قلیل او کثیر دواړه مهر جوړیدشی نو «واتوا النساء صدقاتهن نحلة» او «تفرضوا لهن فريضة» ددواړه آیتونه مطلق دی ، قلیل او کثیر دواړو لره شامل دی او آیت کریمه «واتیتهم احداهن قنطارا فلا تاخذوا منه شیئا» لره په ترجمه الباب کښې «وکثرة المهن» دپاره په طور دلیل پیش کړې دې ، په دې آیت کریمه حضرت عمر فاروق ؓ په دور کښې یوې ښځې کثرت مهر باندې استدلال کړې وو ، حضرت عمر فاروق ؓ فرمائیلی دی چه «لا تغلوا فی مهور النساء» دښځو مهرونه زیات مه کوئ ، نویو ښځې او وئیل «لیس ذالک لک یا عمر ، ان الله یقول ، واتیتهم احداهن قنطارا من ذهب» دحضرت عبدالله بن مسعود ؓ په قرات کښې داشان دی «قنطارا» نه پس «من ذهب» اضافه کړې شوې ده . نو په دې باندې حضرت عمر فاروق ؓ او فرمائیل چه «امراة خاصت من فخصمته» . (۴)

(۱) صاحب فتح التقدير هم دا حدیث په مهر معجل باندې محمول کړې دې او گورۍ فتح القدير : ۳۰۸ ، ۳۰۶/۳ .

(۲) اوجز المسالك : ۲۹۵/۹ ، کتاب النکاح ، باب ما جاء فی الصداق .

(۳) فیض الباری : ۲۰۹/۴ .

(۴) فتح الباری : ۲۵۵/۹ .

[۴۸۵۳] حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ عَبْدِ الْعَزِيزِ بْنِ صُهَيْبٍ عَنْ أَنَسِ ابْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَوْفٍ تَزَوَّجَ امْرَأَةً عَلَى وَزْنِ نَوَاقِ قُرَاشِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِشَاشَةِ الْعَرَبِيِّ فَسَأَلَهُ أَنَّى تَزَوَّجْتَ امْرَأَةً عَلَى وَزْنِ نَوَاقِ وَعَنْ قِتَادَةَ عَنْ أَنَسِ ابْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَوْفٍ تَزَوَّجَ امْرَأَةً عَلَى وَزْنِ نَوَاقِ مِنْ ذَهَبٍ [ر: ۱۴۳].

په روایت کښې دې چه حضرت عبدالرحمان بن عوف رضی الله عنه یو ښځې سره په وزن نواۍ باندې نکاح اوکړه ، دوزن نواۍ تفسیر کښې لونی اختلاف دې.

امام شافعی رحمته الله فرمائی چه نواۍ پنځه درهمه دی ، امام بخاری رحمته الله هم په «الادب المفرد» کښې داشان فرمائیلی دی ، علامه خطابی هم ددې مطابق فرمائیلی دی، قاضی عیاض دا داکثرو عالمانو قول گنولې دې (۱)

امام احمد رحمته الله فرمائی چه نواۍ درې درهمه او یو ثلث وی ، بعضې حضرات فرمائی چه نواۍ درې درهمه او ربع وی ، بعضې وائی درې درهمه اونصف وی.

مالکيه فرمائی چه داهل مدینه په نیز ربع دینار ته وئیلې شی ، (۲) موطا امام محمد کښې دامام محمد رحمته الله میلان دې طرفته دې چه نواۍ لس درهمه وی (۳) نوهر سرې دخپل خپل مذهب مطابق ددې تفسیر کوی ، لیکن مشهور رومیې قول دې. او که پنځه یا درې درهم وربخ یا ثلث یا نصف مقدار مراد واخستلې شی نواحناف به په دې

صورت کښې په مهر معجل پاندې محمول کوی «بشاشة العرس» یعنی د واده خوشحالی.

۵۱=بَابُ التَّزْوِيجِ عَلَى الْقُرْآنِ وَبِغَيْرِ صَدَاقٍ

[۴۸۵۴] حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ سَمِعْتُ أَبَا حَازِمٍ يَقُولُ سَمِعْتُ سَهْلَ بْنَ سَعْدٍ السَّاعِدِيِّ يَقُولُ إِنِّي لَفِي الْقَوْمِ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذْ قَامَتِ امْرَأَةٌ فَقَالَتْ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّمَا قَدْ وَهَبْتُ نَفْسَهَا لَكَ قَرِيبًا رَأَيْكَ فَلَمْ يُجِبْهَا شَيْئًا ثُمَّ قَامَتِ فَقَالَتْ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّمَا قَدْ وَهَبْتُ نَفْسَهَا لَكَ قَرِيبًا رَأَيْكَ فَلَمْ يُجِبْهَا شَيْئًا ثُمَّ قَامَتِ الثَّالِثَةُ فَقَالَتْ إِنَّمَا قَدْ وَهَبْتُ نَفْسَهَا لَكَ قَرِيبًا رَأَيْكَ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ الْكِخْنِيهَا قَالِ هَلْ عِنْدَكَ مِنْ شَيْءٍ قَالَتْ لَا قَالَ أَذْهَبُ فَاطْلُبْ وَلَوْ خَاتَمًا مِنْ حَبِيدٍ قَدْ هَبَّ فَطَلَبَتْ ثُمَّ جَاءَتْ فَقَالَ مَا وَجَدْتُ شَيْئًا وَلَا خَاتَمًا مِنْ حَبِيدٍ فَقَالَ هَلْ مَعَكَ مِنَ الْقُرْآنِ شَيْءٌ قَالَتْ مَعِيَ سُورَةُ كَذَا وَسُورَةُ كَذَا قَالِ أَذْهَبُ فَقَدْ الْكُتُبُكَ بِيَا مَعَكَ مِنَ الْقُرْآنِ [ر: ۱۴۴].

امام بخاری رحمته الله په دې باب کښې دوه مسئلې ذکر کړې دي ، یو مسئله داده چه تعلیم القرآن لره مهر جوړولې شی که نه ، ددې مسئلې تفصیل ما قبل کښې تیر شوې دې .

(۱) فتح الباری: ۲۹۲/۹.

(۲) فتح الباری: ۲۹۲/۹.

(۳) اوگوزی موطا امام محمد ، کتاب النکاح ، باب ادنی ما یتزوج الرجل علیه المراه : ۳۴۳.

دمهر د ذکر کولو نه بغیر دنکاح انعقاد کولو مسئله : دویمه مسئله داده چه دمهر د ذکر کولو نه بغیر دنکاح انعقاد کیږي یا نه . په دې باندې د ټولو اتفاق دې چه مهر نه بغیر نکاح صحیح نه ده . بغیر دمهر نه نکاح صرف د حضرت نبی کریم ﷺ خصوصیت وو . (۱) البته که دمهر ذکر نه وی نو په هغه وخت کښې به نکاح اوشی او که نه ؟
حضرات حنفیه او حنابله وائی چه منعقد به شی ، د اکثر شوافع هم دا رائي ده او په دې صورت کښې مهر مثل به لازم وی . (۲)
بعض شوافع وائی چه داسې صورت کښې به نکاح معتبره نه وی ، صاحب هدایه امام مالک رحمه الله طرفه دا قول منسوب کړې دې . (۳)

قوله: فرقیها رايك: یعنی تاسو په دې سلسله کښې خپله رائي قائمه کړئ . که تاسو غواړئ نوڅه خپل نفس تاسو دپاره هبه کوم . تاسو ما قبوله کړئ . «فر» په دې کښې فاء تعقیبیه یا عاطفه ده او «ر» باب فتح نه د امر حاضر صیغه ده . «رای ، رأی» کتل ، رائي قانمول ، «ر» اصل کښې «أرای» وو آخر نه یاء حرف علت حذف کړې شو ځکه چه امر مجزوم کیږي او دهمزه فتحه د راء طرفته د تخفیف په غرض سره منتقل کړې شوه او همزه نې او غورزول ، هرکله چه «راء» مفتوحه شوه نو دهمزه وصل ضرورت باقی پاتې نشو ، ددې وجې همزه وصل نې حذف کړل او دې نه «ر» جوړه شوه ، نو حضرت علامه عینی رحمه الله لیکي چه :

«فر» الفاء اللبطف و «ر» وحدها امر من «رای یری» علی وزن «فی» لان عین الفعل ولامه محذوفان لان اصله ارأى علی وزن «افعل» حذف لا الفعل للمجزوم لامر مجزوم ثم نقلت حركة الهزة الی الراء للتخفيف فاستغنی عن هزة الوصل فحذف لهما «ر» علی وزن «فی» «(۴)»

۵۲ = بَابُ الْمَهْرِ بِالْعُرُوضِ وَخَاتِمِهِ مِنْ حَدِيثٍ

[۴۸۵۵] حَدَّثَنَا يَحْيَى حَدَّثَنَا وَكَيْعٌ عَنْ سُفْيَانَ عَنْ أَبِي حَازِمٍ عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدَانَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لِرَجُلٍ تَزَوَّجَ وَلَوْ بِخَاتِمٍ مِنْ حَدِيثٍ [۲۱۸۶].

امام بخاری رحمه الله دا وئیل غواړي چه دمهر دپاره دراهم او دنانیر شرط نه دی ، دسامان د قبیل نه څه څیز چه وی هغه په مهر کښې ورکولې شی ، دخاتم حدید ذکر مخکښې په حدیث کښې په دې بنیاد شوې دې .

(۱) عمده القاری: ۱۳۹/۲۰.

(۲) اوگوری فتح التقدير: ۳/۳۰۴، ۳۱۲.

(۳) اوگوری الهدایه مع فتح التقدير: ۳/۳۰۴.

(۴) عمده القاری: ۱۳۹/۲۰.

۵۳ = بَابُ الشُّرُوطِ فِي النِّكَاحِ

وَقَالَ عُمَرُ مَقَاطِعَ الْحَقُوقِ عِنْدَ الشُّرُوطِ:

وَقَالَ الْيَسُورِيُّ: فَهَرَمَةٌ سَمِعَتْ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ذَكَرَ صِهْرَ لَهْ فَأَتَتْ عَلَيْهِ فِي مَصَاهِرِهِ فَأَحْسَنَ. قَالَ حَدَّثَنِي قُصْدُ قَنِسٍ وَوَعَدَنِي قُوفَى لِي [r: ۴۸۵۶].

[۴۸۵۶] حَدَّثَنَا أَبُو الْوَلِيدِ هِشَامُ بْنُ عَبْدِ الْمَلِكِ حَدَّثَنَا لَيْثٌ عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي حَبِيبٍ عَنْ أَبِي الْخَدَّيْعِ عَنْ عُبَيْدَةَ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ أَحَقُّ مَا أَوْفَيْتُمْ مِنَ الشُّرُوطِ أَنْ تَوْفُوا بِهِ مَا اسْتَحْلَلْتُمْ بِهِ الْفُرُوجَ [r: ۲۵۷۲]

امام بخاری رحمته په ترجمه «ابواب الشروط» کښې هم د «الشروط في المهر عند عقد النكاح» عنوان قائم کړې و او اوبه دې ځانې کښې په کتاب النکاح کښې هم دا ترجمه الباب لره قانموې. علامه خطابی رحمته د شروط نکاح درې قسمه بیان فرمائیلی دی:

① اول دا چه ده داسې شرط اولگولې شی چه دهغې پوره کول دځاوند دپاره په هر حال کښې لازم اوضروری وی ، دا به هغه شرط وی چه دهغې ذکر الله عز وجل فرمائیلې دې یعنی امساک بالمعروف یا تسریح بالاحسان لکه د ښځې دطرفه د نکاح په وخت کښې شرط اولگولې شی چه ځاوند به ښځې لره په معروفه طریقه ساتی ، که دداشان ساتلو نه هغه عاجزه شو نو شرعی طریقه سره به هغه پرېږدی.

② دویم قسم دهغه شرطونو دې چه دهغې پوره کول بالاتفاق ناجائز دی. لکه ښځه ځاوند سره دنکاح کولو په وخت کښې دا شرط اولگوی چه هغه به مخکښې ښځې ته طلاق ورکوی. ③ دریم قسم دهغه شرطونو دې چه په هغې کښې طرفینو کښې څه فائده وی ، لکه ښځه دا شرط اولگوی سړې به دې سره بل واده نه کوی ، یا به دا ددې کور نه نه اویاسی. جمهور علما دریم قسم شرط غیر معتبر گنړی. البته دامام احمد او امام اسحاق په نیز به ددې اعتبار کولې شی. (۱)

دامام بخاری رحمته رجحان د امام مالک رحمته مسلک طرفته معلومیږی. ځکه هغوی دحضرت عقبه بن عامر حدیث ذکر کړې دې. چه په هغې کښې دحضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله ارشاد دې چه دنکاح په سلسله کښې تاسو چه کوم شرط قبول کړې دې هغه پوره کول پکار دی. (۲) جمهور عالمان دا روایت د رومی قسم شروط باندي محمول کوی یعنی هغه شرطونه چه په مقتضیات عقد کښې داخل دی. (۳)

قوله: وقال عمر: مقاطع الحقوق عند الشروط: داتعلیق دې او ددې نه هم د امام

(۱) مذکوره تفصیل دپاره وگورنی فتح الباری: ۲۷۲/۹.

(۲) الابواب والترجم: ۷۱/۲.

(۳) الابواب والترجم: ۷۱/۲، شرح نووی لمسلم: ۵۵/۱، کتاب النکاح.

احمد رحمته نقطه نظر تائید کړې چې حقوق په هغه ځانې کېنې ختمیږي چه په کوم ځانې کېنې شروط راشي. که خاوند د یو ښځې شرط قبول کړو نو اوس ددې متعلق د خاوند حق باقی پاتې نشو، لکه بلې ښځې سره واده مه کړه دا شرط که قبول کړي نو اوس دده د بلې ښځې حق نه شته، د شرط منلو نه پس به دده حق ختم شی.

دا تعلیق سعید بن منصور موصولاً نقل کړې دې چه عبد الرحمان بن غنم او فرمائیل چه څه حضرت عمر فاروق رضی الله عنه سره اوم او د ویره نزدې اوم چه څما څنگون دهغې څنگون سره نزدې وه، په دې کېنې یو سړې ده لره راغلو او وې وئیل چه «یا امیر المومنین تزوجت هذه وشرطت لها دارها وان اجمع الامر ان ائتمل ال ارض کذا وکذا» یعنی ما هغه ښځې سره واده کړې دې. او شرط مې لگولې دې چه هغه به خپل کور کېنې اوسی. لیکن اوس مې اراده ددچه فلانی ځانې ته منتقل شم. نو په دې باندې حضرت عمر فاروق رضی الله عنه او فرمائیل «لها شرطها» یعنی هغې ته په خپل شرط باندې عمل اختیار دې، نو دې سړی او وئیل چه «ههک الرجل اذا لاتشأ امره ان تطلق زوجها الا طلقت» یعنی سړی خو بیا برباد شو نو ددې وجې داشان کله چه ښځه غواړي نو خاوند ته به طلاق ورکړي. نو حضرت عمر فاروق رضی الله عنه او فرمائیل چه «المومنین علی شروطهم هند مقاطع حقوقهم» او بعضې روایاتو کېنې دی چه «ان مقاطع الحقوق عند الشروط» کله چه دوی د شرط په ذریعه پخپله خپل حق ختم کړو نو په دې کېنې اوس هیڅوک دخل نشي ورکولې. (۱) خو ابن وهب فرماني چه حضرت عمر فاروق رضی الله عنه نه دا منقول دی چه هغوی شرط لره لغو او گرزو لو او وې فرمائیل چه «المرأة مع زوجها» (۲)

امام ابو عبید فرماني چه د حضرت عمر فاروق رضی الله عنه په روایاتو کېنې تضاد دې «المرأة مع زوجها» نه معلومیږي چه د شرط اعتبار نشته او «مقاطع الحقوق عند الشروط» نه معلومیږي چه اعتبار دې. له هاد حضرت عمر فاروق رضی الله عنه آثار به پرېښودې شی. (۳)

ابن ابی شیبه د حضرت علی رضی الله عنه اثر نقل کړې دې «شرط الله قبل شرطها» دا الله عز وجل شرط د ښځې شرط نه مخکېنې دې او دا الله عز وجل شرط نه مراد «اسکنوهن من حیث سکنتم» دې چه کوم ځانې کېنې تاسو اوسی په هغه ځانې کېنې خپلې بیبیانې اوسوئ. (۴)

قوله: وقال المثنوی مخرمة: دا تعلیق امام بخاری رحمته په ابواب المناقب کېنې په باب ذکر اصهار النبی صلی الله علیه وسلم لاندې موصولاً نقل کړې دې. (۵)

(۱) مذکوره تفصیل دپاره اورگورنی فتح الباری: ۲۷۱/۹، وارشاد الساری: ۴۳۲/۱۱، وعمده القاری: ۱۴۰/۲۰.

(۲) عمده القاری: ۱۴۰/۲۰.

(۳) عمده القاری: ۱۴۰/۲۰، فتح الباری: ۱۷۲/۹ - ۱۷۳.

(۴) تعلیقات لامع الدراری: ۳۱۰/۹.

(۵) عمده القاری: ۱۴۱/۲۰.

حضرت مشور بن مخرمه رضی اللہ عنہ فرمائی کہ ما حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم نہ دیو خوم (زوم) تذکرہ واوریدہ۔ حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم د زوم پہ سلسلہ کنبی دھغہ تعریف اوکرو او بنہ صفات نہ بیان کرل۔ او وی فرمانیل کہ هغه ماسره خبره کرې وه نورینتیا او وعده نه پوره کړه۔

«صه» نه په دې ځانې کنبې دحضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم دتولو نه دمشرې لور دحضرت زینب رضی اللہ عنہا خاوند ابوالعاص بن ربیع مراد دې۔ دې په غزوه بدر کنبې دمسلمانانو خلاف دمشرکانو د طرفه جنگ دپاره راغلې وو او گرفتار شو، حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم هغه آزاد کړو او دا شرط نه اولگولو چه هغه به حضرت زینب رضی اللہ عنہا مدینې ته راولیرې۔ نو هغه همداسې اوکړل او حضرت زینب نه مدینې ته راولیرله۔ «حدثني فضة بنت قيس عن أبيها» نه دې واقعي طرفته اشاره ده۔ بعد کنبې ده اسلام قبول کړو او د فتح مکه نه مخکې هغه هجرت اوکړو او مدینې ته راغلې وو۔ حضرت زینب رضی اللہ عنہا دوباره هغه لره ورغله، دحضرت ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ په دور خلافت کنبې وفات شو۔ (۱)

امام بخاری رحمته اللہ علیہ دا تعلیق په دې ځانې کنبې اوفرمانیلو او دې طرفته نه اشاره اوکړه که په نکاح کنبې څه شرط قبول کړې شی نو دهغې ایفاء کول پکار دی۔ شرط قبول یو رنگ وعده ده۔ لهذا ددې ایفاء کول پکار دی۔

قوله: حدثنا ابوالوليد: ابوالخير دمرثد بن عبدالله يزني كنيته دي اوعقبه نه عقبه بن عامر جهني مراد دې، (۲) هغوي دحضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم ارشاد نقل کړې دې چه تاسو ټولو باندې په ټولو شرطونو کنبې د نکاح شرطونه پوره کول دي۔ چه ددې په وجه ستاسو دپاره دهغوي شرمگاهونه حلال دي۔

۵۳=بَابُ الشَّرُوطِ الَّتِي لَا تَجْعَلُ فِي النِّكَاحِ

وَقَالَ ابْنُ مَعْمُودٍ لَا تَشْتَرِطُ الْمَرْأَةُ طَلَاقَ اخْتِيَا

[۴۸۵۷] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُوسَى عَنْ زَكَرِيَّا هُوَ ابْنُ أَبِي زَائِدَةَ عَنْ سَعْدِ بْنِ أَبِي إِسْرَافِيلَ عَنْ أَبِي سَلَمَةَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَا تَجْعَلُ لِمَرْأَةٍ تَسْأَلُ طَلَاقَ اخْتِيَا لِيَسْتَفْرِغَ صَفْهَتَهَا قَائِمًا لَهَا مَا قَدَّرَهَا [ر: ۱۷۷۷]

ددې شرطونو دبیانولو نه پس چه کوم مقرر کول جائز دی اوس په دې باب کنبې امام بخاری رحمته اللہ علیہ هغه شروط بیانوي چه دهغې مقرر کول ناجائز دی، لکه ښځه دا شرط اولگوي چه ته خپلې مخکې ښځې ته طلاق ورکړه دا شان شرط لگول باطل دی او نکاح منعقد کیږي۔

(۱) مذکورہ تفصیل دپاره اوگورنی عمده القاری: ۱۴۱/۲۰۔

(۲) ارشاد الساری: ۴۳۲/۱۱۔

۵۵= بَابُ الصُّفْرَةِ لِلْمُتَزَوِّجِ

وَدَاوُدَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنِ عَوْفٍ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
 [۴۸۵۸] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُسُفَ أَخْبَرَنَا مَالِكٌ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الطَّوِيلِ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ
 رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ عَبْدَ الرَّحْمَنِ بْنَ عَوْفٍ جَاءَ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَبِهِ اِثْرُ
 صُفْرَةٍ فَسَأَلَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَخْبَرَهُ أَنَّهُ تَزَوَّجَ امْرَأَةً مِنَ الْأَنْصَارِ قَالَ كَمْ
 سَقَتَ الْيَهَاءُ قَالَ زَنَةَ نَوَازٍ مِنْ ذَهَبٍ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أُولِمُوا وَلَوْ بِشَاةٍ
 [ر: ۱۹۴۴]

امام بخاری رحمه الله فرمائی کہ د وادہ پہ موقع باندی د زردنی استعمالولو نوبت راشی نو پہ
 دې کنبی ہیڅ باک نشته دی.

روایت کنبی د حضرت عبدالرحمان متعلق ذکر دې چې د حضرت نبی کریم ﷺ مجلس ته
 راغلو نو په هغوی باندې د زردنی اثر وو. روایت او ترجمه الباب دواړو کنبی مطلقاً د زردی
 ذکر دې.

لیکن علماء وائی چې ددې نه مراد د خلوک زردی ده. (۱) د خلوک مرکب خوشبودار وی. او په
 دې کنبی زعفران هم شامل وی ، د زعفران استعمال دسړی دپاره جائز نه دی. په حدیث
 کنبی دی «نهی رسول الله ﷺ ان یتز عفر الرجل» (۲) ددې حدیث په بنیاد باندې حضرات
 حنفیه اوشافعیه په نیز دسړی دپاره د زعفران استعمال مطلقاً ممنوع دې چې ددې استعمال
 نه په جسم جائز دې اونه په کپړو باندې او وینستو باندې لگول جائز دی. (۳)
 دحضرات مالکیه په نیز بدن کنبی ددې استعمالولو ممنوع دی. لیکن کپړو کنبی ددې
 داستعمالول گنجائش نشته دې. (۴)

په روایت باب کنبی که د زردنی نه مراد خلوک دې چې په دې کنبی زعفران وی نو مالکیه
 فرمائی چې دا په کپړه کنبی لگیدلی وو نو ددوی په نیزدا جائز دی. (۵)
 البته دحنفیه او شافعیه په مذهب باندې روایت باب نه په دې صورت کنبی به اشکال وی ،
 هغوی ددې حدیث مختلف جوابونه ورکوی.

① یو جواب دا ورکړې شوې دې چې دا د تحريم نه مخکیني واقعه ده لیکن ددې دپاره د
 دلیل ضرورت شته دې. (۶)

(۱) ارشاد النشاری: ۴۳۴/۱۱.

(۲) عمده القاری: ۱۴۳/۲۰.

(۳) عمده القاری: ۱۴۳/۲۰، والابواب والترجم: ۷۱/۲.

(۴) الابواب والترجم: ۷۰/۲، وعمده القاری: ۱۴۳/۲۰.

(۵) فتح الباری: ۲۹۳/۹، باب الولیمه ولوبشاه.

(۶) فتح الباری: ۲۹۴/۹.

① دویم جواب دا ورکړې شوې دې چه په دې ځانې کښې حضرت عبدالرحمان د خلوک استعمال نه ووکړې. دده ښځې استعمال کړې وو او ددې نه د حضرت عبدالرحمان رضی الله عنه په کپړوباندې بغير ارادې ددې اثر راغلې وو او دې جواب ته حضرت امام نووی رحمته الله راجح ونيلى دى.

② دريم جواب دادې چه په هغه وخت کښې هغه سره هېڅ خوشبو نه وه ددې وجې په وخت ضرورت هغوى دې لره مباح اوگنړل. (۱)

③ خلورم جواب دادې چه دا دېر کم مقدار کښې ووجه قابل عفو دى. (۲)

④ بعضو ونيلى دى چه د خلوک استعمال عام خلوقودپاره ممنوع دى. ليکن والده والا ددې نه مستثنى دې. بالخصوص کله چه هغه ځوان وي. چنانچه د واده په موقعه باندې ددې استعمالول جائز دى ، ابو عبيده رضی الله عنه هم دا جواب ورکړې دې. (۳)

امام بخارى رحمته الله دا زردى خلوق سره مقيد کړې نده. هغوى مطلق زردى ذکر کړې ده. بعض علائقو کښې دستور دې چه د واده په موقعه باندې ښځه لره پتنه وغيره لگوى چه په هغې کښې زردى شامله وي. اوسرى نې هم لگوى. امام بخارى رحمته الله ددې دستور رعايت کوى او وائى چه ددې گنجائش شته دې.

ليکن دامام بخارى رحمته الله دا استدلال به په هغه وخت کښې درست وي چه کله نه د صفره مطلق زردى مراد وي.

اودا هم ممکن دى چه دامام بخارى رحمته الله د خلوى دپاره خلوق داستعمال اجازت طرفته اشاره کوى. والله اعلم.

باب

[۴۸۵۹] حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا يَحْيَى عَنْ مُحَمَّدٍ عَنْ أَنَسٍ قَالَ أَوَلِمَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِزَيْنَبَ فَأَوْسَعَ الْمُسْلِمِينَ خَيْرًا فَخَرَجَ كَمَا يَصْنَعُ إِذَا تَزَوَّجَ قَاتَى حُجْرَاتِ الْمُؤْمِنِينَ يَدْعُو وَيَدْعُونَ لَهُ ثُمَّ انْصَرَفَ فَرَأَى رَجُلَيْنِ فَرَجَعَ لَا أَدْرِي أَخْبَرْتُهُ أَوْ أَخْبِرْتُهُمَا [روى]

دا باب بلا ترجمه دې ، دنسفى روايت کښې په دې ځانې کښې لفظ «هَاب» نشته دې (۴) ليکن په دې صورت کښې به اشکال وي چه حديث باب «الصفره للمتزوي» سره څه مناسبت نشته دې. ددې وجې خبره صحيح داده چه په دې ځانې کښې لفظ «هَاب» دې ، او دا «كالفصل من الهاب السابق» او ددې لاندې نې دام المومنين حضرت زينب بنت جحش رضی الله عنها د واده واقعه ذکر کړه او امام بخارى دې خبرې طرفته اشاره کوى چه د واده په موقعه باندې د

(۱) فتح البارى ۹/۲۹۴.

(۲) فتح البارى ۹/۲۹۴.

(۳) فتح البارى ۹/۲۹۴.

(۴) فتح البارى ۹/۲۷۲. وعمده القارى: ۲۰/۱۴۴.

زردنی لگولو هیڅ ضرورت نشته دې ، او واجب نه دی ځکه چه د حضرت زینب رضی الله عنها واقعې کښې د زردنی ذکر نشته دې ، نو گویا چه په سابقه باب کښې د زردنی جواب بیان کړو او د دې باب بلا ترجمه لاندې نې د احديث راوړو او د دې د عدم وجوب طرفته نې اشاره کړې ده. (۱)

۵۶ = باب کيف يدعى للمتزوج

[۴۸۶۰] حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ حَدَّثَنَا حَمَّادُ هَوَابُنْ زَيْدٍ عَنْ ثَابِتٍ عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَأَى عَلَى عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَوْفٍ اثْرَ صُفْرَةٍ قَالَ مَا هَذَا قَالَ إِنِّي تَزَوَّجْتُ امْرَأَةً عَلَى وَزْنِ نَوَاقِمٍ مِنْ ذَهَبٍ قَالَ بَارَكَ اللَّهُ لَكَ أَوْلِمُوْا وَلَوْ بِشَاةٍ [۴۸۶۱] په دې باب کښې واده کولو والا ته په کومو الفاظ او څه رنگ دعا او کړې شی دهغې بیان دې ، د جاهلیت په زمانه کښې واده والو ته به په «پالرفاء والبنین» الفاظوسره دعا ورکولې شوه. یعنی «صرت مقرونا بالرفاء والبنین» ستا اوستا د کور والو په مینځ کښې دې تعلقات خوشگوار وی او تاته دې خامن نصیب شی. امام بخاری رحمته الله علیه د حضرت انس رضی الله عنه روایت ذکر کوی او فرمائی چه واده کونکی ته دې «بارک الله لك» الفاظوسره دعا او کړې شی. او بعضو روایتونو کښې دا الفاظ «بارک الله لك وبارک عليك وجمع بینکما فی غیر» (۲)

۵۷ = باب الدعاء للنساء اللاتي يهدين العروس وللعروس

[۴۸۶۱] حَدَّثَنَا قُرُوبَةُ بْنُ أَبِي الْمَعْرَاءِ حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُسْرِعٍ عَنْ هِشَامٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا تَزَوَّجَنِي النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَتَتْنِي أُمِّي فَأَدْخَلَتْنِي الدَّارَ فَأَذَانُوهُ مِنَ الْأَنْصَارِ فِي الْبَيْتِ فَقُلْنَ عَلَى الْغَيْرِ وَالْبَرْكَهَ وَعَلَى الْخَيْرِ طَاهِرٍ [۴۸۶۲] په دې باب کښې دهغه ښځو دپاره ددعا ذکر دې چه د ناوې رهنمائی کوی ، هغې لره خاښته کوی او هغه خاوند ته پېښ کوی او د ناوې دپاره ددعا هدیة او د هدیه ورکولو بیان دې. حدیث باب کښې د حضرت عائشه رضی الله عنها د واده ذکر دې. د دې مور ام رومان دې لره د حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله کور ته داخله کړه نو په هغه ځانې کښې موجود انصاری ښځو دام رومان او د ناوې داستقبال دپاره دا دعائیه کلمات او وئیل «على الخير والبركة وعلى خير طاهر» خیر او برکت او ښه نصیب باندې .

په ترجمه الباب او حدیث کښې مطابقت بالکل ظاهر دې. ترجمه الباب کښې دی چه د ناوې دپاره دعا کول پکار دی. او دهغه ښځو دپاره چه کومې ښځې ناوې ښانسته کوی او جوړوی نې. چنانچه په حدیث کښې انصاری ښځو د حضرت ام رومان او حضرت عائشه رضی الله عنها

(۱) فتح الباری: ۲۷۶/۹، عمده القاری: ۱۴۵/۲۰.

(۲) مذکورہ تفصیل دپاره او گوړی فتح الباری: ۲۷۲/۹، ۲۷۷.

په راتلودعا او کړه. ام رومان ناوې جوړه کړې وه او حضرت عائشه رضی الله عنها پخپله ناوې وه. (۱)
حافظ ابن حجر رحمته الله اوبعضو نورو شارحینو په دې ځاني حدیث او ترجمه الباب مطابقت
کېنې ډیر درانه بحثونه کړی دی، چه دهغې په وجه دا آسانه خبره گرانه شوه. (۲)

قوله: یهدین العروس: «هدین» هدایه نه کیدیشی په معنی د رهنمائی کولو اودا
دباب افعال نه «هدین» نه هم کیدیشی، په معنی د هدیه ورکولو او ددې ښانسته کولو او
ځلمی ته دپیش کولو (۳) مراد ترې هغه ښځې دی چه کومې ناوې لره ښانسته کوی او خاوند
ته پیش کوی، ددې رهنمائی کوی اودې ته هدیه وغیره ورکوی.
حدیث باب ابواب الهجرة نه مخکېنې باب تزویج عائشه لاندې تفصیل سره تیر شوې دې.

۵۸ = بَابُ مَنْ أَحَبَّ الْبِنَاءَ قَبْلَ الْعَزْوِ

[۴۸۶۲] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْعَلَاءِ حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ الْمُبَارَكِ عَنْ مَعْمَرٍ عَنْ هَبَاءِ عَنْ
أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ غَزَائِي مِنَ الْأَنْبِيَاءِ فَقَالَ
لِقَوْمِهِ لَا يَتَّبِعُنِي رَجُلٌ مَلَكَ بَضْعُ امْرَأَةٍ وَهُوَ يُدَانُ بَيْنِي بَيْنًا وَلَمْ يُبَيِّنْ بَيْنًا [ر: ۳۹۵۲].
امام بخاری رحمته الله فرمائی چه که دیو سړی واده اوشواوده تر اوسه پورې بناء اونکړه اود
جهاد موقع راغله نو که دې غواړي چه مخکېنې بناء اوکړي او بیا جهاد ته لاړ شی نو په
ست کښې ددې اصل موجود دې. حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله دیو نبی صلی الله علیه و آله واقعه بیان کړه چه
هغوی دجهاد په موقعه باندې خپل قوم ته اوفرمائیل چه ماسره دې هغه سړي نه ځی چه چا
واده کړې وی او دبناء اراده ئې وی او تر اوسه ئې بناء نه ده کړې.
په دې صورت کښې که هغه بنا اوکړي او لاړشی نودښځې دطرفه به دده زړه فارغ شی
اودې به سکون سره جهاد اوکړې شی، لهذا داسې موقعه باندې دبناء کولو اجازت شته.
حدیث باب الجهاد کښې تیر شوې دې. چه دکوم نبی ذکر په هغې کښې دې بعضو ونیلی
دی چهدا حضرت داود عليه السلام وواو بعضو ونیلی چه هغه یوشع عليه السلام وو. (۴)
ابن منیر فرمائیلی چه ددې نه دعامو خلقو دنظریې تردید کیږي چه کوم وائی چه مخکېنې
دې حج اوکړې شی او بیا واده. بهتر دادی چه مخکېنې دې واده اوکړې شی چه دعفت
سامان راشی او بیا دې حج اوکړې شی. (۵)

(۱) ارشاد الساری: (۴۳۴/۱۱).

(۲) اوگوری فتح الباری (۲۷۸/۹).

(۳) فتح الباری: ۲۷۸/۲. وعمده القاری: (۱۴۶/۲).

(۴) فتح الباری: (۲۷۹/۹).

(۵) فتح الباری: (۲۷۹/۹).

۵۹ = بَابُ مَنْ بَنَى بِأَمْرَةٍ وَهِيَ بِنْتُ تِسْعِ سِنِينَ

[۴۸۶۳] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ عَقْبَةَ حَدَّثَنَا سَفْيَانُ عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ عَنْ عُرْوَةَ تَزَوَّجَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَائِشَةَ وَهِيَ بِنْتُ سِتِّ سِنِينَ وَبَنَى بِهَا وَهِيَ بِنْتُ تِسْعٍ وَمَكَّنَتْ عِنْدَهُ تِسْعًا [ر: ۳۶۸۱].

امام بخاری رحمته الله فرمائی کہ دھنو کالو جینی سره واده کړې دې نو بنا کول جائز دی ، خو شرط به داوی چه هغه مطبق للجماع وی .

په عربو کښې کم عمرنی کښې دښخو درختنی رواج وو ، دحضرت عائشه رضی الله عنها موردې خاص طور سره تربیت کړې وو . دابوداود وغيره روایاتوکښې دی چه دې ته به نې کوچ او کهبجورې ورکولې ، چه ښه طاقتوره شی او صحتمنده شی . امام ابوداود په دې باندې

ترجمه کړې ده چه «باب فی السنه» (۱) په دې کښې دې طرفته اشاره کړې ده چه ښخې لره دښه صحتمند کولو اهتمام اوکړی او په کم عمرنی کښې ددې رختی کول درست دی .

۶۰ = بَابُ الْبِنَاءِ فِي السَّفَرِ

[۴۸۶۴] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَلَامٍ أَخْبَرَنَا إسماعيلُ بْنُ جَعْفَرٍ عَنْ مُحَمَّدٍ عَنْ أَنَسٍ قَالَ أَتَانَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَيْنَ خَيْبَرَ وَالْمَدِينَةِ ثَلَاثًا يَبْنِي عَلَيْهِ بِصَفِيَّةَ بِنْتُ حُجَيْمٍ قَدَعُونَ الْمُسْلِمِينَ إِلَى وَلَدَتِهِ فَمَا كَانَ فِيهَا مِنْ خُبْرٍ وَلَا حُجْرٍ أَمَرَ بِالْإِنْطَاعِ فَأُلْقِيَ فِيهَا مِنَ النَّخْلِ وَالْأَقِطِ وَالْتَمَنَ فَكَانَتْ وَلِمَتَهُ فَقَالَ الْمُسْلِمُونَ اخْذِي أَهْبَاتِ الْمُؤْمِنِينَ أَوْ مِمَّا مَلَكَتْ يَمِينُهُ فَقَالُوا لَنْ نَحْبِبَهَا قَبْلَ مَنْ أَهْبَاتِ الْمُؤْمِنِينَ وَإِنْ لَمْ نَحْبِبْهَا قَبْلَ مَنْ مِمَّا مَلَكَتْ يَمِينُهُ فَلَمَّا ارْتَحَلَ وَقَلَى لَهَا خَلْقَهُ وَمَذَّ الْحِجَابَ بَيْنَهَا وَبَيْنَ النَّاسِ [ر: ۳۶۸۳].

امام بخاری رحمته الله دا وئیل غواړی چه دبنا دپاره دحضركيدل ضروری نه دی ، په سفر کښې هم بنا جائز دی .

حديث باب کتاب المغازی کښې تفصیل سره تیر شوي دي . (۲)

۶۱ = بَابُ الْبِنَاءِ بِالنِّسَاءِ بِغَيْرِ مَرْكَبٍ وَلَا نِيرَانٍ

[۴۸۶۵] حَدَّثَنِي قُرُوقُ بْنُ أَبِي الْمُعَرِّاءِ حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُسْهِرٍ عَنْ هِشَامِ بْنِ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ تَزَوَّجَنِ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَاتَتْهُنِ امْرَأَتَانِ قَدْ اخْلَعَتَا الدَّارَ فَلَمْ يُرْغَبِي الْأَرَسُولُ اللَّهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَخَفِي [ر: ۳۶۸۸].

امام بخاری رحمته الله فرمائی چه دبنا دپاره شپه ضروری نه ده ، په ورځ کښې هم جائز دی . لیکن مرکب او نیران یعنی اورلره استعمالول نه دی پکار . نن سبا دواده په موقعه باندې د

آسونو دسورلی: چه کومه طریقه رائج ده ، امام بخاری رحمہ اللہ دراصل ددی تردید کوی ، داشان د واده په موقع باندې د اور بلوود رسم تردید کوی چه په حقیقت کښې دمجوسیانو شعار دي . عبدالله بن قرط شمالی د حضرت عمر فاروق رضی اللہ عنہ د طرفنه د حصص گورنر وو . هغوی او کتل چه دچا د جنج مخکښې خوک اوور بلوی ، هغوی ته کورې ورکړې ، خلق منتشر شو ، بیا هغوی خطبه اوونيله او وې فرمائیل چه «ان امرکم اوقدوا النيران وتشبهوا بالکفرة» والله مطلق (دورهم) (۱)

۳۳= بَابُ الْأُمَّاطِ وَمَوْحَاهَا لِلنِّسَاءِ

[۴۸۶۶] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا سَفِيَانُ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هَلْ تَأْخُذُ الْأُمَّاطُ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ وَاللَّهِ إِنَّا لَنَأْخُذُهَا قَالَتْ إِنَّهَا سَتَكُونُ [ر: ۳۳۳۲].

«انماط» د «نط» جمع ده . دبسترې دپاسه چه کوم جالیدار خادر وی هغې ته وائی . جالداري پردې او رومال هم په دې اطلاق کښې راخی . (۲)
امام بخاری رحمہ اللہ دانماط استعمال دجائز کیدو طرفته اشاره کوی . لیکن په دې باندې د صحیح مسلم اشکال دي چه حضرت عائشه رضی اللہ عنہا به په کور کښې جالیدار پرده زړونده کړې وه . نو حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم په خپل دست مبارک سره دا شلولې وه (۳)
ددې جواب ورکړې شو چه هغه په اصل کښې تصویرونو والا وو . ددې وجې دوی هغه او شلوله . (۴)

اویا که دا او نیلې شی چه حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم دراصل ددنیا رنگینو نه اعراض اوعدم رغبت داظهار دپاره ئې داسې ا وکړل گنی فی نفسه دا جائز دی .
اویا دا او نیلې شی چه ددې حدیث تعلق عام مواقع سره دي او په دې ځانې دنکاح په موقع باندې ددې د جواز بیان مقصود دي ځکه دکتاب النکاح (بیان) جاری دي . حدیث باب علامات النبوة کښې تیر شوې دي .

۳۳= بَابُ النِّسْوَةِ اللَّاتِي يَهْدِيْنَ الْمَرْأَةَ إِلَى زَوْجِهَا وَدُعَائِهِنَّ بِالْبَرَكَةِ

[۴۸۶۷] حَدَّثَنَا الْقُضْلُ بْنُ يَعْقُوبَ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَاقٍ حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ أَنَّهَا زَفَّتْ امْرَأَةً إِلَى رَجُلٍ مِنَ الْأَنْصَارِ فَقَالَ نَبِيُّ اللَّهِ صَلَّى

(۱) الابواب والترجم : ۷۲/۲ .

(۲) فيض الباری : ۲۹۷/۴ ، وعمده القاری : ۱۴۸/۲۰ .

(۳) فتح الباری : ۲۸۰/۹ ، وصحیح مسلم کتاب اللباس والزینة ، باب تحريم تصوير صورہ ... ۲۰۰/۲ .

(۴) فتح الباری : ۳۱۱/۰ ، باب هل يرجع اذا رای منكرا .

اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَاعًا نَشَأَ مَا كَانَ مَعَكُمْ هُوَ قَاتِلُ الْأَنْصَارِ يُعْجِبُهُمُ اللَّهُ (١)

دامام بخاری رحمہ اللہ مقصد دادې چه ناوې خاوند لره لیږلو دپاره که ښځې ددې ناوې ډول سنگار دپاره جمع شی نو سنت کښې ددې اصل شته دې.

او داهم ممکن دی چه امام بخاری رحمہ اللہ دې استجاب طرفته ته اشاره کول غواړی چونکه د کور ښځې داسې موقع باندې د نورو په کاورنو کښې مصروفې وی، ددې وجې که رشته دار او نزدې رشته دارې ښځې راشی او ناوې لره تیاره کړی نو د کور والو دپاره به آسانی وی. (٢)

د ابو ذر رضی اللہ عنہ په روایت کښې د ترجمه الباب نه د «وَدَعَا ثَمَنُ بْنُ أَبِي ذَرٍّ إِلَى الْبَيْتِ» اضافه هم شوې ده. (٣) روایت باب کښې د دعا ذکر نشته دې، البته د روایت بعض طرق کښې د دعا ذکر یی. که د ترجمه الباب نه مذکوره الفاظ ثابت او منلې شی نو په دې صورت کښې به دامام بخاری رحمہ اللہ مقصد دې طرفته اشاره وی چه په دې کښې د دعا ذکر دې. هغه طریق ابو الشیخ په کتاب النکاح کښې نقل کړې ده. چه دهغې الفاظ دی:

«عن عائشة أنها زوجت يتيمة كانت في حجرها رجلا من الأنصار، قالت: وكنت فيمن أهداها إلى زوجها فلما رجعنا قال لي رسول الله ﷺ ما قلت يا عائشة رضي الله عنها، قالت سلمنا ودعونا لله بالبركة ثم انصرفنا» (٤)

قوله: انها زفت امرأة الى رجل من الأنصار: حافظ ابن حجر رحمہ اللہ ددې ښځې دنوم متعلق د عدم واقفیت اظهار کړې دې. (٥) البته ابن اثیر په «اسد الغابة» کښې ددې ښځې نو «فارقة بنت اسعد بن زهارة» او ددې د خاوند نوم «ثيب بن جابر انصاري» ليکلي دې. (٦)

قوله: ما كان معكم لهو: د شريك روایت کښې دی چه حضرت نبی کریم ﷺ او فرماښل چه ته هغې سره یوچینی اولیږه، چه هغه ډول غږوی او شعرونه وائی. حضرت عائشه رضی اللہ عنہا تپوس او کړو چه څه اشعار وائی. نو حضرت نبی کریم ﷺ او فرماښل چه هغه دا اشعار وائی:

اتیناکم اتیناکم فحیا دا و حیا کم ولولا الذهب الاحمر ما حلت بهوا دیکم

ولولا الحنطة السوداء ما سئنا عذاریکم (٧)

(١) والمديث لم يخرج احد من اصحاب الصحاح السنة الا البخاری.

(٢) الابواب والتراجم: ٧٢/٢.

(٣) فتح الباری: ٢٨١/٩.

(٤) فتح الباری: ٢٨١/٩.

(٥) فتح الباری: ٢٨١/٩.

(٦) فتح الباری: ٢٨١/٩.

(٧) فتح الباری: ٢٨١/٩.

باب ۶۳ = بَابُ الْهَدِيَّةِ لِلْعُرُوسِ

[۴۸۶۸] وَقَالَ اِبْرَاهِيْمُ عَنْ اَبِي عُمَانَ واسمُهُ الْجَعْدُ عَنْ اَنَسِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ مَرَرْنَا فِي مَسْجِدِ نَبِيِّ رِفَاعَةَ فَصَمِعْتُهُ يَقُولُ كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا مَرَّ بِمَجَنَّبَاتِ امْرِئِ السَّلَامِ دَخَلَ عَلَيْهَا فَسَلَّمَ عَلَيْهَا ثُمَّ قَالَ كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عُرُوسًا بِزَيْنَبَ فَقَالَتْ لِي امْرُؤُكُمْ لَوْ اَهْدَيْنَا لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هَدِيَّةً فَقُلْتُ لَهَا اَفْعَلِي فَقَعَدْتُ اِلَى قَمَرٍ وَمَنْعَنْ وَاَقِيطُ فَاتَّخَذْتُ حَيْسَةً فِي بُرْمَةٍ فَارْسَلْتُ بِهَا مَعِيَ اِلَيْهِ فَالْتَظَلْتُ بِهَا اِلَيْهِ فَقَالَ لِي ضَعْبًا ثُمَّ اَمَرَنِي فَقَالَ اِذْغُرِي رَجَالًا سَمَاهُمْ وَاِذْغُرِي مَنْ لَقِيتَ قَالَ فَقَعَلْتُ الَّذِي اَمَرَنِي فَرَجَعْتُ فَادَّالَ النَّبِيُّ غَاصٌ بِاهْلِيهِ فَرَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَضَعَ يَدَيْهِ عَلَى تِلْكَ الْحَيْسَةِ وَتَكَلَّمَ بِهَا مَا شَاءَ اللَّهُ ثُمَّ جَعَلَ يَذْغُو عَشْرَةَ عَشْرَةَ يَأْكُلُونَ مِنْهُ وَيَقُولُ هُمْ اَذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ وَلِيَاكُلْ كُلُّ رَجُلٍ مِمَّا لِي بِهِ قَالَ حَتَّى تَصَدَّعُوا كُلُّهُمْ عَنْهَا فَخَرَجَ مِنْهُمْ مَنْ خَرَجَ وَيَقِي نَفَرًا بَعْدُ ثَوْنٍ قَالَ وَجَعَلْتُ اَعْتَمْتُ ثُمَّ خَرَجَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَحْوَ الْحَجَرَاتِ وَخَرَجْتُ فِي الْوَيْلَةِ فَقُلْتُ اَنْتُمْ قَدْ ذَهَبُوا فَرَجَعْتُ فَدَخَلْتُ الْبَيْتَ وَارْتَحَيْتُ الْبَيْتَ وَارْتَحَيْتُ لَفِي الْحُجْرَةِ وَهُوَ يَقُولُ يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اَمَنُوا لَا تَدْخُلُوا بُيُوتَ النَّبِيِّ اِلَّا اَنْ يُدْزَنَ لَكُمْ اِلَى طَعَامٍ غَيْرِ نَازِلٍ اِنَّهَا لَكُنْ اِذَا دُعِيتُمْ فَادْخُلُوا اِذَا اَطَعْتُمْ فَالْتَمِسُوا وَلَا مُسْتَانِيْنِ لِحَدِيثِ اَنْ ذَلِكَ كَانَ يُؤْذِي النَّبِيَّ فَيَسْتَحْيِي مِنْكُمْ وَاللَّهُ لَا يَسْتَحْيِي مِنَ الْحَقِّ

قَالَ ابُو عُمَانَ قَالَ اَنَسُ اِنَّهُ خَدَّمَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَشْرَ سِنِيْنَ [ر: ۳۰۱۳].
که ناوی یا خلمی دپاره د تحفی په طور او هدیہ خه خیز ورکړې شی نو سنت کښې ددې اصل موجود دي .

ابراهيم بن طهمان دابو عثمان نه نقل کوي. دابو عثمان نوم جعد دې. هغه وائي چه حضرت انس رضي الله عنه دبصرې په مسجدبنی رفاعه کښې څمونې سره تیر شو نو ما دهغوی نه دا واوریدل. **قوله: كَانَ النَّبِيُّ ﷺ إِذَا مَرَّ بِمَجَنَّبَاتِ امْرِئِ السَّلَامِ دَخَلَ عَلَيْهَا فَسَلَّمَ عَلَيْهَا ثُمَّ قَالَ كَانَ النَّبِيُّ ﷺ عُرُوسًا بِزَيْنَبَ** یعنی حضرت نبی کریم ﷺ چه به کله دام سلیم کور داطراف نه تیریدو نو دوی لره په ورتلل او سلام به ئې کولو.

«جنسبات» د «جنبة» جمع ده په معنی د طرف، نا حیه.

په دې ځانې کښې حدیث د حصه دابو عثمان نه صرف ابراهيم بن طهمان نقل کوي او مخکښې باقي حدیث کښې دوی سره جعفر بن سليمان او معمر بن راشد هم شریک دي ، امام مسلم دا دواړه حدیثونه موصولاً نقل کړي دي . (۱) لپکن دابراهيم بن طهمان حدیث متعلق حافظ ابن حجر رحمته الله لیکلی دی چه هغه ماته موصولاً ملاونشو (۲)

مخکبې حدیث کښې حضرت انس رضی الله عنه فرمائی چې حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله د زینب بن جحش واده کښې ځمکې وو. ام سلیم ماته اوونیل که مونږ د حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله دپاره څه هدیه اولیرلو نو دابه ډیر ښه وی. نو ما هغې ته اوونیل چې او اولیرېه. چنانچه هغوی کهجور، غوری او پنییر واخستل او دائې حیس کرل (دایو خاص قسم حلوه وی) تیاره کړه او ماسره ئې هغه حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله کړه اولیرېله. حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله او فرمائیل چې دا کیرده او دڅو کسانو نومونه ئې واخستل او وې فرمائیل دا راوبله او ددوی نه علاوه چې څوک تاته ملاؤ شی نو هغه راوبله. ما د حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله په حکم باندې عمل اوکړو او کله چې کور ته واپس راغلم نو کور د خلقو نه ډک وو، ما حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله ته اوکتل چې حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله په دې حلوه باندې خپل لاس مبارک کیخودو او څه ئې پرې دم کړل، اوبیا ئې لس لس کسان رابلل او هغوی ته به ئې وئیل چې دالله تعالی نوم واخلي او هر سړې دخپلې خپلې مخکې نه خوراک کوی.

حضرت انس رضی الله عنه فرمائی چې هغوی ټول خوراک اوکړو او منتشر شو، څه خلق دکور نه اووتل او څه هم هغه ځانې کښې ناست وو خبرې ئې کولې، چې ددې په وجه ماته ډیره پريشانې اوشوه (چې دې حضراتو له تگ پکار دې) دې نه پس دقران پاک آیت ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَدْخُلُوا بُيُوتَ النَّبِيِّ...﴾ نازل شو.

یو تعارض اودهغې حل: په دې روایت باب کښې دی چې حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله خلقو باندې د کهجورو، غورو او پنیرو حیس اوخوړلو. په بل روایت کښې مشهور دی چې حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله غوښه او روټې په ولیمه کښې خوړولې وه. (۱)

قاضی عیاض او فرمائیل چې راوی ته وهم شوې دې، ده یوه قصه په بله قصه کښې یومبلې ده. (۲)

لیکن حافظ ابن حجر رحمته الله فرمائی چې دواړو کښې جمع ممکن ده چې مخکښې حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله غوښه روټې سره تواضع کړې وی او هغه خلق چې کوم مخکښې راغلی وو هغوی دخبز او لحم خوړولو نه پس تلې وی، دې نه پس چې کوم خلق د خوراک نه پس ناست وواو خبرې ئې کولې دهغوی دپاره حضرت انس رضی الله عنه حیس راوړې وی، حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله هغه دنورو خلقو رابللو دپاره اولیرلو. او هغوی حیس خوړلې وی، لهدا په دواړو روایتونو کښې تعارض نشته دې. (۳)

۷۵ = بَابُ اسْتِعَارَةِ الثِّيَابِ لِلْعُرُوسِ وَغَيْرِهَا

[۴۸۶۹] حَدَّثَنِي عُبَيْدُ بْنُ السَّمَاعِلِ حَدَّثَنَا أَبُو سَامَةَ عَنْ هِشَامٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا أَنَّهَا اسْتَعَارَتْ مِنْ أَسْمَاءَ قِلَادَةً فَهَلَكَتْ فَارْسَلَتْ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ

(۱) فتح الباری: ۲۸۳/۹.

(۲) فتح الباری: ۲۸۳/۹.

(۳) فتح الباری: ۲۸۳/۹.

وَسَلَّمَ تَسْلِيمًا فِي ظَلَمَاتٍ فَأَذَرَكَهُمُ الصَّلَاةَ فَصَلُّوا بِغَيْرِ وُضُوءٍ فَلَمَّا اتَّوَا النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ شَكَوْا ذَلِكَ إِلَيْهِ فَزَلَّتْ إِلَيْهِ التَّيْمَةُ فَقَالَ أَسِيدُ بَنِي حَضِرٍ جَزَاكَ اللَّهُ خَيْرًا أَقُولُ اللَّهُ مَا نَزَلَ بِهِ أَمْرٌ قَطُّ إِلَّا جَعَلَ اللَّهُ لِكَ مِنْهُ مَخْرَجًا وَجَعَلَ لِلْمُسْلِمِينَ فِيهِ بَرَكَةً [ر: ۳۲۷].

امام بخاری رحمہ اللہ پہ دے ترجمہ الباب کنبی دا وئیل غواری کہ دواہ پہ موقع باندی د ناوی دپارہ د عازریہ جامی استعمال کرے شی نوجائز دی ، دغیر ناوی دپارہ ہم عاریتا جامی استعمالون جائز دی.

امام بخاری رحمہ اللہ چہ کوم روایت پہ دے باب نقل کرے دے ، پہ دے کنبی د جامود رعایہ اختلو خہ ذکر نشته دے بلکہ د هارد رعایہ ذکر دے ، دامام بخاری رحمہ اللہ منشاء داده چہ خنکہ ہار رعایہ اختلے شی نو دا شان جامی ہم عاریتا اختلے شی.

ابواب الہیہ کنبی امام بخاری رحمہ اللہ یو روایت ذکر کرے دے ، پہ دے کنبی دجامو د رعایتا اختلو ذکر صراحتا موجود دے ، حضرت عائشہ رضی اللہ عنہا فرمانی چہ د حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم پہ زمانہ کنبی خما سرد یو قمیص وو مدینہ منورہ کنبی چہ کلہ ہم پہ یو بنخی لره ناوی جوړولے شی نو خما نہ به ئی هغه قمیص اختلو د عاریت پہ طور ، پہ دے حدیث باندی امام بخاری رحمہ اللہ پہ هغه خانی کنبی ترجمہ قائمہ کرے ده «الاستعارة للعروس عند الیئام» دے ترجمہ او حدیث لره پہ دے خانی کنبی پیش نظر ساتل پکار دی. (۱)

۶۲=باب مَا يَقُولُ الرَّجُلُ إِذَا آتَى أَهْلَهُ

[۴۸۷۰] حَدَّثَنَا سَعْدُ بْنُ حَفْصٍ حَدَّثَنَا شَيْبَانُ عَنْ مَنْصُورٍ عَنْ سَالِمِ بْنِ أَبِي الْجَعْدِ عَنْ كُرَيْبٍ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَمَّا لَوَانِ أَحَدُهُمْ يَقُولُ جِئْتُ يَأْتِي أَهْلَهُ بِاسْمِ اللَّهِ اللَّهُمَّ حَبِّبْنِي الشَّيْطَانَ وَحَبِّبِ الشَّيْطَانَ مَا رَزَقْتَنَا ثُمَّ قُدِّرَ بَيْنَهُمَا فِي ذَلِكَ أَوْ قُضِيَ وَلَدْنَا بَعْرَةَ شَيْطَانٍ أَبَدًا [ر: ۳۲۸].

کلہ چہ سرے خپلے بی بی ته د صحبت پہ نیت سره راشی نو دا دعای اوواڼی. (بسم الله اللهم جنبني الشيطان وجنب الشيطان ما رزقتنا)

علماء فرمانی چہ دا دعا کشف عورت نه مخکنی وئیل پکار دی. د حضرت عبدالله بن مسعود رضی اللہ عنہ یو روایت نه معلومیری چہ دانزال په وخت کنبی وئیل پکار دی. د جمهورو مسلک دے چہ د کشف عورت نه مخکنی وئیل پکار دی. او که مخکنی وئیل ترے هیرشی نوکله ورته یاده شی نو په زړه کنبی وئیل پکار دی. (۲)

حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم فرمانی چہ سرے که دا دعا اوواڼی نوبیا شیطان بچی لره نقصان او

(۱) اوگوری فتح الباری: ۲۸۴/۹، والابواب والتراجم: ۷۲/۲.

(۲) وحديث ابن مسعود رواه بن ابی شیبہ ولفظه وكان اذا غشى اهله فانزل قال: اللهم لا تجعل للشيطان فيما رزقته نصيبا (فتح الباری: ۲۴۲/۱، وايضا راجع عمده القاری: ۲۶۹/۲).

ضرر نشی رسولی، شیطان نه جنس شیطان او ضرر نه خاص قسم ضرر مراد دی. چه د «امر الصبیان» په نومی بیماری په شکل کښې بچو ته لگی. (۱) او ضرر نه عام بدنی ضرر هم مراد کیدیشی. (۲)

بعضی حضرات فرمائی چه دبچی دپیدائش په وخت کښې شیطان ده ته لاس لگوی، ددې دعا برکت سره بچی ددې نه محفوظ شی.

لیکن دا تشریح ضعیفه ده ځکه چه حدیث «ما من مولود الا یسه الشیطان غیر مریم واپنها» نه معلومیری چه شیطان هر یو لره لاس اوړی سوا د مریم او دخونې نه (۳)

بعضو فرمائیلی دی چه دشیطان دضرر رسولو مطلب دادې چه هغه په ده باندې مسلط به نه وی اودین اسلام نه به ده لره برگشته کوی نه. (۴)

او دامطلب هم کیدیشی که دا دعا اووانی نو اولاد به صالح پیدا کیری او هغه به په نیکو کارونو کښې دخپل ژوند صرف کوونکی وی، او په دې کښې او انبیاء کرام کښې فرق به داوی چه انبیاء کرام دپاره عصمت وجوب په درجه کښې دی. او په دې ځانې کښې عصمت جواز په درجه کښې وی. (۵)

حضرت مجاهد رضی الله عنه نه منقول دی چه کله سړې بسم الله نه بغیر وطی کوی نو په دې کښې شیطان هم شریکیری لیکن دا دعا دې اووانی نوددې په برکت سره به دشیطان نه حفاظت کښې به وی، او هغه به شرکت نه کوی. حافظ ابن حجر رحمته الله داتشریح راجع گنرلې ده. (۶)

لیکن حقیقت دادې چه په دې ټولو کښې هېڅ تضاد نشته دې اوداټول تشریحات مراد اخستې شی.

قوله: ثم قدرینهما أوقضى ولد: راوی ته شک دې چه «وقدینهما» ئې ونیلی وو یا ئې «قضى ولد» ونیلی وو. معنی د دواړو یو ده.

۶۷ = بَابُ الْوَلِيمَةِ حَقٌّ

وَقَالَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عَوْفٍ قَالَ لِي النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَلَمْ تَكُونُوا بِشَاةٍ [۴۸۷۱] حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ قَالَ حَدَّثُنِي اللَّيْثُ عَنْ عَقِيلٍ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ قَالَ أَخْبَرَنِي أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّهُ كَانَ ابْنُ عَشْرٍ يَمِينٌ مَقْدَمُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْمَدِينَةَ فَكَانَ امْتَهَانِي يُوَاطِنُنِي عَلَى خِدْمَةِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

(۱) النهايه الاثير: ۶۸/۱.

(۲) عمده القاری: ۱۵۲/۲۰.

(۳) عمده القاری: ۱۵۲/۲۰.

(۴) عمده القاری: ۱۵۲/۲۰.

(۵) فتح الباری: ۲۸۶/۹.

(۶) فتح الباری: ۲۸۶/۹.

فَعَدَّ مِنْهُ عَشْرَ سِنِينَ وَتَوَفَّى النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَنَا ابْنُ عَشْرِينَ سَنَةً فَكُنْتُ أَعْلَمُ النَّاسَ بِشَأْنِ الْحِجَابِ حِينَ النِّزَالِ وَكَانَ أَوَّلَ مَا نَزَلَ فِي مُبْتَنًى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِزَيْنَبَ بِنْتِ جَحْشٍ أَصْبَعَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِهَا عَرُوسًا قَدَعَا الْقَوْمَ قَاصًّا بَإِذَا مِنْ الطَّعَامِ ثُمَّ خَرَجُوا وَبَقِيَ رَهْطٌ مِنْهُمْ عِنْدَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَاطِعًا لَوْ أَلْمَسَتْ فَقَامَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَخَرِمَ وَخَرَجَتْ مَعَهُ لَكِنِّي خَرَجُوا فَمَشَى النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَمَشَيْتُ حَتَّى جَاءَ عَتَبَةُ حُجْرَةَ عَائِشَةَ ثُمَّ ظَنُّوا أَنَّهُمْ خَرَجُوا فَرَجَمَ وَرَجَعَتْ مَعَهُ حَتَّى إِذَا دَخَلَ عَلَى زَيْنَبَ فَإِذَا هُمْ جُلُوسٌ لَمْ يَقُومُوا فَرَجَمَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَرَجَعَتْ مَعَهُ حَتَّى إِذَا بَلَغَ عَتَبَةُ حُجْرَةَ عَائِشَةَ وَظَنُّوا أَنَّهُمْ خَرَجُوا فَرَجَمَ وَرَجَعَتْ مَعَهُ فَإِذَا هُمْ قَدْ خَرَجُوا فَضَرَبَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَيْنِي وَبَيْنَهُ بِالسِّتْرِ وَالنِّزَالِ الْحِجَابِ (۱) [۳۵: ۱۰۱]

دحق معنی ده ثابت یعنی ولیمه ثابت ده، باطل نه ده، د واده په موقعه باندې چه کوم خوراک وړکولې شی هغې ته ولیمه وئیلې شی.
د ولیمې د دعوت په حکم کښې اختلاف: دابن حزم ظاهری، داود ظاهری په نیز ولیمه واجب ده، امام شافعی او امام مالک نه هم یو یو قول هم دا دی، دا حضرات فرمائی چه «اولم ولو بشاة» دامر صیغه ده چه دوجوب دپاره رازی. (۲)

لیکن دجمهور علما، په نیز ولیمه مسنون ده، او هم دا د شوافع او مالکیه مسلک دی.
خکه په حدیث کښې ددې تشریح ده «الولیمه حق وسنة» باقی «اولم» کښې امر دجمهور په نیز داستحباب اوندې دپاره ده. (۳)

ولیمه په کوم وخت کښې کول پکار دی. او په دې کښې هم مختلف اقوال دی. ① قبل الدخول ② بعد الدخول ③ عقد النکاح په وخت کښې ④ دبناء اودخول په وخت کښې ⑤ دابتدائی عقد نه واخله تر بعد الدخول پورې په هر وخت کښې، (۴)

قوله: ان كان ابن عشر سنين مقدم رسول الله a المدينة: حضرت رسول الله ﷺ چه کله مدینې منورې ته تشریف راوړنو په هغه وخت کښې دحضرت انس رضی الله عنه مبارک لس کاله وو، بعضو روایاتو کښې دی چه په هغه وخت کښې دهغوی عمر مبارک نهه کاله وو.

صحيح خبره داده چه په هغه وخت کښې دهغوی عمر مبارک نهه کالونه څه زیات وو، چاکسر حذف کړې دي او نهه کاله ئې وئیلی دی اوچا کامل کړې دي او لس کاله ئې وئیلی دی. (۵)

(۱) (امهاتی) أي امی وخالاتی اخواتها، (جواظیتی) بدعنی استمر فی خدمته وفي نسخة، أي یوافقتی (مبتنی) وقت دخوله علیها وابتنائها بها.

(۲) فتح الباری: ۲۸۷/۹، وعمده القاری: ۱۴۴/۲، باب الصفرۃ للمتزوج.

(۳) عمده القاری: ۱۴۴/۲۰، باب الصفرۃ للمتزوج والابواب والترجم: ۷۲/۲.

(۴) فتح الباری: ۲۸۷/۹، ۲۸۸ اودا آخری قول راجع او بهتر دی.

(۵) فتح الباری: ۲۸۸/۹.

۶۸ = بَابُ الْوَلِيمَةِ وَلَوْ بِشَاةٍ

[۴۸۷۲] حَدَّثَنَا عَلِيُّ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ قَالَ حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ ابْنُ سَيْمَةَ أَنَّ سَارِضَ اللَّهِ عَنْهُ قَالَ سَأَلَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عَوْفٍ وَتَزَوَّجَ امْرَأَةً مِنَ الْأَنْصَارِ كَمْ أَصْدَقْتَهَا قَالَ وَزَنَ نَوَاقِصَ مِنْ ذَهَبٍ

وَعَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سَمِيعٍ أَنَّ سَأَلَ لَسَاقِدُمُ الْمَدِينَةِ نَزَلَ الْمُهَاجِرُونَ عَلَى الْأَنْصَارِ فَتَزَلَّ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عَوْفٍ عَلَى سَعْدِ بْنِ الرَّبِيعِ فَقَالَ أَقَابِيكَ مَالِي وَالزَّلْ لَكَ عَنْ أَحَدِي أَمْوَائِي قَالَ بَارَكَ اللَّهُ لَكَ فِي إِهْلِكَ وَمَالِكَ فَخَرَجَ إِلَى السُّوقِ فَبَاعَ وَاشْتَرَى فَاصَابَ شَيْئًا مِنْ أَقِطٍ وَنَمْنٍ فَتَزَوَّجَ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَوْلِمُوا وَلَوْ بِشَاةٍ [ر: ۱۹۳۳]

[۴۸۷۳] حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ حَدَّثَنَا حَمَّادٌ عَنْ ثَابِتٍ عَنْ أَنَسٍ قَالَ قَالَ مَا أَوْلِمَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى شَيْءٍ مِنْ نِسَائِهِ مَا أَوْلِمَ عَلَى زَيْنَبٍ أَوْلِمَ بِشَاةٍ [ر: ۲۵۱۳].

[۴۸۷۴] حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَارِثِ عَنْ شُعَيْبٍ عَنْ أَنَسٍ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اعْتَقَ صَفِيَّةَ وَتَزَوَّجَهَا وَجَعَلَ عَتَقَهَا صَدَاقَهَا وَأَوْلِمَ عَلَيْهَا بِجَنَسٍ [ر: ۲۷۳۳].

[۴۸۷۵] حَدَّثَنَا مَالِكُ بْنُ أَنَسٍ حَدَّثَنَا هِشَامُ عَنْ يَسَارٍ قَالَ قَالَ سَمِعْتُ أَنَسًا يَقُولُ بَنَى النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِامْرَأَةٍ فَأَرْسَلَنِي فَدَعَوْتُ رَجُلًا إِلَى الطَّعَامِ [ر: ۲۵۱۳].

امام بخاری رحمہ اللہ فرمائی ہے ولیمہ کول پکار دی اگر کہ یو چیلئی ولی نہ وی ، دا معسر دپارہ دی او ادنی درجہ ده ، دکثرت هیخ حدنشته دی.

محکمینی روایت کنبی دی ہے «اولم لبشاة» داکثر علماء کرام پہ نیز پہ دی کنبی «لو» تقلیل دپارہ دی او دعبارت مقصود تقلیل او کم درجہ بیانول دی ، اوبعضی حضرات «لو» دتکثیر دپارہ مراد اخستی شی چیزیات نہ زیات یو چیلئی ذبح کرنی. حضرت گنگوہی «لو» دتکثیر دپارہ اخستی دی لیکن راجح او داکثر علماء کرام رومبی قول دی. (۱)

قولہ: حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ: روایت کنبی دی ہے حضرت نبی کریم ﷺ داسی ولیمہ پہ خپلو بیبیانو کنبی دجا ہم نہ وہ کری لکہ خنگہ چہ دحضرت زینب رضی اللہ عنہا ولیمہ نبی او کرہ ، پہ دی کنبی حضرت نبی کریم ﷺ چیلئی پہ ولیمہ کنبی ورکرہ.

ددی نہ صفا معلوم شو چہ دچیلئی ولیمہ لویہ ولیمہ بہ شمار لی کیچی. حضرت نبی کریم پہ وخت کنبی چہ کوم پتیر پہ هغه وخت کنبی دستیاب وو ، هغه حضرت نبی کریم ﷺ پہ ولیمہ کنبی ورکرل. حضرت نبی کریم ﷺ بہ تکلف نہ کولو.

دی نہ پس روایت کنبی دی چہ دحضرت صفیه ولیمہ کنبی صرف کھجورو، غورو او پنیرو

مختصره ولیمه حضرت نبی کریم ﷺ ورکره. په هغه وخت کښې هم دا خیزونه دستیاب وو، معلوم شو چه د بیبیانو په ولیمه کښې مساوات لازم نه دي.

۹۹=بَابُ مَنْ أَوْلَمَ عَلَى بَعْضِ نِسَائِهِ أَكْثَرَ مِنْ بَعْضِ

[۴۸۷۶] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ عَنْ ثَابِتٍ قَالَ دُكِرَ تَزْوِيجُ زَيْنَبَ بِنْتِ جَحْشٍ عِنْدَائِسٍ فَقَالَ مَا رَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَوْلَمَ عَلَى أَحَدٍ مِنْ نِسَائِهِ مَا أَوْلَمَ عَلَيْهَا أَوْلَمَ بِشَاةٍ [ر: ۲۵۱۸].

ددې ترجمې مطلب دادې چه د ټولو ازواجو په ولیمه کښې مساوات او برابری ضروری نه ده.

۷۰=بَابُ مَنْ أَوْلَمَ بِأَقْلٍ مِنْ شَاةٍ

[۴۸۷۷] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يُونُسَ حَدَّثَنَا سَفِيَانُ عَنْ مَنْصُورِ بْنِ صَفِيَّةَ عَنْ أَبِيهِ صَفِيَّةَ بِنْتِ

شَيْبَةَ قَالَتْ أَوْلَمَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى بَعْضِ نِسَائِهِ بِمُدَّتَيْنِ مِنْ شَعِيرٍ
حدیث مرسل دي ځکه چه د صفیه بنت شیبه باره کښې دوه قوله دي، یو قول دادې چه هغه تابعیه ده او دویم قول دادې چه هغه صحابیه ده. د صحابیه منلو په صورت کښې دا حدیث په مراسیل

کښې شمیرلې کیږي ځکه مذکوره واقعه کښې صفیه بنت شیبه پخپله موجود نه وه بلکه هغه په مکه کښې وه، بیا په دې ځانې کښې په سند کښې صفیه نه پس د حضرت عائشه (رضی الله عنها) ذکر نشته دي. لیکن د مؤمل بن اسماعیل او یحیی بن الیمان عن سفیان په طریق کښې د حضرت عائشه (رضی الله عنها) ذکر دي، د اشان د حدیث سند د مزید فی متصل الاسانید قبیل نه دي. (۱) د مزید فی متصل الاسانید مطلب دادې چه بعضې راویان سند کښې د یو راوی اضافه کوي او بعضو طریق کښې دهغه اضافه نه وي. (۲)

قوله: أَوْلَمَ النَّبِيُّ ﷺ عَلَى بَعْضِ نِسَائِهِ: «بعض نساؤه» نه څوک مراد دي. حافظ ابن حجر (رحمته الله علیه) فرماني چه ماته صراحتاً د نوم تعیین معلوم نه شو لیکن غالب دادی چه ددې نه ام المومنین حضرت ام سلمه (رضی الله عنها) مراد ده. (۳)

قوله: بِمُدَّتَيْنِ مِنْ شَعِيرٍ: حضرت سفیان ثوري (رحمته الله علیه) نه عبدالرحمان بن مهدی نه علاوه نورو ټولو راویانو «بمدتین من شعیر» نقل کړی دي. البته عبدالرحمان بن مهدی «بصاعین من شعیر» نقل کړی دي. عبدالرحمان اگر چه ددې راویانو په مقابل کښې احفظ دي لیکن

(۱) فتح الباری: ۲۹۷/۹.

(۲) قال الشيخ طاهر الجزائري الدمشقي في توجيه النظر الى وصول الاثر: ۵۹۳/۲..... المزید فی متصل الاسانید و هو كانت المخالفة فيه بزيادة في الاسناد.

(۳) فتح الباری: ۲۹۷/۹.

چونکه دهغوی تعداد زیات دې ، ددې وجې په دې ځانې کښې دهغه اعتبار کول بهتر دی. (۱) یو مدد رېع صاع برابروی.

۱= بَابُ حَقِّ إِجَابَةِ الْوَلِيْمَةِ وَالذَّعْوَةِ وَمَنْ أَوْلَمَ سَبْعَةَ أَيَّامٍ وَنَحْوَهُ

وَلَمْ يُوَقِّتِ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمًا وَلَا يَوْمَيْنِ:

[۴۸۷۸] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ أَخْبَرَنَا مَالِكٌ عَنْ نَافِعٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِذَا دَعِيَ أَحَدُكُمْ إِلَى الْوَلِيْمَةِ فَلْيَأْتِهَا [ر: ۴۸۸۴]. (۲)

[۴۸۷۹] حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا يَحْيَى عَنْ سُفْيَانَ قَالَ حَدَّثَنِي مَنْصُورٌ عَنْ أَبِي وَائِلٍ عَنْ أَبِي مُوسَى عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ فُكُّوا الْعَانِيَ وَاجْبُوا الدَّاعِيَ وَعُودُوا الْمُرِيضَ [ر: ۲۸۸۱].

دعوت وليمه قبول حق دې ، ددې په حکم کښې دانه اختلاف دې.

① یو قول د وجوب دې یعنی دعوت وليمه قبول واجب دی. دحنفیه هم دا قول دې ، دامام مالک رحمته نه یو قول ددې مطابق دې او شوافع او حنابلہ نه یو قول هم دا منقول دې. (۳)

② دویم قول دادې چه دولیمې دعوت قبول سنت دی او هم دا دجمهور علماء کرام مسلک دې ، حنفیه ، مالکیه او شوافع او حنابلہ په نیز هم دا قول راجح دې. (۴)

③ بعض شوافع او حنابلہ فرمائی چه فرض کفایه دی ، (۵) علامه ابن دقیق العید فرمائی چه دا په هغه وخت کښې دی چه کله عامو خلقو ته دعوت ورکړې شوې وی، لیکن که دعوت خاص وی نو چه دچا تخصیص کړې شوې وی ، دهغه حاضریدل ضروری دی. (۶)

مخکښې د«الدعوة» لفظ دولیمې نه علاوه نورو دعوتونو متعلق خودلو دپاره دې چه ددې متعلق څه حکم دې.

(۱) فتح الباری: ۲۹۹/۹.

(۲) واخرجه البخاری ایضا فی باب اجابة الداعی فی العرس وغيرها رقم الحديث: ۴۹۷۲ ، ومسلم فی کتاب النکاح، باب الامر باجابة الداعی الی دعوة، رقم الحديث: ۱۴۲۹ ، وابو داود فی کتاب الاطعمة باب ماجاء فی اجابة الدعوة ، رقم الحديث: ۳۷۳۶ ، والنسائی فی کتاب الولیمة ، باب اجابة الدعوة ، رقم الحديث: ۶۶۰۸ ، وابن ماجه فی کتاب النکاح ، باب اجابة الداعی ، رقم الحديث: ۱۹۱۴ ، واخرجه مالک فی الموطا فی کتاب النکاح ، باب الولیمة ، رقم الحديث: ۴۹.

(۳) فتح الباری: ۳۰۱/۹ ، المجموع شرح المذهب: ۵۴۸/۱۵.

(۴) فتح الباری: ۳۰۱/۹ ، المجموع شرح المذهب: ۵۴۸/۱۵ ، اوگوری اعلاء السنن: ۱۰/۱۱ باب استحباب الولیمة.

(۵) فتح الباری: ۳۰۱/۹.

(۶) فتح الباری: ۳۰۱/۹.

قوله: ومن أولم سبعة أيام ونحوه: ددی نه امام بخاری رحمہ اللہ یو اختلافی مسئلې طرفته اشاره کړې ده او هغه داده چه ولیمه تر څو ورځو پورې کولې شی. جمهور علماء کرام فرمائی چه ولیمه په رومې ورځ کول مسنون دی، په دویمه ورځ کول جائز او په دریمه ورځ کول مکروه او په ریا کینې داخل دی. (۱) دهغه دلیل دزهر بن عثمان هغه روایت دې چه کوم امام ابوداود رحمہ اللہ او امام نسائی رحمہ اللہ نقل کړې دې چه حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم فرمائی چه «الولیمه اول یوم حق، والثانی معروف، والثالث سبعة وریام» لیکن امام بخاری رحمہ اللہ وائی چه «لا یصلح اسنادہ ولا یصلح له صحبه» نه سند صحیح دې او نه زهیر بن عثمان صحابی دې.

لیکن حافظ ابن حجر رحمہ اللہ فرمائی چه زهیر بن عثمان چه کوم حدیث نقل کړې دې دهغه په مضمون کینې هغه منفرد نه دې، دهغه څو متابع هم موجود دی چنانچه ابن ماجه دحضرت ابوهریره رضی اللہ عنہ نه دا مضمون نقل کړې دې، ابن عدی رحمہ اللہ او بیهقی رحمہ اللہ دحضرت انس رضی اللہ عنہ نه او امام ترمذی رحمہ اللہ دحضرت عبدالله بن مسعود رضی اللہ عنہ نه ددې مفهوم حدیث نقل کړې دې. د ترمذی رحمہ اللہ حدیث الفاظ دی «کان طعام اول یوم حق، وطعام الیوم الثانی سنة، وطعام الیوم الثالث سبعة» حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ نه هم ددې مفهوم یو حدیث منقول دې، (۲) په دې روایتونو کینې اگر چه دهر روایت سند باندې څه نه څه کلام دې لیکن ددې ټولو په جمع کولو سره په دې کینې قوت پیدا کیرې، او معلومیږي چه دحدیث اصل شته دې، ددې وجې ددې اعتبار کول پکار دی. (۳)

حضرات مالکیه فرمائی چه ولیمه اووه ورځې کولې شی. (۴) امام بخاری رحمہ اللہ هم په ترجمه الباب کینې دمالکیه تائید فرمایلي دې، او فرمائی چه «ومن أولم بسبعة أيام ونحوه ولم یوقت النبی صلی اللہ علیہ وسلم یوما ولا یومین».

دمالکیه استدلال دحضرت ابن سیرین رحمہ اللہ د روایت نه دې، چه هغه ابن ابی شیبه نقل کړې دې چه دده د لور حفصه بنت سیرین په واده باندې اووه ورځې ولیمه ورکړې شوه، او امام عبدالرزاق په روایت کینې د اتو ورځو ذکر دې، امام بخاری رحمہ اللہ «دسبعة ایام» نه پس «ونحوه» نه غالباً اته ورځو والا روایت طرفته اشاره کړې ده. (۵)

جمهور فرمائی چه مذکوره روایت دخلقو په کثرت باندې محمول دې چه خلق زیات وو نو

(۱) اوگوری المغنی لابن قدامه: ۳/۷. کتاب الولیمه واعلاء السنن: ۱۳/۱۱. باب جواز الولیمه الی ایام.

(۲) اوگوری تفصیل دپاره فتح الباری: ۳۰۲/۹. وارشاد الساری: ۴۴۹/۱۱.

(۳) فتح الباری: ۳۰۲/۹.

(۴) اوگورنی فتح الباری: ۹/۱. مرقاه المفاتیح: ۲۵۶/۶. کتاب النکاح. باب الولیمه، والایواب والتراجم: ۷۳/۲.

(۵) فتح الباری: ۳۰۲/۹. اوگوری مصنف ابن ابی شیبه: ۳۱۳/۲. من کان یقول یطعم فی العرس والختان، وسنن کبری للبیهقی: ۲۶۱/۷.

ددې وجې هغوی اووډ ورځو کښې تقسیم کړې شوی وو، هره ورځ مختلف راتلل او ولیمه به
نې خوږه اوداشان په دې صورت کښې درې ورځونه زیات جواز دې. (۱)

[۴۸۸۰] حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ الرَّبِيعِ حَدَّثَنَا أَبُو الْأَحْوَصِ عَنْ الْأَشْعَثِ عَنْ مُعَاوِيَةَ بْنِ سُوَيْدٍ
قَالَ الْبَرَاءُ بْنُ عَازِبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ أَمَرَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَبْعَ وَثَمَانًا عَنْ سَبْعِ
أَمْرًا بَعِيًّا ذَا الْمَرِيضِ وَاتِّبَاعَ الْجَنَازَةِ وَتَشْمِيتِ الْعَاطِسِ وَأَبْرَارِ الْقِسْمِ وَنَعْرِ الْمَظْلُومِ وَأَفْشَاءَ السَّلَامِ
وَأَجَابَةِ الدَّاعِي وَثَمَانًا عَنْ خَوَاتِيمِ الدَّهَبِ وَعَنْ آيَةِ الْفِضَّةِ وَعَنْ الْمَيَاثِرِ وَالْقَيْتَةِ وَالْأَسْتَبْرَقِ
وَالذِّي سَاجِرٍ تَابِعَهُ أَبُو عَوَانَةَ وَالشَّيْبَانِيُّ عَنْ أَشْعَثٍ فِي أَفْشَاءِ السَّلَامِ [ر: ۸۸۲].

حضرت براء بن عازب رضی اللہ عنہ فرماني چه حضرت رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم مونږ ته داوؤ څیزونو حکم
را کړو اود اوؤ څیزونونه نې مونږ منع کړو، چه دکومو اوؤ څیزونو چه نې حکم راکړو هغه
دادی. ① دمریض عیادت ② دجنایز سره تلل ③ دانگیشي (انتروشي) والا جواب ورکول
④ ابرار المقسم دقسم خوړولو تصدیق کول دقسم ورکولو والا قسم پوره کول. ⑤ دمظلوم
نصرت کول ⑥ دسلام اشاعت ⑦ او د دعوت ورکونکی دعوت قبلول.

او چه دکومو اوؤ څیزونونه منع کړي یو هغه دادی: ① خواتیم الذهب: دسرو دپاره دسرو زرو
دگوتمي استعمال ② دچاندنی لوښی ③ میاثر: میشره جمع ده، رینمی گدنی چه سورنې
د آس وغیره په ملاباندې ایردی. ④ قسی کپړې چه په هغې کښې رینم گډ شوی وی ⑤
استبرق: دا یو وړوکې قسم رینم وی. ⑥ دیباچ: دا هم درینمیو قسم دې چه دې ته ابرشم
ونیلې شی. داشپړ شو اووم په دې حدیث کښې په دې ځانې کښې ذکر نه دې، مخکښې په
کتاب اللباس کښې دا ذکر دې. ⑦ حریر یعنی عام رینم (۲)

قوله: تَابِعَهُ أَبُو عَوَانَةَ الشَّيْبَانِيُّ عَنْ أَشْعَثٍ فِي أَفْشَاءِ السَّلَامِ: دا حدیث په کتاب
الجنائز کښې تیر شوي دې یعنی دابوالاحوص سلام بن سلیم متابعت ابو عوانه وضاح بن
عبدالله یشکری کړې دې. امام بخاری رحمته اللہ علیہ په کتاب الاشربة کښې دا متابعت موصولا نقل
کړې دې. (۳)

او ابواسحاق شیبانی هم د ابوالاحوص متابعت کړې دې چه دا امام بخاری رحمته اللہ علیہ په کتاب
الاستئذان کښې موصولا نقل کړې دې. (۴) البته دهغوی په روایت کښې د«افشاء السلام»
الفاظ دی. اود شعبه عن اشعث روایت کښې د«رد السلام» الفاظ دی. کتاب الجنائز کښې
ددې روایت تیر شوي دې. روایت باب کښې هم د«افشاء السلام» الفاظ دی.

فائده: ولیمې نه علاو د دعوت په سلسله کښې دجمهور علماء مسلك دې چه دا قبلول

(۱) فتح الباری: ۳۰۳/۹.

(۲) ارشاد الساری: ۴۵۱/۱۱..

(۳) عمده القاری: ۱۵۹/۲۰.

(۴) عمده القاری: ۱۵۹/۲، وفتح الباری: ۳۰۳/۹.

مستحب دے . واجب نہ دی ، البتہ علامہ ابن حزم دا واجب گنتی . سرخسی شافعی رحمہ اللہ عدم وجوب باندی اجماع نقل کری دے . (۱)

[۴۸۸۱] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ أَبِي حَازِمٍ عَنْ أَبِي حَازِمٍ (۲) عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ قَالَ دَعَا أَبُو اسِيدٍ السَّاعِدِيُّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي عَرِيهِ وَكَانَتْ امْرَأَتُهُ يَوْمَئِذٍ خَادِمَتَهُمْ وَهِيَ الْعُرُوسُ قَالَ سَهْلٌ تَذُرُونَ مَا سَعَتْ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَعَتْ لَهُ عَمْرَأَتٌ مِنَ اللَّيْلِ فَلَمَّا أَكَلَ سَقَتْهُ إِنَاءً [۴۸۸۸ ، ۴۸۸۷ ، ۵۲۶۹ ، ۵۲۷۵ ، ۶۳۰۷ ، (۳) .]

حضرت سہل بن سعد فرمانی چہ ابواسید ساعدی رحمہ اللہ حضرت نبی کریم ﷺ لہ پہ خپل وادہ کنبی راوبللو . ددہ بنخہ دمیلمنو خدمت کولو حالانکہ ہغہ نوے ناوی وادہ حضرت سہل رحمہ اللہ اوفرمانیل چہ تاتہ معلوم دی چہ ہغہ حضرت نبی کریم ﷺ لہ دځکلو دپارہ ځہ ودرکړې وو ؟ ہغہ دشبہ پہ اوبو کنبی کھجورې خوشتې کرې وې ، نو کله چہ حضرت نبی کریم ﷺ روتی اوخوړہ نو ہغہ پہ حضرت نبی کریم ﷺ باندې اوځکولې . «انقعت» د «انقاع» نہ دے ، پہ اوبہ کنبی خوشتول .

۲ = بَابُ مَنْ تَرَكَ الدَّعْوَةَ فَقَدْ عَصَى اللَّهَ وَرَسُولَهُ

[۴۸۸۲] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ أَخْبَرَنَا مَالِكٌ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ الْأَعْرَجِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّهُ كَانَ يَقُولُ سُرَّ الطَّعَامِ طَعَامُ الْوَلِيْمَةِ يُدْعَى هَا الْأَغْنِيَاءُ وَيُتْرَكُ الْفُقَرَاءُ وَمَنْ تَرَكَ الدَّعْوَةَ فَقَدْ عَصَى اللَّهَ وَرَسُولَهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ .
امام بخاری رحمہ اللہ دا وئیل غواړی چہ یو سړی تہ دعوت ورکړې شو او ہغہ دا پرینودو نو ہغہ دالله درسول ﷺ نافرمان دے .

(۱) فتح الباری: ۳۰۷/۹ . باب اجابہ الداعی فی العرس وغیرہ .

(۲) واجرہ البخاری فی عدۃ مواضع : باب قیام المرأة علی الرجال فی العرس وخدمتهم بالنفس رقم الحديث: ۴۹۷۵ ، ۴۹۷۶ ، وفي كتاب الاشربة باب الانتباز فی الاوعية والتور ، رقم الحديث: ۵۵۹۱ ، وكتاب الاشربة باب تقیع التمر مالم يسکر رقم الحديث: ۵۵۹۷ ، وفي كتاب الايمان والنذور ، باب اذا حلف ان لا يشرب نبیذا فشرب طلاء او سکر... رقم الحديث: ۶۶۸۵ ، واجرہ ابن ماجہ كتاب النکاح عن محمد بن الصباح باب الولیمة رقم الحديث: ۱۹۱۲)

(۳) اخرجه مسلم فی الاشربة : باب اباحۃ النبیذ الذی لم یشتد ولم یصر مسکرا رقم الحديث: ۲۰۰۶ ، (امراتہ) واسمها سلامة بنت وهب رضى الله عنها ، (خادمهم) تقوم بخدمتهم وتقدم لهم الضیافة وكان ذالک قبل ان یفرض الحجاب علی انه لیس فی مجموع طرق الحديث ما يدل انها جلست معهم ، أو أظهرت لهم الزینة او مواضعها وعلیه ، فلا اشکال ولا ممسکا لذوی النفوس الضعیفة والقلوب المریضة فی مثل هذه الحوادث ، اذلذی لا یمتنع دخول المرأة مجالس الرجال وخدمتهم ، ذا كانت هناك حاجة وكانت محتجبة بالحجاب افترضه الله عز وجل).

ددې نه معلوم شو چه دعلامه بن حزم رحمته الله په شان دامام بخاری رحمته الله په نیز دعوت قبلول واجب دی. لیکن ددوی په نیزهم وجوب په هغه وخت کښې دې چه کله څه عذر وی.

۴۳ = بَابُ مَنْ أَجَابَ إِلَى كِرَاعٍ

[۴۸۸۳] حَدَّثَنَا عَبْدَانُ عَنْ أَبِي حَزْمَةَ عَنْ الْأَعْمَشِ عَنْ أَبِي حَازِمٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَوْ دُعِيتُ إِلَى كِرَاعٍ لَأَجَبْتُ وَلَوْ أَهْدَى إِلَيَّ كِرَاعٌ لَقَبِلْتُ [ر: ۲۴۲۹].

«کرا» د پښتني هغه حصې ته وانی چه د گیتی نه پاس وی ، لکه لاس کښې چه مړوند وی. اردو کښې دې ته سری پانې وئیلې شی. (۱)
په حدیث کښې دی که څوک ماته څوک کرا» (دسری پانې په شان حقیر څیز دا هغه ځانې عرف وو حالانکه په مونږ خلقو کښې ددې عکس دې) دعوت هم راکړی نو څه به دا قبلول. امام غزالی رحمته الله فرمانی چه کرا» نه په دې ځانې کښې مراد دچیلۍ پښې مراد نه دی بلکه دمدینې منورې او مکې معظمې په مینځ کښې واقع «کرام الغیم» مراد دې، اومطلب نې دادې که څوک ماته د«کرام الغیم» غونډې لرې ځانې ته هم دعوت راکړی نو څه دبعدمکان باوجود هغه ځانې ته ځم. امام بخاری رحمته الله د «کرام» نه پس د «کرا» الغیم» الفاظ سره حدیث ذکر کړو لیکن ددې زیاتوالی هیڅ اصل نشته دې ، او جمهور په دې کښې «کرام» نه د چیلۍ وغیره پښې مراد اخلی. اومنشاء داده که دعوت دڅه معمولی څیز هم وی نوهغه قبلول پکار دی. (۲)

۴۴ = بَابُ إِجَابَةِ الدَّاعِي فِي الْعُرْسِ وَغَيْرِهَا

[۴۸۸۴] حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ حَدَّثَنَا الْحَجَّاجُ بْنُ مُحَمَّدٍ قَالَ قَالَ ابْنُ جُرَيْجٍ أَخْبَرَنِي مُوسَى بْنُ عُقْبَةَ عَنْ نَافِعٍ قَالَ سَمِعْتُ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا يَقُولُ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ (اجْبُوا هَذِهِ الدَّعْوَةَ إِذَا دُعِيتُمْ هَا) قَالَ: وَكَانَ عَبْدُ اللَّهِ يَأْتِي الدَّعْوَةَ فِي الْعُرْسِ وَغَيْرِ الْعُرْسِ وَهُوَ صَاحِبُهَا [ر: ۳۸۷۸].

«فې العرس» نه مراد ولیمه ده. اود«وغیره» نه مراد عام دعوت دې. روایت کښې دی چه حضرت عبدالله بن عمر رضی الله عنهما روژې په حالت کښې به تلو ، په دې کښې دا ضروری نه دی چه هغه به خپله روژه هم افطار کوله. فقهاء کرام په دې سلسله کښې تفصیل لیکلې دې. که روژه نفل ده او افطار نه کولو سره داعی ته تکلیف او خفگان رسی نوداسې صورت کښې هغه ته نفلی روژه افطار کول پکار دی. او دا دعوت به دده په حق کښې به شمیرلې شی. لیکن

که روزی نفل نه ددیا داعی ته په افطار نه کولو سره څه تکلیف یا خفگان نه وی نوداسې صورت کښې بیا افطار کول نه دی پکار بلکه دداعی په حق کښې دعا کولو نه پس واپس نل پکار دی. (۱)

۷۵ = بَابُ ذَهَابِ النِّسَاءِ وَالصِّبْيَانِ إِلَى الْعُرْسِ

[۴۸۸۵] حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ الْمُبَارَكِ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَارِثِ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ صُهَيْبٍ

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ أَبْصَرَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نِسَاءً وَصِيبًا مُقْبِلِينَ مِنْ عُرْسٍ فَقَامَ مُنْتَشًا فَقَالَ اللَّهُمَّ ائْتُمِّنْ مِنْ أَحَبِّ النَّاسِ إِلَيَّ [۳۵۴۳].

د امام بخاری رحمه الله مقصد دادې چه په واده کښې د شرکت دپاره ښځو او پځو لره تلل د حدیث نه ثابت دی. اوسنت کښې ددې اصل موجود دي. د واده سلسله کښې اسراف، فضول خرچی او د نمود و نمائش گنجائش نشته دي، یقینا داپه شریعت کښې نشته دي. لیکن په دې کښې دومره قدرې بقشف او سادگی اختیارول چه هډو څوک شریک نه کړې شی نو دا هم غلو او نامناسب دی.

روایت کښې دسند ر اویان ټول بصری دی. (۲) حضرت انس رضی الله عنه فرماني چه حضرت نبی اکرم ﷺ ښځې او ما شومان د واده په راتلو اولیدل نو دوی طرفته نیغ اودریدل او وې فرمائیل چه تاسو خلق ماته دهرچا نه زیات محبوب یی.

«مستمل» د «منته» نه ماخوځ دی چه ددې معنی قوت او طاقت ده. (۳) یعنی حضرت نبی کریم ﷺ ددوی طرفته قوت او طاقت اونشاط سره اودریدل، او وې فرمائیل «اللهم ائتم من احب الناس الی» په دې کښې د «اللهم» لفظ په طور د تبرک ذکر کړې شوې دي. یا دخپلې رسجانی دپاره په طور دگواهي ددې ذکر کړې شوې دي. (۴)

۷۶ = بَابُ هَلْ يَرْجِعُ إِذَا رَأَى مُنْكَرًا فِي الدَّعْوَةِ

وَرَأَى ابْنُ مَسْعُودٍ صُورَةَ فِي الْبَيْتِ فَرَجَعَهُ وَدَعَا ابْنَ عُمَرَ ابْنَ أَبِي نُوبٍ فَرَأَى فِي الْبَيْتِ سَيْتًا

عَلَى الْجِدَارِ فَقَالَ ابْنُ عُمَرَ غَلَبْنَا عَلَيْهِ النِّسَاءُ فَقَالَ مَنْ كُنْتُ اغْتَى عَلَيْهِ فَلَمَّا كُنْتُ اغْتَى عَلَيْكَ وَاللَّهِ لَا أَطْعَمُكُمْ طَعَامًا فَرَجَعَهُ

د امام بخاری رحمه الله مقصد دادې چه په دعوت کښې که څوک منکر څیز اووینی نو واپس کیدلپکار دی اوپه دې کښې شرکت نه دي پکار، په دې باندې هغوی مختلف آثارپیش کوی.

قوله: ورأى ابن مسعود صورة في البيت فرجعه: دستملی، اصیلی، قابسی اوعبدوس

(۱) فتح الباری: ۳۰۸/۹، وعمده القاری: ۱۶۲/۲۰.

(۲) فتح الباری: ۳۰۹/۹.

(۳) فتح الباری: ۳۰۹/۹.

(۴) ارشاد الساری: ۴۵۵/۱۱.

پروایت کنې "ابن مسعود" دې او باقی روایاتو کنې ابو مسعود دې، حافظ ابن حجر دا دویم روایت صحیح دې. او رومې نې تصحیف او گرزولو او وې فرمائیل چه دا اثر حضرت عقبه بن عمرو دې. چه دا بیهقی موصلاً روایت کړې دې. (۱)
اودا هم ممکن دی چه حضرت عبدالله بن مسعود رضی الله عنه سره هم داشان واقعه پېښه شوې وی چه هغوی په کور کنې تصویر کتلې وی او واپس تلې وی. (۲)

قوله: ودعا ابن عمر بن الخطاب، فرأى في البيت سترا: حضرت عبدالله بن عمر رضی الله عنه حضرت ابویوب انصاری رضی الله عنه ته دعوت ورکړو، هرکله چه هغه ددوی کور ته راغلونو په دیوال باندې نې یو پرده اولیده. نوحضرت ابن عمر دمعدرت په طور اووئیل چه په دې سلسله کنې مونږ باندې ښځې غالبې شوې او دا پرده نې زړونده کړه. حضرت ابویوب انصاری رضی الله عنه او فرمائیل چه دکومو خلقو باره کنې ماته انډیښنه کیدیشوه (چه هغوی به دداسې منکر ارتکاب کوی) هغه نور خلق دی، ستاسویاره کنې خوماته انډیښنه نه وه، (چه تاسو به هم داشان معامله کنې ښځو نه مغلوبه شئ) والله! څه به ستاسو خوراک اونه کرم او واپس لارل. امام احمد رضی الله عنه دا اثر موصلاً نقل کړې دې.
علامه ابن بطال رحمته الله فرمائی چه په یودعوت کنې څه منکر کیږی نوشرکت کول نه دی پکار ځکه شرکت کولو سره به دده د طرفنه دهغې منکراتو د رضا مندنې اظهار وی. تفصیل ددې دادې که په هغه ځانې کنې څه دامر منکر حرام ارتکاب کیږی او ددې په بندولو باندې دې قادر وی نو دا ختمول پکار دی. اوداسې صورت کنې هغه ځانې ته تلو کنې هیڅ حرج نشته دې او شرکت کولې شی.
لیکن که ددې د ختمولو باندې قادر نه وی نوپه دې صورت کنې واپس کیدل او شرکت نه کول پکار دی.

او که په هغه ځانې کنې څه دحرام ارتکاب نه وی بلکه مکروه تنزیهی څه عمل وی نوداسې صورت کنې شرکت کولې شی، لیکن دا هم دتقوی او ورع خلاف دی. دتقوی تقاضاهم دا ده چه په دې صورت کنې شرکت اونه کړې شی. (۳)
صاحب هدایه دا مسئله په تفصیل سره بیانوی او لیکي "ددې حاصل دادې چه دتلو نه مخکنې معلوم کړې شی چه په هغه ځانې کنې څه منکرات اوحرامو ارتکاب به وی نو تلل جائز نه دی. که دتلو نه پس معلوم شی چهنویا ددې دوه صورتونه دی، که هغه مقتدی او پیشوا دی نو ده لره شرکت کول نه دی پکار، مگر داچه دده په تلو باندې منکرات ختم شی، نویا شریکیدلې شی لیکن که هغه عام سړې وی نودده دپاره دشرکت گنجائش شته دې.
امام ابوحنیفه رحمته الله فرمائی چه یوخل ماته ابتلاء پېښه شوه نوماصبرنه کار واخستلو صاحب هدایه فرمائی چه دا دامام صاحب منصب او اقتداء ته رسیدو نه مخکنې واقعه ده. (۴)

(۱) فتح الباری: ۳۱۰/۹.

(۲) فتح الباری: ۳۱۰/۹.

(۳) مذکوره تفصیل دپاره اوگوری فتح الباری: ۳۱۱/۹.

(۴) اوگوری الهدایه کتاب الکراهیه: ۴۵۵/۴، وفیض الباری: ۳۰۱/۴.

پنجپله د حضرت ابن عمر رضی اللہ عنہما واقعہ ہم امام احمد رحمۃ اللہ علیہ پہ کتاب الزهد کنبی نقل کړې ده
 چه حضرت ابن عمر رضی اللہ عنہما یوخل یوصحابی رضی اللہ عنہ کور ته داخل شو نوپه هغه خانې کنبی هغوی
 څه پردې اولیدلې نو دوی اوفرمانیل چه ستا په کور کنبی دا کعبه د کله نه راغلې ده. (۱)
 امام مسلم رحمۃ اللہ علیہ د حضرت عائشه رضی اللہ عنہا روایت نقل کوی چه حضرت نبی اکرم صلی اللہ علیہ وسلم اوفرمانیل

چې **إِنَّ اللَّهَ لَم يَمُرَّ أَنْ نَكْسُوا الْحِجَابَ وَالطَّيْنَ** (۲)

اوس سوال دا پیدا کیږی چه په کورونو کنبی د پردو لگولو څه حکم دی. دشوافع دوه قولونه
 دی اودامام مالک رحمۃ اللہ علیہ هم دوه روایتونه دی. ① یو دا چه پردې زړوندول حرام دی.
 او ② دویم دا چه دا مکروه تنزیهی دی ، دده راجح قول هم دا دی. (۳) حضرات حنفیه
 فرمائی که ضرور وی نو هیڅ باک نشته دي، اوبغیر ضرورت نه دا مکروه دی. (۴)

[۴۸۸۶] حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ أَبِي حَتْمٍ قَالَ حَدَّثَنِي مَالِكٌ عَنْ نَافِعٍ عَنْ الْقَاسِمِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ
 عَائِشَةَ زَوْجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهَا أَخْبَرَتْهُ أَنَّهَا اشْتَرَتْ مُمَرَّةً فِيهَا تَصَاوِيرُ فَلَمَّا رَأَاهَا
 رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَامَ عَلَى الْبَابِ فَلَمْ يَدْخُلْ فَعَرَفَتْ فِي وَجْهِهِ الْكَرَاهِيَّةَ
 فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ اتُّوبَ إِلَى اللَّهِ وَالْيَاسِرُ مَاذَا أَذْنَبْتُ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ
 وَسَلَّمَ مَا بَأْسَ هَذِهِ الْمُمَرَّةِ قَالَتْ فَقُلْتُ اشْتَرَيْتُهَا لَكَ لِتَقْعُدَ عَلَيْهَا وَتُوسِدَها فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ
 صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ أَصْحَابَ هَذِهِ الصُّورِ يُعَذَّبُونَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَيُقَالُ لَهُمْ أَهْوَأَ مَا خَلَقْتُمْ
 وَقَالَ إِنَّ النَّبِيَّ الَّذِي فِيهِ الصُّورُ لَا تَدْخُلُهُ الْمَلَائِكَةُ [۱۹۹۹]
 په دي روایت باندې تفصیلی کلام به انشاء الله مخکې کتاب اللباس کنبی راشی.

«تبرکة» (دنون او د راء په ضمه او دمیم په سکون سره) وره تکیه، وساده صغیره.

==باب قیام المرأة علی الرجال فی العرس وخد متهم بالنفس==

[۴۸۸۷] حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ أَبِي مَرْيَمَ حَدَّثَنَا أَبُو عَسَانَ قَالَ حَدَّثَنِي أَبُو حَازِمٍ عَنْ سَهْلِ
 قَالَ لَمَّا عَرَسَ أَبُو سَيْدٍ السَّاعِدِيُّ دَعَا النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَصْحَابَهُ فَمَّا صَنَعَ لَهُمْ
 طَعَامًا وَلَا قُرْبَةَ إِلَيْهِمْ إِلَّا أَمْرَاتُهُ أُرْسِدْنَ بَلَّتْ ثَمَرَاتُ فِي ثَوْبَيْنِ جَبَّارَتَيْنِ الْكَلِيلِ فَلَمَّا قَرَعَ النَّبِيُّ
 صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنَ الطَّعَامِ أَمَّا ثَنَتْ لَهُ فَسَقَنَتْهُ تُحِفُّهُ بِذَلِكَ [۳۸۸۰].

دامام بخاری رحمۃ اللہ علیہ مقصد دادې که د واده په موقعه باندې ناوې د میلنود خدمت دپاره
 اودرېږی نو په دې کنبی هېڅ داعتراض ضرورت نشته دي ، په سنت کنبی ددې اصل
 موجود دي.

(۱) فتح الباری: ۱/۳۱۰.

(۲) فتح الباری: ۱/۳۱۱ و صحیح مسلم: ۴۸۲/۱.

(۳) دشوافع مسلک دپاره اوگوری فتح الباری: ۱/۳۱۱.

(۴) حنفیه مذهب دپاره اوگوری: ردالمختار علی در المختار کتاب الحظر والاباحه فصل فی اللبس: ۵/۲۵۰.

قوله: حدثنا سعيد: په دې کښې دابواسید ساعدی واقعہ بیان شوې ده چه تیره شوه ، دده نوم مالک بن ربیعہ دې . او دده د ښځې د ام اسیدنوم سلامه بنت وهیب دې . (۱)

قوله: بليت التمرات في تور من حجارة من الليل: یعنی ام سید دښې کهجورې دکانړې په یو پیاله کښې خوشتې کړې وې . «تور» لوښې ، پیاله .

قوله: امائته فسقته تحفه بذالك: یعنی ام اسید ددې پیالې دکهجورو نه دحضرت نبی کریم ﷺ دپاره شربت جوړکړواو بیا په طور دتحفې پیش کړو په هغه پیاله کښې .

«امائت» باب افعال نه دواحد مونث صیغه ده . «اماث...امائت» د یو څیز اوبو کښې خوشتول ، حل کول ، «ای امائت تودا من الحجارة للنبي ﷺ» یعنی ام اسید د کانړې داپیاله دحضرت نبی اکرم ﷺ دپاره حل کړه . مطلب دادې چه په دې پیاله کښې ئې کهجورې یوخانې کړې اوددې نه ئې شربت کړو .

«تحفه تحف» دا باب افعال اتحاف نه دواحد مونث صیغه ده . او ضمیر منصوب حضرت نبی کریم ﷺ طرف ته راجع دې . «اتحف ، اتحاف» تحفه ورکول ، تحفه پیش کول .
دنسفی رحمته په روایت کښې داشان دی او دمستملی او سرخسی په روایت کښې «تحفه بذالك» الفاظدی «تحفه ای هدیه» (۲)

۸۷ = باب النقيع والشراب الذي لا يسكر في العرس

[۴۸۸۸] حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الْقَارِيُّ عَنْ أَبِي حَازِمٍ قَالَ سَمِعْتُ سَهْلَ بْنَ سَعْدَانَ أَبَا اسِيدٍ السَّاعِدِيَّ دَعَا النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِعُرْسِهِ فَكَانَتْ امْرَأَتُهُ خَادِمَتُهُمْ يَوْمَئِذٍ وَهِيَ الْعُرُوسُ فَقَالَتْ أَوْقَالَ اتَذَرُونَ مَا انْقَعَتْ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ انْقَعَتْ لَهُ تَمْرَاتٌ مِنَ اللَّيْلِ فِي تَوْرٍ [۳۸۸۸] .

دواده په موقعه باندې دشریت وغیره رواج دې ، امام بخاری رحمته فرمائی چه په دې کښې هېڅ حرج نشته دې ، که دکهجور شربت وی یاخه دبل څه شربت وی ، لیکن مسکر نه دې پکار ، نقيع هغه شربت ته ونیللې شی چه د اوچو انگورو یا اوچوکهجورو اوبووغیره کښې خوشتې کړې شی او جوړ کړې شی . (۳)

(۱) ارشاد الساری: ۴۵۷/۱۱ .

(۲) فتح الباری: ۳۱۳/۹ .

(۳) (عمده القاری: ۱۶۵/۲۰) .

۷۹= بَابُ الْمُدَارَاةِ مَعَ النِّسَاءِ وَقَوْلُ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّمَا الْمَرْأَةُ كَالضِّلَعِ

[۴۸۸۹] حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ حَدَّثَنِي مَالِكٌ عَنْ أَبِي الزِّنَادِ عَنْ الْأَعْوَجِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ الْمَرْأَةُ كَالضِّلَعِ إِنْ اقْتَتَبَا كَسَرَتْهُمَا وَإِنْ اسْتَمْتَعَتْ بِهِمَا اسْتَمْتَعَتْ بِهِمَا وَفِيهَا عَوَجٌ [ر: ۳۵۳].

مطلب دادی چه بنخو سره د لطف او مهربانی معامله کول پکار دی. حضرت نبی کریم ﷺ فرمائی چه بنخه د پښتۍ په شان (کره) ده، تاسو دوی سره په نرمۍ انتفاع حاصلولی شئ، لیکن که تاسو دا نیغول غواړئ نو تاسو به دا ماته کړئ. اوددې نه فائده هم حاصلولی نشئ. ددې وجې د بنخې لږ ډیر کور والی برداشت کول پکار دی.

لیکن دا حکم امور معاشرت او امور دنیاویه په سلسله کښې دې، د امور دین په سلسله کښې داسې حکم نه دې چه هغه د دین احکام یا مال کړی او په دې باندې دې هېڅ قدغن نه وی، د دیني امور په سلسله کښې دې ددې نگرانی او کړې شی او دې ته زور نه ورکول پکار دی لیکن په دې کښې هم عموماً نرمی او شفقت فائده مند دې.

۸۰= بَابُ الْوَصَاةِ بِالنِّسَاءِ

[۴۸۹۰] حَدَّثَنَا اسْحَاقُ بْنُ نَصْرِ حَدَّثَنَا جَعْفَرُ بْنُ الْغَفَفِيِّ عَنْ زَائِدَةَ عَنْ مَيْسَرَةَ عَنْ أَبِي حَازِمٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَلَا يُوْذِي جَارَةً وَاسْتَوْصَا بِالنِّسَاءِ خَيْرًا فَأَتَتْهُنَّ خِلْفَنَ مِنْ ضِلَعٍ وَإِنْ اغْوَجَ شَىْءٌ فِي الضِّلَعِ اَعْلَاهُ فَإِنْ ذَهَبَتْ نَفْسُهُ كَسَرَتْهُ وَإِنْ تَرَكَتْهُ لَمْ يَزَلْ اغْوَجَ فَاسْتَوْصَا بِالنِّسَاءِ خَيْرًا [ر: ۳۵۳].

مطلب دادی چه الله ﷻ او دده رسول ﷺ باندې ایمان راوړلو والا دې خپل گواندې ته تکلیف نه ورکوي. او بنخه چونکه د ټول عمر رفیق او گواندې وی ددې وجې ده ته تکلیف نه ورکول دايمان تقاضو کښې داخل دی.

مخکښې فرمائی چه «استوصوا بالنساء خیرا» د بنخو په سلسله کښې حسن سلوک او د ښیگرې وصیت تاسو قبول کړئ. دا د پښتۍ نه پیدا شوي ده.

داودی ﷺ فرمائی چه حضرت حوا علیها السلام د حضرت آدم ﷺ د پښتۍ نه پیدا کړې شوې وه. چونکه بنخې د حضرت حوا علیها السلام په صف کښې داخلې دی. ددې وجې ددوی متعلق فرمایلي شوي دی چه هغه د پښتۍ نه پیدا شوي ده. (۱)

قوله: ان اغوج شىء فى الضلع اعلاه: یعنې د ټولو نه زیاته کره پښتۍ پورتنۍ پښتۍ ده. که تاسو دا نیغول غواړئ نو تاسو به دا ماته کړئ، او که همداسې ئې پرېږدئ نو به همداشان کره وی.

که یو ښځه زبان درازی او کړی یاستا د هدايت نه خلاف شی نو تاسو د تحمل نه کار اخلئ. داشان غالب امکان دې چه تاسو به ددې په اصلاح کښې کامیاب شی. لیکن که تاسو غواړئ چه هغه په پرمې ورځ بالکل نیغه شی نو هغه دابه ماته شی او ددې نه به انتفاع حاصله نشی.

[۴۸۹۱] حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ دِينَارٍ عَنْ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ كُنَّا نَتَقَى الْكَلَامَ وَالْإِنْسَاطَ إِلَى نَسَابِنَا عَلَى عَهْدِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هَيَّيَّةَ أَنْ يَنْزِلَ فِينَا شَيْءٌ فَعَلَّمَا تَوْفَى النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَكَلَّمْنَا وَالْإِسْطَنَّا (۱) حضرت ابن عمر رضی اللہ عنہما فرمائی چه د حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم په زمانه کښې مونږ به بې تکلفی او محبت کولو نه ویریدو چه هسې نه زمونږ په باره کښې څه آیت نازل نه شی. لیکن کله چه حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم وفات شو نو بیا مونږ ښځوسره بې تکلفی سره خبرو کښې شروع شو (ځکه چه شرعی لحاظ سره ددې هېڅ ممانعت نشته).

د روایت باب ترجمه الباب سره تعلق : په دې روایت کښې بظاهر ترجمه الباب سره تعلق په نظر نه رازی. لیکن که لږ غور او کړو نو ترجمه الباب سره دروایت لږ شان تعلق شته دې. ځکه چه حضرت ابن عمر رضی اللہ عنہما فرمائی چه مونږ ښځو سره د بې تکلفی او انبساط نه ویریدو، ددې دا مفهوم په خپله باندې رازوی چه مونږ ښځو د ظلم زیاتۍ نه ویریدو. چونکه په بل صورت کښې په طریق اولی دقران پاک د آیت دنازلیدو امکان وو. (۲)

اصل کښې دا کیږي چه ښځې سره کله انسان زیات بې تکلفه شی نو هغه جری کیږي او په سرخیږي. او اکثر و وختونو کښې گستاخی پورې نوبت راشی چه دا دځاوند دپاره ناقابل برداشت وی. اوداشان دوهلو نوبت راشی. حضرت عبدالله بن عمر رضی اللہ عنہما فرمائی چه مونږ ددې ویرې نه چه دانبساط په نتیجه کښې دوهلو نوبت راشی اویا دقران پاک هېڅ یو آیت ځمونږ په باره کښې نازل شی. مونږ د حضرت نبی کریم په زمانه کښې دښځو سره محتاط رویه اختیاروله. او چونکه حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم نه پس دنزول وحی سلسله پاتې نشوه، ددې وجې مونږ ښځو سره بې تکلفی او انبساط اختیار کړو، اودویرې دوجې مونږ به ډیر محتاط اوسیدو دا احتیاط ختم کړو.

او علامه عینی رحمته اللہ علیہ ترجمه الباب سره د حدیث مناسب متعلق لیکي چه : «يمكن ان تؤخذ المطابقة من قوله وانبسطنا الانبساط اليهن من جملة الوصايا بهن».

(۱) واخرجه ابن ماجه في كتاب الجنائز. باب ذكر وفاته ودفنه رحمته اللہ علیہ رقم الحديث: (۱۶۳۲).
(۲) اوگورئ الابواب والترجم: ۷۳/۲، حضرت گنگوہی رحمته اللہ علیہ فرمائی چه : قوله : كنا نتقى الكلام والانبساط و فلک لاستزامة شيئا من الضرب والتاديب، فان الرجل اذا نبسط الى اهله ادى ذالك دل وقلة مبالاة بامر الزوج فيقع العصيان ويؤدي ذالك الى ضرب وتاديب، قد كانوا عن ذالك وبذالك يطابق الحديث بالترجمة (وانظر لامع الدار: ۴۱۴/۹).

۸۱ = بَابُ قَوْلِ أَنْفُسِكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا (التحریم: ۶)

[۴۸۹۲] حَدَّثَنَا أَبُو التَّعْبَانِ حَدَّثَنَا عَمَّا ذُنُبُ زَيْدٍ عَنْ أَيُّوبَ عَنْ ثَافِعٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَلُّكُمْ رَاعٍ وَكَلُّكُمْ مَسْنُولٌ فَلَا مَأْمَرَاءَ وَهُوَ مَسْنُولٌ وَالرَّجُلُ رَاعٍ عَلَى أَهْلِهِ وَهُوَ مَسْنُولٌ وَالْمَرْأَةُ رَاعِيَّةٌ عَلَى بَيْتِ زَوْجِهَا وَهِيَ مَسْنُولَةٌ وَالْعَبْدُ رَاعٍ عَلَى مَالِ سَيِّدِهِ وَهُوَ مَسْنُولٌ إِلَّا فَكَلُّكُمْ رَاعٍ وَكَلُّكُمْ مَسْنُولٌ [از: ۸۰۷]

دامام بخاری رحمہ اللہ مقصد دادی چہ دخیلو کور والو خبر اخلی او ددوی داصلاح کول د سری ذمہ داری ده.

ددې نه مخکې باب کښې حديث نقل فرمائيلې شوې دې چہ بنځه پښتنې نه پيدا شوې ده چہ هغه کړه وې. په دې کښې کوروالی وې. ددې وجې دنیاوی معاملات کښې دوی سره دنرمۍ او چشم پوشی رویه اختیارول پکار دی. ددې باب نه پس مذکوره باب قائم کړو او امام بخاری رحمہ اللہ دا باب قائم کړو او دې طرفته ئې اشاره اوکړه چہ د نرمی اوچشم پوشی په دنیاوی کارونو اوپه کورنو معاملات کښې اختیاروپکار دی. لیکن ددین په معامله کښې داشان اجازت نشته دې. بلکه په هغه ځانې کښې ((قوا انفسکم واهلیکم ناراً)) حکم دې. د اوور نه بېچ کیدو دپاره خپل ځان لره هم په دین باندې مضبوطول او قانمول پکار دی. او کور والو ته حکم په مضبوطیا سره قائمیدل پکار دی. موجب نار حرکتونو نه بچ کولو کښې داغماض او چشم پوشی هیڅ گنجائش نشته دې. (۱)

لیکن ددې مطلب دانه دې چہ داصلاح دپاره دې دسختۍ طریقه اختیار کړې شی. چونکه هغه عام طور مفید کیدو په ځانې دښځو دضد عادت په وجه مضر کیږي او ددې وجې اغماض او چشم پوشی خو ورته نه ده لیکن د پوهولو دپاره حکمت او نرمۍ نه کار اخستل پکار دی.

۸۲ = بَابُ حُسْنِ الْمَعَاشِرَةِ مَعَ الْأَهْلِ

[۴۸۹۳] حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ وَعَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ قَالَا أَخْبَرَنَا عِيسَى بْنُ يُونُسَ حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عُرْوَةَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُرْوَةَ عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ جَلَسَ أَحَدِي عَشْرَةَ امْرَأَةً فَنَعَاهَدَنَ وَتَعَاقَدَنَ أَنْ لَا يَكُفَّنَ مِنْ أَخْبَارِ أَزْوَاجِهِنَّ شَيْئًا قَالَتِ الْأُولَى زَوْجِي لَحْمٌ جَمَلٌ عَلَى رَأْسِ جَبَلٍ لَا سَهْلَ فَيَزْنِي وَلَا سَهْلَ فَيُنْقَلُ قَالَتِ الثَّانِيَّةُ زَوْجِي لَا أَبُثْ خَبْرَةً إِلَى أَحَافٍ أَنْ لَا أَذَرُهُ أَنْ أَذْكَرُهُ أَذْكَرُ عَجْرَةً وَبَجْرَةً قَالَتِ الثَّالِثَةُ زَوْجِي الْعَسَنُ أَنْ يُطْلَقَ أَطْلُقُ وَأَنْ اسْكُنْ أَغْلِقْ قَالَتِ الرَّابِعَةُ زَوْجِي كَلِيلٌ يَهَامَةُ لَا حَرَّ وَلَا قُرَّ وَلَا مَخَافَةَ وَلَا سَامَةَ قَالَتِ الْخَامِسَةُ زَوْجِي أَنْ دَخَلَ قَبْدًا وَأَنْ خَرَجَ اسْدًا وَلَا يَسْأَلُ عَمَّا عِنْدَ قَالَتِ السَّادِسَةُ زَوْجِي أَنْ أَكَلَ لَفَ وَأَنْ شَرِبَ اشْتَفَ وَأَنْ اضْطَجَعَ اشْتَفَ وَلَا يُؤْلِمُ الْكَفَّ

لِيَعْلَمَ الْبَتَّ قَالَتْ السَّابِعَةُ زَوْجِي غَيَابَاءُ أَوْ عَيَابَاءُ طَبَاءُ كُلُّ ذَا لَهْ ذَا شَجَاكِ أَوْ قَلَّكِ أَوْ جَمَّ
 كَلَّ لَكَ قَالَتْ الثَّامِنَةُ زَوْجِي النَّسْ مَسْ أَرْبُ وَالرَّيْعُ رِيْعُ زَنْبٍ قَالَتْ التَّاسِعَةُ زَوْجِي رَفِيْعُ
 الْعِمَادِ طَوِيلُ الْيَمَادِ عَظِيمُ الرَّمَادِ قَرِيبُ الْبَيْتِ مِنَ النَّادِ قَالَتْ الْعَاشِرَةُ زَوْجِي مَالِكُ وَمَا
 مَالِكُ مَالِكُ خَيْرٌ مِنْ ذَلِكَ لَهُ ابْنٌ كَثِيرَاتُ الْمَبَارِكِ قَلِيلَاتُ الْمَسَارِكِ وَأَذَا سَمِعْنَ صَوْتَ الْبِزْهَرِ
 ابْقْنَ أَنْهَرْنَ هُوَ ابْنُكَ قَالَتْ الْحَادِيَةُ عَشْرَةَ زَوْجِي أَبُو زَرْعٍ وَمَا أَبُو زَرْعٍ أَنَّاسٌ مِنْ حُلِيِّ أَذْنَى وَمَلَا
 مِنْ شَحْمِ عَصْدَى وَبَجَحَى فَبَجَحَتْ إِلَى نَفْسِي وَجَدْنِي فِي أَهْلِ غَنَمَةٍ بِشَقٍ فَبَجَحْنِي فِي
 أَهْلِ صَبِيلٍ وَأَطِيطُ وَذَانِسٌ وَمُنْقٍ فَعِنْدَهُ أَقُولُ فَلَا أَقْبِرُ وَأَرْقُدُ فَأَتَصَبَّرُ وَأَشْرَبُ فَأَتَقَفَّرُ أُمَامِي
 زَرْعٌ فَمَا أُمَامِي زَرْعٌ عَكُومُهَا رَذَاءٌ وَبَيْتُهَا فَسَاءٌ ابْنُ ابْنِ زَرْعٍ فَمَا ابْنُ ابْنِ زَرْعٍ مَضْجَعُهُ
 كَمَلٌ شَطْبَةٌ وَشَبْعُهُ ذِرَاعُ الْخُمْرَةِ بِنْتُ ابْنِ زَرْعٍ فَمَا بِنْتُ ابْنِ زَرْعٍ طَلُوعُ ابْنِهَا وَطَلُوعُ ابْنِهَا وَمِلْءُ
 كَسَائِمِهَا وَغَطُّ جَارِيَتِهَا جَارِيَةُ ابْنِ زَرْعٍ فَمَا جَارِيَةُ ابْنِ زَرْعٍ لَا تَبْتُ حَدِيثُنَا تَبْشِيرًا وَلَا تَنْقُتُ
 مِيرَتُنَا تَنْقِيضًا وَلَا تَمْلَأُ بَيْنَنَا تَعْشِيضًا قَالَتْ خَرَجَ أَبُو زَرْعٍ وَالْأَوْطَابُ تُمَخَّضُ فَلَقِيَ امْرَأَةً مَعَهَا
 وَلَدَانِ هُنَاكَ الْقَهْدَيْنِ يَلْعَبَانِ مِنْ تَحْتِ خَصْرِهَا بِرُمَاتَيْنِ فَطَلَقْنِي وَتَكَحَّهْ فَتَنَكَّحْتُ
 بَعْدَهُ رَجُلًا سَرِيًّا رَكِبَ سَرِيًّا وَآخَذَ خَطِيئًا وَارَاهُ عَلَى نَعْمَانٍ تَرِيًّا وَأَعْطَانِي مِنْ كُلِّ رَائِحَةٍ زَوْجًا
 وَقَالَ كُلِّي أَمْرَ زَرْعٍ وَمِيرِي أَهْلَكَ قَالَتْ فَلَوْ جَمَعْتُ كُلَّ شَيْءٍ أَعْطَانِيهِ مَا بَلَّغْتُ أَصْغَرَانِيَةِ ابْنِ
 زَرْعٍ قَالَتْ عَائِشَةُ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كُنْتُ لَكَ كَأَبِي زَرْعٍ لَا مَزْدَرَ (۱)

امام بخاری رحمہ اللہ علیہ دحسن معاشرت پہ باب کنبی دا حدیث دام زرع بیان فرمائی
 دی۔ ابن منیر مالکی فرمائی کہ امام بخاری رحمہ اللہ علیہ پہ دی حدیث باندی دا ترجمہ
 الباب منعقد او فرمائیلو او تنبیہ نی او فرمائیله کہ حضرت نبی کریم ﷺ دا قصہ صرف
 دقصبی پہ طور ذکر کری نہ وہ بلکه فائدہ شرعیہ باندی د مشتمل کیدو پہ وجہ سرہ دا قصہ
 حضرت نبی اکرم ﷺ ذکر او فرمائیله او ہفہ فائدہ شرعیہ ہم دادہ کہ سہری لہہ پکار دی کہ
 خپل کور والو سرہ حسن معاشرت او بہترہ طریقہ اختیار کری۔ (۲)

حافظ ابن حجر رحمہ اللہ علیہ دابن منیر پہ قول باندی اعتراض کری دی کہ امام بخاری
 رحمہ اللہ علیہ پہ دی حدیث کنبی کہ کوم سیاق و سباق اختیار فرمائیلی دی، پہ ہفہ
 کنبی تصریح نشہ دی کہ دا قصہ حضرت نبی کریم ﷺ بیان کرہ بلکه بخاری کنبی دا
 حدیث حضرت عائشہ رضی اللہ عنہا باندی موقوف دی۔ البتہ آخر جملہ «كنت لك كابي زرع لا مزدر»
 بالاتفاق مرفوع او د حضرت نبی کریم ﷺ قول دی، بیا دا حدیث ابن منیر مالکی رحمہ

(۱) و آخرہ مسلم فی کتاب فضائل الصحابة، باب ذکر حدیث ام زرع رقم الحدیث: ۲۴۴۸، و آخرہ
 النسائي فی کتاب عشرة النساء باب شکر المرأة لزوجها رقم الحدیث: ۹۱۳۸، و آخرہ الترمذی فی الشمال
 ص/ ۱۷ باب حدیث ام زرع.

(۲) او گوری المتواری علی تراجم ابواب البخاری: (۲۹۰).

الله علیه بیان کړوپه یو خاص فائده باندې چې هغه په خو فاندو باندې مشتمل کړې دي. (۱)
 حدیث ام زرع تخريج امام بخاری رحمه الله علیه نه علاوه امام مسلم امام ترمذی رحمه الله علیه او امام نسائی رحمه الله علیه نه هم نقل شوي دي. (۲)

د صحیحین او شمائل ترمذی د سیاق و سباق نه دا معلومېږي چه دا ټوله واقعه د حضرت عائشه رضی الله عنها بیان کړې شوې دي ، او آخر جمله «كنت لك كافي زرع» د حضرت نبی کریم ﷺ ارشاد دي. (۳)

لیکن امام نسائی ، زهیر بن بکار او طبرانی پوره حدیث مرفوعا هم ذکر کړې دي. (۴)
 حافظ ابن حجر رحمه الله علیه فرماني چه صحیحین وغیره کښې هم اگر چه دا حدیث موقوفاً مروی دي او لفظاً بیشکه د اقصه ټوله موقوف ده لیکن حکماکه دي ته مرفوع او وینلې شی ځکه ظاهر هم دی چه حضرت عائشه رضی الله عنها دا حدیث د حضرت نبی کریم ﷺ نه آوریږي وی او حضرت نبی کریم ﷺ د آوریږدو نه پس هغې رضی الله عنها نقل کړې وی ، او که د حضرت نبی کریم ﷺ نه چې نه وی آوریږي بلکه حضرت نبی کریم ﷺ حضرت عائشه رضی الله عنها نه آوریږي وی . نو بیاد حضرت نبی کریم ﷺ نه آوریږي او آوریږلو نه پس ددې تقریر فرمائیل دا حدیث د مرفوع کیدو درجه ورکوي. او دې حیثیت سره دې مرفوع وینلې شی. (۵)
 حدیث دام زرع کښې لغات چونکه د یرزیات دی ددې وجې ډیر علما، کرامو ددې حدیث مستقل شرح لیکلې ده. چنانچه دامام بخاری رحمه الله علیه استاد اسماعیل بن ابی اویس رحمه الله علیه ، ابوسعید نیشاپوری رحمه الله علیه ، ابن قتیبه رحمه الله علیه ، زهیر بن بکار رحمه الله علیه ، قاضی عیاض رضی الله عنه قاضی ابوبکر بن عربی رحمه الله علیه ، ابن فرحون رحمه الله علیه او مولانا فیض الحسن سهارنپوری رحمه الله علیه ددې حدیث مستقل شرح لیکلې ده. (۶)

حدیث دام زرع شان ورد دایبان شوي دي چه حضرت عائشه رضی الله عنها دخپل پلار په هغه مال باندې فخر او کړو چه کوم د جاهلیت په زمانه کښې هغه سره وو ، نو حضرت نبی کریم ﷺ ته او فرمائیل چه «اسکنی یا عائشة فان كنت لك كافي زرع» حضرت عائشه رضی الله عنها ټپوس او کړو چه یارسول الله ﷺ حدیث دام زرع او ابو زرع څه دی ؟ نو حضرت نبی کریم ﷺ دا قصه بیان کړه. (۷)

(۱) فتح الباری: ۳۱۸/۹.

(۲) الحدیث اخرجه مسلم فی کتاب فضائل الصحابة باب ذکر حدیث ام زرع رقم الحدیث: ۲۴۴۸ .
 واخرجه الترمذی فی الشمائل ، باب ماجاء فی کلام رسول الله ﷺ فی السمر: ۱۷ . وابن الاثیر فی جامع الاصول: ۵۰۷/۶ . رقم الحدیث: (۴۷۲۲).

(۳) فتح الباری: ۳۱۹/۹.

(۴) فتح الباری: ۳۱۹/۹.

(۵) فتح الباری: ۳۱۹/۹.

(۶) الابواب والتراجم: ۷۳/۲ ، ۷۴.

(۷) ارشاد الساری: ۴۶۳/۱۱ ، ۴۶۴.

قوله: جَلَسَ إِحْدَى عَشْرَةَ امْرَأَةً فَتَعَاهَدَنَ وَتَعَاذَنَ أَنْ لَا يَكُنَّ مِنْ أَجْمَلٍ
أَزْوَاجِهِنَّ شَيْئًا: یولس ښځې کښېناستې او هغوی خپلو کښې دا وعده او کړه چه دخپلو
 خاوندانو دخبرونه به هېڅ نه پتوړ.

دزهیر بن بکار روایت کښې دی چه دا یولس ښځې دیمن په یو کلی کښې وې او یعنې
 قبائلو سره ئې تعلق ساتلو لیکن دهیثم روایت کښې دی چه دوی مکه مکرمه کښې وو. (۱)
 قوله: قَالَتِ الْأُولَى زَوْجِي لَحْمٌ جَمَلٌ غَثٌ عَلَى رَأْسٍ جَبَلٍ لَا سَهْلَ فَيَرْتَقِي وَلَا

سَهْلٍ فَيَمْتَلِكُ: رومې ښځې اوونیل چه خما خاوند دکمزوری اوښ غوښه ده چه د غر
 په څوکه باندې ایښودې شوې وی. اوپه دې څوکه باندې نه لار وی او نه په دې باندې ختلې
 شی اونه هغه غوښه داسې خړبه ده چه (چه ددې د خاطره پاس اوختلې شی) دا منتقل کړې شی.

«غث» معنی کمزورې او لاغر ده. دا د «جمل» صفت هم جوړیدلشی. په دې کښې صورت
 کښې به دا مجرور به وی یعنې د کمزوری اوښ غوښه. او د «لحم» صفت هم جوړیدلشی
 یعنې د اوښ کمزورې غوښه. په دې صورت کښې به دا مرفوع وی. (۲)

یو خود اوښ غوښه څه خوښ څیز نه دی. بیا چه دا کمزورې او لاغر وی نو دکریلې اودښه
 ختلی په مصداق او ناخوښ کښې وی. دې ښځې دخپل خاوند مذمت (غندنه) کړې ده چه
 ډیر ناکاره او ناخوښه کس دې چه دده نه چاته مالی او جانی فائده نه رسی. اودې سره سره
 متکبر او بداخلاقمهم دومره دې چه ده ته رسیدل هم مشکل دی.
 دې ښځې دخپل خاوند د دوه بداخلاقو تشبیه دوه څیزونو سره ورکړې ده.

① دده د بخل او لاغر توب تشبیه ئې داوښ کمزورې غوښې سره ورکړې ده. ② اودده
 بداخلاقی او سخت مزاجی ئې مشکل غر سره تشبیه کړې ده. بیا مخکښې نور وضاحت هم
 کوی او وائی چه لاره هم آسانه نه ده. په دې باندې دخپلو مشقت به هم برداشت کړې څوکه
 هغه خوښه د څه کار وی. (۳)

بعضو روایتونو کښې «لَا سَمِينَ فَيَنْتَقِي» دی. دانتقی معنی ده قیمة ویتل. یعنې هغه
 غوښه څه داسې تازه هم نه ده چه ددې نه قیمة ویتلې شی. (۴)
 ددې ښځې نوم معلوم نشو. (۵)

قوله: قَالَتِ الثَّانِيَةُ زَوْجِي لَا أَبْتُ خَبْرَةً إِنِّي أَخَافُ أَنْ لَا أَذْرَهُ إِنْ أَذْكُرُهُ أَذْكُرُهُ أَذْكُرُهُ خُبْرَةً
وَمَجْرَةً: دوهمې ښځې اوونیل چه څه دخپل خاوند خبر نه خوروم، ویرېږم چه هسې نه دې رانه

(۱) فتح الباری: ۳۱۹/۹. وارشاد الساری: ۴۶۴/۱۱.

(۲) ارشاد الساری: ۴۶۴/۱۱.

(۳) ارشاد الساری: ۴۶۴/۱۱.

(۴) فتح الباری: ۳۲۳/۹.

(۵) ارشاد الساری: ۴۶۴/۱۱.

جدا نشی ، که دده ذکر کوم نو دده ټول باطنی او ظاهری عیوب به ذکر کوم .
 ① دا ښځه هم دخپل خاوند مذمت کوی ، وائی چمخه به دخپل خاوند خبر نه خوروم ځکه چه ماته ددې خبرې اندیښنه ده که ما دده خرابی بیانول شروع کړل نو ځما طبیعت به دده نه تور شی . اوبیا ماته اندیښنه ده چه هسې نه دې پرې نږدم ، په دې صورت کښې «لااذره» کښې «لا» به زاندوی . (۱)

② دویم مطلب داهم کیدیشی چه هسې نه هغه ته پته اولړې چه په ماباندې داشان تبصرې کیږی ، او ځما معائب بیانولې شی ، نو بیا هسې نه چه هغه ماته طلاق رانکړی . اوددې په نتیجه کښې هسې نه دې ځما نه جدا نشی ، په دې صورت کښې به «لا» زاند وی . (۲)

مذکوره دواړو صورتونو کښې «لااذره» کښې ضمیر مفعول «وې» طرفته راجع دې .
 ③ دریم مطلب دادې چه دده خرابی دومره دی که څه دایبانول شروع کړم نو ماته ویره ده چه دابه پوره نشی ، اوبه مینځ کښې به پاتې شی ، ځکه دده خوډو څه یو خرابی ده نه دا خو زر قصې دی ، په دې کښې به «لااذره» کښې «لا» زاند نه وی ، او ضمیر «لااذره» کښې خبر طرفته ته راجع ده . اوهم دا مطلب راجح او دسیاق و سباق مناسب دې ، (۳)

«عج» د «عجرة» جمع ده ، عجرة هغه غوټې ته وئیلې شی چه رگ په رگ راواوړی (یعنی رگ غوټه شی) او «هجر» د «هجرة» جمع ده ، هغه غوټې ته وئیلې شی چه په خټیه یا دنامه نه لاندې پیداشی . دعجر نه ظاهری عیوب او دبجر نه باطنی عیوب مراد دی . (۴)
 ددې دویمې ښځې نوم عمره بنت عمرو تمیمی لیکلې ده . (۵) بعض حضراتو اعتراض کړې دې چه دې ښځې د معاهدې خلاف ورزی اوکړه او دخپل خاوند دخبرې کولو نه ئې انکار اوکړو . لیکن صحیح خبره داده چه دې مختصر الفاظو کښې ټول هر څه اووئیل چه هغه مجسمه عیوب دې . (۶)

قوله: قَالَتُ الثَّالِثَةُ زَوْجِي الْعَشَنَقُ إِنِّي أَتْلُقُ وَإِنْ أَسْكُتُ أَعْلَقُ:
 دریمې ښځې اووئیل چه ځما خاوند لور ډنگ دې ، که اووایم نو طلاق به راکړی اوکه خاموش پاتې شمنو هم داسې به معلق شم .

«عشنق» داسې سړی ته وائی چه ډیر زیات اوږد وی ، داسې قسمه سړی عام طور بیوقوف وی ، ځکه چه دده دماغو او زړه په مینځ کښې یو اوږد خټ وی اوددې په وجه فاصله ئې په

(۱) ارشاد الساری: ۳۶۶/۱۱ ، و عمده القاری: ۱۷۰/۲۰ .

(۲) فتح الباری: ۳۲۳/۹ .

(۳) عمده القاری: ۱۷۰/۲۰ .

(۴) ارشاد الساری: ۴۶۶/۱۱ ، و عمده القاری: ۱۴۱/۲۰ .

(۵) عمده القاری: ۷۰/۲۰ .

(۶) اوگوری خصال نبوی شرح شمائل ترمذی: ۱۴۱ .

مینځ کښې زیاته وی. داشان اوږد سړې بدشکله هم وی. (۱) مطلب دادې چه خما خاوند بیوقوف هم دې اوبدنا هم. اوبداخلاقه هم. اودومره چه څه خبره دخلې نه اویاسم نو دطلاق ملاویدو ویره ده. اوکه چپ پاتې شم اوهېڅ خبره نه کوم نوهغه ته دڅه خبرې پروا نه وی. بس هم داشان په مینځ کښې شکې یم. نه په خاوندانو والو کښې شمار یم چه د هغوی په شان څه خبره نه ده اونه بغیر د خاوند نه یم چه بل خانې کښې واده اوکوم بهر حال ظاهره په دې سره ترلې شوې ده.

ددې دریمې ښځې نوم حبی بنت کعب یمانی لیکلې شوې دې. (۲) دې هم دخپل خاوند بدییانی اوکړه.

قوله: قَالَتْ الرَّابِعَةُ زَوْجِي كَلِيلُ يَهَامَةَ لَا حَرَّ وَلَا قُرٌّ وَلَا حَقَاقَةَ وَلَا سَامَةً. څلورمې اوونیل چه خما خاوند دتهامه دښې په شان «معتدل» دې نه زیات گرم او نه زیات یخ، نه په کښې څه ویره شته اونه سترې والی.

تهامه دحجاز علاقه ده. چه په هغه خانې کښې شپه ډیر گرمی کښې هم معتدله وی، دې دخپل خاوند تعریف اوکړو چه هغه معتدل دې، دده نه سړې ویرېږی اونه ده سره تنگیږی. ددې ښځې نوم مهدوبنت ابی هرومه لیکلې دې. (۳)

قوله: قَالَتْ الْخَامِسَةُ زَوْجِي إِنْ دَخَلَ فَبَدَّ وَإِنْ خَرَجَ أَسِيدَ وَلَا يَسْأَلُ عَمَّا عِنْدَ: پنځمې ښځې اوونیل چه خما خاوند کله کور ته راشی نو هغه لکه پړانګ په شان وی، او چه بهر اوزی نو شیرمخ ترې جوړ شی اوهغه خیز باره کښې تپوس نه کوی چه کوم گوری او پوهیږی.

دې پنځمې ښځې دبعضو حضراتو په نیزدخپل خاوند ښه اخلاق ښان کړل او هم دا راجح دی وثیل دا غواړی چه خما خاوند ډیر اخلاقی دې، کور ته چه راشی نو دده نه پړانګ جوړیږی. پړانګ په اوډه کیدو کښې ډیره مشهوره ده، مطلب دادې چه زر ځملي، ځمونږ عیوبو کښې گوتې نه وهی، ځمونږ په خبرو کښې داخل اندازی نه کوی، لیکن کله چه بهر لارشی نو دشیر په شان بهادر وی. بهر خلق دده ته ویرېږی، اوکه کور کښې مونږ کښې دچا نه غلطی اوشی اوډه ته معلوم هم شی نواعراض کوی.

لیکن دبعضی حضراتو په نیزدې ښځې دخپل خاوند خرابی بیان کړې ده. چه کله دې کور ته راشی نو دکور والو نه سره څه غرض نه لری، بس د چیتا په شان ځملي، بهر څی نو خلق په مصیبت کښې اخته وی. هغوی سره داشان معامله کوی لکه څنگه چه شیر د کمزورو ځناورو سره کوی او ځمونږ دکومو ضرورتو چه هغه ته علم اوشی نودهغې په باره کښې هېڅ سوال نه کوی او توجه نه ورکوی. (۴)

(۱) فتح الباری: ۳۲۴/۹.

(۲) ارشاد الساری: ۳۶۶/۱۱.

(۳) ارشاد الساری: ۴۶۷/۱۱.

(۴) اوگوری فتح الباری: ۳۲۵/۹، ۳۲۶.

ددې ښځې نوم کبشه خودلې شوې دې. (۱)

قوله: قَالَتِ السَّادِسَةُ زَوْجِي إِنَّ أَكْلَ لَفٍ وَإِنْ شَرِبَ اشْتَفَّ وَإِنْ اضْطَجَعَ انْتَفَّ وَلَا يُؤَلِّجُ الْكَفَّ لِيَعْلَمَ الْبَيْتُ:

شپږمې ښځې اوونیل چه خما خاوندکله خوراک کوی نوهر
خه رانغاړی. کله چه خه خکی نو ټول هر خه راکاږی ، اوکله چه ځملی نو په څادر «کښې
خانله» ځملی . او هغه تلی له نه داخلوی چه پریشانی او پریشانی اوپیژنی.

«لف» دباب نصر نه دماضی صیغه ده ، په معنی د انغښتل ، «اشتف» باب افتعال نه
دماضی صیغه ده . د اشتفاف په معنی کښې ده چه په لوبښی کښې خه وی هغه ټول هر خه
اوځکی، «التف» باب افتعال نه دې التفاف په معنی کښې دې ، انغښتل «بث» غم او پریشانی
ته وائی.

ددې شپږمې ښځې عبارت لره هم مدح او ذم دواړو باندې محمول کړې شوې دې ، لیکن د
ذم احتمال راجح دې.

مدح په صورت کښې به مطلب داوی چه که خوراک کوی نو هر خه رانغاړی ، نخړې نه کوی
، چه خه هم وی نوهغه خوری ، اوکله چه خه خکی نو هر قسمه څیز خکی ، دده په
دسترخوان باندې دخوراک ځکاک مختلف قسمه څیزونه موجود وی اودې بخل نه کوی او
ددې طبیعت کښې نخړې هم نشته دې ، اوکله چه هغه ځملی نو څادر خان باندې اچوی او
ځملی . مونږ پریشانه او تنگوی نه ، داشان دعیوبو پیژندو دپاره دنورو په کارونو کښې هیڅ
کار نه لری. ځمونږ غلطویسی نه گززی. (۲)

او ذم په صورت کښې به مطلب داوی چه کله خوراک کوی نو پخپله کوی ، دښځې او بچو
خیال نه ساتی ، او کله چه خه خکی نو نو هم دده داننداز وی . په خوراک ځکاک کښې
دهیچا پرواه نه کوی. اوکله چه ځملی نو خانله په څادر کښې ځملی او دې محبت او التفات
طرفته هیڅ توجه نه کوی ، کثیر الطعام والشراب کیدل او قليل الجماع کیدل په عربو
کښې عیب وو.

علامه قسطلانی لیکي: «وهذا غاية الذم عند العرب فانها تذر بكثرة الطعام والشراب وتسد به بقلتها

وكثرة الجمار للدلالة ذلك على صحة الذكورية والفعولية» ددې ښځې نوم هند وو ، (۳)

قوله: قَالَتِ السَّابِعَةُ زَوْجِي غَيَّيَاءُ أَوْ عَيَّيَاءُ طَبَّيَاءُ كُلُّ دَاءٍ لَهُ دَاءٌ شَجَّكَ أَوْ قَلَّكَ

أَوْ جَمَعَ كَلَّا لَكَ: اوومې ښځې اوونیل چه خما خاوند گمراه دې یا عاجز دې ، ښځې لره سښې
سره لگولو والادې، هر عیب دده عیب دې ، ستا سر اووهی یا زخمی کړی یا دواړه اوکړی،

(۱) ارشاد الساری: (۴۶۷/۱۱).

(۲) فتح الباری: ۳۲۷/۹ ، وخصائل نبوی: (۱۴۳).

(۳) ارشاد الساری: (۴۶۸/۱۱).

«عیایام» دا د غی نه ماخوډ ده ، او ددې معنی شر کښې انهماک . محرومی او گمراهی ده .
 په دې ځانې کښې راوی عیسی بن یونس ته شک دې چه «عیایام» ده او وویل اوکه «عیایام»
 عی نه ماخوډ ده ، چه ددې معنی عجز ده ، یعنی هغه عاجزه دې د جماع نه یا عقل نه . (۱)
 «طهاتام» ددې معنی احمق هم ده او هغه سړی ته هم دا وئیلې شی چه دجماع په وخت کښې
 خپله سینه یا خټه دښځې سینې یا خټې سره منطبق کولو والا وی او دا انداز ښځو ته خوښ
 نه وی . چونکه دا شان کولو سره د سړی روستو حصه پاس اوچته شی او دجماع په وخت کښې
 قوت او زور کښې کمې واقع کیږي ز ښځه دا نه خوښوی . «لانه لا یصل الی ماتریده» علامه
 جاحظ ددې لفظ په تشریح کښې لیکي .

«الثقیل الصدر عند الجماع ، یطبق صدره علی صدر المرأة فیرتفع سفله عنها وقد ذمت امرأة امری القیس
 قتالت له ثقیل الصدر غفیف العجز سیریم الراقه له دام الافاقه» (۲)

«کل دام له دام» هره بیماری دده دپاره ده ، یعنی خلقو کښې چه څومره خرابی وی هغه ټولې
 په ده کښې موجودې دی .

«شجک أوفلک» «شج» په معنی د سرماتولو کښې ده ، په سر کښې زخم راتلل او «فل» په معنی
 د کند کول . په دې ځانې کښې بدن لره زخمی کول مراد دی ، یعنی هغه سر درباندي مات
 کړي یا زخمی کړي یا دواړه اوکړي .

ددې اوومې ښځې نوم حبیب بنت علقمه دې ، (۳)

قوله: قَالَتِ الثَّامِنَةُ زَوْجِي الْمُسْ فَسُ أَرْتَبُ وَالرَّيْحُ رِيحُ زَرْتَبُ: اتمې ښځې
 اووینل چه څما خاوند لره گوټې وراوړل داسې دی لکه سوې لره گوټې وراوړل ، او دده بونې
 داسې دې لکه دزرنب د وښو خوشبو .

زرنب یو خوشبوداره وښو ته وئیلې شی ، بعضو ددې ترجمه زعفران کړې ده ، (۴) مطلب
 دادې چه څما خاوند د سوې په شان نرم دې .

ددې ښځې نوم یاسر بنت اوس بن عبد لیکلې شوې دې ، (۵) او دې هم د خپل خاوند
 تعریف کړې دې .

قوله: قَالَتِ التَّاسِعَةُ زَوْجِي رَفِيعُ الْعِمَادِ طَوِيلُ الْجِنَادِ عَظِيمُ الرَّمَادِ قَرِيبُ الْبَيْتِ
مِنْ النَّادِ: نهمې ښځې اووینل چه څما خاوند اوچتو ستونو والا دې ، په اوچتو باندي

(۱) فتح الباری: ۳۲۸/۹ .

(۲) فتح الباری: ۳۲۸/۹ .

(۳) ارشاد الساری: ۴۲۹/۱۱ .

(۴) ارشاد الساری: ۳۶۹/۱۱ . وفتح الباری: ۳۲۹/۹ .

(۵) فتح الباری: ۳۲۹/۹ .

اوچت او ډیر مالدار ، دده کور مجلس ته نزدې دې.

اوچتو ستونوالادې "یعنی دده کور اوچتو اوچتو ستونو نه جوړ کړې شویدې ، مالدار خلق بنگلې جوړوې نودهغې چتونه اوچت وى ، ددې جملې نه دې طرفته اشاره ده .

«طویل التجار» نه دده دقد اوږدوالی طرفته اشاره ده. «عظیم الرواد» نه دده سخاوت طرفته اشاره ده. د میلمنو د پاره خوراک زیات پخوى . نو هله خواړه زیاته پاتې کیږي ، دده کور مجلس ته نزدې دې ، ځکه چه دې یو هوښیار او صاحب الراي سړې دې ، چه په کوم خانې کېنې دخلقو مجلس کیږي نودده کور هغې ته نزدې جوړ شوې دې ، چه خلقوته آسانی وى اودده نه فائده اخلى ، اوداهم وئیلې شی چه دې ډیر سخی دې نوددې وجې ده خپل کور دارالندوه ته نزدې جوړ کړې دې ، چه راغلو خلقوته میلستیا اوکړی. (۱)
ددې نهمې ښځې نوم معلوم نه شو. (۲)

قوله: قَالَتُ الْعَاشِرَةُ زَوْجِي مَا لِكَ وَمَا لِكَ مَا لِكَ خَيْرٌ مِنْ ذَلِكَ: لسمې ښځې اوونیل چه څما خاوند مالک دې او د مالک به څه تعریف اوکړم ، مالک ددې نه بهتر دې.

«ذالك» مشار الیه یاخو دسابقه ښځو ذکر طرفته دې چه هغوى تعریفونه کړي ووچه هغه ښځو د خپلو خاوندانو کوم تعریفونه اوکړل دهغې نه مالک ډیر بهتر دې ، اویا ددې مشار الیه ذهن کېنې راتلو والا ذکر تعریف څومره دې چه دمدائح سړې په ذهن کېنې راتلې شی . دهغې نه مالک بالا تر دې. (۳)

قوله: لَهُ إِبْنٌ كَثِيرَاتُ الْمَبَارِكِ قَلِيلَاتُ الْمَسَارِحِ: دده سره اوښان دی چه اکثر اوقات

غوجل کېنې دننه دی او په صحرا کېنې کم وى «مبارک» د «مبارک» جمع ده. د اوښ کینولو خانې او «مسارح» د «مسرح» جمع ده صحرا. مطلب دادې چه هغه اوښان اکثر په غوجل کېنې ولاړ وى دمیلمنو د خاطر مدارت دپاره کله هم ددې اوښانو ضرورت پېښیدى چه ذبح ئې کړي. صحراگانو طرفته دا کم لیږلې شی چه هسې نه دذبح کولو ضرورت ئې پېښ شی او هغه موجود نه وى. (۴)

قوله: وَإِذَا سَمِعُ صَوْتَ الْمِزْهَرِ أَقْبَرَ أَتَرَبَّ هَوَالِكُ: هرکله چه هغه اوښان د ساز او باجې آواز واورى نویقین کوى چه اوس به دوى ذبح کولې شی .

«المزهر» ساز غږیدو والا آله ، باجه . مطلب دادې چه دمیلمنود راتلو په موقع باندې دغږيو په هغه وخت کېنې دارواج وو چه دموسیقئ اهتمام به کولې شو ، هرکله چه به اوښ د باجې آواز واوریدونوپوه به شو چه اوس به دې دمیلمنو دپاره ذبح کولې شی .

(۱) فتح الباری: ۳۳۰/۹.

(۲) ارشاد الساری: ۴۲۰/۱۱.

(۳) فتح الباری: ۳۳۱/۹.

(۴) ارشاد الساری: ۴۷۱/۱۱.

ددې لسمې ښځې نوم کبشه بنت ارقم خودلې شوې ده. (۱)
 قوله: قَالَتْ الْحَادِيَةَ عَشْرَةَ زَوْجِي أَبُو زَرْعٍ وَمَا أَبُو زَرْعٍ أَنَا س مِنْ حُلِيِّ أَذُنِي وَمَلَأُ مِنْ شَجَرٍ عَصْدِي: یولسمې ښځې اوونیل چه خما خاوند ابوزرع دې ، اود ابوزرع بدخه وائې ، هغه کالی (زیورات) نه خما غوږونه ډک کړې او خما لاسونه ئې څاربه کړل.

«اناس» معنی ده : حرکت ورکول ، متحرک کول . (۲) یعنی ده په کالو سره خما غوږونه متحرک کړې دی چه ددې کالو په حرکت سره خوزی ، داشان بهترینه غذا خوړلو سره خما لاسونه څاربه شوی دی.

قوله: وَبَجَنِي فَأَبْجَحْتُ إِلَيَّ نَفْسِي وَجَدَنِي فِي أَهْلِ غَيْمَةِ بِشَوْ فَجَعَلَنِي فِي

أَهْلِ صَهِيلٍ وَأَطِيطٍ وَدَائِسٍ وَمَنْقٍ: ده خما دومره تعظیم او وکړو چه ماته خپل نفس عظیم ښکاره شو. اوده څه داسې کورنۍ کښې اوموندم چه هغوی سره په مشکله څه چلې وې ، بیانې څه داسې خوشحالي کورنۍ ته راوستلم چه هغه د آسونو هنراری ، دکجاوړ آوازونو ، اوغویانو اوزمینداره وه «بج» باب تفعیل نه دې ددې معنی خوشحالولو او تعظیم کولورازی ، یعنی ده څه دومره خوشحاله کړم ماته په ځان دخوښیدو احساس اوشودخپل ځان متعلق دده د تعریفونو په اوريدو اوريدوسره څه په خپلو نظرونو کښې اوچته شوم. (۳)

«شق» دشین په کسرې سره په معنی دمشقت، یعنی څه دیو غریبې کورنۍ جینۍ اووم ، ژوند ډیر په مشقت سره تیریدو ، صرف څو چیلو باندې مو وخت تیریدو.

بعضو ونیلې دی چه «شق» د شین په فتحې سره دیو ځانې نوم دې ، یا ددې نه د «شق الجبل» غر لمن مراد ده یعنی خما کور والا دمقام شق یا دامن کوه نه وو ، دهغه ځانې نه ده څه منتقل کړم. (۴)

«صهیل» د آسونو آواز او هنراری ته ونیلې شی ، «اطیط» دکجاوې آواز ته وائی ، مطلب دادې چه دابوزرع په کور کښې آسونه او اوښان وو.

«دائس» هغه غوڼۍ ته ونیلې شی چه هغه د غنمونو او اوریشو په اوچو ونو باندې بوتلې شی ، چه بوس ترې بیل شی ، اودانې ترې بیلې شی ، چه دې ته په اردو کښې ډائس چلولو والا غوڼې ونیلې شی. علامه قسطلانی رحمته الله علیه لیکي چه : «دائس : یدوس الزمر فی پیدره لیش» الحب من السنبل» (۵)

(۱) ارشاد الساری: ۴۷۱/۱۱.

(۲) فتح الباری: ۳۳۲/۹.

(۳) فتح الباری: ۳۳۳/۹.

(۴) فتح الباری: ۳۳۳/۹.

(۵) ارشاد الساری: ۴۷۲/۱۱.

«منق») دا دباب تفعلیل تنقیه د صیغه اسم فاعل دې . مراد ترې غله بادولو والا زمیندار دې ، په غنمو باندې د غویانو گرزولو نه پس زمیندار د هوا په لوری اودرېری اوچ کښې دا دانې او بوس الوزوی ، دانې لاندې پریوزی او بوس په هوا کښې لږ مخکښې پریوزی . دې عمل ته «تنقیه» وئیلې شی .

مطلب دادې چه دابوزرع په کور کښې غوایان هم وو اود کرکړوندې دپاره زمینداران هم وو ، **قوله: فَعِنْدَهُ أَقْوَلُ فَلَا أَقْبَحُ وَأَرْقَدُ فَأَتَصَبَّرُ وَأَشْرَبُ فَأَتَقَنَّحُ:** ده سره چه کله خبرې کوم نوخما عیبونه نه لټوی ، چه خلم نو تر سحره پورې او کله خوراک خکاک کوم نوښه په اطمینان سره کوم .

مطلب دادې چه دې ما په هېڅ خبره نه رانیسی ، کله چه خلم نو تر نمر ختلو پورې ملاسته یم ، هېڅوک مې نه پاسوی ، اوکله چه څه اوڅکم نوښه په مړه نې څکم .

«اتقننح») باب تفعلیل نه دواحد متکلم صیغه ده اونون سره ده چه ددې معنی ده ښه په مړه خټه خوراک کول .

بعضې حضرات دې میم سره «اتقمح» نقل کوی ، ددې معنی ښه په مړه خټه څکل ، چنانچه

امام بخاری رحمه الله ددې روایت په آخر کښې فرمائی چه «قال بعضهم فاتقمح بالميم وهذا أصح»

قوله: أَمْ أَيْ زَرْعًا أَمْ أَيْ زَرْعًا كَوْمًا رَدَاخًا وَيَتَّهَا قَسَاخًا: دابو زرع مورخا د

«خوابي» به څه وائي چه دهغې پخې یا کچه کوتې ډکې وی ، دزمیندارو سره دمختلف پخې یا کچه وړې یا لوڼې کوتې وی چه په هغې کښې په څه کښې دالونه ، په څه کښې ورېژې ، او خلې وی ، اوچرته د مقصد دپاره د وړو مشکونوبرابر کوتې وی ، په دې ځانې کښې کوتې یا کچه کوتې مراد دی ، او ددې کور فراخه دې .

«عکوم») د «عکم» جمع دې ، کوټه یا کچا کوټه چه په هغې کښې غله وغیره ایښودې شی . (۱) مطلب دادې چه ددې کور دسامانونو نه ډک وو او ددې کور هم ښه فراخه کور وو ، هغه یو صاحب حیثیت ښځه وه .

قوله: أَيْ زَرْعًا أَمْ أَيْ زَرْعًا مَضْجَعُهُ كَسَلٌ شَطْبَةٌ وَيَشْبَعُهُ ذِرَاعُ الْجَفْرِ: دابوزرع ځونې اود ابوزرع د ځونې به څه وائي ، دهغه دخوب ځانې دکهجوړودښاخ په شان (باریک) دې ، د جیلې یو پتون دې مروی .

«مضجع») صیغه ظرف ده . دملاستی ځانې ، دخوب ځانې ، بعضو وئیلې دی چه دبدن هغه حصه مراد ده چه ملاستی په وخت کښې فرش سره لگیدلې وی لکه پښتې ، (۲)

«مسئل: سل») نه مصدر میمی دې ، چه ددې معنی دتوره دنیام نه بهر راویستلورازی .

«شطبة» دکهجورې ښاخ ته وئیلې شی. (۱) «مسلم شطبة» کښې صفت اضافت موصوف طرفته دې یعنی د خنډلې شوې کهجورې په شان یعنی دکهجورې داسې ښاخ چه دهغې نه زیاتې پانرې بالکل کټ شوې وی. دکهجورې ښاخ یو خو هسې نرې پرې وی، د پانرود خنډولو نه پس نور هم نرې پرې شی. مطلب دادې چه هغه دومره نرې دې چه دده خوب خانې د کهجورې دښاخ په شان باریک معلومېږي.

«شبهه» باب افعال نه دې، «جفرا» دچیلې د څلورو میاشتو بچې ته وائی، یعنی دچیلې د بچې یو لاس دده د خوراک دپاره کافی وی، مطلب دادې چه هغه خوراک کم کوی، کم خوراک کول په عربو کښې د ځوانانو دپاره یو ښه خصلت شمیرلې شی.

قوله: بَنَتْ أَيْ زَرَعَ قَبْلَ بَنْتِ أَيْ زَرَعَ طَوْعًا أَيْ بَا وَطَوْعًا أَمْرًا وَمِلَّ عَسَايَهَا وَغَيْظُ

جَارِيَةً: دابو زرع لور، دابوزرع دلور به څه وائی، دا دخپل مور پلار ډیره زیاته فرمانبرداره ده، خپل ځادر اغوندی، او دخپل گواندې دپاره باعث دغیظ و غضب

«طوع» مصدر دې، ددې حمل دمبالغې په طور وئیلې شوې دې، د «مل» «عساها» معنی دچه هغه ښه صحتمنده ده، خپل ځادر اغوندی نو په دې کښې هېڅ خلا نه وی، ځادر ترې ډک شی، ددې گواندیان ددې په شان وشوکت سوزی، د «جاره» نه بن هم مراد ده.

عربو کښې به ځوان نرې پرې او تیز بدن والا خوځولې شو، خوچینی به بشه غټه پټه خوځولې شوه. (۲)

قوله: جَارِيَةً أَيْ زَرَعَ قَبْلَ جَارِيَةٍ أَيْ زَرَعَ لَا تَبْتُ حَدِيثًا تَبِيْثًا: دابوزرع وینځه، ددې به لا څه وائی، ځمونې خبرو لره خوروی نه.

قوله: وَلَا تَنْقِثْ مِيرَتَنَا تَنْقِثًا وَلَا تَمْلَأْ بَيْتَنَا تَعْشِيشًا: هغه نه ځمونې دکور په څیزونو کښې کمې کوی او نه ځمونې کور د گند نه ډکوی.

«نقث» باب تفعیل نه ده، په معنی د منډې وهلو. ابوسعید فرمائی چه د «تَنْقِثُ» معنی ده دخپل کور څیزونه غیرو ته خودل. (۳) «مملأ» زاد، ذخیره دطعام، مطلب دادې چه هغه ځمونې په زاد و طعام کښې هېڅ قسمه تصرف او خیانت نه کوی، «تعشیش» خشاک ته وئیلې شی یعنی هغه په کور کښې گند نه اچوی، بلکه کور صفا ساتی لکه آینه.

قوله: قَالَتْ خَرَجَ أَبُو زَرَعَ وَالْأَوْطَابُ مُنْخَصٌّ: ام زرع وائی چه ځما خاوند ابوزرع (یو ورځ سحر وختی) په هغه وخت کښې اووتلوچه په کوم وخت کښې د پښو لوښی راغوبتلې شو.

(۱) حاشیه خصائل نبوی للشیخ زکریا: (۱۴۵).

(۲) فتح الباری: ۳۳۶/۹.

(۳) فتح الباری: ۳۳۷/۹.

«(الاطواب) د «وطب» جمع ده ، د پښو هغه لوبښی ته ونيلې شی چه په هغې کښې ماسته «چکه» جوړولې شی . او بیا ددې نه کوچ ويستلې شی . دې ته چاتی ونيلې شی . (۱) «تمض» صیغه دمجهودله ، مطلب دادې چه ابوزرع سحر وختی دکور نه اوزی .

قوله: فَلَقِيَ امْرَأَةً مَعَهَا وَلَدَانِ هُمَا كَالْقَهْدَرَيْنِ يَلْعَبَانِ مِنْ تَحْتِ خَصْرَهَا
پرماتنن فطلقني ونكحها: دده ملاقات داسې ښځې سره اوشوچه هغې سرده پړانگ پشان دوه بچی نی وو چه ددې دملا نه لاندې د دوو دانو دانارو سره نې لوبې کولې ، نو ده ماته طلاق راکړو اوهغې سره نې نکاح اوکړه .

پړانگ په ټوپونو وهلو کښې ډیره مشهوره ده او ددې د ټوپونو سره تشبیه وروکولې شی یعنی ددې ښځې د پړانگ دبیچی په شان دوه بچی وو چه د چیتا د بچو پشان نې ټوپونه وهل ، او په لوبو کښې مشغول وو . (۲)

اوهغوی دواړو ددې دملا لاندې د دانار دوو دانو سره نې لوبې کولې ، دانار د دانو نه مراد یا خو په حقیقت کښې دانار دانې مراد دی ، دانار دانې ددې دملا لاندې داشان راغلې وې چه چونکه ددې سرین غټ غټ او درانه وو ، نوددې په زمکه باندې دملاستې په صورت کښې ددې دملا اودزمکې په مینځ کښې فاصله راغلې وه ، هم په دې خلا کښې دوه انار وو او بچو دې سره لوبې کولې ، غټ سرین والا انسان چه کله په زمکه باندې ځملي نو د ده ملا په زمکه باندې نه لگی ، دده دملا او زمکې تر مینځه خلارازی .

او یا دانارنه سینې مراد دی چه هغه بچو هغې سره لوبې کولې ، اوددې په اړخ کښې وو . (۳) ددې ښځې نوم معلوم نشو . (۴)

قوله: فَنَكَحَتْ بَعْدَهُ رَجُلًا شَرِيًّا وَأَخَذَ خَطِيئًا: دې نه پس ما یوشریف سره نکاح اوکړه (چه دهغه نوم معلوم نشو) چه دې به تیزتلونکی اس باندې سوریږدو . او په لاس کښې به نې نیزه نیولې وه یعنی بهادر وو .

د «صری» معنی سردار اوشریف ده ، «شری» سرکش او تیزرفتار آس «خطی» دمقام خط جوړه شوې نیزه ، خط دبحرین دیو علاقې نوم دي . (۵)

قوله: وَأَرَاكَ عَلَيَّ نَعْمًا ثَرِيًّا وَأَعْطَانِي مِنْ كُلِّ رَائِحَةٍ زَوْجًا: او دشپې په وخت کښې نې مالره ټول ځناور راوستل او دهر قسمه ځناورو نه یویو قسم جوړه ماته راکړه ، د«ارام

(۱) الاوطاب : جمع وطب . وهو سقاء اللبن ومغضها استخراج الزبد من اللبن بتحريكها (وانظر جامع الاصول: ۵۱۶/۶).

(۲) ارشادالساری: ۴۶۷/۱۱.

(۳) فتح الباری: ۳۴۰/۹.

(۴) ارشادالساری: ۱۷۵/۱۱.

(۵) فتح الباری: ۳۴۱/۹.

.. «اراحه» معنی ده دشبې په وخت کښې ځناور راوستل، «نعماء» د «انعام» مفرد دې. ځناور او وین وغیره ته ونیلې شی. «ثیاب» ډیر، کثیر، بعضو نسخو کښې «نعماء» په کسره دنون ده، د «نعمه» جمع ده. یعنی ماته ئې ډیر نعمتونه راکړي دي (۱) د «رائحه» نه دشبې په وخت کښې راتلونکي ځناور مراد دی.

قوله: وَقَالَ كَلِمَ أَمْرَزَرِعَ وَمِيرَى أَهْلَكَ: وې ونیل، ام زرع ته هم اوخوره او خپلې سخرگنۍ ته ئې هم واستوه.

«میری» دامر حاضر مونث صیغه ده. «مار (ض) میرا» داهل و عیال نان نفقه راوړل. مطلب دادې چه عموماً خاوند دا نه خوښوی چه دده ښځه دې دده دکور سامان خپل دمور پلار کور ته یوسی. لیکن بل خاوند ئې دومره فراخدل ووچه پخپله هم خوره او خپل مور پلار کره هم اولیږه.

قوله: قَالَتْ فَلَوْ جَمَعْتُ كُلَّ شَيْءٍ أَعْطَانِيهِ مَا بَلَغَ أَصْغَرَ آيَةٍ أَبِي زَرْعٍ: ام زرع اوونیل چه دې دویم خاوند ماته څه راکړل که هغه ټول څه راجمع کړم نودا دابو زرع دیو وړوکی لوبښي ته هم نه رسی. (دابو زرع خو خبره څه بله وه).

(دا قصه د اورولونه پس) حضرت نبی کریم ﷺ حضرت عائشه رضی الله عنها ته او فرمائیل چه څه ستا دپاره داسې یم لکه څنگه چه ام زرع دپاره ابو زرع وو. او په دېکښې څه شک دې بلکه حضرت نبی ﷺ خو د حضرت عائشه دپاره ددې هم زیات ثابت شوې دې.

دزیرین بکار او طبرانی روایت کښې دومره اضافه دا هم ده چه «الا انه طلقها ولا اطلقك» ابو زرع خو ام زرع ته طلاق وړکړې وو لیکن څه به طلاق ورنکړم. (۲)

قوله: قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ قَالَ سَعِيدُ بْنُ سَلَمَةَ عَنْ هِشَامٍ وَلَا تُعِيشُ بَيْتَنَا تُعِيشُ قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ وَقَالَ بَعْضُهُمْ قَاتَقَهُمُ بِالْبَيْمِ وَهَذَا أَصَحُّ: ابو عبدالله دامام بخاری رحمه الله کښت دې، هغوی دسعید بن سلمه بن حسام مدنی دتعلیق ذکر کړې دې. د سعید بن سلمه د صحیح بخاری په روایت کښې صرف هم دا یو تعلیق دې (۳) هغوی مذکوره سند سره دهشام نه دجاریه ابی زرع وصف کښې د «ولا تملا» په ځانې د «تعیش» الفاظ نقل کړې شوی دی.

«تعیش» باب تفعل نه د مونث صیغه ده. د «عش الطائر» معنی د مرغو ژاله جوړول، د «ولا تعیش بیتنا تعیشا» معنی ده هغه ځمونه په کور کښې ژاله نه جوړوی، ددې دوه مطلبونه کیدیشی، یو دا چه هغه ځمونه په کور کښې داسې ځسني نه کوی چه دځمونه کور

(۱) فتح الباری: ۴۴۲/۹

(۲) فتح الباری: ۳۴۲/۹، وارشاد الساری: ۴۷۷/۱۱.

(۳) فتح الباری: ۳۴۲/۹.

د مرغی د ژالې په شان معلوم شی ، بلکه کور لره صفا ساتی ، او دویم مطلب د اکیدیشی چه هغه خمون په کور کښې دخان دپاره ژاله نه جوړوی چه په دې کښې زنا او کړی اوبچی ترې پیدا شی ، لکه څنگه چه په ژاله کښې بچی وی بلکه هغه یو ضعیفه وینځه ده او بدکاره او زناکاره نه ده.

حافظ ابن حجر رحمته الله علیه «ولا تعشش» دغین معجمه سره نقل کړې دې ، چه د «عش» نه ماخوذ دې ، اوددې معنی ده کوته اود خالص ضد دې ، اوبه دې صورت کښې مطلب واضح شو چه هغه خمون په کور کښې د کوټې او خیانت نه کار نه اخلی. (۱)

[۴۸۹۴] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا هِشَامُ أَخْبَرَنَا مَعْمَرُ عَنْ الزُّهْرِيِّ عَنْ عُرْوَةَ عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ كَانَ الْحَبَشُ يَلْعَبُونَ بِحِوَارِهِمْ فَسَتَرَنِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَنَا انْظُرُ مَا زِلْتُ انْظُرُ حَتَّى كُنْتُ أَنَا أَنْصَرِفُ فَأَقْدَرُوا قَدْرَ الْجَارِيَةِ الْحَدِيثَةِ الَّتِي تَمْتَعُ اللَّهُو [۳۳۳].

حضرت عائشه رضی الله عنہا فرمائی چه حبشیانو خپلو نیزو سره لوبې کولې ، حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله څه پټه کړم او ما کتل ، ما برابر کتل تر دې پورې چه څه پخپله واپس شوم ، او اندازه اولگوئی ددې جینی کم عمری ، او دلویو چه ډیره دلویو شوقی ده.

«حباب: د: حربة» جمع ده ، نیزې ته وائی ، د احديث ماقبل ډیر خل تیر شوې دې ، په دې ځانې دا د «حسن المعاشرت مع الاهل» لاندې راوړې شو ، یو کم عمره جینی دلویو څومره شوقی وی ، ظاهر دی چه هغې کافی وخته پورې لوبې کتلې ، د حضرت عائشه رضی الله عنہا عمر تقریبا په دې وخت کښې پنځلس کاله وو ، او حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله په حفاظت کښې ئې لوبې کتلې او ترکومې چه پخپله اخوا نه شوه نو حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله هغه اخوا نه کړه. بنځه اجنبی سړی ته دشهوت نه بغیر کتلې شی، (۲)

۳ = باب مَوْعِظَةُ الرَّجُلِ ابْنَتَهُ لِحَالِ زَوْجِهَا

[۴۸۹۵] حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ عَنْ الزُّهْرِيِّ قَالَ أَخْبَرَنِي عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي ثَوْرٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ لَمَّا زِلَ حَرِيصًا عَلَى أَنْ أَسْأَلَ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ عَنْ الْمُرَاتَيْنِ مِنْ أَنْوَاجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اللَّتَيْنِ قَالَ اللَّهُ تَعَالَى إِنَّ تَتَوْبَا إِلَى اللَّهِ فَقَدْ صَغَتْ قُلُوبُكُمَا حَتَّى حَبَرٌ وَحَجَّتْ مَعَهُ وَعَدَلَتْ مَعَهُ بِأَذَاوَةٍ فَنَبَرَزْتُمْ جَاءَ فَسَكَبَتْ عَلَى يَدَيْهِ مِنْهَا فَتَوَضَّأَ فَقُلْتُ لَهُ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ مِنَ الْمُرَاتَانِ مِنْ أَنْوَاجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اللَّتَانِ قَالَ اللَّهُ تَعَالَى إِنَّ تَتَوْبَا إِلَى اللَّهِ فَقَدْ صَغَتْ قُلُوبُكُمَا قَالَ وَاعْتَبَا لَكَ يَا ابْنَ عَبَّاسٍ هُمَا عَائِشَةُ وَحَفْصَةُ ثُمَّ اسْتَبْقَلَ عُمَرَ الْحَدِيثَ يَسْأَلُهُ قَالَ كُنْتُ أَنَا وَجَارِلِي مِنَ الْأَنْصَارِ فِي بَنِي أُمَيَّةَ بْنِ زَيْدٍ وَهُمْ مِنْ عَوَالِي الْمَدِينَةِ وَكُنَّا تَتَنَاقَبُ

(۱) فتح الباری: ۳۳۹/۹.

(۲) اوگوزنی الهدایه . کتاب الکراهه : ۴/ ۴۶۰.

[illegible]

يَا رَسُولَ اللَّهِ لَوْ رَأَيْتَنِي وَكُنْتُ مَعَهُ قُرَيْشٍ لَقَلْبُ النِّسَاءِ قَلْبُنَا قَدِمْنَا قَدِمْنَا الْمَدِينَةَ إِذَا قَوْمٌ تَقْلِبُهُمْ نِسَاءُ وَهُمْ قَتَبَتَهُمُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثُمَّ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ لَوْ رَأَيْتَنِي وَدَخَلْتُ عَلَى حَفْصَةَ فَقُلْتُ لَهَا لَا يَغْرُوكَ إِنْ كَانَتْ جَارَتُكَ أَوْ ضَامِنُكَ وَأَحَبُّ إِلَيَّ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُرِيدُ عَائِشَةَ فَتَبَسَّمَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَبَسُّمَهُ أُخْرَى فَجَلَسْتُ حِينَ رَأَيْتُهُ تَبَسَّمَ فَرَفَعْتُ بَصَرِي فِي بَيْتِهِ فَوَاللَّهِ مَا رَأَيْتُ فِي بَيْتِهِ شَيْئًا يَرُدُّ الْبَصَرَ غَيْرَ هَذِهِ ثَلَاثَةً فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِذَا عَالَ اللَّهُ فَلْيُؤَيِّسَهُ عَلَى امْتِكَ فَإِنَّ فَارِسَ وَالرُّومَ قَدْ وَبَّسَهُ عَلَيْهِمْ وَأَعْطَاوا الدُّنْيَا وَهُمْ لَا يَعْبُدُونَ اللَّهَ فَجَلَسَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَكَانَ مُتَحَكِّمًا فَقَالَ أَوْفَى هَذَا أَلْتِ يَا ابْنَ الْخَطَّابِ إِنْ أُولَئِكَ قَوْمٌ يُعْلُوا طَبَائِبَهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ اسْتَغْفِرْ لِي فَأَعَزَّلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نِسَاءَهُ مِنْ أَجْلِ ذَلِكَ الْحَدِيثِ حِينَ أَفْتَنَتْهُ حَفْصَةُ إِلَى عَائِشَةَ تِسْعًا وَعِشْرِينَ لَيْلَةً وَكَانَ قَالَ مَا أَتَانِي إِحْلِيلٌ عَلَيْهَا شَهْرًا مِنْ شِدَّةٍ مُوجِدَةٍ عَلَيْهِ حِينَ عَاتَيْتُهُ اللَّهَ فَلَمَّا مَضَتْ تِسْعٌ وَعِشْرُونَ لَيْلَةً دَخَلَ عَلَى عَائِشَةَ فَبَدَأَ بِهَا فَقَالَتْ لَهُ عَائِشَةُ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّكَ كُنْتَ قَدْ أَفْتَمْتُ إِنْ لَا تَدْخُلْ عَلَيْنَا شَهْرًا وَأَمَّا أَصْبَحْتَ مِنْ تِسْعٍ وَعِشْرِينَ لَيْلَةً أَعَدَّهَا عَدَا فَقَالَ الشَّهْرُ تِسْعٌ وَعِشْرُونَ لَيْلَةً فَكَانَ ذَلِكَ الشَّهْرُ تِسْعًا وَعِشْرِينَ لَيْلَةً قَالَتْ عَائِشَةُ ثُمَّ انْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى آيَةَ الْخَعْرِ فَبَدَأَ بِأُولَى امْرَأَةٍ مِنْ نِسَائِهِ فَأَخْرَجَتْهُ ثُمَّ خَيْرَ نِسَاءً كُلَّهَا فَقُلْتُ مِثْلَ مَا قَالَتْ عَائِشَةُ

دا حدیث پہ کتاب العلم کنبی مختصر تیر شوې دې ، کتاب المظالم کنبی تفصیلاً تیر شوې دې او په کتاب التفسیر کنبی هم تیر شوې دې.

حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ فرمائی چه ماته مسلسل دا خواہش کیدو چه دحضرت عمر فاروق رضی اللہ عنہ نه دحضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم د هغه دوو ازواجو متعلق تپوس او کړم چه دهغوی متعلق الله تعالی په قران کریم کنبی ﴿إِنْ تَوْبَا إِلَى اللَّهِ فَقَدْ صَغَتْ قُلُوبُكُمَا﴾ ارشاد فرمائیلې دې. تر دې پورې چه حضرت عمر فاروق حج اوکړ او ما هم هغوی سره حج ادا کړو ، واپسې کنبی هغوی په لار کنبی دقضائي حاجت دپاره یو طرفته شو.خه هم یو طرفته شوم ، هغوی چه کله د قضائي حاجت نه فارغ شو او راغلل نومادلو تې نه هغوی ته په لاسونو اوپه وچولې ، او هغوی اودس اوکړو. (په دې موقع) باندې ما هغوی ته اووئیل چه انې امیر المومنین په ازواج مطهرات کنبی هغه کومې ښځې وې چه د هغوی متعلق الله صلی اللہ علیہ وسلم ارشاد فرمائیلې دې چه ﴿إِنْ تَوْبَا إِلَى اللَّهِ فَقَدْ صَغَتْ قُلُوبُكُمَا﴾ حضرت عمر فاروق رضی اللہ عنہ او فرمائیل چه انې ابن عباس رضی اللہ عنہ تالره تعجب دې، (چه تاته داخبر نه ده معلوم) هغه دواړه حضرت عائشه رضی اللہ عنہا و حضرت حفصه رضی اللہ عنہا وې.

بیا حضرت عمر فاروق رضی اللہ عنہ دا حدیث بیان کړو او متوجې شو او وې فرمائیل چه خه او خما یوانصاری گواندې د بنو امیه بن زید (محلّه) کنبی اوسیدو. بنو امیه د مدینې منورې یو طرفته اوسیدل ، مونې به حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم لره نمبر په نمبر راتلو ، یو ورځ به هغه راتلو او یو ورځ به خه . کله چه به خه راتلم نو هغه لره به مې دوحی وغیره خبر راوړو. او کله چه به

هغه راتلو نوداشان به نې کول. مونږ (په مکه مکرمه کښې) په ښځو باندې غالب وو، بیا چه کله مونږ مدينې منورې ته راغلو نو اومو کتل چه ښځې په سرو باندې غالبې دي، (دهغوی په کتلو سره) د انصارو ښځو عادت څمونږ ښځو هم خپلول شروع کړو. یو ورځ زه خپلې ښځې ته په غصه شوم نو هغې هم ماته جواب راکړو، ماته ددې راگزیدل او جواب راکول ښه اونه لگیدل، هغې اووئیل چه په تا باندې دا خبره ولې بدې لگي حالانکه دحضرت نبی کریم ﷺ بیبيانې هم هغوی ته جواب ورکوی. په دوی کښې یو (حضرت حفصه رضی الله عنها) ده، دحضرت نبی کریم ﷺ سره ټوله ورځ تر شپې پورې خبرې نه کوی. دې خبرې څه ډیر پريشانه کړم او ما هغې ته اووئیل چه په دوی کښې چا هم دا سې اوکړل نو هغه محرومه شوه. بیا ما خپلې جامې راوخستې او مدينې منورې ته راغلم او حضرت حفصه رضی الله عنها لره ورغلم. دهغې نه مې تپوس اوکړو چه انې حفصه رضی الله عنها ایا په تاسو کښې څوک ټوله ورځ حضرت نبی کریم ﷺ لره خفه ساتی. وې وئیل چه آو. نو ما اووئیل چه بیا خوتا سړو نا کامه او نامراده شوئې. ایا ته ددې خبرې نه محفوظ نې چه دحضرت نبی کریم ﷺ د خفگان په وجه الله ﷻ خفه شی او ته هلاکه شی؟ گوره دحضرت نبی کریم ﷺ نه ډیره غوښتنه مه کوه اومه هغه ته راگرزه جواب ورکړه اومه حضرت نبی کریم ﷺ لره پرېږده. ستا چه څه ضرورت وی نو هغه څما نه غواړه. او دا خبره دې تا په دهوکه کښې وانچوی چه ستا بن (دجاره نه مراد بن ده) چه ستا نه زیاتې حسینې دي او حضرت نبی کریم ﷺ ته ستا نه زیاتې خوښې دي: (رسول الله ﷺ هغوی ته دمحبت په وجه څه نه وائی نو ته هم په غلط فهمی کښې مه اوسه) ددوی مراد حضرت عائشه رضی الله عنها وه.

حضرت عمر فاروق رضی الله عنه فرمائی چه مونږ خبرې کولې چه غسان نومې بادشاه مونږ سره د جنگ کولو دپاره پخپلو آسونونعلونه وهی (او هغوی لره تیاروی) څما انصاری ملگری د خپل نمبر په ورځ مدينې منورې ته راغلو او دماسختن په وخت کښې مونږ لره راغلو او په زوره زوره نې دروازه اووهله، وې وئیل دلته په کور کښې هغه شته دې؟ څه راوتلم نو وې وئیل چه نن خو یو لویه حادثه اوشوه، ما اووئیل چه څه اشو، آیا غسان راغلو څه؟ وې وئیل چه نه بلکه ددې نه هم زیاته حادثه اوشوه. حضرت نبی کریم ﷺ خپلو ټولو بیبيانو ته طلاق ورکړې دې، ما اووئیل حفصه ناکام او نامراده شوه. خیال راتلو چه دا واقعه به نزدې کیږي. نو ما خپلې جامې راواخستې او (مدينې منورې ته راغلم) او حضرت نبی کریم ﷺ پسې مې دسحر مونځ اوکړو بیا (د مونځ نه پس) حضرت نبی کریم ﷺ خپلې بالاخانې ته داخل شواو گوشه نشین شو. څه حضرت حفصه رضی الله عنها لره راغلم او چه اومې کتل نو هغې ژړل، ما اووئیل چه ته ولې ژاړې آیا ما ته نه وې ویرولې، آیا حضرت نبی کریم ﷺ ازواج مطهرات ته طلاق ورکړې دې، هغې اووئیل چه پته نشته دې، حضرت نبی کریم ﷺ دلته په کمره کښې گوشه نشین دې. څه دهغه خانې نه راووتلم او (مسجدنبوی رضی الله عنه) کښې منبرته راغلم نو ددې نه گیر چاپېره یو ډله ناسته وه او ددې بعضو کسانو ژړل. څه دوی سره لږ ساعت کښیناستم، بیا په ماباندې څما احساس غالب شو نو څه هغه کمرې طرفته لاړم چه په هغې کښې حضرت نبی کریم ﷺ وو او دحضرت نبی کریم ﷺ تور غلام ته مې اووئیل چه د حضرت عمر فاروق رضی الله عنه دپاره اجازت اوغواړه. غلام دننه لاړ او حضرت نبی کریم ﷺ سره خبره اوکړه،

بیا واپس راغلو او وی وئیل چه ما حضرت نبی کریم ﷺ سره خبره اوکړه اوستاسو ذکر مې اوکړو خو حضرت نبی کریم ﷺ خاموش پاتې شو. نو څه واپس منبر ته راغلم او هغه جماعت سره دوباره کيښناستم لیکن څما احساس بیا په ما باندې غالب شو او څه راغلم او غلام ته مې اوئیل د حضرت عمر ﷺ دپاره اجازت اوغواړه. هغه دننه لاړو او واپس راغلو او وی وئیل چه ما حضرت نبی کریم ﷺ ته ستاسو ذکر اوکړو خو حضرت نبی کریم ﷺ خاموش پاتې شو. بیا واپس راغلم او منبر والوسره کيښناستم لیکن څما احساس بیا په ما غالب شو. نو څه بیا غلام لره ورغلم او ورته مې اوئیل چه د حضرت عمر فاروق ﷺ دپاره اجازت اوغواړه، هغه دننه لاړو او واپس راغلو او وی وئیل چه ما حضرت نبی کریم ﷺ ته اوفرمائیل خو هغوی خاموش پاتې شو. هرکله چه څه واپس شوم نو حضرت عمر ﷺ فرمائی چه غلام څه راوبللم او وی وئیل چه حضرت نبی کریم ﷺ تاسو ته اجازت درکړو، نو څه حضرت نبی کریم ﷺ لره ورغلم نو څه گورم چه حضرت نبی کریم ﷺ (د کهجورو د پوستکو) جوړ شوی پوزکی باندې ملاست دی، او ددې پوزکی په مینځ کښې څه بستره نه وه، د پوزکی پوستکو د حضرت نبی کریم ﷺ په ملا مبارکه کښې نښې جوړې کړې وې. دچمرې په تکیه باندې حضرت نبی کریم ﷺ تکیه لگولې وه چه دهغه د کهجورو پوستکو نه ډکه وه.

نوما حضرت نبی کریم ﷺ ته سلام اوکړو او بیا مې ورته په ولاړه ولاړه اوئیل چه یارسول الله ﷺ آیا تاسو خپلو بیبیانو ته طلاق ورکړې دې؟ حضرت نبی کریم ﷺ نظر پورته کړو او وی فرمائیل چه نه. ما اوئیل الله اکبر. بیا ما مانوسه کولو دپاره په ولاړه ولاړه اوئیل چه یارسول الله کاش چه تاسو څما خبرې طرفته التفات او فرمائې. مونږ قریشی خلق به په ښخو باندې غالب وو، کله چه مونږ مدینې منورې ته راغلو نو مونږ اوکتل چه ددې په قوم باندې ددې ځانې ښځې غالب دی. څما په دومره خبره آوریډوسره حضرت نبی کریم ﷺ مسکې شو. بیا ما اوئیل چه څه حضرت حفصه ﷺ لره ورغلم او ما ورته اوئیل چه ته دخپلې بڼې (دجاره نه مراد بن ده) حالت باندې دهوکه مه خوره. چونکه هغه ستانه زیاته حسینیه او حضرت نبی کریم ﷺ ته زیاته خوښه ده. د حضرت عمر فاروق ﷺ مراد حضرت عائشه ﷺ وه. نو حضرت نبی کریم ﷺ په دې آوریډو بیا مسکې شو. ما چه کله حضرت نبی کریم ﷺ په خدا اولیدل نو کيښناستم. ماددوی په کمره باندې نظر واچولونو د دریو چمرو نه علاوه په کمره کښې څه داسې خیز نه وو چه نظر پرې واپس شوې وې نوما اوئیل چه یارسو الله ﷺ دالله تعالی نه دعا اوکړئې چه ستاسو په امت باندې فراخی راولی. ځکه چه فارس او روم باندې فراخی شویده. او هغوی ته د دنیا دولت ورکړې شوې دې. حالانکه د الله ﷻ عبادت نه کوی. حضرت نبی کریم ﷺ تکیه لگولې وه او څما دخبرې په آوریډو کيښناستل او وی فرمائیل چه:

«أَتَى هَذَا أَنتَ يَا ابْنَ الْخَطَابِ إِنَّ أَوْلَيْكَ قَوْمٌ عَجَلُوا طَبَقَاتِهِمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا»

اټي عمر بن الخطاب آیا ته په دې خیال کښې نې چه بیشکه داسې خلقو کښې چه دوی ته په دنیا کښې ددوی خوښ خیزونه اوښه خیزونه ورکړې شوی دی.

نوما اوونیل چه یارسول الله ﷺ خما دپاره مغفرت اوغوانی ، (چه ما داشان نامناسبه درخواست اوکرو) نو حضرت نبی کریم ﷺ دخپلو بییانو نه ددې خبرې په وجه چه کوم حضرت حفصه رضی الله عنہا دحضرت عائشه رضی الله عنہا مخکنې ظاهره کړې وه یو کم دیرش (۲۹) ورځې بیل وو. حضرت نبی کریم ﷺ د خپلو بیبیانوسره د خفگان په وجه فرمائیلی وو " چه څه به یو میاشت پورې دوی لره نه ورځم " .

بیا چه کله یوکم دیرش ورځې تیرې شوې نو حضرت نبی کریم ﷺ حضرت عائشه رضی الله عنہا لره راغلو اوددوی نه نې شروع اوکړه نو حضرت عائشه رضی الله عنہا اوفرمائیل چه یارسول الله ﷺ تاسو خو قسم خوړلې وو چه تاسوبه یو میاشت پورې مونږ لره نه راځئ ، اوس خولا یوکم دیرشمه ورځ ده څه نې شمیرم. حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه میاشت د یوکم دیرشو ورځو هم وی. هغه میاشت دیوکم دیرشووه.

حضرت عائشه رضی الله عنہا اوفرمائیل چه بیا الله ﷻ د تخیر آیت نازل اوفرمائیلو او په خپلو بیبیانوکښې نې دتولو نه مخکښې خما نه شروع اوکړه. نو ما حضرت نبی کریم ﷺ غوره کړو ، نو بیا حضرت نبی کریم ﷺ خپلو ټولو بیبیانو ته اختیار کړو اوتولو هغه اوونیل چه څه حضرت عائشه رضی الله عنہا وئیلی وو.

قوله: وَعَدَلْتُ مَعَهُ يَادَاؤَةَ فَتَبَرَّزَ: عدل یعنی دوی ﷺ د لارې نه یو طرفته شو. ما هم لوټه واخستله او یو طرفته شوم، دوی د براز دپاره لارې (تبرزای خرب وذهب للبراز اداوة) لوټه. د اوبو لوبنې (۱)

په «واعجب» کښې دوه اقواله دی، یو دا چه واعجا تنوین سره اسم فعل په معنی د «أتعجب» ده لکه «واها» اسم فعل دې په معنی څومره ښکلې دې. دویم قول دادې چه بغیر د تنوین نه ، واعجبا» دې اصل کښې دا «واعجی» دې یاء نې تخفیفاً الف سره بدله کړې ده لکه «الهفا» یا «أسفان» او یاد «حسنا» الفاظ. (۲)

علامه زمخشری فرمائی چه داسې معلومیږي چه حضرت عمر فاروق رضی الله عنہ دا الفاظ د ناخوښۍ په طور وئیلې دي. د حضرت ابن عباس رضی الله عنهما سوال دوی ته خوښ نه وو، د ابن شهاب زهري هم دا خیال دې ، په صحیح مسلم کښې دي «قال الزهري: والله ما سأله عنه ولم يكتبه» (۳) علامه قرطبي ﷺ ددې الفاظو نه دناخوښۍ دا مفهوم لرې گنځي. (۴) او حقیقت هم دادې چه حضرت عمر فاروق رضی الله عنهما د الفاظ د ناخوښۍ د اظهار دپاره نه وو وئیلی بلکه د تعجب په طور

(۱) واصل تبرزمن البراز وهو موضح الخالي البارز غن البيوت ثم اطلق على نفس الفعل (فتح الباری: ۳۴۸/۹)

(۲) ارشاد الساری: ۴۸۰/۱۱.

(۳) صحیح مسلم : ۱/ وفتح الباری: ۳۴۹/۹.

(۴) فتح الباری: ۳۴۹/۹.

نی و نیلی دی چه ته دومره نونی عالم نی او دا واقعه تاته معلوم نهده . نو د کتاب التفسیر په روایت کښې د حضرت ابن عباس رضی الله عنهما قول منقول دې چه هغوی حضرت عمر فاروق رضی الله عنه ته اوونیل «والله ان كنت لأريد أن أسالك عن هذا منذ سنة فما أستطيع هبة لك» نو حضرت عمر فاروق رضی الله عنه او فرمائیل چه «فلا تفعل ما قننت أن عندی من علم فأسألك فان كان ل علم عبرته عبرك به» (۱) ددې نه معلومیږی چه د حضرت ابن عباس رضی الله عنهما سوال په حضرت عمر فاروق رضی الله عنه باندې خراب نه وولگیدلې.

قوله: كُنْتُ أَنَا وَجَارِلِي مِنْ الْأَنْصَارِ : حضرت عمر فاروق رضی الله عنه دهغه گواندې نوم بعضو حضراتو عتبان بن مالك خودې دې . لیکن حافظ ابن حجر رحمته الله فرمائی چه دده نوم اسود بن خولی بن عبدالله دې . (۲)

قوله: مِنْ عَوَالِي الْمَدِينَةِ : «عوال» «عالیه» جمع ده ددې نه مدینې ته نزدې مشرق طرفته کلی مراد دی . (۳)

قوله: تَتَنَاقَبُ النَّزُولُ : «تناوب» یو څیز نمبر په نمبر کول . نوبت په نوبت کول .
قوله: فَصَحِيتُ عَلَى امْرَأَتِي : «صحب» (س) صحبا» چغې وهل . په بعضو نسخو کښې «صحب» سین سره دې . د دواړو یو معنی ده . (۴)

قوله: لَا تَسْتَكَثِرُ النَّبِيُّ ﷺ أَيْ لَا تَطْلُبِي مِنْهُ الْكَثِيرَ : «غسان» قبیله غسان مراد دې چه ددې د سردار او دیاد شاه نو حارث بن ابی ثمر وو . (۵)

«تعمل الخيل» «تعمل» باب افعال نه دې . آسونو ته نعلونه لگول .
«ثم هو» حمزه استغنا میه دې . «ثم» ظرف مکان دې . یعنی آیا په کور کښې حضرت عمر فاروق رضی الله عنه شته دې .

«وشك» افعال مقاربه کښې دې . «جَعَفْتُ عَلَى يَتَايَا» ما خپلې جامې انغښتي ، جمع مې کړې . په کور کښې سړی سره مختصر لباس وی . خادر وغیره ایږدی . مطلب دادې چه خادر وغیره ما واغوستلو او روان شوم .

«مُشَاهِدَةً» کمره . بالا خانه «لِفَلَامِرْلَه أَسْوَدَ» ددې غلام نوم رباح لیکلې شوی دې . (۷)

(۱) اوگوری صحیح بخاری . کتاب التفسیر . سوره التحريم : ۱۸۶۶/۴ . رقم الحديث : ۴۶۲۹ .

(۲) فتح الباری : ۳۵۰/۹ .

(۳) فتح الباری : ۳۵۰/۳ .

(۴) فتح الباری : ۳۵۱/۹ .

(۵) ارشاد الساری : ۴۸۱/۱۱ .

(۶) ارشاد الساری : ۴۸۱/۱۱ .

(۷) فتح الباری : ۴۵۸/۹ .

قوله: فَإِذَا هُوَ مُضْطَجِعٌ عَلَى رِمَالٍ حَصِيرٍ: یعنی په جوړ شوی پوزکی باندې ملاست وو، هېڅ بستره پرې نه وه، ددې وجې پوزکی د حضرت نبی کریم ﷺ په ملا مبارکه کښې نښې جوړې کړې وې.

په دې حدیث کښې د «رمال» الفاظ تشریح کوی او علامه ابن اثیر لیکي چه:

«الرمال ما رمل ای نسج یقال رمل الصید ورامله فهو مرمول ومرمل، قال الرمشمی: وظیفة الطام والرامک لما حطم ورمک وقال غیره: الرمال جمع رمل یعنی مرمول کخلق الله بعضی مخلوقه والبراد انه کان السیرقد نسج وجهه بالسعف ولم یکن علی السیر وطم سوی الحصیر» (۱)

او حافظ ابن حجر لیکي، «رمال: بکس، الرامد وقد تسم .. تقول رملت الصید وراملته اذا لجمته وصید مرمول ای منسوج والبراد هنان سیرة کان مرمولا بهایرمل به الحصیر» (۲)

قوله: وَسَادَةٍ مِنْ أَدَمٍ حَشَوَهَا لَيْفٌ: د چمرې تکیه چه په هغې کښې دننه دکه جوړو پوستکی وی، «لیف» د کهجورې پوستکی «حشو» نه دتکیه کپړه کښې چه کوم اضافی خیز مالوچ وغیره دکوی هغه ترې مراد دې.

قوله: فَقُلْتُ اللَّهُ أَكْبَرُ: دا وئیل یا خوتعجب په طور وو، دامام بخاری رحمه الله هم دا رانې ده او هغوی ابواب الادب ص ۹۸ باندې یو ترجمه قائم کړې ده، دهغې نه ددې وضاحت کیږي. دبعضو شراح خیال دې چه حضرت عمر فاروق رحمه الله دا الفاظ په طور دشکر په ادا کړل چه حضرت محمد ﷺ طلاق نه دي ورکړې. دا دالله تعالی لونی کرم دې. که تاسو طلاق ورکړې وې نو دحضرت عمر فاروق رحمه الله لور ته به هم طلاق شوې وې. (۳)

قوله: وقال عبيد بن حنن سمع ابن عباس عن عمر فقال اعتزل النبي
ازواجه: دا نې په مینځ کښې د عبيد بن حنین تعلیق ذکر کړو، په دې تعلیق کښې د «طلق» په ځانې (د اعتزل) کلمه ده، کتاب التفسیر کښې دې تعلیق لره امام موصوف موصلاً نقل کړې دې. (۵)

مخکښې حدیث «فقلت خابت حفصة وخسرت ..» دا سند باب سره متعلق دې او موصول دې. د مخکښې حدیث تسلسل دې. په مینځ کښې دعبید بن حنین جمله معترضه په طور ذکر شوې ده. ددې تعلیق ذکر کولو سره دامام بخاری رحمه الله مقصد دادې چه د«طلق»

(۱) اوگوری النهایه لابن الاثیر: ۲/۲۶۵.

(۲) فتح الباری: ۳۵۸/۹.

(۳) اوگوری صحیح بخاری، کتاب الادب باب التکبیر والتسبیح عند التعجب.

(۴) ۳۵۹/۹.

(۵) اوگوری صحیح بخاری کتاب التفسیر سوره التحریم: ۴/۱۸۶۶، رقم الحدیث: ۴۶۲۹.

په لفظ باندې ټول روایات متفق نه دي ، په بعضو کښې «طلق» او بعضو کښې «اعتزل» لفظ دي . که د «طلق» لفظ لره درست تسلیم کړې شی نو په دې صورت کښې به ددې انصاري باره کښې وئیلې شي چه دې د منافقانو د پروښګندوي نه متاثر شوې وو . حضرت نبی کریم ﷺ ګوشه نشین شوې وو ، اهل نفاق دا بې سره بې پښو خبره مشهوره کړه چه حضرت نبی کریم ﷺ طلاق ورکړې ده او خلقودا نقل کړه ، (۱)

قوله: ثُمَّ قُلْتُ وَأَنَا قَابِلٌ مُّسْتَأْنَسٌ : یعنی بیا ماوونیل چه ، په دې حال کښې چه څه ولاړ اوم مانوس کیدم ، «أَسْتَأْنَسُ» دا ماقبل نه حال دې ، علامه قرطبي رحمه فرماني . چه دامحل استفهام دې ، اصل کښې «أَسْتَأْنَسُ» دې یوهمه تخفیفاً حذف کړې شوې دې . یعنی آیاخه مانوس کیدي شم اوخبره کولې شم ، لیکن رومبی معنی ظاهر ده . (۲)

قوله: غَيْرُ أَهْبَةٍ ثَلَاثَةٍ : «أهبة» دهمزه اوباء فتحه سره» دا «اهاب» نه خلاف قیاس جمع دي ، (۳) چمړې ته وئیلې شي .

قوله: مِنْ شِدَّةٍ مُّوجِدَةٍ عَلَيْهِ : موجدة : غضب ، غصه . ددې حدیث به آخر کښې دي چه حضرت نبی کریم ﷺ دهغه خبرې په وجه خفه شو او دبیبیانو نه بیل شوې وو چه کومه خبره حضرت حفصه رضی الله عنهما حضرت عائشه رضی الله عنهما په مخکښې ظاهر کړې وه ، هغه څه خبره وه؟ ددې متعلق تفصیل د سورة تحریم په تفسیر کښې تیر شوې دي . (۴) هغه ځانې کښې دي اوکتلې شي .

دحدیث مناسبت ترجمه الباب سره واضح دي چه دې کښې حضرت عمر فاروق رضی الله عنهما خپلې لور حضرت حفصه رضی الله عنهما ته نصیحت کړې وو .

۸۳ = بَابُ صَوْمِ الْمَرْأَةِ يَأْذُنُ زَوْجَهَا تَطَوُّعًا

[۴۸۹۶] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مُقَاتِلٍ أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ عَنْ هَمَامِ بْنِ مَنِيْعٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا تَصُومُ الْمَرْأَةُ وَتَعْلَمُ أَنَّهَا لَا يَأْذُنُ [۴۸۹۹: ر]

بنخه د خاوند داجازت نه بغیر نفلی روژه نیولې شي ، امام بخاری رحمه په ترجمه الباب کښې هېڅ حکم نه دي لکولې ، البته ددې لاندې چه کوم حدیث ذکر کړې دي ، دهغې نه عدم جواز معلومېږي .

د تطوع قید ئې په دې وجه اولګولوچه په فرض روژه کښې د خاوند اجازت ضروري نه وي ، نفلی روژه کښې البته بنخه ددې مکلف دهچه هغه د خاوند نه اجازت واخلې او روژه اونیسې (۵)

(۱) فتح الباری: ۳۵۵/۹.

(۲) فتح الباری: ۳۵۹/۹.

(۳) فتح الباری: ۳۶۰/۹.

(۴) اوګورن کشف الباری: کتاب التفسیر صفحه: ۶۸۴.

(۵) الابواب والتراجم: ۷۴/۲.

دخاوند داجازت نه بغیر که ښځه نفلی روژه اونیسی نو اکثر و دې ته حرام اوبعضو ورته مکروه و نیلې ده. امام نووی رحمته الله دحرمت قول ته او مهلب مکروه تنزیهی قول ته ترجیح ورکړې ده. البته دروژه نیولو نه پسر روژه معتبره اوصحیح وی. لیکن ښځه به گنهاره وی او ددې د قبولیت معامله الله عز و جله سره ده. (۱)

په سند کښې عبدالله نه عبدالله بن مبارک مراد دې، حدیث کښې دی که دښځې خاوند حاضر وی نو هغه به روژه نه نیسی خو دده نه به اجازت اخلی.

البته که خاوند په سفر باندې دې یا داشان بیمار دې چه هغه دښځې نه استمتاع نشي حاصلولې نو په داسې صورت کښې هغه روژه نیولې شي، که هغه دسفر نه راشي او ښځه روژه داره وه نو هغه دده دپاره روژه فاسدولې شي. او په دې کښې هیڅ قسمه کراحت نشته دې. (۲)

۸۵ = بَابُ إِذَا بَاتَتْ الْمَرْأَةُ مَهَا جِرَةً فِرَاشِ زَوْجِهَا

[۴۸۹۷] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي عَدِيٍّ عَنْ شُعْبَةَ عَنْ سُلَيْمَانَ عَنْ أَبِي حَازِمٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِذَا دَعَا الرَّجُلُ امْرَأَتَهُ إِلَى فِرَاشِهِ فَبَاتَتْ أَنْ تَحْبِيَ أَلْعَنَتْهَا الْمَلَائِكَةُ حَتَّى تُصْبِحَ
[۴۸۹۸] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَرَفَةَ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ قَتَادَةَ عَنْ زُرَّارَةَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا بَاتَتْ الْمَرْأَةُ مَهَا جِرَةً فِرَاشِ زَوْجِهَا أَلْعَنَتْهَا الْمَلَائِكَةُ حَتَّى تَرْجِعَ [۳: ۲۵].

مطلب دادې چه خاوند کله ښځه د جماع دپاره رابلی او هغه بغیر د څه عذر نه نه راځي نوملارک په دې باندې ترصبا پورې لعنت وائی، او خاوند چه د خفگان په حالت کښې شپه تیره کړی.

په دویم روایت کښې دی چه فرښتې په دې باندې لعنت وائی تر دې پورې چه هغه ښځه (خاوند لره دپربښودلونه) رجوع اوکړی.

۸۶ = بَابُ لَا تَأْذَنُ الْمَرْأَةُ فِي بَيْتِ زَوْجِهَا لِأَحَدٍ إِلَّا بِإِذْنِهِ

امام بخاری رحمته الله دا وئیل غواړی چه ښځې لره دا جائز نه دی چه دخاوند داجازت نه بغیر دخپل خاوند کور ته څوک راوولی، که هغه ددې رشته دارولې نه وی.

دحضرات مالک په نیز دښځې پلار او رور ددې کور ته داخلیدیشی بغیر داجازت نه. ددوی دپاره اجازت ضروری نه دې. هغه په دلیل کښې د صلة الرحم روایات پیش کوی. وائی چه ددوی په منع کولو سره به قطع رحمی لازم رازی او حالانکه صله رحمی واجب او ضروری ده. (۳)

(۱) فتح الباری: ۳۶۹/۹.

(۲) فتح الباری: ۳۶۹/۹.

(۳) الابواب والتراجم: ۷۴/۲.

دحضرات حنفیه په دې مسئله کېنې درې اقواله دي.

① یو قول د مطلقاً ممانعت دې یعنی هیڅوک هم د خاوند د اجازت نه بغیر کور ته راوستل صحیح نه دی.

② دویم قول دادې چه درشته دارانو دخول بغیر د اجازت نه ممنوع نه دی ، البته ډیر ساعت ناستې او اوږدې خبرې اترې کول ممنوع دی.

③ اودریم قول دادې چه د ښځې مور پلار د دې د خاوند د اجازت نه بغیر په هفته کېنې یو ورځ راتلې شی ، خاوند ته حق نشته چه دوی منع کړي . داشان که مور پلار کره ښځه په هفته کېنې یو ځل تلل غواړي نو ددې دپاره هم اجازت دې ، البته نورو رشته دارو کره په کال کېنې یو ځل اجازت دې د خاوند د اجازت نه بغیر . (۱)

[۴۸۹۹] حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ حَدَّثَنَا أَبُو الزِّنَادِ عَنْ الْأَعْرَجِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَا يَحِلُّ لِلْمَرْأَةِ أَنْ تَصُومَ وَنُفْسُهَا شَاهِدٌ إِلَّا بِإِذْنِهِ وَلَا تَأْدَنَ فِي بَيْتِهِ إِلَّا بِإِذْنِهِ وَمَا انْفَقَتْ مِنْ نَفَقَةٍ عَنْ غَيْرِ امْرَأَةٍ فَإِنَّهُ يُؤَدَّى إِلَيْهِ شَطْرُهُ وَرَوَاهُ أَبُو الزِّنَادِ ابْنُ سَاعَةَ عَنْ مُوسَى عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ فِي الصَّوْمِ .

قوله: وَمَا انْفَقَتْ مِنْ نَفَقَةٍ عَنْ غَيْرِ امْرَأَةٍ فَإِنَّهُ يُؤَدَّى إِلَيْهِ شَطْرُهُ: ښځې که د خاوند د اجازت نه بغیر دده د مال او گټه څه خرچ کړل نو دده نیمه حصه به خاوند ته ملاوړېږي . یعنی د نیمې ثواب به خاوند ته ملاوړېږي .

مطلب دادې چه خاوند مالک دې ، ، د ملک په وجه ده ته به نیمه حصه ثواب ملاوړېږي ، او که ښځې په اتفاق باندې خرچ کړو نو د اتفاق په وجه به نیمه حصه ثواب ښځې ته ملاوړېږي . لیکن دا په دې صورت کېنې دی چه خاوند ورته د دومره مقدار اجازت نه وو کړې صراحتاً لیکن عرفاً دومره مقدار د خرچ کولو ښځه مجاز وی . یا دادې چه د خرچ کولو په وخت کېنې نې صراحتاً اجازت نه وی ورکړې ، لیکن سابق نه ئې دې ته اجازت ورکړې وی ، نو داسې صورت کېنې که ښځه د مال دومره حصه دخیر په لار کېنې خرچ کړي نو ددې ثواب به نیم خاوند ته ملاوړېږي . ځکه چه هغه دده گټه وه ، او چونکه اتفاق ښځې کړې دې نو ددې وجې نیم ثواب په ښځې ته ملاوړېږي حدیث کېنې دی چه «عن غیر امره» نه «عن غیر امره الصریح» مراد دی یعنی صریح اجازت د اتفاق په وخت کېنې نه وی ، او «امر صریح» مخکېنې اجازت یا عرفی اجازت منافی نه وی .

لیکن که ښځه د خاوند په مال کېنې دده د اجازت نه بغیر دومره مقدار خرچ کړي چه دې ته دهغې عرفاً اجازت نه وو او نه ورته خاوند د سابق نه اجازت ورکړې وو نو د اجازت نه دی ، داسې صورت کېنې به ښځې ته ثواب نه ملاوړېږي بلکه گنهنگاره به وی . (۲)

(۱) مذکورده درې واړه اقوال اوگورئ: الهدایة ، کتاب الطلاق ، باب النفقة ، ۱۸/۲ ، صاحب هدایه آخری قول لره مفتی به گنولې دې .
(۲) اوگورئ فتح الباری: ۳۷۰/۹ .

قوله: وَرَوَاهُ أَبُو الزِّنَادِ أَيْضًا عَنْ مُوسَى عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ فِي الصُّومِ:

مقصد دادی چه روایت باب چه د «شعیب من ابی الزناد من الاعمش» د طریق نه دی. په دریو احکامو باندې مشتمل دی. ① اذن زوج نه بغیر دصوم حکم ② اذن زوج نه بغیر د دخول بیت حکم ③ او امر صریح نه بغیر دانفاق حکم. امام بخاری رحمته الله مذکور د تعلیق لره ذکر کړې او اشاره ئې اوکړو چه ابو الزناد یو بل سند «من موسی عن ابیه» طریق سره هم یو روایت نقل کړی او په دېکښې درې احکامونه صرف دصوم والا حکم مذکور دی چه ښځه دځاوند داجازت نه بغیر روژه نشی نیولې.

په تعلیق کښې موسی نه موسی بن ابی عثمان مراد دی. دده دپلار نوم تیان یا عمران دی. او دده کنیت عثمان دی، بخاری کښې دده صرف یو تعلیق دی، په بل ځانې کښې دده ذکر نشته دی. (۱)

دا تعلیق امام احمد اونسانی وغیره موصولاً نقل کړې دی. (۲)

باب

[۴۹۰] حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا اِسْمَاعِيلُ اَخْبَرَنَا التَّيْمِيُّ عَنْ ابِي عُثْمَانَ عَنْ اِسَامَةَ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ قُتِبْتُ عَلَى بَابِ الْجَنَّةِ فَكَانَ عَامَةً مِنْ دَخَلَهَا الْمَسَاكِينُ وَاصْحَابُ الْجِدِّ فَنُحِبُّوهُنَّ غَيْرَ اَنْ اصْحَابَ النَّارِ قَدْ اَمَرُوا بِهِمْ اِلَى النَّارِ وَقُتِبْتُ عَلَى بَابِ النَّارِ قَدْ اَعَامَهُ مِنْ دَخَلَهَا الْبُخَّسَاءُ [ر: ۱۸۸۱].

حضرت نبی کریم صلی الله علیه و سلم فرمائی چه څه به دجنت په دروازه باندې ولاړ یم او عام طور به جنت کښې داخلیدو والا مساکین وی، او اغنیاء او مالدار به حساب کتاب کښې گیر وی. لیکن داصحاب النار دپاره به نار ته د بوتلو حکم شوې وی. اوڅه به ددوزخ په دروازه ولاړ یم او په دوزخ کښې به عام طور سره ښځې داخلېږی.

دترمذی په یو روایت کښې رازی چه فقراء به نصف یوم مخکښې د اغنیاء نه جنت ته داخلېږی. او دآخرت ورځ زرو کالو ده، لهذا هغوی به پنځه سوه کاله مخکښې جنت ته داخلېږی. (۳)

سفیان بن عیینه نه نقل شوی دی چه په اصل کښې اغنیاء به خپلې دروازې پرېږدی او غلطي سره به د فقراء دروازې ته راشی. دوی به بیا خپلې دروازې ته بوتلي شی. دا فاصله به پنځه سوه کاله وی، ددې وجې به جنت ته داخلیدو کښې به دوی ته پنځه سوه کاله اولږی. (۴)

(۱) عمده القاری: ۱۸۶/۲۰.

(۲) عمده القاری: ۱۸۶/۲۰.

(۳) اوگوری سنن ترمذی. وفیض الباری: ۴/۴۰/۴.

(۴) البدرالساری: ۴/۳۰۳. وقوت المغتذی: ۶۱/۲.

فَقَالَ ابْنُ التَّمَمِ وَالْقَمَرُ ابْتَيَانِ مِنْ آيَاتِ اللَّهِ لَا يَخْلِفَانِ لِمَوْتِ أَحَدٍ وَلَا لِحَيَاتِهِ قَالُوا رَأَيْتُمْ ذَلِكَ فَأَذْكُرُوا اللَّهَ قَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ رَأَيْنَاكَ تَنَاقَلْتَ شَيْئًا فِي مَقَامِكَ هَذَا ثُمَّ رَأَيْنَاكَ تَكْفِكُفْتَ فَقَالَ ابْنُ رَأَيْتُ الْجَنَّةَ أَرَأَيْتُ الْجَنَّةَ فَتَنَاوَلْتُ مِنْهَا عَنُقُودًا وَلَوْ أَخَذْتُهَا لَا كُتْمُ مِنْهُ مَا بَقِيَ الدُّنْيَا وَرَأَيْتُ النَّارَ فَلَمَّا أَرَكَا الْيَوْمَ مَنَظَرًا قَطُّ وَرَأَيْتُ أَكْثَرَ أَهْلِهَا النِّسَاءَ قَالُوا لِمَ يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ يَكْفُرْنَ قِيلَ يَكْفُرْنَ بِاللَّهِ قَالَ يَكْفُرْنَ الْعَشِيرَ وَيَكْفُرْنَ الْإِحْسَانَ لَوْ أَحْسَنَ إِلَى أَحَدَاهُنَّ الدَّهْرُ لَمَرَّتْ مِنْكَ شَيْئًا قَالَتْ مَا رَأَيْتُ مِنْكَ خَيْرًا قَطُّ [٢٩: ر].

[٢٩٠: ٢] حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَهْثَمٍ حَدَّثَنَا عَوْفٌ عَنْ أَبِي رَجَاءٍ عَنْ عِمْرَانَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ أَطْلَعْتُ فِي الْجَنَّةِ فَرَأَيْتُ أَكْثَرَ أَهْلِهَا الْفُقَرَاءَ وَأَطْلَعْتُ فِي النَّارِ فَرَأَيْتُ أَكْثَرَ أَهْلِهَا النِّسَاءَ تَابِعَهُ أَيُّوبُ وَسَلَّمَ بْنُ زَيْدٍ [٣٠٩: ر].

د «عشیر» دوه معنی دی یو دزوج او بله دملگری ، نو ابو عبیده دقران پاک دآیت «دلیس السؤل ولیس العشر» کښې د «عشیر» معنی خلیط بیان کړې ده . (١)

دامام بخاری رحمه الله مقصد دادې چه دخاوند نافرماني کول ممنوع دی .

نوامام بخاری رحمه الله چه کوم حدیث بیان فرمائیلې دې ، ددې په آخر کښې دی چه ما جهنم اوکتلو چه په دې کښې ښخې ډیرې وې . حضرات صحابه کرام رحمه الله ددې وجه اوپوښتله . نو

حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه «بکفرهن» ددوی دکفر په وجه . صحابه کرام تپوس کوی «یکفرن بالله» آیا دوی به د الله ﷻ نه انکار کوی . نو حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل

«یکفرن العشير ، ویکفرن الاحسان» دخاوند نافرماني کوی ، داحسان ناشکری کوی ، که تاسو دوی سره ټول عمر ښیگره کوئی اوبیا تاسو څه خبره ددې د طبیعت خلاف اوکړه نو وائی چه ما هېڅله ستاسو دلایسه څه ښیگره اونه لیده . اوظاهر دی چه دا ناشکری ده د خاوند او ښیگرې او احسان هم او ددوی دناشکری به دوی لره جهنم ته دتلو سبب وی .

مولانا انورشاه کشمیری رحمه الله فرمائی چه په جهنم کښې د ښځو دکثرت دامشاهده کلیه نه ده بلکه دا یو جزئی مشاهده ده . یعنی چه کوم وخت کښې چه دوی مشاهده اوکړه نو په هغه وخت کښې دښځو کثرت وو . ددې نه دا لازم نه دی چه په جهنم کښې همیشه به دښځو کثرت وی . نو فیض الباری کښې دی چه :

«وقد مر من ان مشاهدته تلك ليست كلية بل مشاهد جزئية تقتصر على هذا الحال فقط ويبدو ما عند البخاري في الغسقة الآية : ٣٨٣ ، طبع الهند ، اطلعت في الجنة فرأيت أكثر أهلها الفقراء واطلعت في النار فرأيت أكثر أهلها النساء ففيه اشعار بانها مشاهدة اذ ذاك ، لو أراد الضابط الكلية لقال : الرجال بدل الفقراء ليستقيم تقابله بالنساء ولكنه ذكر الفقراء من جانب وذكر النساء من جانب فظهر انه لم يريد بيان الضابط» (٢)

د باب رومې حديث ابواب الكسوف كېنې تير شوې دې. او په هغه ځانې كېنې په دې باندې بحث شوې دې. (۱)
د دويم حديث په آخر كېنې دى چه :

قوله: تابعه ايوب وسلم بن زهير: يعنى ايوب او سلم بن زهير دعوف چه د ابورجاء نه نقل كوي متابعت كوي.

د ايوب متابعت لره امام نسائي او سلم بن زهير روايت لره امام بخارى رحمهما الله صفة الجنة كېنې موصولاً نقل كړې دې. (۲)

۸۸ = باب لِرُؤُوجِكَ عَلَيْكَ حَقٌّ قَالَهُ أَبُو جُحَيْفَةَ

عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ [ر: ۱۸۶۷].

د ابوجحفه رحمته الله تعليق لره امام بخارى رحمته الله په كتاب الصوم كېنې موصولاً نقل كړې دې. (۳)
رومې باب كېنې امام بخارى رحمته الله دارشاد فرمائيلې وو چه په ښځه باندې د خاوند حق دې او ددې حق نه ادا كولو په وجه اكثرې ښځې به جهنم كېنې وى. په دې باب كېنې امام بخارى دا خودل غواړى چه په خاوند باندې د ښځې حق دې.

[۴۹۰۳] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مِقَاتٍ أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ أَخْبَرَنَا الْأَوْزَاعِيُّ قَالَ حَدَّثَنِي يَحْيَى بْنُ أَبِي كَثِيرٍ قَالَ حَدَّثَنِي أَبُو سَلَمَةَ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ قَالَ حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَمْرٍو بْنُ الْعَاصِ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَا عَبْدَ اللَّهِ أَلَمْ أَخْبَرَاكَ تَصُومُ النَّهَارَ وَتَقُومُ اللَّيْلَ قُلْتَ بَلَى يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ فَلَا تَفْعَلْ صُمْ وَأَفْطِرْ وَقُمْ وَتَمْ قَانَ يَحْسِدَكَ عَلَيْكَ حَقًّا وَأَنْ لِعَيْنِكَ عَلَيْكَ حَقًّا وَأَنْ لِرُؤُوجِكَ عَلَيْكَ حَقًّا [ر: ۱۰۷۹].

په روايت كېنې دى چه «ان لِرؤوجك عليك حقا» ددوى منشا دا وه چه داشان كه تاسو مسلسل روژې نيسي او قيام مو ا ختيار كړو نو كمزورى به شئ، او تاسو به دخپلو بيبيانو حق ادا نه كړئ شئ. صرف نان نفقه دهغې حق نه دې.

د ښځې سبره د صحبت نه كولو والا حكم اوس سوال دا پيدا گيږي كه يو سړې خپلې بى بى سره صحبت نه كوى نو ددې څه حكم دې ؟.

امام مالك رحمته الله فرمائى كه يو سړې بلا عذر نه داسې كوى نو ده ته دې تنبيه وركړې شى. كه هغه بيا هم صحبت نه كوى نو ددواړويه مينځ كېنې دې تفريق او كړې شى. (۴)
د امام احمد بن حنبل رحمته الله همدا قول نقل كړې شوې دې. (۵)

(۱) راجع صحيح البخارى: كتاب الكسوف باب الصلوة فى كسوف الشمس رقم الحديث: ۱۰۴۰. ص: ۲۰۵.

(۲) عمدة القارى: ۱۸۸/۲۰.

(۳) عمدة القارى: ۱۸۸/۲۰.

(۴) فتح البارى: ۳۷۳/۹.

(۵) فتح البارى: ۳۷۳/۹.

دامام شافعی رحمۃ اللہ علیہ مشہور قول دادی چہیہ خاوند باندی صحبت واجب نہ دی ، او یو قول دادی چہ دنکاح نہ پس یو خل صحبت کول واجب دی (۱)
 بعضو اسلافو نہ منقول دی چہیہ خلورو شہو کنبی یو خل واجب دی . بعضی وانی چہیہ یو طهر کنبی یو خل واجب دی . (۲) حضرات حنفیہ مسلک دا دی چہ دنکاح نہ پس یو وار خر واجب دی او دی نہ پس وجوب دیانہ دی ، قضاء نہ ده ، محقق بن ہمام فرمائی چہ دمدت ایلا . یعنی خلور میاشتو کنبی یو وار وطی کول ضروری دی . ددی نہ زیات تاخیر درست نہ دی . (۳)

اوکہ پنخہ پخپلہ پہ وطی دترک وطی او ترک جماع باندی راضی وی نوپہ دی صورت کنبی بہ ہیخ باقی نہ وی .

۸۹ = بَابُ الْمَرْأَةِ رَاعِيَةً فِي بَيْتِ زَوْجِهَا

[۴۹۰ ۴] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ أَخْبَرَنَا مُوسَى بْنُ عُقْبَةَ عَنْ نَافِعٍ عَنْ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ كُلُّكُمْ رَاعٍ وَكُلُّكُمْ مَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ وَالْأَمِيرُ رَاعٍ وَالرَّجُلُ رَاعٍ عَلَى أَهْلِ بَيْتِهِ وَالْمَرْأَةُ رَاعِيَةٌ عَلَى بَيْتِ زَوْجِهَا وَوَلَدِهَا وَكُلُّكُمْ مَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ [ر: ۴۸۳] .

پنخہ پہ کور کنبی نگرانہ وی ، داوولاد تربیت او دخواند دکور حفاظت ددی پہ ذمہ لازم دی .

۹۰ = بَابُ قَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى الرَّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ

فَقَالَ اللَّهُ بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ... إِلَى قَوْلِهِ... إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيًّا كَبِيرًا (النساء: ۳۴)
 [۴۹۰ ۵] حَدَّثَنَا خَالِدُ بْنُ مَخْلَدٍ حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ قَالَ حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ نِسَائِهِ شَهْرًا وَقَعْدٌ فِي مَشْرُوبَةٍ لَهُ فَنَزَلَ لَيْتَمَ وَعِشْرِينَ فَقِيلَ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّكَ الْبَيْتَ عَلَى شَهْرٍ قَالَ إِنَّ الشَّهْرَ ثَلَاثُونَ وَعِشْرُونَ [ر: ۳۷۱] .
 امام بخاری رحمۃ اللہ علیہ پہ دی باب کنبی دایلا . والا روایت نقل کری دی ، امام اسماعیلی رحمۃ اللہ علیہ پہ دی باندی ا شکال کری دی چہ دا روایت دآیت مترجم بها «الرجا قوامون» سرہ مرتبط نہ دی . د دواړو پہ مینخ کنبی مناسبت نشته دی . (۴)

حافظ ابن حجر رحمۃ اللہ علیہ جواب کری دی چہ امام بخاری رحمۃ اللہ علیہ دآیت کریمہ ابتدائی حصہ صرف دترجمی جزء نہ دی جوړ کری بلکه هغوی فرمائیلی دی چہ «إلى قوله، ان الله كان عليما

(۱) فتح الباری: ۳۷۳/۹ .

(۲) فتح الباری: ۳۷۳/۹ .

(۳) د حنفیہ مسلک اودابن ہمام قول دپاره اوگوری: فتح التقدير ، کتاب النکاح ، باب القسم : ۳۰۲/۳ .

(۴) فتح الباری: ۳۷۴/۹ ، وفي اللمع: ۳۲۷/۹ ، دلاله الروایہ علیہ من حیث ان الزوج کان له الایلاء والامتناع عن قربانها ، ولا یمكن ذالک للمراه ان قصدت .

حکیم» پوره آیت دامام بخاری رحمته الله پیش نظر دی، او پوره آیت کنبی «فَعظَمَهُنَّ وَاهْجَرَهُنَّ فِي الْمَضَاجِعِ» الفاظ هم موجود دی. او ایلاء کنبی ازواج مطهرات نه هجر موندی شوې دی. حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله ددې نه بیلتون اختیار کړې وو، ددې وجې روایت او آیت په مینځ کنبی مطابقت او مناسبت موندی شی. (۱)

۹۱ «بَابُ هِجْرَةِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نِسَاءَهُ فِي غَيْرِ بَيْتِهِ
وَيَذْكُرُ عَنْ مُعَاوِيَةَ بْنِ حِذْرَةَ رَفَعَهُ غَيْرَ أَنْ لَا تَهْجُرَ إِلَّا فِي الْبَيْتِ وَالْأَوَّلُ أَصَحُّ

۱ امام بخاری رحمته الله فرمائی چه رسول الله صلی الله علیه و آله دخپلو بیبیانو نه بیل وو، ددوی کورونو کنبی نه اعتزال اونکړو، بلکه بالا خانې ته لاړل او په هغه خانې کنبی نه قیام اوکړو. مهلب وائی چه امام بخاری رحمته الله ددې ترجمې نه دې خبرې طرفته اشاره کول غواړی چه یو هجر فی البیوت وی او یو هجر فی غیر البیوت وی، نو هجر فی البیوت ډیر سخت وی، د ښځې دپاره داخبره ناقابل برداشت وی چه خاوند ددې په کور کنبی موجود وی او بیا هغه ددې نه اعراض کوی، ددې وجې حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله دا سخته طریقه دا اختیار په خانې په بالاخانه کنبی قیام اوکړو. د امام بخاری رحمته الله مقصد دادې چه ښځې سره که د هجر صورت پیښ شی نو په دې کنبی دې نرمی کول پکار دی او هغه صورت اختیارول پکار دی چه نسبتاً سخت نه وی. (۲)

ابن منیر مالکی رحمته الله فرمائی چه مهلب د امام بخاری رحمته الله کوم مقصد بیان کړې دې دا بعید دې بلکه امام بخاری رحمته الله د هجر ددواړه صورتونو دجواز بیانول غواړی چه هجر فی البیوت هم جائز دې او هجر فی غیر البیوت هم جائز دې. (۳)

قوله: وَيَذْكُرُ عَنْ مُعَاوِيَةَ بْنِ حِذْرَةَ رَفَعَهُ «غَيْرَ أَنْ لَا تَهْجُرَ إِلَّا فِي الْبَيْتِ» وَالْأَوَّلُ أَصَحُّ:

ددې نه د حضرت معاویه بن حیده قشیری رحمته الله روایت طرفته اشاره ده. چه هغه امام احمد رحمته الله او امام ابوداود رحمته الله نقل کړی دی چه حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله فرمایلی دی چه ازواج نه دې په کور کنبی هجرت اوکړې شی. (۴)

امام بخاری رحمته الله «والا ول اصح» او وئیل د حضرت معاویه بن حیده روایت دضعف او مرجوح کیدو طرفته اشاره کوی چه هجرت صرف په کور کنبی منحصر نه دې، هجر فی البیت اوفی غیر البیت دواړه درست دې لکه څنگه چه د حضرت انس رضی الله عنه په روایت کنبی دی چه ددې نه مخکینې باب کنبی تیر شو. امام دې روایت ته اصح وئیلی دی.

«رَفَعَهُ» یعنی معاویه بن حیده نه دا حدیث مرفوعاً منقول دی.

(۱) فتح الباری: ۳۷۴/۹.

(۲) الابواب والترجم: ۷۴/۲.

(۳) فتح الباری: ۳۷۶/۹.

(۴) فتح الباری: ۳۷۵/۹ وارشاد الساری: ۴۹۲/۱۱.

[۴۹۰۶] حَدَّثَنَا أَبُو عَاصِمٍ عَنْ ابْنِ جُرَيْجٍ ح وَحَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ مِقَاتٍ أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ أَخْبَرَنَا

ابْنُ جُرَيْجٍ قَالَ أَخْبَرَنِي يَحْيَى بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ صَفِيٍّ أَنَّ عِكْرَمَةَ بْنَ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْحَارِثِ أَخْبَرَهُ أَنَّ أُمَّ سَلَمَةَ أَخْبَرَتْهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَلَفَ لَا يَدْخُلُ عَلَى بَعْضِ أَهْلِهِ شَهْرًا قَلَمًا مَضَى بَسْعَةٌ وَعِشْرُونَ يَوْمًا عَدَا عَلَيْهِمْ أَوْ رَأَى فَقِيلَ لَهُ يَا نَبِيَّ اللَّهِ حَلَفْتَ أَنْ لَا تَدْخُلَ عَلَيْهِمْ شَهْرًا قَالَ إِنَّ الشَّهْرَ يَكُونُ بَسْعَةً وَعِشْرِينَ يَوْمًا [ر: ۱۸۱] ذ

[۴۹۰۷] حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا مَرْوَانُ بْنُ مُعَاوِيَةَ حَدَّثَنَا أَبُو يَعْفُورٍ قَالَ تَذَاكُرْنَا عِنْدَ أَبِي الضُّحَى فَقَالَ حَدَّثَنَا ابْنُ عَبَّاسٍ قَالَ أَصْبَحْنَا يَوْمًا وَنِسَاءُ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَبْكِينَ عِنْدَ كُلِّ امْرَأَةٍ مِنْهُنَّ أَهْلًا فَخَرَجْتُ إِلَى الْمَسْجِدِ فَإِذَا هُوَ مَلَأٌ مِنَ النَّاسِ فَجَاءَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ فَصَعِدَ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ فِي غُرْفَةٍ لَهُ فَلَمْ يَلْمِ عَلَيْهِ أَحَدٌ ثُمَّ سَلَّمَ فَلَمْ يُجِبْهُ أَحَدٌ ثُمَّ سَلَّمَ فَلَمْ يُجِبْهُ أَحَدٌ فَتَدَاوَاهُ فَدَخَلَ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ اطْلُقْتِ نِسَاءَكَ فَقَالَ لَا وَلَكِنَّ الْيَتِّ مِنْهُنَّ شَهْرًا فَمَكَّتْ بَسْعًا وَعِشْرِينَ ثُمَّ دَخَلَ عَلَى نِسَائِهِ

دابیو یعفور نوم عبدالرحمان بن عبید دې. دې دکوفې اوسیدونکې دې. ثقه دې. صحیح بخاری کښې دده حرف دابوحدیث دې. (۱)

حضرت ابن عباس رضی الله عنه فرمائی چه یو ورځ مونږ دسحر په وخت کښې اوکتل چه دحضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله ازواج ټول ژاړې او په دوی کښې هر یو سره خپل خپل یو یو رشته دار موجود وو. څه مسجد نبوی صلی الله علیه و آله ته لاړم او اومې کتل نومسجد نبوی صلی الله علیه و آله دخلقونه ډک دې. حضرت عمر فاروق رضی الله عنه راغلو او حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله لره ورغلو. حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله بالا خانه کښې ناست وو. حضرت عمر فاروق رضی الله عنه هغه ځانې ته لاړو او سلام ئې اوکړو چا جواب ورنکړو. بیا ئې سلام اوکړو. چا جواب ورنکړو. بیا حضرت بلال رضی الله عنه د حضرت عمر فاروق رضی الله عنه رابللو. دوی رضی الله عنه د حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله نه تپوس اوکړو چه تاسو خپلو بیبیانو ته طلاق ورکړې دې؟ حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله او فرمائیل چه نه لیکن ما یو میاشت پورې ددوی نه ایلاء اختیار کړې ده.

قوله: فساداه: په دې کښې د فاعل ذکر نشته دې. دابیو نعیم اونسائی په روایت کښې د

حضرت بلال نوم دې. دابیو نعیم په روایت کښې دی چه «فساداه بلال فدخل» (۲)

دا روایت ددې نه مخکښې تفصیلی تیر شوې دې. په هغې کښې وو چه غلام اسود رباح حضرت عمر فاروق رضی الله عنه راوبللواو دابیو نعیم اونسائی په روایت کښې دحضرت بلال نوم دې. (۳)

لیکن په دواړو کښې تطبیق کیدلای چې حضرت بلال رضی الله عنه د حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله سره دننه په کمره کښې وو او ریاح بهر دروازې سره وو. حضرت بلال رضی الله عنه اجازت په ملاویدوسره آواز وکړو او ریاح حضرت عمر فاروق رضی الله عنه لره واپس راوېللو.

ځکه چې هغه بهر دروازې سره وو، د اشان دواړو کښې هېڅ تعارض نشته دي. (۱)
په دې روایت کښې دی چې حضرت عمر فاروق رضی الله عنه سلام او کړو او هیچا ورته جواب ورنکړو یعنې خاوسش وو او ددې نه مخکښې تفصیل تیر شوې دي چې حضرت عمر فاروق رضی الله عنه غلام ته د اجازت دپاره اخستلو دپاره وئیلی وو او غلام هر ځل اونیل چې ما ستا ذکر او کړو لیکن حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله هېڅ جواب رانکړو.

ددې تعارض حل دادې چې په دې خانې کښې روایت باب کښې اختصار دي. او اصل صورت حال هغه وو چې کوم مخکښې تفصیلی بیان کړې شو. په دې خانې کښې اختصار

غرض سره د حضرت عمر فاروق رضی الله عنه اجازت اخستل «سلم علیه فلم یجبه احد» سره تعبیر کړې شو. په دې روایت کښې دا خبره هم معلومه شوه چې دایلا، دا واقعه دفتح مکه نه پس ده ځکه چې حضرت ابن عباس رضی الله عنه په دې وخت کښې حاضر وو. لکه څنگه چې روایت باب کښې دی او حضرت ابن عباس رضی الله عنه فتح مکه نه پس هجرت او کړو او مدینې منورې ته نې تشریف راوړو. (۲)

دا شان دایلا، دا واقعه د حجاب نزول نه پس ده. ځکه چې د نزول حجاب حکم د حضرت زینب رضی الله عنها د نکاح په وخت کښې راغلې دي. او د حضرت زینب رضی الله عنها نکاح د خلیفه ابن خیاط او ابو عبیده په نیز په دریمه هجرنی کښې او د حافظ شرف الدین د میاطی په نیز په څلورمه هجرنی کښې او د واقدی او طبری او حافظ ابن حجر په نیز پنځه هجرنی کښې شوې ده، په دې کښې چې د کوم کال هم د واقعه وی تا هم دایلا، دا واقعه ددې نه پس ده. (۳)

د مسلم په بعضو روایاتو کښې دی چې قصه د تخیر نزول حجاب نه مخکښې راپېښه شوې وه. دا دیورایو و هم دي. ځکه چې د تخیر دا واقعه دایلا، سره راپېښه شوې وه او واقعه دایلا، نزول حجاب نه پس په نهه هجرنی کښې ده. (۴)

۹۲ = بَاب مَا يَكْرَهُ مِنَ ضَرْبِ النِّسَاءِ

وَقَوْلُ اللَّهِ وَأَضْرِبُوهُنَّ (النساء: ۳۴) أَيْ ضَرْبًا غَيْرَ مُبَرِّحٍ

[۴۹۰] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يُونُسَ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ هِشَامٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ زَمْعَةَ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَا يَجْلِدُ أَحَدُكُمْ امْرَأَتَهُ جَلْدَ الْعَبْدِ ثُمَّ يَجَامِعُهَا فِي يَوْمٍ الْيَوْمِ [ر: ۳۹۷].

(۱) فتح الباری: ۳۷۷/۹.

(۲) فتح الباری: ۳۵۶/۹.

(۳) احکام القرآن للفتی محمد شفیع: ۳۰۷/۳.

(۴) مذکوره تفصیل دپاره اوگوری فتح الباری: ۳۵۷، ۳۵۶/۹.

امام بخاری رحمہ اللہ ددی ترجمہ الباب پہ ذریعہ تطبیق ورکول غواری ، دقران پاک آیت «فَعِظُوهُنَّ وَاجْزُوهُنَّ فِي الْمَضَاجِرِ وَاجْزِيُوهُنَّ» ددی آیت کریمہ نہ دبنخو دوهلو اجازت معلومیږی او روایت باب کبني دى چه څنگه چه غلام وهی داشان بنځي مه وهی ، بیا دې نه پس تاسوته دې سره به د صحبت کولو ضرورت پېښیږی نوانبساط اوانشراح به څنگه وی ددی روایت نه دضرب ممانعت معلومیږی.

امام بخاری رحمہ اللہ اوفرمائیل چه یو دې ضرب شدید او بل دې ضرب خفیف، آیت کریمه کبني دضرب خفیف اجازت دې او روایت کبني د ضرب شدید ممانعت دې ، نودقران پاک آیت کبني «واضربوهن» نه پس امام اضافه افرمائیل چه «(ای غریبه ځیر مېړس)» یعنی داسې ئې وهی چه تکلیف نه ورکوی. (۱) «(جلد ۱ ض) جلد ۱»: وهل ، په کورپا وهل.

۹۳ = بَابُ لَا تُطِيعُ الْمَرْأَةُ زَوْجَهَا فِي مَعْصِيَةٍ

[۴۹۰۹] حَدَّثَنَا عَلَاذِقُ بْنُ يَحْيَى حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ كَرِهْتُ ذَلِكَ لَهُ فَقَالَتْ إِنَّ زَوْجَهَا أَمَرَنِي أَنْ أَصِلَ فِي شَعْرِهَا فَقَالَ لَا إِنَّهُ قَدْ لَعَنَ الْمُوصِلَاتِ [ر: ۵۵۹۰]. (۲)

بنځي ته د خاوند د اطاعت او فرمانبردارنی حکم دې ، لیکن که خاوند د معصیت او دالله عزوجل دنا فرمانی حکم ورکوی نو بیا دده اطاعت جائز نه دې ، «(طاعة لمخلوق في معصية الخالق)». حدیث باب کبني دى چه دحضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم په خدمت کبني یوانصاری بنځه حاضره شوه چه دې دخپلې لور واده کړې وو. ددی د سر ویښته د چیچک دییمارنی په وجه ختلی وو ، دې حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم ته ددی ذکر اوکړو اودې نه پس ئې اووئیل چه څه ددی په سر کبني نور ویښته اولېږوم ، حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم اوفرمائیل چه نه ، په ویښته لگولو باندي لعنت دې.

ویښته لگولو کبني دنورو ویښتو ملاویدو حکم: دامام ابو حنیفه رحمہ اللہ ، او دامام شافعی رحمہ اللہ اودامام احمد رحمہ اللہ په نیزوصل شعر الادمی خو نا جائز دی لیکن د انسان دوښتو نه علاوه دتور رنگ تاروغیره سره که وصل اوکړې شی نو جائز دی. (۳)
امام مالک رحمہ اللہ مطلقاً دعدم جواز قائل دې ، نه وصل شعر الادمی دده په نیز جائز دې او نه وصل بشی. آخر دده په نیز جائز دی. (۴)

(۱) الابواب والتراجم: ۷۴/۲.

(۲) واخرجه البخاری ایضا فی کتاب اللباس. باب الوصل فی الشعر رقم الحديث: ۵۹۳۴. واخرجه مسلم فی کتاب اللباس والزينة باب تحريم فعل الواصلة والموصلة رقم الحديث: ۲۱۲۳. واخرجه النسائي فی کتاب الزينة. باب الموصلة رقم الحديث: ۹۳۷۶.

(۳) تعليقات لامع الداری: ۳۳۰/۹.

(۴) تعليقات لامع الداری: ۳۳۰/۹.

علامه نووی رحمۃ اللہ علیہ همدا قول اختیار کړې دې. قاضی عیاض دا قول اکثر علماء ته منسوب کړې دې. (۱) امام بخاری رحمۃ اللہ علیہ په کتاب اللباس کېنې مخکېنې په دې باندې مستقل باب قائم کړې دې، (۲)

«تقطع الشعر» دیماړۍ په وجه وینسته غورزیدل.

۹۳=باب وَإِنْ امْرَأَةٌ خَافَتْ مِنْ بَعْلِهَا نُشُوزًا أَوْ إِعْرَاضًا (النساء ۱۳۸)

[۹۳] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَلَامٍ أَخْبَرَنَا أَبُو مَعَاوِيَةَ عَنْ هِشَامٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا وَإِنْ امْرَأَةٌ خَافَتْ مِنْ بَعْلِهَا نُشُوزًا أَوْ إِعْرَاضًا قَالَتْ هِيَ الْمَرْأَةُ تَكُونُ عِنْدَ الرَّجُلِ لَا يَسْتَكْثِرُ مِنْهَا فَيُرِيدُ طَلَاقَهَا وَيَتَزَوَّجُ غَيْرَهَا تَقُولُ لَهُ أَمْسِكْنِي وَلَا تَطْلِقْنِي ثُمَّ تَزَوَّجُ غَيْرِي قَالَتْ فِي حِلٍّ مِنَ النَّفَقَةِ عَلَى وَالْقِسْمَةِ لِي فَذَلِكَ قَوْلُهُ تَعَالَى فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا أَنْ يَصَالَحَا بَيْنَهُمَا صَلَاحًا وَالصَّلَاحُ خَيْرٌ [ر: ۲۳۸].

حضرت عائشه رضی اللہ عنہا فرمائی چې آیت کریمه «وَإِنْ امْرَأَةٌ خَافَتْ مِنْ بَعْلِهَا نُشُوزًا» نه هغه ښځ مراد ده چې یو سړی سره وی او هغه سړې دا خپل خان سره اوسول نه غواړی. بلکه دې ته طلاق ورکول غواړی او بلې ښځې سره د نکاح اراده لری. نو دا ښځه دې خپل خاوند ته اووانی چې ته له صبر اوکړه او ماته طلاق مه راکوه، اگر که ته غیر سره نکاح کوې، ځما نان نفقه او نمبر دواړو نډته خلاص شې، د قرآن پاک آیت «فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا أَنْ يَصَالَحَا بَيْنَهُمَا صَلَاحًا وَالصَّلَاحُ خَيْرٌ» نه هم دا مراد دی. (یعنی مذکوره صورت کېنې که ښځه خاوند د جدائی او فراق په ځانې صلح اوکړی او یو ځانې اوسیدل غواړی نو ددوی دپاره بهتر دی).
دا باب او حدیث کتاب التفسیر کېنې هم تیر شوې دې.

قوله: لَا يَسْتَكْثِرُ مِنْهَا: «استکثر من الشئ» ډیر کول، ډیرو رغبت کول، یعنی هغه سړې دې ښځې سره صحبت رغبت نه کوی، یا ددې ښځه خیال نه ساتی.
داسې ښځه چې خپل نمبر معاف کړی ا بیا رجوع کول غواړی نو د انمه ثلاثه په نیز هغه رجوع کولې شی. (۳)

دامام مالک رحمۃ اللہ علیہ یو قول دې چې د انمه ثلاثه مطابق دې او دویم قول ئې دادې چې دې ته د رجوع حق نه دې حاصل. حضرت حسن بصری اوبراهیم نخعی نه هم دعدم رجوع قول منقول دې.

(۱) تعلیقات لامع الداری: ۳۳۰/۹.

(۲) اوگوری صحیح بخاری، کتاب اللباس، باب الموصلة: ۸۷۹/۲.

(۳) اوگوری فتح الباری: ۳۸۰/۹، وفتح التقدير: ۴۱۶/۳، وعمده القاری: ۱۹۴/۲۰.

۹۵ = بَابُ الْعَزْلِ

[۴۹۱۱] حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ عَنْ ابْنِ جُرَيْجٍ عَنْ عَطَاءٍ عَنْ جَابِرٍ قَالَ
 كُنَّا نَعْزِلُ عَلَى عَهْدِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
 حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ قَالَ سَمِعْتُ عَطَاءَ سَمِعَ جَابِرًا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ
 قَالَ كُنَّا نَعْزِلُ وَالْقُرْآنُ يُنْزَلُ
 وَعَنْ عَمْرِو بْنِ عَطَاءٍ عَنْ جَابِرٍ قَالَ كُنَّا نَعْزِلُ عَلَى عَهْدِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
 وَالْقُرْآنُ يُنْزَلُ

[۴۹۱۲] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا جُوَيْرِيَّةُ عَنْ مَالِكِ بْنِ أَنَسٍ عَنْ
 الزُّهْرِيِّ عَنْ ابْنِ جُرَيْجٍ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ قَالَ أَصَبْنَا سَبِيًّا فَكُنَّا نَعْزِلُ فَسَأَلْنَا
 رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ أَوَأَنْتُمْ تَتَعَلَّقُونَ قَالُوا كَلَّا مَا مِنْ نَسَمَةٍ كَانَتْ
 إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ إِلَّا هِيَ كَاسِبَةٌ [ر: ۲۱۴].

دعزل مطلب دادی چه دجماع په وخت کښې سرې انزال فرج نه بهر اوکړی. د عزل په حکم
 کښې اختلاف دی. علامه ابن حزم رحمته الله فرماني چه عزل حرام دي. (۱) هغه د حضرت جذامه
 بنت وهب اسدي روايت نه استدلال کوي چه کوم امام مسلم نقل کړې دي چه حضرت نبي
 کريم صلی الله علیه و آله دعزل متعلق فرماني چه :

«ذالک الواد الخفی» (۲) د واد معنی ژوندې ښخول دي.

لیکن جمهور علماء د احادیث باب په بناء باندې عزل لره جائز گرزولې دي. او د حضرت
 جذامه په روایت کښې دی چه بعض حضرات ورته منسوخ و نیلې دي. او بعضو دي ته کراهت
 تنزیهی باندې محمول کړې دي چه عزل جائز دي لیکن مکروه تنزیهی دي (۳)
 دعزل په سلسله کښې لږ تفصیل دادې چه حره یعنی د آزدي ښځې د اجازت نه بغیر عزل
 جائز نه دي. د ائمه ثلاثه هم دا مذهب دي. اود امام شافعی رحمته الله یو قول ددې مطابق دي او
 دویم قول دادې چه د اجازت نه بغیر هم عزل جائز دي.

د وینځې د اجازت نه بغیر آقا عزل کولې شی. او که وینځه دچا په نکاح کښې وی نو په دي
 صورت کښې د جمهور علماء په نیز اجازت ضروری دي. امام ابو حنیفه رحمته الله، امام احمد رحمته الله او
 د مالکیه په نیز د آقا نه اجازت دي واخستې شی. اودده اجازت به کافی وی. صاحبین فرماني
 چه د وینځې نه به اجازت اخلي.

(۱) فتح الباری: ۳۸۵/۹.

(۲) اوگوری صحیح مسلم: ۴۶۶/۱، کتاب النکاح.

(۳) فتح الباری: ۳۸۵/۹، ۳۸۶، وشرح الطیبی، کتاب النکاح باب المباشرة: ۲۸۲/۶.

د امام شافعی رحمته الله مذهب دادې چه د واده شوې ښځې دپاره عزل دپاره اجازت ضروری نه دي د امام احمد رحمته الله یو روایت ددې مطابق دي. (۱)

(۱) مذکور مذهب او تفصیل دپاره اوگوری ، فتح الباری: ۳۸۴/۹_۳۸۵ ، حنفیه مذهب دپاره اوگوری فتح التقدیر: ۳۷۹/۳.

ښځې سره د مقاربت په وخت کښې آخری لمحاتو کښې سړې چه خپله منی بهر خارج کړی نو دې ته عزل ونیلې شی.

موجوده دور کښې د عزل مختلف صورتونه رائج دي او احکام هم ددې مختلف دي په دې ځاني ددې صورتونو او ددې احکامو یو مختصر شان تعارف به د فاندې نه خالی نه وی. د عزل مقصد دادې چه دسړی منی د ښځې رحم ته اونه رسی او حمل اونشی ، ددې مقصد د حصول دپاره چه کومه طریقه اختیارولی شی هغه به په عزل کښې شمیرلې شی. د عزل یا موانع حمل اسباب په دوه رنگه دي. ① مستقل او دانمی مانع حمل ② عارضی اووختی مانع حمل.

د مستقل او دانمی مانع حمل مطلب دادې چه څه داسې تدبیر اختیارول چه دې سره دتوالد و تناسل سلسله همیشه دپاره منقطع کړی شی، عصر حاضر کښې عموماً ددې لاندینی دوه طریقې مروجې دي. (الف) نس بندی: پچې راوړو والا نسونه د دواړو طرفونو نه پریکول او تړل.

(ب) گروه بندی: په دې طریقه کښې نسونه دپریکولو نه بغیر داشان تړلې شی ، چه دماده منویه اخراج ممکن نه وی ، گروه بندی اگرچه یو عارضی مانع حمل تدبیر گنولې شی لیکن عملاً دا مستقل اودانمی وی.

(ج) قطع و تخریج : ددې طریقه داده چه د ښځې بیضه دانمی یعنی رحم پریکړی او ختښې نه بهر کړې شی چا ددې نه حمل اونشی ، دا درې واړه طریقې عمل جراحی سره رو بعمل راوړلې شی.

دسړی دپاره څه داسې تدبیر چه هغې سره مستقل طور قوت توالد و تناسل او ددې صلاحیت او استعداد بالکل د بیخ نه ختم کړی شی په یو حال کښې هم دا جائز نه دی ، ددې وجې مذکوره درې واړه طریقې شرعی لحاظ سره جائز نه دي.

د ښځې دپاره هم عام حالات کښې داشان تدبیر اختیارول جائز نه دی چه هغې سره دبیچې پیداکیډو صلاحیت ختم شی. البته سخت وخت کښې ددې گنجائش شته دي. چه ددې صورت دادې چه دیوښځې متعلق ماهر ډاکتر دتحقیق نه پس قطعی او یقینی طور سره دا اوائی که سلسله توالد و تناسل ختم نه کړی شوه او حمل اوشو نو ددې دولادت هیڅ صورت نشته دي . اودښځې دپاره دمرگ نه سوا هیڅ خلاصی نشته دي ، داسې حالات کښې مستقل مانع حمل تدبیر اختیارولی شی ځکه چه دادرشعت مسلمة اصول دي چه ((الضرورات تبیح المحظورات)).

عارض مانع حمل تدبیرونه: یعنی هغه تدبیرونه چه د هغې په استعمال سره د یوې مودې پورې حمل نه قرارپړی خود توالد او تناسل استعداد او صلاحیت برقرار وی ددې مروجه صورتونه لاندې دي (الف) عزل : دا هغه زړه اوساده طریقه ده چه ابتدائی اسلام نه ننه پورې رائج ده ، هغه دا چه دانزال په وخت کښې سړې خپله منی بهر خارج کړی.

(ب) د ښځې د رحم ځله بندولی شی چه دسړی منی رحم ته اونه رسی. موجوده دور کښې ددې یو صورت لوپ کارپرتی دي ، دا د انگریزی د 'I' شکل کښې د تانبې یو تار وی. چه دا ډاکتر د ښځې په رحم کښې دننه داشان فت کړی چه سړی منی د ښځې رحم ته دننه نه پریږدی. دې طریقه کښې عام طور د ښځې په ماهوارنی کښې بې قاعدگی پیداشی.

(ج) دغلاب آله استعمال (یعنی کنډوم) دایو پسته اورتمه باریکه غباره وی ، د هوا نه بغیر دا غباره مباشرت نه مخکښې سړې نې خپل عضو تناسل ته واغوندوی لکه څنگه چه پښې ته موزه اچولې شی او لاس ته دستانه اچولې شی ، په دې صورت کښې عضو تناسل مکمل طور بندشی (په

قوله: کتابنا عزل علی عهد النبی والقران ینزل: ددې مطلب دادې که عزل حرام وی نو قران پاک کښې به ددې حرمت نازل شوې وو. لیکن حرمت نه دې نازل شوې نو

دې پرده غوندې راشي، او مباشرت په وخت کښې دسړي مني د اندام مخصوصه په ځانې دې کښم ته راشي، دې وجې د حمل د ختمیدو ننانوي فی صد اندېښنه ختمه شی.
(د) مانع حمل گولئ: یا د مانع حمل انجکسن استعمال، ددې استعمال سره حمل نه کیږي لیکن دا طریقه دصحت دپاره مضره ده، دجدید تحقیق مطابق ددې وجې سره په وینه کښې خطرناکه حده پورې دچربي کمې راولئ.
(س) داوبو پچکارئ سره رحم وینخل، دجماع نه پس داوبو پچکارنی سره رحم وینخلې شی، چه ماده منویه که رحم ته رسیدلې وی نو چه هغه راوړی.
عارضی موانع حمل دجواز صورتونه:

دې لاندو صورتونو کښې بلاکراهت مانع حمل تدابیر اختیارولې شی.

① ددوؤ بچو په مینځ کښې مناسبه وقفي دپاره، چه هر بچی ته دمور طرفنه توجه او پرورش ملاؤ شی لکه روميې بچي په ایام رضاعت کښې دې اواستقرار حمل اوشو، نودمور پي به مضرت صحت شی، چه دې سره ددې بدن کښې ضعف او کمزوری پیدا کیدشی، ددې نه علاوه دې بچو په مینځ کښې مناسبه وقفه نه ساتلوسره به د مور پرورش به تقسیم شی چه دې سره دې بچی صحت متاثره کیدشی.

② دې بچی باره کښې دا خطر دظن غالب په درجه کښې وی چه هغه په خطرناک موروثی بیمارنی کښې مبتلا کیدشی. (جدید فقهی مباحث: ۳۶۸/۱).

③ که ښځه دومره کمزورې وی دحمل زوربه برداشت نکړې شی نو دحمل دتکلیف یا اولاد درد وغیره به برداشت نه کړې شی یا دولادت نه پس دا ډیره کمزورې کیدشی اوددې اندېښنه وی نو په دې صورت کښې هم دمنع حمل اجازت دې. (ضبط ولادت: ۱۹).

④ بعضو فقهانی کرام تصریح کړې ده که ښځه بد اخلاقه، سخت مزاجه او خاوند ورته دطلاق ورکولو اراده لري او اندېښنه وی چه دا اولاد پیدا کیدو نه پس بد اخلاقئ کښې به اضافه وی. نوداسې صورت کښې هم منع حمل یعنی عزل درست دې، شامیه کښې دی چه ((اوکانت الزوجه سینه الخلق ویرید فراقها یخاف ان تحبل، شامیه: ۴۱۲/۲)).

⑤ د فقهې په کتابونو کښې دا خبره په وضات سره موجود ده چه د فساد زمان په وجه او بد اخلاقئ په وجه دا اولاد پیدا کیدو ویره وی نو داسې صورت کښې هم عزل جائز دې. ((وفی الفتاوی ان خاف من الولد السوء فی الحره یسه العزل لغیر رضاها لفساد الزمان..... وبه جزم القهستانی حیث قال هذا اذا لم یخف علی الولد السوء لفساد الزمان والافتجور بلاذنها (شامیه: ۴۱۲/۲)).

دعارضی مانع حمل عدم جواز صورتونه: ① دمعاشی تنگئ په وجه عزل کول، چه بچی کم اوشی او ددوی مستقبل بهتر وی، دا عذر شرعی نه دې ځکه چه دمعاش اعتبار سره دمستقبل بهتری دالله تعالی په ذمه ده، ددې وجې دا دعزل په اعدار کښې نه شی شمیرلې (ضبط ولادت: ۲۰).

② دموجوده دور فیشن وړوکی خاندان دپاره هم دا تدبیر جائز نه دې، د وړوکی خاندان تصور داسلام دمزاج اوماحول هم اهنگ نه دې.

③ دعارضی منع حمل هغه تدبیرونه جائز نه دی چه همیشه دپاره دمایوسی سبب جوړ شی.

④ محض اولاد سره اعراض مقصود وی یعنی صرف همدا نیت وی چه اولاد دې اونه شی.

⑤ ددې محرک داسې غرض وی چه داسلامی اصولو خلاف وی لکه د جینی پیدا کیدو دویړې عزل کول (ضبط ولادت: ۲۰).

معلومه شوه چه عزل جائز دې لیکن څنگه چموئیلې شوی دی چه د ضرورت لاندې جائز دې.

۹۶ = بَابُ الْقُرْعَةِ بَيْنَ النِّسَاءِ إِذَا رَاسَفَرَا

امام بخاری رحمته الله دا وئیل غواړی چه کله سرې سفر باندې ځی نو هغه کیف ماتفق خپله هره یو بی بی خان سره بوتلې شی یا ددې قرعه اندازی کول پکار دی.

علامه موفق رحمته الله فرمائی چه قرعه اندازنی نه بغير سفر کول دا کثر اهل علم په نیز ناجائز دې. دشوافع په نیز هم دنزاع په صورت کښې قرعه نه بغير سفر کول جائز نه دی. (۱)

امام مالک رحمته الله فرمائی چه هغه ته اختیار دې چه څوک بوخی ، ددې وجې په سفر کښې خاص طور باندې مناسبت بې حد ضروری وی نو ددې وجې د سفر د حالاتو پیش نظر چه کومه یوه ښځه زیاده مناسبه وی نو هغه دې بوخی. په دې کښې دقرعه اندازنی ضرورت نشته دې. (۲)

دحضرات حنفیه په نیز قرعه اندازی حجت ملزمه نه ده ، صرف تطیب قلب دپاره دا اختیارولې شی او ددوی په نیز قرعه اندازی صرف دمستحب په درجه کښې ده. (۳)

[۴۹۱۳] حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَّاحِدُ بْنُ اِمْنَنْ قَالَ حَدَّثَنِي ابْنُ اَبِي مُلَيْكَةَ عَنْ الْقَاسِمِ عَنْ عَائِشَةَ اَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ إِذَا خَرَجَ اقْرَعَ بَيْنَ نِسَائِهِ فطَارَتْ الْقُرْعَةُ لِعَائِشَةَ وَحَفْصَةَ وَكَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا كَانَ بِاللَّيْلِ سَارِمَةً عَائِشَةُ يَحْدِثُ فَقَالَتْ حَفْصَةُ لَا تَرْكَبِينَ اللَّيْلَةَ بَعِيرِي وَارْكَبْ بَعِيرَكَ تَنْظُرِينَ وَالنَّظْرُ فَقَالَتْ بَلَى فَرَكِبَتْ فَجَاءَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى بَيْتِ عَائِشَةَ وَعَلَيْهَا حَفْصَةُ فَلَمَّ عَلَيْهَا ثُمَّ سَارَحَتْهُنَّ تَزَلُّوا وَاتَّقَدَّتُهُ عَائِشَةُ فَلَمَّا تَزَلُّوا جَعَلَتْ رِجْلَيْهَا بَيْنَ الْأَذْغِيرِ وَقَوْلُ يَارَبِّ سَلِّطْ عَلَيَّ غَفْرًا أَوْ حَيَّةً تَلْدَغُنِي وَلَا اسْتَطِيعَ أَنْ أَقُولَ لَهُ شَيْئًا

روایت کښې دی چه حضرت حفصه رضی الله عنها حضرت عائشه رضی الله عنها ته اووئیل چه نن شپه ته څما په اوښ سوره شه او څه به ستا په اوښ سوره شم. او بیا اوگوره چه (څما اوښ څنگه تیز ځی) او څه گورم چه (ستا اوښ څنگه ځی یا ته هغه طرفته اوگورې چه کوم طرفته څه گورم او څه هغه طرفته اوگورم چه کوم طرفته ته گورې).

حضرت حفصه رضی الله عنها دپوخ عمر ښځه وه او حضرت عائشه رضی الله عنها کم عمره وه. حضرت حفصه رضی الله عنها حضرت عائشه رضی الله عنها داشان اوغلوله. ددې منشاء داوه چه د حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله عادت دادې چه د شپې حضرت عائشه رضی الله عنها سره سفر کوی. داسعادت دې ماته ولې حاصل نه وی، حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله به د حضرت عائشه رضی الله عنها اوښ اوگوری اورابه شی او په دې کښې به څه موجوده یم نو ماسره به خبرې اترې اوکړی.

(۱) اوگورې المغنی لابن قدامه : ۲۳۸/۷. کتاب النکاح مساله : ۵۷۳۱. وارشاد الساری : ۵۰۱/۱۱.

(۲) اوگورې الابواب والترجم : ۷۵/۲.

(۳) فتح التقدير : ۴۱۵/۳.

نو حضرت عائشه رضی اللہ عنہا دحفصه رضی اللہ عنہا په دھوکه کښې ر اغله او اوښ نې بدل کړو ، حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم حضرت عائشه رضی اللہ عنہا لره ورغلو نو وې کتل چه په هغه ځانې کښې دحضرت دعائشه رضی اللہ عنہا په ځانې حضرت حفصه رضی اللہ عنہا وه . حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم هغې ته سلام اوکړو او تیر شو ، بل طرفته چه حضرت عائشه رضی اللہ عنہا نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم خپل ځان سره اونه موندو نو هغې ته ډیر افسوس اوشو .

هرکله چه لښکر پړاو اوکړو نو حضرت عائشه رضی اللہ عنہا دا ذکر په وخو کښې پښې دننه کړې او کښناسته او وې ونیل چه انې الله عز وجل ما باندې څه مار لړم مقرر کړه چه ما اوچيچي څه حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم ته ونیلې هم نشم . (ځکه چه غلطی څما خپله ده ، غرض دا چه حضرت عائشه رضی اللہ عنہا شرمنده هم وه او پریشانه هم) . «طارت القرعة لعائشة أي صلت»

۹۷= **بَابُ الْمَرْأَةِ تَهَبُ يَوْمَهَا مِنْ زَوْجِهَا لِضَرَّتْهَا وَكَيْفَ يَقْسِمُ ذَلِكَ**
[۴۹۱۴] حَدَّثَنَا مَالِكُ بْنُ أَنَسٍ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ عَائِشَةَ أَنَّ سَوْدَةَ بِنْتَ زَيْدٍ رَفَعَتْ وَهَبَتْ يَوْمَهَا لِعَائِشَةَ وَكَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقْسِمُ لِعَائِشَةَ يَوْمَهَا وَيَوْمَ سَوْدَةَ

دا خبره ماقبل تيره شوې ده چه يو ښځه خپل نمبر خپلې يو بڼې ته هبه کولې شی «کيف يقسم ذلك» سړې به داڅنگه تقسيموی . يعنی که يو ښځه خپل نمبر خپلې يو بڼې ته ورکړی نو سړې به دا څنگه تقسيموی . امام بخاری رحمته الله دې قسمت لره بيان نه کړو بلکه داتې علی سبيل الاستفهام ذکر کړې دي .

ددې تقسيم طريقه کار دادې چه مو هو به په دې نمبر کښې به په منزل د واهبه وی . دواهبه دپاره چه کومه ورځ وی هغه به د مو هو به په حصه کښې راځی . لکه دمو هو به خپله ورځ په دوئم ورځ ده اودا ایه نمبر په څلورم ورځ دې نو مو هو به ته به اوس دوه ورځې ملاوېږی . يو دوئم چه ددې خپله ده او يو څلورمه ورځ چه دا ورځ ده . په دې کښې خاوند دپاره داشان کول صحيح نه دی چه مو هو به ته دوه ورځې پرله پسې ورکړی يعنی دوئم او دريمه ځکه چه په دې صورت کښې به نورو بنوته حرج وی . اوکه مو هو به دنمبر ورځ د واهبه د ورځې سره متصل ددنو بيا مو هو به ته به دوه ورځې متصل ملاوېږی . (۱)

دنمبر قسم مسنون طريقه په دې سلسله کښې دحضرت نبی اکرم صلی اللہ علیہ وسلم طريقه دا وه چه حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم به دهرې يو دپاره يو ورځ او يو شپه مقرر کوله .

ددې وجې بعض داهل علم دا خيال دې چه دنمبر په سلسله کښې يو شپه او ورځې نه زیاته موده يو ته نسه دی ورکول پکار . امام مالک رحمته الله ، ابو ثور رحمته الله او شوافع کښې ابواسحاق مروزی هم دا رائي ده . (۲)

امام شافعی رحمته الله په نیزیوم وليلة حساب مستحب اوبهتر دې ، بیا هم دوو دوو او دریو دریو شپو حساب لگولو سره هم د نمبر اینسودو گنجائش دجواز موجود دې. ددې نه زیات مکروهه دې. (۱)

علامه جوینی رحمته الله فرمائی چه د نمبر دا موده د مدت ایلا، یعنی خلورو میاشتونه زیات ته دې پکار. ددې نه کم جائز دې. لکه دیو میاشت میاشتنی حساب هم لگولې شی، (۲)
حضرات حنفیه فرمائی چه په دې کبېی تحدید او تعیین نه دې بلکه د زوج او ازواج په خپلو کبېی رضامندنی باندې موقوف دی. (۳)

۹۸=بَابُ الْعَدْلِ بَيْنَ النِّسَاءِ

وَلَنْ تَسْتَطِيعُوا أَنْ تُعْدُوا بَيْنَ النِّسَاءِ إِلَى قَوْلِهِ وَإِسْأَحْكِمَا (النساء: ۳۰، ۳۱).

امام بخاری رحمته الله مقصد دادې چه د ښځو په مینځ کبېی عدل او مساوات په دې څیزونو کبېی واجب دې چه کوم اختیاری دی لکه نان نفقه ، سکنی وغیره غیر اختیاری څیزونو کبېی د مساوات سرې مکلف نه دې ، که یو ښځې سره د سرې فطری طور محبت زیات دې اودونمې سر کم دې نو دا قابل مواخذه نه دې.

حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله به عدل بین الزواج فرمائیل حالانکه په حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله باندې عدل واجب نه وو. لیکن ددې باوجود به حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله فرمائیل چه «اللهم سدا قسمی فیما املك فلا تلمنی فیما تملك ولا املك» ، امام ترمذی رحمته الله ددې تفسیر محبت او مودت کړې دې. (۴)

۹۹=بَابُ: اِذَا تَزَوَّجَ الْبَكَرَ عَلَى الشَّيْبِ

[۴۹۱۵] حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا بِشْرٌ حَدَّثَنَا خَالِدٌ عَنْ أَبِي قِلَابَةَ عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ وَكَوْشِثُ أَنْ أَقُولَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَلَكِنْ قَالَ السُّنَّةُ إِذَا تَزَوَّجَ الْبَكَرَ أَقَامَ عِنْدَهَا سَبْعًا وَإِذَا تَزَوَّجَ النَّثِيبَ أَقَامَ عِنْدَهَا ثَلَاثًا [۴۹۱۶]

ثيبه ښځه مخکينې نه سرې سره موجوده وی اوسرې یو پیغلې ښځې سره واده او کړی نو دده سره د اوسیدو ترتیب څه وی. امام بخاری رحمه الله علیه ددې ترجمې لاندې د حضرت انس رضی الله عنه حدیث نقل کوی او هغه ترتیب بیانوی چه کوم کبېی مسنون دادی چه دې باکره سره به سرې اووه ورځې وی. او ددې اووه ورځو نه پس به نمبر بیا شروع کیږی ، دا اووه ورځې به په نمبر کبېی نه شمیرلې کیږی.

(۱) عمده القاری: ۱۹۹/۲۰.

(۲) عمده القاری: ۱۹۹/۲۰.

(۳) اوگوری الهدایه ، کتاب النکاح باب القسم : ۳۱۹/۲.

(۴) اخراجه ابوداؤد رقم الحدیث : ۲۱۳۴ ، و الترمذی ، رقم الحدیث ، ۱۱۴۰ ، والدارمی : رقم الحدیث : ۲۱۲۷ ، وابن ماجه : ۱۹۷۱ ، رقم الحدیث : ۴۲۰۵ ، والحاکم : ۱۸۷/۲ ، اوگوری عمده القاری: ۱۹۹/۲۰.

امام بخاری رحمہ اللہ علیہ ددی باب لاندی چہ کوم حدیث ذکر فرمائیلی دی پہ ہغی کنبی د «علی الثیب» الفاظ نہ دی بلکہ صرفل دادی چہ باکرہ سرہ د وادہ کولو نہ پس دی سرہ اووہ ورخی پاتی کیدل سنت دی. لیکن ہم پہ دی حدیث کنبی پہ بل طریق کنبی چونکہ د «علی الثیب» الفاظ دی ددی وجہ ترجمہ کنبی ہم د «علی الثیب» الفاظ امام بخاری رحمہ اللہ استعمال کرل. نو پہ دی راتلونکی حدیث کنبی د حضرت انس رضی اللہ عنہ د الفاظ دی. امام بخاری رحمہ اللہ پہ ترجمہ الباب کنبی «اذا تزوج البکر» شرط ذکر فرمائیلی دی، مخکینی حدیث باندی اکتفا کولو سرہ جزاء نہ ذکر کوی.

۱۰۰=بَابُ إِذَا تَزَوَّجَ الثَّيْبَ عَلَى الْبُكَرِ

[۴۹۱۶] حَدَّثَنَا يُونُسُ بْنُ رَاشِدٍ حَدَّثَنَا أَبُو سَامَةَ عَنْ سُفْيَانَ حَدَّثَنَا أَيُّوبُ وَخَالِدٌ عَنْ أَبِي قِلَابَةَ عَنْ أَنَسٍ قَالَ مِنْ السَّنَةِ إِذَا تَزَوَّجَ الرَّجُلُ الْبُكَرَ عَلَى الثَّيْبِ أَقَامَ عِنْدَهَا سَبْعًا وَقَمَرًا وَإِذَا تَزَوَّجَ الثَّيْبَ عَلَى الْبُكَرِ أَقَامَ عِنْدَهَا ثَلَاثًا ثُمَّ قَمَرًا قَالَ أَبُو قِلَابَةَ وَلَوْ شِئْتُ لَقُلْتُ إِنَّ أَنَسًا رَفَعَهُ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَقَالَ عَبْدُ الرَّزَّاقِ أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ عَنْ أَيُّوبَ وَخَالِدٍ قَالَ خَالِدٌ وَلَوْ شِئْتُ قُلْتُ رَفَعَهُ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ [۴۹۱۷]

ددی باب لاندی ہم د حضرت انس رضی اللہ عنہ حدیث ذکر فرمائیلی شوے دی چہ د باکرہ موجود گئی کنبی ثیبہ سرہ وادہ اوکری شی نو درے ورخی پوری دی سرہ اوسیدی شی او بیا بہ نمبر شروع کیوی.

پہ دی مسئلہ کنبی حضرات حنیفہ اود ائمہ ثلاثہ اختلاف دی، دائمہ ثلاثہ پہ نیز مذکورہ حدیث مطابق دنکاح جدید نہ پس د باکرہ دپارہ اووہ ورخی او ثیبہ دپارہ د درے ورخی زائد وی او بیا بہ نمبر شروع شی. (۱) او ثیبہ، باکرہ، قدیمہ اود جدیدہ ہیخ فرق نشته دی. (۲) حضرات حنیفہ ددی نصوص نہ استدلال کوی چہ پہ دی کنبی د مساوات مطلق ذکر راغلی دی. لکہ دقرآن پاک آیت دی چہ ﴿فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تُعَدِّلُوا فَاجِدَا﴾ پہ دہ کنبی قدیم، جدید وغیرہ ہیخ قید نشته دی. (۳)

داشان طحاوی وغیرہ د حضرت ام سلمہ روایت نقل کرے دی چہ حضرت نبی کریم ﷺ کلہ دی سرہ نکاح اوکرہ او حضرت نبی کریم ﷺ دی سرہ درے ورخی قیام اوکرو، بیا کلہ چہ حضرت نبی کریم ﷺ نورو ازواج مطہرات لرہ ورغلو نو حضرت ام سلمہ رضی اللہ عنہا د حضرت نبی کریم ﷺ

(۱) عمدہ القاری: ۲۰/۲۰۱.

(۲) عمدہ القاری: ۲۰/۲۰۱، والہدایہ مع الفتح القدیر: ۳/۴۱۰، باب القسم.

(۳) فتح القدیر: ۳/۴۱۰.

ﷺ کرته مبارکه اونيو له نو حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمانیل چه «ليس لك على اهلك هوان ان

ثنت سعت عندك وسعت عندهن وان ثنت ثلثت ثم درت قالت ثلثت» (۱)

امام محمد رحمة الله عليه ددې حديث مطلب دا بيان كړې دې ام سلمه ؓ دا اوگنړله كه حضرت نبی کریم ﷺ اووه ورځې ماسره وى او او بيا اووه اووه ورځې نوروسره وى نو خما نمبر خو به ډيرې ورځې پس راځي. ددې وجې هغې وته اوونيل چه تاسو درې ورځې پاتې شئ. ددې نه معلوم شوه كه دې اووه ورځې وركړې شوې نو ټولو ازواج مطهرات ته به اووه اووه ورځې وركولې شى ، او كه دې ته درې ورځې وركړې شوې نو بيا به ټولو ته درې درې ورځې وركولې شى. معلومه شوه خصوصيت هېڅ نشته دې. (۲)

جمهور علماء كرام فرماني چه ددې مطلب دا نه دې بلكه ددې مطلب دادې كه ستا سره اووه ورځې تيرې كړم نو بيا به نوروازواج مطهرات سره اووه اووه ورځې تيرې كړم . او كه ستا سره درې ورځې تيرې كړم نو چونكه ته نوې ئې نو بيا نورو بيبيانو سره درې درې ورځې نه تيروم . يو يو ورځ به پاتې كيږم او بيا به تالره راشم. په دويم ځل به ستا دومر حق وى لكه څومره چه دنورو وى. او حضرت ام سلمه ؓ چه كوم روايت په مسلم كېنې نقل شوې دې ، ددې نه دجمهور علماء كرام دخيال تائيد كيږي. (۳)

ثيبه سره د نكاح جديد كولو نه پس د ائمه ثلاثه به نيز دنمبر نه علاوه دې ته به درې ورځې ملاويږي. ليكن كه د دريو ورځ نه زيات شواو اووه ورځې شو نو دا اووه ورځې به په نمبر كېنې محسوب وى. (۴)

حاصل دادې چه دانصوص مطلقه دحفيه تائيد كوي، او نور دنصوص ائمه ثلاثه تائيد كوي.

قوله: وقال عبد الرزاق، اخبرنا يوسف عن ايوب وخالد قال خالد: لو شئت

لقلت رفعه الى النبي ﷺ: راوئ حديث خالد فرماني كه څه غواړم نو دا ونيلې شم چه

حضرت انس ؓ ددې حديث ته مرفوعاً ونيلې دې ، «لو شئت لقلت .....» ددې قول قائل په اختلاف كېنې دى. امام بخارى ؓ د اتعليق ذكر كوي او دې اختلاف طرفته اشاره كوي ، د پورته باب حديث موصول كېنې ددې قول قائل ابو قلابه دې ، په هغه ځانې كېنې دى چه «قال ابو قلابه لو شئت ....» او د عبد الرزاق په روايت كېنې دى چه ددې قول قائل دابو قلابه شر شاگرد دې .

(۱) شرح معاني الآثار للطحاوي. كتاب النكاح. باب مقدار ما يقيم الرجل. عند الثيب اوالبكر اذا تزوجها: ۱۹/۲.

(۲) راجع الموطا للامام محمد: كتاب النكاح باب الرجل تكون عنده نسوة كيف يقسم بينهن ص: ۲۴۲.

(۳) اوگورئى، صحيح مسلم، كتاب النكاح، باب قدر ما تستحقه البكر والثيب: ۴۷۲/۱. وشرح مسلم للنووى: ۴۷۲/۲. وشرح معاني الآثار للطحاوي: ۱۹/۲. وشرح الرزقاني على موطا امام مالك كتاب النكاح: ۱۳۵/۳.

(۴) شرح مسلم للنووى: ۴۷۲/۲. وشرح معاني الآثار: ۱۹/۲.

۱۰۱=بَابُ مَنْ طَافَ عَلَى نِسَائِهِ فِي غُسْلٍ وَاحِدٍ

[۴۹۱۷] حَدَّثَنَا عَبْدُ الْأَعْلَى بْنُ حَمَّادٍ حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ زُرَيْعٍ حَدَّثَنَا سَعِيدٌ عَنْ قَتَادَةَ أَنَّ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ حَدَّثَهُمْ أَنَّ نَبِيَّ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَطُوفُ عَلَى نِسَائِهِ فِي اللَّيْلَةِ الْوَاحِدَةِ وَلَهُ يَوْمٌ يَمِيزُ بَسْمَ نِسْوَةٍ

امام بخاری رحمه الله علیه ددی ترجمی مقصد دادی چه هر جماع دپاره مستقل غسل کول واجب نه دی بلکه غسل نه بغیر خپلو مختلفو بیبیانو سره جماع کولی شی.

داحديث په کتاب الغسل کښې «پاب اذا جامع ثم دعا» لاندې تیر شوې دې او په هغه ځانې کښې په دې باندې تفصیل بحث تیر شوې دې.

۱۰۲=بَابُ دُخُولِ الرَّجُلِ عَلَى نِسَائِهِ فِي الْيَوْمِ

[۴۹۱۸] حَدَّثَنَا قُرَّةُ حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُسْهِرٍ عَنْ هِشَامٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا انْصَرَفَ مِنَ الْعَصْرِ دَخَلَ عَلَى نِسَائِهِ فَيَقْدُمُ مِنْ أَحَدَاهُنَّ فَيَدْخُلُ عَلَى حَفْصَةَ فَأَحْبَسَ أَكْثَرِمَا كَانَ يَحْتَسِبُ

[۴۹۶۷، ۵۱۱۵، ۵۲۷۷، ۵۲۹۱، ۵۳۵۸، ۶۵۷۱، وانظر: ۴۶۲۸].

دامام بخاری رحمه الله مقصد دادې چه «عدل بین الازواج» کښې اصل اعتبار دښې دې چه په دښې به دچا نمبر وی، په دې کښې به بلې ښځې سره پاتې کیدل جائز نه دی. لیکن که د ورځې یو بی بی ته دکار یا دڅه ضرورت دپاره ورشی نو دا دعدل منافی نه دی.

په حدیث باب کښې دې چه حضرت نبی کریم ﷺ به د عصر دمونځ نه پس خپلو بیبیانو لره ورتلو او هریو سره به څه وخت تیرولو، یو ورځ حضرت حفصه رضی الله لره ورغلل او په هغه ځانې کښې لږ شان دمعمول نه وزیات پاتې شو. معلوم شوه چه د ورځې مختلفو بیبیانو لره تللې شی.

ددې حدیث نه بعضو حضراتو استدلال کړې دې چه دشراب غسل واقعه حضرت حفصه رضی الله سره شوې وه. بعضو حضرت سوده رضی الله نوم خودلې دې لیکن ما قبل تیر شوی دی چه صحیح قول دادې چه هغه واقعه حضرت زینب رضی الله سره پېښه شوې وه. (۱)

۱۰۳=بَابُ إِذَا اسْتَأْذَنَ الرَّجُلُ نِسَاءَهُ فِي أَنْ يَمْرُضَ فِي بَيْتِ بَعْضِهِنَّ فَأَذِنَ لَهُ

«بیمړ: صیغه مجهول من التبريض وهو القيام على المريض وتعاونه حاله فاذن له بتشديد النون لانه جمع موث غائب من الماضی» (۲)

(۱) اوگوری کشف الباری، کتاب التفسیر تفسیر سوره التحريم: (۶۸۵).

(۲) عمده القاری: ۲۰/۲۰۲.

مطلب دادی چه سرپی بیمار وی او هغه دخپلو بیبیانونه اجازت واخلي چه هغه به خپل وخت په خپلې مرضی سره یو سره تیروی او ددوی د طرفه اجازت ملاؤ شی نو دې سره منتقل کیدی شی . دنمبر او عدل دا منافی نه دی.

نو حضرت نبی کریم د مرض وفات په ورځو کښې حضرت عائشه رضی الله عنها سره وو اوباقی ازواج مطهرات حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله ته اجازت ورکړې وو.

[۴۹۱۹] حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ قَالَ حَدَّثَنِي سُلَيْمَانُ بْنُ بِلَالٍ قَالَ سَمِعْتُ مِنْ عُرْوَةَ أَخْبَرَنِي أَبِي عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَسْأَلُ فِي مَرَضِهِ الَّذِي مَاتَ فِيهِ إِيَّانَ أَتَا غَدَا إِيَّانَ أَتَا غَدَا يُرِيدُ يَوْمَ عَائِشَةَ فَأَذِنَ لَهُ إِزْوَاجُهُ يَكُونُ خِيَمًا شَاءَ فَكَانَ فِي بَيْتِ عَائِشَةَ حَتَّى مَاتَ عِنْدَهَا قَالَتْ عَائِشَةُ قَبَّاتُ فِي الْيَوْمِ الَّذِي كَانَ يَدُورُ عَلَيَّ فِيهِ فِي بَيْتِي فَقَبَضَهُ اللَّهُ وَأَنَّهُ رَأَسَهُ لَبِنَ تَحْمَرِي وَسُحْرِي وَخَالَطَ رِيقَهُ رِيقِي [ر: ۵۰].

حضور نبی اکرم صلی الله علیه و آله باندې عدل بین الازواج واجب وو که نه ؟
په حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله باندې عدل بین الازواج واجب ووکنه نه ؟ حضرتان حنفیه دعدم وجوب قائل دي ، هم داد مالکيه راجع قول دي ، لکه څنگه چه علامه زرقاني ليکلی دی چه امام غزالي رحمه الله همدا قول صحيح گڼلې دي ، س اوعلامه بلقيني رحمه الله او علامه سيوطي رحمه الله فرماني چه «وهو المختار للدلالة الصريحة» (۱)

ليکن د اکثرو شوافع او حنابله په نيز عدل بين الازواج واجب وو . (۲) هغه حديث باپ نه استدلال کوی ، حنفیه دا په استحباب باندې محمول کوی چه په حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله باندې واجب نه وو . ليکن دخپل طرفه به نې دعدل اهتمام کولو.

۱۰۴ = بَابُ حُبِّ الرَّجُلِ بَعْضَ نِسَائِهِ أَفْضَلَ مِنْ بَعْضِ

[۴۹۲۰] حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ عَنْ يَحْيَى عَنْ عُبَيْدِ بْنِ حُنَيْنٍ سَمِعَ ابْنَ عَبَّاسٍ عَنْ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ دَخَلَ عَلَى حَفْصَةَ فَقَالَ يَا بِنْتِي لَا يَغْرُوكَ هَذِهِ النَّبِيُّ أَغْجَبًا حَسْبُهَا حُبُّ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَيَا هَا يُرِيدُ عَائِشَةَ فَقَصَصَتْ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَتَبَسَّمَ [ر: ۸۹]

ددې باب نه دامام بخاري رحمه الله مقصد دا وئيل دی چه دعدل تعلق محبت او تعلق قلبی سره نه دي ځکه چه هغه يوغير اختیاری څيز دي ، حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله حضرت عائشه رضی الله عنها سره ډیر محبت وو . حضرت عمر فاروق رضی الله عنه پخپله ددې اقرار کوی.

(۱) دحنفيه مذهب دپاره اوگوري حاشيه ترمذي للشيخ احمد على السهارنفوى : ۲۱۷/۱ . باب ماجاء فى التسوية بين الزوارى . دمالکيه مذهب دپاره اوگوري شرح الزرقاني على موطا الامام مالک کتاب النکاح : ۱۳۵/۳ (۲) عمده القارى : ۲۰/۲۰۳.

۱۰۵= بَابُ الْمُتَشَبِّعِ بِمَا لَمْ يَنْلُ وَمَا يَنْهَى مِنْ افْتِخَارِ الضَّرَةِ

«متشبع» باب تفعل نه د اسم فاعل صیغه ده «تشبع» معنی ده ډیر کول، ډیر ظاهرول «التشبع بما لم ينل» معنی ده چه کوم انسان ته حاصله نه وی دا د خپل ځان دپاره حاصل شوې ظاهرول چه نورو ته معلوم شی چه دا څیزده ته حاصل دې، حدیث کښې مخکښې دداسې سړی حکم رازی.

قوله: وما ينهى من افتخار الضرة: یو بڼې ته د بڼې بڼې په مقابله کښې داسې د دروغو افتخار ممنوع دې چه د بڼې د سوزولو دپاره هره ورځ بیانوی چه خاوند نن څما دپاره داسې جامې راوړی دی. داسې کالې نې راوړې دې، لیکن په حقیقت کښې هېڅ نه وی، خو که یو ښځې سره د خاوند واقعی محبت وی زیات او هغه ددې محبت ذکر او کړی نو په دې کښې هېڅ باک نشته دې، بعضو نسو کښې دی چه «اضجار الضرة» دې «اضجار الضرة ای الحاق الغم والقلق ایاه» (۱) مطلب دادې چه بڼې لره په غم او قلق کښې اخته کول منع دی.

[۴۹۲۱] حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ عَنْ هِشَامٍ عَنْ قَاطِمَةَ عَنْ اِسْمَاءَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى حَدَّثَنَا يَحْيَى عَنْ هِشَامٍ حَدَّثَنِي قَاطِمَةُ عَنْ اِسْمَاءَ اَنْ امْرَاةً قَالَتْ يَا رَسُولَ اللَّهِ اِنْ لِي صَرَّةً فَهَلْ عَلَيَّ جُنَاحٌ اِنْ تَشَبَّعْتُ مِنْ زَوْجِي غَيْرَ الَّذِي يُعْطِينِي فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْمُتَشَبِّعُ بِمَا لَمْ يُعْطَ كَلَابِيسَ تَوْنِي زَوْدٍ

یوښځې د حضرت نبی کریم ﷺ نه تپوس او کړو چه یار رسول الله ﷺ څما یو بن ده که څه دهغې د سوزلو دپاره دهغې په مخکښې د خپل خاوند د طرفه چه څومره هغه سوزل کوی ماسره ددې نه زیات دهغې سره او کړم نو آیا څه به گناهنگاره یم؟ حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمانیل چه نه ورکړې شوې څیز ظاهرولو دلا داسې دې لکه څنگه چه څوک د دروغو دوه جامې واغوندی.

علامه خطابی رحمه الله فرمائی چه د «ثوب» لفظ په دې کښې په طور د محاورې او په طور د مثال استعمال شوې دې. او مطلب دادې چه داسې سړی صاحب زور او صاحب کذب یعنی دروغژن وی. لکه څنگه چه دچا په صفاتی بیانولو کښې و نیلې شی «وهو ظاهر الثوب» مراد ددې نه ثوب نه دې بلکه نفس رجل وی. (۲)

ابو سعید ضریر اوفرمانیل چه د دروغو گواهی ورکولو والا دوه ښکلې جامې واغوندی او گواهی ورکوی چه ددې ظاهری حالت او کتلې شی او په دوی باندې د دروغو گمان نه وی.

علامه خطابی رحمته اللہ علیہ دنعیم بن حماد نه په دې سلسله کښې یو حکایت هم نقل کړې ده چې یو قبیلہ کښې دظاهری هیئت په اعتبار سره یو باوقاره سړي اوسیدو ، هرکله چې به د دروغو گواهی ورکول شروع شو نو دوی به دوه جامې اغوستلې او گواهی به ورکوله ، او دده د ظاهری کیفیت او لباس به وجه به دده گواهی قبلولې شوه. خلقو به ونیل «امضاها بثوبیه» یعنې دده دجامو په ذریعه دده گواهی قبوله کړې شوه. نو داشان دې دوو کپړو طرفته دزور نسبت شروع شو ، ونیلې کیږي چې «کلا پس شل زور» حاصل دادې چېدا په مذکوره پس منظر کښې یو محاوره جوړه شوې ده. (۱)

په حدیث کښې «ثوبی زور» په تنبیه راوړلو کښې دا حکمت هم ده چې په دې کښې په خپل نفس باندې دروغ دی چې کوم خیز ملاو نشو دهغې اظهار دي. او په نورو باندې هم دروغ دی چې کوم خیز ده ته ورکړې شوې نه دهغې نسبت ته طرفته کولې شی . داشان د دروغو گواهی ورکونکې په خپل ځان باندې ظلم کوي ، او مشهور علیه باندې هم ظلم کوي. (۲)

په حدیث کښې حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم نه سوال کولو والا دکومې ښځې ذکر دي. حافظ ابن حجر رحمته اللہ علیہ فرماني چېده دې او ددې د خاوند متعلق ماته معلوم نشو چې دده نوم څه وو او دوی څوک وو. (۳)

۱۰۶ = بَابُ الْغَيْرَةِ

د غیرت او تغیر ماده یوه دهه . غیرت په تغیر باندې دلالت کوي . اصطلاح کښې غیرت هغه طبعی خفگان ته ونیلې شی چېد څه داسې خیز په وجه انسان ته نه لاحق شی چې په هغې کښې انسان شرکت کول نه خوښوي. (۴)

وَقَالَ وَرَأَدَعْنِ الْغَيْرَةَ قَالَ سَعْدُ بْنُ عُبَادَةَ لَوِ رَأَيْتُ رَجُلًا مِمَّ امْرَأَتِي لَضَرَبْتَهُ بِالسَّيْفِ غَيْرَ مُصَفِّحٍ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اتَّعَجِبُونَ مِنْ غَيْرَةٍ سَعْدُ لَا أَعْرِضُ عَنْهُ وَاللَّهُ أَعْرِضُ عَنْ [ر: ۳۷۳]

حضرت سعد بن عبادہ رضی اللہ عنہ فرماني که ما څوک خپلې ښځې سره اولیدو نو څه دهغه په توره اوژنم.

«مصفتح» داد «صفح» نه دي. دتوري پلن والی ته ونیلې شی . دباپ افعال نه صیغه د اسم فاعل هم کیدشي او اسم مفعول هم. داسم فاعل په صورت کښې د «ضربت» ضمیر دفاعل نه حال به وي یعنې څه به ده لره وهم . په دې حال کښې چې د تلوار په لنډوالی سره به نه وي

(۱) فتح الباری: ۳۹۷/۹.

(۲) فتح الباری: ۳۶۷/۹. وعمده القاری: ۲۰/۲۰۴.

(۳) فتح الباری: ۳۹۷/۹.

(۴) قال صاحب المشارق: معنى الغيرة تغير القلب وهيجان الغضب بسبب المشاركة في الاختصار من احد الزوجين بالآخر وتحريمه وذبه عنه (عمده القاری: ۲۰/۲۰۵).

(بلکه د تورې په مخ سره به دې ختم کړم) او داسم مفعول په صورت کښې دا ((السيف)) نه به حال وی یعنی په دې حال سره چه دې به پلن والی او چوپاښی سر نشی وهلې ، بلکه په تیره مخ به وهلې شی ، (۱)

حضرت نبی کریم ﷺ دده دخبرې په آوریدو سره اوفرمائیل چه تاسوبه دسعد رضی الله عنه په خبره تعجب کښې شوی یی ، څه دده نه زیات غیرت مند یم او الله ﷻ څما نه زیات غیرت مند دې . دا تعلیق امام بخاری رحمه الله مخکښې په کتاب الحدود کښې موصلاً نقل کړې دې . (۲)
په دې ځانې کښې حدیث مکمل نه دې ، په مسند احمد کښې مکمل سیاق و سباق سره دې چه دهغې الفاظ دی:

«لما نزلت هذه الآية : والذين يرمون المحصنات ، الآية قال سعد بن عبادة ، اهكذا انزلت . فلو وجد لکام متفخذها رجل لم یکن ل ان احركة ولا اهیجه حق الا باربعة شهداء فوالله لا اق باربعة شهداء حتى یقفی حاجته فقال رسول الله ﷺ یا معشر الانصار الاتسمعون ما یقول سیدکم ؟ قالوا یا رسول الله ﷺ لا تلبه فانه رجل غیور والله ما تزوج امرأة قط الا عذراء ولا طلق امرأة فاعبراء رجل منها رجل مها ان یتزوجها من شدة غیوته فقال سعد ، والله انی لاعلم یا رسول الله انهلحق وانها من عند الله ولكنی عجبته» (۳)

[۴۹۲۲] حَدَّثَنَا غُمَيْرُ بْنُ حَفْصٍ حَدَّثَنَا أَبِي حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ عَنْ شَقِيقٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ مَا مِنْ أَحَدٍ أَغْيَرُ مِنَ اللَّهِ مِنْ أَجْلِ ذَلِكَ حَرَّمَ الْقَوَاحِشَ وَمَا أَحْدَا حَبَّ إِلَيْهِ الْمَذْخَرُ مِنَ اللَّهِ [ر: ۳۵۸].

حضرت نبی ﷺ فرمائیلی دی چه دالله تعالی نه زیات څوک غیرت مند نشته دې ، هم په دې وجه الله ﷻ دې حیانی کارونه حرام کړل ، او الله ﷻ نه هیچا ته هم خپله مدحه زیاته خوښه نه ده.

دغیرت په نسبت په دې حدیث کښې الله ﷻ طرفته کړې شوې دې د متقدمین په مسلک کښې داشان الفاظو کښې تفویض وتسلیم هم بهتر دې ، متاخرین فرمائی چه دداشان الفاظو نسبت الله ﷻ ته دغایت او نتیجې اعتبار سره دې ، دمبداء اعتبار سره نه دې ، دغیرت نتیجه او غایت دادې چه دې څیز لره باقی نشی پریښودې چه په کوم باندې غیرت رازی ، الله ﷻ ته په فواحشو باندې غیرت رازی ، ددې وجې الله ﷻ دې لره حرام گرزولی دی . (۴)

(۱) فتح الباری: ۴۰۱/۹.

(۲) اوگوری صحیح بخاری: کتاب الحدود: ۲/ ، قوله : اتعجبون من غیرة سعد " الهمزة فيه للاستفهام يجوز ان يكون على سبيل الاستحضار ويجوز ان يكون على سبيل الانكار يعنى لاتعجبوا من غير سعد وانا اغیرمنه من سعد (عمدة القاری: ۲۰/۲۰۵)

(۳) فتح الباری: ۴۰۱/۹، ۴۰۲.

(۴) راجع عمده القاری: ۲۰/۲۰۵.

[٤٩٢٣] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُسْلِمَةَ عَنْ مَالِكٍ عَنْ هِشَامٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ يَا أُمَّةَ مُحَمَّدٍ مَا أَحَدٌ غَيْرُ مِنَ اللَّهِ أَنْ يَرَى عَبْدَهُ أَوْ أُمَّتَهُ تَزْنِي يَا أُمَّةَ مُحَمَّدٍ لَوْ تَعْلَمُونَ مَا أَعْلَمُ لَضَجَّكُمْ قَلِيلًا وَلَبَكَّيْتُمْ كَثِيرًا [ر: ٣٤].

په دې حديث كېنې دهغه خطبې يو حصه نقل كړې شوي ده چه كومه حضرت نبي كريم ﷺ ارشاد فرمانيږي وه او په كتاب الكسوف كېنې تيره شوي ده . په هغه ځانې كېنې په دې باندې بحث تير شوې دي . (١)

[٤٩٢٤] حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا هِشَامٌ عَنْ يَحْيَى عَنْ أَبِي سَلَمَةَ أَنَّ عُرْوَةَ بْنَ الزُّبَيْرِ حَدَّثَهُ عَنْ أَبِيهِ إِسْمَاعِيلَ أَنَّهَا سَمِعَتْ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ لَا شَيْءَ غَائِبٌ مِنَ اللَّهِ وَعَنْ يَحْيَى أَنَّ أَبَا سَلَمَةَ حَدَّثَهُ أَنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ حَدَّثَهُ أَنَّهُ سَمِعَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

[٤٩٢٥] حَدَّثَنَا أَبُو نَعِيمٍ حَدَّثَنَا شَيْبَانُ عَنْ يَحْيَى عَنْ أَبِي سَلَمَةَ أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ إِنَّ اللَّهَ يَغَارُ وَغَيْرَةُ اللَّهِ أَنْ يَأْتِيَ الْمُؤْمِنُ مَا حَرَّمَ اللَّهُ (عن يحيى ان ابا سلمة) دا ماقبل سند باندې معطوف دي او موصول دي .

امام بخاري رحمه الله دوه سندونه بيان كړي دي . ① موسى بن اسماعيل عن همام عن يحيى عن ابى سلمة عن ابى هريرة عن النبي ﷺ .

يحيى باندې دواړه سندونه يو ځانې كيږي . په دې ځانې كېنې چه كوم الفاظ د حديث منقول دي (ان الله يغار وغيرة الله ان ياتي المؤمن ما حرم الله) حافظ ابن حجر رحمه الله فرماني چه په ظاهر د دواړو سندونو الفاظ يو دي اودا الفاظ د دواړو سندونو دي . (٢)

[٤٩٢٦] حَدَّثَنَا مُحَمَّدٌ حَدَّثَنَا أَبُو سَامَةَ حَدَّثَنَا هِشَامٌ قَالَ أَخْبَرَنِي أَبِي عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ أَبِي بَكْرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ تَزَوَّجَنِي الزُّبَيْرُ وَمَالَهُ فِي الْأَرْضِ مِنْ مَالٍ وَلَا مَمْلُوكٍ وَلَا شَيْءٍ غَيْرَ تَاهٍ وَغَيْرَ قَرِيبٍ لَكُنْتُ أَغْلِفُ فَرْسَهُ وَاسْتَقْبَى الْمَاءَ وَخَرَزَ غُرْبَهُ وَأَغْنَى وَلَمْ أَكُنْ أَحِينَ أَخْبِرُ وَكَانَ يُخْبِرُ جَارَاتِي مِنْ الْأَنْصَارِ وَكُنْتُ نِسْوَةً صَدُوقَ وَكُنْتُ أَثْقَلَ النَّوَى مِنْ أَرْضِ الزُّبَيْرِ أَتَيْتِي أَقْطَعَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى رَأْسِي وَهِيَ مِثْنَى عَلَى ثَلَاثِي فَرَسِي

(١) اوگورئ صحيح البخاري: كتاب الكسوف . باب الصدقة في الكسوف رقم الحديث: (١٠٤١).

(٢) اخرجه مسلم في التوبة . باب غيره الله تعالى وتحريم الفواحش رقم: (٢٧٦١ ، ٢٧٦٢) . (ان ياتي المؤمن) اي نهيه ان ياتي المؤمن المحرمات .

(٣) (٤٩٢٥) الحديث اخرجه النسائي غير ان ذكر (لا ياتي) مكان (ان ياتي) باب غيره النساء ووجدهن اخرجه البخاري ايضا في كتاب الادب باب ما يجوز من الهجران لمن عصى . رقم الحديث: ٦٠٧٨ . واخرجه مسلم في فضائل الصحابة باب في فضل عائشة رضي الله عنها رقم الحديث: (٢٤٣٩).

(٤) فتح الباري: (٤٠٢/٩).

فُجِئْتُ يَوْمًا وَالتَّوَى عَلَى رَأْسِي فَلَقِيتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَمَعَهُ ثَقْرَمِنْ الْأَنْصَارِ قَدْ عَانَى ثُمَّ قَالَ اغْرُغِي بِخَيْلِي خَلْفَهُ فَاسْتَعْيَبْتُ أَنْ أَسِيرَ مَعَ الرِّجَالِ وَذَكَرْتُ الزَّيْبُرَ وَغَيْرَهُ وَكَانَ أَغْيَرَ النَّاسِ فَعَرَفَا رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَيَّ قَدْ اسْتَعْيَبْتُ فَمَضَى فُجِئْتُ الزَّيْبُرَ فَقُلْتُ لَيْفَئِي رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَعَلَى رَأْسِي التَّوَى وَمَعَهُ ثَقْرَمِنْ الْأَنْصَارِ بِهَ فَأَنَا غَرَّكَ بَ فَاسْتَعْيَبْتُ مِنْهُ وَعَرَفْتُ غَيْرَكَ فَقَالَ وَاللَّهِ لِحُكْمِكَ التَّوَى كَانَ أَشَدَّ عَلَيَّ مِنْ رُكُوبِكَ مَعَهُ قَالَتْ حَتَّى أَرْسَلَ إِلَيَّ أَبُو بَكْرٍ بَعْدَ ذَلِكَ بِخَادِمٍ تَكْفِينِي سِيَاسَةَ الْفَرَسِ فَكَانَ مَا اعْتَقَنِي [r: ۲۸۸].

حضرت اسماء بنت ابی بکر صدیق رضی اللہ عنہا فرمائی کہ کلہ ماسرہ زبیر وادہ اوکرو نو نہ ہفہ سرہ مال وواو نہ زمکہ او نہوینخہ غلام وو. سوا د اوبو رابنکلو اوبنان آوآس نہ ہیخ نہ وو. ددہ آس نہ بہ ما خرول ، اوبہ بہ می راوری ، ددی دول بہ می صحیح کولو اووہ بہ می اغیل ، البتہ ماتہ بہ بنہ طریقہ روتی پخول نہ راتلل. خما روتی بہ انصارو گواند یانو پخولی ، ہغوی دیری پاکہ بنخہ وی، حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم چہ کومہ زمکہ زبیر تہور کرے ودنو ما بہ دہغی نہد کھجوزو گیتی راورل. ہفہ خانی دوہ میلہ لرے وو. یو ورخ ما پہ سرباندی گیتی اینودی وو او واپس راتلم چہ ماتہ حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم ملاؤ شو. حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم سرہ خواہم صحابہ کرام ہم وو. حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم ماتہ آواز اوکرو. بیا نی خہ یہ اوین باندی خیل شاتہ کیناستلو دپارہ اوین تہ اخ اخ اوونیل. خو ماتہ سروسرہ پہ تگ کنبی شرم را تلو. ماتہ دزبیر غیرت ہم یاد شو او ہفہ دیر غیرت مند وو. حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم پوہہ شو او خہ شرمیرم نو حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم روان شول ، ما زبیر تہ اوونیل چہ ماتہ پہ لار کنبی حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم ملاؤ شوے وو. خما پہ سرباندی گیدی وواو ہغوی سرہ خو صحابہ کرام ہم وو. حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم ماتہ پہ اوین د کیناستو دپارہ او فرمائیل خوماتہ شرم راغلو او ماتہ ستا غیرت ہم معلوم دی. زبیر اوونیل چہ حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم سرہ دسوریدو نہ ماتہ ستا گیدی اوچتول دتولو نہ زیات سخت دی. (خکہ چہ حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم سرہ کیناستل خہ دشرم باعث نہ وو ، لیکن داشان گیدی اوچتول دزمکہ نہ راورل مالرہ دعار او طعنہ نہ زیات دی).

دی نہ پس حضرت ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ یو خادم اولیرلو ماتہ چہ ہفہ د آسونو پرورش کولو ، اوہفہ مالرہ کافی شوچہ گنی ہفہ خہ ددی بوج نہ آزادہ کرہ.

«ناضج» ہفہ اوین چہ کوم باندی اوبہ راورلی شی «اعلف» «از ضرب، خرول ، شریدل «استقی» داد افنفعال نہ دمتکلم صیغہ دہ «استقی من النهر» «نہر وغیرہ نہ اوبہ راورل «اخر دغہ» ما بہ ددہ دول صحیح کولو «خر دغہ» گندل «غرب» دول «اعجن دغہ» «عجنا» اوہ اغیل . «نسوة صدق» رینبتونی بنخہ «صدق» طرفتہ اسم اضافت کولے شی، پہ قرآن پاک کنبی دی چہ «ان لہم قدم صدق عند ربہم (التوی) زری «اقطعہ اطعاما» زمکہ ورکول . «علی راسی التوی» نہ

حال دې «ای کنت انقل النوى حال كونها على راسى من ارض الزبير» «(۱۸۱۸)» دهمزه کسره او دحاء سکون سره، دا کلمه داوېش کینولو دپاره ونیلی شي. «(سیاسة الفرس)» دآس نگرانی. حافظ ابن حجر رحمته الله فرماني چه ظاهر هم دادی چدا واقعہ نزول حجاب نه مخکې ده، تر دې وخته پورې دېر دې حکم نه وو نازل شوې، (۱)

[۴۹۲۷] حَدَّثَنَا عَلِيُّ حَدَّثَنَا ابْنُ عَلَيْهِ عَنْ مُحَمَّدٍ عَنْ أَنَسٍ قَالَ كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عِنْدَ بَعْضِ نِسَائِهِ فَأَرْسَلَتْ أَحَدَى امَهَاتِ الْمُؤْمِنِينَ بِصَحْفَةٍ فِيهَا طَعَامٌ فَضَرَبَتْ أَلْتِي النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي بَيْتِهَا يَدَ الْخَادِمِ فَسَقَطَتِ الصَّحْفَةُ فَأَلْقَلَتْ لُجْمَةَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَقِيَ الصَّحْفَةَ ثُمَّ جَعَلَ يَجْمَعُ فِيهَا الطَّعَامَ الَّذِي كَانَ فِي الصَّحْفَةِ وَيَقُولُ غَارَتْ أُمُّكُمْ ثُمَّ حَبَسَ الْخَادِمَ حَتَّى أَتَى بِصَحْفَةٍ مِنْ عِنْدِ النَّبِيِّ هُوَ فِي بَيْتِهَا قَدْ قَرَعَ الصَّحْفَةَ الصَّحِيفَةَ إِلَى الَّتِي كُسِرَتْ صَحْفَتُهَا وَأَمْسَكَ الْمَكْسُورَةَ فِي بَيْتِ النَّبِيِّ كَسَرَتْ [۲۳۳۹]

دا حدیث په کتاب المظالم کښې تیر شوې دې. حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله خپلې یو بی بی سره وو. دونمې بی بی دهغې کورته پلېټ اولیرلو د خوراک. حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله چه کومې سره وو. هغې ته دغیرت په وجه غصه راغله. او دخادم دلاسه نې پلېټ مات کړو. حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله دپلېټ ماتې ټکړې جمع کړې او وې فرمائیل چه ستا مور په غصه شوه. بیا چه چا پلېټ مات کړې وو دهغې دکور نه روغ پلېټ ورکړو او واپس نې کړو خادم، اومات شوې پلېټ نې دهغې په کور کښې کیخودو.

حافظ ابن حجر رحمته الله لیکلی دی چه حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله کومې ښځې په کور کښې وو، هغه حضرت عائشه رضی الله عنها وه، او روتې لیرونکې حضرت زینب بنت جحش رضی الله عنها وه. (۲)

«غارَت امکم» کښې خطاب غلام او چه کوم حاضر ووهغوی ته وو، او «امکم» نه هغه زوجه مرادده چه کومې پلېټ مات کړې وو. (۳)

[۴۹۲۸] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي بَكْرٍ الْمُقَدَّمِيُّ حَدَّثَنَا مُعْتَمِرٌ عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْمُنْكَدِرِ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ دَخَلْتُ الْجَنَّةَ وَأَتَيْتُ الْجَنَّةَ فَأَبْصُرْتُ قَصْرًا فَقُلْتُ لِمَنْ هَذَا قَالُوا لِمُعَزِّ بْنِ الْخَطَّابِ قَارَدَتْ أَنْ ادْخُلَهُ فَلَمْ يَنْفَعْنِي إِلَّا عِلْسِي بِغَيْرِ تَكٍّ قَالَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ يَا رَسُولَ اللَّهِ يَأْتِيكَ الْإِنْسُ وَأَمْسَى الْإِنْسُ أَوْ عَلَيْكَ أَغَارٌ [۳۳۸۶]

[۴۹۲۹] حَدَّثَنَا عَبْدَانُ أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ عَنْ يُونُسَ عَنْ الزُّهْرِيِّ قَالَ أَخْبَرَنِي ابْنُ الْمُسَيَّبِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ يَتِمُّ نَحْنُ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جُلُوسٌ فَقَالَ رَسُولُ

(۱) فتح الباری: ۴۰۵/۹.

(۲) فتح الباری: ۴۰۵/۹.

(۳) فتح الباری: ۴۰۶/۹.

اللَّهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَنْبَغِي أَنْ نَأْتِيَهُمْ رَائِيْنِي فِي الْجَنَّةِ فَإِذَا امْرَأَةٌ تَتَوَضَّأُ إِلَيَّ جَانِبَ قَعْرِ فَقُلْتُ لِمَنْ هَذَا قَالُوا هَذَا الْعَمْرُ فَقَدْ كَرُتُ غَيْرَكَ قَوْلِيْتُ مَذْبِرًا فَبَكَى عَمْرُوهُ وَفِي الْمَجْلِسِ ثُمَّ قَالَ أَوْعَلَيْكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ اعْمَارُ [۳۰۷].

دا حدیث په کتاب المناقب کښې دحضرت عمر فاروق رضی الله عنه په مناقبو کښې تیر شویدی. «فاذا امرأة تتوضأ» باندې بعضو حضراتو وئیلی دی چه دجنت ښځې به پاکې وی ، هغوی ته به داودس کولو ضرورت نه وی ، ددې وجې دا تصحیف دې اصل کښې «وضاء» یا «شوها» لفظ دې ، چه ددې معنی ښکلې ده یعنی هغه ځانې کښې په ښکلې ښځې وی. لیکن حافظ ابن حجر رحمته الله فرمائی چه د «توضاء» لفظ تصحیف نه دې بلکه صحیح دې ، باقی جنت کښې ددې ښځو اودس کول د نظافت دپاره نه دی وو بلکه په طور دعادت وو. (۱) داودی ددې حدیث نه استدلال کړې دې چه جنت کښې به حورې مونځ ادا کوی ، او اودس به کوی ، (۲)

حافظ ابن حجر رحمته الله فرمائیلی دی چه جنت کښې دعبادت مکلف نه کیدونه دالازمیرې نه چه هغه ځانې کښې به اختیار او شوق سره عبادت نه کیږی. (۳)

۱۰۷ = بَابُ غَيْرَةِ النِّسَاءِ وَوُجْدِهِنَّ

«وجد» غصې ته وئیلې شی ، علامه انور شاه کشمیری رحمه الله علیه فرمائی چه :

«وجدهن» وله اربعة مصادر، وجدانا، وجداء، وموجدا، ووجودا وباعتبار مصادر الاربعة تختلف معان والمناسب لترجمة المصنف وموجدتهن بدل وجدهن فان الوجد ترجمة» زړه را ډکیدل ، «ولیس ښناسپ هونل». (۴)

امام بخاری رحمته الله دا وئیل غواړی چه په ښځو کښې د غیرت ماده زیاته وی او هغوی زر غصه کیږی ، لهذا ددوی دا قسم څه کیفیت مخکښې راشی نو دې هغوی لره معذوره او گنلې شی. امام بخاری رحمته الله ترجمه کښې څه تفصیل پیش نه کړو ځکه چه په دې سلسله کښې څه قاعده کلیه نشته دې. احوال او اشخاص اعتبار سره په دې کښې اختلاف وی.

ښځې ته که په سړی باندې غیرت او غصه رازی او ددې څه تهوس وجه او ثبوت وی لکه هغه ددې په زنا او ددې په حقوق زوجیت کښې کوتاهی کوی نو داشان غیرت شرعی طور جائز دې، لیکن که څه دلیل او ثبوت نه وی نو صرف دظن او وهم په بنیاد باندې ښځه دغیرت

(۱) فتح الباری: ۴۰۶/۹.

(۲) فتح الباری: ۴۰۶/۹.

(۳) فتح الباری: ۴۰۶/۹.

(۴) فیض الباری: ۳۰۷/۴.

اظهار کوی نو شرعی طور دا بنه نه دی، البتہ کہ بنخې طرفته په دې کښې دحدنه تجاوز نه وی نو سړی ته پکار دی چه دا معذوره اوگنړی. او صبر و تحمل نه کار اخلی. (۱)

[۴۹۳۰] حَدَّثَنَا عَبْدُ بْنُ اِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا أَبُو اسَامَةَ عَنْ هِشَامٍ عَنْ اَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ قَالَ لِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اِنِّي لَاَعْلَمُ اِذَا كُنْتُ عَنِّي رَاضِيَةً وَاِذَا كُنْتُ عَلَيَّ غَضَبِي قَالَتْ فَقُلْتُ مِمَّنْ اَيْنَ تَعْرِفُ ذَلِكَ فَقَالَ اَمَّا اِذَا كُنْتُ عَنِّي رَاضِيَةً فَتَأْتِيكَ تَقْوِيلِينَ لَا وَرَبَّ مُحَمَّدٍ وَاِذَا كُنْتُ عَلَيَّ غَضَبِي قُلْتُ لَا وَرَبَّ اِبْرَاهِيمَ قَالَتْ قُلْتُ اَجَلْ وَاللَّهِ يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا اَهْجُرُ اِلَّا اِسْمَكَ [ر: ۵۴۲۸].

حضرت عائشه رضی اللہ عنہا فرمائی چه حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم ماته او فرمائیل چه کله ته خما نه خوشحاله یی یا خفه ئې نو ماته پته لوی. حضرت عائشه رضی اللہ عنہا فرمائی چه ما تپوس اوکړو چه هغه څنگه؟ نو حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل چه کله ته خما نه خوشحاله ئې نو ته په هغه وخت کښې دقسم په وخت «لا ورب محمد» وانې او کله ته خفه ئې نو «لا ورب ابراهیم» وانې. حضرت عائشه رضی اللہ عنہا فرمائی چه ما اونیل چه دا صحیح دی، لیکن په الله تعالی قسم یارسو الله صلی اللہ علیہ وسلم چه څه صرف ستاسو نوم پرېږدم (لیکن ستاسو ذات سره چه کوم خما دزړه تعلق دی هغه بهر حال برقرار وی).

دا حدیث په دې ځانې کښې امام بخاری رحمته اللہ علیہ په رومبی ځل ذکر کړې دې، او د حدیث مناسبت ترجمه الباب نه ظاهر دې.

حضرت عائشه رضی اللہ عنہا دخفگان په وخت کښې په ټولو نبیانو کښې د حضرت ابراهیم علیه السلام نوم اخلی او «لا ورب ابراهیم» ونیل ځکه چه د حضرت ابراهیم علیه السلام په ټولو نبیانو کښې حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم سره زیات نزدې تعلق وو. داد حضرت عائشه رضی اللہ عنہا پوهه او ذهانت نتیجه وه چه دخفگان په وخت کښې چه کله حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم دنوم نه عدول اختیاروی نو دداسې نبی صلی اللہ علیہ وسلم نوم به ئې ا خستلو چه حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم ته زیات نزدې وو. (۲)

ددې حدیث متعلق نور بحثونه به انشاء الله تعالی په کتاب التوحید کښې رازی. «اعان الله تعالی علی الوصول الی ذالک بحوله وقوته».

[۴۹۳۱] حَدَّثَنَا اِبْنُ اَحْمَدُ اَبْنُ اَبِي رَجَاءٍ حَدَّثَنَا النُّفَرُ عَنْ هِشَامٍ قَالَ اخْبَرَنِي اَبِي عَنْ عَائِشَةَ اَنَهَا قَالَتْ مَا غُرْتُ عَلَى اَمْرِ اَوْ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَمَا غُرْتُ عَلَى خَدِيجَةَ لَكِنَّهُ ذَكَرَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اَيَّاهَا وَتَنَاهَا عَنْهَا وَقَدْ اَوْحَى اِلَيَّ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اَنْ يَبَيِّرَهَا بَيْنِي هَافِي الْجَنَّةِ مِنْ قَصَبٍ [ر: ۳۷۰۰].

حضرت عائشه رضی اللہ عنہا فرمائی چه ماته به څومره غیرت د حضرت خدیجه رضی اللہ عنہا په سلسله کښې

رسول الله ﷺ په بله بې بې باندې نه راتلو ، ځکه چې حضرت نبی کریم ﷺ راتلو دومره به درسول الله ﷺ په بله بې بې باندې نه راتلو ، ځکه چې حضرت نبی کریم ﷺ به دهغې اکثر ذکر کولو ، اودهغې به ئې ډیر تعریف کولو ، حضرت نبی کریم ﷺ طرفه وحی شوې وه چې حضرت نبی کریم ﷺ دې هغې ته په جنت کښې دموتی دمحل زیرې ورکړي .

وځي سوې وه چه حضرت نبی کریم ﷺ په «زیرجد» تازه ته هم وانی او مروارید تازه هم ، «زیرجد» تازه ته هم وانی ، چه قیمتی جواهر «قصص» بانړس ته هم وانی او مروارید تازه هم ، «زیرجد» تازه ته هم وانی ، چه قیمتی جواهر ورته ونیلې شی . مطلب دادې چه دقیمتی جواهراتو موتیانو نه ددوی دپاره جنت کنډې یومحل تیار شوې دي ، (۱) دا حدیث ابواب المناقب کېږي «باب تزوج النبی خدیجه ؓ» کېږي تیر شوي دي ، او هم په هغه ځانې کېږي په دې باندې بحث شوي دي .

١٠٨ = بَابُ دَبِّ الرَّجُلِ عَنْ ابْنَتِهِ فِي الْغَيْرَةِ وَالْإِنْصَافِ

ددي ترجمي مقصد دادې چه كه دچا لور دبل چا په نكاح كېښې ده او دده لور سره څه داسې واقعه راپېښه شي چه دده دغيرت سبب جوړ شي نوپلار دخپلې لور دطرفنه دفاع كولى شي ، داشان دفاع په عصبيت جاهليت كېښې داخله نه ده.

[٤٩٣٢] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ عَنْ ابْنِ أَبِي مُلَيْكَةَ عَنْ السَّوْرِ بْنِ مَعْرُومَةَ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ وَهُوَ عَلَى الْمِنْبَرِ إِنَّ بَنِي هَاشِمٍ مِنْ النَّبِيِّ اسْتَأْذَنُوا فَيَا ابْنَ أَبِي طَالِبٍ فَلَا اسْتِزْذَانُ لِي بِكَ وَأَنَا اسْتِزْذَانُ لَكَ الْآنَ يُرِيدُ ابْنُ أَبِي طَالِبٍ أَنْ يُطْلِقَ ابْنَتِي وَيَنْكِحَ ابْنَتَهُمْ فَأَمَّا هِيَ بَضْعَةٌ مِنِّي يُرِيدُنِي مَا رَأَيْتُهَا وَفِي ذُنُوبِي مَا إِذَا هِيَ هَكَذَا قَالَ [ر: ٨٣].

علامه ذهبي رحمه الله فرمائي چه داغغه حديث دي چه ددي تخريج آئمه خمه، بخاري، مسلم، ابوداود، ترمذي اونساني هم ديو استاد قتيبه نه کړي دي. دا حديث په ابواب المناقب کښي تير شوي دي. (۲)

په روایت کښې دې چه حضرت نبی کریم ﷺ په منبر باندې خطبه کښې او فرمائیل چه بنو هاشم بن مغیره (چه دابو جهل دخاندان خلق وو) څما نه اجازت غوښتلې دې چه هغه دخپلې لور (دعکرمه خور) نکاح علی بن ابی طالب سره او کړې لیکن څه به هغوی ته هیڅ کله هم اجازت ورنکړم، که علی بن ابی طالب څما لور ته طلاق ورکړی او هغې سره نکاح کول غواړي نو اوډی کړی.

حافظ ابن حجر رحمۃ اللہ علیہ فرمائی ہے کہ حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم پہ خصائص کنبی شمار لے شی
 چہ دحضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم لور سرہ بل څوک پہ نکاح کنبی جمع کول جائز نہ دی.
 اودا هم کیدیشی چہ دا دحضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم پہ خصائص کنبی شمیر نہ کړې شی ، بلکه
 اوونیلې شی چہ دا دحضرت نبی صلی اللہ علیہ وسلم د حضرت فاطمہ رضی اللہ تعالیٰ عنہا د خاطرہ او زړہ دپارہ وئیلی وو.
 اودا دحضرت فاطمہ رضی اللہ تعالیٰ عنہا په خصوصیت باندې هم محمول کولې شو چہ هغی بله بنسختہ په

نکاح کنبی جمع کول جائز نه وو. (۱) والله اعلم.

قوله: یربني ما اراهما: دا باب افعال نه دي، «ارابني» هغه وخت کنبی وائی چه کله یو سړی نه ته بدی او تکلیف محسوس کړي، علامه ابن اثیر النهایه فرمائی چه: «ربني ما یربها ای یسو فی ما یسو ها ویو معنی ما یزعمها یقال رابني هذا الامر واربني اذا رایت منه ماتک» (۲)

۱۰۹=بَابُ يَقِلُّ الرِّجَالُ وَيَكْثُرُ النِّسَاءُ

وَقَالَ أَبُو مُوسَى عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَتَرَى الرَّجُلَ الْوَاحِدَ يَتَّبِعُهُ امْرَأَةٌ يُلْذَنُ بِهِ مِنْ قِلَّةِ الرِّجَالِ وَكَثْرَةِ النِّسَاءِ [۱۳۳۸:ر]

[۴۹۳۳] حَدَّثَنَا حَفْصُ بْنُ غُمَرَ الْخَوْضِيُّ حَدَّثَنَا هِشَامُ عَنْ قَتَادَةَ عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ لَأَحَدِنَا تَكْثُرُ حَدِيثًا سَمِعْتُهُ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا يَحْدِثُ كُفْرًا بِهِ أَحَدًا غَيْرِي سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ إِنَّ مِنْ أَشْرَاطِ السَّاعَةِ أَنْ يَرْفَعَ الْعِلْمُ وَيَكْثُرَ الْجَهْلُ وَيَكْثُرَ الرِّثَاءُ وَيَكْثُرُ شُرْبُ الْخَمْرِ وَيَقِلُّ الرِّجَالُ وَيَكْثُرُ النِّسَاءُ حَتَّى يَكُونَ يَحْمِلِينَ امْرَأَةً الْقَيْمُ الْوَاحِدَ [۸۰:ر]

مطلب دادې چه د قیامت په علاماتو کنبی یو داهم دي چه د سړو قلت به شی او د ښځو کثرت ، حضرت ابو موسی اشعری رضی الله عنه د حضرت نبی صلی الله علیه و آله نه نقل کوی چه تاسو به یو سړی پسې څلویښت ښځې او گورنی چه دده په پناه کنبی به وی. حضرت ابو موسی اشعری رضی الله عنه د تعلیق امام بخاری رحمته الله علیه په کتاب الزکاة کنبی موصولاً نقل کړي دي. (۳)

مخکښې د حضرت انس رضی الله عنه په روایت کنبی د پنځوسو ښځو ذکر دي ، لیکن په دواړو کنبی هیڅ تضاد نشته دي ځکه چه عدد اقل د اکثر نفی نه کوی ، همداشان هم کیدیشی چه عدد خاص مراد نه وی بلکه کثرت مراد وی. (۴)

د حضرت انس رضی الله عنه دا روایت په کتاب العلم کنبی تیر شوې دي او په هغه ځانې کنبی په دي باندې بحث شوې دي. (۵)

(۱) مذکوره تفصیل دپاره اوگورنی فتح الباری: ۴۱۱/۹.

(۲) النهایه لابن الاثیر: ۲۸۷/۲، باب الرأ مع الیاء.

(۳) اوگورنی صحیح بخاری، کتاب الزکاة باب الصدقات قبل الرد رقم الحديث: ۱۴۱۴، ص: ۲۸۰.

(۴) فتح الباری: ۴۱۳/۹.

(۵) اوگورنی صحیح البخاری، کتاب العلم، با پرفع العلم وظهور الجهل: ۱۸/۱.

۱۰. «بَابُ لَا يَخْلُونَ رَجُلٌ بِأُمْرَأَةٍ إِلَّا ذُو فَحْرٍ مِمَّا الدُّخُولُ عَلَى الْمُغَيَّبَةِ»

حضرت امام بخاری رحمہ اللہ مقصد ددی چہ بنحی سرہ دمحرّم نہ علاوہ بل چاسرہ خلوت اختیارولو اجازت نشته دے ، داشان کہ خوک بنحہ مغیبہ ده یعنی ددی خاوند ددی نہ غائب دے چرته بهر تلے دے نو دے سرہ هم سوا دمحرّم نہ دبل چا د راتللو اجازت نشته دے .

«دخول» لره مجرور هم لوستلے شی . په دے صورت کنبی ددی عطف «امراة» باندے به وی یعنی «لا یخلون رجل بالدخول علی المغیبة» او دے لره مرفوع هم ونیلے شی ، په دے صورت کنبی دا مبتداء مخذوف دپاره به خبر جوړ شی . «ای وکذا الدخول علی المغیبة» (۱)

«مغیبة» باب افعال نه صیغه داسم فاعل مونث صیغه ده . هغه بنحی ته ونیلے شی چہ دهغې خاوند هغې سره نه وی ، چرته به تلے وی .

[۴۹۳۴] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا لَيْثٌ عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي حَبِيبٍ عَنْ أَبِي الْخَيْرِ عَنْ عُقَيْبَةَ بْنِ عَامِرٍ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ آتَاكُمْ وَالِدُكُمْ عَلَى الْبُيُوتِ فَقَالَ رَجُلٌ مِنَ الْأَنْصَارِ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَفَرَأَيْتَ الْحُمُومَ قَالَ الْحُمُومُ الْمَوْتُ

حضرت رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم فرمائیلے دی چہ بنخو لره دراتلو نه پرهیز کونی ، یو انصاری سړی تپوس اوکړو یار رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم د لیور متعلق څه حکم دے؟ حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل چہ لیور خورمگ دے .

حافظ ابن حجر رحمہ اللہ لیکلی دی چہ ددی تپوس کوونکی انصاری نوم معلوم نشو (۲)

«الحموم» دخاوند دطرفنه په رشته دارو باندې ددی لفظ اطلاق کیرې لکه لیور ، دلیور خوښ ، دلیور تره وغیره ، علامه قسطلانی لیکي چہ :

«الحموم الموت: ای لقاءة مثل لقاء الموت اذا خلوة به تودی ال هلاك الدين ان وقعت المعصية او النفس ان

وجب الرجم او هلاك المرأة بغير اق زوجها اذا حملته الغيرة على المرأة على طلاقها» (۳)

او امام نووی رحمہ اللہ په شرح مسلم کنبی لیکي چہ :

«الحموم البراد به هنا اقارب الزوج غير ابائه وابنائهم محارم للزوجة ، ويجوز لهم الخلوة به ولا يؤمفون

بالموت وانما البراد الاخر واهل الاخر ونحوهما ممن يحل لها تزويجه لو لم تكن متزوجة وقد جرت العادة بالتساهل

فيه فيخلوا الاخر بامرأة اخيه فشيبة بالموت وهو اهل بالمتم من الاجنبى لشبهه اكثر من الاجنبى والفتنة به

امكن من الوصول الى المرأة والخلو بها من غير ذكر عليه بخلاف الاجنبى» (۴)

(۱) عمده القاری: ۲۰/۲۱۳.

(۲) فتح الباری: ۹/۴۱۴.

(۳) ارشاد السازی: ۱۱/۵۱۹.

(۴) شرح مسلم لنوی ، کتاب السلام ، باب الخلوة بالاجنبی: ۲/۲۱۶.

[۴۹۳۵] حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ حَدَّثَنَا عَمْرُو عَنْ أَبِي مُعْبَدٍ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَا يَخْلُونَ رَجُلٌ بِأَمْرَأَةٍ إِلَّا مَعَ ذِي حُزْمٍ فَقَامَ رَجُلٌ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَمْرَأَتِي خَرَجَتْ حَاجَةً وَاسْتَبَيْتُ فِي غَزْوَةٍ كَذَا وَقَدْ أَقَالَ رِجْلَهُ فَخَرَجَ مَعَ أَمْرَأَتِكَ [ر: ۱۷۳۲]

دا حدیث په کتاب الحج کښې تیر شوې دې او په هغه ځانې کښې په دې باندې بحث شوي دي. (۱)

==باب مَا يَجُوزُ أَنْ يَخْلُوَ الرَّجُلُ بِالْمَرْأَةِ عِنْدَ النَّاسِ==

[۴۹۳۶] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ حَدَّثَنَا غُنْدَرٌ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ هِشَامٍ قَالَ سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ جَاءَتْ أَمْرَأَةٌ مِنَ الْأَنْصَارِ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَتْ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّكَ لَأَكْبَرُ لَأَحَبُّ النَّاسِ إِلَيَّ [ر: ۳۵۴۵].

د امام بخاری رحمه الله مقصد دادې چه دخلقو په موجودگي کښې که يو ښځې سره په خلوت کښې څه خبره اوکړې شي نوپه دې کښې څه باک نشته دې ، لکه هغه څه د مسلي تپوس کوي ، او دعامو خلقوپه مخکښې نه شي ونيلي شرميرې نويو طرفته دې شي اودې سره دې خبره اوکړي . روايت باب فضائل انصار کښې تير شوې دې ، (۲)

==باب مَا يُنْهَى مِنْ دُخُولِ الْمُتَشَبِّهِينَ بِالنِّسَاءِ عَلَى الْمَرْأَةِ==

[۴۹۳۷] حَدَّثَنَا عُمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ زَيْنَبِ بِنْتِ أُمِّ سَلَمَةَ عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ عِنْدَهَا وَفِي الْبَيْتِ فَخَنَّتْ فَقَالَ الْمُخَنَّتُ لِاخِي أُمِّ سَلَمَةَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي أُمَيَّةَ إِنَّ فَتَحَ اللَّهُ لَكُمْ الطَّائِفَ عَدَا ذَلِكَ عَلَى بَنِي عِيلَانَ فَأَتَاهَا ثَقِيلٌ بِأَرْبَعٍ وَتَذْبُرُ بِهِنَّ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا يَدْخُلَنَّ هَذَا عَلَيْكُمْ [ر: ۳۰۶۶]

داسې سړې چه د هغه حرکات او چال دښځو پشان وي نو يو اجنبي ښځې ته دده تگ جائز نه دې ، ممنوع دې .

«مخنث» (دنون په فتحه او کسره سره) هغه سړي ته وائي چه په کلام او حرکات او سکانات کښې دښځو سره مشابهت لري . که دچا خلقت داسې دې چه نوبيا قابل ملامت نه دې ، ليکن کهپه تکلف سره داسې مشابهت اختيار کړي نودرست نه دې ، قابل مذمت دې ، (۳)
دحدیث باب تشریح په کتاب المغازی کښې تیره شوې ده. (۴)

(۱) اوگوري صحيح البخاري ، کتاب الحج ، باب حج نساء.

(۲) صحيح البخاري ، ابواب المناقب ، باب قول النبي ﷺ للانصار انتم احب الناس الى رقم الحديث : ۳۷۸۶ ، ص ۷۷۵.

(۳) فتح الباري : ۱۸/۹ (۴).

(۴) اوگوري كشف الباري كتاب المغازی ، باب غزوة الطائف : ۵۴۶.

۱۱۳ = بَابُ نَظَرِ الْمَرْأَةِ إِلَى الْحَبَشِ وَنَحْوِهِمْ مِنْ غَيْرِ رِبَّةٍ

[۴۹۳۸] حَدَّثَنَا اسحاقُ بْنُ ابراهيمَ الحنظليُّ عَنْ عيسى عَنْ اُذْعَانٍ عَنْ الزُّهْرِيِّ عَنْ عُرْوَةَ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ رَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَسْتُرُنِي بِرِدَائِهِ وَأَنَا أَنْظُرُ إِلَى الْحَبَشَةِ يَلْعَبُونَ فِي الْمَسْجِدِ حَتَّى أَكُونَ أَنَا أَلْتِي اسْمًا قَاقْدُرُوا قَاقْدُرَ الْحَبَارِيَةِ الْحَدِيثِ الثَّانِي الْحَرِيصَةَ عَلَى اللَّهِ [۴۹۳۸]

د امام بخاری رحمۃ اللہ علیہ مقصد دادی چہ بغیر دشہوت نہ کہہ بنسخہ سرو تہ گوری نو دا جائز دی۔ چہ یہ کوم خانی کنبی دفتنی اندینسنہ نہ وی۔ ہم دا آئمہ ثلاثہ مذهب دی اود امام شافعی رحمۃ اللہ علیہ یو قول ددی مطابق ہم دی، ددوی دوئم قول د عدم جواز دی۔ امام نووی رحمۃ اللہ علیہ دی دوئم قول تہ ترجیح ورکوی۔ (۱)
ددوی استدلال دحضرت ام سلمہ رضی اللہ عنہا روایت نہ دی چہ ہغہ فرمائی چہ:

«كنت اذ اومىونة جالستين عند رسوالله ﷺ فاستاذن عليه ابن امر مكتوم رضی اللہ عنہ فقال احتجما منه قلنا

يا رسول الله ﷺ اليس اعمى لا يبصرنا ولا يعرفنا فقال افعيا وان اتبنا السمتا تبصرا منه» (۲)
جمهور علماء روایت باب نہ استدلال کوی، امام نووی رحمۃ اللہ علیہ روایت باب متعلق فرمائی چہ دا د نزول حجاب نہ مخکنی واقعہ دہ۔ یا دہغہ وخت چہ کلہ حضرت عائشہ رضی اللہ عنہا نابالغ وہ۔ لیکن دامام نووی رحمۃ اللہ علیہ پورتنی دواہر خبری صحیح نہ دی۔ خکہ دروایت باب بعض طرق کنبی دی چہ مذکورہ واقعہ، وفد حبشہ دراتلونہ پس دہ۔ او دوفد حبشہ آمد پہ اوومہ (۷) ہجرتی کنبی شوې وہ۔ پہ ہغہ وخت کنبی دحضرت عائشہ رضی اللہ عنہا عمر مبارک ۱۶ کالہ وو۔ نوداشان د حجاب حکم ہم نازل شوې وو (۳)

دحضرت ام سلمہ رضی اللہ عنہا د ذکر شوی روایت جواب جمهور دا ورکوی چہ مذکورہ حکم پہ تقوی باندی محمول دی، د فتوی بیان نہ دی، یا دا حکم دحضرت عبداللہ ابن مکتوم سرہ خاص دی۔ خکہ چہ ہغہ نابینا وو، او دنیاینا دبدن نہ بعضی داسی حصی د بنکارہ کیدو امکان وی چہ دبنخې ہغې تہ کتل پہ ہرحال کنبی ناجائز وی۔ نوحافظ ابن حجر رحمۃ اللہ علیہ لیکي:
«والجمع بين الحديثين ان يكون في قصة الحديث الذي ذكرناه نهان شيء ينمى النساء من روثه لكون ابن امر مكتوم كان اعمى فلعله كان منه شيء ينكشف ولا يشعر به ويقوى الجواز استمرار العيل على جواز خروج النساء الى المساجد والاسواق والاسفار متقبات لثلايراهن الرجال ولم يومر الرجال قط بالاقتباب لثلايراهن النساء فدل على تغاير الحكم بين الطائفتين» (۴)

(۱) اوگوری الابواب والتراجم: ۷۶/۲، وفتح الباری: ۴۲۱/۹، وارشاد الباری: ۵۲۳/۱۱.

(۲) الابواب والتراجم: ۷۶/۲.

(۳) فتح الباری: ۴۲۱/۹.

(۴) فتح الباری: ۴۲۱/۹.

بهر حال حضرت امام بخاری رحمه الله دا باب قائم کړې او ددې لاندې ئې د حضرت عائشه رضي الله عنها حديث نقل کړو او دا وئيل غواړي چه بنځه اجنبی سړی ته کتلې شی . نو شيخ الحديث حضرت مولانا زکريا رحمة الله عليه ليکي چه :

«والجملة ان الغرض من الترجمة بيان جواز نظر المرأة الى الرجل الاجنبى وهو كذلك عند الامة الثلاثة كما يظهر من النقل المتقدمة ويخالف مذهب الشافعية على قول» (۱)
البته دا جواز په هغه وخت کښې دې چه کله دفتنې اندېښنه نه وي . نو ترجمه الباب کښې د «من غدرية» نه دې طرفته اشاره ده .

۳=باب خروج النساء لِحَوائِجِهِنَّ

[۴۹۳۹] حَدَّثَنَا قُرُوبُ بْنُ أَبِي الْمَغْرَاءِ حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُسْهِرٍ عَنْ هِشَامِ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ خَرَجْتُ سَوْدَةً بِلْتُ زَمْعَةَ لَيْلًا قَرَأَهَا عُمَرُ فَعَرَفَهَا فَقَالَ أَلَيْكَ وَاللَّهِ يَا سَوْدَةُ مَا تَحْفَيْنَ عَلَيْنَا فَوَجَعْتُ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَذَكَرْتُ ذَلِكَ لَهُ وَهُوَ فِي مُحْرَتِي يَتَعَشَّى وَأَنْ فِي يَدَيْهِ لَعْرَاقًا فَأَنزَلَ اللَّهُ عَلَيْهِ قُرْفَةً عَنْهُ وَهُوَ يَقُولُ قَدْ أَذِنَ اللَّهُ لَكُمْ أَنْ تَخْرُجْنَ لِحَوائِجِكُنَّ
دامام بخاری رحمه الله مقصد دادې چه دنزول حجاب نه پس هم بنځې به په پرده کښې دکور نه بهر دخپلو ضرورتونو دپاره تلې .

روایت کښې دې چه حضرت سوده بنت زمعه (دپردي دحکم نه پس) دشپې په وخت کښې بهر اووتله نو حضرت عمر فاروق رضي الله عنه اوبیژندله (په کتاب التفسیر کښې روایت دې چه «وكانت امرأة حسيمة لا تخفى على من يعرفها» او کتاب الوضوء په روایت کښې دې چه «وكانت امرأة طيلة» الفاظ دي . او هغې ته ئې اووئيل چه ئې سوده ته زمونږ نه نشې پتیدلې ، نو هغه حضرت نبی اکرم ﷺ لره راغله او ددې خبرې ذکر ئې اوکړو . حضرت عائشه رضي الله عنها فرماني چه حضرت رسول اکرم ﷺ په هغه وخت کښې خما په حجره کښې وو او د شپې روتی ئې خوړله . او ددوی په لاس کښې هډوکي وو . حضرت نبی کریم ﷺ باندې وحی راغله . هرکله چه دنزول وحی کیفیت ددوی نه ختم شو نو حضرت رسول کریم ﷺ اوفرمائیل چه «قد اذن الله لكن ان تخرجن لِحَوائِجِكُنَّ» دخپلو ضرورتو دپاره دوتلو الله ﷻ تاسو ته اجازت درکړې دې .

«عراق» (دعین په فتحه اودرا په سکون سره) غوښې والا هډوکي . «قُرْفَةً عَنْهُ» ، «ماکان فیہ من الشدة بسبب نزول الوحي» (۲)

داحديث په کتاب التفسیر کښې تیر شوي دي او په کتاب الوضوء کښې هم تیر شوي دي . (۳)

(۱) الابواب والترجم: ۷۶/۲.

(۲) ارشاد الساری: ۵۲۴/۱۱.

(۳) صحيح البخاری . کتاب الوضوء باب خروج النساء الى البراز رقم الحديث : ۱۴۶ . و کتاب التفسیر . باب قوله (لا تدخلوا بيوت النبي .... رقم الحديث : ۴۷۹۵).

۱۱۵ = بَابُ اسْتِئْذَانِ الْمَرْأَةِ زَوْجَهَا فِي الْخُرُوجِ إِلَى الْمَسْجِدِ وَغَيْرِهِ

[۴۹۴۰] حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ حَدَّثَنَا الزُّهْرِيُّ عَنْ سَالِمٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ

النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا اسْتَأْذَنَتْ امْرَأَةٌ أَحَدَكُمْ إِلَى الْمَسْجِدِ فَلَا يَمْنَعُهَا [۴۹۴۰:۱]
 امام بخاری رحمہ اللہ مسئلہ خو دا خودل غواری کہ بنسخہ دکور نہ بہر تلل غواری نو ہفہ د
 خاوند اجازت اخستلو نہ پس تللی شی لیکن ددی مسئلہ دپارہ دوی سرہ خہ روایت نشہ
 دی نو ددی وجہ ہغوی د خروج الی المسجد والا حدیث نہ استدلال اوکرو گنی د خروج
 الی المسجد مسئلہ پخبلہ پہ ابواب الصلوۃ کبھی تیرہ شوہ دہ (۱) اوس ہفہ پہ دی خانی
 کبھی ذکر کوی اودغیر مسجد دپارہ دزوج اجازت سرہ دخروج جواز خودل غواری چہ کلہ
 خروج الی المسجد دپارہ بنسخہ نہ دخواوند داجازت دضرورت وی نو غیر مسجد طرفہ
 خروج دپارہ پہ طریقہ اولی بہ دا اجازت اخلی

۱۱۶ = بَابُ مَا يَجِلُّ مِنَ الدُّخُولِ وَالنَّظَرِ إِلَى النِّسَاءِ فِي الرِّضَاعِ

[۴۹۴۱] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ أَخْبَرَنَا مَالِكٌ عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ

رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا أَنَّهَا قَالَتْ جَاءَ عُمَيُّ بْنُ الرُّضَاعَةِ فَاسْتَأْذَنَ عَلَيَّ فَأَبَيْتُ أَنْ أَذِنَ لَهُ
 حَتَّى إِسْأَلَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِحَاجَةِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَسَأَلْتُهُ عَنْ
 ذَلِكَ فَقَالَ أَنَّهُ عَمَّكَ فَأَذِنَ لِي قَالَتْ فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّمَا ارْضَعْتَنِي الْمَرْأَةُ وَلَمْ يُرَضِّعْنِي
 الرَّجُلُ قَالَتْ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ عَمَّكَ فَلْيَلِدْ عَلَيْكَ قَالَتْ عَائِشَةُ وَذَلِكَ
 بَعْدَ أَنْ هَرَبَ عَلَيْنَا الْحِجَابُ قَالَتْ عَائِشَةُ يَحْرُمُ مِنَ الرِّضَاعَةِ مَا يَحْرُمُ مِنَ الْوِلَادَةِ [۴۹۴۱:۱:۲۵۰]

ددی باب نہ دامام بخاری رحمہ اللہ مقصد دادی چہ درضاعت رشتہ قانمیدو نہ پس دسری
 دپارہ دپردی حکم باقی پاتی نشی اوچہ کومو بنسخو سرہ درضاعت رشتہ قائم دہ ہغوی لہ
 سرے تلی شی

۱۱۷ = بَابُ لَا تَبَاشِيرُ الْمَرْأَةِ الْمَرْأَةَ فَتَنْتَعَهَا لِزَوْجِهَا

[۴۹۴۲] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يُوسُفَ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ مَنْصُورٍ عَنْ أَبِي وَائِلٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ

بْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا تَبَاشِيرُ الْمَرْأَةِ الْمَرْأَةَ فَتَنْتَعَهَا
 لِزَوْجِهَا كَمَا تَنْظُرُ إِلَيْهَا

[۴۹۴۳] حَدَّثَنَا عُمَرُ بْنُ حَفْصٍ بْنُ غِيَاثٍ حَدَّثَنَا أَبِي حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ قَالَ حَدَّثَنِي

شَقِيقٌ قَالَ سَمِعْتُ عَبْدَ اللَّهِ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا تَبَاشِيرُ الْمَرْأَةِ الْمَرْأَةَ
 فَتَنْتَعَهَا لِزَوْجِهَا كَمَا تَنْظُرُ إِلَيْهَا

مطلب دادی چه دیو بنحی دپاره دا جائز نه دی چه هغه یو بنحی سره په یو خادر کښې خملی او بیا دهغې دبدن کوائف دخپل خاوند په مخکښې بیان کړی. ظاهر دی چه په دې کښې دافتنې اندیښنه ده. ممکن دی چه دخاوند طبیعت دخپلې بنحی په ځانې هغه بنحی طرفته مائل کړی، چه دهغې په وجه هغه خپلې بنحی ته طلاق ورکړی یا هغه بنحی سره په ګناه کښې اخته شی نوددې وجې دا جائز نه دی چه هغه دبلې بنحی اوصاف خپل خاوند ته بیان کړی.

۱۸= بَابُ قَوْلِ الرَّجُلِ لِأَطْوَفِ اللَّيْلَةِ عَلَى نَسَائِهِ

په دې ترجمه کښې دامام بخاری رحمته الله علیه مقصد دادی که یو سړی چاته دا آواښی چهنن شپه به څه خپلې بنحی لره ورځمنوداجائز دی، او په مخکښې باب کښې چه دکوم نعت اووصف معانت دې دا په هغې کښې داخل نه دی، حضرت شیخ الحدیث مولانا زکریا رحمته الله علیه لیکي:

«والظاهر عندی فی غرض الترجمة ان المصنف اشار بهذا الى ان القول المذكور واقهار ذلك الامر لايدخل في

النعت المثنى عند المذكور فيما سبق فتامل» (۱)

[۴۹۴۴] حَدَّثَنِي مُحَمَّدٌ حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ عَنْ ابْنِ طَاوُسٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ ابْنِ هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ سُلَيْمَانُ بْنُ دَاوُدَ عَلَيْهِمَا السَّلَامُ لَا طَوْفَ اللَّيْلَةِ بِمِائَةِ امْرَأَةٍ تَلِدُ كُلُّ امْرَأَةٍ غُلَامًا يُقَاتِلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَقَالَ لَهُ الْمَلِكُ قُلْ إِنْ شَاءَ اللَّهُ فَلَمْ يَقُلْ وَنَبِيٌّ فَأَطَافَ بِهِمْ وَلَمْ يَلِدْ مِنْهُمْ إِلَّا امْرَأَةٌ يُصَفِّ النَّسَاءُ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَوْ قَالَ إِنْ شَاءَ اللَّهُ لَمْ يَخْشَوْكَ وَكَانَ أَرْجَى لِحَاجَتِهِ [ر: ۳۳۳۳]

دا روایت په کتاب الانبياء کښې تیر شوې دې. ددې په آخر کښې دی چه «لو قال ان شاء الله لم يخشوك وكان ارجى لحاجته» یعنی که حضرت سلیمان عليه السلام ان شاء الله ونیلې وې نو دده قسم به نه ماتیدو او دحاجت پوره کیدو امید به زیات وو.

۱۹= بَابُ لَا يَطْرُقُ أَهْلُهُ لَيْلًا إِذَا طَالَ الْغَيْبَةُ

فَخَافَهُ أَنْ يُخَوِّمَهُمْ أَوْ يَلْتَمِسَ عَثَرَاتِهِمْ

[۴۹۴۵] حَدَّثَنَا إِدْرَسُ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ حَدَّثَنَا مُجَارِبُ بْنُ دَنَازٍ قَالَ سَمِعْتُ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَكْرَهُ أَنْ يَأْتِيَ الرَّجُلُ أَهْلَهُ طَرُوقًا [۴۹۴۶] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مِقَاتٍ أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ أَخْبَرَنَا عَاصِمُ بْنُ سُلَيْمَانَ عَنْ الشَّعْبِيِّ أَنَّهُ سَمِعَ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ يَقُولُ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا طَالَ أَحَدُكُمْ الْغَيْبَةَ فَلَا يَطْرُقُ أَهْلَهُ لَيْلًا [۱: ۷۰۷]

د امام بخاری رحمه الله علیه مقصد دادې چې که طویل سفر وی اود کور نه سړې کافی لرې وی نوده له پکار دی چه اچانک کور ته نه راځي. داسې نه چه یوناگوار شکل اووینی او بیا د ټول عمر دپاره نې ژوند تریخ وی.

«أطال الغيبة» قید په دې وجه دې که ورځ دوو دپاره تلې وی نو په داسې صورت کښې اچانک کور ته راتللو کښې هېڅ حرج نشته دې ، ځکه چه په داسې صورت کښې کور والو ته معلوم وی چه سفر د دوو ورځو دې.

امام بخاری رحمه الله علیه مخکښې په ترجمه الباب کښې قید لگولې دې «مخافة ان يخفونهم او يلبس عثماتهم» دباب په روایت کښې دا قید نشته دې ، بیا ترجمه څنگه ثابت شوه؟ .

ددې جواب دادې چه دا ترجمه دترجمه شارحه نه ده یعنی وئیل دادې چه په حدیث کښې معانعت په دې وجه دې چه کوم امام بخاری رحمه الله علیه په ترجمه الباب کښې ظاهر کړې دې. یعنی په حدیث کښې دوارد حکم علت امام په ترجمه کښې بیان فرمائیلې دې . دا ترجمه په علت الحکم فی الحدیث په بیان کښې او تشریح باندې مشتمل ده.

هم داشان د بخاری په روایت کښې اگرچه قید نشته لیکن دصحیح مسلم په روایت کښې دا اضافه ده چه «نهی رسول الله ﷺ ان یطرق الرجل اهله لیلا یخفونهم او یلبس عثماتهم» (۱) په دې

روایت کښې دمذکوره اضافې وجې سره امام په ترجمه الباب کښې «مخافة ان یخفونهم او یلبس عثماتهم» الفاظ زیات کړی دي. «یخفونهم» باب تفعیل نه دې . «خون ، ، تخوینا» څوک خیانت طرفته منسوب کول ، په دې کښې ضمیر فاعل ، رجل اوضمیر مفعول اهل طرفته راجع دې . مطلب دادې چه سړې دې دسپې په وخت کښې خپل کور والو ته نه راځي ددې اندیښنې په وجه چه هسې نه هغه دا خیانت طرفته منسوب کړی یا ددې غلطی تلاش نه کړی ، یعنی ممکن دی چه کور والا په ښه حالت کښې نه وی او دسپې اچانک راتلونکې اوگوری اودې لره خائن اوگنړی. په دې وجه دسپې په وخت کښې کور ته اچانک راتلل نه دی پکار ، علامه قسطلانی رحمه الله علیه لیکي :

«والعلة فی ذلک انه ربما یجد اهله علی غیر اقامة من التکلیف والتزین المطلوب من المرأة فیکون ذلک سببا للنفرة بینهما او یجد اهله علی غیر حالة مرضیة والستر مطلوب بالشرع» (۲)

ابن التین فرمائی چه «یخفونهم» او «عشراتهم» نون سره پکار دی ځکه چه مرجع جمع مونث دې ، لیکن روایت کښې «یخفونهم» میم سره دې ، ددې تاویل دا کیدیشی چه اهل نه صرف ښځه مراد نه ده بلکه اولادهم په دې کښې شامل دې ، ددې وجې تغلیباً دجمع مذکر ضمیر استعمال کړې شو. (۳)

(۱) اوگوری صحیح مسلم کتاب الاماره باب کراهه الطروق وهو الدخول لیلا: رقم الحدیث: (۱۹۲۸).

(۲) ارشاد الساری: ۵۲۹/۱۱.

(۳) فتح الباری: ۴۲۵/۹ ، وارشاد الساری: ۵۲۹/۱۱.

۱۳۰- بَابُ طَلَبِ الْوَلَدِ

[۴۹۴۷] حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ عَنْ هُفَيْمٍ عَنْ سَيَّارٍ عَنِ الشَّعْبِيِّ عَنْ جَابِرٍ قَالَ كُنْتُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي غَزْوَةٍ فَلَمَّا قَفَلْنَا تَعَجَّلْتُ عَلَى بَعِيرٍ قَطُوفٍ فَلَجَعْنِي رَاكِبٌ مِنْ خَلْفِي فَالْتَقْتُ قَادًا لِلرَّسُولِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ مَا يَعْجَلُكَ قُلْتُ إِنِّي حَدِيثٌ عَنِ بَعْزِ قَوْمٍ قَالَ فَبِكْرًا تَزَوَّجْتَ أَمْ قَبِيلاً قُلْتُ بَلْ قَبِيلاً قَالَ قَبِيْلًا جَارِيَةً تَلَا عِيْبَهَا وَتَلَا عِيْبَكَ قَالَ فَلَمَّا قَدِمْنَا دَهَبْنَا لِنَدْخُلَ فَقَالَ امْهَلُوا حَتَّى تَدْخُلُوا لَيْلًا إِنِّي عِشَاءٌ لِكُنِّي تَمْتَشِطُ الشَّعْبَةَ وَتَسْتَعِدُّ الْمَغِيْبَةَ قَالَ وَحَدَّثَنِي الْبَيْهَقِيُّ أَنَّهُ قَالَ فِي هَذَا الْحَدِيثِ الْكَيْسُ الْكَيْسُ يَا جَابِرُ يَفْنَى الْوَلَدُ

[۴۹۴۸] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْوَلِيدِ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ سَيَّارٍ عَنِ الشَّعْبِيِّ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِذَا دَخَلْتَ لَيْلًا فَلَا تَدْخُلَ عَلَى أَهْلِكَ حَتَّى تَسْتَعِدَّ الْمَغِيْبَةَ وَتَمْتَشِطُ الشَّعْبَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَعَلَيْكَ بِالْكَيسِ الْكَيسِ تَابِعَهُ عُبَيْدُ اللَّهِ عَنْ وَهْبٍ عَنْ جَابِرٍ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي الْكَيسِ [ر: ۳۳۳]

ددې ترجمې نه د امام بخاری رحمه الله عليه مقصد دادي چه نکاح کولو سره دسرې مقصد محض لذت حاصلول او خواش پوره کول نه وي ، بلکه طلب ولد ددې پیش نظر دې.

په حدیث کښې دې چه حضرت نبی کریم ﷺ حضرت جابر رضی الله عنه ته «الکيس الکيس» او فرمائیل ، امام بخاری ﷺ ددې تفسیر په ولسره اوکړو. او اشاره نې دې طرفته اوکړه چه دوطی مقصد طلب ولدوې، ابن جبان د «الکيس» تفسیر په جماع سره کړې دې. (۱)

د «الکيس» اصل معنی عقل او دانشمندی ده ، ددې وجې بعضو حضراتو په حدیث کښې واقع ددې لفظ تشریح داسې کړې ده چه گوره ته د سفر نه کور ته روان نې ، هسې نه چه غلبه شهرت کښې تاته څه خیال نه وي او ستا ښځه د حیض په حالت کښې وي او بیا هم ته جماع اوکړې ، داسې نه دی کول پکار ، عقل او دانشمندی اختیارول پکار دی. (۲)

قوله: قَالَ وَحَدَّثَنِي الْبَيْهَقِيُّ أَنَّهُ قَالَ فِي هَذَا الْحَدِيثِ الْكَيْسُ الْكَيْسُ: قائل هشيم دې چه د امام بخاری ﷺ د استاد مسدد شيخ دې ، هغوی او وئیل چه یو ثقه راوی په دې حدیث کښې د «الکيس الکيس» الفاظو اضافه کړې ده. حافظ ابن حجر ﷺ فرمائیلی دی چه دا ثقه راوی دې غالباً دا شعبه دې ، ځکه چه امام بخاری ﷺ ددې نه پس

د شعبه روایت نقل کړې دې ، او په هغې کښې دا الفاظ دي . (۱)

قوله : تابعه عبيد الله عن وهب عن جابر عن النبي ﷺ في الكيس : يعني عبيد الله بن عمرو دشعبی متابعت لفظ الكيس کښې کړې دې ، هغوی هم عن وهب عن جابر په طريق مذکوره حديث کښې دا الفاظ نقل کړي دي .
عبيد الله بن عمرو مذکوره تعليق په کتاب البيوع کښې امام بخاری رحمه الله موصولا نقل کړې دې . (۲)

۱۳۱ = بَابُ تَسْتَعِذُّ الْمُغِيبَةُ وَمَتَشِطُ الشَّعْبَةِ

[۴۹۴۹] حَدَّثَنِي يَعْقُوبُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ حَدَّثَنَا هُشَيْمٌ أَخْبَرَنَا سَيَّارٌ عَنْ الشَّعْبِيِّ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ كُنَّا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي غَزْوَةٍ فَلَمَّا قُتِلْنَا كُنَّا قَرِيبًا مِنَ الْمَدِينَةِ تَعَجَّلْتُ عَلَى بَعِيرِي فَلَمَّحَنِي رَاكِبٌ مِنْ خَلْفِي فَخَسَّ بَعِيرِي بِعَنْزَةٍ كَانَتْ مَعَهُ فَسَارَ بَعِيرِي كَأَحْسَنِ مَا أَتَى رَأَى مِنَ الْأَيْلِ فَأَلْتَقْتُ فَأَذَا أَمَّا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَتَى حَدِيثُ عَهْدٍ بِعُزْسٍ قَالَ اتَّزَوَجْتُ قُلْتُ نَعَمْ قَالَ ابْكِرْ أَمْ تَيْسًا قَالَ قُلْتُ بَلْ تَيْسًا قَالَ فَهَلَا بَكْرًا وَلَا عَيْبًا وَلَا عَيْكَ قَالَ فَلَمَّا قَدِمْنَا دَهَبْنَا لِنَدْخُلَ فَقَالَ امْهَلُوا حَتَّى تَدْخُلُوا الْيَلَاءَ إِشَاءَ لَكُمْ مَتَشِطُ الشَّعْبَةِ وَسَتَعِذُّ الْمُغِيبَةُ

د امام بخاری رحمه الله مقصود دې ترجمه الباب نه دادې چه دکومې ښځې خاوند په سفر تلې وي اود کور نه غائب وي ، هر کله چه دهغه دراتلو وخت نژدې شي نو ښځې ته پکار دی چه خپل بدن پاک کړي او پرمخ وغیره او کړي ، زیرناف وپښته واخلي .
په دې ځانې کښې داستحداد لفظ استعمال کړې شوي دي ، چه ددې معنی استره استعمالول ده . لیکن نن سبا ډیر نور څیزونه رائج دي ، ښځې هغه هم استعمالولې شي .

۱۳۲ = بَابُ وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا لِبُعُولَتِهِنَّ

إِلَى قَوْلِهِ لَمْ يَطْهَرُوا عَلَى عَوْرَاتِ النِّسَاءِ (النو: ۳۱)،

[۴۹۵۰] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا سَفِيَانُ عَنْ أَبِي حَازِمٍ قَالَ اخْتَلَفَ النَّاسُ بِأَيِّ شَيْءٍ دُوبِي جَزَءُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ أُحُدٍ فَسَالُوا سَهْمَ بَنِ سَعْدٍ السَّاعِدِيِّ وَكَانَ مِنَ الْاِخْوَةِ مِنْ بَقِيٍّ مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالْمَدِينَةِ فَقَالَ وَمَا بَقِيٍّ مِنَ النَّاسِ أَحَدٌ أَعْلَمُ بِهِ مِنِّي كَانَتْ قَاطِئَةً عَلَيْهَا السَّلَامُ تُغِيلُ الدَّمَ عَنْ وَجْهِهِ وَعَلَى يَأْتِي بِالْمَاءِ عَلَى ثَرِيهِ فَأَخِذَ حَصِيرًا فَخَرَّقَ فَخَشِيَ بِهِ جُرْحَهُ [رو: ۳۰] .

(۱) فتح الباری: ۴۲۷/۹.

(۲) صحيح البخاری کتاب البيوع باب شراء الدواب والحميز رقم الحديث ۲۰۹۷ . ص . ۴۱۴ .

دامام بخاری رحمته اللہ علیہ مقصد دادی چه بنسخه خپل مواقع زینت خپل خاوند ، خپل پلار او خپل خوڼی وغیره په مخکښې ظاهرولې شی.

دروایت نه ظاهر دی چه حضرت فاطمه رضی اللہ تعالیٰ عنہا خپل لاسونه او مخ دحضرت نبی صلی اللہ علیہ وسلم په مخکښې ظاهر کړل چه ددې نه معلوم شو چه مواضع زینت بنسخه دخپل پلار په مخکښې ظاهرولې شی.

قوله: وکان من اخر من بقي من اصحاب النبی : **هـ** بالمدينة: مدینه منوره کنښې حضرت سهل بن سعد ساعدی رضی اللہ تعالیٰ عنہ دټولونه اخری صحابی وو. لېکن داحديث دراوی کیدو په اعتبار سره اخری صحابی دی. گڼی حضرت سهل دژوند د آخری ایام کنښې محمود بن الربیع رضی اللہ تعالیٰ عنہ او محمود بن لیبید رضی اللہ تعالیٰ عنہ مدینه منوره کنښې وو. اودا دواړه صحابیان ووز لیکن دحضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم نه ددوی سماع ثابت نه ده. (۱)

«قرن» دځال ته وئیلې شی یعنی حضرت علی رضی اللہ تعالیٰ عنہ په دځال کنښې اوبه راوړې او اچولې ئې ، دیو پوزکی ټکره ئې واخستله اووې سیزله ، او دحضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم زخم ددې نه ډک شو ، «حش» بروزن «دع» دا باب نصر نه دماضی مجهول صیغه ده. «حشان» حشوا... الوسادة بالقطن» تکیه ډکول مالوج «فحش» په چرحه» یعنی ددې پوزکی په ذریعه دحضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم زخم ډک شو.

فانده : امام بخاری رحمته اللہ علیہ په ترجمه الباب کنښې چه کوم آیت کریمه ذکر فرمائیلې دې ، علامه شیر احمد عثمانی دهغې په تفسیر کنښې لیکي:

«سنگار په عرف کنښې خارجی او کسب کنښې آرائش ته وئیلې شی . لکه لباس یا کالی وغیره سره چه حاصل شی ، داحقر په نیزد " زینت " ترجمه د " سنگار " په ځانې " زیبائش " کړې شوې وې نو زیات جامع او مناسب به وې . دزیبائش لفظ هر قسم خلقی او کسب کنښې زینت ته شامل دې . که هغه دجسم پیدائشی ساخت سره متعلق وی یا پوشاک وغیره خارجی تیس تپاس سره ، خلاصه او مطلب دادی چه دښځې دپاره د هیڅ قسمه خلقی یا کسبې زیبائش اظهار بجزد محرم چه دهغې ذکر مخکښې رازی د هیچا په مخکښې جائز نه ده . خو چه د څومره زیبائش ظهور ضروری دې او ددې ظهور بسبب عدم قدرت یا ضرورت نه شی منع کیدې . ددې دمجبورئی په وجه یا بضرورت دهغې پرده نه کولو کنښې هېڅ باک نشته دې (بشرطیکه دفتنې ویره نه وی) دحدیث او آثار نه ثابتېږي مخ او تلی په «الاما ظهر منها» کنښې داخل دی. ځکه چه ډیر دینی او دنیاوی ضرورتونه ددې په کهلاؤ ساتلو کنښې مجبور وی. که ددې دپټولو مطلقا حکم اوکړې شی نو دښځو دپاره به په کاروبار کنښې سخته پريشانۍ او مشکل پیداشی . مخکښې فقهاء کرامو «قدمین» هم په دې اندامونو باندې قیاس کړی دی. اوکله چه اعضا مستثنی شو نو ددې متعلقات لکه گوتمه ، چهلا ، یا نکریزي یا کاجل وغیره هم په دې استثنا کنښې داخلیدل به منلې کیږي.

لیکن دادې واضح وی چه په «الا ما ظهر منها» کښې صرف ښځو لره په ضرورت کښې ددې اندامونو د کهلأو ساتلو اجازت دې ، نامحرم سړی ته اجازت نشته دې چه هغوی دې سترگې جنگوی او ددوی د اندامونو نظاره دې کوی ، شاند ددې وجې ددې اجازت نه مخکښې دغض بصر حکم مومنانو ته اوونیلو . معلوم شو چه یو طرف دچا د اندامونو ښکاره کولو اجازت دې لره مستلزم نه دې چه بل ته دې کتل هم جائز وی . آخر سړی چه دکومو دپاره د پردې حکم نشته دې ، په دې پورتنی آیت کښې دې ښځو ته دکتلو نه منع کړې شوی دی ، او داشان دا کتل پکار دی چه په دې آیتونو کښې محض د ستر مسئله بیان شوې ده ، یعنی ددې نه قطع نظر کولو سره چه په خپل کور کښې دننه وی یا بهر . ښځه دچا په مخکښې دبدن کومه حصه دچا په مخکښې ښکاره کول جائز دی ، باقی مسئله دحجاب یعنی شریعت دې لره په کومو حالتونو کښې دکور نه بهر وتل او دسیروسياحت اجازت ورکړې دې په دې ځانې کښې مذکور نه دی . اوموږ چه دفتنی نه کیدو کوم شرط زیات کړې دې نوهغه دنورو دلالتو او قواعد شرعیه نه ماخوژدی چه په ادنی مراجعت نصوص او تپوس کولو سره معلومیدشی ، (۱)

۱۲۳ = بَابُ وَالَّذِينَ لَمْ يَبْلُغُوا الْحُلُمَ مِنْكُمْ

[۴۹۵۱] حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ أَخْبَرَنَا سَفِيَانُ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَابِسٍ سَمِعْتُ ابْنَ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا سَأَلَهُ رَجُلٌ شَهِدَتْ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ النِّعْدَ اضْعَى أَوْ فِطْرًا قَالَ نَعَمْ وَلَوْلَا مَكَانِي مِنْهُ مَا شَهِدْتُه يَغْنَى مِنْ صِغَرِهِ قَالَ خَرَجَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَصَلَّى ثُمَّ خَطَبَ وَلَمْ يَذْكُرْ أَذَانًا وَلَا أَمَامَةً ثُمَّ أَتَى النِّسَاءَ فَوَعظَهُنَّ وَذَكَرَهُنَّ وَأَمَرَهُنَّ بِالصَّدَقَةِ فَإِنَّهُنَّ يَهْوِينَ إِلَى أَذَانِهِنَّ وَحُلُوقِهِنَّ يَدْفَعْنَ إِلَى بِلَالٍ ثُمَّ ارْتَفَعَهُ هُوَ وَبِلَالٌ إِلَى بَيْتِهِ [ر: ۹۸].

دامام بخاری رحمته الله مقصد ددې ترجمه الباب نه دادې چه نابالغه بچی چه تراوسه پورې جنسی مسائلو نه ناواقف وی ، هغوی ښځو لره راتلې شی ، حضرت عبدالله بن عباس رضی الله عنه هم داسې بچې وو . ددې وجې هغه به هم راتلو .

۱۲۴ = بَابُ طَعْنِ قَوْلِ الرَّجُلِ لِمَا حَبَهُ هَلْ اعْرَسْتُمُ اللَّيْلَةَ

الرَّجُلِ ابْنَتُهُ فِي الْخَاصِرَةِ عِنْدَ الْعَتَابِ

[۴۹۵۲] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُونُسَ أَخْبَرَنَا مَالِكُ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْقَاسِمِ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ عَاتَبَنِي أَبُو بَكْرٍ وَجَعَلَ يَطْعُنُنِي بِبِدْيَةٍ فِي خَاصِرَتِي فَلَا يَمْنَعُنِي مِنَ التَّحْرُكِ إِلَّا مَكَانَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَذَكَرَهُ عَلَيَّ فَنَذَى [ر: ۳۳۷].

امام بخاری رحمته الله دوه مسئلې بیان کړې دي ، یو دا چه آیا سړې بل سړی ته داو نیلې شی چه تا دشپې خپلې بی بی سره هم بستری کړې ده . او دویمه مسئله داده چه دعتاب په موقع

باندې پلار خپله لوره او هلې شی ، ترکومي چه د دونمې مسئلې تعلق دې هغه خو د حضرت عائشه (رضی الله عنها) او حضرت ابوبکر صدیق (رضی الله عنه) د قصې نه صفا صفا معلومېږي لیکن رومې مسئله د حدیث باب نه ثابت نه ده.

① علامه کرمانی (رحمته الله علیه) فرماني چه په ترجمه الباب کښې مذکوره رومې مسئله د صحیح بخاری په اکثر و نسخو کښې نشته دي ، (۱) نو د فتح الباری په نسخه کښې صرف «باب طعن الرجل ابنته فی الخافرة عند العتاب» الفاظ دي. حافظ ابن حجر (رحمته الله علیه) فرماني چه په ترجمه الباب کښې درومې مسئله اضافې ابن بطال په خپله شرح کښې کړې ده. (۲) که مذکوره مسئله واقعی ترجمه الباب کښې وی بیا داشکال هیڅ خبره نشته دي ، البته که دت مسئله وی نوییا ترجمه الباب او حدیث په مینځ کښې ربط سلسله کښې مختلف توجیها ت بیان کړې شوی دي.

② نوابن منبر مالکی (رحمته الله علیه) فرماني چه د پلار دپاره داممنوع دی چه هغه دخپلې لور په خاصه باندې لاس کیږدی. لیکن په حالت د عتاب کښې ددې اجازت دي. لکه څنگه چه حدیث باب کښې د حضرت صدیق اکبر (رضی الله عنه) حالت عتاب کښې داسې اوکړل ، که د محبت خبرې کیږي نو په داسې مخصوص حالت کښې تپوس کولې شی نو هغه لیکي :

«والجامع بینهما ان کلا الامرین مستثنی فی بعض الحالات فامساک الرجل بخافرة لیثل وابتته ممنوع الا مثل هذه الحاجة وسؤال الرجل صاحبه عما فعله فی کسب بیته ممنوع وقد ورد النهی الا فی هذه الحالة البقتضیة

للإسقاط» (۳)

⑤ مولانا رشید احمد گنگوھی (رحمته الله علیه) فرماني چه ترجمه الباب کښې مذکوره مسئله امام بخاری (رحمته الله علیه) د حدیث نه قیاس په ذریعه ثابت کړی . په حدیث کښې دی چه حضرت ابوبکر صدیق (رضی الله عنه) حضرت نبی کریم (صلی الله علیه و آله) لره راغلو نو حضرت نبی کریم (صلی الله علیه و آله) په دې حالت کښې هغه دراتلونه منع کړو نو ددې نه داعراس متعلق دسوال جواز بطریق اولی معلومېږي ځکه چه دسوال درجه خو بهر حال دې حالت کښې کم دي نو حضرت فرماني چه :

«اراد اثبات ذلك قیاساً علی ما ذکر فی الحدیث ان ابابکر دخل علیهما والنبی (صلی الله علیه و آله) واضع راسه علی فخذهما فلما لم یستعه ذلك علم جواز سؤاله عن الاعراس بالطریق الاول لانه ادون من ذلك والیس» (۴)

(۱) اوگوری شرح البخاری للکرمانی: ۱۷۶/۱۹.

(۲) فتح الباری: ۴۳۱/۹.

(۳) المتواری علی تراجم ابواب البخاری لابن منیر: ۲۹۱. ومعنی الکسر الجانب والناحية).

(۴) لامع الداری: ۳۳۸/۹، ۳۳۹. وفي تقرير المکی وراسه علی فخذی فی ترجمه لانه لما جاز ان یری احد هذه الحالة بین المرازو جته جاز ان یقول له هل اعستم اللیله (وانظر تعلیقات لامع الداری: ۳۳۸/۹).

④ حافظ ابن حجر رحمہ اللہ فرمائی چہ امام بخاری رحمہ اللہ پہ ترجمۃ الباب کنبی مذکورہ مسئلہ ذکر کوی او مخکنی بیاض پر پردی چہ پہ ہغہ خانی کنبی ددی مسئلہ داثبات متعلق خہ حدیث لکہ ابوطلحہ اوام سلیم قصہ مشہورہ دہ چہ ددہ دبیجی انتقال شوې وو . ام سلیم حضرت ابوطلحہ رحمہ اللہ تہ اونہ وئیل ، دواو شپہ تیرہ کرہ ، بیا سحر نې ہغہ تہ اووئیل . حضرت ابوطلحہ رحمہ اللہ حضرت نبی اکرم صلی اللہ علیہ وسلم تہ دامسلہ بیان کرہ نو حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم

او فرمائیل چہ «هل اعستم الليلة» نو هغوی اووئیل چہ نعم .

دا قصہ امام مخکنی پہ کتاب العقیقہ کنبی ذکر کرې دہ . نو امام بخاری رحمہ اللہ دمذکورہ مسئلہ دثبوت دپارہ داشان خہ حدیث ذکر غوبتل لیکن ہغہ بیاض باقی شو او ہغہ تہ دحدیث ذکر کولو موقع ملاؤ نشو ، نو حضرت حافظ ابن حجر رحمہ اللہ لیکی :

«والذی ینظر لی ان المصنف اخلی بیاضها لیکتب فیہ الحدیث الذی اشار الیہ وهو هل اعستم اوشیثا ما یدل علیہ وقد وقع ذالک فی قصہ ابن طلحة وامر سلیم عند موت ولدیہا وکتبتہا ذالک عنہ حتی تعشی وبات معها فاخبر بذالک ابوطلحة النبی صلی اللہ علیہ وسلم فقال اعستم الليلة قال نعم ، وسیاتی بهذا اللفظ فی اوائل کتاب العقیقہ» (۱)

⑤ حضرت شیخ الحدیث مولانا زکریا رحمہ اللہ فرمائی چہ امام بخاری رحمہ اللہ دتشخیز اذہان دپارہ حدیث نہ دې ذکر کرې چہ قاری پخپلہ غور او تدبر اوکړی ددی وجې نې مناسب حدیث راوبنکلو . نو ہغہ لیکی چہ :

«والاوجه عند هذا العبد النصف وهو الراجع عندی فی امثال هذه البواضع ان الامام البخاری رحمہ اللہ کثیرا ما یخلی الابواب عن الروایات تشحیذ لاذہان اشارۃ الی انہ یشہد بحدیث وارد فی صحیحہ فینہی ان یجہد فی التتبع والتدبر یسہر الیال» (۲)

کتاب الطلاق

کتاب الطلاق: الأحادیث (۴۹۵۳-۵۰۳۵)

د صحیح بخاری کتاب الطلاق په دری پنځوس بابونو باندې مشتمل دي مونږ چې کومه نسخه د متن په طور اختیار کړې ده په دې کښې (۵۱) بابونه دي په اصل کښې په بعضې نسخو کښې چرته لفظ د، باب، شته او په بعضې کښې نشته مثلاً دا مونږ چې کومه نسخه اختیار کړې ده په دې کښې اولنې باب د «إذا طلقت الحائض» نه شروع کیږي اود حافظ اوعینی په نسخو کښې اولنې باب د قرآن کریم په آیت «یا ایها النبی! إذا طلقتم..» باندې قائم شوې دي حال دا چې زمونږ په نسخې کښې په دې باندې باب نشته په کتاب الطلاق کښې امام بخاری یو سل اتلس احادیث ذکر کړي دي په دې کښې (۲۶) احادیث تعلیقاً یا متابعتاً مذکور دي دوه نوی احادیث مکرر دي او شپږ ویش (۲۶) احادیث په کتاب الطلاق کښې په اول ځل راغلي دي په دې کښې یوولس احادیثونه سوا د باقی احادیثو تخریج امام مسلم هم کړي دي په کتاب الطلاق کښې د صاحبو رضی الله عنہم او سلفو نه نوی (۹۰) آثار امام بخاری ذکر کړي دي

په کتاب الطلاق کښې امام بخاری د لعان، ظهار او عدت مسائل هم بیان کړي دي د عدت مسائل امام د ۳۵ بابونو نه پس ذکر کړي دي په بعضې نسخو کښې هلته د مستقل، کتاب العدة، عنوان هم شته -

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

کتاب الطلاق

بَابُ قَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى: يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا طَلَقْتُمُ النِّسَاءَ

فَطَلِّقُوهُنَّ لِعَدَّتِهِنَّ وَأَحْصُوا الْعِدَّةَ [الطلاق: ۱] أَحْصَيْنَاهُ [یس: ۱۲]

حَفِظْنَاهُ وَعَدْنَاهُ وَطَلَّاقُ السَّنَةِ أَنْ يَطْلِقَهَا طَاهِرًا مِنْ غَيْرِ جَمَاعٍ وَشَهِدَ شَاهِدَيْنِ
 د طلاق معنی لغت رفع القید ده او اصطلاح شرع کنبی دنکاح قدید رفع الید ته طلاق
 ونیلې شی. (۱)

مخکنبی امام بخاری رحمته الله آیت ذکر کړې دې «يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا طَلَقْتُمُ النِّسَاءَ» «طَلَقْتُمْ» دجمغې
 صیغه یا خو تعظیما استعمال کړې شوې ده یا امت هم په دې کنبی شامل دې، تقدیر
 عبارت دې. «یاایهاالنبی وامته اذا طلقتم.....» او دا هم احتمال دې چه «قل» محذوف او منلې شی
 تقدیر به عبارت به وی، «یاایهاالنبی قل لا متک اذا طلقتم» (۲)

«لعدتهن» کنبی لام وخت دپاره دې او دعدت نه عدت الرجال مراد دې، دعدت دوه قسمونه
 دی. ① یو عدت الرجال او ② دویم عدت النساء. عدت الرجال ته عدت الطلاق هم ونیلې
 شی. مراد ددې نه هغه زمانه ده چه په هغې کنبی سړی ته دطلاق ورکولو دپاره مامور کړې
 شوې وی. او هغه د طهر زمانه ده. دعدت النساء نه هغه زمانه مراد ده چه په هغې کنبی ښځه
 عدت تیروی. هغه موقت الحيض دې، (۳)

«واحصوا العددة» مفهوم متعین کولو دپاره «احصیناه» چه قران پاک کنبی په بل ځانې کنبی
 راغلی دی تفسیر دې، دا تفسیر دابو عبیده دې. (۴)

دې نه پس مصنف د طلاق دسنت تعریف کړې دې چه سړې په داسې طهر کنبی دې طلاق
 ورکړی چه په هغې کنبی هغه جماع نه وی کړې اوبیا ددې عدت تیر کړی. دحضرات ائمه ثلاثه
 مسلک هم ددې. (۵)

او حضرات حنفیه په دې ځانې کنبی د طلاق سنت دوه صورتونه دی. یو صورت خو دا دې
 چه داسې طهر کنبی دې طلاق ورکړې شی چه په هغې کنبی ئې جماع نه وی کړې، اودې نه
 پس دعدت تیروولو نه پس ښځه دې پرېښودې شی او هېڅ طلاق دې ورنکړې شی.

او دویم صورت ددې چه سړې دې په یو طهر کنبی یو طلاق ورکړی، بیا په دویم طهر کنبی

(۱) فتح الباری: ۴۳۳/۹، عمده القاری: ۲۲۵/۲۰.

(۲) فتح الباری: ۴۳۴/۹، عمده القاری: ۲۲۵/۲۰.

(۳) فیض الباری: ۳۰۹/۴.

(۴) فتح الباری: ۴۳۴/۹.

(۵) البغنی لابن قدامه کتاب الطلاق: ۲۷۸/۷.

دویم طلاق ورکړې شی. او په دریم طهر کښې دې دریم طلاق ورکړې شی. رومې صورت ته احناف طلاق احسن وانی او دویم صورت ته طلاق حسن وانی او ددوی په نیز طلاق احسن او طلاق حسن دواړه طلاق سنتوکښې شامل دی. سفیان ثوری رحمته الله علیه نه هم دا نقل دی. (۱)

مگر دجهمورو په نیز طلاق سنت صرف رومې صورت دې، امام بخاری رحمته الله علیه د جهمورو تائید کړې دې.

[۴۹۵۳] حَدَّثَنَا اِسْمَاعِيلُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ حَدَّثَنِي مَالِكٌ عَنْ نَافِعٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَنَّهُ طَلَّقَ امْرَأَتَهُ وَهِيَ حَائِضٌ عَلَى عَبْدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَسَأَلَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ ذَلِكَ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَرَّةً فَلْيَرَا جَعَلَا لَمْ يُكْسَا حَتَّى تَطْهَرَا ثُمَّ تَحِيضُ ثُمَّ تَطْهَرَا ثُمَّ سَأَأَ امْسَاكَ بَعْدُ وَإِنْ سَأَأَ طَلَّقَ قَبْلَ أَنْ يَمْسَ فَيَلْتَزِمُ الْعِدَّةُ الَّتِي أَمَرَ اللَّهُ أَنْ تَطْلُقَ لَهَا النِّسَاءُ [ر: ۳۲۴۵].

حضرت عبدالله بن عمر رضي الله عنهما فرماني چه هغوی خپلې ښځې ته دحضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله په زمانه کښې د حیض په حالت کښې طلاق ورکړو. حضرت عمر فاروق رضي الله عنه ددې متعلق د حضرت نبی اکرم صلی الله علیه و آله نه تپوس او کړونو حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله او فرماښل چه ده ته درجوع کولو حکم. بیا دې دا روځان سره اوساتی، تر دې پورې چه پاکه شی، بیا ورته حیض راشی، بیا پاکه شی، بیا که هغه غواړی نو دې نه پس دې خپل ځان سره اوساتی او که غواړی نو دصحب کولو نه مخکښې دې طلاق ورکړی. هم دا هغه عدت دې چه دهغې دپاره ښخوته طلاق ورکولو حکم الله عز و جل ورکړې دې.

قوله: طلق امراته وهي حائض: ددې ښځې نوم علامه نووی رحمته الله علیه په تهذیب کښې آمنه بنت غفار لیکلې دې، بعضو آمنه بنت عمار اود مسند احمد په روایت کښې نوار راغلې دې. حافظ ابن حجر رحمته الله علیه فرماني چه په دې روایتونو کښې تطبیق کیدشی چه آمنه ئې نوم اونوار ئې لقب وی. (۲)

قوله: مرة فليراجعها: که چا دحیض په حالت کښې خپلې ښې بی ته طلاق ورکړو نو د طلاق نه درجوع متعلق دائمه اختلاف دې. د امام مالک رحمته الله علیه او امام داود ظاهري رحمته الله علیه په نیز رجوع کول واجب دی. امام احمد رحمته الله علیه نه هم دا روایت دې او دحنفیه په نیز هم دا مختار دی. (۳) ځکه چه حدیث باب کښې «فليراجعها» دامر صیغه ده. چه په وجوب باندې دلالت کوی. لهذا رجوع کول واجب دی. «(علا بحقیقة الامر و لعل للمصیبة بقدر السکن)»

(۱) اوگوری مختصر اختلاف العلماء للطحاوی: ۳۷۵/۲. طلاق السنه رقم المسنله: ۸۷۹. والهدایه کتاب الطلاق: ۳۵۴/۲.

(۲) فتح الباری: ۴۳۵/۹، وتلخیص الحیر: ۲۰۶/۲.

(۳) اوگوری المغنی لابن قدامه: ۱۰۰/۷، البحر الرائق: ۲۴۲/۳. ورد المختار: ۲۲۳/۳.

دامام شافعی رحمۃ اللہ علیہ پہ نیز جوع کول مستحب دی اود حنابلہ مختار مسلک ہم دادی. (۱)
قوله: ثُمَّ لِيُمْسِكْهَا حَتَّى تَطْهُرَ ثُمَّ تَحِيضَ ثُمَّ تَطْهُرَ: مطلب دادی چہ پہ کوم حیض نہی
 طلاق ورکری و و دے سرہ دے متصل طہر کنبی طلاق نہ ورکوی بلکہ دے نہ پس حیض چہ
 کلہ راشی او بیابل طہر راشی نو ہم پہ دے دویم طہر کنبی طلاق ورکولی شی.
 چہ پہ کوم حیض نہی طلاق ورکری دے دے سرہ متصل طہر کنبی طلاق دشافعیہ او حنفیہ د
 دوارو داصح قول مطابق جائز نہ دے بلکہ دراتلونکی طہر انتظار دے اوشی او دا انتظار
 واجب دے.
 دامام احمد رحمۃ اللہ علیہ او امام مالک پہ نیز دا جائز دی. البتہ کہ طہر ثانی پوری طلاق موخر کری
 شی نو مستحب دی، دامام ابوحنیفہ رحمۃ اللہ علیہ یوروايت ہم ددے مطابق دے.
 حافظ ابن تیمیہ رحمۃ اللہ علیہ «المحرر» کنبی قول اول اختیار کری دے، طہر اول کنبی طلاق
 ورکولو تہ ہغہ بدعت وئیلی دی. (۲)
 امام بخاری رحمۃ اللہ علیہ پہ دے مسئلہ کنبی خہ تفصیل نہ دے بیان فرمائیلی.
 حدیث باب دحنفیہ او شوافع مستدل دے.

باب إِذَا طَلَّقْتَ الْحَائِضَ يَعْتَدُ بِذَلِكَ الطَّلَاقُ

یعنی کہ بنخی تہ پہ حیض کنبی طلاق ورکری شو نو ددے طلاق اعتبار بہ کولی شی
 ، امام بخاری رحمۃ اللہ علیہ واضحہ فیصلہ کری دہ چہ دجمہور او ائمہ اربعہ مسلک دادے چہ پہ حیض
 کنبی طلاق ورکول حرام دی، لیکن طلاق بہ واقع کیری. (۳)
 حافظ ابن تیمیہ رحمۃ اللہ علیہ، علامہ ابن قیم رحمۃ اللہ علیہ، علامہ ابن حزم رحمۃ اللہ علیہ، ابراہیم بن اسماعیل بن
 علیہ رحمۃ اللہ علیہ اود بعضو روافضو مذهب دادے چہ پہ حیض کنبی طلاق اعتبار نشہ دے، طلاق
 بہ واقع کیری نہ. (۴)

داحضرات دابو داود رحمۃ اللہ علیہ ددے روایت نہ استدلال کوی چہ کوم ہغوی د«ابو الزبیر عن ابن
 عمر» پہ طریق نقل کری دے. «طلق عبد الله بن عمر امراته وهي حائض على عهد رسول الله ﷺ فقال عمر
 رسول الله ﷺ فقال ان عبد الله بن عمر طلق امراته وهي حائض قال عبد الله في دعاه ولم يرها شيئا» (۵)
 ددے حدیث پہ آخر کنبی دی چہ «ولم يرها شيئا» ددے نہ استدلال کوی او داحضرات فرمائی
 چہ پہ حیض کنبی طلاق معتبر نہ دے.

(۱) المغنی لابن قدامہ: ۱۰۰/۷. و تکملہ فتح الملہم: ۱۳۵/۱.

(۲) اوگوری فتح الباری: ۴۳۸/۹، والبحر الرائق: ۲۴۲/۳. و المغنی: ۱۰۱/۷.

(۳) اوگوری بدائع الصنائع، فصل واما حکم طلاق البدع: ۹۶/۳، المجموعہ شرح المہذب العلاق فی الحیض
 یحتسب: ۷۸/۱۶.

(۴) فیض الباری: ۴/، والمحلّی لابن حزم لا یحل ان یطلق امراته فی حیثہا: ۶۱/۱۰، وزاد المعاد، حکم رسول
 اللہ ﷺ فی تحریم طلاق الحائض: ۲۲۱/۵.

(۵) سنن ابی داود تفریع ابواب الطلاق باب فی طلاق السنہ: ۲۵۲/۲، رقم: ۵۸۱۲.

جمهور ددی استدلال مختلف جوابونه ورکوی.

① رومبې جواب دادې چه د «ولم یرها شیئا» اضافه د ابوالزبیر تفرد دې، امام ابو داود رحمته فرمائی که د ابوالزبیر نه علاوه دا الفاظ بل چا نه روایت شوی نه دی. (۱)
ابن عبدالبر دا الفاظ منکر کنړلی دی. (۲)

② او که دا الفاظ درست او صحیح اومنلې شی نو حافظ ابن عبدالبر فرمائی چه ددې مطلب به دا وی چه «لم یرها شیئا مستقما لکونها قم على السنة» یعنی د حیض په ورځو کې حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله د طلاق ورکولو اقدام لره صحیح اونه کنړل. علامه خطابی رحمته او امام شافعی رحمته هم ددې الفاظو د منلو په صورت کې د اشان مطلب بیان کړې دي. (۳)

③ حضرت مولانا خلیل احمد سهارنپوری رحمته فرمائی چه د «لم یرها» ضمیر د «رجعة» طرفته هم واپس کید شوی «ای لم یرا الرجعة شیئا منوعا» یعنی طلاق نه رجوع کول حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله منوع اونه کنړل. (۴)

د جمهورو استدلال په دې ځانې کې د آخری روایت نه دي، په هغې کې حضرت عبدالله بن حضرت عمر فاروق رضی الله عنه فرمائی چه «حسبت علی بتطليعه» په دې کې تصریح ده چه هغوی د حیض په زمانه کې چه کوم طلاق ورکړي وو هغه معتبر او کنړلې شو.

[۴۹۵۴] حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ أَنَسِ بْنِ سِيرِينَ قَالَ سَمِعْتُ ابْنَ عُمَرَ قَالَ طَلَّقَ ابْنُ عُمَرَ امْرَأَتَهُ وَهِيَ حَائِضٌ فَذَكَرَ عُمَرُ لِنَسِيبٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ لِيَرَأِجِعَهَا قُلْتُ تُحْتَسِبُ قَالَ قَبْلَهُ

وَعَنْ قُتَادَةَ عَنْ يُونُسَ بْنِ جُبَيْرٍ عَنْ ابْنِ عُمَرَ قَالَ مَرَّةً فَلْيَرَأِجِعَهَا قُلْتُ تُحْتَسِبُ قَالَ إِرَأَيْتَ أَنْ عَجَزَ وَاسْتَحَقَّ حَدَّثَنَا أَبُو مَعْبُودٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَارِثِ حَدَّثَنَا أَيُّوبُ عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ عَنْ ابْنِ عُمَرَ قَالَ حَبِثَ عَلِيٌّ بِتَطْلِيْقَةٍ [ar: ۳۱۵].

د «فمه» بباره کې دوه احتماله دي.

① یو دا چه ما استفهامیه دي او «وقف دپاره ده»، ای فمایکون ان لم تحتسب» یعنی هغه به طلاق ولې شمار نه وي؟ (۵)

② اودویم احتمال دادې چه «هغه» اصلیه وی او «مه» لره کلمه زجر اومنلې شی، «ای کف عن

(۱) سنن ابو داود تفريع ابواب الطلاق: ۲/ ۶۵۲، رقم: ۵۸۱۲.

(۲) فتح الباری: ۴/ ۴۳۹.

(۳) فتح الباری: ۴/ ۴۳۹.

(۴) بذل المجهود: ۶۱/۳.

(۵) فتح الباری: ۴/ ۱۹، وقال ابن عبدالبر: قول ابن عمر: فمه، معناه فاي شيء يكون اذالم يعتد بها انكار القول السائل يعتد بها فكانه قال وهل من ذلك بد.

هذا الكلام فانه لا بد من وقوع الطلاق بهذا الك (۱)

قوله: وَعَنْ قَتَادَةَ عَنْ يُونُسَ بْنِ جُبَيْرٍ: دَدِي عَطَفَ سَنَدَاوِلَ كِنْيَتِي (من انس بن

سورين) باندې دې اودامو صول دې (۲)

قوله: أَرَأَيْتَ إِنْ عَجَزَ وَاسْتَحَقَّ: په دې جمله كښې درې مطلبونه بيان شوي دي.

① يودا كه هغه (ابن عمر رضي الله عنه) په صحيح طريقه باندې د طلاق وركولو نه عاجز شو او هغه د حيض په حالت كښې طلاق وركړو (د حماقت ارتكاب ئې او كړو نو آيا طلاق به واقع نه وي او آيا ددې اعتبار به كولي نه شي؟ ظاهر دې چه كولي به شي.

② او دويم مطلب دادې كه هغه ښځې طرفته د رجوع كولو نه عاجزه شوې وې او حضرت نبى كريم صلى الله عليه وسلم د حكم تعميل ئې نه وې كړې نو د حماقت ارتكاب به ئې كړې وې نو آيا طلاق به وي نه واقع شوې، طلاق خو به واقع شوې وې. (۳)

مذكوره دواړو صورتونو كښې (إِنْ عَجَزَ وَاسْتَحَقَّ) شرط دې اوجزاء محذوف ده، ((الايقيم الطلاق))

③ علامه كرماني رحمته الله فرمائي چه دا هم ا حتمال دې كه ((ان)) لره نافية اومنلې شي، ((اي لم

يعجزا بن عمرو ولا استحق)) لانه ليس بطفل ولا مجنون)) يعنى ابن عمر رضي الله عنه نه يو عاجزه سړې دې او نه هغه په حماقت كښې داسې او كړل څكه چه هغه څه بچي يا مجنون خونه دې. (۴)

۲=بَابُ مَنْ طَلَّقَ وَهَلْ يُوَاجِهُ الرَّجُلُ امْرَأَتَهُ بِالطَّلَاقِ

مذكوره ترجمه الباب په دوه جزونو باندې مشتمل دي، رومبې جز «من طلق» دا جز ابن بطل حذف كړې دې څكه چه دهغه په نيز ددې هېڅ معنى نشته دې. (۵)

امام ابن حجر رحمته الله فرمائي چه ددې نه دامام بخاري رحمته الله مقصد د طلاق شرعى جواز خودل دي. امام ابوداود رحمته الله يو بل حديث روايت كړې دې ((ايض الحلال الى الله الطلاق)) ليكن دا روايت هغه صورت باندې محمول دې چه كله طلاق بغير د ه سبب نه وركړې شي. (۶)

علامه عيني رحمته الله فرمائي چه «من طلق» كلام غير مفيد دې. خو كه تقديري عبارت ويستې شي نو په دې صورت كښې به دا كلام مفيد كيدي شي. او تقديري عبارت داشان ويستې شي چه (هذا باب فى بيان حكم من طلق امراته هل يباح له ذلك)) يعنى آيا طلاق وركول

(۱) فتح البارى: ۴۴۱/۹.

(۲) فتح البارى: ۴۴۰/۹.

(۳) مذكوره دواړو مطلبونو دپاره اوگورې فتح البارى: ۴۴۱/۹.

(۴) شرح الكرماني: ۱۷۹/۱۹.

(۵) فتح البارى: ۴۴۶/۹، وعمده القارى: ۲۲۹/۲۰.

(۶) فتح البارى: ۴۴۶/۹.

مباح دی؟ امام بخاری رحمہ اللہ جواب نہ دی ذکر کری، جواب محذوف دی، «نعم» یعنی آو جی طلاق ورکول جائز دی. (۱)

د ترجمۃ الباب دوئم جز دی «هل يواجه الرجل امراته باطلاق» یعنی آیا ښځې ته بالمشافه طلاق ورکولې شی؟ په دې ځانې کښې هم جواب ذکر نه دی فرمائیلې «اعتمادا على ما يفهم من حديث الباب» او په دې ځانې کښې هم هغه جواب دی یعنی «نعم».

امام بخاری رحمہ اللہ دې جز سره لفظ د «هل» اوږی او دې طرفته اشاره کوی چه بالمشافه طلاق ورکول خلاف اولی دی، خوکه ضرورت وی نو بله خبره ده. (۲)

[۴۹۵۵] حَدَّثَنَا الْحُمَيْدِيُّ حَدَّثَنَا الْوَلِيدُ قَالَ سَأَلْتُ الزُّهْرِيَّ أَيُّ أَزْوَاجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اسْتَعَاذَتْ مِنْهُ قَالَ اخْبَرَنِي عُرْوَةُ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا أَنَّ ابْنَةَ الْجَوْنِ لَمَّا أَذْخَلَتْ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَذَنَابُهَا قَالَتْ أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْكَ فَقَالَ لَهَا لَقَدْ عَذَّبَ بِعَظِيمِ الْحَقِّ بِأَهْلِكَ قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ رَوَاهُ حَجَّاجُ بْنُ أَبِي مَنِيعٍ عَنْ جَدِّهِ عَنِ الزُّهْرِيِّ أَنَّ عُرْوَةَ أَخْبَرَتْ أَنَّ عَائِشَةَ قَالَتْ

په دې حديث کښې چه کومه واقعہ بيان شوې ده دهغې تفصيل راتلونکو دوو حديثونو کښې رازی. د حديث په آخر کښې دی چه «لَقَدْ عَذَّبَ بِعَظِيمِ الْحَقِّ بِأَهْلِكَ» «الحق باهلیک» طلاق به کنایه ده، حضرت نبی صلی اللہ علیہ وسلم دا جمله بالمشافه هغه ته اوونیل، معلوم شو چه سړې ښځې ته بالمشافه طلاق ورکولې شی.

قوله: قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ رَوَاهُ حَجَّاجُ بْنُ أَبِي مَنِيعٍ عَنْ جَدِّهِ عَنِ الزُّهْرِيِّ: دابو منیع نوم عبیدالله بن ابی زیاد دی، اودی دحجاج نیکه دی، دحجاج دوالد نوم یوسف دی، حجاج او دده د نیکه ابو منیع امام بخاری رحمہ اللہ صحیح کښې صرف تعلیقاً روایت ذکر کړې دي، موصولاً دده نه هیڅ روایت نه دی اخستی. (۳)

دا تعلیق ذهلی په زهريات کښې موصولاً نقل کړې دي، (۴)

[۴۹۵۶] حَدَّثَنَا أَبُو نَعِيمٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ غَسْبِيلٍ عَنْ حُمَزَةَ بْنِ أَبِي اسِيدٍ عَنْ أَبِي اسِيدٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ خَرَجْنَا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَتَّى انْطَلَقْنَا إِلَى حَابِطٍ يُقَالُ لَهُ الشَّوْطُ حَتَّى انْتَهَيْنَا إِلَى حَابِطَيْنِ فُجِئْنَا بَيْنَهُمَا فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اجْلِسُوا هَا هُنَا وَدَخَلَ وَقَدْ اتَى بِالْجَوْنِيَّةِ فَالَزَلَتْ فِي يَبْتٍ فِي نُحْلٍ فِي يَبْتٍ امْتَمَتْ يَبْتٍ

(۱) عمده القاری: ۲/۲۲۹.

(۲) فتح الباری: ۴۴۶/۹.

(۳) فتح الباری: ۴۴۷/۹، وعمده القاری: ۲۰/۲۳۰.

(۴) فتح الباری: ۴۴۷/۹.

التُّعْمَانِ بْنِ شَرَّاحِيلَ وَمَعَهَا دَانِيئُهَا حَاضِنَةٌ لَهَا فَلَمَّا دَخَلَ عَلَيْهَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ هِيَ نَفْسُكَ لِي قَالَتْ وَهَلْ تَهَبُ الْمَلَكَهَ نَفْسَهَا لِلسُّوقَةِ قَالَ فَأَهْوَى يَدَيْهِ يَضُمُّ يَدَهُ عَلَيْهَا لِيَتَسَكَّنَ فَقَالَتْ اْعُوذُ بِاللَّهِ مِنْكَ فَقَالَ قَدْ عُدْتُ بِمَعَاذِ ثُمَّ خَرَجَ عَلَيْنَا فَقَالَ يَا أَبَا اسِيدٍ ائْتِنَا رَازِقَتَيْنِ وَالْحَقُّ يَا أَهْلَهَا

[۴۹۵۷] وَقَالَ الْحُسَيْنُ بْنُ الْوَلِيدِ النَّيْسَابُورِيُّ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنْ عَبَّاسِ بْنِ سَهْلٍ عَنْ أَبِيهِ وَأَبِي اسِيدٍ قَالَ لَا تَزَوِّجِ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَمِيَّةَ بِنْتُ شَرَّاحِيلَ فَلَمَّا أُذْخِلَتْ عَلَيْهِ بَسَطَ يَدَهُ إِلَيْهَا فَكَانَهَا كَرِهَتْ ذَلِكَ فَأَمَرَ أَبَا اسِيدٍ أَنْ يُجَبِّزَهَا وَيَكْسُوَهَا تَوْبَتَيْنِ رَازِقَتَيْنِ حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا أَبُو إِسْحَقٍ عَنْ أَبِي الْوَزِيرِ حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ عَنْ حَمْزَةَ عَنْ أَبِيهِ وَعَنْ عَبَّاسِ بْنِ سَهْلٍ عَنْ سَعْدِ بْنِ سَعْدٍ عَنْ أَبِيهِ بِهَذَا [ر: ۵۳۳].

مذکورہ دواړو احادیثو کې چې امام بخاری رحمه الله دابنه الجون واقعہ لیکلې ده، په صحیح بخاری کې یې داسان دوه واقعات دی.

دابتہ الجون واقعہ ① یو واقعہ خوپه دې ځانې کې چې حدیث باب کې چې ده. حضرت ابواسید رضی الله عنه فرماني چه مونږ دې حضرت نبی کریم ﷺ سره یو نخلستان طرفته اووتلو، چه هغې ته شوط وائی. هرکله چه مونږ دې دواړو دیوالونو طرفته ورغلو نو حضرت نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه په دې ځانې کې کېږي. حضرت نبی کریم ﷺ دننه تشریف یووړ. هغه ځانې ته جونیه (چه دهغې نوم امیمه وو) راوستې شوې وه، امیمه په نخلستان کې یو کور کې راكوزه کړې شوې وه. حضرت نبی کریم ﷺ دې ته نزدې شو نو وې فرمائیل چه «هې نفسک» خپل

ځان هبه کړه. هغې اوونیل «هل تهب الملهکة نفسها للسوقه» یا شهزادګي، خپل ځان رعایا (عام سړی) ته خپل نفس هبه کولې شی؟ حضرت نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه خپل لاس په دې باندې داینبودو دپاره وړاندې کړو چه هغې ته تسکین ورکړی. هغې اوونیل چه «اعوذ بالله منك» څه ستا نه دالله ﷻ پناه غواړم. حضرت نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه «قد صعدت بمعاذ» تا دداسې ذات پناه اوغوښتله چه دهغه پناه غوښتلی شی، بیا حضرت نبی کریم ﷺ مونږ لره تشریف راوړو، او وې فرمائیل چه انې ابو اسیده دې ته دوه رازقی جامې ورکړه، دا دده کور والو ته اورسوه.

دابن سعد رحمه الله په روایت کې په دې کې دویمه قدرې اضافه ده چه په دې کې ابو اسید رضی الله عنه فرماني چه نعمان بن الجون کندی حضرت نبی کریم ﷺ لره داسلام قبلولو دپاره راغلو. او حضرت نبی کریم ﷺ ته ئې اوئیل چه آیا څه دې (خپلې لور سره) سره ستا واده اونکرم چه دعربو ډیره ښکلې ښځه ده؟ حضرت نبی کریم ﷺ او منل او واده ئې اوکړو. دښځې راوستلو دپاره حضرت ابواسید رضی الله عنه اولیرلې شو، ابواسید هغه راوستله اودبنو ساعده په مذکورہ باغ کې ئې پرېښوده. اوراغلو حضرت نبی کریم ﷺ ته ئې اطلاع ورکړه نو حضرت نبی کریم ﷺ هغه ځانې ته لاړو اودا واقعہ پېښه شوه. (۱)

د صحیح بخاری احادیث باب نه خو خبرې راوړی

① یو داچه مذکور ه ښځې نوم امیمه بنت نعمان بن شراحیل وو

② دویم دا چه حضرت نبی کریم ﷺ دې سره واده اونکاح کړې وه

③ دریم داچه مذکور ه ښځه په دې نکاح باندې راضی نه وه.

④ حضرت نبی کریم ﷺ ته ددې دخفگان علم نه وو.

⑤ پنځم دا چه کله حضرت نبی کریم ﷺ هغې لره ورغلو نو هغې دخفگان اظهار اوکړو او

حضرت نبی کریم ﷺ ته ددې خفگان علم اوشو نو دوه رازقی جامې ئې ورکړې دمتعه په

طور اوهغې ته ئې طلاق ورکړو او رخصت ئې کړه.

اوس داخبره پاتې کیږي چه هغه ولې راضی نه وه. په روایت باب کښې ددې ذکر نشته دې.

دومره خبره خو متعین ده چه هغې ته دحضرت نبی کریم ﷺ د رتبې او مقام او عظمت علم

نه وو. ((وهل تهی الملکه نفسها للسوق)) الفاظ نه ظاهر دی چه دحضرت نبی کریم ﷺ د مقام

نبوت او شان عظمت نه ناواقفه وه. اوس داشان یو بله واقعه اوگورئ.

⑥ دویمه واقعه امام بخاری رحمه الله علیه مخکښې په کتاب الاشریه کښې باب الشرب

فی الاقداح کښې ذکر کړې ده. حضرت سهل بن سعد رضی الله عنه فرمائی چه د حضرت رسول کریم

ﷺ په مخکښې دغریو دیو ښځې ذکر اوشونو حضرت رسول کریم ﷺ ابواسید رضی الله عنه ته حکم

اوفرمائیل چه دې لره پیغام اولیري. ابواسید دې لره پیغام اولیرلو، نوهغه راغله اودبنو

ساعده په کور کښې ایساره شوه. حضرت رسول کریم ﷺ راوتلو او هغې لره ئې تشریف یوو

نو وې کتل چه هغه ښځې خپل سر تیت کړې وو، هرکله چه هغې سره حضرت رسول کریم ﷺ

خبرې اوکړې نوهغې اووئیل چه ((اعوذ بالله منك)) نو حضرت رسول کریم ﷺ اوفرمائیل چه

ماتاته پناه درکړه ((اودائې رخصت کړه)).

دې نه نه بعد ددې ښځې نه تپوس اوکړو چه تاته پته ده دا څوک وو؟ هغې اووئیل چه نه .

خلغو ورته اووئیل چه دا خو حضرت نبی کریم ﷺ وو چه تا لره ئې دنکاح پیغام درلیږلې

وو، نویا هغه ښځې اووئیل چه څه بد بخته یم.

دابن سعد رضی الله عنه په روایت کښې دی چه دجونیه نوم اسماء بنت النعمان بن ابی الجون وو.

هرکله چه راوستلې شوه نو ددې د ډول سنگار دپاره حضرت عائشه رضی الله عنه او حضرت حفصه

رضی الله عنه لارې. دا ډیره حسیننه وه نو ددې وجې دوی ډیرې ویریدې که حضرت رسول کریم ﷺ دې

سره واده اوکړو نو دې طرفته به ئې پوره توجوشی. نو ددې وجې دا ئې اولمسوله چه کله

حضرت رسول کریم ﷺ تالره راشی نو ته اووايه چه ((اعوذ بالله منك)) څکه چه حضرت رسول

کریم ﷺ ته دا جمله ډیره خوښه ده. نوکله چه حضرت رسول کریم ﷺ تشریف راوړو دې لره نو

دې مذکوره جمله اووئیله چه ددې په وجه حضرت رسول کریم ﷺ دې ته طلاق ورکړو.

حضرت رسول کریم ﷺ ته چه کله ددې نه پس معلوم شو حقیقت حال چه بعض ازواج

مطهرات دا په دې جمله وئیلو باندې آماده کړې وه نو حضرت رسول کریم ﷺ اوفرمائیل چه

((انھن مواحب یوسف وکیدھن عظیم)) (۱)

دا دربیع الاول نہمی (۹) ہجری واقعہ ده. (۲)

ایامذکورہ دواہ واقعات یو دی یا بیلی بیلی؟ مذکورہ دواہ واقعاتو ته بعضی حضرات یو واقعہ وائی، لیکن خو خیزونه په دې کښې مشترک کیدو نه باوجود څه خبرې په دې کښې مختلفې دی.

لکه دا چه په رومی واقعہ کښې چه حضرت رسول کریم ﷺ امیمه سره واده کړې وه نوددی وجې امام بخاری رحمہ اللہ ددې واقعې لاندې ذکر کړی، ظاهر دی چه طلاق په هغه وخت کښې ورکولې شی چه کله رومی نکاح اوشوه، «الحقی باھلک» لره په طلاق باندې په هغه وخت کښې محمول کولې شی چه کله مخکښې دنکاح ثبوت اومنلې شی، که نکاح نه وې شوې نوییاد «الحقی باھلک» الفاظ طلاق کښې نشی شمیرلې، وترجمۃ الباب «وھل یواجه الرجل بالطلاق» نه نه ثابتېږی. علامه ابن عبدالبر دې ښځې سره حضرت رسول کریم ﷺ په نکاح باندې اجماع نقل کړې ده. (۳)

خو په دوئمہ واقعہ کښې د واده ذکر نشته دې، بلکه تصریح ده چه حضرت رسول کریم ﷺ صرف پیغام ورکړې وو، داشان رومی واقعې نه معلومیږی چه هغه ښځه راضی نه وه. خو دبلې واقعې نه معلومیږی چه هغه راضی وه. لیکن هغې د «اعوذیک منک» جمله په دھوکه کښې وئیلې وه. اوحقیقت حال معلومیدو نه پس دې ته افسوس اوشو.

(۱) فتح الباری: ۴/۹، وطبقات ابن سعد: ۱۴۴/۸، ۱۴۵. په دې ځاني کښې چاته دا شبه کیدشی چه هغه په دې جمله وئیلو باندې ولې آماده شوه، اوپه داشان لمسولو کښې هغه ولې راغله، حالانکه هغې ته ددې جملې معنی معلوم وه چه دجمله مخاطب به نه دپناه غوښتلو دپاره ده، اومخاطب ددې نه د خوشحالیدو په ځاني خفه شی، ددې جواب دا ورکولې شی چه په حقیقت کښې عهدجاهلیت کښې دغریو قبائل کښې داخبره مشهوره وه چه کومه ښځه د صحبت دپاره تیاره نه وی اودې سره په زبردستی سره جماع اوکړې شی نودده بچي به شریف او قوی وی. صحبت دپاره دښځې پخپله راضی کیدو دپاره اوددې دخواش په نتیجه کښې دښځې دسری دپاره زر منل ښه خبره نه گنرلې کیده، په دې سلسله کښې دښځې بې رغبتی ښه خیال کولې شو. په ((اعوذبالله منک)) کښې اظهار د بې رغبتی دې، ممکن دی چه داچمله دې دنورو ښځو په وینا هم ددې تائر لاندې وئیلې وی، مشهور حماسی شاعر ابوبکیر هذلی د تابط شرا تعریف هم په دې حواله کړې دې وائی:

من حملن به وھن عوافد
حملت به فی لیلۃ مزودة
حبک النطاق فشب غیر مهبل
کرھا و عقد نطاقاھم یحلل

① یعنی هغه چه ددې خلقو نه ده چه هغې سره ښځې په دې حال کښې حامله کیږی چه هغوی دتنه بند رسو لره لگوی (یعنی دصحبت دپاره تیارې نه وی) نو هغه ډیر په موج کښې ځوان شو.

② دده مور ده سره حامله شوه دیو ویری او پریشانی او زبردستی او مجبورۍ په شپه کښې، په دې حال کښې چه ددې کمر بند غوټه نه وه پرانیستې شوې.

(۲) طبقات ابن سعد: ۱۴۵/۸.

(۳) اوگوری الاستیعاب لابن عبدالبر (علی هامش الاصابه): ۲۲۸/۴.

ددې وجې په ظاهره دواړه بیل بیل واقعات دي.

په دې ځانې کېنې حديث باب کېنې ددې ښځې نوم اميمه راغلې دي، بعضو روايتونو کېنې اسماء دي، بعض حضرات فرمائي چې اميمه لقب او اسماء نوم دي. (۱)
ليکن قوی خبره دامعلومېږي چې په دويمه واقعه کېنې چې دکومې ښځې ذکر دي ددې نوم اسماء دي، رومي واقعه دحضرت ابواسيد رضي الله عنه نه مروی ده او دويمه واقعه دحضرت سهل رضي الله عنه نه نو حافظ ابن حجر رحمه الله ليکي چې:

«القصة التي في حديث ابن اسيد فيها اشياء مغايرة لهذه القصة فيقوى التعدد، ويقوى ان التي في حديث ابن اسيد اسمها اميمة والتي في حديث سهل اسمها اسماء والله اعلم، واميمة كان قد عقد عليها ثم فارقها وهذه لم يعقد عليها بل جاء ليخطبها فقط» (۲)

آيا دآنان ډير واقعات راغلي دي يا دا يو واقعه ده؟ اوس دا خبره پاتې كيږي چې د حضرت رسول كريم ﷺ دنكاح په سلسله کېنې دآنان متعدد واقعات راپيښ شو يا هم دا يو واقعه راغلې ده؟

حقيقت دادي چې ددې متعلق رواياتو کېنې ډي زيات اختلاف موندې شي، ددې اندازه تاسو ددې نه اولگورئ چې د رواياتو سلسله کېنې ښځو نومونه تقريباً لس (۱۰) ملاوېږي.
① اميمه بنت النعمان بن شراحيل ⑦ اسماء بنت النعمان بن الحارث بن شراحيل ⑤ فاطمه بنت الضحاک بن سفيان ⑥ عمره بنت يزيد بن عبيد ⑤ عمره بنت لجون ⑥ عمره بنت معاوية کنديه ④ سنا بنت سفيان بن عوف کلابيه ⑧ عاليه بنت ظبيان بن عمرو ④ امامه (۱۰) مليکه (۳)

بيا دفرق اوجدا کيدومتعلق هم دمختلف اسباب ذکر ملاوېږي.

① دبخاري په روايت کېنې دي چې دې «اعوذ بالله منك» ونيولي وو.

② بعض رواياتو کېنې دي چې کله حضرت رسول كريم ﷺ داخل شو اودا ئې راولبله نو دې اوئيل «تعال انت» نو ددې وجه حضرت رسول كريم ﷺ دې ته طلاق ورکړو.

③ بعضو روايتونو کېنې دي چې په هغې برص مرض وو، ددې وجې دوی ورته طلاق ورکړو، (۴)

علامه ابن اثير اسد الغابه کېنې ليکي چې:

«اما اللواتي تزوجهن ولم يدخل بهن او خطبهن ولم يتم له العقد او استعاذت منه ففارقها فقد اختلف فيهن في اسباب فراقهن اختلافاً كثيراً» (۵)

(۱) فتح الباری: ۴۴۸/۹.

(۲) فتح الباری: ۴۴۹/۹.

(۳) اوگورئ طبقات ابن سعد، ذکر من تزوج رسول الله ﷺ من النساء فلم يجمعن: ۱۴۱/۸، وفتح الباری:

۴۴۹/۹، واسد الغابه في معرفة الصحابة ذکر زوجاته ﷺ: (۱/۴۳).

(۴) فتح الباری: ۴۴۷/۹.

(۵) اسد الغابه في معرفة الصحابة: ۱۴۳/۱، ذکر زوجاته ﷺ.

او علامه ابن عبدالبر رحمۃ اللہ علیہ فرمائی ہے :

«الاعتلاف فیہا (ای ف الکندیۃ) فی صواحباتہا اللواتی یجتمع بہن عظیم» (۱)

د مذکورہ نسخہ انجام : بیا چہ کومی نسخہ حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم سرہ پناہ اخستی وہ ددی دانجام متعلق ہم روایتونو کنبی اختلاف دی.

① بعضو روایتونو کنبی دی چہ ہغہ نسخہ دی نہ پس پنہیمانہ وہ۔ تر دی پور ی چہ ہغہ ددی غم دلانہ سرہ شوہ۔ (۲)

② بعضو روایتونو کنبی دی چہ حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم نہ پناہ غوہنتلو والاسماء بنت النعمان نومی نسخہ دیابواسید نہ تپوس اوکرو چہ اوس خہ اوکرم ؟ ابو اسید اووئیل چہ پہ خپل کور کنبی پہ پردہ کنبی اوسہ او ہہخوک دی تاسرہ د نکاح کولو امید نہ ساتی۔ نو ہغہ ہمد اشان وہ، تر دی پور ی چہ د حضرت عثمان رضی اللہ عنہ پہ زمانہ کنبی انتقال شوہ۔ (۳)

③ او یو روایت کنبی دی چہ اسماء بنت النعمان ددی نہ پس مہاجر امیہ مخزومی سرہ وادہ اوکرو۔ حضرت عمر رضی اللہ عنہ تہ چہ کلہ ددی علم اوشو نو دی تہ ئی دسزا ورکولو حکم اوکرو لیکن دی اووئیل چہ «واللہ ما ضرب علی حجاب ولا سمیت بام المومنین» (یعنی پہ خدائی زہ د حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم پہ حرم کنبی نہ یم راغلی اونہ ماتہ دام المومنین لقب ملاؤ شو ی دی) نو حضرت عمر فاورق رضی اللہ عنہ ارادہ ترک کرہ۔

مہاجر ابن امیہ نہ پس قیس بن مکشوح دی سرہ وادہ اوکرو۔ (۴)
حضرت نبی اکرم صلی اللہ علیہ وسلم نہ جدائی اختیارولو والا یو نسخہ بارہ کنبی دی چہ ہغہ پہ دی نہ پس خپیاکی تولولہ لیکن دابن سعد پہ روایت کنبی دی چہ ہغہ نسخہ وہ چہ ہغہ د تخیر دایت نازلیدو نہ پس حضرت نبی اکرم صلی اللہ علیہ وسلم د اختیارولو پہ خانی جدائی اختیار کر ی وہ۔ دی نہ پس ہغہ پہ خپلہ فیصلہ باندی شرمندہ وہ۔ اوددی حالت داشو چہ خپیاکی بہ ئی تولولہ او خرخولہ بہ ئی او خپل خان تہ بہ ئی بدبختہ وئیل۔ (۵) اوس د روایت الفاظ اوگورئی۔

قوله: حدثنا ابو نعیم وقد اتی بالجونیۃ : دا واقعہ دربیع الاول نہمی (۹) ہجرتی دہ لکہ خنگہ چہ تیر شو۔ «حافظ» د کہجورو باغ تہ وئیلہ شی۔ (۶)

قوله: فأنزلت فی بیت نخل امیۃ بنت النعمان : امیہ مرفوع دہ، دا خو یا «الجونیۃ» نہ بدل دی او یا عطف بیان دی، دویم «بیت» تنوین سرہ دی، «امیۃ» طرفتہ مضاف

۱) اسد الغابۃ فی معرفۃ الصحابہ : ۱۵/۷۔ (واسماء بنت النعمان، رقم الحدیث ۶۷۱۶)۔

۲) فتح الباری : ۴۵۰/۹۔

۳) اوگورئی الاصابہ فی تمیز الصحابہ (القسم الاول اسماء بنت النعمان) : ۲۳۴/۴۔

۴) الاصابہ فی تمیز الصحابہ : ۴۱۴/۴۔ و طبقات ابن سعد : ۱۴۷/۸۔

۵) طبقات ابن سعد، ذکر تخیر نساء : ۱۹۱/۸، وانظر ایضا : ۱۹۲/۸۔

۶) الحافظ هو البستان من النخیل اذا کان علیہ جدار (عمدہ القاری : ۲۳۱/۲۰)۔

نه دي، «بی بیت» لره مکرر ذکر کړې شو. مقصد دا بیانول دی چه هغه کور په نخلستان کښې وو، ددې وجې د «بی بیت» نه پس «بی نخل» اضافه او کړې شوه. لیکن د «بی نخل» اضافې سره دا وهم کیدیشو چه دا بدل الغلط دي او مراد ترې په نخلستان کښې کوزول دی، چه په هغه ځانې کښې کور نه وو، ددې وهم لرې کولو دپاره دوباره «بی بیت» نهې ذکر کړو چه په نخلستان کښې کور وو. په دې کور کښې کوزه شوې وه. نو حضرت گنگوهی رضی الله عنه لیکي چه:

«قوله: فی بیت فی لفظ نخل فی بیت لما کان المقصود ذکر نزلها فی بیت واقعی نخل ولم یکن لفظی بیت کافیا لذلک زاد لفظ فی نخل، فتوهم ان یکون بدلا غلطاً عنه او یکون المعنی انزلها فی نخل الا ان ذکر البیت تشبیهاً او مجازاً اعاد لفظ البیت ثانیاً لدفع هذه الاحتمالات» (۱)

قوله: ومعرباً دایتها حاصنة لها: یعنی دې سره ددې پرورش کولو والا دانی هم وه. حافظ ابن حجر رحمته الله لیکلی دی چه ددې دانی نوم ماته معلوم نشو. (۲)

قوله: وهل تهب الملكة نفسها للسوقة: «سوقة» بازاری ته نشی و نیلې بلکه «سوقة» هغه سړی ته وائی چه کوم عامی وی او د بادشاه د خاندان سره ددې تعلق نه وی، مفرد جمع دواړو دپاره راتلې شی. بازاری سړی ته عربی کښې «سوق» و نیلې کیږي. (۳)

یو اشکال او دهغې جواب: بعضې خلقو په دې باندې اشکال کړې دي چه ددې مکالمې نه معلومیږي چه نکاح نهې نه وه شوې، بیا حضرت نبی اکرم صلی الله علیه و آله دې لره ورغلل او دې طرفته نهې لاس اوږد کړو، نکاح نه مخکښې خو دا صحیح نه معلومیږي.

ددې جواب دادې چه حضرت نبی اکرم صلی الله علیه و آله ته دا اختیار حاصل دي چه هغه ښځې سره د هغې د اجازت نه بغیر نکاح او کړي. یو ښځې ته د حضرت نبی اکرم صلی الله علیه و آله د نکاح پیغام لیږل، دا راوستل او په دې کښې رغبت اختیارول د نکاح دپاره کافی دی. د «هی لی نفسک» الفاظ خو صرف تطییب د خاطر دپاره و نیلې وو. حافظ ابن حجر رحمته الله لیکلی:

«والجواب انه صلی الله علیه و آله کان له ان یزوج من نفسه بغیر اذن البراءة وبغیر اذن ولیها فکان مجرد ارساله الیهما

واحصارهما ورغبتهما فیها کافیا فی ذلک ویکون قوله: هی لی نفسک تطییباً لظاھرهما واستمالة لقلبهما» (۴)
حضرت شیخ الحدیث مولانا محمد زکریا رحمته الله فرمائی چه ځما په نیز دا راجع جواب دي چه نکاح ددې واقعي نه مخکښې شوې وه، روایت کښې د «تزوج» لفظ صراحته موجود دي، په هغه وخت کښې د «هی لی نفسک» جمله دوی د تقریب او تالیف دپاره فرمائیلې وه،

(۱) لامع الداری: ۴۳۱/۹. کتاب الطلاق.

(۲) فتح الباری: ۴۴۸/۹.

(۳) عمده القاری: ۲۰/۲۳۱، وفتح الباری: ۴۴۸/۹.

(۴) فتح الباری: ۴۵۰/۹.

گفتی نفس نکاح خو ددی نه مخکنیې شوې وه. (۱)

قوله: قد عذت بمعاذ: «معاذ» دمیم په فتحې سره ظرف مکان دې، «اسم مکان العوذ» علامه عینی رحمته الله فرمائی چې مصدر میمی هم کیدیشی. د ظرف مکان په صورت کنبې مصدر په معنی د اسم فاعل وی، ترجمه به دارنگ وی چه د پناه وړ کونکی ذات پناه. (۲)

«اکسیها رازقین»: «رازقین» صفت دې «ای ثوبین رازقین» دا تشبیه ده. «رازق» د سین کسان او پرده کپړه وه. (۳)

قوله: الحقها بأهلها: په دې روایت کنبې خطاب حضرت ابواسید ته دې، او په رومې روایت کنبې خطاب نیغ په نیغه دې ښځې ته وو، ممکن دی چه رومې ښځې ته «الحقها بهلك» او وویل دې نه پس ئې د حضرت ابو اسید ته دا جمله او وئيله.

«الحقها بهلك» کنایات طلاق نه دې، که څوک دا لفظ خپلې ښځې ته اووانی او د طلاق نیت ئې وی نو طلاق به واقع شی، ددې تفصیل به مخکښې راشی.

قوله: وقا الحسين بن الوليد النيسابوري: .... دا تعلیق دې، ابونعیم دې لره مستخرج کنبې موصولا نقل کړې دې. (۴) ددې نه مخکښې دا روایت امام بخاری رحمته الله د ابونعیم رحمته الله نه نقل کړې دې، حسین او ابونعیم دواړه د عبدالرحمان بن القيسل نه روایت نقل کوی، لیکن د عبدالرحمان شیخ ددواړو روایتونو کنبې مختلف دې: د ابونعیم په روایت کنبې دی چه د عبدالرحمان شیخ حمزه دې او د حسین روایت کنبې دی چه دده شیخ عباس بن سهل دې.

دې نه پس امام بخاری رحمته الله دریم طریق عبدالله بن محمد نه نقل کړې دې، په دې کنبې د عبدالرحمان د شیخو ذکر دې، د حمزه هم او د عباس بن سهل هم، معلوم شو عبدالرحمان سره دا حدیث د حمزه او عباس دواړو واسطو سره راغلو.

قوله: ابراهيم بن الی وزیر: ابراهیم بن ابی ال وزیر حجازی دې، د ابو ال وزیر نوم عمر بن مطرف دې. د ابراهیم زمانه کنبې امام بخاری رحمته الله وو، لیکن دهغه سره د امام ملاقات اونشو، ددې وجې دهغه نه ئې بالواسطه روایت نقل نه کړو. په کال ۲۱۰ هجری ته نزدې دده وفات او شو، بخاری کنبې دده صرف دا یو حدیث روایت شوې دې. (۵)

[۴۹۵۸] حَدَّثَنَا عَجَّازُ بْنُ مِنْهَالٍ حَدَّثَنَا هَمَّامُ بْنُ يَحْيَى عَنْ قَتَادَةَ عَنْ أَبِي غَلَابٍ يُونُسُ بْنُ جُبَيْرٍ قَالَ قُلْتُ لِأَبْنِ غَزَّوْرٍ رَجُلٌ طَلَّقَ امْرَأَتَهُ وَهِيَ حَائِضٌ فَقَالَ تَعْرِفُ ابْنَ

(۱) اوگوری تعلیقات لامع الداری: ۳۴۳/۹.

(۲) عمده القاری: ۲۰/۲۳۲.

(۳) عمده القاری: ۲۰/۲۳۲.

(۴) فتح الباری: ۹/۴۵۱.

(۵) مذکوره تفصیل دپاره اوگوری فتح الباری: ۹/۴۵۱.

عُمَرَانُ ابْنُ عُمَرَ طَلَّقَ امْرَأَتَهُ وَهِيَ حَائِضٌ فَأَتَى عُمَرَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَدَّرَ ذَلِكَ لَهُ فَاِمْرَأَةً أَنْ يُرَاجِعَهَا فَإِذَا ظَهَرَتْ فَارَادَ أَنْ يُطَلِّقَهَا فَلْيُطَلِّقَهَا قُلْتُ فَهَلْ عَدَّ ذَلِكَ طَلَّاقًا قَالَ أَرَأَيْتَ أَنْ تَعْزَّوَاسْتَحَقَّ [۳۲۵:ر].

ددې حديث مناسب د ترجمه الباب درومبې جز «(من طلق)» نه خو بالکل ظاهره او دویم جز «(وہ یواجه الرجل)» سره هم ددې مناسب ابن منیر بیان کړې دې، او هغه دا چه حضرت عبدالله بن عمر رضی اللہ عنہ خپلې ښځې ته دنافرمانۍ په وجه طلاق ورکړې وو. اودسې صورت کښې سرې عام طور بالمشابه او ښځې ته براه راست طلاق ورکوی. ددې وجې د حديث مناسب د ترجمه الباب دواړو جزو نوسره دې. (۱)

حافظ ابن حجر رحمه الله عليه فرماني چه دا وئیل حضرت ابن عمر رضی اللہ عنہ دنافرمانۍ په وجه خپلې ښځې ته طلاق ورکړې وو غیر مستند دې بلکه دمسند امام احمد په یو روایت کښې دی چه: «(كان تحق امرأة احبها وكان صبريكمها فقال طلقها فاتيت النبي ﷺ فقال طلقها)» (۲) حافظ ابن حجر رحمته اللہ فرماني چه په دې روایت کښې چه دکومې ښځې ذکر دې شاند هم دې ښځې ته حضرت ابن عمر رضی اللہ عنہ طلاق ورکړې وی په حالت دحيض کښې، او ظاهر دی چه دا طلاق دنافرمانۍ په وجه نه وو ورکړې شوې بلکه دخپل پلار دحکم داطاعت کښې ورکړې وو، گنی بذات خود خو هغه دا خوښوله. (۳)

۳=بَابُ مَنْ أَجَازَ طَلَّاقَ الثَّلَاثِ لِقَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى الطَّلَاقُ

مَرَّتَانٍ فَإِمْسَاكَ بِمَعْرُوفٍ أَوْ تَسْرِيحٍ بِإِحْسَانٍ [البقرة: ۲۲۹]

وَقَالَ ابْنُ الزُّبَيْرِ فِي مَرِيضٍ طَلَّقَ لَأَرَى أَنْ تَرْتِ مَبْتُوتُهُ
وَقَالَ الشَّعْبِيُّ تَرْتُهُ وَقَالَ ابْنُ شُبْرُمَةَ تَزَوَّجَ إِذَا انْقَضَتِ الْعِدَّةُ قَالَ نَعَمْ قَالَ أَرَأَيْتَ أَنْ مَاتَ
الزَّوْجُ الْأَخَرُ فَرَجَعَهُ عَنْ ذَلِكَ

په دې ځانې کښې دوه مسئلې دی او ترجمه الباب نه دې دواړو طرفته اشاره کيدیښی. درې طلاقه یو ځانې ورکول جائز دی که نه؟ رومبې مسئله ده چه درې طلاقه یو ځانې ورکول جائز دی که نه؟ د امام ابوحنیفه رحمته اللہ او امام مالک رحمته اللہ په نیز جائز نه دی. او امام احمد رحمته اللہ نه هم یو روایت ددې مطابق دې. (۴)
د امام شافعی رحمته اللہ په نیز درې طلاقه یو ځانې ورکول حرام نه دی، جائز دی، د امام احمد رحمته اللہ دویم روایت همدای. (۵)

(۱) فتح الباری: ۴۵۱/۹.

(۲) فتح الباری: ۴۵۲/۹.

(۳) فتح الباری: ۲۵۲/۹.

(۴) المغنی لابن قدامة: ۱۰۲/۷، وتکمله فتح الملهم: ۱۵۲/۱، کتاب الطلاق.

(۵) وتکمله فتح الملهم: ۱۵۲/۱.

دامام شافعی رحمۃ اللہ علیہ استدلال دحضرت عویمر عجلانی رحمۃ اللہ علیہ د قصی نہ دې چه لعان نه فارغیدو نه پس هغوی خپلې ښځې ته درې طلاقه ورکړل او حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم په باندې نکیر اونه فرمائیلو چه ددې نه جواز معلومیږي (۱)

دحنفیه د طرفنه ددې استدلال جواب ورکړې شوې دې چه دامام شافعی رحمۃ اللہ علیہ په نیز لعان کښې دښځې دلعان نه مخکښې دځاوند دلعان سره د دواړو په مینځ کښې فرقت واقع کیږي، دلعان نه پس که ځاوند طلاق ورکړي نو طلاق به نه واقع کیږي، ځکه چه هغه د مخکښې نه بانه شوې وه، ددې وجې دده دمذهب مطابق مذکور و واقع کښې دحضرت عویمر طلاق واقع نشو، بیا به ددې نه استدلال کول څنگه صحیح وی. (۲)

داخو دامام شافعی رحمۃ اللہ علیہ دهغوی دمذهب مطابق د استدلال الزامی جواب دې . دحنفیه دمذهب مطابق ددې جواب دادې چه ممکن دی چه دا واقعه د دریو طلاقو په یو وخت دورکولو دمانعت نه مخکښې وی ددې وجې حضرت رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم نکیر اونه فرمائیلو. (۳)

اودا هم وجه کیدشی چه دطلاق نه بغیر چونکه فرقت د لعان په جهت واقع کیدو، ددې وجې حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم نکیر اونه فرمائیلو.

حضرات حنفیه اومالکیه په خپل مذهب باندې دمحمود بن لبید روایت نه استدلال کوی چه امام نسائی رحمه الله علیه نقل کړې دې چه یو سړی خپلې ښځې ته درې طلاقه ورکړل په یو ځانې، حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم ته چه کله معلوم شونو حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم دغصې نه اودریدل او وې فرمائیل چه ((ایلعن بکتاب الله وانا بین اظهرکم)) (۴)

حافظ ابن حجر رحمۃ اللہ علیہ ددې روایت رجال لره ثقات او ابن کثیر دې لره جید گنرلې دې. (۵)
آیا درې طلاقه به یوشمیرلې شی یا درې؟: دوئمه مسئله داده چه که یوسړې خپلې ښځې ته درې طلاقه ورکړې په یو مجلس کښې یا په یو کلمه کښې په یو ساه ورکړې نو دا به یو شمیرلې کیږي یا درې، په دې کښې اختلاف دې.

① دجمهور، سلف، آئمه اربعه اود اکثر علما کرام قول دادې چه درې به شمیرلې شی، او درې طلاقه به واقع شی، چه ددې په وجه به حرمت مغلظه واقع شی، تر کومې پورې چه دا ښځه بل چاسره نکاح اونکړی او هغه سره هم بستری اونکړی، تر هغه وخته پورې درېویمې ځاوند دپاره حلاله نه ده. (۶)

② دویم مسلك د ادې چه یو به هم واقع نه وی، دشیعه جعفری هم دامسلك دي. (۷)

۱ (تکمله فتح الملهم: ۱/۱۵۲).

۲ (احکام القرآن للجصاص: ۱/۴۵۴).

۳ (احکام القرآن للجصاص: ۱/۴۵۴).

۴ (سنن النسائي. كتاب الطلاق، باب الثلاث المجموعه وما فيها من التغليظ: ۲/۹۹).

۵ (فتح الباری: ۹/۴۵۳، و تکمله فتح الملهم: ۱/۱۵۲).

۶ (المغنی لابن قدامه: ۷/۱۰۴).

۷ (شرح الاسلام للحلی الشیعی: ۲/۵۷ (کذا فی التکمله: ۱/۱۵۳).

امام نووی رحمہ اللہ دحجاج بن ارطاة، محمد بن اسحاق او د ابن مقاتل ہم دا مسلک نقل کړې دې. (۱)

دریم مسلک دبعضو ظاهره او علامه ابن تیمیہ او علامه ابن قیم دې، دا حضرات فرماني چه په دې صورت کښې به یو طلاق رجعی واقع کیږي. (۲) نن سبا غیر مقلدین هم دا قول اختیاروي.

دظاهریه رومبې استدلال: دا حضرات صحیح مسلم کښې دحضرت ابن عباس روایت نه استدلال کوي، په هغې کښې دې چه :

«کان الطلاق علی عهد رسول الله ﷺ وای پکې ﷺ وسنتین من خلافة عمر، طلاق ثلاث واحدة فقال عمر بن الخطاب ان الناس قد استعملوا امر قد كانت لهم فيه اناة فلما مضى عليهم فامضاهم عليهم» (۳)

ددې حدیث نه دا خبره صراحتاً ظاهرېږي چه درې طلاقه د حضرت نبی کریم ﷺ او حضرت ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ او دحضرت عمر فاروق رضی اللہ عنہ د خلافت په رومبې زمانه کښې یو شمیرلې کیدو، بیا حضرت عمر فاروق رضی اللہ عنہ ددې لره درې او گرزول. د جمهورو دطرفه ددې خبرې جوابات: د جمهور عالمانو طرفه ددې روایت متعددو طریقو سره جوابونه ورکړي شو.

① یو جواب دا ورکړې شوې دې چه دثلاث واحد گرزول د غیر مدخول بها دپاره وو. اسحاق بن راهویه اوزکریا ساجی شافعی دا جواب ورکړې دې. (۴)

خودا جواب په هغه وخت کښې صحیح کیدیشی چه کله خوک «انت طالق، انت طالق، انت طالق» درې ځل اوواڼی او طلاق ورکړي، په دې صورت کښې به رومبې ځل (انت طالق) سره باننه شی او باقی چونکه محل پاتې نشو نو ددې وجې یو طلاق به واقع شی. لیکن که چا «انت طالق ثلاثا» وونیل او طلاق ئې ورکړو نو په دې صورت کښې د«ثلاثا» عدد دماقبل نه نشی جدا کولې او درې طلاقه به واقع شی، نو په رومبې صورت کښې دغیر مدخول بها په حق کښې ثلاث لره واحد گرزولې شی لیکن په دویم صورت کښې به درې واقع کیږي. (۵)

② دویم جواب دا ورکړې شو چه اصل مسئله داده چه که خوک درې ځل د طلاق الفاظ اوواڼی اودده مقصد دتاکید وی، تاسیس نه وی، و دیانته داسې صورت کښې به درې طلاقه واقع نه وو. بلکه صرف یو به وی.

دحضرت نبی کریم ﷺ په دور کښې، عهد صدیقی، اودابتدائی عهد فاروقی کښې به خلقو «انت طالق» درې ځل وویل. لیکن ددې منشاء اومقصود به جدید نه وی بلکه هغوی به

(۱) شرح مسلم للنوی. ۴۷۸/۱. باب طلاق الثلاث.

(۲) زاد المعاد: ۲۴۸/۵. وتکمله فتح الملهم: ۱۵۳/۱.

(۳) صحیح مسلم، کتاب الطلاق، باب طلاق الثلاث: ۴۷۷/۱.

(۴) فتح الباری: ۴۵۵/۹.

(۵) فتح الباری: ۴۵۵/۹.

صرف دتاکید په غرض سره دوباره او دریم باره «انت طالق» د هراول، او د خلعو په دیانت باندې چونکه په هغه وخت کېنې اعتماد و نو د دې وجې د تاید او تاسیس په سلسله کېنې د هغوی د قول اعتبار به کولې شو. که یو سړی به درې ځل د طلاق الفاظ و نیولو نه پس بیانول چه خدا نیت دتاکید وو، دتاسیس نه وو، نو دا قول به قضا، قبولې شو.

لیکن بعد کېنې چه کله د خلعو کثرت شواود دیانت معیار د مخکېنې خلعو پشان پاتې نشو نو حضرت عمر فاروق رضی الله عنه اعلان او فرمائیلو که چا درې طلاقه ورکړل نو دتاکید قول به معتبر نه وی بلکه ظاهری الفاظو باندې به فیصله کولې شی او دا به درې طلاقه منلې کیږي. دا جواب دابن سريج نه نقل کړې شوې دې، ابو العباس قرطبی رحمته الله او علامه نووی رحمته الله دې جواب لره اصح الاجوبه گرزولې دې. (۱)

⑤ دریم جواب د «واحدة» تاویل باندې مشتمل دې چه «کان الثلاث واحدة» معنی داده چه په هغه وخت کېنې به د حضرت نب کریم صلی الله علیه و آله په زمانه درې یو وو. لیکن کله چه د حضرت عمر فاروق رضی الله عنه زمانه کېنې راغله نو خلعو درې طلاقونه ورکول، نو حضرت عمر فاروق رضی الله عنه د درېو طلاقونو واقع کیدو اعلان او کړو.

ددې جواب مطابق عهد نبوی صلی الله علیه و آله او عهد فاروقی رضی الله عنه کېنې طلاقات ثلاث حکم کېنې څه تبدیلی راغله. صرف د خلعو په عادتونو کېنې د تبدیلی بیان روایت دې، نو ابو زرعه فرمائی چه: «معنی هذا الحديث عندی ان ما تطلقون اتم ثلاثا کأنوا یطلقون واحدة قال النووي، وعلى هذا فيكون الخبر وهم

من اختلاف عادة الناس خاصة لاجن تغير الحكم في الواحدة» (۲)

دې جواب لره ابن العربی راجع گرزولې دې. (۳)

د ظاهريه دویم قول: د علامه بن تیمیه او علامه ابن قیم دویم استدلال حدیث رکانه نه دې چه کوم حضرت ابن عباس رضی الله عنه مروي دې. په دې کېنې دی چه:

«طلق رکانه بن هبید امراته ثلاثا ل مجلس واحد، فعرض عليها حوتا شديدا فساله رسول الله صلی الله علیه و آله کیف طلقتها؟ قال طلقتها ثلاثا قال: فقال ل مجلس واحد؟ قال نعم، قال: فانباتك واحدة فارجمها ان شئت قال: فارجمها».

امام احمد او ابو یعلی دا حدیث نقل کړې دې او د محمد بن اسحاق په طریق سره دا نې صحیح گرزولې دې. (۴)

د رکانه د حدیث جواب: ددې جواب دادې چه د حضرت رکانه د طلاق واقعه کېنې په روایاتو

(۱) مذکوره تفصیل دپاره اوگوری فتح الباری: ۴۵۶/۹، اوگوری شرح مسلم لنوی: ۴۷۸/۱، وتفسیر قرطبی: ۱۳۰/۳، تفسیر سورة البقرة: المسالة الخامسة.

(۲) فتح الباری: ۴۵۶/۹.

(۳) فتح الباری: ۴۵۶/۹.

(۴) فتح الباری: ۳۵۳، ۴۵۴/۹.

کښې اختلاف دې. مذکوره روایت کښې خو د «طلقها ثلاثا» الفاظ دی، لیکن سنن ابی داود کښې «طلقها البتة» الفاظ دی. (۱) امام ابوداود د «البتة» والا حدیث راجح گرزولې دې، ددې وجې چه دا روایت د حضرت رکانه دکور والو نه مروی دې، او دکور په معامله کښې کور والو ته زیات علم وی. (۲) ددې وجې دا خبره صحیح معلومیږي چه حضرت رکانه خپلې بی بی ته درې طلاقه نه وو ورکړی بلکه «انت طالق البتة» سره نې طلاق ورکړې وو. او چونکه «البتة» اطلاق درېو باندې هم کیږي، که څوک ددې لفظ نه د دریو نیت اوکړي او ددې وجې بعضو راویانو روایت بالمعنی کړې دې او دانې «طلقها ثلاثا» سره تعبیر کړې دې.

خلاصه داشوه چه حضرت رکانه «انت طالق البتة» سره طلاق ورکړې وو او هغه ددې نه دیو طلاق نیت کړې وو، حضرت رسول کریم ﷺ دده تصدیق او فرمائیل او دوباره نې دده دنکاح حکم اوکړو. په حدیث کښې دی چه درجوع نه دوباره نکاح کول مراد دی. نو مسئله هم داده که یوسړی «انت طالق البتة» الفاظو سره طلاق ورکړو نو یو طلاق بائن به واقع کیږي او درجوع په صورت کښې به دوباره نکاح کوي. (۳)

او فرض کړه که تسلیم کړې شی چه حضرت رکانه درې طلاقه ورکړې وو نو هم دې واقعي سره د جمهورو خلاف استدلال درست نه دې بلکه دا بوداود، ترمذی، ابن ماجه، اودارمی په روایتونو کښې تصریح ده چه حضرت رکانه د حضرت رسول کریم ﷺ په مخکښې قسم اوکړو او وې وئیل چه «والله ما اردت الا واحدة» (۴) چه ځما نیت دیووو اودا خبره مخکښې تیره شوې ده چه حضرت رسول کریم ﷺ په زمانه کښې د دریو طلاقو ورکولو په صورت کښې که یو سړی به ددې نه دیو مراد اخستلو دعوی کوله نو دهغه دا خبره به قضاء، قبولې شوه. که درې طلاقه یوشمیرلې کیدې نو حضرت رسول کریم ﷺ به د حضرت رکانه نه حلف نه اخستلو، د علامه ابن تیمیه مذهب هم دا دې چه درې طلاقه مطلقاً یو شمیرلې کیږي، اگرکه طلاق ورکونکې ددې نه د دریو طلاقو نیت اوکړي (۵)

حاصل دکلام دادې چه د حضرت رکانه د واقعي نه زیات نه زیات دا خبره معلومیږي چه حضرت رسول کریم ﷺ د نیت په تاکید کښې د هغه تصدیق کړې وو، نو ددې واقعي نه په دې خبر باندې استدلال کول درست نه دی چه طلاقات ثلاث یو شمیرلې کیږي اگر چه بنیت تاسیس وی.

بیا د علامه ابن تیمیه وغیره مستدل مذکوره دواړو روایتونو یو مشترک جواب داهم دې چه

(۱) سنن ابی داود، کتاب الطلاق، باب فی البتة: ۲/۲۶۳، رقم الحدیث: ۲۲۰۶.

(۲) سنن ابوداود: ۲/۲۶۳، ۲۶۴.

(۳) تكملة فتح الملهم: ۱/۱۵۹.

(۴) اوگوری سنن ابی داود، کتاب الطلاق، باب فی البتة: ۲/۲۶۳، اوگوری تكملة: ۱/۱۶۰.

(۵) تكملة الملهم: ۱/۱۶۰.

دا دواړه روایات د حضرت ابن عباس رضی الله عنه نه منقول دی او حضرت ابن عباس رضی الله عنه خپله فتوی د طلاقات ثلاث د وقوع ده. هر کله چه دهغه فتوی او بیان شوی روایت کښې تعارض راغلو نو ترجیح به فتوی ته ورکولې شی ځکه چه هغه د جمهورو مطابق ده، نو ابن المنذر رحمته الله لیکي چه :
 «لا یظن باہن عباس رضی الله عنه انه یحفظ عن النبی صلی الله علیه وسلم شیئا ویفتی بخلافه فیتعین المصداق الی الترجیح، والاخذ بقول الاکثر امل من الاخذ بقول الواحد اذا خالفهم» (۱)

د حضرت ابن عباس رضی الله عنه دا فتوی د مجاهد په طریق امام ابو داود رحمته الله په صحیح سند سره نقل کړې ده، مجاهد فرمائی چه :

«كنت عند ابن عباس، فجاءه رجل فقال انه طلق امراته ثلاثا، فسكت حتى ظننت ان سيردها اليه فقال ينطلق احدكم فيركب الحوطة ثم يقول يا ابن عباس يا ابن عباس ان الله قال ومن يتق الله يجعل له مخرجا، وادكم لم تتق الله فلا جدك مخرجا عصيت ربك وبانت منك امراتك» (۲)

د جمهورو دلائل: ① امام بخاری رحمته الله په باب کښې چه کوم درې احاديث ذکر فرمائيلي دي، دا درې وړه د جمهورو دليل دي، نو په رومې روایت کښې دي چه «فلطقتها ثلاثا قبل ان يامرأة رسول الله صلی الله علیه وسلم» و نوم روایت کښې دي چه امرأة رفاعه واي «ان رفاعة طلقني فبت طلاقا» او د کتاب الادب روایت کښې دي چه «طلقني اخر ثلاث تطليقات» او دريم حديث کښې هم د دريو طلاقو ذکر دي .
 ② حضرت حسن بن علي رضی الله عنه خپلې بي بي ته طلاق ورکړو، بيا دوی ته افسوس او شو او وي فرمائيل چه :

«لولا ان سعت جدی او حدثنی ابی انه سمع جدی يقول ایما رجل طلق امراته ثلاثا عند الاعراء او ثلاثا مبهمه لم تحل له حتى تنكح زوجا غيره، لراجعتها» (۳)

③ په سنن دارقطني کښې د حضرت عبادہ بن صامت رضی الله عنه نه روایت دي چه یو سړی خپلې بي بي ته زر طلاقونه ورکړل، دده خوښې د حضرت نبی کریم صلی الله علیه وسلم په خدمت کښې حاضر شو او وي وئيل چه خمونې پلار خمونې مور ته زر طلاقونه ورکړل، نو په دې باندې حضرت نبی کریم صلی الله علیه وسلم او فرمائيل چه :

«ان اباکم لم يتق الله تعالی فيجعل له من امره مخرجا بانت بثلاث على غير السنة وتسعمائة وسبعة وتسعون اثم لم يعتقه» (۴)

بيا که دا تسليم کړې شی چه په عهد نبوی صلی الله علیه وسلم او عهد صدیقی رضی الله عنه کښې درې طلاقه بنیت تاکید یو شميرلې شو او قضاء به په دې کښې د طلاق ورکولو والا د قول اعتبار کولې شو،

(۱) فتح الباری: ۴۵۵/۹.

(۲) فتح الباری: ۴۵۳/۹.

(۳) السنن الکبری للبيهقي، کتاب الخلع والطلاق باب / ما جاء في مضاء الطلاق والثلاث: ۳۳۶/۷.

(۴) اوگوري سنن دارقطني، کتاب الطلاق: ۲۰/۴. وقال الدار قطني: رواه مجهولون وضعفا الا شيخي ابن عبد الباقي.

خو حضرت فاروق اعظم رضی اللہ عنہ په زمانه کښې مطلقاً د درې طلاقو په وقوع باندې اجماع مقرر شوه، هغوی دا فیصله اوکړه چه درې طلاقه به واقع کیږي اگر که په نیت د تاکید سره وی. او ټولو صحابه کرامو رضی اللہ عنہم دا تسلیم کړه. هیچا مخالفت اونکړو منو امام طحاوی رحمۃ اللہ علیہ، حافظ ابن عبدالبر رحمۃ اللہ علیہ، ابن العربی رحمۃ اللہ علیہ، حافظ ابن حجر رحمۃ اللہ علیہ او علامه ابن الهمام رحمۃ اللہ علیہ د طلاق ثلاث باندې اجماع نقل کړې ده. (۱)

هم دا وجه ده دعربو سلفی علماء کرامو چه عموماً علامه ابن تیمیه او علامه ابن القيم اقولو ته ترجیح ورکوي په دې مسئله کښې دوی سره اختلاف کړې دي، اوددوی دقول د اختیارولو په ځانې هغوی اتفاق سره دجمهور امت مطابق درې طلاقه په وقوع باندې فتوی ورکړې ده. (۲)

«الطلاق مرتان فامساك به معروف او تسريح باحسان»

امام بخاری رحمۃ اللہ علیہ د ترجمه الباب ثبوت دپاره مذکوره آیت پیش کړې دي، په دې آیت کریمه کښې ترجمه الباب باندې دوه طریقو سره استدلال کیدیشی.

① د «الطلاق مرتان» دوه معنی دي، «مرة بعد مرة» نو کله چه دوه طلاقه جمع کول جائز دی نو درې طلاقه هم جمع کول جائز کیدل پکار دی. (۳)

② لیکن په دې باندې اشکال کوي او علامه کرمانی رحمۃ اللہ علیہ فرماني چه دا قیاس مع الفارق دي، ځکه چه دوه طلاقونه جمع کولو سره حرمت مغضله نه ثابتیږي، او د دریو طلاقو جمع کولو سره حرمت مغضله واقع کیږي. ددې وجه په یو بل باندې قیاس نه شی کولی. (۴)

د ترجمه الباب ثبوت دپاره دویم استدلال داسې کیدیشی چه «او تسريح باحسان» کښې د «تسريح» معنی دپریښودو ده. دا عام ده، درې طلاقه ورکولو سره هم شامل دی. چه دې سره د طلاقات ثلاث دوقوع جواز معلومیږي. ددې د تائید ابن ابی حاتم روایت نه کیږي چه حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم په خدمت کښې یو سړې حاضر شو او تپوس ئې اوکړو چه په «الطلاق مرتان» کښې الله عز و جل د دوو طلاق ذکر کړې دي د دریم طلاق ذکر چرته دي؟ حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم فرماني چه «او تسريح باحسان» دا دریم طلاق دي. (۵) ددې تفسیر مطابق ترجمه الباب ثبوت باندې آیت کریمه نه استدلال بالکل واضح دي.

خود «او تسريح باحسان» یو تفسیر د سدی رحمۃ اللہ علیہ نه منقول دي. دهغې مطابق تسريح یعنی د

(۱) اوگوری شرح معانی الآثار، باب الرجل، يطلق امراته اثلاثا معا: ۲/۲۹، وشرح موطن للزرقانی: ۳/۱۶۷، وفتح الباری: ۹/۴۵۷، وعمدة الاثبات: (۳۷).

(۲) اوگوری احسن الفتاوی: ۴/۱۲۵.

(۳) عمدة القاری: ۲۰/۲۳۴.

(۴) فتح الباری: ۹/۴۵۷.

(۵) عمدة القاری: ۲۰/۲۳۴، وفتح الباری: ۹/۴۵۷، ۹/۴۵۸.

پریښودو مطلب دادې چه ښځې ته دوه طلاقه ورکولو نه پس د عدت د تیریدو دپاره پریښودې شی اورجوع دې اونکړې شی، د عدت د تیریدو نه پس ښځه به آزاده وی. د آیت کریمه معنی ده چه طلاق دوه ځله دې. دوه ځله طلاق ورکولو نه پس دوه صورتونه دی چه یاخودې رجوع اوکړی او دخپلې ښځې نکاح دې ایساره کړی. یا دې بیا رجوع نه کوی، عدت دې پوره کیدو ته پریږدی. د عدت دپوره کیدو نه پس ښځه به آزاده وی. بیا دې نه پس په آیت کریمه

کښې دخلع بیان دي، دې نه پس «فان طلقها» سره د دریم طلاق ذکر دې. (۱)
ددې تفسیر مطابق آیت کریمه نه په ترجمه الباب باندې استدلال درست نه دې.

قوله: وقال ابن الزبير في مريض طلق: لا إرأى أن توث مبتوتة: امام بخاری
رحمته د حضرت عبدالله بن زبیر دا اثر نقل کړې دي، چه ددې تعلق د امراة الفار سره دې. که چا خپلې ښځې ته په مرض الموت کښې طلاق ورکړو نو په دې صورت کښې به هغې ته فار ونيلې شی. دده ښځې ته به وراثت ملاویری یا نه، په دې کښې اختلاف دې.

«امراة الفار حکم»: حضرات حنفیه فرمائی چه خاوند د ښځې په زمانه د عدت کښې مړ شوې دې نو بیاخو به وراثت ملاویری لیکن که د عدت تیریدونه پس مړ شوې دې نو بیا به وراثت نه ملاویری.

امام شافعی رحمته فرمائی چه د امراة الفار به وراثت نه وی. د خاوند انتقال که عدت کښې دننه شوې وی یا د عدت تیریدو نه پس وی.

امام احمد بن حنبل رحمته فرمائی چه ترکومي پورې د بل سړی سره نکاح نه وی کړې تر هغه وخته پورې به وارثه وی اوکه نکاح نې اوکړه نو بیا به وارثه نه وی. ددوی په نیز د وراثت ملاویدو اونه ملاویدو مدار په بله نکاح سره دې، عدت باندې نه دې.

امام مالک رحمته فرمائی چه امراة الفار به مطلقا وارثه وی، که هغه لس نکاحونه هم اوکړي او دادې پرله پسې ولې نه وی. (۲)

حضرت عبدالله بن زبیر رحمته فرمائی چه وارثه به نه وی، دهغوی د تعلیق امام عبدالرزاق موصولا نقل کړې دې. (۳)

قوله: وقال الشعبي: ثرته: امام شعبی رحمته فرمائی چه امراة الفار به وارثه وی، ددوی داتعلیق سعید بن منصور موصولا نقل کړې دې، (۴)

قوله: وقال ابن شبرمة: تزوج اذا انقضت العدة قال نعم: «تزوج» داقعل مضارع دې، په اصل کښې تزویج دې، یو تاء نې تخفیفاحذف کړې شوې ده. حرف داستفهام په دې ځانې کښې محذوف دې. (۵) قاضی ابن شبرمه حضرت شعبی رحمته ته اوونیل چه آیا دا

(۱) فتح الباری: ۴۵۸/۹.

(۲) مذاهب مذکوره تفصیل دپاره اوگوری: الابواب والتراجم: (۱)

(۳) فتح الباری: ۴۵۸/۹.

(۴) فتح الباری: ۴۵۸/۹.

(۵) عمدة القاری: ۲/۲۳۴.

بنسخه د عدت تیریدو نه پس واده کولې شی؟ شعبی رضی الله عنه او فرمایل چه «نعم» په دې باندې قاضی ابن شبرمه په شعبی رضی الله عنه باندې اعتراض اوکړو او وې وئیل چه «ان مات الزوج الاخر» یعنی دا اووایه که بل خاوند نه فوټ شی نو په دې ځانې کښې دا تعلیق مختصر دې . په بل روایت کښې دې چه «ان مات هذا اومات الاول اثرث ووجهن» (۱) یعنی که دا دویم خاوند نه هم مړ شو او پومې خاوند نه هم مړ شونو آیا دا نسخه په دې صورتونو کښې ددواړو خاوندانو وارثه به وی؟ تاسو وائې چه هغه به دعدت نه پس هم وارثه وی نو اوس خو هغه د دویم خاوند هم وارثه شوه او اول هم . نو یو نسخه به د دوو خاوندانو وارثه وی. په دې باندې شعبی دخپل قول نه رجوع اوکړه اووې وئیل چه دعدت تیریدو نه پس به هغه وارثه نه وی. او هم دا دحنفیه مسلک دې چه دعدت تیریدو نه پس که زوج اول مړ شو نو د وراثت استحقاق به نه وی او که دعدت تیریدو نه مخکښې مړ شو نو چونکه د عقد تعلق شته دې اوس هم، له دې لره به وارثه گنرلې شی.

[۴۹۵۹] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ أَخْبَرَنَا مَالِكٌ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ أَنَّ سَهْلَ بْنَ سَعْدٍ السَّاعِدِيِّ أَخْبَرَنَا أَنَّ عُمَيْرَ الْعَجْلَانِيَّ جَاءَ إِلَى عَاصِمِ بْنِ عَدِيٍّ الْأَنْصَارِيِّ فَقَالَ لَهُ يَا عَاصِمُ ارَأَيْتَ رَجُلًا وَجَدَ مَعَ امْرَأَتِهِ رَجُلًا ابْتِغَاهُ فَنَقَلُوهُ أَمْ كَيْفَ يَفْعَلُ سَلِّ لِي يَا عَاصِمُ عَنْ ذَلِكَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ عَاصِمٌ عَنْ ذَلِكَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَكَّرَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْمَسْأَلَةَ وَعَاصِمًا حَتَّى كَبَّرَ عَلَى عَاصِمٍ مَا سَمِعَ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَمَّا رَجَعَ عَاصِمٌ إِلَى أَهْلِهِ جَاءَ عُمَيْرٌ فَقَالَ يَا عَاصِمُ مَاذَا قَالَ لَكَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ عَاصِمٌ لَمْ تَأْتِنِي بِخَيْرٍ قَدْ كَرِهَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْمَسْأَلَةَ الَّتِي سَأَلْتَهُ عَنْهَا قَالَ عُمَيْرٌ وَاللَّهِ لَا أَنْتَ حَتَّى اسْأَلَهُ عَنْهَا فَأَقْبَلَ عُمَيْرٌ حَتَّى أَتَى رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَسَطَ النَّاسِ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ ارَأَيْتَ رَجُلًا وَجَدَ مَعَ امْرَأَتِهِ رَجُلًا ابْتِغَاهُ فَنَقَلُوهُ أَمْ كَيْفَ يَفْعَلُ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدْ أَنْزَلَ اللَّهُ فِيكَ وَفِي صَاحِبَيْكَ فَأَذْهَبَ فَاثْبَاهَا قَالَ سَهْلٌ فَتَلَا عَنَّا وَإِنَّا مَعَ النَّاسِ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَمَّا فَرَّغَا قَالَ عُمَيْرٌ كَذَبْتُ عَلَيْهَا يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّ أَمْسَكُنَّهَا قَطَطْنَا فَلَا تَأْقِلْ أَنْ يَأْمُرَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ ابْنُ شِهَابٍ فَكَانَتْ تِلْكَ سَنَةُ الْمُتَلَاعَيْنِ [۳: ۴۳].

دا د لعان متعلق دحضرت عویمر عجلانی رضی الله عنه روایت دې، په دې باندې مخکښې باب اللعان کښې بحث رازی.

امام بخاری رضی الله عنه په دې ځانې کښې دا په دې وجه ذکر کړې دې چه دحضرت عویمر رضی الله عنه

خپلې بی بی ته دریو طلاقو ورکولو ذکر دي، دروايت په آخر کښې دې چه «فلقها ثلاثا قبل ان یامره رسول الله ﷺ» ددې جملې نه امام بخاری رحمه الله په «جمع بین الطلقات الثلاث» باندې استدلال کړې دي.

یو اشکال او دهغې جواب : په دې ځانې کښې دا اشکال کیدوشی چه د امام شافعی رحمه الله په مسلک باندې لعان نه فرقت واقع کیږي اود طلاق مقصود حاصلیږي ، نو بیا ددوی د مذهب مطابق حضرت عویمر رحمه الله طلاق خو بهې محل دي.

ددې جواب دادې چه امام بخاری د امام شافعی رحمه الله په مسلک باندې دخپل استدلال بنیاد ایښودی نه دی. دامام مقصد دادې چه حضرت عویمر رحمه الله د حضرت نبی کریم ﷺ په مخکښې درې طلاقه ورکړل، او حضرت نبی کریم ﷺ هیڅ نکیر اونه فرمانیلو نو معلوم شو چه په یو وخت کښې درې طلاقه ورکول جائز دی. (۱)

[۴۹۶۰] حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ عُفَيْرٍ قَالَ حَدَّثَنِي اللَّيْثُ قَالَ حَدَّثَنِي عُقَيْلٌ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ قَالَ اخْبَرَنِي عُرْوَةُ بْنُ الزُّبَيْرِ أَنَّ عَائِشَةَ أَخْبَرَتْهُ أَنَّ امْرَأَةً رِفَاعَةَ الْقُرْظِيَّ جَاءَتْ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَتْ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّ رِفَاعَةَ طَلَّقَنِي فَبِتَّ طَلَاقِي وَإِنِّي نَكَحْتُ بَعْدَهُ عَبْدَ الرَّحْمَنِ بْنِ الزُّبَيْرِ الْقُرْظِيَّ وَأَتَمَمْتُ مَعَهُ مِثْلَ الْهُدْبَةِ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَعَلَّكَ تُرِيدِينَ أَنْ تُرْجِعِي إِلَى رِفَاعَةَ لَا حَتَّى يَذُوقَ عُقْبَتَكَ وَتَذُوقِي عُقْبَتَهُ

امام بخاری رحمه الله دا حدیث په دې ځانې کښې ذکر کړې دي ځکه چه په دې کښې دې چه «ان رفاعة طلقني فبت طلاقي» کښې یو احتمال خودادې چه هغه «انت طالق البتة» الفاظ سره طلاق ورکړې وو.

دویم احتمال دادې چه ده درې طلاق په یو ځانې ورکړې وو ځکه چه دریو طلاقو سره عصمت نکاح قطع کیږي.

ددې دویم احتمال صورت کښې ترجمه الباب ثابتیږي. دریم احتمال دادې چه ده درې طلاقه بیل بیل متفرق طور سره ورکړل. ددې دریم احتمال تائید یو بلې طریقې سره کیږي چه کوم امام مخکښې په کتاب الادب کښې ذکر کړې دي، په دې کښې دې چه «طلقها ثلاثا تطليقات» (۲) نو په دې صورت به دا وئیلې شی چه دامام بخاری مقصد ترجمه الباب نه دوه څیزونه ثابتول دي.

یو خودا وئیل غواړي که درې طلاقه یو ځانې ورکړې شی نو ددې اعتبار به کولې شی، د رومی حدیث نه دا ثابت شو اودویم نه دا ثابتول غواړي چه درې طلاقه ورکول کښې څه کراهت نشته دي لکه څنگه چه امرأة رفاعة قصه کښې دي.

(۱) فتح الباری: ۴۵۹/۹.

(۲) فتح الباری: ۴۵۹/۹.

[۴۹۶۱] حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ حَدَّثَنَا يَحْيَى عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ قَالَ حَدَّثَنِي الْقَاسِمُ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنْ عَائِشَةَ أَنَّ رَجُلًا طَلَّقَ امْرَأَتَهُ ثَلَاثًا فَتَرَوَّجَتْ فَطَلَّقَ فُجِّلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَجِلَ لِأَوَّلٍ قَالَ لَا حَتَّى يَدُوقَ عُيْلَتَهَا كَمَا ذَاكَ الْأَوَّلُ
ددې حديث مناسبت د ترجمه الباب سره بالکل واضح دی.

۳=بَابُ مَنْ خَيْرَ نِسَاءٍ

وَقَوْلُ اللَّهِ تَعَالَى قُلْ لِرِجَالِكُمْ أَنْ كُنْتُمْ تُرِيدُونَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا وَزِينَتَهَا فَتَعَالَيْتُمْ آمَتِعْكُمْ وَأَسْرِحْكُمْ سَرَّاحًا جَمِيلًا [ر: الاحزاب: ۲۸].

[۴۹۶۲] حَدَّثَنَا عُزْرُبُنْ حَفْصُ بْنُ حَسْبٍ حَدَّثَنَا ابْنُ حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ حَدَّثَنَا مُسْلِمٌ عَنْ مَرْوَقٍ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ خَيْرَنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا خَيْرُنَا اللَّهُ وَرَسُولُهُ فَلَمْ يَعُدْ ذَلِكَ عَلَيْنَا شَيْئًا

[۴۹۶۳] حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا يَحْيَى عَنْ إِبْرَاهِيمَ عَنْ حَبِيبِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ مَرْوَقٍ قَالَ سَأَلْتُ عَائِشَةَ عَنْ الْخَيْرَةِ فَقَالَتْ خَيْرُنَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَفْكَانَ طَلَاقًا قَالَ مَرْوَقٌ لَا أَبَالِي اخْتَرْتُمَا وَاحِدَةً أَوْ مِائَةَ بَعْدَانِ تَخْتَارُنِي

که یو سړی خپلې ښځې ته اختیار وړکړ او وې وئیل چه «اختاری نفسک» یو په دې صورت کښې به دوه احتماله وی یا خو به هغه ښځه خپل خاوند اختیاروی او یا به خپل نفس اختیاروی.

که هغه خپل خاوند اختیاروی نو آئمه اړیعه او جمهور علماء کرام فرمائی چه په دې صورت کښې به طلاق نه وی واقع (۱).

البته حضرت علی عليه السلام نه منقول دی چه په دې صورت کښې به یو طلاق رجعی واقع شی اود حضرت زید بن ثابت په نیزه په دې صورت کښې یو طلاق بائن واقع وی (۲).

امام بخاری رحمه الله دا ترجمه قائم کړه او ددې نقطه نظر تردیدنې اوکړو اودا وئیل غواړی چه ښځه خاوند لره اختیار وړکړی نو طلاق به واقع نه وی ځکه چه حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله لره خپل ازواج اختیار کړی وو، او ددې اختیار نه پس کله چه ازواج حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله لره اختیار کړو نو طلاق واقع نه شو، نو دباب په رومبی حدیث کښې حضرت عائشه رضی الله عنها فرمائی چه حضرت رسول الله صلی الله علیه و آله چه کله مونږ ته اختیار راکړ او مونږ الله او دهغه رسول صلی الله علیه و آله اختیار کړو نو دا په طلاق اونه شمیرلې شو.

اود باب په دوئم حدیث کښې فرمائی چه مونږ حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله لره اختیار کړې وو نو آیا زموږ حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله لره اختیارول طلاق وو؟ استفهام انکاری دی، یعنی جوړ

(۱) فتح الباری: ۴۶۰/۹.

(۲) فتح الباری: ۴۶۰/۹ وعمدة القاری: ۲۰/۲۳۸.

نشو، معلوم شو چه تخیی زوج لره طلاق گنرل درست نه دی.
دویم احتمال دادی چه هغه خپل ځان اختیار کړی، خاوند لره اختیار نه کړی په دې صورت
کښې د امام مالک رحمته الله علیه په نیز درې طلاقه واقع کیږی. (۱)

د حنفیه په نزد یو طلاق به واقع کیږی. (۲)

دامام شافعی او امام احمد په نیز به یو طلاق رجعی واقع وی. (۳)

قوله: قال مسروق لا ابالي اخيرتها او ااحدة ومائة بعد ان تختارني: د باب د
دویم روایت راوی مسروق فرمائی چه ښځه ما اختیار کړی نو دې نه پس څما هیڅ پړوا
نشته دې ما یو ځل اختیار وړ کړې و یا سل ځل.

دا تعلیق نه دې بلکه ما قبل سند سره موصول دي. (۴)

هـ = بَابُ إِذَا قَالَ فَاَرَقْتُكَ أَوْ سَرَحْتُكَ أَوِ الْخَلِيَّةُ أَوِ الْبَرِيَّةُ أَوْ مَا عُنِيَ بِهِ
الطَّلَاقُ فَهُوَ عَلَى نِيَّتِهِ

وَقَوْلُ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ وَسَرَّحُوهُنَّ سَرَاحًا جَمِيلًا [الاحزاب: ۴۹] وَقَالَ وَسَرَّحُكُنَّ سَرَاحًا جَمِيلًا [الاحزاب: ۴۸] وَقَالَ فَاَمْسَاكَ بِمَعْرُوفٍ أَوْ تَسْرِيحٍ بِأَحْسَنَ [البقرة: ۲۲۹] وَقَالَ أَوْ فَاَرَقُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ [الطلاق: ۲] وَقَالَتْ عَائِشَةُ قَدْ عَلِمَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّ ابَوَيَّ لَمْ يَكُونَا يَأْمُرَانِي بِفِرَاقِهِ [۴۰-۴۱].

امام بخاری رحمته الله علیه د طلاق صریح مسئلې بیانولو نه پس اوس د طلاق کنائی بیان کوی.
د طلاق صریح الفاظ: د طلاق صریح متعلق د حضرات آئمه اختلاف دې چه شریعت کښې
ددې دپاره کوم الفاظ مخصوص دی.

د حضرات دلیل حنفیه نقطه نظریه ده چه هم یو لفظ د طلاق صریح د پاره مخصوص دې او
هغه دې لفظ «طلاق» (۵) هم دا دامام شافعی رحمته الله علیه قول قدیم دې (۶) قاضی عبدالوهاب
مالکی هم دا لفظ اختیار کړې دې (۷) او علامه احمد مالکی رحمته الله علیه په خپل مختصر کښې هم دا
د مالکیه مسلک نقل کړې دې (۸) حنبله کښې ابو عبدالله ابن حامد هم دا اختیار کړې دې (۹)

(۱) تکملة الملهم: ۱/۱۷۳.

(۲) تکملة فتح الملهم: ۱/۱۷۳.

(۳) المغنی لابن قدامة: ۱/۴۲۷، و تکملة فتح الملهم: ۱/۱۷۳.

(۴) عمدة القاری: ۲۰/۲۳۸.

(۵) عمدة القاری: ۲۰/۲۳۸.

(۶) فتح الباری: ۹/۴۶۲، عمدة القاری: ۲۰/۲۳۸.

(۷) فتح الباری: ۹/۴۶۲، عمدة القاری: ۲۰/۲۳۸.

(۸) هذا الكتاب ليس موجود لدينا.

(۹) المغنی لابن قدامة، کتاب الطلاق: ۱۰/۱۴. المغنی لابن قدامة کتاب الطلاق، باب تصریح الطلاق وغیره:

۷/۲۹۴.

او علامه موفق جنبلی رحمه الله علیه دې لره راجع مجتلی دی. (۱).
د امام شافعی رحمه الله قول جدید دادې چه طلاق صریح دپاره درې الفاظ خاص دی.
① طلاق ② فراق ③ سراح (۲).

لیکن امام بخاری رحمه الله د فراق او سراح الفاظ په طلاق کښې نه شمیري اوددې وجه داده چه دا دواړه الفاظ چه څنگه دطلاق معنی کښې استعمالیږي دشان غیر طلاق دپاره هم استعمالیږي.

ترجمه الباب کښې امام بخاری رحمه الله فرماني که یوسړې خپلې ښځې ته «فارتکک» یا «سرتکک» او وانی یا «انت الخلیة» او وانی یا څه بل لفظ او وانی چه هغې نه مراد طلاق اخستی شی نو په دې کښې به د هغه د نیت اعتبار وی. که نیت ئې واقع د طلاق وی نو طلاق به واقع شی او که د طلاق واقع کیدو نیت ئې نه وو نو طلاق به نه واقع کیږي.
د کنایات طلاق په سلسله کښې هم دا مسلك د حضرت حنفیه، شافعیه، او حنابله دې، نو حافظ ابن حجر رحمه الله په دې سلسله کښې ضابطه لیکلې ده چه :

«وضابط ذلك ان كل كلام فهم الفرقة ولو مع دقتة يقيم به الطلاق مع القصد فاما اذا لم يفهم الفرقة من اللفظ فلا يقيم الطلاق ولو قصد اليه كما لو قال: كل، او اشربي او نحو ذلك» (۳)

د حضرت مالک په کتبه په نیز د کنایه دوه قسمونه دی. ① کنایات ظاهره ② کنایات خفیه .
کنایات ظاهره دهغوی په نیز بغیر د نیت نه طلاق واقع کیږي . لکه «انت بته، حبلک علی غاربک»

البته کنایات خفیه کښې بغیر د نیت نه طلاق نه واقع کیږي لکه «انت حرة، اذهبي، امری» (۴)
په دې ځانې کښې ددې خبرې لحاظ ساتل پکار دی چه د الفاظ د کنایات نه د طلاق وقوع دپاره د نیت ضرورت وی . لیکن دلالت الحال هم که ددې خبرې دپاره قرینه جوړیږي چه په دې ځانې کښې د طلاق واقع کیدل مقصود وو نو په دې وخت کښې به هم طلاق واقع شی .
لکه څنگه چه د غضب او غصې په خالت کښې یا مذاکره طلاق یا ښځې د طلاق مطالبه او کړه نوداسې صورت کښې که د کنایه لفظ استعمال کړې شی نودې سره به طلاق واقع شی. (۵)

کنایه سره به کوم یو طلاق واقع کیږي؟ : بیا په دې الفاظو سره به کوم یو طلاق واقع کیږي، طلاق بانن یا طلاق رجعی؟ صاحب هدایه لیکي چه د کنایه دوه قسمونه دی، درې الفاظ خو داسې دی چه دې سره به صرف یو طلاق رجعی واقع کیږي او هغه دادی چه «اعتدی، استیری رحمک، انت واحدة» دویم قسم ددې نه علاوه باقی الفاظ د کنایات دی، دې سره به یو طلاق بانن

(۱) المعنی لابن قدامة کتاب الطلاق: ۲۹۴/۷.

(۲) فتح الباری: ۱/۴۶۲، اوجز المسالك: ۱/۱۰۴، کتاب الطلاق، باب ماجاء فی الخلیة.

(۳) فتح الباری: ۱/۴۶۴.

(۴) اوجز المسالك کتاب الطلاق باب ماجاء فی الخلیة والبریة: ۱۰/۱۵۰۶.

(۵) اوجز المسالك کتاب الطلاق: ۷/۲۹۸، والهدیة (مع فتح التقدیر) کتاب الطلاق: ۳/۳۹۷.

واقع کیچی، که چا دی سره درو نیت اوکرو نو درې به واقع شی او که د دوو نیت نې اوکرو نو یو به واقع شی: (۱)

قوله: وقالت عائشة: قد علم النبي «ان ابوی لم یكونا بامرائی بفراقه:» دا حدیث دتخییر حصه ده، چه په کتاب النکاح کښې باب موعظة الرجل لاندې تیره شوی ده. په دې کښې فراق نه طلاق مراد دې، ددې وجې امام بخاری رحمته الله په دې خانې کښې ذکر کړې دې (۲) فراق کنایات کښې دې.

باب مَنْ قَالَ لَامْرَأَتِهِ أَنْتِ عَلَيَّ حَرَامٌ

وَقَالَ الْحَسَنُ نَيْتُهُ وَقَالَ أَهْلُ الْعِلْمِ إِذَا طَلَّقَ ثَلَاثًا فَقَدْ حُرِّمَتْ عَلَيْهِ فَتَمَوَّهَ حَرَامًا بِالطَّلَاقِ وَالْفِرَاقِ وَلَيْسَ هَذَا كَالَّذِي يُحْرِمُ الطَّعَامَ لِأَنَّهُ لَا يَقَالُ يُطْعِمُ الْحَيْلَ حَرَامًا وَيُقَالُ لِمُطْلَقَةٍ حَرَامًا وَقَالَ فِي الطَّلَاقِ ثَلَاثًا لَا يَحِلُّ لَهُ حَتَّى تُنْكِحَ زَوْجًا غَيْرَهُ وَقَالَ اللَّيْثُ حَدَّثَنِي ثَائِفٌ قَالَ كَانَ ابْنُ عُمَرَ إِذَا سَبَلَ عَنْ طَلْقٍ ثَلَاثًا قَالَ لَوْ طَلَّقْتُ مَرَّةً أَوْ مَرَّتَيْنِ فَإِنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَمَرَنِي بِهَذَا فَإِنْ طَلَّقْتُهَا ثَلَاثًا حُرِّمَتْ حَتَّى تُنْكِحَ زَوْجًا غَيْرَكَ

که یوسړې خپلې ښځې ته اوواڼی چه «انت علی حرام» نو ددې څه حکم دې؟ ددې حکم متعلق سلفو کښې اختلاف دې ډیر لونی، او علامه قرطبی رحمته الله فرمائی چه په دې کښې اتلس قولونه دي. (۳)

دحضرات حنفیه په نیز مسئله داده که هغه ددې جملې نه دایلاء اظهار کړې وی، یو طلاق بائن یا د درې طلاقو نیت نې اوکرو نودده نیت به معتبر وی، او چه دکوم څیز ده نیت کړې دې هغه به واقع کیږی البته که ده د دوو طلاق د وقوع نیت اوکرو نودوه طلاقه به واقع نه وی، یو طلاق به واقع کیږی او که ده د څه څیز هم نیت اونکرو نوداسې صورت کښې دمقدمینو حنفیه په نیز ایلاء به وی او دمتاخیرینو په نیز به یو طلاق بائن واقع وی، فتوی دمتاخیرینو په قول باندې ده. (۴)

دامام شافعی رحمته الله په نیز که ویونکی ددې نند طلاق نیت وی نو طلاق به واقع کیږی، گنی بیا یمین دې او کفارو یمین به دې ورکوی. (۵)

امام مالک رحمته الله که هغه غیر مدخول بهادې نوییا خاوند چه کوم نیت کوی نو ددې مطابق فیصله به کیږی. (۶)

(۱) والهدایة (مع فتح التقدیر) کتاب الطلاق: ۳/۳۹۸.

(۲) فتح الباری: ۹/۴۶۴.

(۳) فتح الباری: ۹/۴۶۵.

(۴) رد المختار، باب الایلاء: ۳/۴۳۴، وتکملة فتح الملهم: ۱/۱۶۲.

(۵) شرح مسلم للنووی: ۲/۴۷۸، وفتح الباری: ۹/۴۶۵.

(۶) اوجز المسالك، کتاب الطلاق، باب ماجاء فی الخلیة: ۱۰/۲۲، وشرح الزرقانی: ۳/۱۶۹.

امام احمد بن حنبل رحمته الله فرمائی کہ یونکی خہ نیت اونکرو نو ظہار بہ وی اوکہ دطلاق نیت نہی اوکرو نودده مشهور قول دادې چه په دې صورت کښې بہ ہم ظہار وی او یو قول دادې چه طلاق بہ واقع نہ وی. (۱)

دریبعہ، شعبی، اصبغ مالکی بہ نیز داسې صورت کښې بہ ہیڅ واقع نہ وی. (۲)

قوله: وقال الحسن: نیتہ: امام بخاری رحمته الله دخپل طرفنہ فیصلہ نہ ده کړې بلکه د

حضرت حسن بصری رحمته الله اثر نہی نقل کړې دې چه «انت علی حرام» و یونکی دنیت اعتبار بہ وی، امام بخاری رحمته الله ددوی اثر نقل کوی او غالباً دې طرفنہ نہی اشاره کړې ده چه ددوی بہ نیزہم دامختاردی اوہم دا دحنفیہ او شافعیہ مسلک دې لکه څنگہ چه مخکښې تیر شو. عبد الرزاق دا تعلیق موصولاً نقل کړې دې. (۳)

قوله: وقال اهل علم: اذا طلق ثلاثاً فقد حرمت عليه فموة حراماً بالطلاق

والفراق: امام بخاری رحمته الله دا دبعض اهل علم قول نقل کړې دې چه «پہ حقیقت کښې ددې

حضراتو دلیل ذکر فرمائی چه هغوی وائی چه «انت علی حرام» نہ درې طلاقہ واقع کیږی لکه امام مالک رحمته الله هغه فرمائی چه کله سړې درې طلاقہ ورکړی نو ښځه پرې حرامه شی. او خلق دې ته حرام بالطلاق او حرام بالفراق وائی، اوس که یو سړی درې طلاقہ ورنکړل لیکن د دریو طلاقو چه کوم اثراوتسبحہ وی دا په خپله ژبه ادا کړی «انت علی حرام» او وائی نو ددې تقاضا داده چه درې طلاق واقع کیږی.

قوله: وليس هذا كالذي يحرم الطعام لانه لا يقال للطعام الحلال: حرام

وبقَالَ للمطلقة: حرام: یعنی تحریم مراة او تحریم طعام کښې فرق دې، تحریم مراة نو موثر دې او تحریم طعام موثر نہ دې، ددې وجہ درې طلاقہ واقع کیدو نہ پس مطلقہ خاوند دپارہ حرام گنرلې شوی دی خو طعام لره حرام نہ دی گزولې شوی. که یو سړی او وائی چه «هذا الطعام علی حرام» نو ددې ہیڅ اعتبار نشته دې او هغه طعام دده دپارہ نہ حرامیږی.

داد امام شافعی رحمته الله او امام مالک رحمته الله مسلک دې چه «هذا الطعام علی حرام» اعتبار بہ نہ وی اودا کلام بہ لغو گنرلې شی. (۴) ددې مطابق امام بخاری رحمته الله فرمائی چه تحریم طعام موثر نہ دې، امام ابو حنیفہ رحمته الله او امام احمد بن حنبل رحمته الله فرمائی چه داسې صورت کښې دا الفاظ بہ دیمین گنرلې شی او کفارہ یمین په ده باندې واجب ده. (۵)

(۱) اوجز المسالك: ۲۳/۱۰.

(۲) فتح الباری: ۴۶۵/۹.

(۳) عمدة القاری: ۲۳۹/۲۰.

(۴) الابواب والتراجم: ۷۸/۲.

(۵) الابواب والتراجم: ۷۸/۲.

قوله: وقال فی الطلاق ثلاثا لا تحل له حتی تنکح زوجا غیره: درې طلاقو

متعلق الله ﷻ فرمائی چه «لا تحل له حتی تنکح زوجا غیره»، عدم حل مطلب دادې چه حرام کیدل خو معلوم شو درې طلاقو سره حرمت غلیظه واقع کیږی. لهذا که چا «انت علی حرام» اوونیل چه کوم ددې درېو طلاقو اثر او نتیجه ده نو درې طلاقه واقع کیدل پکار دی او هم دامسلک دامام مالک رحمته الله دې، هرکله چه ښځه مدخول بهاوی لکه څنگه چه تیرشو. حافظ ابن حجر رحمته الله فرمائی چه امام بخاری رحمته الله دتحریم طعام اوتحریم مراة کښې فرق بیان کړې دې، په حقیقت کښې ښې ددې حضراتو تردید کړې دې چه «انت علی حرام» ته لغوه گنږی او وائی چه ددې نه طلاق نه واقع کیږی لکه څنگه چه اصبح مالکی وائی.

قوله: وقال الليث عن نافع: حضرت ابن عمر فاروق رضی الله عنهما نه کله د دریو طلاقو متعلق تپوس اوشونو هغه فرمائی چه دوی یو یا دوه طلاقونه ورکړل نو حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله ماته ددې نه درجوع حکم ورکړې وو. لیکن که درې طلاقونه ښې ورکړل نو ښځه به حرامه وی تر دې پورې چه دده نه سوا بل چا سره نکاح اوکړی.

قوله: لو طلقت مرة او مرتین فان النبی ﷺ امرنی بهذا: په دې کښې «امری بهذا» ته طلاق ورکول مراد نه دی بلکه دطلاق نه رجوع ورکولو حکم مراد دی. (۱) نو دا حدیث په کتاب الطلاق په شروع کښې تفصیل سره تیرشوې دې چه حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله حضرت ابن عمر رضی الله عنهما ته درجوع کولو حکم ورکړې وو. دا تعلیق امام بخاری رحمته الله ذکر فرمانیلې دې ځکه چه په دې کښې دطلاق نه پس دحرمت ذکر دې. معلوم شو چه که څوک «انت علی حرام» وائی نو درې طلاقه واقع کیږی ځکه چه حرمت هم ددې اثر او نتیجه ده.

[۴۹۶۴] حَدَّثَنَا مُحَمَّدٌ حَدَّثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عُرْوَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ طَلَّقَ رَجُلٌ امْرَأَتَهُ فَتَزَوَّجَتْ زَوْجًا غَيْرَهُ فَطَلَّقَهَا وَكَانَتْ مَعَهُ مِثْلُ الْهُذْبَةِ فَلَمْ يَصِلْ مِنْهُ إِلَى شَيْءٍ يُرِيدُهُ فَلَمْ يَلْمِثْ أَنْ طَلَّقَهَا فَأَتَتْ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَتْ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّ زَوْجِي طَلَّقَنِي وَإِنِّي تَزَوَّجْتُ زَوْجًا غَيْرَهُ فَدَخَلَ بِي وَلَمْ يَكُنْ مَعَهُ إِلَّا مِثْلُ الْهُذْبَةِ فَلَمْ يَقْرِنِي إِلَّا هَنَةً وَاحِدَةً لَمْ يَصِلْ مِنِّي إِلَى شَيْءٍ فَأَجَلَ لِزَوْجِي الْأَوَّلِ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا تَحْمِلِينَ لِزَوْجِكَ الْأَوَّلِ حَتَّى يَذُوقَ الْأَخْرُعَ عَيْلَتِكَ وَتَذُوقِي عَيْلَتَهُ [۴۹۶۴].

په دې روایت کښې امرأه درفاعه قصه بیان شوې ده. ددې پوره تفصیل مخکښې باب «اذا طلقها ثلاثا بعد العدة» کښې رازی «هنه واحده» یعنې «مرة واحده»

«امراة رفاعه» ته درې طلاق ورکړې شوی وو. او دې اول خاوند طرفته دورتګ دپاره دې

حضرت نبی کریم ﷺ نه تپوس او کړو (افاحل لزوجی الاول) نو حضرت نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه لا تحلیلن لزوجک الاول حتی یدیق الاخر عسلیتک) نو حلاله شرعیه نه بغیر دوی ورته درې طلاقو باندې عدم اطلاق او فرمائیل، عدم حل حرمت لره مستلزم دې، درې طلاقه ورکولو سره حرمت ثابتیږي.

نو که چار دانت علی حرام او وئیل نو ددې نه درې طلاقه واقع کیدل پکار دی ځکه چه حرمت ددرېو طلاقو نتیجه او اثر دې، اوده ددې اثر دپاره وضع شوی لفظ لره استعمال کړل او طلاق ئې ورکړو. نو ابن بطال رحمه الله فرمائی چه :

((والله هذه الحجة اشارة البخاري بايراد حديث رفاعه لانه طلق امراته ثلاثا فلم تحل له مراجعتها الا بعد زوج فكذلك من حرام على نفسه امراته فهو كم طلقها)) (۱)

دامام بخاری رحمه الله واثي : شارح بخاری ابن بطال رحمه الله فرمائی چه د امام بخاری رحمه الله راني داده چه تحریم په منزله د طلاقات ثلاث دي. او د مدخول بها متعلق امام مالك هم دا مسلك دي او ماقبل كنبې تشریح هم ددې مطابق كړې شوې ده.

ليكن حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه دامام بخاری رحمه الله را د داده چه داسې صورت كنبې د قائل دنيت به اعتبار وي، هغه دانت علی حرام) نه چه دكوم خيز نيت كوی هغه به واقع كيږي، او هم دا مسلك دحنفیه مسلك دي ځكه چه امام دتولو نه مخكښې دحضرت حسن بصری رحمه الله اثر ((نيت)) نقل كړي دي او د امام بخاری رحمه الله عادت دادې چه اختلافي مسائلو كنبې دهغه صحابي يا تابعي اثر دتولو نه مخكښې نقل كړي اودغه دامام مذهب مختار دي، نو حافظ ليكي چه :

((والذي يظهر من مذهب البخاري ان الحرام ينصرف الى ثية القائل ولذلك صدر الباب بقول الحسن

بصري، هذه عادت في موضع الاختلاف مهابا صدر به من النقل عن صحابي او تابعي فهو اختيار)) (۲)
حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه تحریم طلاقات ثلاث نه علاوه هم موندې شي، لكه غير مدخول بها كنبې يو طلاق سره حرمت ثابتيږي. طلاق بائن كنبې هم عقد جديد بغیر حرمت ثابتيږي، طلاق رجعي كنبې هم عدت تيريدو نه پس حرمت ثابتيږي، معلوم شو چه تحریم طلاقات ثلاث كنبې منحصر نه دي، داشان تحریم عام دي، او طلاقات ثلاث خاص، نو عام نه دخاص وجود باندې څنگه استدلال كولې شي، ځكه چه عام خاص لره مستلزم نه دي، (۳)

ليكن د امام بخاری رحمه الله چه كومه راني حافظ ابن حجر رحمه الله بيان كړي دي په دي باندې اشكال دا كيږي چه په دي صورت كنبې امام حديث رفاعه ددې ترجمة الباب لاندې د ذكر كولو څه ضرورت راپيښ شو او د دواړو په مينځ كنبې مناسبت دي، ابن بطال دامام

(۱) فتح الباری: ۴۶۷/۹.

(۲) فتح الباری: ۴۷۷/۹.

(۳) فتح الباری: ۴۶۸/۹.

بخاری رحمہ اللہ مسلک بیان کری دی، دہنی مطابق د دواروپہ مینخ کنبی خہ مناسبت او حدیث نہ داستدلال تفصیل ماقبل کنبی بیان کری شوی دی. لیکن دحافظ بیان شوې رانی په صورت کنبی مناسبت ظاهر نه دی، نو حضرت شیخ الحدیث مولانا زکریا لیکي:

((وكان رأي اولاي ذلك ماذهب اليه الحافظ من ان ميل البخاري الى قول الحسن كما هو الظاهر من منيعه دكن النظر الدقيق يشعر الى انه مال الى قول مالك للروايات البروفة الواردة في الباب ولم يقتصر البخاري على قول الحسن فقط بل ذكر في الترجمة اقوالا اخر ايضا)) (۱)

باب لِمَ حُرِّمَ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكَ [ر: التحريم]

[۴۹۶۵] حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ صَبَّاحٍ سَمِعَ الزَّيْبِعَ بْنَ نَافِعٍ حَدَّثَنَا مُعَاوِيَةُ عَنْ يَحْيَى بْنِ أَبِي كَثِيرٍ عَنْ يَعْلَى بْنِ حَكِيمٍ عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ أَنَّهُ أَخْبَرَنَا أَنَّهُ سَمِعَ ابْنَ عَبَّاسٍ يَقُولُ إِذَا حَرَّمَ امْرَأَتَهُ لَيْسَ بِشَيْءٍ وَقَالَ لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ [ر: ۳۳۷].

قوله: ربيع بن نافع: د ربيع بن نافع کنیت ابو تویه دی، دې په خپل کنیت سره مشهور دی. د حلب اوسیدونکې دی، امام بخاری رحمہ اللہ دهغوی په زمانه کنبی وو، لیکن د ملاقات متعلق ابن حجر رحمہ اللہ فرمائی چه ماته معلوم نشو چه ملاقات نې شوې دې که نه؟ امام بخاری رحمہ اللہ باب حدیث حسن بن صباح په واسطه سره ددوی نه نقل کوی او مزارعت کنبی د هغوی دا تعلیق ذکر کړې دی، صحیح بخاری کنبی دهغوی صرف دا دوه روایتونه دی یو تعلیقا او یو موصلاً. (۲)

امام ابوداود دده بکثرت روایتونه اخستی دی، امام ترمذی نه علاوه باقی اصحاب الصحاح دهغوی نه زوایتونه نقل کړی دی. ددوی باره کنبی ونیلې شو چه دوی دابدالونه وو، په کال ۲۴۱ هجری کنبی دوی وفات شو. (۳)

قوله: ابن عباس يقول: إذا حرم امرأته ليس بشيء: حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ به فرمائیل که یو سړې خپلې بی بی ته اوایی چه «انت علی حرام» نو هیڅ به نه وی او فرمائی چه «لقد کان لکم فی رسول الله اسوة حسنة» ددې نه ماریه قبطیه طرفته ته اشاره دی، چه دا امام نسائی د حضرت انس رضی اللہ عنہ نه په صحیح سند سره نقل کړې دې چه حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم حضرت ماریه قبطیه لره په خپل خان باندې حرامه کړې وه نو په دې باندې دا آیت نازل شو چه «یا ایها النبی لم تحرم ما احل الله.....» (۴) ددې نه استدلال کوی او حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ به

(۱) تعليقات لامع الداری: ۳۵۱/۹.

(۲) فتح الباری: ۴۶۹/۹.

(۳) اوگوری تهذیب المکال: ۱۰۶/۹، اوسیر اعلام النبلاء: ۵۳/۱۰، وتذکرة الحفاظ: ۴۷۲/۲.

(۴) ارشاد الساری: ۲۵/۱۲.

فرمانیل چه تحریم مراة به موثر نه وی چه خنکه حضرت نبی کریم ﷺ تحریم ماریه لره قران پاک غیر موثر گنرلې دې .

د «لیس پشې» معنی داده چه کیدیشی چه خه هم واقع نشی . نه طلاق نه یمین بلکه دا کلام لغو دې، او داهم احتمال دې چه ددې نه مراد طلاق دې یعنی تحریم امره نه طلاق نه کبېرې، دا دویم احتمال ته حضرت حافظ اقرب و نیلی دی، خکه چه په کتاب التفسیر کبې د حضرت ابن عباس رضی الله عنهما دا تعلیق تیرشوې دې، په دې کبې دې چه «فی الحرام یکفرها» داشان اسماعیلی ددوی نه نقل کړی دی چه «اذا حرام الرجل امراته فلما هی یمین یکفرها» نو «لیس پشې» کبې د طلاق نفی دې، د یمین نه ده. (۱)

حضرت کشمیری رحمه الله فرمائی چه داد حضرت ابن عباس رضی الله عنهما تفرد دې. (۲)

[۴۹۶۶] حَدَّثَنِی الْحَسَنُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ صَبَّاحٍ حَدَّثَنَا حُجَّاجُ بْنُ ابْنِ جُرَيْجٍ قَالَ زَعَمَ عَطَاءُ أَنَّهُ سَمِعَ عُبَيْدَ بْنَ عُمَيْرٍ يَقُولُ سَمِعْتُ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَمْكُثُ عِنْدَ زَيْنَبَ بِنْتِ جَحْشٍ وَيَشْرَبُ عِنْدَهَا عَسَلًا فَتَوَاصَيْتُ أَنَا وَحَفْصَةُ أَنَّ ابْنَنَا دَخَلَ عَلَيْهَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلْنَقُلْ إِلَيْهِ إِجِدْ مِنْكَ رِيحَ مَغَافِرٍ أَكَلْتُ مَغَافِيرَ قَدْ خَلَّ عَلَى أَحَدَاهُمَا فَقَالَتْ لَهُ ذَلِكَ فَقَالَ لَا بَلْ شَرِبْتُ عَسَلًا عِنْدَ زَيْنَبَ بِنْتِ جَحْشٍ وَلَنْ أَعُودَ لَهُ فَنَزَلَتْ بِأَيِّهَا النَّبِيُّ لِمَ تَحُومُوا مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكَ أَلَيْ أَنْ تَتَوْبَا إِلَى اللَّهِ لِعَائِشَةَ وَحَفْصَةَ وَأُذْأَمِرَ النَّبِيُّ إِلَى بَعْضِ أَرْوَاحِهِ لِقَوْلِهِ بَلْ شَرِبْتُ عَسَلًا [۳۶۲۸].

قوله: فتواصيت أنا وحفصة: حضرت عائشه رضی الله عنهما فرمائی چه ما او حضرت حفصه رضی الله عنهما یو بل ته وصیت اوکړو چه حضرت نبی کریم مونږ کبې چالره هم تشریف راوړی نو حضرت نبی کریم ﷺ ته دې اوو نیلې شی چه «ان لا جد منك ریح مغافیر اکلت مغافیر؟» نو حضرت نبی کریم ﷺ په دوی کبې یو کره تشریف یوړو (په روایت کبې تصریح نشته دې لیکن غالب دادی چه مراد ترې حضرت حفصه رضی الله عنهما ده). (۳) نو هغوی هغه جمله اوو نیله نو حضرت نبی کریم ﷺ او فرمانیل چه «لاهل شربت عسلا عند زینب بنت جحش ولن اعود له» او د سورة تحریم په تشریح کبې دومره اضافه ده چه «وقد حلفت لا تخبری بهذا لک احد» یعنی ما قسم خوړلې دې، اوس به خه دوباره شهد نه استعمالوم. نو په دې باندې د یایها النبی لم تحریم ماته نه ان تنصها الی الله .....» پورې آیت نازل شو.

(۱) فتح الباری: ۴۷۰/۹.

(۲) فیض الباری: ۳۱۴/۴.

(۳) فتح الباری: ۴۷۲/۹.

«ان تتبها الی الله» (بعاشة وحفصة) یعنی دتوبه دا قول دحضرت عائشه رضی اللہ عنہا او حضرت حفصة رضی اللہ عنہا دپاره وو، خکه مذکوره دې دواړو جوړه کړې وه.

قوله: واذا امر النبي الى بعض أزواجه حديثاً لقوله شريت عسلاً: یعنی د سورة تحریم دا مذکوره آیت هم دحضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم دقول «شريت عسلاً... ولین داعودله...» په وجه نازل شو، په آیت کښې چه دکومې سرگوشۍ ذکر دې دهغې نه دحضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم دا قول مراد دې.

[۴۹۶۷] حَدَّثَنَا قُرُوبُ بْنُ أَبِي الْمَغْرَاءِ حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُسْهِرٍ عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُحِبُّ الْعَسَلَ وَالْحُلُوءَ وَكَانَ إِذَا انْعَزَلَ مِنَ الْعَمَلِ دَخَلَ عَلَى نَسَائِهِ فَيَقْدُو مِنْ أَحَدَاهُنَّ فَدَخَلَ عَلَى حَفْصَةَ بِنْتِ عُمَرَ فَاحْتَبَسَ أَكْثَرُ مَا كَانَ يَحْتَبِسُ فَعَرُتْ فَسَأَلَتْ عَنْ ذَلِكَ فَقِيلَ لِي أَهْدَتْ هَٰذَا امْرَأَةً مِنْ قَوْمِهَا عُكَّةً مِنْ عَسَلٍ فَسَقَتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْهُ شَرْبَةً فَقُلْتُ أَمَا وَاللَّهِ لَتَعْتَابَنِي لَهُ فَقُلْتُ لِسُودَةَ بِنْتِ زَمْعَةَ إِنَّهُ سَيَقْدُو مِنْكَ فَإِذَا دَنَا مِنْكَ فَقُولِي أَكَلْتُ مَغَايِرَ فَإِنَّهُ سَيَقُولُ لَكَ لَا فَقُولِي لَهُ مَا هِذِهِ الرِّيمُ الَّتِي أَجِدُ مِنْكَ فَإِنَّهُ سَيَقُولُ لَكَ سَقَنْتِي حَفْصَةَ شَرْبَةً عَسَلٍ فَقُولِي لَهُ جَرَسَتْ نَحْلُهُ الْعَرْفُطُ وَسَأَقُولُ ذَلِكَ وَقُولِي أَنْتِ يَا صَفِيَّةُ ذَاكَ قَالَتْ تَقُولُ سُودَةُ قَوْلَ اللَّهِ مَا هُوَ إِلَّا أَنْ قَامَ عَلَى الْبَابِ فَأَذَتْ أَنْ أَبَايَ بِمَا أَمَرْتَنِي بِهِ فَرَأَيْتُكَ فَلَمَّا دَنَا مِنْهَا قَالَتْ لَهُ سُودَةُ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَكَلْتُ مَغَايِرَ قَالَ لَا قَالَتْ فَمَا هِذِهِ الرِّيمُ الَّتِي أَجِدُ مِنْكَ قَالَ سَقَنْتِي حَفْصَةَ شَرْبَةً عَسَلٍ فَقَالَتْ جَرَسَتْ نَحْلُهُ الْعَرْفُطُ فَلَمَّا دَارَ إِلَيَّ قُلْتُ لَهُ تَحْوُذُكَ فَلَمَّا دَارَ إِلَيَّ صَفِيَّةُ قَالَتْ لَهُ مِثْلَ ذَلِكَ فَلَمَّا دَارَ إِلَيَّ حَفْصَةَ قَالَتْ يَا رَسُولَ اللَّهِ لَا اسْقِيكَ مِنْهُ قَالَ لَا حَاجَةَ لِي فِيهِ قَالَتْ تَقُولُ سُودَةُ وَاللَّهِ لَقَدْ حَرَمْنَاهُ قُلْتُ هَٰذَا اسْكُنِي [ر: ۴۹۸].

قوله: عُكَّةً مِنْ عَسَلٍ: «عُكَّة» دخرمنې جوړ شوې يو گول لوبښې به وو چه په هغې کښې به صرف شهد او غوړي اېښودلې شو.

«مَغَايِرَ»: دا د«مغفور» (بضم الميم) جمع ده. دا گوند وي چه په دې کښې خوږ والی وي، چه دا د«رمث» (بکسر الراء وسكون الميم) نومې ونې کښې وي. دې ونې لره اوښان خوروي يوانی چه «اغف الرمث» کله چه په دې کښې دا ماده ظاهره شی «مغفور» کښې ميم امام دفراء په نیز زاند او دجمهورو په نیز اصل دې. (۱)

قوله: جَرَسَتْ نَحْلُهُ الْعَرْفُطُ: یعنی دې دشهدو مچۍ به د عرفط رس چوپلې وي «جرسست النحل العسل اذا حسسته» دشهدو د مچۍ شهد خټل، چوپل، «عرفط» د هغه ونې نوم دې چه دې

گویند ته مغایر وائی. (۱)

ابن قتیبہ فرمائی چه دا یو نبات دې چه ددې ذائقه ترخه او بوئی نې خراب وی، ددې پانې نژدې نژدې وی، په دې کښې ازغی وی، او ددې میوه سپینه وی. (۲)

قوله: تَقُولُ سَوْدَةُ قَوْلَالِهِ مَا هُوَ إِلَّا أَنْ قَامَ عَلَى الْبَابِ فَأَرَدْتُ أَنْ أُبَادِيَهُ بِمَا أَمَرْتَنِي بِهِ فَرَقَا مِنْكَ: حضرت سوده رضی اللہ عنہا حضرت عائشه رضی اللہ عنہا ته اوونیل چه په خداني حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم دروازي ته تشریف راوړې وو چه ماستا دویرې په وجه حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم سره دخبرو ابتدا کول غوښتل چه دکومې تاماته حکم راکړې وو.

«اياه» دا باب مفاعله مباداة نه دې «فرقامنك خوفامنك، فرق» ویرې ته ویلې شی.

قوله: تَقُولُ سَوْدَةُ وَاللَّهِ لَقَدْ حَرَمْنَا: حضرت سود رضی اللہ عنہا او فرمائیل چه مونې حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم دشهدو خوړلو نه منع کړو. حضرت عائشه رضی اللہ عنہا او فرمائیل چه خاموش شه.

«هې نه چه راز ښکاره شی»، «حر مناه ای منعناه».

تعارض روایات او ددې حل: په دې باب کښې درومی روایت نه معلومیږي چه حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم به حضرت زینب رضی اللہ عنہا سره شهد استعمالول. او په آخری روایت کښې دې چه حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم حضرت حفصه رضی اللہ عنہا سره استعمال کړی وو.

بعض حضرات تعدد واقعات باندې محمول کړې دې لیکن محققین علماء رومی روایت ته ترجیح ورکوي چه حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم حضرت زینب رضی اللہ عنہا سره شهد استعمال کړی وو، ددې تفصیل دکشف الباری په کتاب التفسیر کښې دسورت تحریم په تفسیر کښې تیر شوې دې. (۳)

د توجمة الباب مقصد: حضرت شیخ الحدیث مولانا زکریا رحمۃ اللہ علیہ فرمائی چه خما په نیز دترجمة الباب مقصد د آیتونو تفسیر دې چه ددې آیتونودپاه په احادیث باب کښې ذکر شوو قصو کښې شوې دې، ددې ورود امام بخاری رحمۃ اللہ علیہ ددې باب لاندې دواړه واقعات ذکر کړل، دتحریم مراه مسئله دبیانونو مقصد نه دی ځکه چه هغه مخکښې باب کښې بیان شوې ده. (۴)

ترجمة الباب په ظاهره د اصبع مالکی مذهب تائید کوي، ددوی په نیز تحریم مطلقاً لغو دې که تحریم مراه وی یا تحریم طعام وشراب وی، نو باب کښې ذکر شوی دحضرت ابن عباس رضی اللہ عنہما روایت دتحریم مراه لغو کیدو اوباقی دوه روایتونو نه تحریم شراب (عسل) په لغو کیدو باندې دلالت کوي.

(۱) فتح الباری: ۴۷۵/۹.

(۲) فتح الباری: ۴۷۵/۹.

(۳) اوگوری کشف الباری: کتاب التفسیر: ۶۸۵.

(۴) الابواب والتراجم: ۷۸/۲.

۸ = بَابُ لَا طَلَاقَ قَبْلَ النِّكَاحِ

وَقَوْلُ اللَّهِ تَعَالَى يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نَكَحْتُمُ الْمُؤْمِنَاتِ ثُمَّ طَلَقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ أَنْ تَمُوتُنَّ فَمَا لَكُمْ عَلَيْهِنَّ مِنْ عِدَةٍ تَعْتَدُونَهَا فَيَعْبُوهُنَّ وَمَتَرَ حَوْسَهُنَّ سَرَّاحًا بَهِيمِلًا [ر: الاحزاب: ۴۹]

۴۹ [وَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ جَعَلَ اللَّهُ الطَّلَاقَ بَعْدَ النِّكَاحِ

وَيُرْوَى فِي ذَلِكَ عَنْ عَلِيٍّ وَسَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ وَعُرْوَةَ بْنِ الزُّبَيْرِ وَابْنِ بَكْرِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ وَعَبِيدَ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُتْبَةَ وَأَبَانَ بْنِ عُثْمَانَ وَعَلِيَّ بْنَ حُسَيْنٍ وَشُرَيْحَ وَسَعِيدَ بْنَ جُبَيْرٍ وَالْقَاسِمَ وَسَالِمَ وَطَائِبَ بْنَ الْحُسَيْنِ وَعِكْرَمَةَ وَعَطَاءَ وَعَمَّامِ بْنَ سَعْدٍ وَجَابِرَ بْنَ زَيْدٍ وَنَافِعَ بْنَ جُبَيْرٍ وَمُحَمَّدَ بْنَ كَعْبٍ وَسُلَيْمَانَ بْنَ يَسَارٍ وَجَاهِدَ وَالْقَاسِمَ بْنَ عَبْدِ الرَّحْمَنِ وَغَمْرَ بْنَ هُرَيْرٍ وَالشَّعْبِيَّ إِنَّهَا لَا تَطْلُقُ]

علامه کرمانی رحمته الله فرمائی چه د امام بخاری رحمته الله مقصد حضرات حنفیه دمذهب تردید کول دی خکه چه ددوی مذهب قبل النکاح صحت طلاق دی، (۱)

علامه عینی رحمته الله فرمائی چه قبل النکاح وقوع طلاق حضرات حنفیه مسلک نه دی بلکه دا خو دچا مسلک هم نه دی، کرمانی او ددوی هم خیالو باندی تعجب دی چه هغه دخپل طرفه یومذهب جوړوی اوحنفیه طرفته دامنسوب کوی او په دی باندی رد کول شروع کوی. (۲)

په دی باندی دتولو اتفاق دی که څوک سرې اجنبیه ته اووانی «انت طالق» نو طلاق به واقع نه وی یعنی لا طلاق قبل النکاح باندی دتولو اتفاق دی (۳)

قبل النکاح دتعلیق مسئله : اختلاف په دی کبسی دی که طلاق لره ملک یا سبب ملک سره معلق کړې شی نو دا تعلیق به صحیح وی یا نه . لکه یو سرې اووانی چه «اذا زوجت فلانة فی

طالق» نو نکاح کولو نه پس به طلاق واقع وی یا نه، په دی کبسی اختلاف دی.

حضرات حنفیه په نیزدا تعلیق صحیح دی او دنکاح نه پس به طلاق واقع شی.

حضرات شافعیه په نیزدا تعلیق لغوه دی او ازواج نه پس به طلاق واقع نه وی.

امام احمد بن حنبل رحمته الله نه ددی مسئلې باره کبسی دوه روایتونه دی یودا چه دحنفیه مطابق، دویم دشافعیه مطابق.

امام مالک رحمته الله نه درې روایتونه دی. یو کبسی توقف دی، دویم روایت دشوافع مطابق دی. لیکن هغه مرجوح دی اودریم روایت دادی که داسې صورت کبسی بنسخه تعیین اوکړی

اوده تعلیق کړې وی لکه دا اووانی چه «ان تزوجت هذه المرأة فی طالق» نو طلاق به واقع شی

لیکن که تعیین اونه کړزو، مطلقاً او عام الفاظنې اووئیل لکه وی وئیل چه «کل امرأة تزوجها

(۱) شرح الکرمانی: ۱۹/۱۹۱، ۱۹۲.

(۲) عمدة القاری: ۲۰/۲۴۵.

(۳) عمدة القاری: ۲۰/۲۴۵.

فی طالق» نوداسې صورت کښې به طلاق واقع نه وی، او هم دا د مالک په راجع روایت او مذهب او مختار دي (۱) د عموم په صورت کښې تعلیق درست نه دي ځکه چه دا د حلال خیز (نکاح) مطلقاً د حرام کولو مترادف دي او ددي اختیار هیچاته نشته دي (۲)
حضرات شافعیه د حضرت ابن عباس رضی الله عنهما د اثر نه استدلال کوی، چه کوم په دي ځانې کښې امام بخاری رحمته الله علیه نقل کړې دي، دوی فرماني چه «جعل الله الطلاق وبعد النکاح».
لیکن د حنفیه خلاف ددي اثر نه استدلال کول درست نه دی ځکه چه ددي حنفیه هم قائل نه دي، ددي وجې چه اختلاف، تعلیق طلاق قبل النکاح کښې دي، طلاق قبل النکاح کښې نه دي، نو علامه عینی رحمته الله علیه لیکي چه :

«هذا خلاف فيه ان الله جعل الطلاق بعد النکاح، والحقیقة قائلون به، فلا يجوز للشافعية ان يحتجوا به عليهم في مسألة التعليق، فان تعليق الطلاق غير الطلاق لانه ليس بطلاق في الحال فلا يصحته قیام المصل» (۳)

نو عبدالرزاق په خپل تصنیف کښې د حضرت زهر رحمته الله علیه اثر نقل کړې دي که چا «کل امرأة اتزوجها فی طالق» او وئیل نو دده بڼه دا وینا معتبره وی، په دي باندې معمر دوی ته او وئیل چه «اولیس قد جاء لا طلاق قبل النکاح ولا حق قبل الملك» نو حضرت زهری رحمته الله علیه فرماني چه «انما ذالك ان يقول الرجل امرأة فلان طالق» (۴) یعنی لا طلاق قبل النکاح نه مراد تجیز دي تعلیق نه دي .
وجه ددي داده چه د تعلیق په صورت کښې که طلاق واقع شی نو نکاح کښې دراتلونه پس به واقع وی، نو هغه د لا طلاق قبل النکاح مصداق نه دي.

قوله: قول الله تعالى: يا ايها الذين امنوا اذا نكحتم المؤمنات ثم طلقتموهن:
امام بخاری رحمته الله علیه ددي ایت کریمه نه لا طلاق قبل النکاح باندې استدلال کړې دي، ځکه چه په دي کښې دی چه «اذا نكحتم المؤمنات ثم طلقتموهن» په رومې د نکاح اویا د طلاق ذکر دي؛ معلوم شو چه د نکاح نه مخکښې طلاق نه واقع کیږي.
ابن التین او ابن منیر فرمانيلی چه د امام د طلاق عدم وقوع قبل النکاح باندې مذکوره آیت نه استدلال کول درست نه دی ځکه چه په آیت کښې بغير د څه حصر نه د طلاق بعد النکاح د قوع یو صورت ذکر کړې شوي دي، د نکاح نه مخکښې د طلاق وقوع اود عدم وقوع نه په دي کښې ذکر دي او نه د سیاق کلام نه په دي باندې دلالت کیږي. (۵)
دي نه پس امام بخاری رحمته الله علیه د څلریشو (۲۴) حضراتو نومونه ذکر کوی او فرماني چه د

(۱) د مذاهب اربعه تفصیل دپاره او گورنی الابواب والترجم: ۷۸/۲، او او گورنی فتح الباری: ۸۲/۹، ۸۳/۹.

(۲) فتح الباری: ۸۴/۹.

(۳) عمدة القاری: ۲۰/۲۴۶.

(۴) او گورنی مصنف عبدالرزاق ۲۱/۶، رقم: ۱۱۴۷۵، وعمدة القاری: ۲/۲۴۶.

(۵) عمدة القاری: ۲۰/۲۴۶، وفتح الباری: ۹/۴۷۷.

نکاح نه قبل الطلاق دعدم وقوع قول ددوی نه مروی دې، په دوی کښې حضرت علی عليه السلام او عمرو بن هرم نه سواتول تابعین دې، عمرو بن هرم تبع تابعین کښې دې. (۱)

باب ۹ = إِذَا قَالِ لِمَرَاتِهِ وَهُوَ مُكْرَهُ هَذِهِ أُخْتِي فَلَا شَيْءَ عَلَيْهِ
قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِبْرَاهِيمُ لِسَارَةَ هَذِهِ أُخْتِي
وَذَلِكَ فِي ذَاتِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ [ر: ۲۱۰۳].

که چا خپلې ښځې ته «يا اختي» (اخي خوري) او ونيل نو دجمهورو په نيز په دې
تحریم، طلاق ياظهار نه واقع کيږي، شيخ ابن الهمام او علامه ابن عابدين شامي دحضرات
حنفيه دامسلك نقل کړې دې، البته داشان ونيل چه عام حالات کښې مکروه ضرور دې، (۲)
علامه عيني رحمته الله علامه خطابي په حوالې سره دامام ابو يوسف رحمته الله مسلك دانقل کړې دې
که چا په دې جملې سره څه نيت اونکړو نو تحریم به واقع وي او دې به کفار وړکوي. دامام
محمد رحمته الله په نيز به داظهار وي. (۳)

دامام بخاري رحمته الله مقصد په دې حضراتوباندې رد کيديشی چه کوم دا مکروه گنرلي يا
ددې نه دتحریم او دظهار وقوع قائل دي، نو هغوی فرمائي چه «فلا شيء عليه».
ددې په کراحت باندې دابوداود دروايت نه استدلال کوي چه کوم هغوی د ابوتيميه هجيمي نه
نقل کړې دې چه يو سړی خپلې ښځې ته او ونيل چه «يا اخیة»

نو حضرت نبي کریم صلی الله علیه و آله اوفرمانيل چه «أختك هي» هغه ستا خور ده چه کومې ته ته اخیة
واني. او دا اطلاق ئې خوښه نه کړه «فکی لا ذالك وبعی عنه» (۴)

امام ابوداود رحمته الله په دې حديث باندې ترجمه قائمه کړې ده. «(باب فی الرجل یقول لامراته
يا اختي) ددې ترجمې تحت هغوی مذکوره روايت نه علاوه حضرت ابراهيم عليه السلام او دحضرت
ساره واقعه هم ذکر کړې ده. امام ابوداود رحمته الله مذکوره دواړه روايتونه ددې باب تحت ذکر
کړي دي او دې طرفته ئې اشاره کړې ده چه که سړي مجبور وي او مکروه وي نوښځې ته به
اخي ونيلو کښې هيڅ باک نشته دې، ليکن بغير دضرورت نه ونيل دابو تيميه روايت سره
مکروه دي.

امام بخاري رحمته الله هم غالباً دې تفصيل طرفته اشاره کوي اودا ونيل غواړي چه ښځې ته خور
و نيول په هر حال مکروه دي. په هغه صورت کښې مکروه دي چه کله بلا ضرورت نه او ونيلي
شي، ددې وجې حضرت امام بخاري رحمته الله په ترجمه کښې د «وهو مکروه» قيد زيات کړې دې،

(۱) عمدة القاری: ۲۴۷/۲۰.

(۲) فتح القدیر. کتاب الطلاق، باب الظهار: ۹۱/۴.

(۳) عمدة القاری: ۲۴۷/۲۰.

(۴) اوگوری سنن ابي داود، کتاب الطلاق، باب ما جاء فی الرجل یقول لامراته ((يا اختي: ۲/۲۶۴. رقم: ۲۲۱).

دحضرت ابراهيم عليه السلام او دحضرت ساره بى بى واقعه تيره شوې ده، هغوى هم دمجبورنى په وچخېلي بى بى ته خور ونيلى وو، (۱)

١٠ = بَابُ الطَّلَاقِ فِي الْإِعْلَاقِ وَالْكُرْهِ وَالسَّكْرَانِ وَالْمَجْنُونِ
وَأَمْرِهِمَا وَالْغُلَطِ وَالنِّسْيَانِ فِي الطَّلَاقِ وَالشَّرِكِ وَعَیْهِ
يَقُولُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّةِ وَيَكْبَلُ امْرَأُ مَا تَوَى [ر: ١٠]
وَكَلَا الشَّعْبِي لَا تَوَاعِذُ نَانَ نَسِينَا أَوْ اْخَطَانَا [ر: ٢٨٦]

وَمَا لَا يَجُوزُ مِنْ أَقْرَارِ الْمُسَوِّينِ

وَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِلَّذِي أَقْرَعَ عَلَى نَفْسِهِ ابْنُ جُنُودٍ [ر: ٣١١٩]

وَقَالَ عَلَىٰ بَقَرٍ حَمْرَةٍ خَوَاصِرُ شَارِقٍ فَطَفِقَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَلُومُ حَمْرَةً فَأَذَا حَمْرَةً قَدْ تَمِيلُ حَمْرَةً عَيْنَاهُ ثُمَّ قَالَ حَمْرَةً هَلْ أَتَمُّ الْأَعْيِدَ لَا يَبِيْ فَقَرَفَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ لَقَدْ تَمِيلُ فَخَرَجَ وَخَرَجْنَا مَعَهُ [FEN:3]

وَقَالَ عُثْمَانُ: لَيْسَ لِمَجْنُونٍ وَلَا لِسَكْرَانَ طَلَاقٌ

وَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: طَلَّاقُ السَّكَرَانِ وَالْمُسْكِرَةِ لَيْسَ بِحَائِزٍ

وَقَالَ عُثْبَةُ بْنُ عَامِرٍ: لَا يَجُوزُ طَلَاقُ الْمَوْسُوسِ

وَقَالَ عَطَاءٌ: إِذَا بَدَأَ الطَّلَاقُ فَلَهُ شَرْطُهُ

وَقَالَ نَافِعٌ: طَلَّقَ رَجُلٌ امْرَأَتَهُ الْبَتَّةَ أَنْ خَرَجَتْ فَقَالَ ابْنُ عُمَرَ: خَرَجَتْ فَقَدْ بَيَّنَّتْ مِنْهُ وَإِنْ لَمْ تَخْرُجْ فَلَيْسَ بِشَيْءٍ.

وَقَالَ الزُّهْرِيُّ يَمِينٌ قَالَ إِنَّ لَمْ أَفْعَلْ كَذَا وَكَذَا فَأَمْرَانِي طَائِقٌ ثَلَاثًا يُسْأَلُ عَمَّا
وَعَقَدَ عَلَيْهِ قَلْبُهُ حِينَ خَلَفَ بِتِلْكَ الْيَمِينِ فَإِنْ سَمِيَ أَجَلًا أَرَادَهُ وَعَقَدَ عَلَيْهِ قَلْبُهُ حِينَ
خَلَفَ جُعِلَ ذَلِكَ فِي دِينِهِ وَأَمَاتِهِ

وَقَالَ إِبْرَاهِيمُ: إِنِّي قَالَ لِحَاجَةٍ لِي فِيكَ نِيتُهُ وَطَلَّاقُ كُلِّ قَوْمٍ بِلِسَانِهِمُ

وَقَالَ قَتَادَةُ: إِذَا قَالَ إِذَا حَمَلْتُ فَأَلَيْتِ طَائِقُ ثَلَاثًا يَغْشَاهَا عِنْدَ كُلِّ طَهْرٍ مَرَّةً فَإِنْ

سُبَّانَ حَمَلَهَا فَقَدْ بَأَثَ مِنْهُ وَقَالَ الْحَسَنُ: إِذَا قَالِ الْحَقُّ بِأَهْلِكَ نَبَيْتُهُ

وَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: الطَّلَاقُ عَنْ وَطَرٍ وَالْعَتَاقُ مَا ارِيدَ بِهِ وَجْهُ اللَّهِ

وَقَالَ الزُّهْرِيُّ: إِنَّ قَالِ مَأْتِ بِأَمْرَاتِي نَيْتُهُ وَإِنْ نَوَى طَلَاقًا فَهُوَ مَا نَوَى

وَقَالَ عَلِيٌّ: أَلَمْ تَعْلَمَنَّ الْقَلَمُ رُفِعَ عَنْ ثَلَاثَةٍ عَنِ الْمَجْنُونِ حَتَّى يُفَيَّقَ وَعَنِ الصَّبِيِّ حَتَّى يُدْرِكَ وَعَنِ النَّاسِ حَتَّى يَسْتَقِظَ:

وَقَالَ عَلِيٌّ: وَكُلُّ الطَّلَاقِ جَائِزٌ إِلَّا طَلَقَ الْمُعْتَوَةِ
 داغلاق معنی: امام ابن ماجه رحمته الله او امام ابو داود رحمة الله عليه حضرت ابوهريره رضي الله عنه
 روايت نقل کوي چہ «لا طلاق فی الاغلاق» دا د امام ابن ماجه رحمته الله دروايت الفاظ دي، د امام
 ابو داود رحمة الله عليه دروايت الفاظ دي چہ «لا طلاق فی الغلاق» (۱) داغلاق نه اغلاق
 مراد دي، داغلاق تفسير کنبی مختلف اقوال دي.

① بعضو ونيلى دي چہ ددي نه جنون مراد دي. (۲)
 ② ابو عبيده هروي نقل کړي دي چہ ددي نه يو خانې درې طلاقه ورکول مراد دي، خکه چہ
 درې طلاقه ورکړي نو دي په خپل خان باندې طلاق بند کړي، او نور د طلاق گنجانش ده سره
 پاتې نشي. (۳)

③ ابو عبيد داغلاق تفسير په اکراه سره کړي دي، او هم دا ددي مشهور تفسير دي. (۴)
 امام ابن ماجه رحمته الله عليه په دي باندې «طلاق المکره» عنوان سره ترجمه قائمه کړي ده چہ ددي نه
 معلومېږي چہ دوي په نيز هم ددي معنی اکراه ده.

④ امام احمد رحمته الله عليه او امام ابو داود رحمة الله عليه ددي تفسير غصې او غضب سره کړي ده. (۵)
 عبد المغافر فارسي په «مجمع الغرائب» کنبی ددي تفسير باندې اشکال کړي دي چہ ددي
 د تفسير په صورت کنبی به مطلب داوی چہ په حالت د غضب کنبی به طلاق واقع نه
 وي، حالانکه طلاق حالت غضب کنبی ورکولې شي. (۶)

اقسام دغضب: لیکن ددي جواب دا دي چہ داغلاق نه مطلقاً غضب مراد نه دي بلکه
 د غضب هغه قسم مراد دي چہ په هغې کنبی دانسان عقل لار شي. او هغه ته د خپلې خبرې
 بالکل شعور نه وي. نو علامه ابن قيم رحمته الله عليه په زاد المعاد کنبی دغصې درې قسمونه بیان
 کړي دي.

① روميې قسم دداسې غصې دي چہ دسړي عقل بالکل زائله کړي او دده بالکل دخپلې
 خبرې اود شعور نه وي، داسې صورت کنبی بالاتفاق طلاق نه واقع کېږي.
 ② دويم قسم دغصې ابتدائي صورت دي چہ په دي کنبی سړي بالکل په شعور کنبی وي او
 چہ څه هغه واني په هغې پوهېږي. په داسې صورت کنبی بالاتفاق طلاق واقع کېږي.
 ③ دريم قسم دا دي چہ په غصه کنبی استحکام او شدت راشي لیکن عقل بالکل زائل نه وي

(۱) الحديث اخرجه ابن ماجه فى كتاب الطلاق باب طلاق المکره والناسی رقم: ۲۰۴۶، وابوداود، كتاب
 الطلاق باب فى الطلاق على غيظ: رقم: ۲۱۹۳، واحمد: ۲۷۶/۶، والحاكم: ۱۹۸/۲، والبيهقي: ۳۵۷/۷.

(۲) فتح الباری: ۴۸۷/۹.

(۳) زاد المعاد فى هدى خير العباد ذکر احکام رسول الله ﷺ فى الطلاق: ۲۱۵/۶.

(۴) فتح الباری: ۴۸۶/۹.

(۵) زاد المعاد: ۲۱۴/۶، ۲۱۵.

(۶) اوگوري: زاد المعاد: ۲۱۵.

نویا هم دغصې په وجه هغه دخپل نیت مطابق کار نشی کولې، او په دې دوران کښې زیاتې که اوشی او هغه دنیت مطابق نه وی نو ددې وجې په دې باندې دې نه پس ددې پښیمانی وی او افسوس کوی. دا دریم قسم محل نظر دې، دعلامه ابن قیم په نیز په دې صورت کښې به طلاق واقع نه کیدل راجع دی. (۱)

او علامه شامی رحمته الله فرمائی چې په دې صورت کښې طلاق به واقع وی. (۲)
شیخ الاسلام علامه ابن تیمیه رحمته الله فرمائی چې صحیح دادی چې لفظ اغلاق مفهوم کښې اکراه، غضب، جنون او هر هغه امر شامل دې چې هغې په وجه سرې هوش وحواس او عقل سلامت پاتې نشی. (۳)

طلاق مجنون ومکروه: دمجنون طلاق خو بالاتفاق نه واقع کیږی البته دمکروه طلاق باره کښې اختلاف دې، حضرات حنفیه، امام شعبی، قتاده، ابراهیم نخعی اوسعید بن جبیر فرمائی چې دمکروه طلاق واقع کیږی (۴) ددې وجې داکراه په وجه صرف رضا فوت کیږی، اختیار نه فوت کیږی نو کله چې اختیار باقی وی نو طلاق واقع کیږی. (۵)

دا حضرات دفرج بن فضاله عن عمرو بن شرحبیل معافری دیو اثر نه هم استدلال کوی چې یو ښځې خپل خاوند په طلاق مجبور کړو او دده نه ئې طلاق حاصل کړو، دامقدمه حضرت عمر فاروق رضی الله عنه ته پیش شوه نو حضرت عمر فاروق رضی الله عنه هغه طلاق ته صحیح اوئیل. (۶)

حضرت ابن عمر رضی الله عنه او حضرت عمر بن عبدالعزیز نه هم داشان آثار منقول دی. (۷)
آتمه ثلاثه فرمائی چې دمکروه طلاق به واقع نه وی ځکه چې داکراه په وجه اختیار نه پاتې کیږی او دشرعی تصرفاتو دارومدار په اختیار باندې دی. (۸)

دارنگه داحضرات فرمائی چې په حالت داکراه کښې دکلمه کفر وئیلو هم اجازت ورکړې شوې دي. «الا من اکره وقلبه مطمئن بالايمان» داکراه په حالت کښې کلمه دکفرويونکی باندې احکام دکفر نه جاری کیږی نو طلاق خو کلمه کفر نه ډیر دکمې درجې څیز دې، په دې باندې هم طلاق نه دی جاری کیدل پکار. (۹)

ترجمه الباب کښې «الاغلاق» نه پس د«والکراه» لفظ دې «کراه» دکاف په ضمه او دراء په سکون سره» په معنی د الاکراه ده. «اغلاق» نه که غضب مراد واخستلې شی نو په دې

(۱) اوگوری: زاد المعاد: ۲۱۵/۶.

(۲) رد المختار علی رد المختار. کتاب الطلاق. مطلب فی طلاق المدهوش: ۴۹۳/۲.

(۳) زاد المعاد: ۲۱۵/۶.

(۴) عمدة القاری: ۲۵۰/۲۰.

(۵) اوگوری: هدیه. کتاب الطلاق: ۳۵۸/۲.

(۶) زاد المعاد: ۲۰۸/۶.

(۷) عمدة القاری: ۲۵۰/۲۰.

(۸) اوگوری: الهدیه. کتاب الطلاق: ۳۵۸/۲. لیکن په دې کښې ئې د امام شافعی رحمته الله مذهب نقل کړې دي.

(۹) فتح الباری: ۴۸۷/۹.

صورت کنبی عطف مغایرت دپاره به وی او معنی به وی «باب الغضب والاکراه» لیکن که د «الاغلاق» تفسیر اکراه سره او کړې شی نو په دې صورت کنبی به دا عطف تفسیری وی . اودا هم احتمال دې چه دا لفظ «مکروه» وی . په دې صورت کنبی به تقدیر وی «باب حکم

الطلاق فی الاغلاق وحکم المکروه والسكران» (۱)

طلاق سکران: د طلاق سکران باره کنبی د علماء کرامو دوه اقوال دی:

- ① د امام ابو حنیفه رحمته الله علیه او امام مالک رحمته الله علیه په نیز د سکران طلاق به واقع وی او د امام شافعی رحمته الله علیه هم اصح قول دادې، دامام احمد رحمته الله علیه روایت هم ددې مطابق دې . (۲)
  - ② دامام احمد مشهور قول او امام شافعی رحمته الله علیه یو روایت داهم دې چه د سکران طلاق به واقع نه وی، (۳) په حنفیانو کنبی امام کرخی رحمته الله علیه او امام طحاوی رحمته الله علیه دا اختیار کړې دې (۴) په شوافع کنبی امام بغوی رحمته الله علیه هم دا راښی ده، (۵)
- د حضرت امام بخاری رحمته الله علیه رجحان هم دې طرفته دې .

وجه ددې داده چه هغه دمستی او مدهوشی په حالت کنبی وی، هغه ته پته نه لږی چه دهغه دخلی نه څه راوړی، او ددې به څه اثرات وی، د قصد او ارادې اعتبار عقل سره دې او دده عقل زائل شوي دې، (۶)

امام طحاوی رحمته الله علیه فرمائی چه دمعتوه طلاق بالاتفاق نه واقع کیږی، سکران هم دسکر او نشي په وجه سره معتوه وی، ددې وجه ددې طلاق به واقع نه وی . (۷)

قائلین وقوع طلاق فرمائی چه دده د عقل زائله کیدو چه کوم سبب دې هغه معصیت دې، ددې وجه حکما دده عقل به باقی گنډلې شی چه ددې تنبیه وی، د زجر او تنبیه تقاضاه داده چه دده طلاق واقع وی، (۸)

«والغلط والنسیان فی الطلاق والشرك وغيره»

ددې عطف «الطلاق فی الاغلاق» باندې دې، او لفظ، باب دپاره مضاف الیه کیدو په وجه سره مجرور دې یعنی «باب الطلاق فی الاغلاق ..... وباب الغلط والنسیان».

په غلطی کنبی یا په هیږه د طلاق ورکولو حکم: په غلطی یا هیږه کنبی د طلاق ورکولو حکم

(۱) فتح الباری: ۴۸۸/۹، وعمدة القاری: ۲۵۰، ۲۵۱/۲۰.

(۲) مذکوره تفصیل دپاره او گوری فتح الباری: ۴۸۹/۹.

(۳) فتح الباری: ۴۸۹/۹.

(۴) الهدایة: ۳۵۸/۲، کتاب الطلاق، باب طلاق السنة .

(۵) راجع لمزید التفصیل المعنی لابن قدامة کتاب الطلاق، مسألة، طلاق سکران: ۲۸۹/۷.

(۶) الهدایة: کتاب الطلاق: ۳۵۸/۲.

(۷) فتح الباری: ۱۸۹/۹.

(۸) الهدایة: ۳۵۹/۲.

کنبې هم اختلاف دي.

د جمهورو عالمانو په نيزه طلاق واقع نه وي، د حنفیه په نيز به واقع وي، (۱)
د حنفیه دليل دا لاندې مشهور حديث دي چې کوم امام ابو داود رحمه الله عليه نقل کړې دي،
«ثلاث جدهن جد وهزلهن جد: النكاح والطلاق والرجعة» (۲) نو کله چه د هزل اعتبار او کړې شی نو د
خطا، غلط او نسيان به هم اعتبار کولی شی.
جمهور حضرات د حضرت ابن عباس رضي الله عنه د حديث نه استدلال کوي، چه په هغې کنبې دي
چې (ان الله تجاوز من امتي الخطاء والنسيان وما استكرهوا عليه) (۳)

«الشرك وغيره» د دې عطف «الطلاق» باندې دي، يعنې «الغلط والنسيان في الشرك» مطلب دا دي چه
چاپه غلطۍ يابه هيره سره د شرك كلمه او ونيلنو يا اتفاق به د دې اعتبار نه وي خكه چه حضرت
نبی کریم صلی الله علیه و آله فرماني چې «الاعمال بالنية» او غلطۍ او هيره کنبې د يونکي نيت به نه وي.
حضرت امام بخاری رحمته الله د دې مسئلې نه غالباً طلاق باندې استدلال کړې دي چه کله
غلطۍ او هيره کنبې د شريکه کلمې اعتبار بالاتفاق نه کيږي نو د طلاق به هم اعتبار نه دی
کول پکار، ليکن د حنفیه د طلاق اعتبار د ابو داود د حديث «جدهن جد وهزلهن جد» په وجه
کړې دي.

ابن بطال رحمته الله فرماني چې د «الشرك» لفظ په دې ځانې کنبې صحيح نه دي بلکه صحيح
لفظ «الشك» دي، په دې صورت کنبې به د دې عطف «النسيان» باندې وي يعنې «باب الغلط
والنسيان والشك» (۴)

«وغيره»: حافظ ابن حجر رحمته الله فرماني چې «وغيره» ضمير د مجرور «الشرك»

طرفته راجع دي «اي غير الشك مباحودونه» (۵)

علامه عيني رحمته الله فرماني چې ضمير «المذكور» طرفته ته راجع دي «اي وغير المذكور منه الاشياء
المذكور نحو الخطاء وسبق اللسان والهزل» (۶)

قوله: لقول النبي ﷺ الأعمال بالنية: دې کنبې دليل طرفته اشاره ده چه مذکوره

(۱) عمدة القاری: ۲۵۱/۲۰.

(۲) اخرجه امام ابو داود رحمه الله عليه في الطلاق، باب في الطلاق على الهزل رقم: ۲۱۹۴، والترمذي في
الطلاق، باب ما جاء في الجد والهزل رقم: ۱۱۸۴، وصححه الحاكم: ۱۹۸/۲، وإقراة الذهبي وله شواهد
يتقوى بها في تلخيص الحبير: ۲۰۹/۳.

(۳) فتح الباری: ۴۸۸/۹.

(۴) فتح الباری: ۴۸۸/۹، وعمدة القاری: ۲۵۱/۲۰.

(۵) فتح الباری: ۴۸۸/۹.

(۶) عمدة القاری: ۲۵۱/۲۰.

مسائلو کښې د نیت اعتبار وی، ځکه چې حکم دراصل عاقل مختار او عامد ذاکر طرفته متوجه کیږي او مکره مختار نه دي، د سکران په حالت کښې په سکر کښې عقل پاتې نشي، د غلط اوناسی هم قصد او اراده نه وي.

قوله: وتلا الشعبي: ربي لا تواخذنا ان نسينا او اخطانا: حضرت عامر بن شراحيل شعبي نه چې کله دناسی او مخطی د طلاق په باره کښې تپوس او کړي شو نو هغوی د قران پاک دامذکوره آيت مبارک تلاوت او فرمائيلو او ددې نه ئې استدلال او کړو چې دناسی او مخطی مواخذه نه دی کيدل پکار.

قوله: وَمَا لَا يَجُوزُ طَلَاُقُ الْمُسُوسِ: موسوس هغه سړی ته ونييلې کيږي چې هغه ته په کثرت سره وسوسه رازی. که چاته د طلاق وسوسه راغله نو د جمهورو په نيزه وسوسه طلاق سره طلاق نه واقع کیږي ځکه د طلاق دپاره تلفظ يا کتابت ضروري دي او وسوسه کښې نه تلفظ وی او نه کتابت.

د حضرت امام بخاری رحمته الله علیه مقصد ددې په پيش کولو سره دادي چې د موسوس طلاق ددې وجې نه واقع کیږي چې دده نیت نه وي لهذا د سکران، مکره ناسی هم طلاق واقع کيدل نه دي پکار. ځکه ددوی هم نیت نه وي، حالانکه هلته الفاظ د طلاق موندې شوي دي او دلته الفاظ نشته دي.

ابن سيرين او ابن شهاب زهري فرمائي چې موسوس که د طلاق عزم او کړو نو په دې صورت کښې به طلاق واقع شي، امام مالک رحمته الله علیه نه هم يو روايت ددې مطابق منقول دي، قاضي ابو بکر بن عربي دې لره قوي گنېلي دي، (۱) ليکن د جمهورو مسلك دا نه دي.

قوله: وَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِلَّذِي أَقْرَّ عَلَى نَفْسِهِ أَيْكَ جُنُونٌ: دادمخکښې حديث دباب حصه ده چې حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله وسلم په مسجد کښې وو، يو سړي راغلو او وې ونيل چې ما زنا کړې ده، حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله وسلم ورته څه التفات اونکړو، تر دې پورې چې څلور ځل حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله وسلم دهغوی قول رد کړو، دې نه پس حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله وسلم هغه راوبيلو او وې فرمائيل چې «ایک جنون» آیا ته پاگل ئې، هغه او ونيل چې نه، حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله وسلم دا سوال دهغه سړي نه ددې وجې او کړو چې دهغه مجنون کيدل ثابت شوې وې نو دهغه نه به حد ساقط شوې وې. ددې نه معلوم شو چې د مجنون اقرار او اعتراف معتبر نه دي، ددې وجې دده طلاق به هم واقع نه وي، (۲)

قوله: وَقَالَ عَلِيُّ بْنُ رِزْمَةَ خَاصِرٌ شَارَفِي: دا دهغه طويل حديث حصه ده چې کوم په کتاب المغازی کښې تیر شوې دي، (۳) حضرت حمزه رضی الله عنه چې څه او کړل او څه ئې او ونيل نو چونکه هغه په نشه کښې وو، ددې وجې حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله وسلم مواخذه اونه

(۱) فتح الباری: ۹/۴۹۲.

(۲) فتح الباری: ۹/۴۶۳.

(۳) اوگوری کشف الباری، کتاب المغازی، باب شهود الملائكة بدر: ۱۵۶، ۱۵۷.

فرمانیل، چه ددی نه معلوم شو په حالت دسگر کښې مواخذه معاف ده، لهذا دسگران طلاق نه دی واقع کیدل پکار.

قوله: وَقَالَ عُمَانُ: لَيْسَ لِمَجْنُونٍ وَلَا لِسُكَرَانَ طَلَاقٌ: حضرت عثمان رضي الله عنه فرماني چه دمجنون او سکران طلاق به نه واقع کیږي،

دا تعلیق ابن ابی شیبه په صحیح سند سره موصولاً نقل کړې دې، (۱)

قوله: وَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: طَلَاقُ السُّكَرَانِ وَالْمُسْكِرَةِ لَيْسَ بِجَائِزٍ: یعنی سکران او مستکړه (مغلوب مقهور او مجبور) طلاق به واقع نه وی، دې تعلیق لره هم په صحیح سند سره ابن ابی شیبه موصولاً نقل کړې دې، (۲)

قوله: وَقَالَ عَقْبَةُ بْنُ عَامِرٍ: لَا يَجُوزُ طَلَاقُ الْمُوسُوسِ: دا تعلیق چا موصولاً نقل کړې دې دا معلوم نشو.

قوله: وَقَالَ عَطَاءٌ: إِذَا بَدَأَ بِالطَّلَاقِ فَلَهُ شَرْطُهُ: که یو سړی مشروط طلاق ورکړو او په دې کښې ئې طلاق مخکښې ذکرکړو او شرط ئې بعدکښې ذکرکړو لکه داسې ئې اوونیل چه «انت طالق ان دخلت الدار» عطاء فرماني چه په دې صورت کښې به شرط معتبر وی اودا طلاق به مشروط وی په شرط واقع کیدو به طلاق واقع شی.

دجمهورو عالمانو هم دامسلك دې چه شرط که مخکښې ذکرکړې شی او که روستو ذکرکړې شی نو دشرط به بهر حال اعتبار وی، او طلاق به نه وی واقع، دشرط موندې کیدونه پس به طلاق واقع وی، (۳)

قاضی شریح فرماني چه دتقديم شرط په صورت کښې خو به طلاق مشروط وی لیکن د تاخیر شرط په صورت کښې به طلاق واقع شی، مشروط به نه وی، (۴)

ابراهیم نخعی رحمته الله ته چه کله دقاضی شریح دا خبره معلومه شوه نو هغوی ددې تردید اوکړو او وې فرمانیل چه دشرط په تقديم او تاخیر دواړو صورتونو کښې به طلاق مشروط وی، امام طحاوی رحمته الله د ابراهیم نخعی دا رائي نقل کړې ده.

حافظ ابن حجر رحمته الله ته په دې خائې کښې وهم شوې دې، هغوی دقاضی شریح مسلك لره ابراهیم نخعی طرفته ته منسوب کړې دې.

حضرت امام بخاری رحمته الله چه د حضرت عطاء کوم اثر نقل کړې دې هغه دې خبرې طرفته اشاره کولو دپاره دې چه په لفظ کښې اصل اعتبار دنیّت دې، سړې یو مشروطه خبره کوی دده مقصد اودده نیت دا وی چه شرط سره به دا کلام موثر وی او بغیر دشرط نه به دا موثر نه وی، نو شریعت ددې اعتبار اوکړاو د تحقق شرط نه بغیر دده کلام معتبر به نه وی، «انت

(۱) عمدة القاری: ۲۵۲/۲۰.

(۲) عمدة القاری: ۲۵۲/۲۰.

(۳) عمدة القاری: ۲۵۳/۲۰. فتح الباری: ۴۶۰/۹.

(۴) فتح الباری: ۳۲۵/۵.

طالق ان دخلت الدار» که چا داسې اوونیل نو طلاق به په هغه وخت کښې واقع شی چه کله دخول دار اوشی خکه چه دیونکی نیت هم دادې نومعلوم شو چه نیت معتبر دې، لهذا دسکران اومکره وغیره طلاق نه دی واقع کیدل پکار، خکه چه دده نیت نه وی، (۱)
ترجمه الباب سره ددې اثر دامناسیت حضرت گنگوهی رحمته الله علیه بیان کړې دې، (۲)
دحضرت عطاء داتعلیق لره عبدالرزاق موصولاً نقل کړې دې، (۳)

قوله: وَقَالَ نَافِعٌ: طَلَّقَ رَجُلٌ امْرَأَتَهُ الْبَتَّةَ إِنَّ خُرْجَتْ فَقَالَ ابْنُ عُمرٍ إِنَّ خُرْجَتْ فَقَدْ بَتَّتْ مِنْهُ وَإِنْ لَمْ تَخْرُجْ فَلَيْسَ بِشَيْءٍ ع: «بتت» د باء په ضممه اودتاء په تشدید سره د مجهول صیغه ده.

د حضرت ابن عمر رضی الله عنهما غلام اوشاگرد حضرت نافع رضی الله عنه سوال اوکړو که چا خپلې ښځې ته طلاق بائن ورکړو خروج دار سره نوددې څه حکم دې، حضرت ابن عمر رضی الله عنهما اوفرمانیل که هغه اووتله نو باینه به شی، ددې وجې دځاوند نیت دادې چه طلاق به تحقق شرط نه پس متحقق وی، معلوم شو چه دنیت اعتبار به وی، (۴) لهذا ماقبل کښې بیان شوی اغلاق مکره، سکران، مجنون، غالط اوناسی کیدو په وجه طلاق واقع کیدل نه دی پکار.

دا تعلیق چا موصولاً نقل کړې، دامعلوم نشو، (۵)

قوله: وَقَالَ الزُّهْرِيُّ فِيمَنْ قَالَ إِنَّ لَمْ أَفْعَلْ كَذَا وَكَذَا فَأَمْرَأَتِي طَالِقٌ ثَلَاثًا يُسألُ عَمَّا قَالَ وَعَقَّدَ عَلَيْهِ قَلْبُهُ حِينَ حَلَفَ بِتِلْكَ الْيَمِينِ فَإِنْ سَمَى أَجْلاً أَرَادَهُ وَعَقَّدَ عَلَيْهِ قَلْبُهُ حِينَ حَلَفَ جَعَلَ ذَلِكَ فِي دِينِهِ وَأَمَانَتِهِ: حضرت زهري رحمته الله علیه فرمائی که یو سړی اوونیل که ما داسې داسې اونکړل نو څما ښځې ته درې طلاقه . یعنی دڅه کاراو دمودې صراحت نې اونکړونودده نه به ددې قول او دده دنیت باره کښې تېوس کولی شی، کهده څه موده مقرر کړه (چه څما مراد دومره موده وه که په دومره موده کښې مې دا کار اونکړونو څما ښځې ته طلاق) نو دده دا قول به دیانته معتبر گنرلې شی.
دا تعلیق هم ذکر کولو سره دحضرت امام بخاری رحمته الله علیه مقصد دادې چه دنیت اعتبار به وی، (۶)
لهذا ماقبل کښې چه داغلاق او اکراه کوم مسائل ذکر شوی دی چونکه په هغې کښې به نیت نه وو ددې وجې طلاق نه دی واقع کیدل پکار.
دا تعلیق عبدالرزاق موصولاً نقل کړې دې، (۷)

(۱) لامع لدراری: ۳۵۶/۹.

(۲) تعلیقات لامع الدراری: ۳۵۶/۹.

(۳) تغلیق التعلیق علی صحیح البخاری: ۴/۵۵۵.

(۴) لامع الدراری: ۳۵۶/۹.

(۵) نو حافظ ابن حجر رحمته الله علیه په تغلیق التعلیق (۴/۵۵۶) کښې دامام دقول نه پس خالی ځانې پرېښودې دې.

(۶) لامع الدراری: ۳۵۷، ۳۵۸/۹.

(۷) تغلیق التعلیق: ۴/۵۵۶.

قوله: وَقَالَ إِبْرَاهِيمُ: إِنَّ قَالَ لَا حَاجَةَ لِي فِيكَ نَيْتُهُ: که یو سرې خپلې ښځې ته اووانی چه "ماته ستا ضرورت نشته" نو دده د نیت مطابق به فیصله کیږي که نیت نې د طلاق دې نو طلاق به واقع شی گنی نه، معلوم شو چه اعتبار نیت لره دې. داتعلیق ابن ابی شیبه موصولاً نقل کړې دې، (۱).

قوله: وَطَلَّاقٌ كُلُّ قَوْمٍ يَلْسَنُهُمْ: دهر قوم طلاق به دهغوی د ژبې اعتبار سره فیصله کولې شی، دا یو اجماعی فیصله ده. چه ددې په ژبه کښې چه کوم لفظ طلاق دپاره استعمالیږي، هغې سره به طلاق واقع شی، ددې نه هم د نیت اعتبار معلومیږي ځکه چه دهر زبان خلق دخپلې محاورې مطابق د طلاق دپاره چه کوم لفظ استعمالوی، ظاهره ده چه ددوی نیت به د طلاق واقع کیدو وی. ابن ابی شیبه داتعلیق موصولاً نقل کړې دې، (۲).

قوله: وَقَالَ قَتَادَةُ: إِذَا قَالَ إِذَا أَحْمَلْتُ فَأَنْتَ طَالِقٌ ثَلَاثًا يَغْشَاهَا عِنْدَ كُلِّ طَهْرٍ مَرَّةً فَإِنْ اسْتَبَانَ حَمْلَهَا فَقَدْ بَأَنْتَ مِنْهُ: حضرت قتاده رضی الله عنه فرماني چه کله چا خپلې ښځې ته اوونیل که ته حامله شوې نو تاته درې طلاقه، نو په هر طهر کښې یو ځل دې سره وطی کولې شی (ځکه چه طهر د حیض نه پس رازی، د حیض نه معلوم شو چه حامله نه ده لیکن یو ځل دوطی کولو نه پس چونکه د حامله کیدو امکان دې نوددې وجې په دې طهر کښې دوباره وطی به نه کوي) که حمل ظاهر شو نو ښځه به بانه شی ځکه چه قاتل هم دا نیت کړې وو. دا تعلیق ابن ابی شیبه موصولاً نقل کړې دې، (۳).

قوله: وَقَالَ الْحَسَنُ: إِذَا قَالَ الْحَقِيقُ بِأَهْلِكَ نَيْتُهُ: حضرت بصری رضی الله عنه فرماني چه چا خپلې ښځې ته اوونیل چه «الحق باهله» نو دده د نیت اعتبار به کولې شی که ده د طلاق نیت کړې وونو طلاق به واقع شی، هم دا د جمهور علماء کرامو او آئمه اربعه مسلک دې، ظاهره وائی چددې سره به هیڅ نه وی که د طلاق نیت وی که نه وی. داتعلیق عبدالرزاق موصولاً نقل کړې دې، (۴).

قوله: وَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: الطَّلَاقُ عَنِ وَطَرٍ وَالْعَتَاقُ مَا أُرِيدَ بِهِ وَجْهُ اللَّهِ: حضرت ابن عباس رضی الله عنه فرماني چه طلاق د ضرورت تحت وی اوعتاق نه دالله ﷻ رضا مقصود وی. دا هم ددې خبرې دلیل دې چه دسکران، مکره، خاطی، اودناسی طلاق واقع کیدل نه دی پکار، ځکه چه په دې کښې د ضرورت څه اړخ نشته دې، ددې وجې بغیر نیت نه

(۱) تغلیق التعلیق: ۴/۵۶۴.

(۲) تغلیق التعلیق: ۴/۵۶۴.

(۳) تغلیق التعلیق: ۴/۵۶۴.

(۴) ر تغلیق التعلیق: ۴/۵۷۷.

که دده طلاق واقع شی نو لازم به وی چه بغیر د ضرورت او حاجت نه واقع شو حالانکه طلاق د ضرورت تحت واقع کیږی. (۱)

دا تعلیق موصولاً نقل کولووالا معلوم نشو. (۲)

قوله: وَقَالَ الزُّهْرِيُّ: إِنْ قَالَ مَا أَنْتِ بِأَمْرَأَةٍ نَيْتُهُ وَإِنْ نَوَى طَلَقًا فَهُوَ مَا نَوَى.

حضرت زهري رحمته الله فرمائی که چا خپلې ښځې ته اوونیل چه "ته خما ښځه نه نې" نو دده د نیت اعتبار به کولی شی، که دده د طلاق نیت اوکړو نو طلاق به واقع شی اوکه نیت د طلاق نه وو نو نه به وی، بلکه مطلب دادې چه تا بی بی جوړیدو نه پس خما فرمانبرداری اونکړه، ددې جملې نه په فرمانبردارنې باندې ښځه آماده کول مقصود دی نو طلاق به واقع نه وی.

دا تعلیق ابن ابی شیبه موصولاً نقل کړې دې، (۳)

قوله: وَقَالَ عَلِيُّ: أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ الْقَلَمَ رُفِعَ عَنْ ثَلَاثَةٍ: حضرت علی رضی الله عنه فرمائی چه تاته پته نشته چه دریو نه قلم اوچت شوې دې،

مجنون نه دده د صحیح کیدو پورې، د بچی نه دده د بالغ کیدو پورې، اونانم نه دده د وینیدو پورې، دې تعلیق سره دمجنون طلاق نه واقع کیدو باندې استدلال مقصود دې.

دا تعلیق موقوفا او مرفوعا په دوه رنگه منقول دې، لیکن موقوفا راجح دې، بغوی دا موصولاً نقل کړې دې، (۴)

د بچی د طلاق حکم: هم دادجمهور علماء کرامو مسلك دې چه دمجنون اونانم طلاق به واقع نه وی البته دصبی د طلاق باره کښې اختلاف دې، دشافعیه په نیز دصبی طلاق به واقع کیږی. لیکن د حضرت امام مالک رحمته الله یو روایت دادې که هغه قریب البلوغ او مراهق وی نو دده طلاق به واقع وی.

حضرت امام احمد بن حنبل رحمته الله فرمائی که هغه دروژې نیولوطاقت لری نو دداسې صبی طلاق به واقع شی. (۵)

د حنفیه په نیز به د بچی طلاق واقع نه وی، (۶)

قوله: وَقَالَ عَلِيُّ: وَكُلُّ الطَّلَاقِ جَائِزٌ إِلَّا طَلَاَقَ الْمَعْتُوَةِ: حضرت علی رضی الله عنه فرمائی چه هر طلاق واقع کیږی، لیکن دمعتوه طلاق نه واقع کیږی، دمعتوه نه داسې سړې

(۱) لامع الداری: ۴۵۸/۹.

(۲) تغلیق التعلیق: ۲۵۷/۴.

(۳) تغلیق التعلیق: ۴۵۷/۴.

(۴) فتح الباری: ۴۹۱/۹.

(۵) مذکوره تفصیل دپاره اوگوری فتح الباری: ۴۹۱/۹.

(۶) هدایه ج ۲، ص ۳۳.

مراد دې چه دهغه په عقل کښې خلل او فتور وی چه کوم ناقص العقل وی ، مجنون هم په دې کښې داخل دې او صبی هم، (۱)

دا تعلیق بغوی موصولا نقل کړې دې (۲)

[۴۹۶۸] حَدَّثَنَا مُسْلِمُ بْنُ أَبِرَاهِيمَ حَدَّثَنَا هِشَامٌ حَدَّثَنَا قَتَادَةُ عَنْ زُرَّارَةَ بْنِ أَوْفَى عَنْ ابْنِ هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِنَّ اللَّهَ تَجَاوَزَ عَنْ أَمْتِي مَا حَدَّثْتُ بِهِ أَنْفُسًا مَا لَمْ تَعْمَلْ أَوْ تَكَلَّمْ

قَالَ قَتَادَةُ: إِذَا طَلَّقَ فِي نَفْسِهِ فَلَيْسَ بِشَيْءٍ [۴۹۶۹].

[۴۹۶۹] حَدَّثَنَا أَصْبَغُ أَخْبَرَنَا ابْنُ وَهْبٍ عَنْ يُونُسَ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ قَالَ أَخْبَرَنِي أَبُو سَلَمَةَ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنْ جَابِرٍ أَنَّ رَجُلًا مِنْ أَسْلَمَ اتَى النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ فِي الْمَسْجِدِ فَقَالَ أَنَّهُ قَدْ زَنَى فَأَعْرَضَ عَنْهُ فَتَنَحَّى لِشِقِيهِ الَّذِي أَعْرَضَ فَشَهِدَ عَلَى نَفْسِهِ أَرْبَعَهُ ثُمَّ دَابَّاتِ دَعَاةً فَقَالَ هَلْ بِكَ جُنُونٌ هَلْ أَحْصَنْتَ قَالَ نَعَمْ فَأَمَرَنِي أَنْ يُرْجَمَ بِالْمَصْلَى فَلَمَّا أَدْلَعْتُهُ الْحِجَارَةَ جَمَزَ حَتَّى أَذْرَكَ بِالْحِجَرَةِ فَقُتِلَ [۴۹۷۰: ر: ۱۳۳۳۳۳۳۳۳۳ وانظر: ۴۹۷۰].

[۴۹۷۰] حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ عَنْ الزُّهْرِيِّ قَالَ أَخْبَرَنِي أَبُو سَلَمَةَ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ وَسَعِيدُ بْنُ الْمُسَيَّبِ أَنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ قَالَ اتَى رَجُلٌ مِنْ أَسْلَمَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ فِي الْمَسْجِدِ فَنَادَاهُ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّ الْآخِرَ قَدْ زَنَى يَعْنِي نَفْسَهُ فَأَعْرَضَ عَنْهُ فَتَنَحَّى لِشِقِيهِ الَّذِي أَعْرَضَ قَبْلَهُ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّ الْآخِرَ قَدْ زَنَى فَأَعْرَضَ عَنْهُ فَتَنَحَّى لِشِقِيهِ الَّذِي أَعْرَضَ قَبْلَهُ فَقَالَ لَهُ ذَلِكَ فَأَعْرَضَ عَنْهُ فَتَنَحَّى لَهُ الرَّابِعَةَ فَلَمَّا شَهِدَ عَلَى نَفْسِهِ أَرْبَعَهُ دَعَاةً فَقَالَ هَلْ بِكَ جُنُونٌ قَالَ لَا فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَذْهَبَ أَوْ بَقِيَ فَجَمَزَ وَكَانَ قَدْ أَحْصَى وَعَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ أَخْبَرَنِي مَنْ سَمِعَ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ الْأَنْصَارِيَّ قَالَ كُنْتُ فِيهِمْ رَجْمَهُ فَرَجَمْنَاهُ بِالْمَصْلَى فَلَمَّا أَدْلَعْتُهُ الْحِجَارَةَ جَمَزَ حَتَّى أَذْرَكَ كَنَاهُ بِالْحِجَرَةِ فَرَجَمْنَاهُ حَتَّى مَاتَ [۴۹۷۱: ر: ۱۳۳۳۳۳۳۳۳۳ وانظر: ۴۹۷۱].

دباب درومبی حدیث نه د طلاق موسوس عدم وقوع باندې حضرت امام بخاری رحمته الله علیه استدلال کړې دې خکه چه په دې کښې دی چه «ان الله تجاوز عن امتی ما حدثت به انفسها» وسوسه باندې مواخذه نشته دې لهذا که د طلاق وسوسه کوم یو سرې ته رازی نو طلاق نه واقع کیږی. (۳)

دې نه وروستو حدیث کښې هم دا واقعه بیان شوې ده چه کومه پورته د عقبه بن عامر رضی الله عنه په

(۱) فتح الباری: ۴۹۲/۹.

(۲) تغلیق التعلیق: ۴/۴۵۷.

(۳) عمدة القاری: ۲۵۵/۲۰.

تعلیق کنبی تیره شوه چه یوسری د حضرت نبی کریم ﷺ په خدمت کنبی حاضر شو اود زنا اقرار نې اوکړو، نو حضرت نبی کریم ﷺ ورته اوفرمانیل چه «ابک مجنون» آیا ته مجنون نې څه ؟ نو هغه اووئیل چه نه، که دهغه مجنون کیدل ثابت شوې وې نویه هغه به حد نه جاری کیدو (۱) معلوم شو چه د مجنون اعتراف معتبر نه دې لهذا دده طلاق هم واقع نه دې .

==بَابُ الْخُلْعِ وَكَيْفُ الطَّلَاقِ فِيهِ==

وَقَوْلُ اللَّهِ تَعَالَى: وَلَا يَحِلُّ لَكُمَا أَنْ تَأْخُذَا بَمِثْلِهِمَا وَأَمَّا أَتَيْنَاهُمْ هُنَّ شَيْئًا آلاَنَ يَخَافَا أَلَا يَقِيمَا حَدَّوَدِ اللَّهِ أَلَى قَوْلِهِ الطَّلَا يُؤْتُونَ [البقرة: ۲۲۹].

وَأَجَازُ عُمَرُ الْخُلْعُ دُونَ السُّلْطَانِ وَأَجَازُ عُثْمَانُ الْخُلْعُ دُونَ عِقَاصِ رَأْسِهَا وَقَالَ طَاوُسُ أَلَاَنَ يَخَافَا أَلَا يَقِيمَا حَدَّوَدِ اللَّهِ فِيهَا افْتَرَضَ لِكُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا عَلَى صَاحِبِهِ فِي الْعَشْرَةِ وَالصُّخْبَةِ وَلَمْ يُقْلَ قَوْلُ السُّفْهَاءِ لَا يَحِلُّ حَتَّى تَقُولَ لَا اغْتِيلُ لَكَ مِنْ جَنَابَةٍ

دا د خلع باب دې، «خُلْعٌ» د «خُلْعٌ» نه ماخوځ دې چه ددې معنی نزع او کوزول دی، ښځه خاوند چونکه دیویل لباس وی لکه څنگه چه په قران پاک کنبی دی چه «هن لباسکم واتم لباس لهن» او د خلع په ذریعه دا لباس لره کوزولې شی، ددې وجهې دې ته خلع وائی، (۲)

علامه عینی رحمه الله دخپل شیخ په حوالې سره دخلع اصطلاحی تعریف کړې دې «هو فراق الرجل امراته علی عوض یحصل له» بعضو دا تعریف کړې دې چه «هو مفارقة الرجل امراته علی مال» بعضو فرمانیلی دی چه «هو ازالة الزوجية يعطيه من المال» (۳)

مطلب دادې چه خاوند لره دکوم خیز په عوض کنبی پرېږدی او دخپل زوجیت نه هغه خارج کړی. دې اصطلاح ته په شرع کنبی خلع وئیلې شی. د ټولونه مخکنی خلع چا کړې وه ؟ ابو بکر بن درید لیکلی دی چه په دنیا کنبی د ټولونه مخکنی خلع عامر بن طرب دخپلې لور کړې وه، ده دخپلې لور نکاح خپل وراره سره اوکړه لیکن د نکاح نه پس په دواړو کنبی جوړښت رانغلو، جینی د هلك نه نفرت کولو، چه د دې شکایت خاوند د جینی پلار ته اوکړو، پلار نې اووئیل چه زه به په تاباندې دوه خبرې جمع کوم، ستامال دې هم لارشی اوستا ښځه دې هم لاره شی، نوتا چه دې لره څه ورکړل دهغې په بدله کنبی به زه تالره ددې نه خلع اوکړم. (۴) په اسلام کنبی د ټولونه مخکنی حضرت ثابت بن قیس بن شماس رضی الله عنه د هغه د ښځې جمیله خلع راغلې ده، راتلونکی روایت باب کنبی ددې تفصیل رازی.

(۱) فتح الباری: ۴/۴۹۳.

(۲) ارشاد الساری: ۱۲/۴۰.

(۳) عمدة القاری: ۲۰/۲۶۰.

(۴) فتح الباری: ۹/۴۹۴.

قوله: كيف الطلاق فيه: خلع کنبې دننه طلاق څنگه واقع کیږي، په دې کنبې اختلاف دې د ائمه کرامو.

① حضرت امام ابوحنيفه رحمته الله حضرت امام مالک رحمته الله او د جموړو علماء کرامو په نیز خلع سره يو طلاق واقع کیږي او دوباره دنوې نکاح په صورت کنبې هغه به دده دپاره حلاله شي، د حضرت امام شافعي رحمته الله اصح قول اود حضرت امام احمد بن حنبل رحمته الله يو روايت هم ددې مطابق دي، (۱)

② دظاهريه په نیز خلع د طلاق رجعي په حکم کنبې ده، دنوې نکاح نه بغير خاوند ښځې سره رجوع کولې شي، (۲)

③ د حضرت امام احمد بن حنبل رحمته الله اود امام اسحاق او ابو ثور په نیز خلع فسخ نکاح ده. (۳)
 ④ حضرت امام شافعي رحمته الله نه يو روايت دا هم نقل شوې دي چې خاوند په خلع سره د طلاق اراده اونکړه نو فرقت اوجدائی به نه واقع کیږي. په کتاب الام کنبې حضرت امام شافعي رحمته الله ددې تصريح کړې ده، علامه تقی الدين سبکی رحمته الله دې لره قوي گنډلي دي او محمدين نصرمروزي فرمائي چې همدا د حضرت امام شافعي رحمته الله آخري قول دي، (۴)

حضرت امام بخاري رحمته الله په ترجمه الباب کنبې «وكيف الطلاق فيه» وائي او غالباً همدې اختلاف طرفته اشاره ده. (۵)

قوله: وَقَوْلُ اللَّهِ تَعَالَى: وَلَا يَحِلُّ لَكُمْ أَنْ تَأْخُذُوا مِمَّا آتَيْتُمُوهُنَّ شَيْئًا: ددې

عطف «الخلع» باندې دې او «باب» دپاره مضاف اليه دي، دا دسورة بقره د آيت هغه حصه ده چې په کومې کنبې د خلع بيان دي، ارشاد دي چې «اوستاسو دپاره حلال نه دي چې (دښځې دپريښودو په وخت کنبې هغوی نه) څه هم واخلي، (که هغه اخستې شوې وي) هم دهغه نه دي ولې نه وي. چې کوم تاسو (په مهر کنبې) دوی ته ورکړې وو مگر (يو صورت البته حلال دي هغه) دا (چې خوک) ښځه خاوند داسې وي چې دواړو ته خطره وي چې هغوی به (د زوجيت متعلق) دالله ج مقرر شوي ضابطو لره قائم نه کړي شي.

نوداسې صورت کنبې مخکينې فرمائي چې «فلا جناح عليهما فيها افتدت به» يعنې په دواړو باندې هيڅ گناه به نه وي، دهغه مال په اخستو کنبې چې کوم ښځه ورکړي او خپل خان خلاص کړي.

ددې آيت کریمه په بناء باندې دخلع مشروعيت او جواز باندې اتفاق دي البته مشهور تابعي بکر بن عبدالله دي لره جائز گنږي نه چې د ښځې دجدائي په عوض کنبې خاوند څه مال

(۱) فتح الباری: ۴۹۵/۹، مختصر اختلاف العلماء للطحاوی: ۴۶۵/۲.

(۲) اوگوري المحلی لابن حزم الظاهري، احکام الخلع، ر قم المسئلة: ۱۰، ۱۹۷۸/۲۴۹.

(۳) المغني لابن قدامة كتاب الخلع، ر قم المسالة: ۷، ۵۷۵۵/۲۴۹.

(۴) فتح الباری: ۴۹۵/۹.

(۵) فيض الباری: ۴/ ۳۱۸.

حاصل کړی. هغه دقران پاک دسوره نساء آیت مبارکه «فَلَا تَأْخُذْ بِهِ مِنْ شَيْءٍ» نه استدلال کوی، او فرمائی چه سوره بقره آیت منسوخ شوې دې، لیکن ددوی دا قول شاذ دي، دسوره نساء یو بل آیت مبارک کښې دی چه «فَانْ لِّكُمْ مِنْ شَيْءٍ مِّنْهُ لَفَسٌ فَكُوْهُ هِنَا مَرِيْثًا» چه ددې نه معلوم شو که ښځه په رضامندني سره څه ورکول غواړي نو ددې اخستل جائز دی او په خلع کښې ښځه په رضامندني سره ورکوی، (۱)

قوله: وَأَجَازَ عُمَرُ الْخَلْعَ دُونَ السُّلْطَانِ: حضرت عمر فاروق رضی الله عنه خلع دسلطان نه بغیر جائز او گنرله، دجمهورو هم دا مسلک دي چه په خلع کښې د بادشاه او قاضی شرط نشته دي، ددوی نه بغیر خلع صحیح کیدی شي.

حضرت حسن بصری رضی الله عنه و ابن سیرین رضی الله عنه او ابو عبیده رضی الله عنه فرمائی چه دبادشاه او سلطان نه بغیر خلع جائز نه ده. (۲) دا تعلیق ابن ابی شیبه رضی الله عنه موصولاً نقل کړې دي، (۳)

قوله: وَأَجَازَ عُثْمَانُ الْخَلْعَ دُونَ عِقَاصٍ رَأْسَهَا: «عقاص» «عقیقه» جمع ده، د وینښتو کمښی یا هغه تار ته و نیلې شي چه په هغې سره د وینښتو کمښی تر لې شي، (۴) حضرت عثمان رضی الله عنه د وینښتو د کمښی نه علاوه په خلع کښې نور ټول سامان اخستل جائز گنړی. په دې کښې اختلاف دي چه خاوند ورت څومره مال ورکړې دي دهغې نه زیات دښځې نه په خلع کښې اخستې شي یا نه؟

د حضرت امام مالک رضی الله عنه او حضرت امام شافعی رضی الله عنه په نیز خاوند دخپل ورکړې شوی مال نه زیات طلب کولې شي. (۵)

حضرت امام احمد بن حنبل رضی الله عنه او امام اسحاق رضی الله عنه فرمائی چه دزیات اخستلو اجازت نشته دي، (۶)

د حنفیانو دوه قوله دي، یو د جواز او بل د کراهت په دواړو کښې تطبیق څه داسې کیدی شي که نشوز او نا فرمانه ښځې د طرفنه وی نو زیات مال اخستلې شي او که اضرار او ایذاء د سړی د طرفنه وی او ددې په بناء باندې دخلع نوبت راغلو نو په دې صورت کښې زیات مال مکروه دی، (۷)

حافظ ابن حجر رضی الله عنه فرمائی چه حضرت عثمان رضی الله عنه دي تعلیق لره مونږ په امالی ابن قاسم کښې موصولاً نقل کړې دي، (۸)

(۱) (۹۵/۹).

(۲) فتح الباری: ۹۷/۹، او گوری مختصر اختلاف العلماء للطحاوی: ۲/۴۶۵، ۴۶۶.

(۳) عمدة القاری: ۲۰/۲۶۱.

(۴) عمدة القاری: ۲۰/۲۶۱.

(۵) عمدة القاری: ۲۰/۲۶۲، اوجز المسالك: ۱۰۰/۴، ما جاء فی الخلع.

(۶) عمدة القاری: ۲۰/۲۶۲.

(۷) او گوری فتح التقدير: ۴/۱۹۴، باب الخلع و اوجز المسالك: ۱۰۰/۱۰۵.

(۸) فتح الباری: ۹/۴۹۶.

قوله: وَقَالَ طَاوُسٌ إِلَّا أَنْ يُخَافَا أَلَا يُقِيمَا حَدُودَ اللَّهِ فِيمَا افْتَرَضَ لِكُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا عَلَى صَاحِبِهِ فِي الْعَشْرَةِ: حضرت طاوس رضی اللہ عنہ فرمائی ہے کہ قرآن پاک آیت

کنبی «حدود الله» نہ ہفہ حدود مراد دی ہے کوم دنبخہی خاوند ترمینخہوی، پہ معاشرت او مصاحبت کنبی اللہ تعالیٰ کنبی ہر یو دپارہ پہ بل باندی مقرر کرے دی.

قوله: وَلَمْ يَقُلْ قَوْلَ السُّفَّاءِ لَا يَحِلُّ حَتَّى تَقُولَ لَا أُغْتَسِلُ لَكَ مِنْ جَنَابَةٍ: دا عبد اللہ بن طاوس مقلوہ دہ، ہفہ فرمائی ہے طاوس داحمقو دا قول نہ دی اختیار کرے ہے خلع تر ہفہ وختہ پورہ حلال نہ دہ ترکومے پورے ہے دا اونہ وائی ہے خہ بہ تاسرہ و طی نہ کوم، پہ دے خانے کنبی پہ بخاری کنبی اختصار دی، عبدالرزاق دا تعلیق موصولاً نقل کرے دی، (۱) ددی نہ واضح کیے ہے کہ ابن طاوس مقلوہ دہ.

پہ دے کنبی پہ حضرت حسن بصری رضی اللہ عنہ او امام شعبی رضی اللہ عنہ باندی تعریض کرے دی، ددوی دوارو مذهب دادے ہے ترکومے پورے بنخہ دنافرمانی او جماع نہ انکار اونکرے تر ہفہ وختہ پورے خلع کول درست نہ دی، «لا یحل حق یقول....» یعنی خلع حلال نہ دہ تر دے پورے ہے بنخہ او وائی ہے «لا یتسلل لک من چنابہ» دا جماع نہ کنایہ دہ یعنی بنخہ او وائی ہے خہ ستا د صحبت کولو دپارہ تیارہ نہ یم، نویبا خلع حلالیے (۲) ابن طاوس دا رد کرے دی او فرمائی ہے داد طاوس مذهب نہ دے، دجماع دانکار کولو نہ باجود کہ د دوارو پہ مینخ کنبی معاشرت او استوگنہی حوالے سرہ دیو بل حقوق ادا کول او مزاجونو کنبی مناسبت بالکل پاتے نشوہ نو داسے صورت کنبی ہم خلع کولے شی

[۴۹۷۱] حَدَّثَنَا أَزْهَرُ بْنُ جَمِيلٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَهَّابِ الثَّقَفِيُّ حَدَّثَنَا خَالِدٌ عَنْ عِكْرَمَةَ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ أَنَّ أُمِّرَأَةَ ثَابِتِ بْنِ قَيْسٍ ابْنَةَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَتْ يَا رَسُولَ اللَّهِ ثَابِتُ بْنُ قَيْسٍ مَا اغْتَبَّ عَلَيْهِ فِي خُلُقٍ وَلَا دِينٍ وَلَكِنِّي أَكْرَهُ الْكُفْرَ فِي الْأِسْلَامِ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَتُرَدِّينَ عَلَيْهِ حَدِيثَهُ قَالَتْ نَعَمْ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَقْبِلِ الْحَدِيثَ وَطَلِّقِيهَا تَطْلِيقًا قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ لَا يَتَابَعُ فِيهِ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ

حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ فرمائی ہے دثابت بن قیس بی بی دحضرت نبی صلی اللہ علیہ وسلم پہ خدمت کنبی حاضرہ شوہ او عرض نہی او کرو ہے یارسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم کہ خہ د ثابت بن قیس د خہ خراب عادت یا دینداری او دیانتداری دکنی پہ وجہ خفہ نہ یم لیکن خہ پہ حالت داسلام کنبی ناشکرئی نہ کول غوارم، حضرت نبی صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل ہے آیا تہ ہفہ باغ واپس کولو دپارہ تیارہ نہی؟ ہفے اوئیل ہے او، حضرت نبی صلی اللہ علیہ وسلم ثابت بن قیس تہ او فرمائیل ہے ددی نہ باغ واخلہ او دے تہ طلاق ورکے.

قوله: امرأة ثابت بن قيس: حضرت ثابت بن قيس بن شماس رضي الله عنه خطيب الانتصار او مشهور صحابی دې، الله تعالى هغه ته اوچت او ستر مقام ورکړې وو، ددوی بی بی دوی سره خلع کړې وه ځکه چې حضرت ثابت شکل و صورت لحاظ سره بالکل حسین نه وو. ددې ښځې نوم دباب آخری روایت کښې «جميلة» راغلې دې، دا جميلة بنت عبدالله بن ابی بن سلول یعنی د راس المنافقین لور ده. د دار قطنی په روایت کښې ددې نوم زینب راغلې دې، کیدیشی چې دیو ښځې دوه نومونه وی یا یونوم او بل لقب وی، (۱)

په دې ځانې کښې د حضرت امام بخاری رحمته الله علیه په بل روایت کښې دی چې «ان اخت عبدالله بن ابی» په دې کښې د عبدالله نه راس المنافقین مراد نه دې بلکه دده ځونې عبدالله مراد دې چې کوم مخلص صحابی وو، په دې ځانې کښې ئې نسبت نیکه طرفته اوشو، اصل عبارت دادې چې «ان اخت عبدالله بن عبدالله» حاصل دادې چې جميلة، د راس المنافقین عبدالله بن ابی خور نه ده بلکه دده لور او د عبدالله بن عبدالله بن ابی خور ده، او د بخاری په روایت کښې د عبدالله بن ابی نه راس المنافقین مراد نه دې بلکه دده ځونې مراد دې چې کوم مخلص صحابی وو، لیکن په دې ځانې کښې ددوی نسبت ددوی نیکه طرفته اوشو، (۲) ابن الاثیر رحمته الله علیه او امام نووی رحمته الله علیه فرمائی چې دا د راس المنافقین خور وه، لور نه وه، لکه څنگه چې د بخاری په روایت کښې دې (۳) لیکن د حافظ ابن حجر رحمته الله علیه رجحان دې طرفته دې چې کوم پورته ذکر کړو.

بعضو دې لره په تعدد واقعاتو باندې محمول کړې دې او وائی چې د راس المنافقین خور او لور دواړه د ثابت بن قيس په عقد کښې وې، خو په دې باندې څه کلک دلیل نشته دې، اصل عدم تعدد دې. (۴)

بعضو روایتونو کښې ددې ښځې نوم حبيبه بنت بنت سهل راغلې دې، حافظ ابن حجر رحمته الله علیه فرمایلی دی چې ظاهر دادې چې جميلة بنت عبدالله او حبيبه بنت سهل د دواړو بیل بیل واقعات دی. او دواړو سره خلع واقعه راپېښه شوې وه، باقی د جميلة په نوم او نسب کښې چې کوم اختلاف دې هغه په تعدد واقعات باندې محمول کول خلاف سیاق دی نو هغه لیکي چې:

«قلت والذي يظهر انها قصتان وقعتا لامراتين لشهرة الخبر وصحة الطرفين واختلاف الساقين بخلاف ما وقع من الاختلاف في تسمية جميلة ونسبها فان سياق قصتها متقارب فامكن رد الاختلاف فيه الى الوفاق» (۵)

(۱) فتح الباری: ۴۹۸/۹.

(۲) فتح الباری: ۴۹۸/۹.

(۳) فتح الباری: ۴۹۸/۹.

(۴) فتح الباری: ۴۹۸/۹.

(۵) فتح الباری: ۴۹۹/۹.

قوله: ولكن أكره الكفر في الإسلام: ددی جمعی نه خلور مطلبونه حاصلیدی شی.

① د کفر نه مراد ناشکری او کفران عشیر دې او مطلب دادې چه دا خو خما سره بیه اخلاق او حسن سلوک سره ژوند کوی او څه دوی طرفته مائل نه یم، اعراض او نفرت کوم، نو دا ناشکری د مسلمانیدو نه پس ماته خوښه نه ده، لهذا څه ده سره اوسیدل نه غواړم چه ددې ناشکرني ارتکاب اونشی.

② دویم مطلب داکیدشی که دې ما پرې نږدی نو د نفرت د شدت په وجه به نکاح فسخ کولو دپاره ماته په کفر او ارتداد کښې داخته کیدو خطر ده او د اسلام راوړو نه پس کفر اختیارول ماته خوښ نه دی ددې وجې دې ما پریردی.

③ علامه طیبی رحمته الله علیه فرمائی چه د کفر نه مراد نافرمانی او د نفرت اظهار دې چه داسلامی احکامو خلاف دې، د اسلام د تقاضو خلاف رویه باندې د کفر اطلاق او کړو او مطلب دادې چه د اسلام راوړو نه پس دده تعلیمات خلاف عمل کول ماته خوښ نه دی او چونکه خما ده سره مناسبت او محبت نشته دې ددې وجې د اسلامی حکم برخلاف نافرمانی او د نفرت کولو ارتکاب ماته اندیښنه ده، لهذا ما دده نه پیله کړه.

④ اودا هم احتمال دې چه په دې ځانې کښې مضاف محذوف اومنلې شی «ای اکره لوازم الکفر» یعنی اسلام کښې د کفر لوازم «نافرمانی، نفرت او جنګ» ماته خوښ نه دی، ددې وجې مادمه نه جدا کړنی، (۱).

قوله: اقبل الحديقة وطلقها تطليقة: حضرت امام احمد بن حنبل رحمته الله علیه ددې جملي نه استدلال کوی اوفرمانی چه خلع طلاق نه دې بلکه فسخ د نکاح ده، ددې وجې، که خلع طلاق وې نو حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله به «طلقها تطليقة» نه فرمائیل.

لیکن ددې جملي نه دخلع فسخ نکاح باندې استدلال کول درست نه دی ځکه چه ددې نه زیات د اثبات دی چه دا طلاق علی المال دې، او مطلب دادې چه ته باغ قبول کړه او طلاق ورکړه نو دا د طلاق علی المال صورت جوړ شو.

محل اختلاف دادې که چا خلع او کړه او د طلاق لفظ ئې استعمال نکړو نو طلاق به واقع شی که نه اومذکورده جملي نه ددې متعلق څه استدلال نشی کولی، (۲).

قوله: قال ابو عبد الله لا يتأبه فيه عن ابن عباس: حضرت امام بخاری رحمته الله علیه فرمائی چه په دې حدیث کښې ددوی د شیخ ازهر بن جمیل د حضرت ابن عباس رضی الله عنه باره کښې متابعت نه دې کړې شوې، یعنی نورو حضراتو په سند کښې د حضرت ابن عباس رضی الله عنه ذکر نه دې کړې، بلکه عکرمه نه ئې دا مرسل نقل کړې دې نو دیاب په دویم روایت کښې چه په هغې کښې د حضرت امام بخاری رحمته الله علیه شیخ اسحاق واسطی دې عکرمه نه مرسل منقول

(۱) مذکوره تفصیل دپاره او گوړی فتح الباری: ۵۰۰/۹، و عمدة القاری: ۲۴۳/۲۰.

(۲) فتح الباری: ۵۰۱/۹، اوجز المسالك، کتاب الطلاق، باب الخلع: ۱۰۰/۱۰.

دې، حاصل دادي چه په دې حديث كښې دخالد حذا چه كوم طريق دې هغه صرف ازهر بن جميل نه موصولا منقول دې باقي حضراتو ددوى طريق سره دا حديث مرسلأ نقل كوى البته دويم طريق د«ايوب عن عكرمة» دې هغه امام په دې ځانې كښې په څلورم نمبر باندې موصولا نقل كړې دې .

[۴۹۷۲] حَدَّثَنَا اسْحَاقُ الْوَاسِطِيُّ حَدَّثَنَا خَالِدٌ عَنْ خَالِدِ الْحَدَّاءِ عَنْ عِكْرِمَةَ أَنَّ ابْنَ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي بَرْهٍ وَقَالَ تَرْذِيْنُ حَدِيْقَتَهُ قَالَتْ نَعَمْ قَرَدَتْهَا وَأَمْرَةٌ يُطْلِقُهَا وَقَالَ ابْرَاهِيْمُ بْنُ طَهْمَانَ عَنْ خَالِدٍ عَنْ عِكْرِمَةَ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَطَلَّقَهَا وَعَنْ أَيُّوبَ بْنِ أَبِي تَمِيْمَةَ عَنْ عِكْرِمَةَ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ أَنَّهُ قَالَ جَاءَتْ امْرَأَةٌ ثَابِتَ بْنَ قَيْسٍ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَتْ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنِّي لَا أَغْتَبُ عَلَى ثَابِتٍ فِي دِينٍ وَلَا خُلُقٍ وَلَكِنِّي لَا أَطِيقُهُ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَتَرْذِيْنُ عَلَيْهِ حَدِيْقَتَهُ قَالَتْ نَعَمْ

[۴۹۷۳] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْمُبَارَكِ الْمَغْرَمِيُّ حَدَّثَنَا قُرَادُ أَبُو نُوحٍ حَدَّثَنَا جَبْرِ بْنُ حَازِمٍ عَنْ أَيُّوبَ عَنْ عِكْرِمَةَ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ جَاءَتْ امْرَأَةٌ ثَابِتَ بْنَ قَيْسٍ بِنْتِ ثَمَامٍ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَتْ يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا النِّعَمُ عَلَيَّ ثَابِتٍ فِي دِينٍ وَلَا خُلُقٍ إِلَّا إِلَيَّ اخَافُ الْكُفْرَ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَتَرْذِيْنُ عَلَيْهِ حَدِيْقَتَهُ فَقَالَتْ نَعَمْ قَرَدَتْ عَلَيْهِ وَامْرَأَةٌ ثَابِتًا رَقَبًا

حَدَّثَنَا سَلَمَةُ بْنُ حَدَّثَنَا أَحْمَدُ عَنْ أَيُّوبَ عَنْ عِكْرِمَةَ أَنَّ جَمِيْلَةً قَدْ كَرَّ الْحَدِيثَ

قوله: وقال ابراهيم بن طهمان عن خالد بن عكرمة عن النبي ﷺ: دابراهيم بن طهمان دوه شيوخ دي، يو خالد حذا او دويم ايوب بن ابى تميمه، خالد حذا نه خودا حديث مرسلأ نقل كوى، البته ايوب نه هغه دا موصولا نقل كوى، حضرت امام بخارى رحمه الله به دې ځانې كښې دواړه ذكر كړل.

قوله: حدثنا قراد: قراد د حضرت امام بخارى رحمه الله شيخ الشيخ دي، دا ددوى لقب دي. ددوى نوم عبدالرحمان بن غزوان دي او ابونوح نې كښت دي، دا ئه دې اوجليل القدر محدثينو كښې دي، البته ليث بن سعد نه هغوى يو روايت نقل كوى، په دې روايت باندې محدثينو كلام كړې دي. صحيح بخارى كښې ددوى صرف دايوروايت دي، د حضرت امام بخارى رحمه الله نه علاوه د امام ابو داود رحمه الله، امام ترمذى رحمه الله او امام نسائى رحمه الله هم ددوى نه روايتونه كړي دي. ددوى وفات په كال ۲۰۷ هجرنى كښې اوشو، (۱)

۱۲= بَابُ الشَّقَاقِ وَهَلْ يُشِيرُ بِالْخُلْعِ عِنْدَ الضَّرُورَةِ

وَقَوْلُهُ تَعَالَى: ﴿وَأَنْ خِفْتُمْ شِقَاقَ بَيْنِهِمَا فَأَبْعُثُوا حَكَمًا مِنْ أَهْلِهِ وَحَكَمًا مِنْ أَهْلِهَا إِلَى قَوْلِهِ خَيْرًا﴾ (النساء: ۳۵).

[۳۶۳] حَدَّثَنَا أَبُو الْوَلِيدِ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ عَنْ الْمُسَوِّبِ عَنْ مَرْثَمَةَ الزُّهْرِي قَالَ سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ إِنَّ بَيْنَ الْمَغِيرَةِ اسْتِثْنَاءً لَوْ أَنَّ ابْنَ يَنْكَحَ عَلَى ابْنَتِهِمْ فَلَا أَذْنَ [ر: ۳۶۳].

داباب شقاق یعنی اختلاف بین الزوجین په بیان کښې دې ، مخکښې فرمائی چې «هل يشير بالخلع عند الضرورة» او آیا د ضرورت په وخت کښې حاکم او ولی دخلع مشوره ورکولې شی ، بعضې نسخو کښې «...عند الضرر» دې یعنی په خپل مینځ کښې معاشرت کښې د زوجینو په مینځ کښې ضرر لاحق کیرې نو داسې صورت کښې دخلع مشوره ورکولې شی .

د «یشیر» فاعل حاکم یا ولی محذوف دې ، مخکښې په ترجمه الباب کښې دسورت نساء آیت نقل کوی الله ﷻ حکامو ته خطاب کوی او فرمائی که " ستاسودزوجینو په مینځ کښې (داسې) اختلافات اندیښنه وی (چه تاسو به هغه په خپل مینځ کښې صحیح نه کړئ شی) نو یو حکم (منصف) سړی د خاندان نه او یو حکم د ښځې د خاندان اولیرېئ که هغوی دواړه اصلاح غواړی نو الله ﷻ د زوجینو په مینځ کښې اتفاق او فرمائی .

دزوجینوپه رشته دارو کښې حکم اومنصف جوړولو فائده دا ده چه اقاربو ته به ددوی حالات هم معلوم وی ، او ددوی نه به دخیرخواهنی امید هم وی ، که داقاربو نه څوک نه ملاویرې نو بیا دې په څه بل مناسب او ددې کار دپاره لائق سړې اوتاکې ، که هغه دواړو حکم او منصف اصلاح بین الزوجین کښې اصلاح او غواړی نو الله ﷻ به ددوی دحسن نیت اوحسن سعی په وجه دزوجینوپه مینځ کښې موافقت راوولی .

دا دواړه منصفان که په څه خبره باندې متفق شونو هغه خبره به نافذ العمل وی ، لیکن که دواړو دښځې خاوند په جدائی باندې اتفاق اوکړونو د حضرت امام مالک رحمته الله په نیزجدائی به واقع شی ، ائمه ثلاثه فرمائی چه جدائی به واقع نشی ، ځکه چه دطلاق اختیار خاوند لره دې ، دده د رضامندنی او اجازت نه بغیرجدائی به نه وی ، (۱)

دترجمة الباب سره دحدیث مناسبت: د باب لاندې حضرت امام بخاری رحمته الله چه کوم حدیث نقل کړې دې ، هغه په کتاب النکاح کښې چه حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله خطبه اوفرمانیله او وی فرمائیل چه بنی مغیره دخپلې لور د حضرت علی رضی الله عنه سره د نکاح کولو ځما نه اجازت اخستی وو ، لیکن ما هغوی ته ورنکړو .

علامه کرمانی رحمته الله فرمائی چه داحدیث په دې باب کښې د ذکر کولووجه داده چه حضرت فاطمه رضی الله عنها د حضرت علی رضی الله عنه په دې نکاح باندې راضی نه وه ، که حضرت علی رضی الله عنه نکاح

کبری و ی نو د دواړو په مینځ کښې به دشقاق او اختلاف اندیښنه وه، حضرت نبی کریم ﷺ حضرت علی رضی الله عنه د نکاح کولو نه منع کړو اود دواړو په مینځ کښې ئې متوقع اختلاف ختم کړو، نو علامه کرمانی رحمه الله لیکي چه :

«توخذ مطابقة الترجمة من كون فاطمة ما كانت ترفض بذلك فكان الشقاق بينهما وبين علي متوقفا فاراد الله دفع وقوعه بمنع علي من ذلك بطريق الايام والاشارة» (۱)
حافظ ابن حجر رحمه الله د حدیث او ترجمه الباب مناسبت تعریف اوکړو او وې فرمائیل چه
«وهی مناسبة جيدة» (۲)

۳ = باب لَا يَكُونُ بَيْنَ الْأَمَةِ طَلَاَقًا

[۴۹۷۵] حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ حَدَّثَنِي مَالِكٌ عَنْ رَبِيعَةَ بْنِ أَبِي عُبَيْدٍ الرَّمْثِيِّ عَنْ الْقَاسِمِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا زَوْجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَتْ كَانَ فِي بَيْتِي ثَلَاثُ سَنٍ أَحَدَى السَّنِ اثْنَا عَشَرَ فَخَبَّرْتُ فِي زَوْجِهَا وَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْوَلَاءُ لِي أَنْ أَعْتَقَ وَدَخَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْبَيْتَ تَقَرُّ بِلَحْمٍ فَقَرَّبَ إِلَيْهِ خُبْزًا وَادَّ مِّنْ أَدْرِ الْبَيْتِ فَقَالَ الْمَرَارُ الْبُرْمَةُ فِيهَا لَحْمٌ قَالُوا بَلَى وَلَكِنْ ذَلِكَ لَمْ تُصَدِّقْ بِهِ عَلَى بَيْتِي وَأَنْتِ لَا تَأْكُلِ الصَّدَقَةَ قَالَ عَلَيْهَا صَدَقَةٌ وَلَنَا هَدِيَّةٌ [ر: ۳۸۹].

واده شوې وینځه که مالک خرڅه کړی نو دده دا بیع به طلاق شمیرلې کېږي که نه، په دې کښې اختلاف دې، دجمهور علماء مسلك دادې چه خرڅولوسره به طلاق واقع نه وی، حضرت عبدالله بن مسعود رضی الله عنه او حضرت ابی بن کعب رضی الله عنه روایت دې چه بیع سره به طلاق واقع وی، حضرت امام بخاری رحمه الله د جمهورو تائید کړې دې، روایت باب دجمهورو دلیل دې، په دې کښې د حضرت بریره رضی الله عنه واقعه ده. کوم چه حضرت عائشه رضی الله عنها اخستې وه او ازاد کړې وو، او هغې ته ئې د حضرت مغيث په زوجیت کښې د اوسیدواو نه اوسیدو اختیار ورکړې وو. دا دخیار حاصلول ددې خبرې دلیل دې چه بیع سره طلاق نه واقع کېږي، که نفس بیع سره طلاق واقع کیدنی نویا په زوجیت کښې د اوسیدواو نه اوسیدو اختیار چرته حاصلېږي (۳)
«برمه» کتوي ته وائی.

(۱) شرح الکرمانی: ۲۰۰/۱۹.

(۲) فتح الباری: ۵۰۵/۹.

(۳) مذکوره تفصیل دپاره اوگورنۍ عمده القاری: ۲۶۶/۲۰، وفتح الباری: ۵۰۵/۹ دلته دپاکستان په عدالت کښې عائلی قوانینو کښې دخلع متعلق دقران وسنت خلاف یو فیصله باندي تنبیه مناسب معلومیږي. په کال ۱۹۶۷ء کښې دپاکستان سپریم کورټ په رومی خل دا فیصله ورکړه که ښځه په عدالت کښې دخلع درخواست ورکړی او عدالت دا محسوس کړی چه د فریقینو په مینځ کښې خوشگوار تعلقات قانمیدل مشکل دی نو هغه د خاوند درضامندی نه بغیر هم خلع کولې شی او نکاح فسخ کولې شی.

دسپریم کورټ دا فیصله داسلامی شریعت بالکل خلاف وه ځکه چه دقران وسنت واضح حکم دادې دخلع د ښځې اوځاوند یو دوه اړخیزه معاهده ده چه دا د فریقینو..... ابقیه حاشیه په بل مخ.....

...د تېر مخ باقی حاشیه] په رضامندنی سره انجام ته رسی، او زوجینو نه هېڅ یو فریق په دې باندې نه مجبوره کوی بل فریق، نو د څوارلسوسو کالو راسې د فقهاء امت په دې باندې اجماع ده چه دخلع دپاره د دواړو فریقو رضامندی ضروری ده، او هېڅ یو فریق یو طرفیزه خلع نشی کولی، د ۱۹۶۷ء نه مخکېنې د پاکستان په ټولو عدالتونو هم ددې فیصلې مطابق فیصلې کیدې.

د سپریم کورټ د ۱۹۶۷ء د فیصلې شاته چه کومه ذهنیت کارفرما دې، هغه په حقیقت کېنې دادي چه د مغربي ملکونو په تقلید کېنې دلته هم ښځې ته د طلاق اختیار ورکړې شی، البته عدالت د مسلمانانو سره د شرم حضوری په خاطر ددې طلاق نوم نې صرف خلع ایښودې دې، ګڼی عملی طور ددې مطلب هم دادي چمنځه کله غواړی نو خپل خاوند ته به طلاق ورکړی او جدا به شی.

چه کوم سړی په مسلماننه کورنۍ کېنې سترګې غړولې وی او ددې حقیقت نه واقف وی چه الله ﷻ د طلاق اختیار حق صرف سړی ته ورکړې دې ښځې ته نه، البته که ښځه د خه خاص مجبورۍ له کبله خاوند سره اوسیدل نه غواړی نو (لکه سړي پاگل وی، یا مفقود الخبر وی، یا داندان نفقي ورکولو نه منکر وی، یا نامرد وی) نو ددې دپاره عدالت په ذریعه د نکاح فسخ کولو یو خاص طریقہ اسلام مقرر کړې ده، لیکن ترکومې چه دخلع تعلق دې نودا شرعی اعتبار سره په هغه صورت کېنې کولی شی چه کله ښځه خاوند دواړه راضي وی، یو طرفیزه ښځې ته د احق حاصل نه دې چه کله هغه او غواړی عدالت نه دې پروانه واخلی او د خاوند نه دې جدا شی، د طلاق ورکول او د نکاح ختمولو اختیار قران پاک صرف سړی ته ورکړې دې، قران پاک د خاوند په باره کېنې په سورة بقره کېنې په آیت ۲۳ کېنې فرمایلی دی چه: **يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا طَلَقْتُمْ نِسَاءَكُمْ فَارْجِعْنَ إِلَيْكُمْ بِحَقِّ طَلَقِهِنَّ لَا يَحِلُّ لَكُمْ أَنْ تَكُونُوا مِثْلَ آبَاءِ نِسَائِكُمْ الَّتِي طَلَقْتُمْ وَأَنْتُمْ لَا حُدُودَ لَكُمْ** (د طلاق اختیار سړی ته دې او د عدت په شمیر کېنې د ښځو قول معتبر دې)

هم داندان چه په کوم آیت کېنې قران پاک د خلع ذکر کړې دې په هغه ځانې کېنې ددې خبرې صراحت موجود دې چه خلع د زوجین په خپلو کېنې رضامندنی سره منعقد کولی شی. هېڅ یو فریق په دې باندې مجبورولې نشی، د خلع په آیت مبارک کېنې ارشاد دې چه:

وَلَا تَجِدُوا مِثْلَ هَذِهِ الْأَنْفُسَ الَّتِي لَا يَخَافُونَ إِلَّا وَجْهَ اللَّهِ (اوتاسو چه ښځو ته کوم مهر ورکړې دې په هغې کېنې هېڅ حصه مه اخلی مگر دا چه ښځې خاوند دواړه ته دا خطر ه وی چه هغوی به د الله ﷻ حدودو قائم اونه ساتلې شی).

دلته دا واضح کړې شوی دی چه خلع صرف په هغه صورت کېنې کیدیشی چه کله ښځه خاوند په دې باندې متفق وی چه هغوی به نکاح باقی اوساتی او د الله ﷻ حدود به قائم اونه ساتلې شی، نو ددې نه فوراً پس ارشاد دې چه:

فَإِنْ خِفْتُمْ إِنْ أَلْقَيْتُمْ أَبْوَادَ اللَّهِ فَلَاحِقَ عَلَيْهِمَا الْفِتْنَةُ (نو که تاسو نه اندېښنه وی چه زوجین به د الله ﷻ حدود قائم نه کړي شی نو په دواړو باندې په دې مال کېنې څه حرج نشته دې چه کوم ښځه فدې په طور ورکړی او رهانې حاصله کړی)

دلته دا پوهیدل پکار دی چه په خلع کېنې د طرفینو رضامندی د ضروری نه کیدل ددې آیت مبارک نه ثابتولو کوشش کیری او وینلې کیری چه په دې آیت کېنې حکامو ته خطاب کړې شوې دي. لهدا د خلع دانعقاد انحصار دحاکم په فیصله باندې دې نه د طرفینو په رضامندنی باندې، حالاتکه په آیت کېنې موجود دی **(فَلَاحِقَ عَلَيْهِمَا)** (په دې دواړو باندې څه حرج نشته) الفاظ او داندان د آیت په شروع کېنې الفاظ **(إِنْ أَلْقَيْتُمْ أَبْوَادَ اللَّهِ)** صراحتاً وائی چه د خلع د منعقد کیدو دپاره دواړو فریقو رضامندی ضروری ده، مگر دا چه ښځې خاوند دواړو ته دا اندېښنه وی چه هغوی به د الله ﷻ حدود لره قائم نه کړي شی.

..... [بقیه حاشیه په بل مخ.....]

باب خیار الأمة تحت العبد

[۴۹۷۶] حَدَّثَنَا أَبُو الْوَلِيدِ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ وَهَبٌ عَنْ قَتَادَةَ عَنْ عِكْرِمَةَ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ

قَالَ رَأَيْتُهُ عَبْدًا يَعْنِي زَوْجَ بَرِيرَةَ

[۴۹۷۷] حَدَّثَنَا عَبْدُ الْأَعْلَى بْنُ حَمَادٍ حَدَّثَنَا وَهْبٌ حَدَّثَنَا أَيُّوبُ عَنْ عِكْرِمَةَ عَنْ ابْنِ

عَبَّاسٍ قَالَ ذَاكَ مُعِيْثٌ عَبْدٌ بَنِي فُلَانٍ يَعْنِي زَوْجَ بَرِيرَةَ كَأَنِّي انْظُرُ إِلَيْهِ يَتَّبِعُنِي فِي

سَبْكِ الْمَدِينَةِ يَتَّبِعُنِي عَلَيْهَا

[۴۹۷۸] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَهَّابُ عَنْ أَيُّوبَ عَنْ عِكْرِمَةَ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ

رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ كَانَ زَوْجُ بَرِيرَةَ عَبْدًا السُّودِيَّ قَالَ لَهُ مُعِيْثٌ عَبْدُ الْبَنِي فُلَانٍ كَأَنِّي

...دیرمخ باقی حاشیه] په دې سلسله کښې د صحیح بخاری د ترجمه الباب ددې روایت استدلال

کولې شي، حالانکه د يومعمولی پوهنې والا سرې ددې روایت په دې پوهیدلې شي چه حضرت نبی

کریم ﷺ په دې موقع باندې پخپله نکاح فسخ نه کړه بلکه حضرت ثابت بن قیس ته ېې د طلاق

ورکولو مشوره ورکړه، نو هغوی هم دا مشوره قبوله کړه. د سناني په روایت کښې دی چه حضرت

ثابت بن قیس رضی الله عنه ته ېې اوفرمانیل چه: غدا الذي لها عليك وعل سيلها قال نعم: (چه کوم په تاباندې

دهغې واجب وو هغه واخله او هغه پرېږده، حضرت ثابت بن قیس رضی الله عنه اوفرمانیل چه بڼه: (۳)

دا الفاظ پوره صراحت سره وائی چه دا معامله د حضرت ثابت بن قیس رضی الله عنه رضامندنی سره شوې

وه. که صرف د ښځې په درخواست باندې د خاوند درضامندنی نه بغیر خلع کید شوې نو حضرت

نبی کریم ﷺ به پخپله نکاح فسخ کړې وې، نو امام ابویکر جصاص رازی رحمه الله په دې واقعیه باندې

تصره کوی او لیکي چه:

که د خلع سلطان ته حاصل وي، که زوجینو غوښتلې یا ېې نه غوښتلې نو حضرت نبی کریم به ددې

دواړو نه به ېې سوال نه کولو او خاوند ته به ېې دا نه فرمائیل چه ته دې سره خلع او کړه بلکه پخپله

به ېې خلع کړې وې او هغه ښځه به ېې جدا کړې وي. او خاوند ته به ېې دهغه باغ واپس کړې وي. که

دواړو انکار کولې یا په هغوی کښې یو انکار کولې، لکه څنگه چه په لعان کښې د فسخ نکاح

اختیار حاکم ته وې نو هغه ملاعن (خاوند) ته دا نه وائی چه خپله ښځه پرېږده بلکه پخپله تفریق

راولې، (۳)

لهذا ددې روایت باب نه مدعا نه صرف دا چه تعلق نشته بلکه دا روایت صراحتاً ددې تردید کوی.

حقیقت دادې چه مغرب په نن وخت دښځو د آزادنی حوالې سره کومه منصوبه روانه کړې ده پر

ملکونه ددې د هوکې نعرې په وجه په دام کښې راگیر شوی دی او د قانون سازۍ په وخت کښې د

اسلام ښادې اوفطری تعلیمات لره هم نظر انداز کړې شوی دی، اوس اوس دمصر حکومت ښځو ته د

طلاق دا اختیار ورکولو قانون جوړ کړې دې چه دسرو په شان ښځو ته هم دا اختیار دې چه کله هغوی

غواړي نوسو ته دې طلاق ورکړي او جدائی دې حاصله کړي. د اسلام فطری تعلیمات او همیشگیر

صداقتونو برخلاف د اشان قوانینو کښې که انساني معاشرې دپاره د ښه والی اواصلاح اړخ موجود

وي نو ښ به دمغربی ژوند خاندانی معاشره نه تباه کیدلې، دمغرب فیملی نظام چه څنگه تباه ورباډ

دې، مغربی اقوامو دپاره دا ډولونه لویه المیه ده، او دهغه خاني دانشورانو اوس اسلامي تعلیماتو

طرفته ددې دخل دپاره سترگې غړولي دي. لیکن دمغربی تهذیب د برق پروق له کبله او ددې نه

متاثره مسلمان ملکونو حکمران او قانوندان حضرات په نظر کښې تراوسه پورې دا حقیقت پټ دې

(قال الله المشتكى اللهم اردنا الحق حقاً و اردنا اثمنا و اردنا الباطل باطلا و اردنا اثمنا اثمنا به...)

انظر اليه يطوف وراءها في سبيلك الهدية [۳۹:۴۹].

مسئله خيار عتق: واده شوې وينځه که آزاده کړې شی او ددې خاوند غلام وی نو بالاتفاق داسې ونيځې ته به خيار عتق حاصل وی، يعنې هغې ته به خپل خاوند سره داوسيدو اونه اوسيدو اختيار حاصل وی. ليکن که ددې خاوند آزاد دې نو دې ته به خيار عتق حاصل وی که نه، په دې کښې اختلاف دې.

دآئمه ثلاثه په نيز دې ته به خيار عتق حاصل نه وی، د حضرت امام بخاری رحمه الله هم د مسلك دې، نو هغوی د "خيار الامه تحت العبد" ترجمه کوي او دې خبرې طرفته اشاره کوي چه اختيار په په هغو وخت کښې حاصل وی چه کله ددې خاوند غلام وی، مفهوم مخالف دادې که خاوند آزادی نو اختيار به نه وی (۱).

دحضرات حنفیه په نيز دې ته به خيار عتق حاصل وی، د دواړو فريقو استدلال دحضرت بريره رضي الله عنها واقع نه دې حضرت بريره رضي الله عنها ته آزادنی نه پس بالاتفاق خيار عتق ملاؤ شوې وو، او هغوی دخپل سابقه خاوند سره دنه اوسيدو فيصله کړې وه. دحضرت بريره رضي الله عنها د آزادنی په وخت کښې ددې خاوند حضرت مغيث باره کښې دوه قسمه روايتونه دی، بعضو روايتونو کښې دی چه هغه وخت کښې هغه آزاد وو او هم دا روايت دحنفيه مستدل دې او بعضو کښې دی چه هغه غلام وو، آئمه ثلاثه دې دويم روايت ته ترجيح ورکړې ده، ليکن دا روايت دهغوی دپاره دليل نه شی جوړيدې ځکه که دا روايت تسليم کړې شی او اوونيلې شی چه په هغه وخت کښې هغه غلام وو نو دې ته د خيار الامه تحت العبد مسئله ثابت شوه چه متفق عليه ده. د خيار الامه تحت الحر په نفی باندې ددې روايتونو نه استدلال نشی کولې، (۲) په هغه وخت کښې د حضرت مغيث د غلام يا آزادۍ متعلق اهم روايتونه دحضرت ابن عباس رضي الله عنهما او حضرت عائشه رضي الله عنها نه منقول دی.

دحضرت ابن عباس رضي الله عنهما په روايت کښې هيڅ اختلاف نشته دې، (۳) په دې کښې د حضرت مغيث دزوج بريره دغلام کيدو تصريح ده. آئمه ثلاثه هم دې روايتونو ته ترجيح ورکوي، حضرت امام بخاری رحمه الله هم په دې باب کښې صرف دحضرت ابن عباس رضي الله عنهما روايت نقل کړې دې.

دحضرت عائشه رضي الله عنها په روايت کښې اختلاف دې، دهغوی نه درې حضرات روايتونه نقل کوي. ① عروه قاسم بن محمد ② اسود. په دې دريو وارو کښې عروه او قاسم د دواړو په روايتونو کښې تعارض دې، بعضو کښې د زوج بريره د آزادنی او بعضو کښې د غلامۍ تصريح ده، (۴)

(۱) فتح الباری: ۵۰۹/۹.

(۲) عمدة القاری: ۲۶۷/۲۰.

(۳) فتح الباری: ۵۱۳/۹. باب بلاثرجمه و اوجز المسالك ما جاء في الخيار: ۸۴/۱۰.

(۴) دعروه ددې روايت دپاره اوگورۍ چه په هغې کښې د ((کان زوجا بريرحر)) الفاظ دی. فتح الباری: ۵۱۳/۹. (باب بلا ترجمه)، دعروه په دويم روايت کښې د ((وکان عبدا)) الفاظ دی. امام مسلم نقل کړې دی، اوگورۍ صحيح مسلم کتاب العتق، باب بيان الولاء [..... باقی حاشیه په بل مخ .....]

البته اسود عن عائشه رضی اللہ عنہا په روایت کښې هیڅ اختلاف نشته دي، په دې کښې د زوج بریره د آزادۍ تصریح ده. (۱)

انته ثلاثه د حضرت ابن عباس روایتونه او د حضرت عائشه رضی اللہ عنہا هغه روایتونو ته ترجیح ورکړې ده چه په هغې کښې «وکان عبدا» صراحت دي. (۲)

حضرات حنفیه د حضرت عائشه رضی اللہ عنہا د اسود والا روایت ته ترجیح ورکړې ده، چه په هغې کښې دی چه «وکان حرا»، حنفیه فرمائی چه عروه عن عائشه رضی اللہ عنہا او قاسم عن عائشه رضی اللہ عنہا د روایتونو د تعارض په وجه ساقط شوی دی، لهذا اسود عن عائشه رضی اللہ عنہا د روایت اعتبار به وی ځکه چه هغه غیر مختلف فیها دي. (۳)

او د حضرت عائشه رضی اللہ عنہا والا روایت د حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ روایت باندې ترجیح ورکولې شی، ځکه چه حضرت عائشه رضی اللہ عنہا حضرت بریره لره آزادولو او صاحب قصه ده. او حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ په هغه وخت کښې کم عمر وو. اودا قصه نیغ په نیغه دهغوی متعلق نه ده، ددې وجې په دې باب کښې د حضرت عائشه رضی اللہ عنہا روایت مدار او قابل اعتبار پکار دي. همداشان د اسود عن عائشه والا روایت تسلیم کولو په صورت کښې د دواړو قسمه

روایتونو کښې، جمع او تطبیق ممکن دي چه په هغه روایتونو کښې هغه ته «عبد» وئیلې شوی دی هغه دماضی اعتبار سره او وئیلې شو ځکه چه حضرت مغیث رومبي غلام وو. بیا آزاد کړې شو ځکه چه حریت او عبدیت دوه داسې صفتونه دي چه په یو وخت کښې دواړه نشی جمع کیدی. دواړه به بیل بیل حالتونو کښې منلې شی چه «انه کان عبدا فی حالة حرا فی حالة

اخری» وواظر دی چه په دې صورت کښې به یو حالت مقدم وی او دویم حالت کښې به موخر او دا خبره په خپل ځانې کښې متعین ده چه درقیت نه پس حریت راتلې شی، لیکن حریت نه پس رقیت نه شی راتلې. لهذا رقیت به مقدم وی او حریت موخر. ددې وجې چه په کومو روایتونو کښې «وکان عبدا» تصریح ده هغه دماضی اعتبار سره ده او چه په کومو کښې «وکان

حرا» دی دهغې مطلب دادې چه د حضرت بریره د آزادۍ په وخت کښې هغه حر وو، داشان دواړه قسمه روایتونو کښې تعارض به نه وی. (۴)

...د ترمغ باقی حاشیه: لمن اعتق: ۱/ ۴۹۴. قاسم دده خونې عبدالرحمان نه په یو روایت کښې دی چه «وکان حرا» الفاظ نقل کړې شوی دی. او گوړی فتح الباری: ۱۳/۹. او د قاسم په بل روایت کښې زوج بریره د غلام تصریح ده او گوړی سنن ابی داود. کتاب الطلاق باب المملوکه تعتق وهی تحت حرا وعبد: ۲/ ۲۷۰. رقم الحديث: ۲۲۳۴.

(۱) سنن ابی داود. کتاب النکاح. باب من قال کان حرا: ۲/ ۲۷۰. رقم الحديث: ۲۲۳۵. وسنن الترمذی کتاب الرضاع. باب ماجاء فی الامة تعتق ولها زوج: ۳/ ۴۶۱. رقم الحديث: ۱۱۵۵.

(۲) فتح الباری: ۹/ ۵۱۴.

(۳) عمدة القاری: ۲۰/ ۲۶۷. واوز المسالك: ۱۰/ ۸۴.

(۴) او گوړی عمدة القاری: ۲۰/ ۲۶۷.

او بالفرض که داهم تسلیم کړې شی چه تولد روایتونو کښې زوج بریره د غلام کیدو ذکر دې، بیا هم ائمه ثلاثه دپاره هغه مستدل نشی جوړیدې، ځکه چه ددې نه زیات نه زیات خیار الامه تحت العبد یو متفق علیه مسئله داثبات به وی، خیار الامه تحت الحر په نفی باندې ددې روایتونو نه استدلال بهر حال به نشی کولې، (۱)

البته دسنن ابی داود او ترمذی شریف په دروایت نه استدلال کوی چه کوم هشام بن عروه عن ابيه عن عائشه رضی الله تعالی عنهما طریق سره مروی دې، په دې کښې دی چه «قالت کان رسول الله صلی الله علیه و آله یغیرها یعنی رسول الله صلی الله علیه و آله فاحتارت لنفسها ولو کان حراما لیغیرها» په دې کښې د «ولو کان حراما لیغیرها» حضرت عائشه رضی الله تعالی عنهما قول دې. امام نووی رحمته الله علیه فرمائی چه «ومثل هذا لا یکاد احد یقوله الا توقفا» یعنی حضرت عائشه رضی الله تعالی عنهما دا جمله دخپل طرفنه اونه ونیله بلکه ضرور به ئې د حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله نه ددې متعلق تپوس کړې وی ځکه چه د اشان جمله دخپل طرفنه نشی ونیلي، (۲)

ددې جواب دادې چه دا د حضرت عائشه رضی الله تعالی عنهما قول نه دې بلکه د حضرت عروه قول دې، نو دنسانی په روایت کښې ددې تصریح ده، (۳) ددې وجې دا دهغوی خپل اجتهاد دې چه په بل مجتهد باندې حجت نه دې.

دا خو دروایت اعتبار سره کلام وو، د علت او درایت اعتبار سره ائمه ثلاثه فرمائی چه دخیار عتق علت عدم مساوات او عدم کفایت دې، بنسخته آزاده شوه، خاوند غلام وی، د دواړو په مینځ کښې برابری پاتې نشوه لهذا بنسختی ته به خیار عتق حاصل وی، لیکن که خاوند آزاد وی نوعدم کفایت دا علت به په هغه ځانې کښې نشی موندې، لهذا په دې صورت کښې بنسختی ته خیارعتق به حاصل نه وی، (۴)

په حنفیانو کښې د صاحب هدایه په نیز خیار عتق د وینځې د آزادیدو نه پس دخپل نفس مالک کیدل دی، چه ددې په وجه ددې د خاوند دپاره په بنسخته باندې د درېو طلاقو اختیار حاصل شو، حالانکه ددې نه مخکښې ده ته د دوو طلاق اختیار وو، لهذا دا اختیار کړې شو که غواړی نو دخپل سابقه خاوند په زوجیت دې پاتې کیږی او په خپل طلاق کښې اضافه قبوله کړی او که غواړی نو دا اضافه قبوله نه کړی چه دې یو قسم خاوند ملکیت زیات شو

(۱) عمدة القاری: ۲۰/۲۶۷، وفی الاوجز: ۱۰/۸۴. اما الروایات التی و رد فیها انه کان عبدا فلا تخالف احدا من الائمة الابعة لان خیار المرأة اذکان زوجها عبدا اجتماعی و اما الروایات التی ورد فیها انه کان حرا فتخالف الائمة الثلاثة ولا تخالف الحنفیة لان الخیار عندهم علی کل حال.

(۲) اوگوری سنن الترمذی، کتاب الرضاع، باب ماجاء فی المرأة تعتق ولها زوج: ۳/۴۶۱. رقم الحدیث: ۱۱۵۴. وسنن. دوا د کتاب الطلاق، باب فی المملوكة تعتق وهی تحت صر وعبدا: ۲/۲۷۰. رقم الحدیث: (۲۲۳۳)

(۳) فتح الباری: ۹/۵۱۳.

(۴) اوگوری سنن نسائی، کتاب الطلاق، باب خیار الامه تعتق وزوجها مملوک: ۲/۱۰۶.

(۵) اوجز المسالك: ۱۰/۸۱.

او بیله شی. (۱)

امام طحاوی رحمہ اللہ فرمائی چہ دخیار عتق اصل علت د آزادی نہ پس د وینخی مختار کیدل دی، د آزادی نہ مخکنی ددی تول اختیار مالک سره وو، مالک ته مکمل اختیار وو چہ ددی واده غلام سره اوکری یا آزاد سره، لہذا اوس د آزادی دو نہ پس دی ته مکمل اختیار ملاویدل پکار دی چہ ددی خاوند دی غلام وی یا آزاد، دہغه پہ قبولو کنبی به دی ته پوره پوره اختیار وی. (۲)

دا خبری اتری د عقل او قیاس اعتبار سره دی، گنی اصل مدار خو د حضرت بریرہ واقعہ ده، چہ دہغی اصل تفصیل بیان شو.

۱۵= بَابُ شَفَاعَةِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي زَوْجِ بَرِيرَةَ

[۴۹۷۹] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الْوَهَّابٍ حَدَّثَنَا خَالِدُ بْنُ عِكْرِمَةَ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ أَنَّ زَوْجَ بَرِيرَةَ كَانَ عَبْدًا يُقَالُ لَهُ مُغِيثٌ كَانَ ابْنُ عَبَّاسٍ يَطُوفُ خَلْفَهَا يَبْكِي وَدُمُوعُهُ تُبِيلُ عَلَى لِحْيَتَيْهِ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِعَبَّاسٍ يَا عَبَّاسُ لَا تَعْجَبْ مِنْ حُبِّ مُغِيثٍ بَرِيرَةُ مِنْ بَعْضِ بَرِيرَةَ مُغِيثٌ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَوَرَأَجَعْتَهُ قَالَتْ يَا رَسُولَ اللَّهِ تَأْمُرُنِي قَالَ أَيْمَنَا أَتَأْمُرُنِي قَالَتْ لَا حَاجَةَ لِي فِيهِ [ر: ۳۹۷۶].

د حضرت امام بخاری رحمہ اللہ مقصد ددی باب نہ دادی چہ دخیار عتق حاصلیدو نہ پس وینخی سره د سابقه خاوند داوسیدو دپاره سفارش کولې شی، حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم حضرت بریرہ ته سفارش کړې وو چہ د هغه دی خپل سابقه خاوند سره پاتې شی لیکن هغې دا سفارش قبول نه کړو. (۳)

ددی نه دا خبره معلومیږی که دیوسری سفارش قبول نه کړې شونو ده ته پکار دی چہ خفه نه شی، که سفارش کولو والا خومره لونې ولې نه وی، د حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم سفارش حضرت بریرہ قبول نکړو، حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم په دی باندې خفه نه شو.

بَابُ ۱۶

[۴۹۸۰] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ رَجَاءٍ أَخْبَرَنَا شُعْبَةُ عَنْ الْحَكَمِ عَنْ إِبْرَاهِيمَ عَنْ الْأَسْوَدِ أَنَّ عَائِشَةَ إِذَا دَتِ أَنْ تُشْتَرِيَ بَرِيرَةَ فَأَبَى مَوْلَاهَا إِلَّا أَنْ يُشْتَرِطُوا الْوَلَاءَ فَقَدْ كَرِهْتُ ذَلِكَ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ اشْتَرِيَهَا وَاعْتَقِهَا فَأَيْمَنَا الْوَلَاءَ لَنْ أَعْتَقَ وَإِنِّي النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِأَحْمَرِ قَيْلٍ إِنَّ هَذَا مَا تُصَدِّقُ بِهِ عَلَى بَرِيرَةَ فَقَالَ هُوَ لَهَا صَدَقَةٌ وَلَنَا هَدِيَّةٌ حَدَّثَنَا أَدَمُ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ وَزَادَ خَيْرٌ مِنْ زَوْجِهَا [ر: ۴۹۸۳].

(۱) هداية. كتاب النكاح باب نكاح الرقيق: (۳۴۲/۲).

(۲) اوگوری شرح معانی الآثار للطحاوی، کتاب الطلاق، باب الامه تعتق وزوجها حر: (۵۴/۲).

(۳) الابواب والترجم: (۸۰/۲).

داباب بلاترجمه دې او ما قبل باب سره ددې تعلق دې ، دا ((الفصل من الباب السابق)) دې . (۱)

۱۲=باب قول الله تعالى: وَلَا تَنْكِحُوا الْمُشْرِكَاتِ حَتَّى يُؤْمِنَ

وَلَا مِمَّنْ مُؤْمِنَةٌ خَيْرٌ مِنْ مُشْرِكَةٍ وَلَوْ أَعْجَبَتْكُمْ [البقرة - ۲۲۱]

[۴۹۸۱] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ حَدَّثَنَا لَيْثٌ عَنْ ثَابِتٍ أَنَّ ابْنَ عُمَرَ كَانَ إِذَا سَبَلَ عَنْ نِكَاحِ النَّفَرَانِيَّةِ وَالْيَهُودِيَّةِ قَالَ إِنَّ اللَّهَ حَرَّمَ الْمُشْرِكَاتِ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ وَلَا أَعْلَمُ مِنَ الْأَثَرِ الْكُفْرَ شَيْئًا أَكْبَرَ مِنْ أَنْ تَقُولَ الْمَرْأَةُ رُبَّمَا عَيْسَى وَهُوَ عَبْدٌ مِنْ عِبَادِ اللَّهِ .

ترجمه الباب کښې ذکر شوی آیت نه چه کومه مسئله په پوهه کښې رازی، هغه اجماعی ده، مشرکاتو سره د اهل ایمان نکاح جائز نه ده، (۲) ایمانداري ښخې دې وښخې ولې نه وی هغه دشرک والا ښخو نه بهترې دی، که هغه مشرکه خومره ښکلې ولې نه وی .

کتابیه سره د نکاح کولو حکم: البته په دې کښې اختلاف دې چه دمسلمان کتابیه سره نکاح جائزه که نه ؟

① د جمهور علماء وآنمه اریعه په نیز کتابیه سره نکاح کول دیو مسلمان دپاره جائز دی.

دجمهورو استدلال دقران پاک دسورة مائده آیت ((والمحصنات من الذین اوتوا الكتاب)) نه

دې، په ترجمه الباب کښې حضرت امام بخاری رحمه الله دسورة بقره چه کوم آیت ((وَلَا تَنْكِحُوا

الْمُشْرِكَاتِ)) ذکر کړې دې، جمهور فرمائی چه دا آیت عام وو. مجوسیه، کتابیه ټولو لره شامل

وو، دسورة مائده آیت په دې کښې تخصیص اوکړو.

② حضرت عبدالله بن عمر رضي الله عنهما فرمائی چه کتابیه سره نکاح کول ممنوع دی، ځکه چه قران

پاک ((وَلَا تَنْكِحُوا الْمُشْرِكَاتِ)) فرمائیلی دی او دې نه به زیات شرک څه وی چه یو ښخه حضرت

عیسی علیه السلام لره خپل رب تسلیموی، گویا دحضرت ابن عمر رضي الله عنهما په نیز دسورة مائده آیت

دسورة بقره ترجمه الباب آیت سره منسوخ کړې دې، نو ابراهیم حریب تصریح کړې ده چه آیت

دمانده د آیت بقره سره منسوخ دې

لیکن جمهور فرمائی چه دا دعوی نسخ بلا دلائل ده، او حقیقت دادې چه دسورة نساء آیت

دسورة بقره آیت کښې تخصیص کړې دې، دحضرت ابن عمر رضي الله عنهما قول ته بعضو شاذ وئیلې

دې اوبعضودا په تقوی اوتورع باندې محمول کړې دې . (۳)

حضرت شیخ الحدیث مولانا زکریا رحمه الله فرمائی چه د حضرت امام بخاری رحمه الله رجحان په دې

مسئله کښې دحضرت ابن عمر رضي الله عنهما قول طرفته دې . (۴)

۱ (عمدة القاری: ۵۸۴/۹) .

۲ (الابواب والتراجم: ۸۰/۲) .

۳ (مذكورة تفصیل دپاره اوگورئ فتح الباری: ۵۲۱/۹، ۵۲۰، الابواب والتراجم: ۸۰/۴) .

۴ (الابواب والتراجم: ۸۰/۲) .

۱۷ = بَابُ نِكَاحٍ مَنْ أَسْلَمَ مِنَ الْمُشْرِكَاتِ وَعِدَّتِهِنَّ

[۴۹۸۲] حَدَّثَنَا أَبُو إِسْحَقٍ بْنُ مُوسَى أَخْبَرَنَا هِشَامُ عَنْ ابْنِ جُرَيْجٍ وَقَالَ عَطَاءٌ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ كَانَ الْمُشْرِكُونَ عَلَى مَذَلَّتَيْنِ مِنَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَالْمُؤْمِنِينَ كَانُوا مُشْرِكِي أَهْلِ حَرْبٍ يُقَاتِلُهُمْ وَيُقَاتِلُونَهُ وَمُشْرِكِي أَهْلِ عَهْدٍ لَا يُقَاتِلُهُمْ وَلَا يُقَاتِلُونَهُ وَكَانَ إِذَا هَاجَرَتْ امْرَأَةٌ مِنْ أَهْلِ الْحَرْبِ لَمْ تُخْطَبْ حَتَّى تَحْبِصَ وَتُظْهِرَ إِذَا ظَهَرَتْ حَلٌّ لَهَا النِّكَاحُ فَإِنْ هَاجَرَتْ زَوْجًا قَبْلَ أَنْ تُنْكَحَ رَدَّتْ إِلَيْهِ وَإِنْ هَاجَرَ عَبْدٌ مِنْهُمْ أَوْ امْرَأَةٌ فَهُمَا حُرَّانِ وَهُمَا مَا يَلْمُهَا جَرِينٌ ثُمَّ ذَكَرَ مِنْ أَهْلِ الْعَهْدِ مِثْلَ حَدِيثِ مُجَاهِدٍ وَإِنْ هَاجَرَ عَبْدٌ أَوْ امْرَأَةٌ لِلْمُشْرِكِينَ أَهْلُ الْعَهْدِ لَمْ يَرُدُّوا وَرَدَّتْ أُمَّهَاتُهُمْ

وَقَالَ عَطَاءٌ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ: كَانَتْ قَرِينَةُ بَنَاتِ أَبِي أُمَيَّةَ عِنْدَ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ فَطَلَّقَهَا فَتَزَوَّجَهَا مَعَاوِيَةُ بْنُ أَبِي سُفْيَانَ وَكَانَتْ أُمُّ الْحَكَمِ بِنْتُ أَبِي سُفْيَانَ تَحْتِ عِيَّاضِ بْنِ عُمَرَ الْفَيْزِيِّ فَطَلَّقَهَا فَتَزَوَّجَهَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عُثْمَانَ الثَّقَفِيُّ

حضرت امام بخاری رحمہ اللہ فرمانی کہ خوک مشرکہ بنحہ مسلمانہ شی نو دعدت تیریدو نہ پس دمسلمان دی سرہ نکاح کول جائزدی البتہ ددی پہ عدت کنبی اختلاف دی، دجہوورو پہ نیز ددی عدت دآزادی بنحہ دعدت پشان درې طہرہ دی. حضرت امام ابوحنیفہ رحمہ اللہ پہ نیز استبراء بحیضہ یعنی یوحیض کافی دی. (۱)

حضرت امام بخاری رحمہ اللہ چہ پہ باب کنبی کوم روایت نقل کرې دی دہغې نہ معلومیږی چہ ہغہ حضرت امام ابوحنیفہ رحمہ اللہ تائید کوی، ځکہ چہ پہ دی کنبی دیو حیض ذکر دی، «لم

تخطب حتى تحيض وتطهر».

قوله: وَقَالَ عَطَاءٌ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ: واو حرف عطف دی، معلومیږی داسې، چہ کوم مضمون ددی معطوف دی ہغہ امام حذف کرې دی، ابن جریج پہ حدیث کنبی راتلونکې مضمون ہم دعطاء نہ نقل کرې دی او ددی نہ علاوہ دویم مضمون ہم دواو نہ مخکښی ووهغہ حذف کرې شو. (۲)

ددی عطاء نہ کوم یو عطاء مراد دی؟ حضرت امام بخاری رحمہ اللہ خو دا گنرلی دی چہ ددی نہ عطاء بن ابی رباح مراد دی، لیکن محدثین فرمانی چہ ددی نہ عطاء خراسانی مراد دی، او ابن جریج د عطاء خراسانی نہ نیغ پہ نیغ سماع نہ ده کرې، ددی وجې دا سند ضعیف او د حضرت امام ابوحنیفہ رحمہ اللہ پہ هغه سندونو کنبی دی چہ په هغې باندې تنقید کرې شوې دی، کتاب التفسیر کنبی دسورة نوح لاندې دتنبیہ عنوان سرہ پہ دی باندې بحث تیر شوې دی. (۳)

(۱) فتح الباری: ۵۲۱/۹.

(۲) فتح الباری: ۵۲۲/۹.

(۳) اوگوری کشف الباری، کتاب التفسیر سورة نوح: ۶۹۹.

عطاء دحضرت ابن عباس رضی الله عنه نه روایت کوی، هغوی فرمائی چه حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله او مومنانوسره دشرکانو دوه دلې وې، اوله حربی مشرکان چه حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله به هغوی سره جنگ کولو او هغوی به حضرت نبی کریم سره جنگ کولو. دویم معاهد مشرکان چه نه خو هغوی حضرت نبی سره او نه به حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله هغوی سره جنگ کولو، دحربی خوک ښځې به هجرت او کړو اورابه غله نو هغې ته به نې دنکاح پیغام نه لیسلو چه ترکومی پورې به هغې ته حیض راغلو او ددې نه به پاکه نشوه. هرکله چه به هغه پاکه شوه نو دهغې دپاره به نکاح کول جائز شو. اوکه خاوند ددې دنکاح کولونه مخکښې به هجرت کړې وو نو هغه به خپل خاوند ته واپس کولې شوه، اوکه په دوی به خوک غلام یا وښځې هجرت کړې وو او هغه دواړه به آزاد شو نو او هغوی ته به هم هغه حق وو چه کوم مهاجرین ته وو.

قوله: ثُمَّ ذَكَرَ رَسُولُ اللَّهِ أَهْلَ الْعَهْدِ مِثْلَ حَدِيثِ مُجَاهِدٍ وَأَنَّ هَاجِرَ عَبْدِ اللَّهِ أُمَةً: بَيَا
عطاء د معاهد ذکر د مجاهد د حدیث په شان او کړو که د معاهد وښځه یا غلام به هجرت کړې راغلی وې نو بیا واپس کولې نشو بلکه ددوی قیمتونه به ورکولې شو.

«مثل حدیث مجاهد» نه یا خو هم دا خبره مراد ده چه کومه دلته «وان هاجر عبد .....» سره بیان کړې شوه، او یا ددې نه یوراتلونکې حدیث طرف ته اشاره ده چه په هغې کښې د معاهدینو د آزادو ښځو حکم بیان شوې دې، ځکه چه په حدیث باب کښې د معاهدینو د آزادو ښځو ذکر نشته دې (۱) چونکه هغه مخکښې رازی نو ددې وجې امام په دې ځانې کښې ذکر نه کړل.

د مجاهد حدیث عبد بن حمید موصولاً ذکر کړې دې. (۲)

قوله: وَقَالَ عَطَاءٌ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ كَانَتْ قَرِيبَةُ بِنْتُ أَبِي أُمَيَّةَ: داسابقه سند
سره موصول دې، په دې کښې دې چه قریبه بنت ابی امیه (ام المومنین دحضرت سلمه رضی الله عنه) خور دحضرت عمر رضی الله عنه په نکاح کښې وه، دوی هغې ته طلاق ورکړو نو حضرت معاویه دې سره واده او کړو او ام حکم بنت ابی سفیان عیاض بن غنم رضی الله عنه په نکاح کښې وه، هغه ورته طلاق ورکړو نو عبدالله بن عثمان ثقفی دې سره واده او کړو.

د حدیث مناسبت سره دباب نه واضح دی چه مذکور دواړه ښځې قریبه او ام حکم مخکښې مشرکې وې، بیا هغوی اسلام قبول کړو او بالترتیب حضرت معاویه او عیاض سره ددوی نکاحونه اوشو. ددې نه دترجمة الباب «نکاح من اسلم من البشکات» ثابتیږي.

۱۸ = بَابُ إِذَا أَسْلَمَتِ الْمُشْرِكَةُ أَوِ النَّصْرَانِيَّةُ تَحْتَ الدِّمِيِّ أَوْ الْحَرْبِيِّ
وَقَالَ عَبْدُ الْوَارِثِ عَنْ خَالِدٍ عَنْ عِكْرَمَةَ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ إِذَا أَسْلَمَتِ النَّصْرَانِيَّةُ قَبْلَ نَوْجِهَا بِسَاعَةٍ حُرِّمَتْ عَلَيْهِ وَقَالَ دَاوُدُ عَنْ إِبْرَاهِيمَ الصَّائِفِيِّ سَبَلَ عَطَاءٌ عَنْ أُمِّهِ مِنْ أَهْلِ

الْعَهْدِ اسْلَمْتُ ثُمَّ اسْلَمَ زَوْجُهَا فِي الْعِدَّةِ اِهِيَ امْرَاَتُهُ قَالَ لَا اِلَا اَنْ تَسْأَهِيَ يَنْكَاحَ جَدِيدٍ وَصَدَاقٍ وَقَالَ مُجَاهِدٌ اِذَا اسْلَمَ فِي الْعِدَّةِ يَتَزَوَّجُهَا وَقَالَ اللَّهُ تَعَالَى: لَا هُنَّ حِلٌّ لَكُمْ وَلَا هُمْ يَحِلُّونَ هُنَّ [ر: الممتحنة: ۱۰]
 وَقَالَ الْحَسَنُ وَقَتَادَةُ: فِي تَجَوُّبَيْنِ اسْلَمَا هُمَا عَلَى نِكَاحِيهِنَّ وَاِذَا سَبَقَ احَدُهُمَا صَاحِبَهُ وَابْنِي الْاَعْرَبَانَتْ لَا سَبِيلَ لَهُ عَلَيْهَا

وَقَالَ ابْنُ جُرَيْجٍ: قُلْتُ لِعَطَاءِ امْرَأَةٍ مِنَ الْمُشْرِكِينَ جَاءَتْ إِلَى الْمُسْلِمِينَ اِيْعَاوُضَ زَوْجَهَا مِنْهَا يَقُولُهُ تَعَالَى وَاتَّوَهُمُ مَا اتَّفَقُوا [الممتحنة: ۱۰] قَالَ لَا اِنَّمَا كَانَ ذَلِكَ بَيْنَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَبَيْنَ أَهْلِ الْعَهْدِ

وَقَالَ مُجَاهِدٌ: هَذَا كُلُّهُ فِي صَلَاحِ بَيْنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَبَيْنَ قُرَيْشٍ
 واحد الزوجين داسلام قبلولو نه پس دنکاح حکم: دحضرت امام بخاری رحمته الله مقصد ددی ترجمہ نہ دادی کہ زوجین کافر وی او بنسخہ خواند نہ مخکنی مسلمانہ شی نوددی خہ حکم دی، یہ دی کنبی اختلاف دی .

① حضرت عبداللہ بن عباس رضی اللہ عنہما اوعطاء بن ابی رباح فرمائی چہ دبنسخہ پہ اسلام راوہو بہ د دواوہوہ مینخ کنبی نکاح فسخ شی. «لعمروہ قولہ تعال: لاهن حل لہم ولاہم یحلون لہن».

② انمہ ثلاثہ فرمائی چہ نکاح بہ ترہغہ وخت پورے باقی وی تر کومے پورے چہ عدت نہ وی ختم شوے، عدت چہ کلہ ختم شی نو بیا بہ نکاح ختمہ شی.

③ حضرت امام ابوحنیفہ رحمۃ اللہ علیہ فرمائی چہ کلہ بنسخہ مسلمانہ شی نو ددی خواند تہ بہ داسلام دعوت ورکری شی، کہ ہغہ اسلام قبول کرو نو نکاح بہ برقرار وی او کہ انکار نہی اوکرو نو د دواوہوہ مینخ کنبی بہ فرقت واقع شی.

لیکن دا بہ پہ ہغہ وخت کنبی وی چہ کلہ ہغوی دواوہ پہ دارالاسلام کنبی وی، کہ دواوہ پہ دالحرب کنبی وی نو دواوہ صورتونہ دی .

④ یو صورت دادی چہ بنسخہ دارالاسلام طرفتہ ہجرت اوکری. پہ دی صورت کنبی بہ دتباہین دارین پہ وجہ د دواوہوہ مینخ کنبی فرقت واقع شی .

⑤ دویم صورت دادی چہ بنسخہ پہ دارالحرب کنبی پاتی شی، پہ دی صورت کنبی بہ د انقضاء عدت پورے د خواند بہ عقد کنبی وی او دعوت نہ پس بہ نکاح ختمہ شی. (۱)

حضرت امام بخاری رحمۃ اللہ علیہ پہ دی مسئلہ کنبی اول قول طرفتہ مائل ینکاری خکہ چہ ہغوی کوم آثارنقل کری دی دہغے نہ داول قول تائید کیہی.

قوله: وَقَالَ عَبْدُ الْوَارِثِ.....: حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہما فرمائی کہ نصرانیہ دخیل خواند نہ مخکنی اسلام قبول کرو نو دخیل خواند دپارہ حرامہ شوہ . حافظ ابن حجر رحمۃ اللہ علیہ فرمائی چہ عبدالوارث نہ دا تعلیق موصولاً ماتہ نہ دی ملاؤ شوے، البتہ عبادبن العوام پہ طریق سرہ

دا ابن ابی شیبہ موصولا نقل کړې دې، (۱)

قوله: وَقَالَ دَاوُدُ عَنِ اِبْرَاهِيمَ الصَّائِفِ سُبُلَ عَطَاءٍ..... داود بن ابی الفرات د ابراهیم بن میمون صائغ نه نقل کړې دی چه عطاء بن ابی رباح نه تپوس او کړې شو که د معاهد ښځه اسلام قبول کړی او عدت کښې دننه ددې خاوند هم مسلمان شی نو آیا هغه ښځه به دده وی؟ هغوی افرمائیل چه نه، خو که ښځه غواړی نونوې نکاح او مهر سره دوباره ده سره عقد کولې شی، د دواو دا تعلیق یو بل طریق سره ابن ابی شیبه موصولا نقل کړې دې، (۲)

قوله: وَقَالَ مُجَاهِدٌ إِذَا أَسْلَمَ فِي الْعِدَّةِ يَتَزَوَّجَهَا: حضرت مجاهد رضی الله عنه فرماني که خاوند په عدت کښې دننه ددې اسلام قبول کړو نو هغه ښځه به دده وی، هم دادانسه ثلاثه مذهب دې، لکه څنگه چه تیر شو چه عدت ختمیدو پورې به نکاح باقی وی. د مجاهد رضی الله عنه په دې قول کښې «یتزوجها» نه نوې نکاح مراد نه ده بلکه مطلب دادې چه د تجدید عقد نه بغیر به هغه دده ښځه وی، (۳) طبری دا تعلیق موصولا نقل کړې دې، (۴)

حضرت امام بخاری رحمه الله مخکښې د قران پاک آیت «لاهن حل لهن ولاهن یحلون لهن» نقل کړې دې او د مجاهد تردید نې کړې دې او د عطاء تائید نې کړې دې چه ددې آیت کریمه عموم وجې سره نکاح ختمه شوه، که عدت ختم وی که نه وی.

قوله: وَقَالَ الْحَسَنُ وَقَتَادَةُ فِي مَجُوسِيٍّ أَسْلَمَ هُمَا عَلَى نِكَاحٍ مِمَّا: دوه مجوسیان چه ښځه خاوند دی که دوی اسلام قبول کړونو د دواړو نکاح به برقرار وی، که یو اسلام قبول کړو او بل انکار او کړو نو د زوجینو په مینځ کښې به فرقت واقع شی، حضرت حسن بصری رضی الله عنه او حضرت قتاده دې تعلیق لره دا ابن ابی شیبه موصولا نقل کړې دې، (۵)

قوله: وَقَالَ ابْنُ جُرَيْجٍ قُلْتُ لِعَطَاءٍ امْرَأَةٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ جَاءَتْ إِلَى الْمُسْلِمِينَ: حضرت ابن جریج فرماني چه ما عطاء بن ابی رباح نه تپوس او کړو که مشرکانو نه څوک ښځه مسلمانانو ته راشی نوددې خاوند ته به ددې ښځې معاوضه ورکولې شی که نه؟ هرکله چه الله عز وجل «واتهم ما انفقوا» فرمائیلی دی. عطاء جواب ورکړو چه نه ځکه چه دا خو صرف د حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله وسلم او معاهدینو تر مینځه وو (یعنی داد حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله وسلم او د مشرکانو تر مینځه یو معاهده شوې وه چه دې باندې دهغوی په مینځ کښې صلح شوې وه لیکن نن صبا په دې باندې عمل نشته دې) عبدالرزاق دا تعلیق موصولا نقل کړې دې، (۶)

(۱) فتح الباری: ۵۲۵/۹.

(۲) عمدة القاری: ۲۷۳/۲، وفتح الباری: ۵۲۵/۹.

(۳) تعلیقات لامع الدراری: ۳۷۶/۹.

(۴) فتح الباری: ۵۲۵/۹.

(۵) عمدة القاری: ۲۷۳/۲۰.

(۶) عمدة القاری: ۲۷۳/۲۰.

قوله: وَقَالَ مُجَاهِدٌ هَذَا كُلُّهُ فِي صَلَاحِ بْنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَبَيَّنَّ

قُرَيْشٌ: مجاهد رحمه الله فرمائی چہ دا تولی خبری بہ دے صلح کنبی وے چہ کومی دحضرت نبی کریم ﷺ او د قریشو پہ مینخ کنبی شوی وے، دا تعلیق ابن ابی حاتم موصولاً نقل کری دے، (۱) د مجاهد رحمه الله دے تعلیق نہ حضرت امام بخاری رحمه الله عطاء قول تائید فرمائی. (۲)

[۴۹۸۳] حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ عَنْ عُقَيْلٍ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ وَقَالَ اِبْرَاهِيمُ بْنُ الْمُنْذِرِ حَدَّثَنِي ابْنُ وَهْبٍ حَدَّثَنِي يُونُسُ قَالَ ابْنُ شِهَابٍ اخْبَرَنِي عُرْوَةُ بْنُ الزُّبَيْرِ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا زَوْجَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَتْ كُنْتُ الْمُؤْمِنَاتِ إِذَا هَاجَرْنَ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَمْنَعُهُنَّ يَقُولُ اللَّهُ تَعَالَى يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا جَاءَكُمُ الْمُؤْمِنَاتُ مِهَاجِرَاتٍ فَاْمَتَّعُوهُنَّ إِلَى آخِرِ الْآيَةِ قَالَتْ عَائِشَةُ قَمِنَ أَقْرَبُ بِهَذَا الشَّرْطِ مِنَ الْمُؤْمِنَاتِ فَقَدْ أَقْرَبَ بِالْحِنَةِ فَكَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا أَقْرَزَ بِذَلِكَ مِنْ قَوْلِهِنَّ قَالَ هُنَّ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ غَيْرَ أَنَّهُ بَايَعَهُنَّ بِالْكَلامِ وَاللَّهُ مَا مَسَّ يَدَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى النِّسَاءِ إِلَّا بِمَا أَمَرَهُ اللَّهُ يَقُولُ هُنَّ إِذَا أَخَذَ عَلَيْهِنَّ قَدْ بَايَعْتُكُنَّ كَلَامًا [ر: ۸۰۰].

حضرت امام بخاری رحمه الله د حدیث باب دوه سندونه ذکر فرمائی .

① رومبی سند دیحیی عن الليث عن عقيل عن ابن شهاب دے .

② دویم سند دابراہیم عن ابن وهب عن يونس عن ابن شهاب دے . دلته چہ کوم الفاظ د حدیث دی هغه دبل سند دی. داوول سند الفاظ امام بہ «کتاب الشروط» کنبی ذکر فرمائیلی دی. دویم

سند کنبی امام بہ دے خانی کنبی «قال ابراهيم» و وئیل اودانی تعلیقاً ذکر کرل، امام ذہلی پہ زہریات کنبی دابراہیم بن المنذر نہ داموصولاً نقل کری دی، (۳)

پہ حدیث کنبی دی چہ مومنانی بنحی بہ کله دحضرت نبی کریم ﷺ پہ خدمت کنبی حاضرې شوی نو حضرت نبی کریم ﷺ بہ دالله ﷻ دقول «یاایہاالذین آمنوا اذا جاء المومنات

مہاجرات فامتحنوهن» بناء باندې بہ ئی امتحان اخستو. حضرت عائشہ رضی اللہ عنہا فرمائی چہ پہ مومنانو بنخو کنبی بہ چا ددی اقرار کولونو پہ دے آزمینیت کنبی پوره ختلی، هرکله چہ بہ هغه بنخو دخپل قول اقرار کولو نو حضرت نبی کریم ﷺ بہ هغوی ته وئیل حتی ستاسونه

می بیعت واخستلو، د حدیث مناسبت ترجمه الباب «باب اذا اسلمت المرأة» نہ واضح دی.

(۱) فتح الباری: ۵۲۷/۹، وعمدة القاری: ۲۷۳/۲۰.

(۲) فتح الباری: ۵۲۷/۹.

(۳) فتح الباری: ۵۳۰/۹، وارشاد الساری: ۵۸/۱۲.

۱۹= بَابُ قَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى لِلَّذِينَ يُؤْلُونَ

مِنْ نِسَائِهِمْ تَرْبُصُ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ

فَإِنْ فَاوَأَقَاتِ اللَّهُ غُفُورًا رَحِيمًا وَإِنْ عَزَمُوا الطَّلَاقَ فَإِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ [ر: ۲۷۴-۲۷۵].
فَإِنْ فَاوَأَرْجَعُوا

[۴۹۸۴] حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ أَبِي أُوَيْسٍ عَنْ أَخِيهِ عَنْ سُلَيْمَانَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الطَّوِيلِ أَنَّهُ سَمِعَ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ يَقُولُ أَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ نِسَائِهِ وَكَانَتْ أَتَقَكَّتْ رِجْلُهُ فَأَقَامَ فِي مَثَرِيَّةٍ لَهُ ثَمَنًا وَعِشْرِينَ ثُمَّ نَزَلَ فَقَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ الْبَيْتُ كُفْرًا فَقَالَ الشَّهْرُ ثَمَنٌ وَعِشْرُونَ [ر: ۳۷۱].

[۴۹۸۵] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ عَنْ نَافِعٍ أَنَّ ابْنَ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا كَانَ يَقُولُ فِي الْأَيَّامِ الَّتِي سَمَى اللَّهُ لَا يَحِلُّ لِأَحَدٍ بَعْدَ الْأَجَلِ إِلَّا أَنْ يُحْمِكَ بِالْمَعْرُوفِ أَوْ يُغْزِمَ بِالطَّلَاقِ كَمَا أَمَرَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ وَقَالَ لِي إِبْرَاهِيمُ حَدَّثَنِي مَالِكٌ عَنْ نَافِعٍ عَنْ ابْنِ عُمَرَ أَذَامَصَتْ أَرْبَعَةُ أَشْهُرٍ يُوقَفُ حَتَّى يُطَلَّقَ وَلَا يَقَعُ عَلَيْهِ الطَّلَاقُ حَتَّى يُطَلَّقَ وَيَذْكَرُ ذَلِكَ عَنْ عُثْمَانَ وَعَلِيٍّ وَابْنِ الدَّرْدَاءِ وَعَائِشَةَ وَالْثَنِيِّ عَشَرَ رَجُلًا مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
دایلاء تعریف: به لغت کنبی دایلاء معنی د قسم خوړلو او حلف او چتولو ده (۱) او په اصطلاح
شرح کنبی دایلاء په تفسیر کنبی دعلماء کرام درې قولونه دی.① دحضرات حنفیه په نیز دایلاء تعریف دی «متن النفس عن قربان المنكحة اربعة اشهر فصاعدا متعاموكدا باليمين» (۲) یعنی څلور میاشتې یا ددې نه زیاتې مودې پورې ښځو لره دورتلونه
قسم خوړلو او اودریدلو ته ایلاء وئیلې شی.② ائمه ثلاثه واسحاق بن راهویه فرمائی چې دایلاء دپاره څلور میاشتې کافی نه دی بلکه
څلور میاشتو نه زیاته موده دایلاء دپاره ضروری ده. (۳)
لهذا که چا قسم اوخوړو چه هغه به څلور میاشتې ښځې لره نه ورځی نو ائمه ثلاثه په نیز دا
ایلاء نه ده، دحنفیه په نیز دا ایلاء ده.③ سعید بن مسیب وغیره بعض علماء فرمائی چه د څلورو میاشتو نه کمه موده کنبی هم
ایلاء منعقد کیږی. لکه چا دڅلورو میاشتو قسم خوړلي دي نو ددوی په نیز دا ایلاء ده. (۴)
دایلاء حکم: دایلاء کولو نه پس که موی (ایلاء کولو والا) څلورو میاشتو کنبی دننه دننه

(۱) عمدة القاری: ۲۷۴/۲۰.

(۲) عنایة فتح القدیر: ۴۰/۴ (رباب الایلاء).

(۳) مختصر اختلاف العلماء کتاب الطلاق، رقم المسألة: ۴۷۳/۹۹۸.۲، وعمدة القاری: ۲۷۵/۲.

(۴) فتح الباری: ۵۳۲/۹.

رجوع اوکری نو دې به کفارہ یمین ادا کوی او که رجوع نهی اونه کړه نو د حضرت حنفیه په نیز د خورو میاشتمو مودې تیریدونه پس به خوږخود یو طلاق بائن واقع شی، او امام اوزاعی په نیز به طلاق رجعی اوشی، د ائمه ثلاثه په نیز د مودې تیریدو نه پس به طلاق واقع نه وی بلکه ده لره قاضی ته پیش کولې شی، قاضی به دوی ته درجوع یا طلاق حکم کوی. که قاضی نشته دې نو بیا هم ددوی په نیز توقف دې چه یا رجوع اوکری یا طلاق ورکړی. (۱)

حضرت امام بخاری رحمته الله په دې مسئله کښې د ائمه ثلاثه مسلك اختیار کړې دې چه موده تیریدو سره پخپله طلاق نه واقع کیږي بلکه دوی به قاضی ته پیش کیږي چه یا رجوع اوکری یا طلاق ورکړی.

نو حضرت امام بخاری رحمته الله د حضرت ابن عمر رضی الله عنهما نه دا مذهب نقل کړې دې، او فرماني چه حضرت عثمان رضی الله عنه، حضرت علی رضی الله عنه، حضرت ابوالدرداء او حضرت عائشه رضی الله عنهن، ټول دولس صحابه کرام رضی الله عنهم نه دا خبره منقول ده، او د حضرت عثمان رضی الله عنه او حضرت علی رضی الله عنه او ابوذر رضی الله عنه نه او ابن ابی شیبه او حضرت عائشه رضی الله عنهن نه سعید بن منصور د اذهب موصولا نقل کړې دې. (۲)

لیکن حضرت عثمان رضی الله عنه، حضرت علی رضی الله عنه او حضرت ابن عمر رضی الله عنهما نه د حنفیه مسلك مطابق هم آثار منقول دی. ددوی نه علاوه حضرت عمر رضی الله عنه، حضرت ابن عباس، حضرت عبدالله ابن مسعود رضی الله عنه، حضرت زید بن ثابت رضی الله عنه نه هم د حنفیه مسلك مطابق آثار منقول دی. (۳)

د باب تحت حضرت امام بخاری رحمته الله د حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله د ازواج مطهرات دیو میاشتي دپاره جدا کیدو واقعه ذکر کړې ده. د جمهورو په نیز د اشرعی او اصطلاحی ایلاء نه وه، چونکه بل څه مرفوع حدیث دې باره کښې نه وو، ددې وجې حضرت امام بخاری رحمته الله د واقعه نقل کړه، او یو مناسبت د دواړو په مینځ کښې ظاهر دې، البته د سعید بن المسیب په نیز دا یو شرعی ایلاء ده ځکه چه ددوی په نیز شرعی ایلاء، دپاره د خورو میاشتمو قید نشته.

۲۰ = بَابُ حُكْمِ الْمَقْضِيِّ فِي أَهْلِهِ وَمَالِهِ

وَقَالَ ابْنُ الْمُسَيَّبِ إِذَا قُضِيَ فِي الصَّفِّ عِنْدَ الْقِتَالِ تَرَضُّصُ امْرَأَتِهِ سَنَةً وَاشْتَرَى ابْنُ مَعْبُودٍ جَارِيَةً وَالْمَسَّ سَنَةً فَلَمْ يَجِدْهُ وَقَدْ قَاغَذَ يُعْطِي الدَّيْهَمَ وَالْدَّرْهَمَيْنِ وَقَالَ اللَّهُمَّ عَنْ فُلَانٍ قَاتِ ابْنِي فُلَانٍ قَاتِي وَعَلَى وَقَالَ هَكَذَا فَاغْزُوا بِاللَّقَطَةِ وَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ نَحْوَهُ وَقَالَ الزُّهْرِيُّ فِي الْأَسِيرِ يَعْلَمُ مَكَائِهِ لَا تَكْزُبُ امْرَأَتُهُ وَلَا يَقْسِمُ مَالَهُ قَادًا لِقَطَةٍ خَبَرَهُ فَسَنَتُهُ سَنَةُ الْمَقْضِيِّ

(۱) اوگوری مختصر اختلاف العلماء: ۴۷۳/۲، والمغنی لابن قدامة: ۳۱۸، ۳۱۹.

(۲) عمدة القاری: ۲۷۷/۲۰.

(۳) مختصر اختلاف العلماء للطحاوی: ۴۷۴، ۴۷۵/۲. ومصنف عبدالرزاق: ۴۵۳، ۴۵۷/۶. رقم: ۱۱۶۳۷، ۱۱۶۴۵، ۱۱۶۴۵. د حضرت عمر رضی الله عنه اثر دپاره اوگوری موطا امام محمد، باب ایلاء: ۲۶۳.

[۴۹۸۶] حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ عَنْ زَيْدِ مَوْلَى الْمُتَنَبِّعِ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَبَلَ عَنْ ضَالَّةِ الْغَنَمِ فَقَالَ خُذْهَا فَإِنَّمَا هِيَ لَكَ أَوْ لِإِخِيكَ أَوْ لِلدَّلْبِ وَسَبَلَ عَنْ ضَالَّةِ الْإِذِلِّ فَقَضِبَ وَامْتَرَّتْ وَجَنَّتَا وَقَالَ مَا لَكَ وَلَهَا مَعَهَا الْحِدَاءُ وَالسِّقَاءُ تَتْرَبُ الْمَاءَ وَتَأْكُلُ الشَّجَرَ حَتَّى يَلْقَاهَا رَهْمًا وَسَبَلَ عَنْ اللَّقْظَةِ فَقَالَ اعْرِفْ وَكَأَنَّهَا وَعِصْمَاهَا وَعَرَفَاهَا سَنَةً فَإِنْ جَاءَ مَنْ يَقْرُفُهَا وَالْأَفَاخِلْطَهَا بِمَالِكَ قَالَ سُفْيَانُ فَلَقِيتُ رِبْعَةَ بْنَ أَبِي عَبْدِ الرَّحْمَنِ قَالَ سُفْيَانُ وَلَمْ أَحْفَظْ عَنْهُ شَيْئًا غَيْرَ هَذَا فَقُلْتُ أَرَأَيْتَ حَدِيثَ زَيْدِ مَوْلَى الْمُتَنَبِّعِ فِي أَمْرِ الضَّالَّةِ هُوَ عَنْ زَيْدِ بْنِ خَالِدٍ قَالَ نَعَمْ قَالَ يَحْيَى وَيَقُولُ رِبْعَةُ عَنْ زَيْدِ مَوْلَى الْمُتَنَبِّعِ عَنْ زَيْدِ بْنِ خَالِدٍ قَالَ سُفْيَانُ فَلَقِيتُ رِبْعَةَ فَقُلْتُ لَهُ [ر: ۱].

د مفقود الخبر داهل او مال حکم: مفقود هغه سړی ته وائی چه وړک شی او دده باره کښې چاته علم نه وی، دده داهل او مال په حکم کښې ائمه ثلاثه اختلاف دي.

① د حضرت امام ابوحنيفه رحمته الله او د حضرت امام شافعي رحمته الله په نيز دده اهل او مال دواړو کښې تر هغه وخته پورې تصرف به موقوف وی تر کومې چه دده دوفات علم او نه کړې شی يا دده هم عمر او اقرا ن مړه شی، دې نه پس د تصرف ا جازت به ورکولې شی، تر کومې پورې چه دده هم عمر خلق ژوندی وی تر هغه وخته پورې دده ښځه به بل چاسره واده نشی کولې انتظار به کوی. (۱)

② د حضرت امام مالک رحمته الله په نيز، اهل او مال کښې تفصيل دي، هغه فرمائی چه کوم سړی مفقود شی نو دده معامله به حاکم ته پيش کولې شی. حاکم به دده تلاش کوی او دنه ملاویدو په صورت کښې به دده ښځه تر څلورو کالو پورې انتظار کوی، څلور کاله نه دښځې دپاره متوفی عنها زوجها کیدو فیصله به کوی. نو ښځه د څلورو کالو تیریدو نه پس عدت وفات یعنی څلور میاشتې لس ورځې تیرې کړی او بل سره واده کولې شی. البته دا څلور کاله مخ پس به په عدالت کښې دمقدمه پيش کیدونه پس شمیرلې شی او د مال په صورت کښې مالکیه فرمائی چه په دې کښې به وراثت جاری نه وی تر دې پورې چه دومره موده تیره شی چه په هغې کښې دمفقود دمړگیدو یقین اوشی دا موده څومره پکار ده؟ په دې کښې اویا کالو، اتیا کالو، نوی کالو، اوسل کالو مختلف احوال دی. (۲)

د حضرت امام احمد بن حنبل رحمته الله په نيز میدان جنگ او سمندری سفر کښې وړک شوی دپاره مدت به مقرر کولې شی (لکه د مالکیه په شان څلور کاله) لیکن دې نه علاوه مفقود دپاره مدت مقررولې به نشی او دده اهل و مال کښې تر هغه وخت کښې تصرف نه شی کولې، تر کومې پورې چه دده دوفات یقین اونشی. (۳)

(۱) مختصر اختلاف العلماء للطحاوی: ۲/۳۳۰، ۳۲۹.

(۲) د مالکیه مذهب د تشریح دپاره او گوری بدایة المجتهد: ۲/۴۵، ۴۶.

(۳) الابواب والترجم: ۸۱/۲.

دشواغ او حنفیه مسلک چونکه په دې سلسله کېنې ډیر سخت دي، ددې وچې فقهانې احناف د مالکیه مسلک باندې فتوی ورکوي او حضرت تهانوی رحمته الله علیه په دې سلسله کېنې یو مستقل رساله د «الحیلة الناجزة» په نوم سره تصنیف کړې ده، په دې کېنې د علماء مالکیه فتاوی او ددې مسئلې متعلق ددوی مذهب کېنې شرائط او تفصیلات جمع کړي دي. دباب تحت حضرت امام بخاری رحمته الله علیه د حضرت سعید بن مسیب رحمته الله علیه، حضرت عبدالله بن مسعود رحمته الله علیه، حضرت ابن عباس رحمته الله علیه او دامام زهري رحمته الله علیه مختلف آثار نقل کړي دي. حضرت سعید بن مسیب رحمته الله علیه فرماني که یو سړي په صف قتال کېنې دجهاد

په موقع کېنې ورک شي نو دده بی بی به یو کال پورې انتظار کوي. «تریمص امراته سنة» په اصل کېنې «تریمص» دې یو تاء تحفیفاً حذف کړې شوې ده دا تعلیق عبدالرزاق موصلاً نقل کړې دي. او هغه زیات مکمل او تام دي. «اذا فقد فی الصف تریمص امراته سنة واذا فقد فی غیر الصف فاربع سنین» (۱)

دویم تعلیق د حضرت عبدالله بن مسعود رحمته الله علیه دي، هغوی یو وینځه واخسته. او ددې قیمت نې لا ادا کړې نه وو چه وینځې مالک غیب شو. یو کال پورې حضرت عبدالله بن مسعود رحمته الله علیه دهغه لټون او کړو لیکن هغه ملاؤ نشو، نو دوی د وینځې ثمن یو یو، دوه دوه درهمه صدق کول شروع کړل. د صدقې ورکولو په وخت کېنې به نې فرمائیل چه «اللهم عن فلان فان اتی فلان فلی وعلی» یعنی ای الله عز وجل دا د فلانی سړي د طرنه صدقه ده، که هغه سړي راغلو نو دا صدقه به څما د طرفته وی، څما دپاره به ددې ثواب وی، او ددې ثمن به څما په ذمه وی. «فلی وعلی» ای فلی الثواب .... وعلی الغرامة» دې نه پس حضرت عبدالله بن مسعود رحمته الله علیه او فرمائیل چه د لقطه (ورک شوی خیز باره) کېنې هم داسې کوئی. (چه یو کال پورې ددې تعارف او تشهیر کوئی او دکال نه پس دا صدقه کوئی. د صدقې نه پس که مالک راغلو نو ددې تاوان ورکړی، د صدقې ثواب به تاسوته ملاوېږي).

سعید بن منصور دا تعلیق موصلاً نقل کړې دي. (۲)
حضرت ابن عباس رحمته الله علیه نه هم داشان اثر منقول دي، ددوی اثر هم سعید بن منصور موصلاً نقل کړې دي. (۳)

خلوړم تعلیق د حضرت زهري رحمته الله علیه دي، هغوی ددې قید باره کېنې چه دکوم ځاني معلوم وی فرماني چه دده پنځه واده نشی کولی، اونه دده مال تقسیمولې شی. خو چه کله دده خبر منقطع شی اودده متعلق څه پته اونه لگی نوبیا دې قیدی سره دمفقود والا معامله دې اختیار کړېشی. (دمفقود باره کېنې دامام زهري رحمته الله علیه مذهب دلته بیان نکړې شو، دهغوی

(۱) فتح الباری: ۵۳۷/۹.

(۲) فتح الباری: ۵۳۷/۹.

(۳) فتح الباری: ۵۳۷/۹.

مذهب دادې چه دده ښځه به ترڅلوروکالو پورې انتظار کوي، او بیا به دې ته دواډه اجازت وي. (۱)

ابن ابی شیبه رحمته الله علیه د تعلیق موصولاً نقل کړې دې. (۲)

د حضرت امام بخاری رحمته الله علیه د هغه لارې: حضرت امام بخاری رحمته الله علیه په باب کښې چه کوم رومي درې آثار د حضرت مسیب رحمته الله علیه، حضرت ابن مسعود رضي الله عنه او حضرت ابن عباس رضي الله عنه نقل کړل دهغې نه په ظاهره دامعلومېږي چه د حضرت امام بخاری رحمته الله علیه په نیز هم دمفقود دپاره یو کال موده ده. لیکن باب کښې چه کوم حدیث نقل کړې شوې دې دهغې نه یو احتمال راوړي چه حضرت امام بخاری رحمته الله علیه دمفقود داهل او مال باره کښې فرق کول غواړي. ځکه چه په حدیث کښې حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله د غنم (چیلۍ وغیره) او اوښ دواړو د ورکیدو په صورت کښې حکم بیل بیل بیان فرمائيلي دي. د غنم (چیلۍ) باره کښې خو فرماني چې لک اولایک اوللثب یعنی دا ته اخستې شی ځکه چه هغه خو یا ستا ده یا ستا

درور ده یا بیا د شرمخ په حصه کښې به راشي. د ورور نه خودې ورکه شوې ده، ددې وجې د شرمخ حواله کولونه بهتر دي چه ته ئې پخپله واخلي، خو ورک شوی اوښ متعلق چه کله دهغه نه تېوس او شونو دغصې په وجه د حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله دواړه رخصت مبارک سره شواووي فرمائیل چه ورک شوی اوښ سره ستا کار، دې سره دده دانه اوبه موجودې دي. هغه به اوبه ځکي او دونې نه به خوري، تر دې پورې چه ددې مالک به ملاؤ شی.

حضرت امام بخاری رحمته الله علیه ددې باب تحت دا حدیث ذکر کړې دي او دې خبرې طرفته ئې اشاره کړې ده چه دمفقود د مال حکم غنم والا وی او داهل حکم به ابل والا وی، ددې وجې چه کومې طریقې سره غنم وغیره مستقل دي. د دې د ضیاع اندیښنه ده. د ابل د مال د ضیاع هم اندیښنه وی. لهدا یو کال نه پس د ابله تقسیمولې شی، اولکه څنگه چه ابل مستقل دي او ددې د ضیاع څه اندیښنه نشته دي، هغه به د خپلو اوبو او خوراک پخپله بندوبست کوي. هم په دې طریق داهل باره کښې هم د ضیاع اندیښنه نشته دي نو دا به ابل سره لاحق کولې شی او هلته به یو کال پس دنکاح اجازت نه وی، نو ابن منیر رحمته الله علیه فرماني:

«لما تعارضت الآثار في هذه المسألة وجب الرجوع إلى الحديث المرفوع فكان فيه ان ضالة الغنم يجوز التصرف فيها قبل تحقق وفاة صاحبها فكان الحاق المال بالمفقود بها متجها وفيه ان ضالة الابل لا يتعرض لها لاستقلالها بامر نفسها فقتضى ان الزوجة كذلك لا يتعرض حق لها يتحقق خبر وفاته فالضابط ان كل شيء يخشى ضياعه يجوز التصرف فيه موداله عن الفیاء، وما لا فلا» (۳)

(۱) فتح الباری: ۵۳۸/۹.

(۲) فتح الباری: ۵۳۸/۹.

(۳) فتح الباری: ۵۳۹/۹.

قوله: قال سفیان: فلقیت ربیعه بن ابی عبد الرحمان، قال سفیان ولم احفظ عنه شیئاً غیر هذا فقلت ارايت حديث یزید مولى المنبعت فی امر الضالة هو

عن زید بن خالد، قال نعم: سفیان بن عیینہ فرمائی چه زه ربیعه بن ابی عبد الرحمان سره ملاؤ شوم او ما هغه ته اوونیل چه دورک شوی خیز متعلق دیزید مولى منبعت حديث باب زید بن خالد نه مروی دې که نه ۲. نو هغوی اوفرمانیل چه او. په مینځ کښې جمله دمعرضه په طور سفیان اوونیل چه د ربیعه بن عبد الرحمان نه ددې خبرې تحقیق کولو نه علاوه ما نور څه نه دی نقل کړی.

قوله: قال یحیی ویقول ربیعه عن زید مولى المنبعت عن زید بن خالد قال سفیان فلقیت ربیعه فقلت له: دسفیان بن عیینہ استاد یحیی بن سعید

اوونیل چه ربیعه دا حديث د یزید مولى منبعت عن زید بن خالد نه نقل کړې دې، سفیان اوونیل چه د یحیی خبرو آوریږو نه پس څه ربیعه سره ملاؤ شوم او ما هغه نه هغه سوال اوکړو چه کوم مخکښې تیر شو.

خلاصه داده چه یحیی بن سعید انصاری دا حديث دیزیدنه نقل کړې دې. لیکن مرسلانې نقل کړې دې. موصولانې نه دې نقل کړې. یزید تابعی دې. دده په طریق کښې دیزید نه پس د زید بن خالد صحابی واسطه نشته دې. یحیی بن سعید خپل شاگرد سفیان ته اوونیل چه ربیعه دا حديث موصولاً نقل کوی. ((یزید عن زید بن خالد عن رسول الله ﷺ)) نو سفیان لاړو او دربیعه نه ئې تپوس اوکړو چه آیا تا دا حديث بواسطه یزید، زید بن خالد نه نقل کړې دې. نو هغه اوونیل چه او.

په حديث باب کښې څه الفاظ راغلی دي ((تقطعة)) دقاف فتحه اوسکون سره، وړک شوې خیز په ضاله او لقطه کښې فرق دې، دضاله لفظ دحيوان دپاره خاص دې ((وکاء)) دواو کسري سره، تاراورسی ((عفاص)) دعين په کسري سره اودې نه پس فاء ده، لوبڼې، ظرف، تیلې ((الحذاء)) پیزار ته وئیلې شی، مراد ترې پښې دې ((سقاء)) مشکیزې ته وئیلې شی، په دې ځانې کښې ترې خټه مراد ده. (۱)

باب الطَّهَارِ ۲۱

وَقَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى قَدْ سَمِعَ اللَّهُ قَوْلَ الَّتِي تُجَادِلُكَ فِي زَوْجِهَا إِلَى قَوْلِهِ قَبْلَ لَمْ يَسْطِغِرْ فَاطْعَامُ يَتَيْنِ يَكُونُ [البجادله: ۱۴]

وَقَالَ لِي اِسْمَاعِيلُ حَدَّثَنِي مَا لَكَ اِنَّهُ سَأَلَ ابْنَ شِهَابٍ عَنْ طَهَارِ الْعَبْدِ فَقَالَ نَحْوُ طَهَارِ الْحَرِّ قَالَ مَا لَكَ وَصِيَامُ الْعَبْدِ كَهَوَارِ

وَقَالَ الْحَسَنُ بْنُ الْحَرِظِ هَارُ الْخُرُ وَالْعَبْدُ مِنَ الْحَرَّةِ وَالْأَمَةِ سَوَاءٌ
وَقَالَ عِكْرِمَةُ أَنَّ ظَاهِرَهُ مِنْ أَمَتِهِ فَلَيْسَ بِشَيْءٍ أَلَمَّا ظَهَرَ مِنْ النِّسَاءِ
وَفِي الْعَرَبِيَّةِ لَيْسَ قَالُوا إِي قِيَا قَالُوا وَفِي بَعْضِ مَا قَالُوا هَذَا الْوَلِيُّ لِأَنَّ اللَّهَ لَمْ يَنْدُلْ عَلَى
الْمُنْكَرِ وَقَوْلُ الزُّوْرِ (۱)

دا عنوان په بعضو نسخو کښې دې، په هندوستانی نسخه کښې دا عنوان نشته دې
بلکه «باب قد سمع الله توالق» دې. ظهار دباب مفاعله مصدر دې د ظاهر نه. دظهر معنی ده
پشت (شا). خوک سرې خپلې ښځې ته په خپل محرمات ابدیه کښې څه داسې اندام سره تشبیه
ورکړې چه هغې ته کتل دده دپاره ممنوع وی لکه اووانی چه «انت علی کظهرای» یو دې ته ظهار
وانی. لیکن که داسې اندام سره تشبیه ورکړې چه هغې طرفته کتل جائز دی لکه سر او
لاس نو په دې صورت کښې ظهار به نه وی. (۲) حافظ الدین نسفی رحمته دظهار تعریف کړې
دې، «(ظهار تشبیه المنکوحه بامراهه محرمه علیه علی التایید مثل الاموال بنت ولاخت)» (۳)

دظهار حکم دادې چه کله پورې هغه کفارہ ادا نه کړې نو تر هغه وخت پورې ښځې سره
جماع کول او دواعی دجماع دواړه حرام دی. (۴)
دحنفیه په نیزد مور یا دهریو داسې ښځې په ذکر کولو سره ظهار واقع شی چه هغې سره
دانسان حرمت ابدی وی لکه لور، خور. د حضرت امام شافعی رحمته دیو قول مطابق دی.
دهغوی دویم قول دادې چه ظهار صرف دمور په ذکر کولو سره متحقق کیږی. لهذا که چا
خپلې بی بی ته «انت علی کظهر احق» او وئیل نو دې سره به ظهار نه واقع کیږی. (۵)

دمالکیه په نیز ظهار محرم او اجنبیه دواړه ذکر کولو سره به وی، لکه چا او وئیل چه «انت
علی کظهر یئب» او زینب دده دپاره یو اجنبی ښځه ده نو دمالکیه په نیز په دې صورت کښې به

(۱) (نجدالک) تختصم البیک وتحاورک وهی امراه انصاریه قیل اسمها: خولة بنت ثعلبة، وقیل غیر ذالک،
زوجها اوس بن الصامت رضی الله عنهما. (فی زوجها) فی شان زوجها الذی ظاهر منها ای قال لها، انت علی
کظهرای، وکان هذا القول قبل الاسلام طلاقا وهذا اول ظهار يقع فی الاسلام فنزلت الايات تبطل ماکان
وتقرر انه ليس بطلاق وان فيه الکفارة کما سیاتی (الی قوله) وتتمتها:

«قَدْ سَمِعَ اللَّهُ قَوْلَ الَّتِي تُجَادِلُكَ فِي زَوْجِهَا وَتَشْكِي إِلَى اللَّهِ ۖ وَاللَّهُ يَنصُرُ حَاوِيَا ۚ إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ ۚ الَّذِينَ يَظْهَرُونَ مِنْكُمْ مِنْ نِسَائِهِمْ
مَا هُنَّ أُمَّهَاتُهُمْ ۖ إِنَّ أُمَّهَاتَهُمْ أَلَا ۖ وَلَدْنَهُمْ ۖ وَأَلَهُمْ لِيَتَوَلَّوْنَ مِنْكَ أَقْرَبِينَ الْقَوْلَ ۖ وَذُرُّهُ ۚ وَإِنَّ اللَّهَ لَعَفُوٌّ غَفُورٌ ۚ وَالَّذِينَ يَظْهَرُونَ مِنْ نِسَائِهِمْ
لَمْ يَعُوْذُوا بِمَا قَالُوا فَتَرْفَعُ رِجْلُكَ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَتَمَاسَا ۚ ذَلِكُمْ فَوْعَلُونَ بِهِ ۚ وَاللَّهُ يَمَّا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ۚ فَمَنْ لَمْ يَحْذَرِ فَمِنْهُمْ مِمَّنْ
مِنْ قَبْلِ أَنْ يَتَمَاسَا ۚ فَمَنْ لَمْ يَسْتَظِرْ فَاظْطَمِعْ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ ۚ ذَلِكُمْ لِيُؤْمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ ۚ وَلِكُلِّ ظَالِمٍ عَذَابٌ أَلِيمٌ ۚ»

(۲) مختصر اختلاف علماء للطحاو: ۲/ ۴۸۷، ۴۸۵.

(۳) عمدة القاری: ۲۸۰/۲.

(۴) الهدایه، کتاب الطلاق، باب ظهار: ۲/ ۴۰۹.

(۵) مختصر اختلاف العلماء: ۲/ ۴۸۷، ۴۸۵.

ظهار متحقق وی، خمونی به نیز نه. (۱)
 د آیات شان نزول. حضرت امام بخاری رحمته الله به ترجمه الباب کنبی چه کومو آیتونو طرفته اشاره کری ده هغه د سورة مجادله ابتدائی آیتونه دی چه هغه د حضرت اوس بن الصامت رضی الله عنه د بنیخی حضرت خوله رضی الله عنها په واقعہ کنبی نازل شوی وو. واقعہ څه داسې وه چه حضرت اوس یو ځل خپلې بی بی خوله ته اووئیل «انت علی کظهر امی» ته مالره داسې نې لکه څما د مور شا یعنی حرامه نې، په زمانه د جاهلیت کنبی دا الفاظ دائمی حرمت دپاره به وئیلې شو، او ددې نه ابدی فرقت به واقع کیدو، نو اوس بن الصامت خپلې بنیخی ته اووئیل چه ته په مایاندې حرامه شوې، خوله رضی الله عنها د حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله په خدمت کنبی حاضره شوه اووې وئیل چه :

«یا رسول الله ان زوجی اوس بن الصامت تزوجنی وانا شابة غنیة ذات مال واهل، حق اکل مال، وافقی شہل و تفرق اهل و کبر سنی قاهر منی و قد دد من فعل من شیء یجعی وایا».

یعنی کله چه اوس ماسره واده کړې وو، په هغه وخت کنبی څه خوانه اووم، اوس څما مال او خوانی ختمه شوه او څه بوځی یم، نو اوس هغه ماسره ظهار اوکړو او اوس هغه شرمنده هم دې. نو څه صورت مونږ لره دواړو ته د دوباره جمع کیدو کیدیشی. حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله د قول مشهور موافق او فرمائیل چه څما په خیال ته دخپل خاوند دپاره حرامه شوې. په دې باندې هغه بنیخی بحث شروع کړو چه اوس څه چرته لاره شم؟ دبېجو څنگه گزاره به څنگه کیږي؟ اوس خود طلاق لفظ نه دې استعمال کړې. نوییا جدائی راغله؟ دقران پاک آیت

«تجادلك فی زوجها» کنبی دې طرفته اشاره ده. هغې ددې خپلې معاملې دالله عز و جل په دربار کنبی هم شکایت اوکړو. نو په دې باندې دمجادله آیت نازل شو او په کنبی دکفاره ظهار تفصیل بیان شو. حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله هغوی ته اووئیل چه خپل خاوند راوبله، هغه راغلو نو حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله دهغه په وړاندې دا آیت مبارک تلاوت کړو او تپوس نې ترې اوکړو چه ته غلام آزادولې شي. هغوی اووئیل چه غلام خو گراندې. په دې کنبی خوبه څما ټول مال ختم شی. حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله ورته او فرمائیل چه دوه میاشتې پرله پسې روژې نیوې شي. هغه اووئیل یا رسول الله صلی الله علیه و آله په الله قسم، په ورځ کنبی که څه درې ځل خوراک اونه کړم نو ډیر تکلیف وی راته. او څما دنظرونو په وړاندې تیاره شی. حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله ورته او فرمائیل چه آیا شپیتو مسکینانو ته خوراک ورکولې شي. هغه اووئیل چه والله نه. خو که تاسو ماسره تعاون او فرماني. حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله هغه سره د پنځلسو صاع تعاون اوکړو. او داشان هغه دوباره د بنیخی خاوند په حیثیت سره اوسیدل. (۲)

قوله: وَقَالَ لِي إِسْمَاعِيلُ حَدَّثَنِي مَالِكٌ أَنَّهُ سَأَلَ ابْنَ شَهَابٍ عَنْ ظَهَارِ الْعَبْدِ فَقَالَ نَحْوُ ظَهَارِ الْحُرِّ. حضرت امام بخاری رحمته الله فرماني چه اسماعیل بن ابی اوس

مانه اوونیل چه حضرت امام مالک رحمته الله دحضرت ابن شهاب زهری نه دغلام دظهار باره کنبی تبوس اوکرو نوهغوی اوونیل چه دغلام ظهار دآزاد دظهار په شان دې یعنی د دواړو په ظهار کنبی هېڅ فرق نشته دې.

ابن قدامه دبعضو حضراتونه نقل کړی دی چه دغلام ظهار صحیح نه دې (۱) حضرت امام بخاری رحمته الله دابن شهاب زهری دا اثر نقل کړې دې او په اصل کنبی ئې ددې مذهب تردید کړې دې. غلام که ظهار اوکرو نو ددې کفار دحضرات حنفیه اود حضرت امام شافعی رحمته الله په نیز صرف د روژې په ذریعه به ادا وی. د حضرت امام مالک رحمته الله په نیز دخپل مولی په اجازت سره که هغه مسکینانو ته خوراک ورکړو نویبام کفار اداشوه. (۲)

قوله: قَالَ مَالِكٌ وَصِيَامُ الْعَبْدِ شَهْرَانِ: داداسماعیل بن ابی اویس ماقبل والا سندسره موصول دې. فرمائی چه غلام به کفار ادا کولو کنبی دوه میاشتې روژې نیسی. لکه څنگه چه آزاد سرې دوه میاشتې روژې نیسی.

قوله: وَقَالَ الْحَسَنُ بْنُ الْحَرِّثِ ظَهْرُ الْحُرِّ وَالْعَبْدِ مِنْ الْحُرَّةِ وَالْأَمَةِ سَوَاءٌ: حسن بن حر دکوفې اوسیدونکې دې او محدثین کنبی ثقه دې. په کال ۱۳۳ هجری کنبی دوی وفات شوی وو. په صحیح بخاری کنبی ددوی صرف دایو تعلیق دې، بل چرته دده ذکر نشته دې. (۳) دابو ذرعن مستملی روایت کنبی «حسن بن الحی» دې حسن بن الحی فقیه دې، دحضرت سفیان ثوری د طبقې محدثینو کنبی دې. په کال ۱۶۹ هجری کنبی دوی وفات شو. امام طحاوی مذکوره اثر حسن بن حی نه نقل کړې دې (۴)

مطلب دادې چه دحر اوعبد په ظهار کنبی هېڅ فرق نشته دې. داشان ښځه که حره وی او که وینځه، په دې کنبی هېڅ فرق نشته دې.

قوله: وَقَالَ عِكْرَمَةُ ابْنُ ظَاهِرٍ مِنْ أُمَّتِهِ فَلَيْسَ بِشَيْءٍ إِذَا نَمَّا الظَّهْرُ مِنَ النِّسَاءِ: حضرت عکرمه رحمته الله فرمائی که مولی خپلې وینځې نه ظهار اوکړو نو هېڅ هم نشته دې، ظهار ښځې سره وی. حضرت امام مالک رحمته الله فرمائی چه لکه څنگه چه زوج، زوجه سره ظهار کولې شی داشان مولی خپلې وینځې سره هم ظهار کولې شی. ائمه ثلاثه او جمهور فرمائی چه په قران کریم کنبی دی چه «ظاهرون من نسائهم» او وینځې په «نساءهم» کنبی داخلي نه دی. (۵)

قاضی اسماعیل رحمته الله دا تعلیق موصولاً نقل کړې دې. (۶)

(۱) فتح الباری: ۵۴۲/۹.

(۲) فتح الباری: ۵۴۱/۹.

(۳) فتح الباری: ۵۴۲/۹، وعمدة القاری: ۲۸۳/۲۰.

(۴) فتح الباری: ۵۴۲/۹، وعمدة القاری: ۲۸۳/۲۰.

(۵) فتح الباری: ۵۴۲/۹.

(۶) فتح الباری: ۵۴۲/۹.

قوله: وَفِي الْعَرَبِيَّةِ لِمَا قَالُوا أُنِيَ فِيمَا قَالُوا وَفِي بَعْضِ مَا قَالُوا وَهَذَا أَوَّلُهُ لِأَنَّ اللَّهَ لَمْ يَدُلَّ عَلَيَّ الْمُنْكَرَ وَقَوْلُ الزُّورِ: به آیت کریمه کنبی دی چه «وَالَّذِينَ يَظَاهَرُونَ مِنْ نِسَائِهِمْ ثُمَّ يَعُودُونَ لِمَا قَالُوا فَتَرْجُوهُمْ... الخ» د «يَعُودُونَ لِمَا قَالُوا» مختلف تفسیرونه دی.

① یو تفسیر د داود ظاهری نه منقول دی. هغه وائی چه «يَعُودُونَ لِمَا قَالُوا» مطلب دادې چه یو خل د ظاهر کول نه پس دوباره که د ظاهر الفاظ او وئیلې شی نو کفار به ادا کوی، لکه څنگه چه د ظاهر الفاظ نه په پوهه کنبی رازی. (۱)

② حضرت امام بخاری رحمه الله د داود ظاهری دا تفسیر رد کړې دې او فرمائی چه په عربی ژبه کنبی «عادله» د «عادیه» په معنی کنبی استعمالیږي. دلته هم «يَعُودُونَ لِمَا قَالُوا» د «يَعُودُونَ لَهَا قَالُوا» په معنی کنبی دې او مضاف دلته مخذوف دې، تقدیر عبارت دې د «يَعُودُونَ فِي نَفْسِ مَا قَالُوا» مطلب دادې چه د ظاهر کولو نه پس دې لره ختمول غواړي یعنی «انت علی کظهرای» چه کوم الفاظ ادا کړي وو (چه ددې نه حرمت ثابتیږي) که دا الفاظ باطلول غواړي او حرمت ختمول غواړي نو کفار به ادا کوی.

حضرت امام بخاری رحمه الله فرمائی چه دا تفسیر اختیارول بهتر دی. ځکه چه د داود ظاهری په شان که د ظاهری الفاظو مطابق د «عود لهما قالوا» د الفاظو سره د ظاهر دا عاده رهنمائی فرمائی او تکرار ترې مراد واخستې شی نو ددې مطلب به داوی چه الله ﷻ الفاظ ظاهر دا عاده د رهنمائی دپاره فرمائی. حالانکه دې الفاظو ته قران پاک «منکر» او «قول زور» وئیلی دی، نو «قول زور» طرفته الله ﷻ څنگه رهنمائی کولی شی.

③ بعضو وئیلی دی چه «يَعُودُونَ لِمَا قَالُوا» کنبی لام «عن» په معنی کنبی دې، یعنی بیا که هغه دخپل قول نه رجوع کول غواړي (۲) نو کفار به ادا کوی، دخپل قول نه رجوع کولو مطلب دادې چه هغه د جماع عزم او اراده اوکړي.

تنبيه: د الفاظ ظاهر دوه قسمونه دی، یو صریح لکه «انت علی کظهرای» دویم کنایه لکه «انت علی کای» په دې دویم قسم کنبی به دنیت اعتبار وی. د ظاهر نیت خو به ظاهر وی گنی نه. (۳)

۲۲ = بَابُ الْإِشَارَةِ فِي الطَّلَاقِ وَالْأُمُورِ

وَقَالَ ابْنُ عَرَبٍ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا يُعَذِّبُ اللَّهُ بِدَمْعِ الْعَيْنِ وَلَكِنْ يُعَذِّبُ بِهَذَا إِفْشَارِ إِلَى نِسَائِهِ [ر: ۱۳۲۲].

(۱) عمدة القاری: ۲۸۴/۲۰.

(۲) فتح الباری: ۵۴۳/۹.

(۳) عمدة القاری: ۲۸۱/۲۰.

وَقَالَ كُفُّ بْنُ مَالِكٍ إِشَارَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَيَّ أَيْ اخُذِ النِّصْفَ [۲۲۸:ر].
 وَقَالَتْ اسْمَاءُ صُلَى النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي الْكُفُوفِ فَقُلْتُ لِعَائِشَةَ مَا شَأْنُ النَّاسِ
 وَهِيَ تُصَلِّي قَا وَمَاتَ بَرَاءُ إِلَى الشَّمْسِ فَقُلْتُ آيَةُ قَا وَمَاتَ بَرَاءُ هَا أَنْ تَعْمُرَ [۲۲۵:ر].
 وَقَالَ أَنَسُ أَوْ مَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَدِي إِلَى أَبِي بَكْرٍ أَنْ يَتَّقِدَ [۲۲۹:ر].
 وَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ أَوْ مَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَدِي لِأَحَرِيمَ [۸۳:ر].
 وَقَالَ أَبُو قَتَادَةَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي الصَّيْدِ لِلْمُخْرِمِ أَحَدٌ مِنْكُمْ أَمْرَةٌ أَنْ
 يَحْمِلَ عَلَيْهَا أَوْ إِشَارَ إِلَيْهَا قَالُوا لَا قَالَ فَكُلُوا [۱۴۲۸:ر].

د ترجمه الباب مقصد: د طلاق او نورو معاملاتو کښې د اشارې حکم حضرت امام بخاری رحمته الله علیه په دې باب کښې فرمایلي دي، هغوی چه کوم آثار او احادیث په دې باب کښې ذکر فرمایلي دي چه دهغې نه معلومېږي چه اشاره طلاق او نورو معاملاتو کښې معتبر ده. په دې شرط چه هغه مفهوم وي يعنی په خپل مفهوم باندې واضحه دلالت کوي.

ابن بطال فرمائي چه اشاره مفهوم د جمهور علماء په نیز دنطق او تلفظ قائم مقام ده. البته د حنفیه په نیز بعضو صورتونو کښې اشاره معتبره نه ده اگر چه هغه مفهوم ولې نه وي، نو غالباً د دې باب سره حضرت امام بخاری رحمته الله علیه د حنفیه مذهب ترديد کړې دي. (۱)

علامه عینی د ابن بطال قول رد کړې دي او فرمائي چه اشاره مفهوم د حنفیه په نیز هم طلاق وغيره کښې معتبره ده لهذا دا وئيل چه حضرت امام بخاری رحمته الله علیه د حنفیه ترديد کول غواړي صحيح نه دي. (۲)

ابن منیر فرمائي چه د حضرت امام بخاری رحمته الله علیه مقصد د دې ترجمه الباب نه دادي چه اشاره که داسې وي چه دهغې نه اصل او عدد دواړو مفهوم راوړي نو هغه به په طلاق او نورو معاملاتو کښې معتبره وي. هغه دگونگي اشاره وي يا د قادر علی الکلام وي، (۳) لکه يو سړي اشارې سره طلاق ورکړو نو هغه به طلاق معتبر وي او که اشارې سره ده د طلاق عدد هم بيان کړې نو د دې عدد به هم اعتبار وي.

د اشارې حکم: د حضرات حنفیه مذهب دادي چه دگونگي اشاره مفهوم معتبر او په منزله دکلام ده. هغه په طلاق، بيع، هبه او نورو معاملاتو کښې معتبره وي. البته په حدودو کښې د دې اعتبار نشته دي. ځکه چه ((الحدود تندري بالشبهات))

که یوسړي مستقل گونگې نه دي لیکن دده ژبه بنده شوې ده، که دابندیدل مرگ پورې جاری وي نو په ده باندې به دگونگي احکام جاری وي.
 که یو سړي قادر علی الکلام دي، نه گونگې دي اونه دده ژبه بنده شوې ده، نو صرف په څلورو امورو کښې به دده اشاره معتبره وي. ① کفر ② اسلام ③ نسب ④ افتاء. لکه چا ترې

(۱) فتح الباری: ۴۵۷/۹.

(۲) عمدة القاری: ۲۸۵/۲۰.

(۳) فتح الباری: ۵۴۷/۹.

تپوس اوکړو چه ته مسلمان نه؟ او په جواب کښې په اثبات کښې سر اوخوزولویا ترې چا تپوس اوکړو چه دا جائز دی نو جواب کښې ده به دده اثباتا او تفیاً اشاره کافی وی، ددې څلورو وارو نه علاوه باقی امور او معاملاتو کښې دیو داسې سړی اشاره به معتبره نه وی چه د وینا قدرت لری. (۱)

حضرت امام بخاری رحمته الله علیه په دې باب کښې شپږ تعلیقات او اووه موصول احادیث نقل کړي دی.
قوله: وَقَالَ ابْنُ عُمَرَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا يُعَذِّبُ اللَّهُ بِدَمْعِ

الْعَيْنِ وَلَكِنْ يُعَذِّبُ بِهَذَا: حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله فرمائیلی دی چه کله په سړی باندې څه مصیبت راشی نو الله تعالی دسترگې نه په اوښکه وتلو باندې عذاب نه جاری کوی، ټپې طرفته ته اشاره کولو سره حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله او فرمائیل چه ددې په وجه عذاب ورکولې شی. (چه سړی په ژبې سره شکوه شکایت اوناشکری کوی).

یوشرعی مسئله بیانولو دپاره حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله د اشارې نه کام واخستلو حضرت امام بخاری رحمته الله علیه دا تعلیق په کتاب الجنائز کښې موصولاً نقل کړې دي. (۲)

قوله: وَقَالَ كَعْبُ بْنُ مَالِكٍ أَشَارَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَيَّ أَيْ خُذْ

التِّصْفَ: حضرت کعب بن مالک رضی الله عنه په عبدالله بن ابی حدرد باندې څه قرض وو. دملقات په دوران کښې ددې دواړو په مینځ کښې تلخی راغله. حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله په هغه ځانې باندې تیر شو نو وې فرمائیل ((یا کعب)) او دلاس په اشارې سره نې اوونیل چه نیم واخله، په کتاب الملازمه کښې دا تعلیق موصولاً تیر شوي دي. (۳)

قوله: وَقَالَتْ أَسْمَاءُ صَلَّي النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي الْكُوفِ فَقُلْتُ لِعَائِشَةَ مَا شَأْنُ النَّاسِ وَهِيَ تُصَلِّي فَأَوْمَأَتْ بِرَأْسِهَا إِلَى الشَّمْسِ فَقُلْتُ آيَةً فَأَوْمَأَتْ بِرَأْسِهَا أَنْ نَعَمَ: حضرت اسماء بنت ابی بکر رضی الله عنها فرمائیلی دی چه حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله کسوف مونځ کولو، ماد حضرت عائشه رضی الله عنها تپوس اوکړو او هغې مونځ کولو، چه څه اوشو چه مونځ کوي. نو حضرت عائشه رضی الله عنها په سر نمر طرفته اشاره اوکړه، ما اوونیل چه آیا دا څه نښه ده، نو هغې دسر په اشارې سره جواب راکړو چه او. دا تعلیق حضرت امام بخاری رحمته الله علیه

په «کتاب الکسوف» باب صلاة النساء مع الرجال فی الکسوف» کښې موصولاً نقل کړې دي. (۴)

قوله: وَقَالَ أَنَسٌ أَوْمَأَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِيَدِهِ إِلَيَّ أَيْ بَكَرَ أَنْ

يَتَقَدَّمَ: حضرت انس رضی الله عنه فرمائی چه حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله په مرض الوفات کښې دلاس

(۱) دحنفيه مذهب دتفصيل دپاره اوگورئ الاشياء والنظائر، احكام الاشارة: ۳/ ۴۵۵، ۴۵۴.

(۲) فتح الباری: ۵۴۵/۹.

(۳) عمدة القاری: ۲۸۵/۲۰.

(۴) عمدة القاری: ۲۸۵/۲۰.

په اشارې سره حضرت ابوبکر صدیق رضی الله عنه ته د مخکښې کیدو حکم او کړو.

دا حدیث په کتاب الصلاة کښې د «باب اهل العلم والفعل احق بالامامة» تحت موصول تیر شوی دی. (۱)

قوله: وَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ أَوْمَأَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَدَيْهِ لَا حَرَجَ: حضرت ابن عباس رضی الله عنه روایت دي چې د حج په موقع باندې حضرت نبی کریم صلی الله علیه وسلم نه یوسې تپوس او کړوچه ما درمی نه مخکښې خاړوی ذبح کړو نو حضرت نبی کریم صلی الله علیه وسلم ورته لاس په اشارې سره او فرمائیل چې هېڅ باک نشته. په کتاب العلم کښې د «باب الفتيا بإشارة اليد والراس» تحت دا تعلیق موصول تیر شوی دی. (۲)

قوله: وَقَالَ أَبُو قَتَادَةَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي الصَّيْدِ لِلْمُحْرِمِ أَحَدٌ مِنْكُمْ أَمْرَةٌ أَنْ يَحْمِلَ عَلَيْهَا أَوْ أَشَارَ إِلَيْهَا قَالُوا قَالَ فَكُلُّوا: حضرت ابو قتاده رضی الله عنه فرمائی چې حضرت نبی کریم صلی الله علیه وسلم د محرم د ښکار متعلق تپوس او کړو چه آیا په تاسو کښې چا په دې ښکار باندې څوک راپکاره کړی وو یا دې طرف ته مواشاره کړې وه نو خلقو او وویل چه نه، نو حضرت نبی کریم صلی الله علیه وسلم او فرمائیل چه خورئ.

دا تعلیق په کتاب الحج کښې «باب لا يشترط المحرم مال الصيد» لاتدي تیر شوی دی. (۳)
حضرت امام بخاری رحمته الله مذكوره شپږ تعلیقات ذکر او فرمائیل،
په دې کښې مختلفو احکامو طرفته اشارې خودلې شوی دی. چه دهغې نه معلومېږي چه اشاره که مفهمه وی نومعتبر ده.

[۴۹۸۷] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا أَبُو عَامِرٍ عَبْدُ الْمَلِكِ بْنُ عَمْرِو حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنْ خَالِدٍ عَنْ عِكْرَمَةَ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ طَافَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى بَيْعَةٍ وَكَانَ كُلُّهَا أَيْ عَلَى الرُّكْنِ أَشَارَ إِلَيْهِ وَكَثَّرَ زَيْنَبُ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِتْرٌ مِنْ رَدْمِ يَأْجُوجَ وَمَا جُوجَ مِثْلَ هَذِهِ وَعَقْدَ تِسْعِينَ [۱۰۰].

په دې کښې دی چه کله په حضرت نبی صلی الله علیه وسلم به طواف کولو او رکن ته اورسیدل نو اشاره به کوله او تکبیر به ئې وئیلو «اشار الیه» مناسبت سره دا حدیث په دې ځانې کښې ذکر شو، دا حدیث په کتاب الحج کښې د «باب من اشار الى الركن» تحت تیر شوی دی. (۴)

قوله: وَقَالَتْ زَيْنَبُ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِتْرٌ مِنْ رَدْمِ يَأْجُوجَ وَمَا جُوجَ مِثْلَ هَذِهِ وَعَقْدَ تِسْعِينَ: حضرت زینب بنت جحش رضی الله عنها فرمائی چه حضرت

(۱) عمدة القاری: ۲۰/۲۸۵.

(۲) عمدة القاری: ۲۰/۲۸۵.

(۳) فتح الباری: ۹/۵۴۵.

(۴) فتح الباری: ۹/۵۴۵.

نبی کریم ﷺ ارشاد اوفرمانیلو چه دیا جوج او ما جوج په بندش کښې دومره حصه پرانیستی شوه او حضرت نبی کریم ﷺ په گوتوسره د نوی (۹۰) نشان جوړ کړو.

«ردم» بندش او رکاوټ ته ویلې شی، دې ځانې کښې ددې نه سد ذی القرنین مراد دې. د «عقد تسعین» متعلق علامه ابن الاثیر لیکي چه :

«وعقد التسعین من مواضع الحساب وهو ان تجعل راس الاصبع السابعة في اصل الابهام وتضمه احتی لا یبین بینهما الا غل یسیر» (۱)

داهل حساب په نیزد اعداد دپاره دگوتو مختلف شکلونه معین شوی دی .
د نوی (۹۰) دپاره چه کوم شکل متعین دې هغه دادې چه دشهادت دگوتې سر د غټې گوتې جرړې سره ملاؤ کړې شی، ددې نه یو وړوکې شان حلقه او دائره جوړه شی چه ددې په مینځ کښې وړه شان خلا پیدا شی نو د کتاب الفتن په روایت کښې دی چه «وحلق باصبعه الابهام والقی تلیها وهی صورة عقد التسعین» (۲)

د حضرت نبی کریم ﷺ مطلب دا وو چه په سد سکندری کښې دومره شان وړوکې سورې شوې دې.

دا تعلیق په کتاب الانبیاء کښې موصولاً تیر شوې دې، (۳)
ددې تعلیق مناسبت د ترجمه الباب نه د شان دې چه د دوو گوتو نه مذکوره انداز کښې حلقه جوړول یو قسم اشاره ده. (۴)

حافظ ابن حجر رحمته الله فرماني چه عدد معین دپاره ددې مخصوصې طریقې نه عقد انا مل په منزله داشارې دی. هرکله چه قادر علی الکلام دپاره دا عقد کافی دې نو غیرر قادر علی الکلام دپاره اشاره په دې طریق اولی کافی ده، نو هغه فرماني چه :

«ووجه ادخاله في الترجمة ان العقد على صفة مخصوصة لا رادة عدد معلوم ينزل منزلة الاشارة بالمهمة فاذا

اكتفى بها عن النطق مع القدرة عليه دل على اعتبار الاشارة من لا يقدر على النطق بطريق الاولى» (۵)
[۳۹۸۸] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ حَدَّادٌ حَدَّثَنَا بِشْرُ بْنُ الْمُفَضَّلِ حَدَّثَنَا سَلَمَةُ بْنُ عَلْقَمَةَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سِيرِينَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ أَبُو الْقَاسِمِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي الْجُمُعَةِ سَاعَةً لَا يُؤَافِقُهَا عَبْدٌ مُسْلِمٌ قَابِمٌ يُصَلِّيُ فَسَأَلَ اللَّهَ خَيْرًا إِلَّا أَعْطَاهُ وَقَالَ يَدِيَّ وَوَضَعُ أُمَّمِلْتُهُ عَلَى بَطْنِ الْوُسْطَى وَالْخَنَاصِرِ فَلَنَّا يُزْهَدَهَا [ر: ۸۱۳].

(۱) النهاية في غريب الحديث والاثار: ۲/۲۱۶.

(۲) فتح الباری: ۵۴۶/۹.

(۳) وفتح الباری: ۵۴۶/۹.

(۴) عمدة القاری: ۲۰/۲۸۶.

(۵) فتح الباری: ۵۴۶/۹.

حضرت ابوهریره رضی الله عنه روایت دی چه ابوالقاسم حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله فرمائی چه دجمعی په ورځ یوساعت داسې وی چه کوم مسلمان په دې کښې ولاړ وی مونځ کوی اودنیکی دعا غواړی نو الله عز و جل دده ته هغه ورکوی، دې خبرې ونیلو سره حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله دلاس په اشارې سره او فرمائیل چه داشان ئې خپله غټې گوټې مبارکې اوونيله په مینځنۍ گوته او وړه گوته باندې کیخوده. مونږدې اشارې نه دااوگنړل چه حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله ددې وخت قلت بنائی.

«قال یسده» یعنی «اشاره یسده»، یوهدها: یقللها، توهید» معنی تقلیل ده. یعنی داشارې نه حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله د هغه ساعت او گهرنی قلیل کیدل او فرمائیل، ددې قلت ئې اوخودلو چه ددې دورانیه ډیره کمه اومختصر وی.

بعضو دلاس داشارې دا مطلب بیان کړې دې چه اوورنی په مینځنۍ گوته باندې کیخوده او دې طرفته ئې اشاره اوکړه چه دا ساعت دجمعی دورځې په مینځنۍ حصه کښې ده او وړوکې گوټې سره دې طرفته اشاره کول وو چه دا ساعت د ورځې په آخری حصه کښې وی، (۱) دحدیث مناسبت دترجمة الباب نه واضحه دي. په کتاب الجمعة کښې په دې حدیث باندې بحث تیر شوی دي.

[۴۹۸۹] وَقَالَ الْأَوْسِيُّ حَدَّثَنَا أَبُو إِسْحَقٍ عَنْ سَعْدِ بْنِ شُعْبَةَ بْنِ الْحَجَّاجِ عَنْ هِشَامِ بْنِ زَيْدٍ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ عَدَا يَهُودِيٌّ فِي عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى جَارِيَةٍ فَآخَذَ أَوْصَا حَاكَانَتْ عَلَيْهِ وَأَرْضَعَهَا فَاتَى بِهَا أَهْلَهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهِيَ فِي إِخْرِمَتِي وَقَدْ أَضْمَمْتُ فَقَالَ هَذَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ قَتَلَكَ فَلَانَ لِيُغَيِّرَ الَّذِي قَتَلَهَا فَأَشَارَتْ بِرَأْسِهَا أَنْ لَا قَالَ فَقَالَ لِرَجُلٍ أَخْرَجَهُ الَّذِي قَتَلَهَا فَأَشَارَتْ أَنْ لَا فَقَالَ قُلَانُ لِيَقَاتِلَهَا فَأَشَارَتْ أَنْ نَعَمْ فَأَمَرَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَرَضَعَ رَأْسَهُ بَيْنَ تَحْجُونِ [۲۲۸۲].

داویسی نوم عبدالعزيز بن عبدالله دي، دوی د حضرت امام بخاری رحمته الله شیخ دی. په روایت کښې دی چه دحضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله په زمانه کښې یوجینی باندې یو یهودی ظلم اوکړو، ددې کالی ئې واخستل اوددې سر ئې چنځر ا کړو. دده کور والو دا حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله لره راوستله اوددې جینی حال دا وو چه دې دژوند آخری ساگانې اخستې او بې هوشه وه. حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله دې نه تپوس اوکړو چه ته چا قتل کړې ئې؟ حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله دقاتل نه علاوه دبل چا نوم واخستلو اوتپوس ئې ترې اوکړو. نوهغې دخپل سر په اشارې سره جواب ورکړو چه نه. بیا ئې ورته دبل چا نوم واخستلو اوتپوس ئې ترې اوکړو هغې اووئیل چه نه. بیا ئې ورته دقاتل نوم واخستلو اوتپوس ئې ترې اوکړو چه ته هغه قتل کړې ئې؟ نو دې دسر په اشارې سره اووئیل چه او. حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله حکم ورکړو او دقاتل سر د دوو کانړو په مینځ کښې کیخودلې شو او چنځر ا کړې شو.

((اوضاح)) دا دوضح جمع ده، سپین ته وائی، په دې ځانې کښې ددې نه مراد دچاندنۍ کالی دی، «کالت علیها» دا جمله د«اوضاح» صفت ده. د«رضیع» معنی ماتول او چخنړی کول دی.

((اصمت)) د مجهول صیغه ده یعنې دهغې ژبه بنده شوې وه. دحضرات حنفیه یو قول دا دی چې په قصاص کښې داشارې اعتبار نشته دې (۱) دحدیث باب متعلق هغوی وائی چې حضرت نبی کریم ﷺ صرف ددې جینۍ په اشارې سره دهغه یهودی سر او نه چنځرولو بلکه هغه اعتراف هم کړې وو، نو په خصومات کښې دده دااعتراف روایت تیر شوې دې، په هغې کښې دی چې «فاخذ الیهودی فاعترف فامر به النبی ﷺ فرض راسه بین حجر» (۲)

دحنفیه په نیز په قصاص کښې مماثلت نشته چې قاتل که کانړی سره قتل کړې دې نو قصاص کښې دې هم په کانړی سره قتل کړې شی ځکه چې په حدیث کښې دی چې «لا قود الا بالسيف» دحدیث باب واقعه داسلام دشروع ده. (۳)

[۴۹۹۰] حَدَّثَنَا قَبِيصَةُ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ دِينَارٍ عَنْ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ الْفِتْنَةُ مِنْ هَاهُنَا وَإِشَارَ إِلَى الْمَشْرِقِ [ر: ۲۹۳۷]

[۴۹۹۱] حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا جَرِيرٌ عَنْ عَبْدِ الْحَمِيدِ عَنْ أَبِي اسْحَاقَ الشَّيْبَانِيِّ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي أَوْفَى قَالَ كُنَّا فِي سَفَرٍ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَمَّا غَرَبَتِ الشَّمْسُ قَالَ لِرَجُلٍ الْإِزْلُ فَأَجْدَرُ لِي قَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ لَوَأْمَسَيْتَ ثُمَّ قَالَ الْإِزْلُ فَأَجْدَرُ قَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ لَوَأْمَسَيْتَ إِنَّ عَلَيْكَ نَهَارًا ثُمَّ قَالَ الْإِزْلُ فَأَجْدَرُ فَتَزَلَّ فُجِدَرُهُ فِي السَّائِلَةِ فَتَرَبَّ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثُمَّ أَوْمَأَ بِيَدِهِ إِلَى الْمَشْرِقِ فَقَالَ إِذَا رَأَيْتُمُ اللَّيْلَ قَدْ أَقْبَلَ مِنْ هَاهُنَا فَقَدْ أَفْطَرَ الصَّابِرُ [۱۸: ۱۸۹].

حضرت عبدالله بن ابی اوفی نه روایت دې چې مونږ په سفر کښې حضرت نبی کریم ﷺ سره وو، کله چې نمر د وې شو نو حضرت نبی کریم ﷺ یو سړی ته او فرمائیل چې کوز شه او څمونږ دپاره ستوان واغږه. هغه اوونیل چې تاسو ترمانښام پورې صبر کړې وې، حضرت نبی کریم ﷺ ورته او فرمائیل چې کوز شه او ستوان واغږه. هغه اوونیل چې کاش تاسو مانښام پورې صبر کړې وې، ځکه چې لاڅو ورځ باقی ده. حضرت نبی کریم ﷺ بیا او فرمائیل چې کوز شه او ستوان واغږه. نو دریم ځل حکم کولو نه پس هغه کوز شو هغه دحضرت نبی کریم ﷺ دپاره ټپ ستوان واغږل، او حضرت نبی کریم ﷺ اوڅکل. بیا حضرت نبی کریم ﷺ

(۱) اوگوری الاشباہ والنظائر. احکام الاشارة: ۴۵۴/۳.

(۲) صحيح البخاری: الخصومات، باب ما ذکر فی الاشخاص والخصومة بین المسلم والیهودی: ۳۲۵/۱.

(۳) عمدة القاری: ۲۸۷، ۲۸۸/۲۰.

مشرق طرفته خپل لاس مبارک سره اشاره اوکړه او وې فرمائیل چه کله تاسو شپه ددې طرفته راتلل وینی نو روژه افطار کوئی.

په اصل کښې غروب شوې وو، مغرب طرفته تیاره لگیدلې وه. خو هغه سړی دا کنړل چه اوس هم لا ورځ ده. دلته هم حضرت نبی کریم ﷺ مشرق طرفته اشاره فرمائیلې ده او دشپې راتلل نې اوفرمائیل.

د«ج۳» معنی ستوان په اوبو کښې خوشتول، دا حدیث په کتاب الصوم کښې د«باب مقی یحل فطر الصائم» تحت تیر شوې دې. (۱)

[۴۹۹۲] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا يَمْنَعُ أَحَدًا مِنْكُمْ إِذَا بَلَالَ أَوْ قَالَ إِذَا نَهَ مِنْ سَعُورَةٍ فَأَمَّا يُنَادِي أَوْ قَالَ يُؤْذَنُ لِيَرْجِعَ قَائِمًا وَلَيْسَ أَنْ يَقُولَ كَأَنَّهُ يَعْنِي الصُّبْحَ أَوْ الْفَجْرَ وَظَهَرَ يَزِيدُ بِهِ ثُمَّ مَدَّ أَحَدًا هُمَا مِنَ الْأُخْرَى حضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه نه روایت دې چه حضرت نبی کریم ﷺ فرمائیلی دی چه دبلال اذان دې تاسو کښې څوک د پشنمې دخوراک نه منع نه کړی. ځکه چه هغه ددې په وجه اذان کوی چه په تاسو کښې تهجدو کولو والا آرام او کړی، دهغه مقصد دانه وی چه گڼی سبا شو. یزید بن زریع خپل دواړه لاسونه مخکښې اوږده کړل او وې وئیل چه دصبا صادق رنړا داشان خوریرې.

«إِذَا بَلَالَ أَوْ قَالَ إِذَا نَهَ» راوی ته شک دې چه حضرت نبی کریم ﷺ «لَا يَمْنَعُ أَحَدًا مِنْكُمْ إِذَا بَلَالَ» فرمائیلی دی یا «لَا يَمْنَعُ أَحَدًا مِنْكُمْ إِذَا بَلَالَ» فرمائیلی وو. داشان په مخکښې جمله کښې هم راوی ته شک دې چه حضرت نبی کریم ﷺ «قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا يَمْنَعُ أَحَدًا مِنْكُمْ إِذَا بَلَالَ أَوْ قَالَ إِذَا نَهَ مِنْ سَعُورَةٍ فَأَمَّا يُنَادِي أَوْ قَالَ يُؤْذَنُ لِيَرْجِعَ قَائِمًا وَلَيْسَ أَنْ يَقُولَ كَأَنَّهُ يَعْنِي الصُّبْحَ أَوْ الْفَجْرَ وَظَهَرَ يَزِيدُ بِهِ ثُمَّ مَدَّ أَحَدًا هُمَا مِنَ الْأُخْرَى» فرمائیلی وو، «(ينادي)» او «(يؤذن)» کښې شک دې «(لِيَرْجِعَ قَائِمًا)» دقائم نه مراد تهجد کولو والا دې، رجع لازم او متعدی دواړه مستعمل دی. «(رجع رجوعا)» واپس کیدل، «(رجع، رجعا)» واپس کول، په دې ځانې کښې لازمی او متعدی دواړه احتمال دی. دلزام په صورت کښې «قائم» فاعل کیدو په وجه مرفوع به وی یعنی تهجد کولو والا واپس شی، مطلب دادې چه د سحر دمونځ نه مخکښې څه ساعت آرام او کړی، دمتعدی په صورت کښې «قائم» مفعول به واقع کیدو په وجه به منصوب وی، یعنی هغه اذان تهجد کوونکی آرام طرفته واپس کړی. (۲)

قوله: وَلَيْسَ أَنْ يَقُولَ كَأَنَّهُ يَعْنِي الصُّبْحَ أَوْ الْفَجْرَ: «كَأَنَّهُ يَعْنِي» دراوی طرف نه په مینځ

کنبې جمله معترضه ده. اصل حدیث عبارت دې: «وَلَيْسَ أَنْ يَقُولَ الصَّحْبُ» «يقول» فعل مضارع، «ان» مصدریه داخل کیدو په وجې سره «قول» مصدر معنی کنبې دې. عبارت به شی «ولیس قول الصَّحْبُ» او «قول» نه دلته کلام مراد نه دې بلکه مقصد او اراده مراد ده نو معنی به شی «ولیس مقصد الصَّحْبُ» یعنی دحضرت بلال اذان ورکولو سره مقصد دسبا اعلان کول نه دی بلکه مقصد داوی چه تهجد کولو والاخه وخت آرام او کړی. حضرت بلال رضی الله عنه اذان به دسبا نه مخکې ورکولو. راوی په طور د تفسیر «يقول» نه پس «کانه یعنی» اضافه او کړه. دې خبرې طرفته اشاره کولو دپاره چه «يقول یعنی» معنی کنبې ونیل دادی چه دقول نه دلته کلام مراد نه دې بلکه فعل مراد دې. دا «(اطلاق القول على الفعل)» قبیل نه دې. (۱) دا روایت په کتاب الصلوة کنبې تیر شوې دې، هلته «کانه یعنی» دا جمله معترضه نه ده، نو هلته عبارت دې «ولیس ان يقول الفجر او الصَّحْبُ» (۲)

«الفجر» او «الصَّحْبُ» کنبې راوی ته شک دې چه حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله «الفجر» فرمانیلی وو یا «الصَّحْبُ».

«سحور» (دسین په فتحه سره) هغه خبز ته وئیلې شی چه دسحر په وخت کنبې خوړلې شی. اودسین په ضمه سره مصدر دې، پینښمې خوړل، اکثر حضرات دسین د فتحه سره روایت کوی. (۳)

توله: وَأَظْهَرَ يَزِيدُ يَدِيهِ ثُمَّ مَدَّ إِحْدَاهُمَا مِرْبُ الْأُخْرَى: د«(أظهر)» ترجمه علامه عینی رحمته الله کړې ده «(جعل إحدى يديه على ظهر الأخرى)» یعنی یو لاس دبل لاس په شا باندې ایښودل. او علامه قسطلانی رحمته الله فرمانی چه «(أظهر من الظهور بمعنى العلواى اعلى يديه و رفعها طويلا إشارة الى صورة الفجر الكاذب ثم مد أحداها من الأخرى إشارة الى الفجر الصادق)» (۴) یعنی خپل لاسونه نې پورته طرفته ته اوچت کړل او اوږده نې کړل. اشاره نې صبح کاذب طرفته وه چه ددې رنځ اوږده او مستطیل وی. بیا یو لاس دبل لاس نه بیل اوږدول اودا اشاره وه د صبح صادق طرفته چه ددې رنځ اوږده وی.

په دې حدیث کنبې چونکه اشاره کړې شوې ده، ددې وجې ددې باب تحت نې دا ذکر کړل.

(۱) عمدة القاری: ۲۸۹/۲۰.

(۲) صحيح البخاری (مع فتح الباری) کتاب الاذان، باب الاذان قبل الفجر: ۱۰۳/۲.

(۳) ارشاد الساری: ۷۲/۱۲.

(۴) ارشاد الساری: ۷۳/۱۲.

[۴۹۹۳] وَقَالَ الْكُتُبُ حَدَّثَنِي جَعْفَرُ بْنُ رَبِيعَةَ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ هُرْمَزٍ سَمِعْتُ أَبَا هُرَيْرَةَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَثَلُ الْبَخِيلِ وَالْمُنْفِقِ كَمَثَلِ رَجُلَيْنِ عَلَيْهِمَا جُبَّتَانِ مِنْ حَدِيدٍ مِنْ لَدُنْ لَدُنَّيْهِمَا إِلَى تَرَاقِيهِمَا فَمَا مَّا الْمُنْفِقُ فَلَا يَنْفِقُ شَيْئًا إِلَّا مَادَتْ عَلَى جِلْدِهِ حَتَّى تُجْرَى بَنَانُهُ وَتَعْفُو الرِّهْ وَأَمَّا الْبَخِيلُ فَلَا يُرِيدُ يَنْفِقَ إِلَّا لَزِمَتْ كُلُّ حَلَقَةٍ مَوْضِعَهَا فَيُؤَيِّسُهَا فَلَا تَنْتَسِرُ وَيُشِيرُ بِأَصْبَعِهِ إِلَى حَلَقَةٍ [ر: ۳۵۰].

حضرت ابو هريره رضی اللہ عنہ فرمائی کہ حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم فرمائی کہ دبخیل او خرچ کولو والا (سخی) مثال د دوو سرو په شان دي چه د اوسپنې زړه داشان واغوندي چه هغه د سيني نه تر نامه پورې وي او سخی سرې چه کله خرچ کوي نو دده زړه فراخه او دده په بدن کښې تر دې حده پورې اوږده وي چه هغه زړه دده (دپښو دگوتو) بندونو پورې وي. او ددې نقش پا ختموي ليکن بخیل چه کله هم دخرچ کولو اراده کوي نو دده د زړې هره حلقه په خپل ځانې باندې انخلي، هغه داسې فراخه کول غواړي ليکن هغه نه فراخه کيږي. دوی په خپله گوته دخپلې حلقې طرفته ته اشاره اوکړه.

«جبتان من حدید» د اوسپنې دوه جېبې یعنی زړې. «(شديهما)» دا د «(شدي)» تشبیه ده. سيني ته ونيلې شی. بعضو نسخو کښې «(شديهما)» جمع ده. «(شدي)» د ثاء په ضمّه، او د دال په کسره او دیا په تشدید سره. «(شدي)» جمع ده. «(تراقیهما)» «(تراقی)» د «(ترقوة)» جمع ده. «وهی العظیم الکبیر الذی بین ثغرة النحر والعاتق» هنسلی «(مادت)» دا دمد نه د باب مفاعله صیغه ده. اصل کښې «(مادت)» د دال په دال کښې ادغام شوې دي یعنی په معنی د اوږدول، لویول، «(تجن)» دباب افعال نه دي، په معنی پتلولو «(پتان)» بندونه، د گوتو سرونه. (۱)

حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم په دې حدیث مبارک کښې دسخی مثال دهغه سړی سره ورکړې دي چه هغه زړه اغوستې وي. کله چه هغه خرچ کوي نو دده په جسم باندې هغه زړه دومره اوږده او فراخه وي چه دده د پښو گوتې هم پټې شي. کله چه دې روان شي نو دده دقدمونو نښې هغه زړه ختموي، داشان سخې سرې چه کله دخرچ کولو اراده اوکړي نو دده زړه فراخه وي. او دسختو دغلطی او کوکوتا هې ختموي. حالانکه بخیل سرې چه کله دخرچ کولو اراده اوکړي نو دده زړه تنگ او لاسونه ئې اوږدېږي. (۲)

دا حدیث په کتاب الزکاة کښې موصولتیر شوې دي. (۳) د حدیث آخری جمله «(ويشير باصبعه الى حلقه)» په وجه دا روایت ئې دلته ذکر کړې.

(۱) دمذکوره الفاظو دتحقيق دپاره اوگورئ عمدة القاری: ۲۸۹/۲۰. وارشاد الساری: ۷۳/۱۲.

(۲) فتح الباری: کتاب الزکاة باب مثل المتصدق البخیل: (۳۰۶/۳).

(۳) صحیح البخاری: (مع فتح الباری) کتاب الزکاة، باب مثل المتصدق والبخیل: (۳۰۶/۳).

باب اللعان ۲۳

وَقَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى وَالَّذِينَ يَزْمُونَ اَزْوَاجَهُمْ وَلَمْ يَكُنْ لَهُمْ لِهَٰؤُلَاءِ اَلْاَنفُسُھُمْ اِلٰی قَوْلِهِ اِنْ كَانِ مِنَ الصّٰدِقِیْنَ [ر:النور: ۶-۹].

فَاِذَا قَدْ فَتِيَ الْاَخْرُسُ اَمْرَاتُھُ بِكِتَابِیۃٍ اَوْ اِشَارَۃٍ اَوْ بِاِمْمَاعٍ مَّعْرُوفٍ فَمَوْگَا لَمْ تُكَلِّمْ لِاَنَّ النَّبِیَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَیْہِ وَسَلَّمَ قَدْ اَجَازَ الْاِشَارَۃَ فِی الْقِرَاطِیضِ وَهُوَ قَوْلُ بَعْضِ اَهْلِ الْحِجَازِ وَاهِلِ الْعِلَمِ وَقَالَ اللّٰهُ تَعَالٰی فَاَشَارَتْ اِلَیْھِ قَالُوْا كَيْفَ لُكَلِّمُ مَنْ كَانَ فِی الْمَهْدِ صَبِیًا [ن: ۲۰] وَمَا لَ الشَّحَاكُ الْاَرْمَزُ [ر: ۳۰]. [الْاِشَارَۃُ].

«لعان» باب مفاعله مصدر دے . چه ددی معنی لرے کول دی . په اصطلاح کنبی دلعان تعریف دحضرات حنفیہ په نیز دادی چه «شهادات موکدات بالایمان مقرونه باللعن، قائمہ مقام حد القذف فی حقہ و مقام حد الزنا فی حقہا» او د ائمہ ثلاثہ په نیز دلعان تعریف دادی چه «هی ایہان موکدات بلفظ الشہادۃ» (۱)

دحضرات حنفیہ په نیز دلعان دپاره دشہادت اہلیت شرط دے. «فلا یجری الایین المسلمین الحرین العاقلین البالغین غیر المحدودین فی قذف» د ائمہ ثلاثہ په نیز دیمین اہلیت لعان دپاره شرط دے، ددې وجہ ددوی په نیز مسلمان سرې او کافره بنسخہ کافر سرې او کافره بنسخہ غلام او دده بنسخی په مینخ کنبی ہم لعان کیدیشی. (۲)

د حضرت امام بخاری رحمہ اللہ مقصد ددې باب نه دادی چه لعان کنبی دننه اشاره معتبر ده. چه څنگه په طلاق کنبی دننه اشاره معتبر ده. په رومی باب کنبی ئې اشاره بالطلاق ذکر کړه. او په دې باب کنبی اشاره فی اللعان فرمانی . دمخکنی باب په شان په دې باب کنبی ہم حضرت امام بخاری رحمہ اللہ داسې آثار او احادیث ذکر فرمانیلی دی چه په هغې کنبی داشاری اعتبار او ددې ذکر دے. د حضرت امام شافعی رحمہ اللہ او حضرت امام مالک رحمہ اللہ په نیز لعان کنبی دننه داشاری اعتبار به کولې شی.

د حضرت امام ابوحنیفہ رحمہ اللہ امام وزاعی او اسحاق بن راہویہ په نیز لعان کنبی دننه داشاری به هېڅ اعتبار نه وی. (۳)

په ترجمۃ الباب کنبی حضرت امام بخاری رحمہ اللہ دقران پاک آیت «والَّذِينَ يَزْمُونَ اَزْوَاجَهُمْ» ذکر فرمانی، امام د «یزمون» لفظ نه استدلال کړې دے. چه دا عام ده خواه لفظ سره وی او که اشارې سره. (۴)

(۱) اوگوری ہدایۃ باب اللعان : ۲ / ۴۱۶ . ۴۱۷ .

(۲) الابواب والتراجم : ۸۱ / ۲ .

(۳) فتح الباری : ۵۴۹ / ۹ . ۵۵۰ .

(۴) فتح الباری : ۵۴۹ / ۹ .

مخکنی حضرت امام بخاری رحمہ اللہ فرمائی کہ آخرس خپلی بنیخی باندی د کتابت پہ ذریعہ یا د اشاری پہ ذریعہ تہمت اولگولو نو دا بہ پہ منزله د کلام وی. اوددی اعتبار بہ کولی شی. ددی وجہ حضرت نبی کریم پہ فرائضو (مونخ وغیرہ کنبی) کنبی داشاری اعتبار کرہی دی. بعضو اہل حجاز «مالک وغیرہ» ہم دا مسلک دی. بعضی نور اہل علم د (سفیان ثوری) وغیرہ ہم دا مسلک دی. (۱)

پہ قران پاک کنبی د حضرت مریم پہ واقعہ کنبی دی چہ «فاشارت الیہ قالوا کیف نکلم من کان فی المہد صبیبا» حضرت مریم باندی کلہ چہ خلقو الزام اولگولو نو ہغوی حضرت عیسیٰ علیہ السلام طرفتہ اشارہ اوکرہ خلقو اووئیل چہ مونہ ہغہ ماشوم سرہ خنگہ خبری اوکرو چہ پہ خانگو کنبی پروت دی. دراصل حضرت مریم علیہا السلام منت منلی وو چہ خبری بہ نہ کوی. «انی نذرت للرحمان صوما» پہ دی کنبی د «صوم» نہ مراد خاموشی دہ نو پہ دی حالت کنبی ہغہ داخرس پہ حکم کنبی و، ہغی اشارہ اوکرہ نو خلقو ددی اشارہ کافی اوکترلہ او ددی نہ نہ ہغہ سوال دوبارہ اونہ کرو. (۲) اگرچہ کوم طرفتہ اشارہ کرہی شوی و، پہ ہغی باندی ہغی نکیر اوکرو. بہر حال دی آیت کریمہ سرہ حضرت امام بخاری رحمہ اللہ داشاری پہ معتبر کیدو استدلال کرہی دی.

قوله: قال الضحاک الارمہ الاشارة: دقران پاک سورۃ آل عمران پہ آیت کریمہ کنبی دی

چہ «ایتنک ان لاتکلم الناس ثلاثۃ ایام الا رموا» پہ دی کنبی د «رم» معنی اشارہ دہ. دا بہ دری ورخی پہ اشاری سرہ خبری کوی، پہ ژبہ بہ خبری نشی کولی. دا دحض زکریا علیہ السلام واقعہ دہ. چہ اللہ تعالی ہغہ تہ د زونی زیری ورکرو، نو ہغوی داللہ تعالی نہ خواست اوکرو چہ خہ نبہ معقر او فرمائی چہ کلہ خما خونہ کیبری. «رب اجعل لی ایۃ» نو اللہ تعالی جواب کنبی «ایتنک ان لاتکلم الناس ثلاثۃ ایام الا رموا» او فرمائیل. پہ دی کنبی اشاری تہ د کلام حکم ورکری شو، معلوم شو چہ اشارہ معتبر وی، دا تعلیق عبد بن حمید موصولاً نقل کرہدی. (۳)

وَقَالَ بَعْضُ النَّاسِ لَا حَدَّ وَلَا لِعَانَ ثُمَّ زَعَمَ أَنَّ الطَّلَاقَ بِكِتَابٍ أَوْ إِشَارَةٍ أَوْ إِيمَاءٍ جَائِزٌ وَلَيْسَ بَيْنَ الطَّلَاقِ وَالْقَدْفِ فَرْقٌ فَإِنْ قَالَ الْقَدْفُ لَا يَكُونُ إِلَّا بِكَلَامٍ قِيلَ لَهُ كَذَلِكَ الطَّلَاقُ لَا يَتِمُّ إِلَّا بِكَلَامٍ أَوْ بَطْلٍ الطَّلَاقِ وَالْقَدْفُ وَكَذَلِكَ الْعِتْقُ وَكَذَلِكَ الْأَصْمَرُ لَا عَيْنُ وَقَالَ الشَّعْبِيُّ وَقَتَادَةُ إِذَا قَالَ الْمَرْءُ طَالِقٌ فَإِذَا شَاءَ بِأَصَابِعِهِ تَبَيَّنَ مِنْهُ بِإِشَارَتِهِ وَقَالَ إِبْرَاهِيمُ الْأَخْرَسُ إِذَا كَتَبَ الطَّلَاقَ يَدًا وَلَمْ يَرْمَهُ

(۱) عمدة القاری: ۲۹۱/۲۰.

(۲) فتح الباری: ۵۵۰/۹.

(۳) فتح الباری: ۵۵۰/۹.

وَقَالَ تَحَاذُوا الْخُرُسَ وَالْأَصْمَانَ قَالَ بَرَأَيْهِ جَاؤَايَ اِشَارَ كُلِّ مِنْهَا بِرَأْسِهِ جَاؤَا.

قوله: وَقَالَ بَعْضُ النَّاسِ لَا حَدَّ وَلَا لِعَانَ: بعضی خلقو وئیلی دی چه اشاری سره نه حد واجب کیبری اونو لعان. که یو سری په اشاری سره اووئیل چه فلانی سری زنا کړې ده یا اشاری سره ئې اووئیل چه خما بنځې زنا کړې ده. نو داسې سری باندې به نه حد جاری وی. اونو داسې بنځې خاوند باندې به لعان وی. بیا ددې خلقو هم دا مذهب دې چه کتاب او اشاری سره طلاق واقع کیبری حالانکه د طلاق او قذف په مینځ کښې هیڅ فرق نشته دې، (لهذا طلاق اشاری سره کیدیشی نو قذف کښې اشاره ولې غیر معتبر ده) که هغه دا اووانی چه د قذف دپاره کلام ضروری دې نودې ته به وئیلی کیبری چه د طلاق دپاره هم کلام ضروری دې گنی په اشاری سره طلاق. قذف او داشان عتاق ټول ئې باطل او گنجل یعنی یا خو په دې ټولو کښې اشاره معتبر او گنری یا په ټولو کښې غیر معتبر، طلاق کښې اشاری لره معتبر گنجل او قذف کښې غیر معتبر گنجل دا فرق صحیح نه دې.

دا په اصل کښې حضرت امام بخاری رحمته الله علیه د حضرات حنفیه په مذهب باندې رد کړې دې. «بعض الناس» نه یا خو حضرت امام ابوحنیفه رحمته الله علیه مراد دې او یا حنیفه، ځکه چه د حنفیه په نیز طلاق کښې دننه داخرس اشاره مفهمه معتبر گنجلې شی، لیکن په قذف کښې نه ده. حضرت امام بخاری رحمته الله علیه طلاق او د قذف په مینځ کښې دا فرق درست نه گنری، دهغوی خیال دې چه اشاره یا دواړو کښې معتبر کیدل پکار دی یا په دواړو کښې غیر معتبر.

لیکن حضرات حنفیه د دواړو په مینځ کښې چه کوم فرق کړې دې هغه بالکل واضح دې. ځکه چه د طلاق تعلق احکامو سره دې، او د لعان تعلق حدود سره او د حدود په باره کښې قاعده ده چه «الحدود تندری بالشبهات» حدود شبهات سره ساقط کیبری، لعان د خاوند په حق کښې د حد قذف قائم مقام وی او د بنځې په حق کښې حد زنا قائم مقام وی او دا خبره خپل ځانې باندې کړې شوې ده. چه اشاره او رمز که هر څومره واضح ولې نه وی، لیکن په دې کښې احتمال بیا هم باقی پاتې کیبری او د احتمال باقی پاتې کیدو وجې سره شبهه پیش راتلې شی، ددې وجې حنفیه لعان او حدود کښې اشاره اعتبار نه دې کړې. (۱)

قوله: وَكَذَلِكَ الْأَصْمَرُ يَلْعَنُ: کونړ سړې لعان کولې شی. حنفیان هم دې ته درست وائی. ځکه چه هغه ډیې سره خبرې کولې شی. او په دې کښې هیڅ احتمال نشته دې، امام بخاری رحمته الله علیه داهم خپل تائید کښې پیش کوی لیکن فرق واضح دې. چونکه احناف داخرس اشاره اعتبار سره د شبک په وجه نه کوی او اصم خو اشاره نه کوی خبرې کوی په خلاف داخرس چه هغه خبرې کوی اشارې نه کوی.

شعبي رحمته الله علیه او قتاده رحمته الله علیه فرمانی چه کله سړې «انت طالق» اووانی او خپلې گوتو سره «د دریو

طلاق) اشاره او کری نو ددی اشارې په وجه ښخه به بانه وی.

دحنفیه په نیز هم عدد طلاق کښې اشاره معتبره ده، ابن ابی شیبه دا تعلیق موصولاً نقل کړې دې. (۱)

حضرت ابراهیم نخعی رحمته الله فرماني چه گونگې که خپل لاس سره طلاق اولیکې نو طلاق به واقع کیږي، ابن ابی شیبه دا تعلیق موصولاً نقل کړې دې (۲) دحنفیه په نیز هم دکتابت په ذریعه طلاق واقع کیږي.

قوله: وَقَالَ إِبْرَاهِيمُ الْأَخْرَسُ إِذَا كَتَبَ الطَّلَاقَ بِيَدِهِ لَزِمَهُ: د حضرت امام ابوحنیفه رحمته الله استاد حماد بن ابی سلیمان رحمته الله فرماني که گونگې او کونې که په سره اشاره اوکړي نو جائز ده (معلومه شوه چه اشاره معتبره ده).

حافظ ابن حجر رحمته الله فرماني چه د حضرت امام ابوحنیفه رحمته الله داستاد قول نقل کوي گویا چه حضرت امام بخاری رحمته الله دحنفیانو الزام مسترد کول غواړي. (۳)

قوله: وَقَالَ حَمَادُ الْأَخْرَسُ وَالْأَصَمُّ إِنْ قَالَ بِرَأْسِهِ جَاَزَ: علامه عینی رحمته الله فرماني چه حافظ ابن حجر رحمته الله دشیخ حماد رحمته الله په مراد باندې پوهه شوې نه دې، که هغه دده په مقصد باندې پوهه شوې وي، نو دا خبره به ئې نه کوله. دشیخ عماد مقصد دادې چه دگونکې اشاره که معروفه وي نو هغه دعبارت او نطق قائمقام ده. او دحنفیانو هم دامسک دې. (۴)

[۴۹۹۴] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ حَدَّثَنَا لَيْثٌ عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ الْأَنْصَارِيِّ أَنَّهُ سَمِعَ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ يَقُولُ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا أَخْبِرُكُمْ بِخَيْرٍ دُورٍ إِلَّا أَنْصَارٌ قَالُوا بَلَى يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ بَنُو النَّجَارِ ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ بَنُو عَبْدِ الْأَشْهَلِ ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ بَنُو الْحَارِثِ بْنِ الْخَزَرَجِ ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ بَنُو سَاعِدَةَ ثُمَّ قَالَ بِيَدِهِ فَقَبَضَ أَصَابِعَهُ ثُمَّ بَطَّطَهُنَّ كَالرَّامِي بِيَدِهِ ثُمَّ قَالَ وَفِي كُلِّ دُورٍ الْأَنْصَارُ خَيْرٌ [ر: ۳۵۷۸].

[۴۹۹۵] حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ قَالَ أَبُو حَازِمٍ سَمِعْتُهُ مِنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ السَّاعِدِيِّ صَاحِبِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بُعِثْتُ أَنَا وَالسَّاعَةُ كَهَذِهِ مِنْ هَذِهِ أَوْ كَهَاتَيْنِ وَفَرَنَ بَيْنَ السَّبَابَةِ وَالْوُسْطَى [ر: ۳۵۷۹].

[۴۹۹۶] حَدَّثَنَا أَدَمُ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ حَدَّثَنَا جَبَلَةُ بْنُ سُوَيْمٍ سَمِعْتُ ابْنَ عُمَرَ يَقُولُ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الشُّرْهُ هَكَذَا وَهَكَذَا وَهَكَذَا يَعْنِي ثَلَاثِينَ ثُمَّ قَالَ وَهَكَذَا وَهَكَذَا وَهَكَذَا يَعْنِي سَبْعًا وَعِشْرِينَ يَقُولُ مَرَّةً ثَلَاثِينَ وَمَرَّةً سَبْعًا وَعِشْرِينَ [ر: ۱۸۰۱].

(۱) فتح الباری: ۵۵۱/۹.

(۲) فتح الباری: ۵۵۱/۹.

(۳) فتح الباری: ۵۵۱/۹.

(۴) عمدة القاری: ۲۹۲/۲۰.

[۴۹۹۷] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ عَنْ إِسْمَاعِيلَ عَنْ قَبِيصٍ عَنْ ابْنِ مَسْعُودٍ قَالَ وَأَشَارَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِيَدِهِ نَحْوَ الْيَمَنِ الْأَيْمَانُ هَاهُنَا مَرَّتَيْنِ إِلَّا وَأَنَّ الْقِسْوَةَ وَغَلَطَ الْقُلُوبُ فِي الْفُتَاوَيْنِ حَيْثُ يَطْلَعُ قُرْنَا الشَّيْطَانِ رِبْعَةً وَمُضَرَّ [ر: ۵۷۸۹].

[۴۹۹۸] حَدَّثَنَا غُرُوبٌ زُرَّارَةَ أَخْبَرَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ أَبِي حَازِمٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ سَهْلِ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَنَا وَكَافِلُ الْيَتِيمِ فِي الْجَنَّةِ هَكَذَا وَأَشَارَ بِالسَّبَابَةِ وَالْوُسْطَى وَفَرَجَ بَيْنَهُمَا شَيْئًا [ر: ۵۷۹۰].

حضرت امام بخاری رحمہ اللہ پنخه مرفوع احادیث ذکر کړې دي، په دې ټولو کښې د اشارې ذکر دي. لیکن د یو هم تعلق لغان سره نه دي. او د حدود په باب کښې نه دي، له ددې احادیثو نه دلغان په باب کښې اشاره معتبر کیدو باندې استدلال کول قابل قبول نه دي.

آخري حدیث حضرت امام بخاری رحمہ اللہ دلته په رومي ځل باندې ذکر کړو چه حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم فرمایلی دي چه څه او یتیم کفالت کولو والادواره به په جنت کښې د اشان یو او د سبابه (مسواکې گوتې) او مینځنۍ گوتې سره نې اشاره او کړه او د دواړو په مینځ کښې نې لږه شان فاصله پریښوده. اشاره وه د قرب طرفته چه څه او د یتیم پرورش کولو والا به جنت کښې یو بل سره نژدې یو.

۲۳ = بَابُ إِذَا عَرَّضَ بِنْفِي الْوَلَدِ

[۴۹۹۹] حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ قَزَعَةَ حَدَّثَنَا مَالِكٌ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ رَجُلًا اتَى النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ وَلَدِي غُلَامٌ أَسْوَدُ فَقَالَ هَلْ لَكَ مِنْ ابْنٍ قَالَ نَعَمْ قَالَ مَا الْوَأْنُهَا قَالَ مُمَرَّقًا قَالَ هَلْ فِيهَا مِنْ أَوْدٍ قَالَ نَعَمْ قَالَ فَأَتَى ذَلِكَ قَالَ لَعَلَّه نَزَعَهُ عِرْقٌ قَالَ فَلَعَلَّ ابْنَكَ هَذَا نَزَعَهُ [ر: ۳۵۵۹۸۸۸].

د حضرت امام بخاری رحمہ اللہ مقصد ددې که یو سړې صراحتاً د خپل بچي د نسب انکار اونه کړي بلکه تعريضاً انکار او کړي، د تعريض مطلب ددې چه څوک داسې خبره ذکر کړي چه د هغې نه غیر مذکوره خبره معلومه شي. (۱) لکه اووانی چه وروره ۱ ځما رنگ تور دي، د ابچې د سپین رنگ ولې پیدا شوي دي، د دې جملې مطلب دا هم کیدای شي چه د ابچې ځما نه دي، په دې تعريض باندې دلغان مرتب کولو سلسله کښې اختلاف دي.

د حضرات حنفیه، شافعيه او جمهور علماء په نیز تعريض باندې حد قذف نه جاري کیږي. اونه د زوجین په مینځ کښې به لغان رازي. البته تعزیراً ده ته سزا ورکولې شي.

د حضرات مالکيه په نیز د تعريض وجې سره لغان او حد دواړه جاري کیږي. د حضرت امام احمد بن حنبل رحمہ اللہ نه یو روایت د جمهورو مطابق او نور روایتونه د مذهب مالکيه مطابق دي. (۲)

(۱) التعريض هو ذكر شيء يفهم منه شيء آخر لم يذكر ... فتح الباري: ۵۵۲/۹.

(۲) مذاهب مذکوره دپاره اوگوری الابواب والتراجم: ۸۲/۲.

روایت باب کنبی دی چه یو سړې د حضرت نبی کریم ﷺ په خدمت کنبې حاضر شو او عرض نهې اوکړو چه یار رسول الله ﷺ اخما یو هلك پیدا شوې دې چه تور دې (دا تعریض وو چه څه سپین یم او هلك تور دې نوهغه څما خوښ څنگه شو) حضرت نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه آیا تاسره اوښان شته دې. هغه اووئیل چه آو. حضرت نبی کریم ﷺ ترې تپوس اوکړو چه هغه دڅه رنگ دې؟ هغه اووئیل چه دسور رنگ. حضرت نبی کریم ﷺ تپوس اوکړو چه آیا په هغه کنبې څه توربخن خاکی رنگ شته دې؟ هغه اووئیل چه آو. حضرت نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه داسې ولې اوشو؟ هغه اووئیل چه شاند څه رگ دې راڅکلې وی. نو حضرت نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه ممکن دی چه ستا څه رگ دې راڅکلې وی.

قوله: ان رجل اتى النبي ﷺ: ددې سړی نوم ضمضم بن قتاده وو، (۱) دې راغلو او وې وئیل چه «ان مرقا ولدت غلاما اسود» دا تعریض وو، نو ددې روایت په بعضو طریق کنبې ددې جملې نه پس دا الفاظ هم دی چه «يعرض بفقیه» (۲)

یعنی هغه ددې هلك دخپل ځان نه نفی کول غوښتل چه څه خو سپین یم او دا هلك تور دې. دا څما خوښ څنگه کیدیشی؟ هم ددې تعریض په وجه دا حدیث حضرت امام بخاری رحمه الله په دې باب کنبې ذکر کړو. حضرت نبی کریم ﷺ دده د فهم اوماحول مطابق دده نه سوال اوکړو چه اوښان دمختلف رنگونو ولې وی. د سوز اوښ بچې اکثر تور رنگ کنبې وی داسې ولې وی؟ هغه اووئیل چه «لعل ذعه عرق» یعنی یو رگ ده لره راکاږی. مطلب دادې چه ددې په اصول کنبې څه خیز ددې رنگ وی. هغه خیز په ده باندې غالب راشی. چه ددې په وجه بچې هغه رنگ اختیاروی. (۳) حضرت نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه ستا په خوښ کنبې هم داشان کیدیشی.

«لعل ذعه عرق» کنبې لعل فعل باندې داخل دې، حالانکه هغه په اسم باندې داخلیرې، بعضې روایتونو «لعل ذعه عرق» دې نویباڅو څه اشکال نشته دې، بعضو وئیلی دی چه صحیح خبره داده چه «عرق» منصوب دې «لعل عرق ذعه» په دې صورت کنبې «عرق» د «لعل» به اسم وی. «اورق الذی فیهِ سواد لیس بهالك هل یبیل الی الغبقة» یعنی داسې رنگ چه خالص تور نه وی بلکه په دې کنبې څه خاګوالشی هم وی. (۴)

حضرت امام بخاری رحمه الله په ددې باب تحت مذکوره روایت ذکر کړې دې، اودې طرفته نهې اشاره کړې ده چه قذف او لعان کنبې تعریض معتبر نه دې لکه څنگه چه دجمهورو مسلک دې.

(۱) فتح الباری: ۵۵۳/۹.

(۲) فتح الباری: ۵۵۳/۹.

(۳) والمغنی یحتمل ان یکون فی اصولها ماهو باللون المذكور، فاجتذبه الیه فجاء علی لونه وادعی الداودی ان لعل هنالك الحقیق (فتح الباری: فتح الباری: ۵۵۲/۹).

(۴) فتح الباری: ۵۵۴/۹.

۲۵ = بَابُ إِحْلَافِ الْمَلَأَيْنِ

[۵۰۰] حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا جُوَيْرِيَةُ عَنْ نَافِعٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ رَجُلًا مِنْ الْأَنْصَارِ قَذَفَ امْرَأَتَهُ فَأَخْلَفَهَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثُمَّ فَرَّقَ بَيْنَهُمَا [ر: ۲۴۴].

حضرات حنفیه پہ نیز لعان اصل کنبی شہادت دی، چہ ددی تاکید دیمین پہ ذریعی سرہ کیڑی۔ دمالکیہ او شوافع پہ نیز لعان پہ اصل کنبی یمین دی او د (اشہد) پہ ذریعہ ددی تاکید کولی شی، دثمرہ اختلاف او کتابیہ پہ مینخ کنبی دلعان صورت دراتلو پہ نوبت کنبی بہ ظاہر وی۔ دمالکیہ او شوافع پہ نیز ددوی پہ مینخ کنبی بہ لعان درست وی۔ خکہ چہ کتابیہ دیمین اہل نہ دی لکہ خنکہ چہ ماقبل تیر شوی دی۔

حضرت امام بخاری رحمہ اللہ د «احلاف الملائع» عنوان قائم کرې دی او دی طرفتہ نی اشارہ کرې دہ چہ ہغہ لعان لره یمین گنری، حدیث باب کنبی ہم ددوی استدلال دی خکہ چہ پہ دی کنبی «فاحلفہما» الفاظ دی، احلاف نہ کلمات لعان ادا کیدل مراد دی۔

دحنفیہ مستدل دقران پاک آیت دی، «فشہادۃ احدہم اربع شہادات باللہ» پہ دی کنبی لعان لره شہادت سرہ تعبیر کرې شوې دی۔

۲۶ = بَابُ يَيْدُ الرَّجُلُ بِالتَّلَاعِنِ

[۵۰۱] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي عَدِيٍّ عَنْ هِشَامِ بْنِ حَسَّانٍ حَدَّثَنَا عِكْرِمَةُ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَنَّ هِلَالَ بْنَ أُمَيَّةَ قَذَفَ امْرَأَتَهُ فُجَاءً فَشَهِدَ وَالنَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ إِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ أَنَّ أَحَدَكُمَا كَاذِبٌ فَهَلْ مِنْكُمَا تَائِبٌ ثُمَّ قَامَتْ فَشَهِدَتْ [ر: ۲۵۲۶]۔

حضرت امام بخاری رحمہ اللہ پہ دی باب کنبی دا خبرہ وئیل غواری چہ دلعان شروع بہ دسری نہ کیڑی۔ دا یو متفق علیہ مسئلہ دہ، البتہ کہ اتفاق سرہ ینځې دسری نہ مخکنی لعان اوکړو نو د حضرت امام شافعی رحمہ اللہ او اشہب مالکی او ابن عربی پہ نیز ددی دلعان اعتبار بہ نشی کولی۔ بلکہ د سړی د لعان نہ پس ینځې سرہ بہ اعادہ کولی شی۔ د حضرت امام ابوحنیفہ رحمہ اللہ او قاسم مالکی پہ نیز ددہ دلعان اعتبار بہ کولی شی، خکہ چہ قران پاک کنبی دسری او دینځې لعان لره حرف عطف او ذریعی سرہ بیان کرې شوې دی۔ او اوو مطلقاً جمعې دپارہ رازی۔ دترتیب تقاضا نہ کوی۔ (۱)

پہ حدیث باب کنبی دلعان متعلق دحضرت ہلال بن امیہ رضی اللہ عنہ قصہ مختصر طور ذکر کرې شوې دہ، ددی پہ آخر کنبی دی چہ «ثم قامت فشہدت» یعنی دسری دلعان نہ پس بیا ینځہ پاسیدہ او دی لعان اوکړو، معلوم شو چہ ابتداء دسری نہ بہ وی۔

۲۷ = بَابُ اللَّعَانِ وَمَنْ طَلَّقَ بَعْدَ اللَّعَانِ

حضرت امام بخاری رحمہ اللہ در ترجمہ الباب نہ دے طرفتہ اشارہ کرے دہ چہ د بنحیٰ خاوند ترمینخہ فرقت نفس لعان سرہ واقع کیڑی . یا بہ د تفریق حاکم ضرورت راپینبیری . ترجمہ الباب کنبی د «ومن طلق بعد اللعان» الفاظونہ د حضرت امام بخاری رحمہ اللہ رجحان دے طرفتہ معلومیری چہ نفس لعان سرہ فرقت نہ واقع کیڑی بلکہ دے نہ پس ملاعن بہ طلاق ورکوی نو بیا بہ فرقت واقع کیڑی . پہ دے مسئلہ کنبی دالاندی خلور مذاہب دی :

① دائمہ ثلاثہ مذہب دادے چہ نفس لعان سرہ بہ فرقت نہ واقع کیڑی ، دمالکیہ پہ نیز فراغ زوج او شوافع پہ نیز فراغ زوجہ نہ پس بہ فرقت واقع کیڑی .

② دحضرات حنفیہ پہ نیز تفریق حاکم سرہ یا دخاوند طلاق ورکولو سرہ بہ فرقت واقع کیڑی . نفس لعان سرہ طلاق نہ واقع کیڑی . دحضرت امام بخاری رحمہ اللہ رجحان ہم دے طرفتہ معلومیری . (۱) پہ دے مسئلہ کنبی دحنفیہ مسلک دایلا برعکس دے ، ایلا کنبی دحنفیہ پہ نیز دقضا قاضی ضرورت نشتہ دے بلکہ نفس مدت تیریدو سرہ بہ طلاق واقع کیڑی . دائمہ ثلاثہ پہ نیز پہ ایلا کنبی تفریق قاضی نہ بغیر فرقت بہ واقع نہ وی . لکہ خنگہ چہ ماقبل کنبی پہ بحث د ایلا کنبی تیرشو .

③ دریم قول دادے چہ نہ نفس لعان سرہ فرقت واقع کیڑی اونہ تفریق حاکم سرہ بلکہ خاوند بہ طلاق ورکوی ، نو فرقت بہ واقع شی .

④ خلورم قول د ابو عبیدہ دے چہ فرقت نفس تہمت لگولو سرہ واقع کیڑی ، دلعان نوبت او کہ نہ رازی . (۲)

[۵۰۰۲] حَدَّثَنَا اسْمَاعِيلُ قَالَ حَدَّثَنِي مَالِكٌ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ أَنَّ سَهْلَ بْنَ سَعْدٍ السَّاعِدِيِّ أَخْبَرَنَا عَنْ عُمَيْرِ الْعُجْلَانِيِّ جَاءَ إِلَى عَاصِمِ بْنِ عَدِيٍّ الْأَنْصَارِيِّ فَقَالَ لَهُ يَا عَاصِمُ أَرَأَيْتَ رَجُلًا وَجَدَ مَعَ امْرَأَتِهِ رَجُلًا يَقْتُلُهُ فَتَقْتُلُونَهُ أَمْ كَيْفَ يَفْعَلُ سَلِّ لِي يَا عَاصِمُ عَنْ ذَلِكَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ عَاصِمٌ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ ذَلِكَ فَكَّرَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْمَسْأَلَةَ وَعَابَهَا حَتَّى كَبُرَ عَلَى عَاصِمٍ مَا سَمِعَ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَمَّا رَجَعَ عَاصِمٌ إِلَى أَهْلِهِ جَاءَهُ عُمَيْرٌ فَقَالَ يَا عَاصِمُ مَاذَا قَالَ لَكَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ عَاصِمٌ لَعُومِرُ لَمْ تَأْتِنِي بِخَيْرٍ قَدْ كَرِهَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْمَسْأَلَةَ الَّتِي سَأَلْتُهُ عَنْهَا فَقَالَ عُمَيْرٌ وَاللَّهِ لَا أَتَيْتُ حَتَّى أَسْأَلَهُ عَنْهَا فَأَقْبَلَ عُمَيْرٌ حَتَّى جَاءَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَسَطَ النَّاسِ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَرَأَيْتَ رَجُلًا وَجَدَ مَعَ امْرَأَتِهِ رَجُلًا يَقْتُلُهُ فَتَقْتُلُونَهُ أَمْ كَيْفَ يَفْعَلُ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ

صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدْ نَزَلَ فِيكَ وَفِي صَاحِبَتِكَ فَأَذْهَبَ فَبَاتَ بِهَا قَالَتْ سَهْلٌ قَتَلَاغْنَا
وَأَنَا مَعَ النَّاسِ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَمَّا قَرَعْنَا مِنْ تَلَاغْنِيهَا قَالَتْ عُوَيْرُ
كَذَبْتُ عَلَيْهَا يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّ أَمْسَكُنَّهَا فَطَلَّقَهَا ثَلَاثًا قِيلَ إِنَّ يَأْمُرُهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ
عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَتْ ابْنُ شَهَابٍ فَكَانَتْ سَنَةَ الْمُتَلَاعِنِينَ [ر: ۴۱۳].

حضرت سهل بن سعد رضی اللہ عنہ فرمائی کہ عویمر عجلانی رضی اللہ عنہ، عاصم بن عدی
انصاری رضی اللہ عنہ راغلو اودوی تہ نہی اوونیل چہ عاصم دا اووایہ کہ خوک سہری خیلہی بنخہ
سرہ خوک سہری اوونیی او ہفہ دغہ سہری قتل کری نو تاسو بہ ہفہ قتل کوہی او (کہ ہفہ قتل
نہ کری) نو بہی چارہ بہ خہ اوکری؟ اوس ددی بارہ کنبی خما دپارہ دحضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم نہ
تپوس اوکرہ۔ عاصم ددی متعلق دحضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم نہ تپوس اوکرو نو حضرت نبی صلی اللہ علیہ وسلم
ددی مسئلو (بلاضرورت سوال کول راپینش شی او بغیرد راپینیدو نہ بنہ گنرل) ناخوینہ
کرل او دا نہی معیوب اوگنرل، عاصم چہ خہ د حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم نہ پہ جواب کنبی خہ
واوریدل نو ہفہ پہ دہ بنہ اونہ لگیدل۔ نو کله چہ عاصم واپس راغلو خیل کور والو تہ نو دہ
سرہ عویمر رسیدلہی وو او تپوس نہی اوکرو چہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم خہ جواب ورکرو؟ عاصم اوونیل
چہ "تا خہ خبرد نہ وہ کری" رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم خما پہ سوال کولو بد اوگنرل۔ عویمر اوونیل چہ بہ
اللہ قسم خہ بہ منع نہ شم۔ ترکومی پوری چہ ددی مسئلہ متعلق دحضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم نہ
تپوس اونکریم۔ نو کله چہ عویمر د حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم پہ خدمت کنبی دخلقو پہ مخکنبی
راغلو اوعرض نہی اوکرو چہ یارسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اووانہی چہ سہری بل سہری خیلہی بنخہ سرہ
اوونیی اوہفہ داسہری قتل کری نو دا سہری بہ قتل کیری نوپہ داسہی صورت کنبی بہ ہفہ خہ
کوی؟ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل چہ ستا او ستا دنبخہ متعلق آیت نازل شوہی دہی۔ نو لاہ شہ
اوخیلہ بنخہ راولہ۔ دسہیل بیان دہی چہ دوارو لغان اوکرو او خہ خلقو سرہ دحضرت نبی
کریم صلی اللہ علیہ وسلم سرہ موجود اووم۔ ہرکله چہ دوارہ د لغان نہ فارغ شو نو نو عویمر اوونیل چہ
یارسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم کہ خہ اوس داخان سرہ اوساتم نو خہ بہ دوغرژن یم۔ نو دحضرت نبی کریم
صلی اللہ علیہ وسلم دحکم ورکولو نہ مخکنبی ہفہ دہی تہ درہی طلاق ورکول۔ ابن شہاب زہری فرمائی چہ ہم
دا دلغان کولو والا طریقہ شوہ (ددوی پہ مینخ کنبی دلغان نہ پس تفریق کولہی شی)۔

دعویمر عجلانی دوالد مختلف نوم روایتونو کنبی یو ملاویری۔ د ابو داود پہ روایت کنبی
عویمر بن اشقر دہی۔ ابن عبدالبر الاستیعاب کنبی عویمر بن ابیض دہی او خطیب بغدادی پہ
مبہمات کنبی عویمر بن الحارث لیکیلی شوی دی، حافظ ابن حجر رحمہ اللہ ہم دا قابل اعتماد
گنرلی دی۔ غالباً ددہ دوالد نوم حارث او اشقر او ابیض دہفہ القاب وو۔ (۱)

عاصم بن عدی، دعویمر عجلانی د والد دترہ خوئی وو، دعاصم لور عویمر سرہ وہ۔ چہ
دہفہ نوم خولہ وو، بعض روایتونو کنبی دی چہ عویمر سرہ دعاصم وریرہ وہ، عاصم دخیل
قوم سردار وو۔ (۲)

قوله: أرأيت رجلاً وجد مع امرأته رجلاً ایقتله فقتلونه امرکيف یفعل: یعنی یو سری خپلې ښځې سره څوک بل سرې اوموندو نو داپه زنا سره کنایه ده یعنی دوی نه په زنا او کتل، نو آیا داسې خاوند که داسې قتل کړی نو تاسو به خاوند په قصاص کښې قتل کوی یا به هغه (که قتل نه کړی نو) څه به کوی.

په دې مسئله کښې د جمهورو مسلک دادې که یو سری خپلې ښځې سره یو غیر سرې اوکتلو په زنا کولو او ده زانی قتل کړو نو خاوند به په قصاص کښې قتل کیږي. او یا دا چه خاوند به په زنا کښې څلور گواهان پیش کوی. یا مقتول دمر کیدو نه مخکښې د زنا اعتراف او کړی. یا دمقتول ورثاء اعتراف او کړی. نو په دې صورتونو کښې به خاوند نه شی قتل کولې. د حنفیه هم دا مسلک دي. حضرت امام احمد بن حنبل رحمته الله او داسحاق بن راهویه په نیز د زنا د ثبوت دپاره دوه گواهان پیش کولو په صورت کښې هم خاوند لږه به قصاص کښې نشی قتل کولې. (۱)

د حنفیه په نیز د یانثا خود خاوند دپاره دې قتل کول جائز دی نو قضاء جائز نه دی مگر هغه سرې مشهور بالشرد الفساد وی. (۲)

قوله: فکرة رسول الله لمسائل وعابها: د حضرت عاصم سوال رسول الله ﷺ ته ښه اونه لگیدو. یو څو په دې وجه چه په دې کښې اشاعت فاحشه وو. د مسلمانانو نه خلاف یهودیانو ته او د ښمنانو ته د پروپاگنډې ملاویدو امکان وو. دویم دا چه کله به څه واقعه او حادثه راپښه نشوه نو قبل الوقوع ددې متعلق سوال کول حضرت نبی کریم ﷺ ته ښه معلوم نشو. او سائل حضرت عاصم سره اوسه پورې دا واقعه نه وه پښه شوې. (۳)

د حضرت نبی کریم ﷺ نه دا مسئله د پوښتلو دپاره عاصم عویمر ته وئیلی وو، عویمر خو یا ددې وجې او وئیل چه هغه سره دا واقعه شوې وه، لیکن د عاصم په مخکښې هغه ددې اظهار کول مناسب اونه گنرل او یا دا واقعه هغه سره نه وه شوې. خو هغه ددې حکم معلومول غوښتل. اتفاقاً هغه چه کومه مسئله معلومول غوښتل نو هغه ده سره هم اوشوه. نو په

روایت کښې دا قول هم دي چه «ان الذی سالتک عنه قد اهلکیت به» (۴) لیکن په ظاهر دا معلومېږي چه حضرت عویمر سره دا واقعه شوې وه، او ددې باجود حضرت رسول الله ﷺ د حضرت عاصم متعلق د تپوس کول خوښ نه کړل. عویمر د حضرت نبی کریم ﷺ په خدمت کښې حاضر شو او ددې مسئلې تپوس ئې اوکړو ځکه چه هغه مبتلا شوې وو او دوی ددې حکم د معلومولو ضرورت وو.

قوله: قال ابن شهاب فكانت سنة المتلاعنين: د ابو داود په روایت کښې د «تلك»

(۱) فتح الباری: ۵۶۰/۹. تکملة فتح الملهم: ۲۵۷/۱.

(۲) تکملة فتح الملهم: ۲۵۷/۱.

(۳) فتح الباری: ۵۶۱/۹. ۵۶۲.

(۴) فتح الباری: ۵۶۱/۹.

اضافه ده چه ددی مشار الیه «الفرقة» دې، «فكانت تلك سنة المتلاعنين» (۱) یعنی لعان کولو

والو په مینځ کښې فرقت واقع کیدل یو طریقۀ قائل و شو. حديث مناسب د ترجمۀ الباب نه واضح دی چه په دې کښې لعان هم ذکر شو. او دلغان نه پس طلاق هم.

دلغان مشروعیت کله نه شو؟ ابن جریر، طبری، ابو حاتم او ابن حبان وغیره حضرات وړانې داده چه دلغان مشروعیت په نهم (۹) هجری شعبان کښې اوشو. (۲) قاضی عیاض او امام نووی هم دا مختار گنلې دې. لیکن د حافظ ابن حجر رحمته الله رجحان هم دې طرفته دې چه دلغان مشروعیت په شعبان لسمه هجری کښې شوې دې او مذکوره واقعه لسمه هجری کښې راغلې وه.

حافظ ابن حجر رحمته الله ددې یو دلیل داپیش کړې دې چه حضرت سهل بن سعد رضی الله عنه دلغان په موقع باندې موجود وو، په کتاب الحدود کښې ددوی یو روایت رازی، هغه فرمائی چه «شهدت المتلاعنين وانا ابن خمس عشرة سنة» یعنی لعان کولو والو سره څه حاضر اوم. او په هغه وخت کښې څما عمر پنځلس کاله وو، بل طرفته په روایت کښې دننه دا هم تصریح ده چه د حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله دوفات په وخت کښې د حضرت سهل پنځلس کاله وو نو کله چه حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله دوفات په وخت کښې هم دده عمر پنځلس کاله وو، او دلغان په وخت کښې هم پنځلس کاله، ددې نه متبادر هم دا کیږي چه لعان په نهمه هجری کښې نه وو بلکه په شعبان لسمه هجری کښې شروع شوې دې. ځکه چه حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله په ربیع الاول یو لسمه هجری کښې وفات شوې دې.

دویم دلیل دادې چه دارقطنی روایت دې چه دلغان واقعه غزه تبوک نه پس پیښه شوې ده او غزه تبوک باتفاق اهل سیر رجب نهمه هجری کښې شوې ده. بل طرفته په اسلام کښې رومې لعان د حضرت هلال بن امیه سره پیښ شوې دې. دمسلم په روایت کښې ددې تصریح شته دې، (۳) حضرت هلال بن امیه دهغه دریو مخلصو صحابه کرامو رضی الله عنهم نه وو چه په غزه تبوک کښې متخلف وو او چه دهغوی توبه پنځوس ورځې پس نازل شوې وه. په دې قصه کښې دا خبره منقول ده چه د حضرت هلال بن څخه په دې پنځوسو ورځو کښې د څلوېښتو ورځو تیریدو نه پس د حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله په خدمت کښې حاضره شوه او دخپل خاوند د خدمت کولو اجازت ئې اوغوښتلو. اوس په ظاهره ددې خبرې وقوع ډیر مشکل په نظر راتلل چه په نهمه هجری کښې چه په کوم شعبان کښې مسلمانان دتبوک نه واپس شو. چه په هغې کښې حضرت هلال د توبې په انتظار کښې گوشه نشین شوې وو. بنځه څلوېښت ورځې تیریدونه پس دهغه په خدمت کښې وه، دلغان واقعه هم په دې میاشت کښې راغله. ددې

(۱) فتح الباری: ۵۶۴/۹.

(۲) فتح الباری: ۵۵۹/۹.

(۳) اوگوری صحیح مسلم (مع تكملة فتح الملهم) كتاب اللعان: ۲۵۰/۱.

وحي دلعان واقعه په شعبان لسمه هجرني کښې ده په نهمه کښې نه ده. (۱) والله اعلم.
په کتاب التفسير کښې د لعان د آيت متعلق دا خبره تيره شوې ده چه هغه د حضرت هلال
بن اميه په واقعه کښې نازل شوی وو، دهغه واقعه مخکښې پېښه شوې وه، د حضرت عويمر
عليه السلام د لعان واقعه دې نه پس ده، (۲) ليکن د دواړو واقعاتو وقوع يو بل ته نژدې نژدې شوې دی.

۲۸ = باب التَّلَاعُن فِي الْمَسْجِدِ

د حضرت امام شافعي رحمه الله په نيز لعان به په مسجد کښې کولې شی البته که ښځه په حالت
حيض کښې وی نو د مسجد دروازي سره به کولې شی. (۳)
حنفيه فرماني چه مسجد دلعان دپاره متعين نه دي، چه چرته حاکم وی هغه خانې کښې به
لعان کولې شی، که هغه مسجدوی او که هغه بل خانې.
حافظ ابن حجر رحمه الله فرماني چه حضرت امام بخاري رحمه الله دې ترجمه الباب نه حنفیانو مسلک
سره اختلاف طرفته اشاره کړې ده، د حنفیانو مسلک دي چه دلعان دپاره مسجد متعين نه
دي. (۴)

علامه عيني فرماني چه د حضرت امام بخاري رحمه الله مقصد دلعان دپاره مسجد متعين کول
نه دي بلکه دهغوی مقصد مسجد کښې دلعان جواز وقوع ښائي، او جواز د حنفیه په نيز هم
دي. لهذا دا وئيل چه حضرت امام بخاري رحمه الله مسلک د حنفیه اختلاف طرفته ته اشاره کوي.
درست نه دي. (۵)

[۵۰۳] حَدَّثَنَا يَحْيَىٰ أَخْبَرَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ أَخْبَرَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ قَالَ أَخْبَرَنِي ابْنُ شِهَابٍ عَنْ
الْمَلَأَعْنَةِ وَعَنْ السَّنَةِ فِيهَا عَنْ حَدِيثِ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ أَخْبَرَنِي بَنِي سَاعِدَةَ أَنَّ رَجُلًا مِنَ
الْأَنْصَارِ جَاءَ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَرَأَيْتَ رَجُلًا وَجَدَ مَعَ
أَمْرَاتِهِ رَجُلًا يَقْتُلُهُ أَمْ كَيْفَ يَفْعَلُ فَأَنْزَلَ اللَّهُ فِي شَأْنِهِ مَا ذَكَرَ فِي الْقُرْآنِ مِنْ أَمْرِ
الْمُتَلَاعِنِينَ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدْ قَضَى اللَّهُ فِيكَ وَفِي أَمْرَاتِكَ قَالَ قَتَلْنَا عَنْهَا
فِي الْمَسْجِدِ وَأَنَا شَاهِدٌ فَلَمَّا قَرَعْنَا قَالَ كَذَبْتُ عَلَيْهَا يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّ أَمْسَكْتُهَا فَطَلَقْتُهَا
ثَلَاثًا قَبْلَ أَنْ يَأْمُرَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حِينَ قَرَعْنَا مِنَ التَّلَاعُنِ فَقَارَهَا عِنْدَ
النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ ذَلِكَ تَفْرِيقُ بَيْنَ كُلِّ مُتَلَاعِنَيْنِ
قَالَ ابْنُ جُرَيْجٍ قَالَ ابْنُ شِهَابٍ فَكَانَتْ السَّنَةُ بَعْدَ هَئَانِ يُفَرَّقُ بَيْنَ الْمُتَلَاعِنَيْنِ
وَكَانَتْ حَامِلًا وَكَانَ ابْنُهَا يَدْعِي لِأُمِّهِ قَالَ لَمْ جَرَتْ السَّنَةُ فِي مِيرَاثِهَا أَنْهَا تَرَاهُ وَتَرِيَتْ

(۱) د حافظ ابن حجر رحمه الله مذكوره دليلونو دپاره اوگوري فتح الباري: ۵۵۹/۹.

(۲) اوگوري كشف الباري: كتاب التفسير: ۴۶۶.

(۳) عمدة القاري: ۲۹۷/۲۰.

(۴) فتح الباري: ۵۶۵/۹.

(۵) عمدة القاري: ۲۹۶/۲۰.

مِنْهَا مَا قَرَضَ اللَّهُ لَهُ

قَالَ ابْنُ جُرَيْجٍ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ السَّاعِدِيِّ فِي هَذَا الْحَدِيثِ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِنَّ جَاءَتْ بِهَ الْأَمْرَ قَصِيرًا كَأَنَّهُ وَحَرَّةٌ فَلَا أَرَاهَا إِلَّا قَدْ صَدَقْتُ وَكَذَّبَ عَلَيْهَا وَإِنْ جَاءَتْ بِهَ السُّودَاعِينَ ذَا الْيَتِينَ فَلَا أَرَاهُ إِلَّا قَدْ صَدَقَ عَلَيْهَا فَجَاءَتْ بِهَ عَلَى الْمَكْرُوهِ مِنْ ذَلِكَ [ر: ۳۳].

«فقال ذاك تفريق.....» د «قال» فاعل یا سهل بن سعد دی یا ابن شهاب زهری دی. «قال ابن جریج» یا ماقبل سند سره متصل دی. «وكانت حاملاً» چه کومې بنځې (خوله) سره لعان شوې وو هغه حامله وه. ددې نه معلوم شو چه نفی دحمل په صورت کښې هم لعان کولې شی. یعنی که څوک سړې او وانی چه ځما بنځې ته کوم حمل دې هغه ځما نه دې نو په دې صورت کښې به ددوی په مینځ کښې لعان کولې شی، د ابن ابی لیلی رضی الله عنه او د حضرت امام مالک رضی الله عنه هم دا مذهب دی، د امام ابویوسف رضی الله عنه نه هم دا روایت دی، د حضرت امام ابوحنیفه رضی الله عنه امام محمد رضی الله عنه او په مالکیه کښې د ابن ماجشون مسلك دې چه محض دنفی حمل په بناء باندې لعان به نه کیږي. د امام ابویوسف مشهور روایت هم ددې مطابق دی. (۱) دلته په حدیث باب کښې بیسکه ددې خبرې ذکر دی چه هغه بنځه حامله وه لیکن په روایتو کښې دا تصریح راغلې ده چه ددې خاوند په دې باندې تهمت لگولې وو چه ددې په وجه ددوی په مینځ کښې لعان اوشو. «انها ترته ویرث منها ما فرض الله له.....» دا مسئله اتفاقی ده چه لعان نه پس چه بچې پیدا کیږي، بنځه به ددې بچې وارثه وی. اوبچې به ددې بنځې وارث وی.

قوله: **ان جَاءَتْ بِهَ اَمْرَ قَصِيرًا كَأَنَّهُ وَحَرَّةٌ فَلَا رَأْيَ اِلَّا قَدْ صَدَقْتَ وَكَذَّبَ عَلَيْهَا:**

حضرت نبی کریم دلعان نه پس او فرمائیل که بنځه نه د سور رنگ وړوکی قد والا بچې پیدا شو نو بنځه رښتونې ده اوسړې دروعژن دې، او که دتور رنگ غټو سترگو والا بچې او غټو سرین والا بچې پیدا شو نو سړې به رښتونې وی، نو بنځې نه د دویم صورت بچې پیدا شو. «وحرمة» د چمپورنی په شان یو وړوکی شان زهریلا کیږي. (۲) «اعیین» غټو سترگو والا، «الیتین» دا د «الیه» تشبیه ده، سرین ته وانی. ددې صفت مخذوف دی «ای عظیمین» کتاب التفسیر کښې روایت تیر شوې دې په هغې کښې «عظیم الیتین» الفاظ دی. (۳)

۲۹- **بَابُ قَوْلِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَوْ كُنْتُ رَاجِمًا لَغَيْرِ بَيْنَةٍ**

حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله فرمائیلی دی که ما بغیر د څه گواه نه څوک رجم کولې نو دا بنځه به مې کولې. د جمله حضرت نبی کریم دبد کارې او زنا کارې بنځې متعلق فرمائیلی وه، ددې نه

(۱) عمدة القاری: ۲۹۷/۲۰.

(۲) وحررة (يفتح الواو والهاء) دویة تتراعى على الطعام واللحم فتفسد • (ارشاد الساری: ۸۵/۱۲).

(۳) کشف الباری: کتاب التفسیر: ۴۶۵.

معلوم شو که خوک سرې مشهور بالشر وی نو صرف دشهرت په وجه په دې باندې حد نه جاری کیږي تر کومې پورې چه گواه نه وی یا اقرار اونه کړي.

[۵۰۰۴] حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ عَفْرٍاءَ قَالَ حَدَّثَنِي اللَّيْثُ عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْقَاسِمِ عَنْ الْقَاسِمِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ أَنَّهُ ذَكَرَ التَّلَاعُنَ عِنْدَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ عَاصِمُ بْنُ عَدِيٍّ فِي ذَلِكَ قَوْلًا ثُمَّ انْصَرَفَ فَأَتَاهُ رَجُلٌ مِنْ قَوْمِهِ يَشْكُو إِلَيْهِ أَنَّهُ قَدْ وَجَدَ مَعَ امْرَأَتِهِ رَجُلًا فَقَالَ عَاصِمٌ مَا ابْتَلَيْتَ بِهَذَا الْأَمْرِ إِلَّا لِقَوْلِي فَقَذَّبَ بِهِ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَخْبَرَهُ بِالَّذِي وَجَدَ عَلَيْهِ امْرَأَتَهُ وَكَانَ ذَلِكَ الرَّجُلُ مُضْراً قَلِيلَ النَّعْمِ سَبْطَ الشَّعْرِ وَكَانَ الَّذِي ادَّعَى عَلَيْهِ أَنَّهُ وَجَدَهُ عِنْدَ أَهْلِهِ خَذْلًا أَدَمَ كَثِيرَ النَّعْمِ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اللَّهُمَّ بَيِّنْ فُجَاءَتُ شَيْبَهَا بِالرَّجُلِ الَّذِي ذَكَرَ زَوْجَهَا أَنَّهُ وَجَدَهُ فَلَا عَن النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَنْهَمَا

قَالَ رَجُلٌ لِابْنِ عَبَّاسٍ فِي النَّجْلِيسِ هِيَ أَلْتِي قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَوْ رَجِمْتُ أَحَدًا بِغَيْرِ بَيِّنَةٍ رَجِمْتُ هَذِهِ فَقَالَ لَا تِلْكَ امْرَأَةٌ كَانَتْ تُظَاهِرُ فِي الْإِسْلَامِ السُّوءُ قَالَ أَبُو صَالِحٍ وَعَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ أَدَمَ خَذْلًا [۵۰۱۰، ۶۲۶۳، ۶۲۶۴، ۶۸۱۱].

حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ نه روایت دې چه حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم سره دلغان تذکره کیدله، عاصم بن عدی رضی اللہ عنہ د دې متعلق څه تپوس او کړو، بیا هغه (کور) ته وایس شو نو ده لره دده دقوم یو سرې (حضرت عویمر رضی اللہ عنہ) راغلو او شکایت ئې اوکړو چه هغه خپلې ښځې سره یو پردې سرې په زنا کولو ولیدو. عاصم او وئیل چه څه دخپلې خبرې په وجه په دې مبتلا شوم، او ده سره دحضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم په خدمت کښې حاضر شوم. اودهغه سرې متعلق مو هغوی ته او وئیل چه کوم سرې ده خپلې ښځې سره لیدلې وو. هغه (خاوند) پخپله زیر رنگ والا، کمزورې او خورو وینستو والا وواو چه دکوم متعلق ئې دعوی کړې وه چه هغه ئې خپلې ښځې سره لیدلې دې، هغه غنم رنگې او خورب وو. حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم اوفرمانیل چه یا الله! اصل حقیقت ښکاره کړه. نوهغه ښځې دهغه سرې پشان بچې راوپو چه دکوم متعلق ئې دعوی کړې وه. حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم ددې دواړو په مینځ کښې لغان اوکړو. یو سرې (عبداللہ بن شداد دحضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ د ترور خوې) دحضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ نه تپوس اوکړو چه آیا دا هغه ښځه وه چه دکوم متعلق حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم فرمانیلې وو چه ((لو کنت احد راجعا بغیر بیئنه رحمت هذاه)) یعنی که ما خوک بغیر دگواهي سنگسار کولې نو دا ښځه به مې کړې وې. حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ جواب ورکړو چه نه. هغه بله ښځه وه چه هغې به علانیه په اسلام کښې بدې کولې (چه دهغې نوم حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ اونه خودلی).

قوله: فَقَالَ عَاصِمُ بْنُ عَدِيٍّ فِي ذَلِكَ قَوْلًا ثُمَّ انْصَرَفَ: حضرت عاصم بن عدی رضی اللہ عنہ دحضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم په خدمت کښې حاضر شو او د لغان څه خبره ئې اوکړه. دې نه پس د حضرت عویمر رضی اللہ عنہ واقعه پښه شوه. نو هغه او وئیل چه څه دخپلې دې خبرې په وجه په دې

کنبی مبتلا شوم. حضرت عویمر سره دحضرت عاصم لوریا وریره وه چه هغې سره نې لعان اوشو. ددې رشتې په حوالې سره هغه هم مبتلا شو هغه څه خبره وه چه کومه عاصم کړې وه. او چه کومه هغه دخپلې ابتلاء سبب اوخودلو. علامه کرمانی رحمته الله علیه فرمائی چه هغه داسې نامناسبه خبره کړې وه چه دهغې نه دتکبر او نخوت او عجب اظهار کیدو. (۱)

حافظ ابن حجر رحمته الله علیه فرمائی چه ددې «قول» نه هغه سوال مراد دې چه کوم هغه دحضرت عویمر رحمته الله علیه په وینا باندې دحضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله نه کړې وواو حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله دا ناخوښ کړې وو لکه څنگه چه دحضرت سهل حدیث ماقبل تیر شوې دې. د ابن ابی حاتم په روایت کنبی ددې تصریح ده چه «فقال عاصم ان الله وانا اليه راجعون، هذا والله يستوال عن هذا الامر بين

الناس فابتليت به» (۲)

قوله: قَالَ أَبُو صَالِحٍ وَعَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُونُسَ آدَمَ خَدَلًا: «آدم» د «آدمه» نه دې په معنی د غنم رنگي «خدل» غتو پندو والا، روایت باب کنبی «خدل» د «خاء» په فتحې او د دال په سکون سره دې، ابو صالح او عبد الله بن يوسف نه «خدل» د «خاء» په فتحې او د دال په کسرې سره روایت شوې دې. دابو صالح نوم عبد الله بن صالح دې، په کتاب المحازبین کنبی ددوی روایت د حضرت امام بخاری رحمته الله علیه نه موصولا کړې دې، د عبد الله بن يوسف روایت کنبی امام په کتاب الحدودو کنبی موصولا نقل فرمائی دې. (۳)

۳۰ = بَابُ صَدَاقِ الْمَلَاعَةِ

[۵۰۰۵] حَدَّثَنِي عَمْرُو بْنُ زُرَّارَةَ أَخْبَرَنَا الشَّامِيُّ عَنْ أَيُّوبَ عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ قَالَ قُلْتُ لِأَيُّوبَ عَمْرُو بْنُ زُرَّارَةَ فَقَالَ فَرَّقَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَيْنَ أَخَوَيْ بَنِي الْعَجْلَانِ وَقَالَ اللَّهُ يَعْلَمُ أَنَّ أَحَدَكُمَا كَاذِبٌ قَهْلٌ مِنْكُمَا ثَائِبٌ فَأَيُّمَا قَالَ اللَّهُ يَعْلَمُ أَنَّ أَحَدَكُمَا كَاذِبٌ قَهْلٌ مِنْكُمَا ثَائِبٌ فَأَيُّمَا فَقَالَ اللَّهُ يَعْلَمُ أَنَّ أَحَدَكُمَا كَاذِبٌ قَهْلٌ مِنْكُمَا ثَائِبٌ فَأَيُّمَا فَرَّقَ بَيْنَهُمَا

قَالَ أَيُّوبُ فَقَالَ لِي عَمْرُو بْنُ زُرَّارَةَ فِي الْحَدِيثِ شَيْئًا لَا أَرَاكَ تُحَدِّثُهُ قَالَ قَالَ الرَّجُلُ مَا لِي قِيلَ لَا مَا لَكَ لَكَ أَنْ كُنْتُ صَادِقًا فَقَدْ دَخَلْتُ بِهَا وَأَنْ كُنْتُ كَاذِبًا فَهَوَّابُ بَعْدَ مِنْكَ [۳۴:۱].

«ملاعة» هغه ښځه چه هغې سره د لعان واقعه راپېښه شوې وي. که هغه مدخول بها دهنو بالاجماع دې ته به پوره مهر ملاوېږي. اوغير مدخود بها ده نو د جمهور علما د حضرت امام

(۱) شرح بخاری للکرمانی وفتح الباری: ۵۶۸/۹.

(۲) فتح الباری: ۵۶۷/۹.

(۳) ارشاد الساری: ۸۶/۱۲-۸۷.

مالک رحمته حضرت امام ابوحنیفه رحمته اود حضرت امام شافعی رحمته په نیز به دې ته نیم مهر ملاویری، ابو الزناد، حکم بن عینیه او دحماد بن ابی سلیمان په نیز دې ته پوره مهر ملاویری، د امام زهري رحمته په نیز به دې ته به هېڅ نه ملاویری، د حضرت امام مالک رحمته روایت ددې مطابق دې. (۱)

قوله: قَرَّقَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَيْنَ أَخَوَيْ بَنِي الْعَجْلَانِ: «اِخْوَى بَنِي ا

لعجلان» نه د بنو عجلان سره تعلق لرونکی ښځه خاوند مراد دی، ښځې خاوند ته «اِخْوَى» ددین په وجه او و نیلې شو. «إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ» «اخوة» د «اِخْوَى» تشبیه ده. داضافت په وجه نون تشبیه حذف کړې شو. په ښځه باندې د «اِخْوَى» مذكر اطلاق درست نه دې، ددې وجې د «اِخْوَى» لفظ دلته تغلیباً «اِخْوَى» د «اِخْوَى» تابع کړې شوه او «اِخْوَى» او و نیلې شو. مراد ددې نه حضرت عویمر رحمته اودده ښځه خوله دی. ددې دواړو تعلق د قبیلې بنی عجلان سره وو. (۲)

قوله: ففرق بينهما: ددې نه دمذهب حنفیه اثبات کیږي چه نفس لعان سره فرقت نه واقع کیږي بلکه قاضی به ددوی په مینځ کښې تفریق راولی. (۳)

قوله: قَالَ أَيُّوبُ فَقَالَ لِي عَمْرُو بْنُ دِينَارٍ إِنَّ فِي الْحَدِيثِ شَيْئًا لَا أَرَاكَ تُحَدِّثُهُ

قَالَ قَالَ الرَّجُلُ مَالِي قَالَ قِيلَ لَا مَالَ لَكَ: سعید بن جبیر رحمته نه روایت کونکی دوه شاگردان دی یو ایوب سختیانی او دویم عمرو بن دینار دې. دایوب په روایت کښې دحدیث آخری حصه نشته دې، او د عمرو سره ده، نو ایوب وائی چه عمرو بن دینار ماته او و نیل چه ده تا لره گورم چه تاسو دحدیث دا آخری حصه نه بیانولی. نو دحدیث آخری حصه بیانول سره حضرت عمرو او و نیل چه لعان کونکی سړی حضرت نبی کریم رحمته ته او و نیل چه څما مال به چرته څی؟ یعنی ما چه دې ته کوم مهر ورکړې وو هغه به ماته ملاویری، حضرت نبی کریم رحمته او فرمائیل چه مال به تاته نه ملاویری ځکه که ته په خپله دعوی کښې رښتونی ئې نو مال به ددې وجې نه ملاویری چه تا ښځې سره صحبت کړې دې او که ته دروغزن ئې نو بیا دمال ملاویدل نور زیاته بعیده خبره ده. بهر حال دحدیث دا آخری حصه د سعید بن جبیر رحمته نه عمرو بن دینار خو روایت کوی لیکن ایوب دا حصه نه نقل کوی. «فيحفظ فيه عمرو وماله يحفظه ايوب» (۴)

«قال الرجل مالي» په دې کښې «مالي» فاعل دې او فعل محذوف دې یعنی «ايذهب مالي» آيا څما

(۱) عمدة القارى: ۳۰۰/۲۰، فتح البارى: ۵۷۰/۹.

(۲) عمدة القارى: ۳۰۰/۲۰، وارشاد السارى: ۸۷/۱۲، وفيه وما اطلاق الاخوة فبالنظر الى ان المؤمنين اخوة او الى القرابة بينهما بسبب ان الزوجين كليهما من قبيلة عجلان.

(۳) ارشاد السارى: ۸۷/۱۲.

(۴) فتح البارى: ۵۷۱/۹، وعمدة القارى: ۳۰۰/۲۰.

مال به خی، ماته به نه ملاویزی؟ «قال قيل لا مال لك» په دې كښې د «قال» فاعل راوی حدیث حضرت ابن عمر دې یا سعید بن جبیر دې یا عمرو بن دینار دې، یعنی راوی د حدیث اوونیل چه دې سړی ته په جواب كښې اوونیلې شو چه «لا مال لك». «قيل» په دې ځانې كښې صیغه دمجهول ده. راتلونكې باب كښې چه كوم روایت رازی په هغې كښې «قال» دمعروف صیغه ده یعنی حضرت نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه «لا مال لك».

۳۱ = بَابُ قَوْلِ الْإِمَامِ لِلْمُتْلَاعَيْنِ إِنَّ أَحَدَكُمَا كَاذِبٌ فَهَلْ مِنْكُمَا تَائِبٌ

[۵۰۰۶] حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ قَالَ سَمِعْتُ سَعِيدَ بْنَ جُبَيْرٍ قَالَ سَأَلْتُ ابْنَ عُمَرَ عَنْ حَدِيثِ الْمُتْلَاعَيْنِ فَقَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِلْمُتْلَاعَيْنِ جَسَابُكُمْ عَلَى اللَّهِ أَحَدُكُمَا كَاذِبٌ لَا سَبِيلَ لَكَ عَلَيْهَا قَالَ مَا لِي قَالَ لَا مَالَ لَكَ أَنْ كُنْتُ صَدَقْتُ عَلَيْهَا فَمَوْيِمًا اسْتَخَلَّتْ مِنْ فَرْجِهَا وَأَنْ كُنْتُ كَذَبْتُ عَلَيْهَا فَذَلِكَ أَبْعَدُ لَكَ قَالَ سُفْيَانُ حَفِظْتُهُ مِنْ عَمْرٍو

وَقَالَ أَيُّوبُ سَمِعْتُ سَعِيدَ بْنَ جُبَيْرٍ قَالَ قُلْتُ لِابْنِ عُمَرَ رَجُلٌ لَاعَنَ امْرَأَتَهُ فَقَالَ بِأَصْبَعِيهِ وَفَرَّقَ سُفْيَانُ بَيْنَ أَصْبَعِيهِ السَّبَابَةِ وَالْوَسْطَى فَرَّقَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَيْنَ اخْوَى بَنِي الْعَجْلَانِ وَقَالَ اللَّهُ يَعْلَمُ أَنَّ أَحَدَكُمَا كَاذِبٌ فَهَلْ مِنْكُمَا تَائِبٌ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ قَالَ سُفْيَانُ حَفِظْتُهُ مِنْ عَمْرٍو وَأَيُّوبُ كَمَا أَخْبَرْتُكَ [ر: ۳۲۱].

د حضرت امام بخاری رحمه الله مقصد دادې چه قاضی او امام ته پکاری دی چه لدعان کونکو ته اووانی چه په تاسو دواړو كښې یو ضرور دروغژن دې، نو آیا تاسو څوك دخپلې خبرې نه رجوع او توبه کولو والا شته دې. حضرت نبی کریم ﷺ هم لدعان کونکو ته دا جمله فرمائیلې وه، لکه څنگه چه په روایت باب كښې رازی. البته په دې كښې اختلاف دې چه دا کلمات لدعان نه مخكښې به وئیلې كېږي یا لدعان نه پس، د قاضی عیاض په نیز حضرت نبی کریم ﷺ دا کلمات دتوبې دترغیب وړ کولو دپاره لدعان نه پس وئیلې وو، لهذا لدعان نه پس وئیل پکار دی. د داودی په نیز حضرت نبی کریم ﷺ لدعان نه مخكښې د ویړولو دپاره دا کلمات ارشاد فرمائیلې وو. لهذا لدعان نه مخكښې وئیل پکار دی. په روایت كښې احتمال دې. حافظ ابن حجر رحمه الله فرماني چه مخكښې وئیل زیات مناسب دی. (۱) بهتر دادی چه لدعان نه مخكښې دې اووانی چه دروغژن سړې مخكښې والې اونه كړی. او لدعان نه پس دې هم وئیلې شی. چه دروغو وئیلو والا توبې طرفته متوجه شی.

قوله: سَأَلْتُ ابْنَ عُمَرَ عَنِ الْمُتَلَاعِنِينَ: سعيد بن جبیر دحضت ابن عباس رضی اللہ عنہ دلغان کولو والا متعلق تہوس او کرو. دراصل د معصب بن زبیر پہ زمانہ کبھی دلغان یو واقعہ پسہ شوی و. هغوی دمتلاعنین پہ مینځ کبھی تفریق نه وو کړي. نو په دې باندې سعيد بن جبیر رضی اللہ عنہ دحضرت عبدالله بن عمر رضی اللہ عنہ په خدمت کبھی حاضر شو او سوال ئې اوکړو او هغوی دا روایت بیان کړو.

قوله: قَالَ سَفِيَانُ حَفِظْتُهُ مِنْ عُمَرَوِ وَأَيُّوبَ: سعيد بن جبیر نه عمرو بن دينار اویوب دواړه روایت نقل کوی او ددې دواړو نه سفیان بن عیینہ دا روایت نقل کوی. سفیان پخپله تصریح کوی چہ ما ددې دواړو نه دا حدیث آوریډلې دې.

۳۲=بَابُ التَّفْرِيقِ بَيْنَ الْمُتَلَاعِنِينَ

[۵۰۰۷] حَدَّثَنِي إِبْرَاهِيمُ بْنُ الْمُنْذِرِ حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي عِيَّاشٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ تَائِفٍ أَنَّ ابْنَ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَخْبَرَا أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَرَّقَ بَيْنَ رَجُلٍ وَامْرَأَةٍ قَدْ قَبَّهَا وَأَخْلَقَهَا

[۵۰۰۸] حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا يَحْيَى عَنْ عَبْدِ اللَّهِ أَخْبَرَنِي تَائِفٌ عَنْ ابْنِ عُمَرَ قَالَ لَأَعَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَيْنَ رَجُلٍ وَامْرَأَةٍ مِنَ الْأَنْصَارِ وَفَرَّقَ بَيْنَهُمَا [۳۳۵].

ددې ترجمه الباب نه د حضرت امام بخاری رحمۃ اللہ علیہ مقصد دادې چہ دلغان نه پس دمتلاعنین په مینځ کبھی به حاکم تفریق راولی. او دوی به یویل سره نه اوسوی. ددې ترجمه الباب نه د حضرت امام بخاری رحمۃ اللہ علیہ رجحان دې طرفته معلومیږي چہ نفس لعان سره به فرقت نه واقع کیږي بلکه حاکم چہ کله تفریق راولی نو بیا به فرقت واقع کیږي لکه څنګه چہ دحنفیه مسلک دې. د تفریق نه پس لعان کونکې ښځې خاوند په مینځ کبھی به دوباره نکاح کولې شی که نه په دې کبھی اختلاف دې. د حضرت امام ابوحنیفه رحمۃ اللہ علیہ اود امام محمد رحمۃ اللہ علیہ په نیزګه زوج خپل خان ته دروغ ژن وائی نو لعان د طلاق باندې په درجه کبھی دې او دوباره به دې ښځې سره واده کولې شی.

د حضرت امام شافعی رحمۃ اللہ علیہ او د حضرت امام مالک رحمۃ اللہ علیہ او امام ابویوسف رحمۃ اللہ علیہ او د امام زفر رحمۃ اللہ علیہ په نیز دلغان نه پس لعان کولو والا به هم په هېڅ صورت کبھی دوباره ښځه خاوند نه شی پاتې کیدلې. ددې نه حرمت مویده ثابتیږي (۱) څکه چہ حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم ته حضرت عویمر عجلانی رضی اللہ عنہ ته فرمائیلي وو چہ «لا سبیل لك علیہا» او یو روایت کبھی دی چہ

((المتلاعنان اذا قفر قالا یجتمعان ابدًا)) (۲)

حضرت امام ابوحنیفه رحمۃ اللہ علیہ ددې دا تاویل کوی چہ متلاعنین جمع نشی کولې، ترکومی

(۱) د مذاهب د تفصیل دپاره او ګوري مختصر اختلاف العلماء (۲/۵۰۶).

(۲) او ګوري سنن دار قطنی باب المهر: ۲۷۶/۳، رقم: ۱۱۶.

پوری چہ ہغوی پہ خپل لعان باندې قائم وی، لیکن کہ زوج خپل خان ته دروغژن اووای نوبه ناندې به حذف جاری کیږي او لعان به ختم شی، خو، که هغه په لعان باندې قائم وی نو بیا بیشکه هغه کله هم جمع نشی کولې، او په خپلو کښې ددوی نکاح نشی کولې. (۱)

۳۳=بَابُ يُلْحَقُ الْوَلَدُ بِالْمَلَاعِنَةِ

[۵۰۰۹] حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ حَدَّثَنَا مَالِكٌ قَالَ حَدَّثَنِي نَافِعٌ عَنْ ابْنِ عُمَرَ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَاعَنَ بَيْنَ رَجُلٍ وَأَمْرَأَتِهِ فَالْتَقَى مِنْ وَلَدِهَا فَفَرَّقَ بَيْنَهُمَا وَالْحَقُّ الْوَلَدُ بِالْمَرْأَةِ [۳: ۴۰].

ولد به دلعان کولو والا ښځې سره لاحق کولې شی، خاوند طرفته به دده نسبت نه شی کولې، نو په روایت کښې ددې تصریح شته دي، حضرت نبی کریم ﷺ بچې ښځې سره لاحق کړې وو یعنی بچې ئې صرف مور ته منسوب کړې وو.

دحضرت امام احمد بن حنبل ﷺ په نیز نفس لعان سره به د بچی نفی اوشی، که سړی په اشارې سره هم لعان کښې ددې ذکر نه وی کړې. (۲) لیکن جمهور علماء فرمائی چہ د بچی دنفی دپاره د خاوند طرفته وضاحت ضروری دي ځکه چہ پخپله لعان د بچی د نفی دپاره مشروع نه دي. لعان خو خاوند ته حد قذف اود ښځې دحد زنا نه بیج کولو دپاره دي، خاوند په ښځه باندې د زنا تهمت لگولو باوجود که بچی خپل تسلیموی نو د بچی نسب به ثابت منلې کیږي. که د بچی د نسب نفی کوی نو د خاوند د طرفته به ددې نفی اعتبار نه وي، البته امام صاحب ددې دپاره څه خاص مدت نه دي متعین کړې، د اوو ورځو یو روایت ددوی نه منقول دی. امام ابو یوسف ﷺ او امام محمد ﷺ د څلویښتو ورځو موده مقرر فرمائیلې د. د حضرت امام شافعی ﷺ په نیز زر ترزره به نفی معتبره وی گڼي نه. (۳)

۳۴=بَابُ قَوْلِ الْإِمَامِ اللَّهُمَّ بَيْنُ

[۵۰۱۰] حَدَّثَنَا اسْمَاعِيلُ قَالَ حَدَّثَنِي سُلَيْمَانُ بْنُ بِلَالٍ عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ قَالَ أَخْبَرَنِي عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ الْقَاسِمِ عَنْ الْقَاسِمِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ أَنَّهُ قَالَ ذَكَرَ الْمُتْلَعَانِ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ عَاصِمُ بْنُ عَدِيٍّ فِي ذَلِكَ قَوْلًا ثُمَّ انْصَرَفَ فَأَتَاهُ رَجُلٌ مِنْ قَوْمِهِ فذَكَرَهُ أَنَّهُ وَجَدَ مَعَ امْرَأَتِهِ رَجُلًا فَقَالَ عَاصِمٌ مَا اثْبُتَتْ بِهَذَا الْأَمْرِ إِلَّا يَقُولِي قَدْ هَبَّ بِهِ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَخْبَرَهُ بِالَّذِي وَجَدَ عَلَيْهِ امْرَأَتَهُ وَكَانَ ذَلِكَ الرَّجُلُ مُصَفَّرًا قَلِيلَ اللَّحْمِ سَبَطَ الشَّعْرَ وَكَانَ الَّذِي وَجَدَ عِنْدَ أَهْلِهِ أَدَمَ خَدًّا كَثِيرَ اللَّحْمِ جَعَدًا قَطَطًا فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اللَّهُمَّ بَيْنُ قَوْصَعَتِ شَيْبَهَا

(۱) مختصر اختلاف العلماء : ۵۰۷/۲. وبدائع الصنائع. كتاب اللعان : ۲۴۵/۳.

(۲) فتح الباری : ۵۷۵/۹.

(۳) عمدة القاری : ۳۰۲/۲۰.

بِالرَّجُلِ الَّذِي ذَكَرَ زَوْجَهَا أَنَّهُ وَجَدَ عِنْدَهَا قَلَاعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَتَبَّعُهَا فَقَالَ رَجُلٌ لِابْنِ عَبَّاسٍ فِي الْمَجْلِسِ هِيَ النَّبِيُّ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَوْ رَجَعْتُ أَحَدًا يَغْيُرُ بَيْنَهُ لَرَجَعْتُ هَذِهِ فَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ لَا تِلْكَ أَمْرًا كَانَتْ تُظْهِرُ السُّوءَ فِي الْإِسْلَامِ [ر: ۵۰۳].

ددې باب نه د حضرت امام بخاری رحمته الله علیه مقصد دادې چه دلغان نه پس دې امام اووایي چه «اللهم بین» انی الله تعالی: ته اصل حقیقت واضح کړې. یعنی چه کوم بچې پیدا کیدو والا دې په هغه کښې داسې نښې ظاهر کړې چه دهغې نه معلوم شی چه دبچې دچا دې، دخاوند دې یا چه په چا باندې تهمت لگولي شوې دې دهغه دې. (۱)
داشان دخلقو په مینځ کښې ددې متعلق چه کوم التباس به وی هغه به ختم شی او نورو لره به عبرت وی. بیادپاره به خلق ددې حرکتونو نه پرهیز کوی.

حدیث باب «باب قول الامام للمتلاعنين .....» کښې تیر شوې دې. «جعده» د «جیم په فتحې سره او دعین په سکون سره» گلگوتی ویستو والا. «قططه» چه دچا ویسته زیات گلگوتی وی.

۳۵ = بَابُ إِذَا طَلَّقَهَا ثَلَاثًا ثُمَّ تَزَوَّجَتْ بَعْدَ الْعِدَّةِ زَوْجًا غَيْرَهُ فَلَمْ مَسَهَا [۵۰۱۱] حَدَّثَنَا عُمَرُو بْنُ عَلِيٍّ حَدَّثَنَا يَحْيَى حَدَّثَنَا هِشَامٌ قَالَ حَدَّثَنِي أَبِي عَنْ عَائِشَةَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ عَنْ هِشَامٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا أَنَّ رِفَاعَةَ الْقُرَظِيِّ تَزَوَّجَ امْرَأَةً ثُمَّ طَلَّقَهَا فَتَزَوَّجَتْ آخَرَ فَأَتَتْ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَذَكَرَتْ لَهُ أَنَّهُ لَا يَأْتِيَهَا وَأَنَّهُ لَيْسَ مَعَهُ إِلَّا مِثْلُ هُدْبَةٍ فَقَالَ لَا حَتَّى تَذُوقِي عُيْلَتَهُ وَيَذُوقَ عُيْلَتَكَ [ر: ۳۳۹].

حافظ ابن حجر رحمته الله علیه فرمائی چه د صحیح بخاری خومره نسخې څمابه علم کښې دی په هغې کښې مسائل دعدت دپاره «لعان» نه بیل مستقل «کتاب العدة» عنوان نشته دې. البته په شرح ابن بطلال کښې په مخکښې باب «باب واللاق یشمن من المحيض» نه مخکښې «کتاب العدة» او ددې په بعضو نسخو کښې د «ابواب العدة» عنوان دې لیکن دا عنوان دمخکښې باب په ځانې دلته کیدل پکار دی ځکه چه ددې باب لعان سره هیڅ تعلق نشته دې. (۲)
دحلاله نکاح مسئله: حضرت امام بخاری رحمته الله علیه په دې باب کښې دحلالې د مسئلې بیان کړې دې، که یو سړی خپلې ښځې ته طلاق مغلظه ورکړو او دې نه پس ددې سړی ښځې بل سړی سره نکاح اوکړه نو آیا نکاح محض به داول خاوند په حق کښې حلاله جوړه شی او دده دپاره

به بیاد رومی خاوند سره دې نکاح نه پس که طلاق اوشو نو دعدت نه پس به نکاح جائز وی یا نه؟ په دې کښې درې اقوال دی.

- ① حضرت سعید بن المسیب فرمائی چه دبل سړی سره صرف نکاح کول تحلیل دپاره کافی دی. ابن الجوزی د داود ظاهری قول هم ددې مطابق نقل کړې دی.
- ② جمهور فقهاء فرمائی چه بل سړی سره نکاح او جماع د دواړو کیدل تحلیل دپاره ضروری دی. صرف نکاح دحلالي دپاره کافی نه ده بلکه وطی هم ضروری ده. البته انزال شرط نه دی.
- ③ حضرت حسن بصری رضی الله عنه فرمائی چه بل سړی سره صرف نکاح او جماع کیدل دتحلیل دپاره کافی نه دی بلکه انزال ه ددې دپاره ضروری دی. (۱)

د جمهورو مستدل دروایت باب نه دی. چه په هغې کښې دحضرت رفاعه قرظی واقعه ذکرده. دحضرت رفاعی قرظی بنځې بل سړی سره نکاح اوکړه. دنکاح نه پس هغې خپل اول خاوند لره راتلل غوښتل نو حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله هغې ته اوو فرمائیل چه «لاحق تذاوق عیسلته وینوق عیسلتک» «عیله» نه جماع مراد ده. حضرت عائشه رضی الله عنها نه ددې هم دا تفسیر منقول دی. (۲) نو د دې حدیث نه داخبره صفا معلومه شوه چه بنځه ترکومي پورې دبل سړی سره د نکاح کولونه پس جماع او نکرې نور تر هغه وخته پورې هغه به اول خاوند دپاره حلاله کیدلې نشی. دامراه رفاعه واقعه : ① دلته حدیث باب کښې، د امرأه رفاعه واقعه بیانکړې شوې ده. رفاعه بن سموال (بروزن غضنفر) قرظی د بنو قریظې یوې بنځې سره واده اوکړو. ددې بنځې د نوم باره کښې اختلاف دی. تمیمه (دباء په فتحه سره) تمیمه (تصغیر سره) سهیمه امیمه مختلف روایتونه ملاوړی. (۳)

رفاعه دې بنځې ته طلاق ورکړو نو دې یو بل سړی سره واده اوکړو چه دهغه نوم عبدالرحمان بن الزبیر (دزاء په فتحه اودباء په کسره سره) وو. عبدالرحمان دې بنځې سره په جماع کولو په خموچه قادر نشو نو هغه دحضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله په خدمت کښې حاضره شوه او شکایت ئې اوکړو چه هغه په جماع باندې قادر نه دی. حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله او فرمائیل چه شائد ته خپل رومی خاوند رفاعه لره واپس تلل غواړې. لیکن دهغه دپاره ته تر هغه وخت پورې حلاله نه ئې تر گومې پورې چته دې بل خاوند سره جماع اونه کړې.

«لیس معه الامثل هدیة» یعنی ده سره نشته دې مگرد کپړې د غوتې په شان. «هدیه» (دباء په ضمه او د دال په سکون سره) دکپړې طرفته وائی. «واردات ان ذکره» یشمه الهدیه فی الاسترخاء

(۱) مذاهبو دتفصیل دپاره اوگورئ فتح الباری: ۵۸۴، ۵۸۳، وعمدة القاری: باب من اجاز طلاق الثلاث: (۲۳۶/۲۰).

(۲) عمدة القاری: (۲۳۶/۲۰).

(۳) فتح الباری: ۵۸۰/۹.

ومدم (الاتشاش) ۱) «حق تذاوق عسيلة» تر دي پورې چه ته دهغه شهد اوختې یعنی دهغه سره جماع اوکړې. «عسيلة» د «عسل» تصغير دي. «عسل» مونث دي، ددې وجې ددې په تصغير کېنې تاء تانيث ده، د «عسيلة» تفسير ماقبل کېنې دحضرت عائشه رضي الله عنها حوالې سره تير شوي دي چه دي نه جماع مراد ده. ازهری فرماني چه «الصواب ان معنى العسيلة حلالة الجماع الذي يحصل بتغيب الحشفة في الفرج» ۲)

⑦ عهد نبوی ﷺ کېنې دداشان ديوبلې واقعي ذکر هم ملاويږي. نو مقاتل بن حيان په خپل تفسير کېنې د قران پاک آيت «فلا تحل له من بعد حتى تنكح زوجا غيره» په شان نزول کېنې ذکرکړې دي چه دا آيت د عائشه بنت عبدالرحمان بن عتيك متعلق نازل شوې دي. هغه خپل د تره زوني رفاعة بن وهبن عتيك په نکاح کېنې وه. رفاعة بن وهب دې ته درې طلاقه ورکړل. نو دې عبدالرحمان بن زبير سره واده اوکړو. عبدالرحمان دې ته طلاق ورکړو نو هغه دحضرت نبی کریم ﷺ په خدمت کېنې حاضره شوه. او وي ونيل چه عبدالرحمان ماته دجماع کولو نه بغير طلاق راکړو. اوس څه خپل رومي خاوند لره ورتلې شم. نو حضرت نبی کریم ﷺ او فرماييل چه نه. ۳)

بعضې حضرات مذکوره واقعات يو شميري. ليکن حافظ ابن حجر رحمته الله عليه فرماني چه غالب دادی چه مذکوره دواړه واقعات جداجدا دي. ځکه چه رومي واقعه د رفاعة بن سموا د بڼخي ده او دونه واقعه د رفاعة بن وهب ده او دواړو بڼخو ودونه عبدالرحمان بن زبير سره کړي وو. ۴)

⑤ داسان يو بله واقعه امام نسائي ذکرکړې ده. د غميصاء يا درميصاء نومي يو بڼخه دحضرت نبی کریم ﷺ په خدمت کېنې حاضره شوه او دخپل خاوند شکايت نې اوکړو چه په هغه جماع کولو قادر نه دي. نوددې خاوند حضرت نبی کریم ﷺ ته عرض اوکړو چه دا دروغ وائي. دراصل دا خپل رومي خاوند لره تلل غواړي. په دې باندې حضرت نبی کریم ﷺ او فرماييل چه «ليس ذالك لها حتى تذاوق عسيلة» ۵)

۱) فتح الباری: ۵۸۲/۹. د کتاب للباس په روايت کېنې دي ((ان رفاعة طلق امراته فتزوجها عبدالرحمان بن الزبير قالت عائشة: فجاءت .... وعليها خمارا خضر فشكت اليها ... اى الى عائشة.... من زوجها وارثها خضرة بجلدها فلما جاء رسول الله ﷺ والنساء يبصرن بعضهن بعضا قالت عائشة ماماريت ما يلقي المومنات لجلدها شد خضرة من ثوبها وسمع زوجها فجاء .... ومعه ابنان لمن غيرها.... قالت: والله مالى اليمين ذنب الا اليه من مامعه ليس باغنى عن من هذه ..... واخذت هدية من ثوبها ..... كذبت والله يارسو الله ﷺ انى لانفضها نفص الاديم ولكنها ناشرة تريد رفاعة قال: فان كان ذالك لم تحل له الحديث وانظر فتح الباری: ۵۸۲/۹).

۲) ارشاد الساری: ۵۸۳/۱۲.

۳) فتح الباری: ۵۸۱/۹. وتفسير الدر المنثور في التفسير بالماثور: ۲۸۳/۱.

۴) فتح الباری: ۵۸۱/۹، ۵۸۲.

۵) فتح الباری: ۵۸۱/۹. والدر المنثور في التفسير بالماثور: ۲۸۴/۱ (سورة البقرة).

بهر حال ددی ټولو روایاتو پیش نظر جمهور علما، فرمائی چه مطلقه مغلظه ومبی خاوند لره په هغه وخت کښې جلالیدې شی تر کوی چه دویم خاوند دنکاح کولو نه پس ده سره جماع اونه کړی او جماع نه پس بیا ورته طلاق ورکړی نوبیا دعدت تیریدو نه پس هغه اول خاوند دپاره جلالیدېشی.

دحنفیه په مسلک باندې یو اشکال او ددې جواب: دحنفیه په نیز خبر واحد سره کتاب الله باندې زیاتی جائز نه ده. دحنفیه مسلک باندې دلته دا اشکال کیږی چه حدیث باب خبر واحد دې، دې سره دقران پاک آیت «حتی تنکح زوجا غیره» باندې زیاتی جائز نه دې. په آیت کښې صرف دنکاح کولو ذکر دې. حدیث نه دجماع کولو دقید اضافه جائز کیدل نه دی پکار. ① ددې یو جواب دادې چه دحنفیه په نیز نکاح دوطی په معنی کښې حقیقت ده. او مذکوره آیت کریمه کښې نکاح په حقیقی معنو کښې مستعمل ده، ددې وجې دحدیث نه په دې باندې زیاتی اونشو بلکه حدیث ظاهر دقران پاک موافق دې. (۱)

② دویم جواب دادې چه حدیث باب خبر واحد نه دې بلکه خبر مشهور دې او خبر مشهور نه زیادتی فی النص جائز ده. (۲) نو امام ابوبکر جصاص رازی رحمته الله فرمائی چه :

«ووددودرت عن النبي ﷺ اخبار مستفیضة في انها لا تحل للادول حتى يطأها الثاني منها حديث الزهري عن عروة عن عائشة ان رفاعة القرظي ..... وروى ابن عمرو انس بن مالك عن النبي ﷺ مثله، ولم يذكر قصة امرأة رفاعة، وهذه اخبار قد تلقاها الناس بالقبول، واتفق الفقهاء على استعمالها فهي عندنا في حيز التواتر، ولا خلاف بين الفقهاء في ذلك الا شي يروى عن سعيد بن المسيب انه قال انها تحل للادول بنفس عقد النكاح دون الوطء ولم نعلم احدا تابعه عليه فهو شاذ» (۳)

۳۶= بَابُ وَاللَّابِي يَكْسُنَ مِنَ الْمَحِيضِ مِنْ نِسَائِكُمْ إِنْ ارْتَبْتُمْ [الطلاق: ۴].

قَالَ مُجَاهِدٌ إِنْ لَمْ تَعْلَمُوا يَحِيضُ أَوْ لَا يَحِيضُ وَاللَّابِي قَعْدَتٌ عَنِ الْمَحِيضِ وَاللَّابِي لَمْ يَحِيضَ قَعْدَتُهُنَّ ثَلَاثَةُ أَشْهُرٍ [الطلاق: ۴].

ددې باب نه مخکښې د ابن بطلال په نسخه کښې د «کتاب العدة» عنوان دې. بعضو کښې د «ابواب العدة» عنوان دې. حضرت امام بخاری رحمته الله ددې خانې نه د عدت مسائل بیانوی. «عدة، عد، یعد» مصدر نه دې په معنی د شمیرلو. اصطلاح شرع کښې دعدت تعریف دې «هي تریص ای انتظار مدة تلزم المرأة عند ذوال النکاح» (۴)

(۱) فتح الباری: ۵۸۵/۹.

(۲) عمدة القاری: ۲۳۶/۲۰ (باب من اجاز طلاق الثلاث).

(۳) احکام القرآن للجصاص. باب ذکر الاختلاف فی الطلاق بالرجال: ۱/ ۳۹۰.

(۴) عمدة القاری: ۳۰۳/۲۰.

د نابالغه جینی او د بوائی ښځې عدت: حضرت امام بخاری رحمته الله علیه فرمائی چې «العدة اسم لمدة

تتبرص بها المرأة عن التزويج بعد وفاة زوجها او فراقه لها اما بالولادة او بالانكاح او بالاشهر» (۱)

په باب کښې حضرت امام بخاری رحمته الله علیه د سورة طلاق آیت ذکر فرمایلي دې چې په هغې کښې د دوه قسمه ښځو د عدت بیان دې. یو هغه ښځه هغه سن یاس ته او رسی او ددې حیض راتلل بند شی. دویم هغه جینکې دهغوی حیض لا شروع شوې هم نه وی. ددې دواړو قسم ښځو عدت درې میاشتې دي.

په آیت کریمه کښې «ان اربتبتم» په تفسیر کښې حضرت امام بخاری رحمته الله علیه د مجاهد قول نقل کړې دي، «ان لم تعلموا یحضن اولاً یحضن» یعنې «ان اربتبتم» معنی داده چې تاسو ته معلوم نه وی چې دې ته به حیض رازی یا نه. چې د کومو ښځو په حیض راتلو اونه راتلو کښې تاسو ته شک وی نو دهغوی عدت درې میاشتې دي.

لیکن جمهور علماء فرمائی چې په آیت کریمه کښې «ان اربتیابی اتیان الحیض فی عدم اتیان الحیض» مراد نه دي یعنې د حیض راتللو او نه راتللو کښې شک واریات مراد نه دي بلکه «ارتياب فی الحكم» مراد دي یعنې مذکوره دواړو قسمه ښځو په حکم کښې که تاسو ته شک اوارتياب دي چې د عدت قانون څه پکار دي او ددوی دپاره دشریعت څه فیصله ده نو ددوی عدت درې میاشتې خودلې شوې دي.

نو واحدې ددې آیت کریمه په شان نزول کښې روایت نقل کړې دي چې سورة بقره کښې چې کله د عدت آیاتونه نازل شونو حضرت ابی بن کعب حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله وسلم ته او فرمایلي چې خلق وائی چې بعضې داسې ښځې پاتې شوې چې دهغوی د عدت حکم نازل نشو، حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله وسلم تپوس او کړو چې هغه کومې ښځې دي؟ هغوی عرض او کړو چې «الصغار والکهار و ذوات الحمل» یعنې وړوکې جینکې اوسن یاس ته رسیدلې بوډنې ښځې او حامله ښځې، نو په دې باندې دامذکوره آیت نازل شو، چې په هغې کښې ددې ښځو د عدت حکم بیان کړې شو. (۲) د مجاهد رحمته الله علیه تعلیق باب لره فریابی موصولاً نقل کړې دي. (۳)

۳۷ = بَابُ وَأُولَاتِ الْأَحْمَالِ أَجَلُهُنَّ أَنْ يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ

[۵۰۱۲] حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ رَبِيعَةَ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ هُرَيْرٍ الْأَعْرَجِ قَالَ أَخْبَرَنِي أَبُو سَلَمَةَ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ أَنَّ زَيْنَبَ بِنْتُ أَبِي سَلَمَةَ أَخْبَرَتْهُ عَنْ أُمِّهَا أُمِّ سَلَمَةَ زَوْجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّ امْرَأَةً مِنْ أَسْلَمَ يُقَالُ لَهَا سَبِيعَةُ كَانَتْ تَحْتِ

(۱) فتح الباری: ۵۸۷/۹.

(۲) عمدة القاری: ۳۰۲/۲۰.

(۳) ارشاد الساری: ۹۳/۱۲.

زَوْجَهَا تَوْفَى عَنْهَا وَهِيَ حُبْلَى فَطَهَّيَا أَبُو السَّنَابِلَ بْنَ بَعَكٍ قَابَتْ أَنْ تُنْكِحَهُ فَقَالَ
وَاللَّهِ مَا يَصْلُحُ أَنْ تُنْكِحِيهِ حَتَّى تَعْتَدِي آخِرَ الْأَجَلَيْنِ فَمَكَثَتْ قَرِيبًا مِنْ عَشْرِ لَيَالٍ ثُمَّ
جَاءَتْ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ الْكِحِي [ر: ۳۱۲۱].

[۵۰۱۳] حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ عَنْ اللَّيْثِ عَنْ يَزِيدَ بْنِ ابْنِ شِهَابٍ كَتَبَ إِلَيْهِ أَنَّ عُبَيْدَ
اللَّهُ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ أَخْبَرَهُ عَنْ أَبِيهِ أَنَّهُ كَتَبَ إِلَى ابْنِ الْأَزْكَرِ أَنْ يَسْأَلَ سُبَيْعَةَ الْأَسْلَمِيَّةَ كَيْفَ
افْتَاهَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَتْ افْتَانِي إِذَا وَضَعْتَ ابْنَ الْكِحِ [ر: ۳۴۷۰].

[۵۰۱۴] حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ فَرْعَةَ حَدَّثَنَا مَالِكٌ عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ الْيُسُورِيِّ
مَحْرَمَةَ أَنَّ سُبَيْعَةَ الْأَسْلَمِيَّةَ نَفَسَتْ بَعْدَ وَفَاةِ زَوْجِهَا بِلَيَالٍ فَجَاءَتْ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
فَاسْتَأْذَنَتْهُ أَنْ تُنْكِحَهُ فَأَذِنَ لَهَا فَتَنَكَّحَتْ

دحامله بنحو عدت : حضرت امام بخاری رحمہ اللہ پہ دے باب کنبی دحامله بنحو عدت مسئلہ
بیان کرے وہ کہ ددوی عدت وضع حمل دے لکہ خننگہ چہ دقران پاک آیت دے او ہم دا
دجمہور علماء او آئمہ اربعہ مسلك دے البتہ حضرت علی رحمہ اللہ او حضرت عبداللہ بن عباس
رحمہ اللہ نہ منقول دی چہ دحامله بنحو عدت بہ «ابعد الاجلین» وی یعنی کہ ہغوی وضع حمل د
خلورو میاشتر او لسو ورخو نہ مخکنبی کوی نوعدت بہ خلور میاشتی لسو ورخی وی او
کہ وضع حمل دخلورو میاشتر لسو ورخو نہ پس کوی نو عدت بہ نی وضع حمل وی.
حضرت ابن عباس رحمہ اللہ نہ مذهب جمہور طرفتہ تہ رجوع ہم منقول دہ. (۱) روایت باب
دجمہور علماء مستبدل دے چہ بہ دے کنبی وضع حمل عدت لرہ گنہلے شوے دے، کتاب
التفسیر کنبی ددی تفصیل تیر شوے دے.

۵ حضرت سبیعہ واقعہ : دباب پہ روایت کنبی سبیعہ بنت حارث واقعہ بیان شوے دہ. ددی
خاوند حضرت سعد بن خولہ رحمہ اللہ وفات شو، لکہ خننگہ چہ بہ کتاب المغازی کنبی روایت
دے (۲) دوضع حمل نہ پس ابوالسنابل دہ تہ دنکاح کولو پیغام اولیرلو نوہغوی انکار
اوکرو. دموطایہ روایت کنبی دی چہ دے تہ دوو سرو د نکاح پیغام ورکری وو چہ بہ ہغوی
کنبی یو خوان او بل بوہا وو. (۳) چہ کوم خوان وو دہغہ نوم ابوالبشر بن حارث وو. (۴) او
ابو السنابل د زیات عمر والا سرے وو ددی وجہ سبیعہ د خوان دنکاح پیغام قبول
اوغوینتل، پہ دے باندے ابوالسنابل اوونیل چہ ترکومی پورے خلور میاشتی لس ورخی تیرے
نہ کری تر ہغہ وختہ پورے ستادپارہ چاسرہ نکاح کول حلال نہ دی. دہغے وضع حمل د
خاوند د وفات نہ دوه درے میاشتی پس شوے وو بعضو روایتونو کنبی دوه میاشتی، بعضو

(۱) عمدة القاری: ۳۰۴/۲۰.

(۲) کشف الباری. کتاب المغازی باب فضل من شهد بدرا: ۱۴۵.

(۳) فتح الباری: ۵۹۰/۹.

(۴) فتح الباری: ۵۹۰/۹. ارشاد الساری: ۹۴/۱۲.

کنبی خلونیت ورخی، بعضو کنبی پنخویشت ورخی ذکر دی، (۱) بهر حال خلور میاشتی لس ورخی لا تیری شوې نه وې. ابوالسنابل دا په دې وجه اوونیل چه په هغه وخت کنبی د سبیعه نور رشته دار موجود نه وو. دهغه خیال وو چه تر هغه وخت به دهغې رشته دار راشی او هغوی سره به خبره اوکړی نوښاند دا به ماسره په نکاح کولو راضی شی. (۲) سبیعه د حضرت نبی کریم ﷺ په خدمت کنبی حاضره شوه او وې ونیل چه خما وضع حمل اوشو آیا اوس خه نکاح کولې شم؟ حضرت نبی کریم ﷺ او فرمانیل چه ته نکاح کولې شی.

قوله: فقال والله ما يصلح ان تنكحيه: دصحيح بخارى په ډيرو نسخو کنبی «فقال» په خاني «فقال» دې لیکن صحيح «فقلت» د مذكر صیغه ده، ضمیر ابوالسنابل طرفته راجع دې. په «ان تنكحيه» کنبی «ان» مصدریه دې او بتاویل مصدر دې او دا جمله د «يصلح» فاعل دې. ابوالسنابل مختلف نومونه روایتونو کنبی رازی، عمرو، عامر، اصرم، عبدالله (۳) د باب په دویم روایت کتاب المغازی کنبی تفصیل سره تیر شوې دې (۴) دریم روایت کنبی دی «ان سبيعة نفست» «نون ضمّه او فاء په کسره سره» په معنی د «ولدت».

۳۸ = بَابُ قَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى وَالْمُطَلَّاتُ

يَكْرَهُنَّ بِأَنْفُسِهِنَّ ثَلَاثَةَ قُرُوءٍ [البقرة: ۲۳۸]

وَقَالَ ابْرَاهِيمُ فَمِنْ تَزْوِجٍ فِي الْحِدَّةِ فَخَاضَتْ عِنْدَهُ ثَلَاثَ حِيضٍ بَأْتَتْ مِنَ الْأَوَّلِ وَلَا تَحْتَسِبُ بِهَلَسَ بَعْدَهُ وَقَالَ الزُّهْرِيُّ تَحْتَسِبُ وَهَذَا أَحَبُّ إِلَيَّ سَفِيَانٌ يَعْنِي قَوْلَ الزُّهْرِيِّ وَقَالَ مَعْمَرٌ يَقَالُ اقْرَأَتِ الْمَرْأَةُ إِذَا دَنَا حَيْضُهَا وَاقْرَأَتْ إِذَا دَنَا طَهْرُهَا وَيَقَالُ مَا قَرَأَتْ بِسَلَى قَطًّا إِذَا لَمْ تَجْمَعْ وَلَكِنْ بَطْنَهَا

دمطلقات عدت په قرآن پاك كنبی مذكور آیت كنبی درې قروء خودلې شوې دي، په دې باندې دټولو اتفاق دې لیکن د «قرء» په تفسیر كنبی اختلاف دې.

دحضرات حنفیه په نیز «قرء» دلته د حیض په معنی كنبی ده او هم دا د حضرت امام احمد بن حنبل رحمه الله صحيح قول دې. حضرات صحابه كرام رحمه الله كنبی حضرت عمر بن الخطاب رضي الله عنه، حضرت علي رضي الله عنه، حضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه نه هم دا قول منقول دې. بلكه ائرم دحضرت امام احمد بن حنبل رحمه الله نه نقل كړی دی چا كابر صحابه كرام رحمه الله هم دا قول دې. حضرت امام شافعی رحمه الله او حضرت امام مالك رحمه الله فرمانی چه «قرء» د «طهر» په معنی

(۱) فتح الباری: ۵۹۲/۹.

(۲) نویه موطا كنبی روایت دې ..... وكان اهلها غيبا، ورجا، اذا جاء اهلها ان يوشروه بها ... اوگوری الموطا للامام مالك كتاب الطلاق باب عدة المتوفى عنها زوجها اذا كانت حاملا: ۵۸۹/۲.

(۳) فتح الباری: ۵۹۰/۹.

(۴) اوگوری كشف الباری: كتاب المغازی، باب من شهد بدرا: ۱۴۵.

کنی دې، حضرات صحابه کرام رضی اللہ عنہم کنی حضرت عبدالله بن عمر رضی اللہ عنہما، حضرت زید بن ثابت رضی اللہ عنہ او حضرت عائشه رضی اللہ عنہا نه هم دا قول منقول دې، د حضرت امام احمد بن حنبل رحمۃ اللہ علیہ نه یو روایت هم ددې مطابق دې. (۱)

د حضرت امام بخاری رحمه الله ورجحان: حضرت امام بخاری رحمۃ اللہ علیہ په باب کنی د حضرت ابراهیم نخعی چه کوم اثر نقل کړې دې، په هغې کنی اگر چه یو بله مسئله بیان شوې ده لیکن ددې اثر په ذکر کولو سره د حضرت امام بخاری رحمۃ اللہ علیہ رجحان اومیلان دې طرفته معلومېږي چه دهغوی په نیز «قره» د حیض په معنی کنی ده او هغه په دې مسئله کنی د حضرت حنفیه سره موافقت کوی، ځکه چه په دې اثر کنی د مطلقه عدت حیض شمیرلې شوې دې، طهر نه.

د حضرت ابراهیم نخعی د اثر حاصل: حضرت ابراهیم نخعی رحمۃ اللہ علیہ د اثر حاصل دادې چه یو مطلقه ښځې عدت کنی دننډیل واده اوکړو، لکه اوسه پورې لا ددې حیض نه وو تیر شوې چه دې بله نکاح اوکړه، دنکاح نه پس بل خاوند ورته هم طلاق ورکړو، اوس درومبې خاوند عدت هم په دې باندې لازم شو او د دویم خاوند هم عدت په دې باندې لازم شو. درومبې خاوند عدت ختمیدو دپاره دوه حیضونه او د دویم خاوند د عدت دپاره درې حیضونه باقی وی. نو اوس چه کوم دوه حیضونه رازی هغه به دویم خاوند په حیض کنی شمیرلې شی. یانه؟ ابراهیم نخعی رحمۃ اللہ علیہ فرمائی چه دا دوه حیضونه به د دویم خاوند په عدت کنی نشی شمیرلې. خاوند عدت به شمیرلې شی. او د دویم خاوند د عدت دپاره دې نه پس مستقل درې مزید حیضونه به دا تیروي. لیکن امام زهري رحمۃ اللہ علیہ فرمائی چه دا دوه حیضونه به د دویم خاوند د عدت دپاره شمیرلې کیږي، مخکنې د دویم عدت پوره کیدو دپاره به صرف د یو حیض ضرورت وی. د اشان ټول څلور حیضونو سره به د دویم خاوند عدت تیر شی، د زهري رحمۃ اللہ علیہ دې قول لره ابوسفیان خوښ کړې دې او د حنفیه په نیز هم دا مسلک دې. د حضرت امام مالک رحمۃ اللہ علیہ یو روایت هم ددې مطابق دې. (۲) د حضرت ابراهیم نخعی رحمۃ اللہ علیہ د اتعلیق ابن ابی شیبه موصولا نقل کړې دې. (۳)

قوله: وقال معمر: اقرا المرأة اذا دنأحيضها واقرا اذا دنأها طهرها: ابو عبيده

معمر بن مثنى فرمائی چه د «اقرا» استعمال په هغه وخت کنی هم کیږي چه کله د حیض زمانه رانزدې او په هغه وخت کنی هم کیږي چه کله زمانه د طهر رانزدې، حاصل دادې چه مذکوره لفظ د حیض او د طهر دواړو دپاره استعمالیږي.

قوله: ويقال: ما اقرا بسلاقط اذا لم تجتمع ولدا في بطنها: «ما اقرا بسلاط» په هغه وخت کنی ونيلې کیږي چه کله ښځه شنه وی او هغه په رحم کنی بچي نشي جمع کولې،

(۱) اوگوری بدایة المجتهد، کتاب الطلاق، الباب الاول فی العدة الفصل الاول فی عدة الزوجات: (۸۹/۲).

(۲) الابواب والترجم: ۸۳/۲ وفتح الباری: ۵۹۵/۹، وارشاد الساری: ۹۶/۱۲.

(۳) ارشاد الساری: ۹۶/۱۲.

معلومه شوه چه د «قرء» معنی جمع کولو راخی. حیض ته قرء په دې وجه او نیلې شو چه په دې کښې د جمع شوې وینې خروج کیږي او طهر ته قرء ددې وجې وائی چه په دې کښې رحم کښې دننه وینه جمع کیږي، کتاب التفسیر کښې په سورت نور کښې هم دا جمله تیره شوې ده (۱)

۳۹ = بَابُ قِصَّةِ فَاطِمَةَ بِنْتِ قَيْسٍ

وَقَوْلُ اللَّهِ: وَأَنْتُمْ وَاللَّهُ رَيْكُمُ لَا تَخْرُجُوهُنَّ مِنْ بُيُوتِهِنَّ وَلَا تَخْرُجْنَ إِلَّا أَنْ يَأْتِيَنَّ بِفَاحِشَةٍ مُبَيَّنَةٍ وَتِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ وَمَنْ يَتَعَدَّ حُدُودَ اللَّهِ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُ لَا تَدْرِي لَعَلَّ اللَّهَ يُخْدِثُ بَعْدَ ذَلِكَ أَمْرًا اسْكُنُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ سَكَنْتُمْ مِنْ وَجْدِكُمْ وَلَا تَضَارُوهُنَّ لِنِظْفِقُوا عَلَيْهِنَّ وَأَنْ كُنَّ أُولَاتٍ حَمْلٍ فَأَنْتُمْ عَلَيْهِنَّ حَتَّى يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ إِلَى قَوْلِهِ بَعْدَ عَشْرَةِ شَهْرٍ [الطلاق: ۶-۷] (۲)

حضرت امام بخاری رحمته الله د فاطمه بنت قیس واقعہ تفصیل سره نه ده بیان کړې، ددې وجې چه ددوی د قصې روایات د حضرت امام بخاری رحمته الله شرط مطابق نه دی. البته امام مسلم او امام ابوداود ددې قصه تفصیل سره بیان کړې ده. حضرت امام بخاری رحمته الله ددوی قصې طرفته اشاره کړې ده.

دهضرت فاطمه بنت قیس واقعہ : حضرت فاطمه بنت قیس رحمته الله یو صاحب عقل وجمال والا ښځه وه. ابوعمر بن حفص دې سره نکاح اوکړه، حضرت علی رضی الله عنه چه کله حضرت نبی کریم صلی الله علیه وسلم یمن ته اولیرلو نو ابوعمر هم دوی سره لاړ او هغه ځانې هغوی خپلې ښځې فاطمه ته دریم طلاق اولیرلو او خپل د تره زونې حارث بن هشام ته یې اووئیل چه فاطمه ته څه کهجورې او اوربشې ورکړه، فاطمه ته دا کمې معلومې شوې او دحضرت نبی کریم صلی الله علیه وسلم په خدمت کښې حاضره شوه او شکایت یې اوکړو نو حضرت نبی کریم صلی الله علیه وسلم هغې ته او فرمائیل چه (لیس لك سکنی ولا نفقة) (۳) او هغې ته یې حکم اوکړو چه ته د ام شریک په کور کښې عدت پوره کړه. بیا یې او فرمائیل چه ام شریک لره څمونږ اصحاب زیات ځی راخی نو ددې وجې ته دهغه ځانې په ځانې د عبدالله بن ام مکتوم په کور کښې عدت پوره کړه. ځکه چه هغه نابینا سړې دې، هغه ځانې کښې به ته آزادۍ او بې تکلفۍ سره اوسېږي. هرکله چه ستا عدت پوره شی نو ماته اطلاع راکړه، نو عدت پوره کیدو باندې هغې حضرت نبی کریم صلی الله علیه وسلم

(۱) اوگورئ کشف الباری، کتاب التفسیر: (۴۶۴).

(۲) (بیوتهن) مساکنهن التی یسکنها وهی بیوت الازواج (یخرجن) حتی تنقضى عدتهن (بفاحشة) زنا، فیخرجن لاقامة الحد علیهن وقیل : الفاحشة النشوز وسوء الخلق فیسقط حقهن بالسکنی (مبينة)) ظاهرة وثابتة . (حدود الله) احکام شرعه (امرا) رجعة . (اسكنوهن) ای المطلقات حتی تنقضى عدتهن ((من حیث سکنتم) من مکان سکناکم ونوعه (وجدکم) سعنکم وطاقتکم (تضاروهن) توذهن (لتضفیوا علیهن) فی المسکن حتی یخرجن (اولات حمل) ذوات حمل حیالی (الی قوله) وتتمتهن ﴿ فَإِنْ أَرْضَعْنَ لَكُمْ فَارْتُوهُنَّ أَرْضَهُنَّ وَأَمْرًا بِنِكَاحِ مَنْ رُفِیَ وَإِنْ لَمْ يَرْضَعْنَهُ فَارْتُمُوهُنَّ لَكُمْ فَارْتُوهُنَّ ﴾ (۳) (۴) (لا یكلف الله نفسا الا ما آتاه) سبعل الله بعد عشر شرا (۵)

(۳) فتح الباری: ۵۹۷/۹.

ته اطلاع ورکړه او وې وئیل چه ماته معاویه بن ابی سفیان او ابوجهم د نکاح پیغام لیرلې دې، حضرت رسول الله ﷺ او فرمائیل چه ابوجهم خو خپله همسا دخپلې اوگې نه نشی کوزولې (دیر سخت طبیعت والا دې) او معاویه مفلس سړې دې، هغه سره مال نشته دې، ته اسامه بن زید سره نکاح اوکړه، نو د حضرت نبی کریم ﷺ په وینا سره فاطمه حضرت اسامه سره نکاح اوکړه. فرمائی چه الله ﷻ په هغې کښې داسې خیر و اچولو چه ښځو به ماسره رشک کولو. (۱)

د معتده مبتوته دنفقې او سکني حکم : حضرت امام بخاری رحمه الله په دې باب کښې دراصل د معتده مبتوته نفقه او سکني مسئله بیان کړې ده یعنی هغه ښځه چه کومې ته طلاق بائن اوشو او هغه غیر حامله ده نو د عدت په دوران کښې ددې د خاوند د طرفنه نفقه اوسکني به ملاویرې که نه، په دې کښې اختلاف دې.

مطلقه رجعيه ته خو په بالاتفاق د عدت په دوران کښې نفقه او سکني ملاویرې، مطلقه رجعيه مبتوته که حامله ده نو دې ته به هم بالاتفاق د عدت په دوران کښې نفقه او سکني ملاویرې، اختلاف د مطلقه مبتوته غیر حامله کښې دې.

① د حضرت امام احمد بن حنبل رحمه الله، امام اسحاق رحمه الله، حسن بصری رحمه الله او د ظاهره په نیز معتده غیر حامله د عدت دوران کښې نه به ورته نفقه ملاویرې اونه سکني.

② د حضرت امام ابوحنيفه رحمه الله، سفیان ثوري رحمه الله او د ابراهيم نخعی رحمه الله په نیز دې ته به د عدت په دوران کښې سکني و نفقه دواړه ملاویرې حضرت عمر رحمه الله او د حضرت عبدالله بن مسعود رحمه الله نه هم دا قول منقول دې.

③ د حضرت امام مالک رحمه الله او د حضرت امام شافعی رحمه الله په نیز به دې ته د عدت په دوران کښې سکني ملاویرې البته نفقه به نه ملاویرې. (۲) او د حضرت امام بخاری رحمه الله رجحان هم دې طرفته معلومېږي ځکه چه هغه په باب کښې کوم روایت ذکر کړې دې دې هغې نه سکني ثابتېږي او دنفقه د وجوب متعلق څه دلیل هغوی ذکر کړې نه دې، د فاطمه بنت قیس واقع نه استدلال کوي چه حضرت نبی کریم ﷺ دوی ته او فرمائیل چه «لَا نَفَقَةَ لَكَ وَلَا سَكْنَى» ستا دپاره نه نفقه شته دې او نه سکني شته دې.

د حضرت امام مالک رحمه الله او د حضرت امام شافعی رحمه الله مستدل دقران پاک آیت دې چه کوم حضرت امام بخاری رحمه الله دلته په ترجمه الباب کښې ذکر کړې دې «أَسْكُنُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ سَكُنْتُمْ مِنْ دُونِكُمْ وَلَا تُنْفِقُوا عَلَيْهِنَّ إِنْ كُنَّ أُولَاتٍ حُمِلَ عَلَيْهِنَّ حَتَّى يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ» یعنی دې مطلقه ښځو ته استوگنه او سکني ورکړنې چه کوم خانې کښې تاسو پخپله اوسېږئ دخپل طاقت مطابق اودوی ته ایذا مه ورکونې چه تاسو په دوی باندې تنگی و اچونې او که دوی

(۱) صحیح مسلم، کتاب الطلاق، باب المطلقه البائن لانفقه لها: ۱۱۱۴/۲، رقم الحديث: (۱۴۸).

(۲) د مذهبو مذکور د تفصیل دپاره او گورې الابواب والترجم: ۸۳/۲ و عمدة القاری: ۳۰۷/۲، وفتح الباری:

۶۰۰/۹، ویدایة المتجهد، کتاب الطلاق، بیان احکام العدد: ۹۵/۲

حامله‌ی نو په دوی باندې خرچ کوی تر دې پورې چه وضع حمل اوشی. په دې آیت کریمه کښې الله ﷻ دسکني حکم خو مطلق ورکړي دې اودنفقه حکم نه دحامله کیدو سره مقید کړي دې، دحضرت امام شافعي رحمه الله به نیز چونکه مفهوم مخالفت حجت دې او ددې اعتبار کيږي ځکه چه هغه ددې آیت کریمه نه ثابتوی که ښځه حامله وی نو دې ته به نفقه نه ملاوېږي. (۱)

دحضرت فاطمه بنت قیس قصې نه هم هغه داشان استدلال کوی چه په دې کښې دوه حکمونه دي «لا نفقه لك ولا سکنی» دسکني حکم چونکه دقران کریم آیت «اسکنوهن» سره معارض دې ددې وجې ددې اعتبار به نه کيږي البته دنفقې حکم چونکه د آیت معارض نه دې ددې وجې ددې اعتبار به کيږي.

دا حنا فو دلائل: حضرات حنفیه هم دخپل مسلك دپاره دقران وحديث دآثارونه دلائل پیش کوی.

① په سورة بقره کښې «وللمطلقات متاع بالمعروف حقا على المتقين» په دې آیت کښې د«مطلقات» د رجعيه او مېتوته دواړو دپاره شامل دي، داشان د «متاع» لفظ دنفقه او دکسوه ټولو دپاره شامل دي (۲)

② يو بل آیت کښې دمطلقات ذکر کوی او فرماني چه «وعلى المولود له رزقهن وكسوتهن بالمعروف» يعنى دوالد په ذمه ددې ښځو خوراک او لباس د دستور مطابق دې دلته هم دمېتوته او د رجعيه کښې هيڅ فرق اونشو.

③ دارقطنی کښې حضرت جابر رضي الله عنه روايت دې چه حضرت نبی کریم ﷺ فرمايلى دى چه «المطلقات ثلاثا لها السكنى والنفقة» (۳)

ترکومې چه دحضرت فاطمه بنت قيس د واقعي تعلق دې نو ددې جواب دادې چه د حضرت فاطمه حديث حضرت عمر فاروق رضي الله عنه، حضرت عائشه رضي الله عنها او حضرت اسامه بن زيد رد کړي وو (۴) د حضرت عمر فاروق رضي الله عنه مخکښې چه کله هغه حديث پیش کړي شو نو هغوی اوفرماييل چه «لا تترك كتاب الله وسنة نبينا بقول امرأة لا ندرى حفظت او نسيت لها السكنى والنفقة» (۵) يعنى کتاب او دخپل نبی سنت لره مونږ يو ښځې د قول په وجه نشو پريخودې، معلوم نه دى چه دا خبره هغې ته صحيح ياده هم ده اوکه نه ده.

د حضرت عمر فاروق رضي الله عنه ددې حديث نه معلومېږي چه کتاب الله او سنت رسول ﷺ کښې مېتوته دپاره سکنی او نفقه دواړه دى. کتاب الله کښې دسکني حکم خو صراحتاً موجود دې

(۱) فتح الباری: ۶۰۰/۹.

(۲) تفسير ابن جرير الطبرانی: ۳۴۲/۲، (کذا فی التکملة: ۲۰۲/۱).

(۳) سنن دار قطنی کتاب الطلاق: ۲۱/۴، وانظر للتفصيل اعلاء السنن باب ان المطلقة المبتوتة لها السكنى والنفقة: ۱۰۴/۱۱.

(۴) عمدة الباری: ۳۰۸/۲۰.

(۵) اوگوروی صحیح مسلم (مع تکملة فتح الملهم) کتاب الطلاق باب المطلقة البائن لانفقة لها: ۲۱۳/۱.

ارشاد دې چې «اسکونهن من حیث سکنتم» خو حنفیه په ددې آیت کریمه نه نفقه وجوب باندې هم څلورو طریقو سره استدلال کړې دې :

① سکنی یو مالی حق دې چې الله ﷻ تصریح سره دځاوند په ذمه واجب فرمائیلې دې . اودا حق میتوته اورجعیه دواړو لره ثابت دی، دسکنی حق واجب کیدل د وجوب نفقه هم تقاضا کوي ځکه چې سکنی یو مالی حق کیدو په وجه دنفقې یو حصه ده نو کله چې سکنی واجب ده نو نفقه هم واجب کیدل پکار دی.

② په دې آیت کریمه کېنې دې چې «ولا تضاروهن» یعنې دې مطلقه بنځو ته ضرر او تکلیف مه ورکونی او په نفقه ته ورکولو کېنې هم ضرر او تکلیف دې.

③ ددې جملې نه مخکېنې جمله ده چې «لتضيقوا عليهن» او تنگی او تضییق چې څنگه سکنی کېنې کیدشي، داسان ترک نفقه کېنې هم تنگی داخل ده.

امام جصاص رازی رحمته الله ددې آیت کریمه نه دنفقه دوجوب باندې مذکوره درېو طریقو سره استدلال کړې دې. (۱)

بعضې حضراتو ددې آیت کریمه نه دنفقه ثبوت باندې داسان استدلال کړې دې چې لفظ «اسکونهن» سره سکنی او نفقه دواړه ثابتیږي. «سکنی» خو واضح دی چې ددې لفظ منطوق دې او نفقه داسان ثابتیږي چې معتمد حق زوج دپاره دعدت په دوران کېنې دځاوند په کور کېنې محبوسه وي او قاعده ده چې کوم سړي چې دچا دپاره محبوس اوسي، ددې نفقه دده په ذمه لازمیږي لکه قاضي عامه المسلمین دپاره محبوس کیږي نو ددې نفقه او وظیفه دعامة المسلمین بیت المال نه ادا کیږي. ددې قاعدې پیش نظر دمعتمد نفقه دځاوند په ذمه کیدل پکار دی.

حاصل دا چې قران کریم کېنې «اسکونهن» نه صراحتاً دسکنی وجوب ثابت شو نو مذکوره قاعده دحس نه نفقه پخپله واجب شوه. داسان چې گویا کتاب الله نه نفقه او سکنی د دواړو ثبوت اوشو. (۲)

④ بیاد حضرت عبدالله بن مسعود رضی الله عنه په قرات کېنې «وانفقوا عليهن» اضافه ده. د هغوی قرات دې «اسکونهن من حیث سکنتم والنفقوا عليهن من وجدکم» (۳) په دې قرات کېنې دسکنی دحکم په شان دنفقې حکم هم صراحت سره دې. ممکن دی چې دحضرت عمر فاروق رضی الله عنه هم دا

(۱) احکام القرآن للجصاص سورة الطلاق: ۳/ ۵۶۵.

(۲) احکام القرآن للجصاص: ۳/ ۵۶۵، ۵۶۶. قال ابن رشدی بدایة المجتهد: ۲/ ۹۵، المالذین اوجوب لها السکنی والنفقة فصاروا لی وجوب السکنی لها بعموم قوله تعالى: اسکونهن من حیث سکنتم من وجدکم. وصاروا لی وجوب النفقة لها لکون النفقة تابعة لوجوب الاسکان فی الرجعية وفي الحامل وفي الزوجة وبالجملة فحیثما وجبت السکنی فی الشرع النفقة.

(۳) روح المعانی: ۲۸/ ۱۳۹ (سورة الطلاق).

قراوت وی، نوبیا هغوی «لاندیم کتاب رهنا» اوونیل چه زمونې درب په کتاب کښې د نفقه او سکني دواړو ذکر شته دي.

اوس پاتې شو «وسنه ټيټا» چه سنتو سره دنفقه ثبوت څنگه وي، هغه داشان دي چه امام طحاوی رحمته الله په شرح المعانی الاثار کښې هم دا روایت دحضرت ابراهیم نخعی رحمته الله په طریق دحضرت عمر فاروق رحمته الله نه نقل کړې دي. ددې په آخر کښې دحضرت عمر فاروق رحمته الله ارشاد دي چه «سمعت رسول الله ﷺ يقول لها السكني والنفقة» (۱) په دې مرفوع حدیث کښې صراحت سره د مېتوته دپاره دسکني او نفقه دواړو دوجوب ذکر دي.

د ابراهیم نخعی رحمته الله مراسیل حجت دي: دا امام طحاوی رحمته الله په دې روایت باندې اشکال کړې شوی دی چه دا منقطع ده. ځکه چه ابراهیم نخعی رحمته الله دحضرت عمر فاروق رحمته الله نه نقل کوي او هغوی دحضرت عمر رحمته الله په زمانه کښې موجود نه وو.

ددې جواب ورکړې شوی چه د ابراهیم نخعی د اروایت ته به زیات نه زیات مرسل وئیلې کیږي اود ابراهیم نخعی رحمته الله مراسیل دحضرات محدثین نه معتبر او صحیح گنلې شوی دی. امام جرح وتعديل یحیی بن معین فرمائی چه «مراسیل ابراهیم احب الی من مراسیل الشعبي» (۲)

او دشعبي دمراسل متعلق عجلی فرمائی چه «ومرسل الشعبي صحيح» (۳)

حضرت عبدالله بن مسعود نه د شعبي مراسیل بالاتفاق صحیح دی. هغوی پخپله خپل معمول او اصول بیان کړي دي چه کله څه روایت دحضرت عبدالله بن مسعود نه ماته یو استاد نه ملاویږي نو څه دهغه استاد نوم اخلم او هغه روایت بیانوم. او کله چه د ډیر استاذانو نه ملاویږي نو څه ددې استاذانو نومونه نه اخلم بلکه نیغ په نیغ دا دحضرت عبدالله بن مسعود رحمته الله نه مرسل بیانوم. (۴) ددې وجې حافظ ابن رجب فرمائی چه حضرت عبدالله بن مسعود رحمته الله دحضرت ابراهیم نخعی رحمته الله مراسیل ددوی مسانید نه زیات قوی او صحیح وی. (۵) دحضرت عبدالله بن مسعود رحمته الله په شان حضرت عمر رحمته الله نه هم ددوی ټول مراسیل درست دي. نو حافظ ابن عبدالبر په «التمهید» کښې ددې خبرې تصریح کړې ده (۶) او مذکور روایت دحضرت عمر رحمته الله نه دي.

او که دا تسلیم کړې شی چه دحضرت ابراهیم نخعی رحمته الله دا روایت منقطع کیدو په وجې سره حجت نه دي. بیا هم دحضرت عمر فاروق رحمته الله دا جمله چه «لاندیم کتاب رهنا وسنه ټيټا» په

(۱) شرح معانی الاثار: ۲/ ۳۵.

(۲) تهذيب الكمال: ۲/ ۲۳۸، وتهذيب التهذيب: ۱/ ۱۷۷، وسر اعلام النبلاء: ۴/ ۵۲۲.

(۳) خلاصة الخزرجی: ۱۸۴.

(۴) کتاب العلل للترمذی: ۲/ ۲۳۷ (فی اخر سنه).

(۵) تعليقات تهذيب الكمال: ۲/ ۲۳۹.

(۶) التمهيد لابن عبد البر باب بيان التديس ومن يقبل نقله ويقبل مرسد: ۱/ ۳۷، ۳۸.

صحت کنبی خوبهر حال چاته شک نشته دی او د اصول حدیث قاعده ده چه د یو صحابی وینا «السنة کذا» حدیث فرموج په درجه کنبی ده. (۱)

بیهقی په دې باندې اشکال کړې دې چه د «سنة دینا» الفاظ د ابواحمد زبیری تفرد دې ځکه چه ابواحمد د شیخ عمار بن زریق نه یحیی بن آدم هم دا روایت نقل کړې دې. لیکن هغوی د «سنة دینا» الفاظ نه دی وئیلی او یحیی بن آدم زبیری نه احفظ دی.

لیکن ماردینی جواب ورکړې دې چه د یحیی او زبیری په روایت کنبی تعارض نشته دې، ځکه چه زبیری د یحیی مخالفت نه کوی بلکه یواضافه ئې کړې ده چه دهغې نه د یحیی روایت خالی دې او زبیری ثقہ دې، د ثقہ زیاتې او اضافہ قبلولې شی. بیا زبیری په دې اضافہ کنبی متفرد هم نه دې بلکه مصنف بن ابی شیبہ کنبی ددې شواهد او متابعات هم دی. (۲)

د حضرت فاطمه بنت قیس د واقعې جواب: تر کومې پورې چه د حضرت فاطمه بنت قیس د واقعې تعلق دې چه نو ددې جواب دادې چه هغوی ته سکنی او نفقه د مخصوص حالت په وجه نه ده ورکړې شوې، سکنی خو یو په دې وجه ورنکړې شوه چه دهغې د خاوند کور په ویران ځانې کنبې وو، او هلته دهغې عدت تیرول مناسب نه وو، دویم دا چه هغه د ژبې نه لږه تیزه وه، چه دهغې په وجه د څرخ گنئ سره دهغې جوړښت نه راتلو. نو حضرت نبی کریم ﷺ د قران پاک آیت «ولا یخجن ال ان یاتین بفاحشة مبینه» باندې عمل کولو او هغه ئې بل ځانې ته منتقل کړه. آیت کریمه کنبې د «فاحشة» تفسیر د حضرت ابن عباس رضی الله عنه بدگوئی او زبان درازی منقول دې. (۳)

باقی پاتې شوه نفقه نو ددې آسان جواب دادې چه هر کله هغې ته سکنی ورنکړې شوه نو د نفقې هم هغه مستحق نه وه. ځکه چه نفقه خو د احتباس په وجه واجب کیږي. هر کله چه احتباس پاتې نشو نو نفقه هم پاتې نشوه.

او د احم وئیلې شی چه ددې خاوند دخپل وکیل په ذریعه څه که جوړې او اوربشې اولیرلې لیکن هغې دخپل حق نه کمې او گنترلې او واپس ئې کړې نوممکن دی چه د حضرت نبی کریم ﷺ د قول «لا نفقة لك» کنبې د زائد نفقه نفی وی. چه د کومې هغې مطالبه کوله، مطلقاً د نفقې نفی نه ده. (۴)

باقی د «وان کن اولات حمل» مفهوم مخالف سره د حضرت شوافع نه چه کوم استدلال کړې دې، دهغې جواب د حضرات حنفیه د طرفه ورکولې شی چه مفهوم مخالفت څمونې په نیزه

(۱) عمدة القاری: ۳۱۱/۲۰، تکملة فتح الملهم: ۲۰۶/۱.

(۲) مصنف بن ابی شیبہ: ۱۴۷/۵، ۱۴۸.

(۳) مصنف عبدالرزاق، کتاب النکاح، باب الان یاتین بفاحشة مبینه: ۳۲۳/۶، رقم الحدیث: ۱۱۰۲۲.

(۴) فلما کان سبب النقلة من جهتها کانت بمنزلة الناشرة فسقطت نفقتها وسکناها جميعا (احکام القرآن للجصاص: ۵۶۸/۳، من سورة الطلاق).

نصوص کنبی حجت نه دی، او د «اولات حمل» دا قید، قید احترازی نه بلکه حامله بنخو لره په طور خاص ددی وجی ذکر او فرمائیو چه اکثر وختونو کنبی دحمل موده اوږده وی، ددی وجی متنبه فرمائی که بالفرض موده دحمل اوږده شی نو بیا هم وضع حمل پورې نان نفقه دسابقه خاوند په ذمه به واجب وی.

دلیل دادې چه مذکوره آیت مطلقه رجعیه او مبتوته دواړولره شامل دی. او مطلقه رجعیه باندې دتولو اتفاق دی چه هغه غیر جامله وی نو بیا به هم هغې ته نفقه ملاوېږی. چه ددی نه معلوم شو چه مطلقه رجعیه په حق کنبی «وان کن اولات حمل» د مفهوم مخالف اعتبار به چا هم نه کولی. لهذا دمبتوته په حق کنبی ددی اعتبار نه دی پکار. (۱)

[۵۰۱۵] حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ حَدَّثَنَا مَالِكٌ عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ عَنْ الْقَاسِمِ بْنِ مُحَمَّدٍ وَاسْلِمَانَ بْنِ يَسَارٍ أَنَّهُ سَمِعَهُمَا يَذْكُرَانِ أَنَّ يَحْيَى بْنَ سَعِيدٍ بْنَ الْعَاصِ طَلَّقَ بِنْتَ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْحَكَمِ فَاتَّقَلَهَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ فَأَرْسَلَتْ عَائِشَةُ أُمُّ الْمُؤْمِنِينَ إِلَى مَرْوَانَ بْنِ الْحَكَمِ وَهُوَ أَمِيرُ الْمَدِينَةِ اتَّقِ اللَّهَ وَارْذُذْهَا إِلَى بَيْتِهَا قَالِ مَرْوَانُ فِي حَدِيثِ سَلْمَانَ أَنَّ عَبْدَ الرَّحْمَنِ بْنَ الْحَكَمِ عَلَيْنِي وَقَالَ الْقَاسِمُ بْنُ مُحَمَّدٍ أَوْ مَا بَلَغَكَ شَأْنُ فَاطِمَةَ بِنْتِ قَيْسٍ قَالَتْ لَا يَقْرُكَ أَنْ لَا تَذْكُرَ حَدِيثَ فَاطِمَةَ فَقَالَ مَرْوَانُ بْنُ الْحَكَمِ إِنْ كَانَ بِكَ شَرٌّ فَحُشِّبُكَ مَا بَيْنَ هَذَيْنِ مِنَ الشَّرِّ

[۵۰۱۶] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَسَارٍ حَدَّثَنَا عُثْمَرُ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْقَاسِمِ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ أَنَّهَا قَالَتْ مَا لِي فَاطِمَةُ لَا تَقْبَلُ اللَّهَ يُعْنِي فِي قَوْلِهَا لَا سَكُنِي وَلَا نَفَقَةَ

[۵۰۱۷] حَدَّثَنَا عُثْمَرُ بْنُ عَاصِمٍ حَدَّثَنَا ابْنُ مَهْدِيٍّ حَدَّثَنَا سَفِيانُ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْقَاسِمِ عَنْ أَبِيهِ قَالِ عُرْوَةُ بْنُ الزُّبَيْرِ لِعَائِشَةَ أَلَمْ تَرِي إِلَى فُلَانَةٍ بِنْتِ الْحَكَمِ طَلَّقَهَا زَوْجَهَا الْبَيْتَةَ فَخَرَجَتْ فَقَالَتْ بَلَسَ مَا صَنَعْتَ قَالِ أَلَمْ تَتَمَعِي فِي قَوْلِ فَاطِمَةَ قَالَتْ أَمَا إِنَّهُ لَيْسَ لَهَا خَيْرٌ فِي ذِكْرِ هَذَا الْحَدِيثِ

وَأَذَابُ ابْنِ أَبِي الزِّنَادِ عَنْ هِشَامِ عَنْ أَبِيهِ عَائِشَةَ أَشَدَّ الْعَيْبِ وَقَالَتْ إِنَّ فَاطِمَةَ كَانَتْ فِي مَكَانٍ وَحِشٍ فَخِيفَ عَلَى نَاجِيَتِهَا فَلِذَلِكَ ارْخَصَ هَذَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

قوله: حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ: يحيى بن سعيد دا روایت د قاسم بن محمد او سليمان بن يسار دواړونه نقل کوی چه دوی د دواړو حضراتونه دا تذکره واوریده چه يحيى بن سعيد

(۱) احکام القرآن: ۵۶۵/۳.

(۲) الحديث اخرجه البخارى ايضا فى الطلاق باب قصة فاطمة بنت قيس رقم الحديث: ۵۳۲۳، ۵۳۲۴، ۵۳۲۵، ۵۳۲۶، وباب المطلقة اذا حشى عليها فى مسكن زوجها ان يقتحم عليها او تبتذ .. على اهلها بغاشة، رقم الحديث: ۵۳۲۷، ۵۳۲۸، واخرجه ابو داود فى الطلاق باب فى نفقة المبتوتة: ۳۱۱/۱.

العاص د عبدالرحمان بن الحکم لور (چه دهغې نوم عمره وو) ته طلاق ورکړو (دا دمشهور خليفه مروان بن الحکم وريره وه) عبدالرحمان خپله لور د خاوند کور نه منتقل کړه، په دې باندې ام المومنين حضرت عائشه رضي الله عنها دمدینې امير او د جينې تره مروان بن الحکم ته اووئيل چه دالله تعالى نه ویريرئې او جينې دخاوند کور ته واپس کړه (چه هغه خائې کينې عدت تير کړي) مروان د حضرت عائشه رضي الله عنها خبرې څه جواب ورکړو؟ دا روايت د قاسم او سليمان ددوو حضراتو نه دې او د دواړو په روايتونو کينې د مروان جواب مختلف دې. دسليمان بن يسار په روايت کينې دې چه مروان حضرت عائشه رضي الله عنها ته اووئيل چه په دې سلسله کينې ماباندې (خما روړ) عبدالرحمان غالب شو (او هغه خپله لور د خاوند دکور نه منتقل کړه) او د قاسم په روايت کينې دې چه مروان حضرت عائشه رضي الله عنها ته اووئيل چه آياتاته د حضرت فاطمه بنت قيس واقع معلوم نه ده؟ (چه هغه دخاوند کور نه منتقل شوې وه) حضرت عائشه رضي الله عنها اوفرمانيل چه ستا به هيڅ حرج نه وي که ته د فاطمه حديث ذکر نه کړې. (مطلب دادې چه هغه واقع ستا دپاره حجت نه ده ځکه چه د فاطمه يوگزر ژبه وه او دهغې به هر وخت څر گنئ سره جنگ وو، هغه دهغې د مخصوص حالت په وجه بيل کړې شوې وه او ددې وجې هغه واقع ستا دپاره حجت نه ده) مروان بن الحکم اووئيل چه ((ان کان بک شرفحسبك ما بين

هذا من الشر)) (۱) په دې کينې ((بک)) د «عند» په معنی کينې ده يعنی که ستاسو په نيز هلته شروو نو ددې دواړو په مينځ کينې هم شردې، مطلب دادې که ته دا گنړې هلته به هغې وخت نشو تيروي. د خاوند په کور کينې هغه د شر اونزاع په وجه نشو اوسيدې نو ددې وجې هغه منتقل کړې شوې وه. نودلته هم د بنځې خاوند په مينځ کينې ډير شر او نزاع ده چه ددې په وجه د عبدالرحمان لور د يحيى بن سعيد کور نه منتقل کړې شوې ده. هلته دخروج اوانتقال سبب که نزع او شروو نو هغه سبب د لته هم دې.

دياب په دويم روايت کينې حضرت عائشه رضي الله عنها افرمائې چه فاطمه باندې څه اوشو؟ آيا هغه دالله تعالى نه ویريرئې نه چه وائی چه مطلقه ته به نه نفقه ملاویرئې او نه سکني.

دريم روايت کينې دې چه حضرت عروه رضي الله عنها حضرت عائشه رضي الله عنها ته اووئيل چه آيا تا دحکم فلانئ نمشئې نه وه ليدلې چه دهغې خاوند هغې ته طلاق بائن ورکړې وو او هغه دکورنه وتلې ده. حضرت عائشه رضي الله عنها اووئيل چه هغې بډاوکرل. عروه اووئيل آيا تا دفاطمه قول نه دې اوريدلې ((لا سکني ولا نفقه)) نو حضرت عائشه رضي الله عنها اوفرمانيل چه ددې حديث په بيانولو کينې د فاطمه دپاره هيڅ ښيگره نشته دې.

د عبدالرحمان بن ابی الزناد په روايت کينې اضافه ده چه حضرت عائشه رضي الله فاطمه ته په سختئ سره اووئيل او ډير معيوب ئې او گنړلواو وې وئيل چه فاطمه په يو ويران مکان کينې وه. چه دهغې اطراف کينې به سړی ویريدل. په دې وجه حضرت نبی کریم صلی الله عليه وسلم دې ته رخصت ورکړو.

(۱) ای ان کان عندک ان سبب خروج فاطمه ماقوع بينهما وبين اقارب زوجها من الشر، فهذا السبب موجود (فتح الباری: ۵۹۸/۹).

حضرت عائشه رضی اللہ عنہا مقصد دادی چه د فاطمه واقعہ یو مخصوص واقعہ ددهاو دیو خاص سبب په وجه دې ته دخواند دکور نه دوتلو اجازت ورکړې شوې وو. دا عام قانون کنړل او په استدلال کښې پېش کول درست نه دی.

قوله: وزاد ابن ابی الزناد عن هشام عن ابيه: امام ابوداود دا موصولاً نقل کړې

دې «مکان وحش» «دواو فتحې سره» په معنی د ویران، ابن حزم اعتراض کړې دې چه عبدالرحمان بن ابی الزناد انتہائی ضعیف راوی دې. او دهغوی دا روایت باطل دې لیکن دهغوی دا خبره درست نه ده، بېشکه ابوالزناد باندې بعضو ائمه جرح کړې ده لیکن هغه متروک الحدیث نه دې بلکه یحیی بن معین رحمۃ اللہ علیہ فرمائی چه «انه اثبت الناس في هشام بن عروة» (۱) او دهغوی دا روایت هشام نه دې «فلله در البخاری ما اکتنا استحضاره واحسن تصرفي الحديث والفق» (۲)

۴۰ = **بَابُ الْمُطَلَّقةِ إِذَا خَشِيَ عَلَيْهَا فِي مَسْكَنِ زَوْجِهَا**

أَنْ يُقَاعَمَ عَلَيْهَا أَوْ تَبْدُوَ عَلَى أَهْلِهَا بِفَاحِشَةٍ

[۵۰۱۸] حَدَّثَنِي جَبَانُ أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ أَخْبَرَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ عَنْ ابْنِ شَهَابٍ عَنْ عُرْوَةَ أَنَّ عَائِشَةَ الْكَرْمَ ذَلِكَ عَلَى فَاطِمَةَ [ر: ۵۰۱۵].

ما قبل باب کښې حضرت امام بخاری رحمۃ اللہ علیہ ونیلی وو چه معتده بانه دپاره سکني به وی، اوس دلته دا ونیل غواړی که څه راپېښ شی چه دهغې په وجه هغه دخواند د کورنه دعدت په دوران کښې منتقل کیدل غواړی نو هغه منتقل کیدشی.

عذر دا هم کیدشی چه مکان داسې ځانې کښې واقع دې چه هغه دیواجنبی سړی یا دطلاق ورکونکی سړی دراتلو خطر ه وی چه د ښځې دپاره دضرر باعث کیدشی، او عذر دا هم کیدشی چه ښځه گزړېې ده، دخواند اودده رشته داروسره هر وخت جنگونه کوی او دې پرې ژوند تنگ کړې دې.

دفاطمه بنت قیس متعلق دا دواړه خبرې نقل کړې شوی دی چه دهغې کور په ویران ځانې کښې وو او هلته یو سړی راتلې شو، امام ابو داود ددې ذکر موصولاً او حضرت امام بخاری رحمۃ اللہ علیہ تعلیقا کړې دې لکه څنگه چه مخکښې باب کښې تیر شو او حضرت سعید بن المسیب نه دامام نسائی دویم روایت کښې د دونمې خبرې ذکر دې. په دې کښې حضرت فاطمه بنت قیس متعلق دی. «انها کانت لسنه» یعنی هغه گزړېې وه (۳)

(۱) فتح الباری: ۹/۴۰۰ ددوی وفات په ۱۷۴ هجری کښې اوشو، اوگوری طبقات ابن سعد: ۳۲۴/۷ ددوی حالات اوگوری تهذیب الکمال: ۹۸/۱۷. تاریخ البخاری الکبیر: ۵/ الترجمة: ۹۹۷، ومیزان لاعتدال: ۲/ الترجمة: ۹۰۸، وشرذرات الذهب: ۱/ ۲۸۴.

(۲) تهذیب الکمال: ۹۸/۱۷.

(۳) فتح الباری: ۵۹۸/۹.

په ترجمه الباب کښې دې چه «المطلقة اذا غشى عليها» «غشى» دمجهول صيغه ده. او ددې نائب فاعل «ان يقتحم عليها» دې یعنی کله چه په دې باندې د چا راتلو ویره وی، د «اقتحام» معنی ده چه «الهجوم على الشخص بغیر اذن» بغیر د اجازت نه چاره ورتلل، «تهدوا» د بذا نه دې. چه ددې معنی بدگوښی او زبان درازی رازی، بعضو نسخو کښې «على اهلها» دې «ای اهل المطلق» په دې صورت کښې د «اهله» ضمیر طلاق ورکولو والا طرفته ته راجع به وی، (۱)

«اذا غشى عليها او تهدوا على اهلها» شرط دې او جزا محذوف ده تقدیر به وی «تنتقل الى مسكن غير مسكن الطلاق» (۲) یعنی هغه بل چرته منتقل کیدشی.

حضرت امام بخاری رحمه الله ددې باب تحت د حضرت عروه رحمه الله چه کوم روایت نقل کړې دې په هغې کښې دې چه «ان عائشة انكرت ذلك على فاطمة» یعنی حضرت عائشه رضي الله عنها په فاطمه باندې ددې قول متعلق نکیر کړې دې د «ذلك» مشار اليه فاطمه بنت قيس قول «لانفقة ولا سكن» دې (۳) د حضرت عروه رحمه الله دا حدیث د رومبی باب په آخر کښې لږ په تفصیل سره تیر شوې دې دهغې په آخر کښې دې چه «ان فاطمة كانت في مكان وحش فخيف على ناحيتها فلذا لك ارحص لها النبي صلى الله عليه وسلم» او د نسائی روایت هم تیر شوې دې. په هغې کښې «انها كانت لسنة» الفاظ دی. حضرت امام بخاری رحمه الله ددې روایتونو د مجموعې نه ترجمه الباب ثابت کړې دې. او د نسائی والا حدیث چونکه د حضرت امام بخاری رحمه الله په شرط باندې نه وو ددې وجې هغه ئې په باب کښې شامل نه کړو. نو حافظ ابن حجر رحمه الله لیکي چه :

«وقد اخذ البخاری الترجمة من مجموع ماورد في قصة فاطمة فرتب الجواز على الاحد الامرين اما خشية الاحتامر عليها واما ان يقيم منها على اهل مطلقها فحش من القول» (۴)
علامه کرمانی رحمه الله فرماني چه :

«فان قلت لم يذكر البخاری ما شرط في الترجمة من هذا قلت علم من القياس على الاحتامر والجامع بينهما رعاية المصلحة وشدة الحاجة الى الاحتامر عنه» (۵)
علامه قسطلانی رحمه الله فرماني چه :

«وقال شارح التاجم ذكر في الترجمة الخوف عليها، والخوف منها والحديث يقتضي الاول وقاس الثاني عليه، ويبيد لا قول عائشة لها في بعض الطرق اخر جك هذا اللسان فكان الزيادة لم تكن على شرطه فضبتها

(۱) فتح الباری: ۶۰۱/۹، ارشاد الساری: ۱۰۰/۱۲.

(۲) ارشاد الساری: ۱۰۰/۱۲.

(۳) ارشاد الساری: ۱۰۱/۱۲.

(۴) فتح الباری: ۵۹۹/۹.

(۵) شرح الکرمانی: ۲۳۴/۱۹.

لترجمة قیاساً (۱)

مطلب دادې چه حضرت امام بخاری رحمته الله په ترجمه الباب کښې دمعتده دجواز خروج دپاره دوه علتونه بیان کړي دي. یو «الخوف علیها» یعنی په دې باندې دچا دراتلو ویره وی نو بالکل وتلې شی، دویم «الخوف منها» یعنی د دې د ژبې نه ویره وی نو هم بالکل تلې شی، لیکن روایت کښې صرف د رومی علت ذکر دي، د دویم روایت ذکر نشته دې. روایت باب کښې اگر چه د رومی علت هم ذکر نشته دې ځکه چه هغه په دې ځانې کښې ډیر مختصر دي. البته دې نه مخکښې والا باب په آخر کښې د مذکوره علت ذکر په دې روایت کښې دي. او دویم علت تاسو د قیاس نه هم ثابتولې شی چه کله په دې باندې د چا د راتلو ویره د طلاق ورکوونکی خاوند دکور نه دوتلو علت هم جوړیدلای. نو ددې د زبان درازنی نه ویره هم خروج دجواز سبب جوړیدل پکار دی. او بعضې روایتونو کښې ددې دویم علت تصریح هم ده لیکن هغه روایات د حضرت امام بخاری رحمته الله په شرط باندې نه دي، ددې وجې هغه ئې ذکر نه کړل. د معتده مطلقه دکور نه د وتلو حکم: دمعتد مطلقه د کور نه دوتلو باره کښې حضرات ائمه کرام کښې اختلاف دي.

① د حضرت امام مالک رحمته الله او حضرت امام شافعی رحمته الله او امام احمد رحمته الله په نیز مطلقه ښځه دعدت په دوران کښې دورځې د ضرورت دپاره دکور نه وتلې شی.

② د حضرت حنفیه په نیز معتده مطلقه دکور نه بهر نه شی وتلې. (۲)

د حضرات ائمه استدلال د حضرت جابر رضی الله عنه روایت دي چه کوم امام مسلم او امام ابو داود نقل کړي دي. هغه فرمائی چه «طلقت خالتي فاردات ان تجد نخلها فزجرها رجل ان تخرج فات النبي ﷺ فقال اخرجي، فجدى نخلك فانك عسى ان تصدقي او تفعلی معروفاً» (۳) یعنی حضرت جابر رضی الله عنه فرمائی چه ځما ترور ته طلاق ورکړې شو نو هغې د (عدت په دوران) کښې غوښتل چه دخپل باغ میوه پریکړی، هغې لره یوسړی دکور نه دوتلو نه منع کړه نو هغه حضرت نبی کریم ﷺ لره راغله نو حضرت نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه ته اوزه او دخپل باغ میوه پریکولې شی. ډیر ممکن دی چه ته هغه صدقه کړې پابه څه بل ښیگره کښې ئې خرچ کړی. ائمه ثلاثه ددې حدیث نه استدلال کوی او فرمائی چه مطلقه د عدت په دوران کښې دکور نه وتلې شی، لکه څنگه چه په روایت کښې دی.

حضرات حنفیه دقران پاک نه استدلال کوی، دالله ﷻ ارشاد دي چه «ولا یخرجن الا ان یتاتین بقاضیة مبینة» یعنی هغه مطلقه ښځې دکورونو نه نشي وتلې مگر چه هغوی د یو واضحې برائی ارتکاب اوکړی. په دې آیت کښې د عموم نه استدلال کوی او فرمائی چه په دې کښې

(۱) ارشاد الساری: ۱/۱۲.

(۲) الابواب والتراجم: ۸۳/۲ و تکملة فتح الملم، کتاب الطلاق، باب جواز خروج البائن: ۱/.

(۳) صحیح مسلم، کتاب الطلاق، باب جواز خروج البائن: ۲/ و سنن ابی داود، کتاب الطلاق: ۲/.

تولې مطلقات صراحتاً د عدت ختمیدو پورې د کور نه دبهر وتلو نه منع کړې شوې دی. لهذا معتنه مطلقه دکور نه بهر نشی وتلې.

باقی پاتې شو د حضرت جابر رضی الله عنه حدیث نو ددې جواب دادې چه هغه خبر واحدې او خبر واحد نه د کتاب الله تخصیض یا تقبید جائز نه دې. او ددې حدیث تاویل هم کولې شی چه هغه دا احکام عدت دنزول نه مخکېنې واقع وې.

په دې باندې دلیل دې چه د حدیث راوی حضرت جابر رضی الله عنه خپله فتوی ددې حدیث خلاف ده. امام طحاوی رحمه الله د هغوی دا فتوی نقل کړې ده. دهغوی نه تپوس او کړې شو چه معتنه مطلقه او معتنه د وفات دوران عدت کښې دکور نه نه شی وتلې. نوهغوی او فرمائیل چه نشی وتلې. (۱)

د معتنه الوفات دنفقه او سکنی حکم : دا ټول تفصیل د معتنه مطلقه متعلق وو. تر کومې چه تعلق دې د معتنه الوفات دنفقه او د سکنی نودې تفصیل په کتاب التفسیر کښې تیر شوې دې. معتنه الوفات د ورځې په وخت کښې د خپل کور نه بهر وتلې شی. او د احنافو په نیز معتنه الوفات (کونډه) دپاره نه نفقه شته اونه سکنی. حامله وې او که غیر حامله چونکه د زوج د انتقال نه پس ددې اموال ورته منقول شو، لهذا د ورته ته د مال نه به نفقه ادا کولې شی او نه سکنی. (۲)

د علامه نووی رحمه الله مطابق دلته خو نفقه واجب نه ده که هغه حامله وې او که غیر حامله البته د سکنی دپاره نووی رحمه الله فرمائی چه «والاصح عندنا وجوب السکنی» (۳)

حنابله په نیز که هغه غیر حامله وې نو نه نفقه شته دې او نه سکنی او که حامله وې نودوه روایتونه دی یو روایت کښې حامله دپاره نفقه او سکنی نشته او بل روایت کښې حامله دپاره نفقه او سکنی شته دې «کذا قال الموفق» (۴)

د مالکیه په نیز متوفی عنها زوجها دپاره نفقه نشته که حامله وې او که غیر حامله البته سکنی په دې صورت کښې ده چه کله کور د زوج ملکیت وې یا د کرایه وې او خاوند د وفات نه قبل کرایه اد کړې وې گنی نه «کذا قال الهامی» (۵)

.....

(۱) شرح معانی الآثار کتاب الطلاق : ۲ / ۲.

(۲) بدائع الصنائع : ۳ / ۲۱۱، و اوجز المسالك : ۱۸۵ / ۱۰.

(۳) الصحيح لمسلم مع شرح الكامل للنوی : ۱ / ۴۸۳.

(۴) اوجز المسالك : ۱۸۵ / ۱۰، والمقنع فی فقه الامام احمد کتاب النفقات : ۳ / ۳۱۱، والعدة شرح

العدة للمقدسی : ۳۳، باب نفقه المعتدات والانصاف فی معرفة الراجع من الخلاف للمرداوی : ۹ / ۳۶۸، ۳۶۹.

(۵) اوجز المسالك : ۱۸۵ / ۱۰، والفقه الاسلامی وادلته : ۷ / ۶۵۹، والشرح الصغير للدردير : ۲ / ۶۸۶، باب العدة

والمنتقى شرح موطا للبايجی : ۴ / ۱۳۴، وبلغه السالك لأقرب المسالك الصاری : ۱ / ۲۵۰.

۴۱= بَابُ قَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى وَلَا يَحِلُّ لَهَا أَنْ يَكْتُمَنَّ مَا

خَلَقَ اللَّهُ فِي أَرْحَامِهِنَّ [ر: البقرة: ۲۲۸] مِنْ الْحَيْضِ وَالْحَبْلِ

[۵۰۸] حَدَّثَنَا سَلِيمَانُ بْنُ حَرْبٍ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ الْحَكَمِ عَنْ إِبْرَاهِيمَ عَنْ الْأَسْوَدِ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ لَبَّيْكَ أَرَادَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يُتَفَرَّغَ إِذَا صَفِيَّتْ عَلَى بَابِ عِيَالِهَا كَغِيْبَةٍ فَقَالَ لَهَا عَقْرَى أَوْ حَلَقَى إِنَّكَ لَحَاسِتُنَا أَكُنْتَ أَفْضَتِ يَوْمَ النَّعْوِ قَالَتْ نَعَمْ قَالَ فَالْفَرَى إِذَا [ر: ۴۴۴].

دعدت تعلق دحيض او حمل سره دې، ددې وجې ښخې ته دحيض او حمل د کتمان اجازت نشته دې، په دې سلسله کښې هغه امين ده . امام حاکم په «مستدرک» کښې روايت نقل کړې دې «ان من الامانة ان اتتنت على فرجها» (۱) لهدا که ښځه دحيض او حمل متعلق څه خبره پيش کړې نو هغه به تسليمولې شې، خو که معتده څه داسې خبره اوواښې چه د عقل نه بالکل بهر وې او چه دهغې ښکاره دروغون کيدل معلوم دې نو دې لره به معتبر نه شې گڼلې. (۲)

قوله: حَدَّثَنَا سَلِيمَانُ..... حضرت عائشه رضي الله عنها فرماني چه حضرت نبی کریم صلي الله عليه وسلم چه کله (حجة الوداع نه) دواپس تلو اراده اوکړه نو حضرت صفیه رضي الله عنها دخپلې خیمې دروازې سره خفه ولاړه وه (ځکه چه هغې ته په منی کښې دطواف زیارت کولو نه پس دمعدورنی ایام شروع شوی وو) حضرت نبی کریم صلي الله عليه وسلم هغې ته وفرمائیل چه آیا ته به مونږ لره منع کړې، یعنی آیا تا دنخر په ورځ یعنی د لسمې ذی الحجه طواف زیارت کړې دې، هغې وفرمائیل چه آو. نو بیا حضرت نبی کریم صلي الله عليه وسلم وفرمائیل چه نو بیا خو څه هیڅ حرج نشته دې. (ځکه چه طواف وداع دحائضه دپاره ضروری نه دې).

ددې حدیث نه معلومېږي چه ححيض وغيره سلسله کښې دښځې دقول اعتبار کیږي ځکه چه دحضرت نبی کریم صلي الله عليه وسلم دحضرت صفیه رضي الله عنها د ایام بیمارنی د شروع کیدو په وجه د سفر د موخر کیدو اراده کړې وه، او دهغې نه هیڅ تحقیق اونه کړو چه واقعی دهغې ایام بیماري شروع شوی دې که نه، ددې تکذیب نې اونکړو، معلوم شو چه په دې باره کښې به دښځې دقول اعتبار کولې شې. (۳)

داحديث په کتاب الحج کښې «باب التمتع» لاندې تیر شوې دې. (۴)

قوله: فَقَالَ لَهَا عَقْرَى أَوْ حَلَقَى إِنَّكَ لَحَاسِتُنَا: ددې جملې ترکیب اولغوی تشریح کښې مختلف قولونه دي.

(۱) فتح الباری: ۶۰۲/۹.

(۲) فتح الباری: ۶۰۲/۹.

(۳) فتح الباری: ۶۰۲/۹.

(۴) ارشاد الساری: ۱۰۲/۱۲.

- ① دابو عبیده او امام سیبویه په نیز «عقرا: حلقا» تنوین سره دوی او دا دواړه «عقرا» او «حلق» مصدر دی. ترکیب کښې دا مفعول مطلق واقع دی. لکه څنګه چه «سقیاء، رعیا» او «جدعا» الفاظ مفعول مطلق واقع کیږي. تقدیری عبارت دې «عقرا الله عقرا» الله څخه دې تالره شنل کړي. «وحلق الله حلقا» الله دې ستا مرنۍ خرابه کړي، الله دې ستا حلق کښې تکلیف کړي. (۱)
- ② د علامه ز محشری رحمته الله علیه په نیز «عقري» او «حلقی» الف سره دی، او ترکیب کښې خبر واقع کیږي. مبتدا محذوف دی «ای هې عقري» یا «انت عقري» (۲)

- ③ د بعضو په نیز «عقري» او «حلقی» الف سره د «فعلی» په وزن مصدر دی، په معنی د «العقرا والحلق» لکه څنګه چه «شکوی» د «شکي» په معنی کښې مصدر دی. (۳)
- دا اگر چه لغوی اعتبار سره د دعانیه الفاظ دی لیکن عام استعمال کښې د دې لغوی معنی مراد اخستې شی بلکه په طور د تعجب او تحیر دا الفاظ استعمالیږي. (۴) دلته هم په طور د تعجب او تحیر استعمال شوی دی.

۴۲ = بَابُ وَبُعُولَتُهُنَّ أَحَقُّ بِرَدِّهِنَّ [البقرة: ۲۲۸] فِي الْعِدَّةِ

وَكَيْفَ يُرَاجِعُ الْمَرْأَةُ إِذَا طَلَّقَهَا وَاحِدَةً أَوْ ثَنَتَيْنِ

[۵۰۲] حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ ابْنُ عَبْدِ الْوَهَّابِ حَدَّثَنَا يُونُسُ عَنْ الْحَسَنِ قَالَ زَوَّجَ مَعْقِلُ اخْتَهُ فَطَلَّقَهَا تَطْلِيقَةً

[۵۰۳] وَحَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى حَدَّثَنَا عَبْدُ الْأَعْلَى حَدَّثَنَا سَعِيدٌ عَنْ قَتَادَةَ حَدَّثَنَا الْحَسَنُ أَنَّ مَعْقِلَ بْنَ يَسَارٍ كَانَتْ اخْتُهُ تَحْتَ رَجُلٍ فَطَلَّقَهَا ثُمَّ خَلَى عَنْهَا حَتَّى انْقَضَتْ عِدَّتُهَا ثُمَّ خَطَبَهَا فَحَبَسَ مَعْقِلٌ مِنْ ذَلِكَ أَنْفًا فَقَالَ خَلَى عَنْهَا وَهُوَ يَقْدُرُ عَلَيْهَا ثُمَّ يَخْطُبُهَا فَحَالَ بَيْنَهُ وَبَيْنَهَا فَأَنْزَلَ اللَّهُ وَإِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ قَبْلَ أَنْ يَجْلِهِنَّ فَلَا تَعْضُلُوهُنَّ إِلَى آخِرِ الْآيَةِ فَمَا عَاهَدَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَرَأَ عَلَيْهِ فَتَرَكَ الْحَبِيَّةَ وَاسْتَعَاذَ لِأَمْرِ اللَّهِ [ر: ۲۲۵۵].

[۵۰۴] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ عَنْ نَافِعٍ أَنَّ ابْنَ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا طَلَّقَ امْرَأَةً وَهِيَ حَائِضٌ تَطْلِيقَةً وَاحِدَةً فَأَمَرَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يُرَاجِعَهَا ثُمَّ يُمِيطُهَا حَتَّى تَطْهُرَ ثُمَّ يَحْبِسُ عِنْدَهُ حَبْصَةً أُخْرَى ثُمَّ يُمِيطُهَا حَتَّى تَطْهُرَ مِنْ حَيْضِهَا فَإِنْ أَرَادَ أَنْ يُطْلِقَهَا فَلْيُطْلِقْهَا حِينَ تَطْهُرُ مِنْ قَبْلِ أَنْ يُجَامِعَهَا فَإِنَّكَ الْعِدَّةُ الَّتِي أَمَرَ اللَّهُ أَنْ تُطْلَقَ

(۱) النهاية لابن الاثير: ۳ / ۲۷۳.

(۲) مجمع بحار الانوار: ۳ / ۶۴۰.

(۳) النهاية ۳ / ۲۷۳.

(۴) مجمع بحار الانوار: ۳ / ۶۴۰.

هَذَا الْبَيِّنَاتُ وَكَانَ عَبْدُ اللَّهِ إِذَا سَأَلَ عَنْ ذَلِكَ قَالَ لِأَحَدِهِمْ أَنْ كُنْتَ طَلَقْتَهَا ثَلَاثًا فَقَدْ حَرَمْتَ عَلَيْكَ حَتَّى تَنْكِحَ زَوْجًا غَيْرَكَ

وَأَذَانِيهِ غَيْرُهُ عَنْ النَّبِيِّ حَدَّثَنِي نَافِعٌ قَالَ ابْنُ عُمرَ لَوْ طَلَقْتَ مَرَّةً أَوْ مَرَّتَيْنِ فَإِنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَمَرَنِي بِهَذَا [۱: ۲۷۰].

د طلاق نه درجوع مسئله : حضرت امام بخاری رحمته الله په دې باب کښې درجوع عن طلاق مسئله بیان کړې ده، که یوسړی خپلې ښځې ته طلاق رجعی ورکړو نو مدت کښې دننه دننه که هغه رجوع اوکړی نو د نوې نکاح ضرورت نشته دې او که عدت تیر شو او بیا هغه رجوع کول غواړي نو په دې صورت کښې عقد جدید او نوې نکاح به ضرورت وي. حضرت امام بخاری رحمته الله باب کښې دننه د حضرت عبدالله رضی الله عنه چه کوم حدیث ذکر کړې دې په هغې کښې درجوع رومي صورت موندې شی یعنی «رجوع فی العدت» او حضرت معقل بن یسار چه کوم حدیث ذکر کړې دې په هغې کښې درجوع دویم صورت موندې شی یعنی «رجوع بعد العدت» د علماء په دې باندې اتفاق دې چه خاوند د طلاق رجعی ورکولو نه پس عدت کښې دننه درجوع حق لري. اگر چه ښځه ناخوښه وي او ده سره اوسیدل نه غواړي. (۱)

د طلاق نه به څنګه رجوع کولې شی: حضرت امام بخاری رحمته الله په ترجمه الباب کښې مخکښې فرماني چه «وکیف یراجع المرأة إذا طلقها...» یعنی د طلاق نه به درجوع طریقه څه وي؟

د حضرت امام شافعی رحمته الله په نیز رجوع بالكلام به وي. خاوند به اووانی چه ما د طلاق نه رجوع اوکړه. د امام اوزاعی رحمته الله او حضرت امام مالک رحمته الله په نیز رجوع بالجماع به وي. حضرت امام مالک رحمته الله خو دنیت شرط هم لګوی چه خاوند به رجوع عن الطلاق نیت سره جماع او صحبت اوکړی نو بیا به رجوع صحیح وي. د حنفیه په نیز رجوع قول او عمل دواړه سره کیدلای. «جماع من بالشهوة نظراً لفرجها بالشهوة» سره رجوع به اوشي. اگر چه ده درجوع کول قصد نه وي کړي. (۲) امام احمد نه یو قول د حضرت امام شافعی رحمته الله موافق او دویم قول د اوزاعی رحمته الله موافق منقول دي.

د باب لاندې حضرت امام بخاری رحمته الله چه کوم روایات ذکر فرمائیلې دی دا مخکښې تیر شوی دی. رومي روایت کښې دی چه «لحمي معقل من ذلك انفا» یعنی حضرت معقل (بفتح الميم وسكون العين وكسر القاف) د خودداری په وجه دې نه منع کړې شو او هغوی دوباره خپلې خور ته دې خاوند سره دنکاح کولو اجازت ورنکړو. «حمي الاباء سمع من حمي عن الشيء» او دریدل، حمایت کول، «انفا» د همزه او نون فتحې سره، خوداری. (۳) «واستقدا لامر الله» یعنی ده د الله تعالى د حکم طاعت اوکړو.

(۱) فتح الباری: ۶۰۴/۹.

(۲) فتح الباری: ۶۰۴/۹. والابواب والترجم: ۸۴/۲.

(۳) ارشاد الساری: ۱۰۳/۱۲.

۳۳ = بَابُ مُرَاجَعَةِ الْحَائِضِ

[۵۰۳۳] حَدَّثَنَا عَجَّازٌ حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ ابْنِ أَبِيهِمُ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سِيرِينَ حَدَّثَنَا يُونُسُ بْنُ جُبَيْرٍ سَأَلَ ابْنَ عُمَرَ فَقَالَ طَلَّقَ ابْنُ عُمَرَ امْرَأَتَهُ وَهِيَ حَائِضٌ فَسَأَلَ عُمَرَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَمَرَهُ أَنْ يُرَاجِعَهَا ثُمَّ يُطَلِّقُ مِنْ قَبْلِ عِدَّتِهَا قُلْتُ فَتَعَدُّ بِتِلْكَ التَّطْلِيقَةِ قَالَ إِرَائْتُ أَنْ عَجَّزًا وَسَأَعَمَّقُ [ر: ۳۷۵].

که یوسری به زمانه دحیض کنبی خپلې ښځې ته طلاق ورکړونو دحضرت نبي کریم ﷺ ارشاد دې چه ده ته رجوع کول پکار دی. په دې باندې دتولو عالمانو اتفاق دې. البته ددې رجوع په شرعی حیثیت کنبی اختلاف دې. د حضرت امام مالک رحمته الله علیه او داود ظاهری په نیز رجوع واجب ده. د حضرت امام احمد بن حنبل رحمته الله علیه یوروايت ددې مطابق دې، او دحنفیه په نیز مختار هم دا دی. د حضرت امام شافعی رحمته الله علیه په نیز رجوع مستحب ده، د حضرت امام احمد بن حنبل رحمته الله علیه ظاهر مذهب هم ددې مطابق دې او حنفیه کنبی قدوری دا مختار گزولې دې، د دلائلو تفصیل د کتاب الطلاق په شروع کنبی تیر شوی دې.

حضرت امام بخاری رحمته الله علیه خود (پاڼه ۱۱۱۱) (مراجعة الحائض) ترجمه خو قائمه کړې ده لیکن وجوب او عدم وجوب سره هغوی هېڅ بحث نه دې کړې.

۳۴ = بَابُ تَحْدِثِ الْمُتَوَقَّى عَنْهَا زَوْجَهَا أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَعَشْرًا

وَقَالَ الزُّهْرِيُّ لَا أَرَى أَنْ تَقْرَبَ الصَّبِيَّةَ الْمُتَوَقَّى عَنْهَا الطَّلِبُ لِأَنَّ عَلَيْهَا الْعِدَّةَ [۵۰۳۴] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُونُسَ أَخْبَرَنَا مَالِكٌ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي بَكْرِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَمْرِو بْنِ حُزَيْمٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ نَافِعٍ عَنْ زَيْنَبِ بِنْتِ أَبِي سَلَمَةَ أَنَّهَا أَخْبَرَتْهُ هَذِهِ الْأَحَادِيثُ الثَّلَاثَةَ قَالَتْ زَيْنَبُ دَخَلْتُ عَلَى امْرِئِيَّةَ زَوْجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جِئْتُ تَوَقَّى أَبُوهَا ابْنُ سُلَيْمَانَ بْنِ حَرْبٍ فَدَعَتْ امْرَأَتِي بِطَبِيبٍ فِيهِ صَفْرَةٌ خُلِقَ أَوْ غَيْرُهُ فَدَهَنْتُ مِنْهُ جَارِيَةً ثُمَّ مَسَّتْ بِهَا رَضِيهَا ثُمَّ قَالَتْ وَاللَّهِ مَا لِي بِالطَّبِيبِ مِنْ حَاجَةٍ غَيْرَ إِلَيَّ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ لَا يَحِلُّ لِامْرَأَةٍ تَوَقَّى بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ أَنْ تُحِدَّ عَلَى مِيتٍ فَوْقَ ثَلَاثِ لَيَالٍ الْأَعْلَى زَوْجَ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَعَشْرًا

قَالَتْ زَيْنَبُ دَخَلْتُ عَلَى زَيْنَبِ بِنْتِ أَبِي سَلَمَةَ جِئْتُ تَوَقَّى أَخُوهَا فَدَعَتْ بِطَبِيبٍ فَسَسَتْ مِنْهُ ثُمَّ قَالَتْ أَمَا وَاللَّهِ مَا لِي بِالطَّبِيبِ مِنْ حَاجَةٍ غَيْرَ إِلَيَّ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ عَلَى الْمَنِيْرِ لَا يَحِلُّ لِامْرَأَةٍ تَوَقَّى بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ أَنْ تُحِدَّ عَلَى مِيتٍ فَوْقَ ثَلَاثِ لَيَالٍ الْأَعْلَى زَوْجَ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَعَشْرًا

قَالَتْ زَيْنَبُ وَسَمِعْتُ امْرَأَةً تَقُولُ جَاءَتْ امْرَأَةً إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَتْ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّ ابْنَتِي تَوَقَّى عَنْهَا زَوْجَهَا وَقَدْ اشْتَكَتْ عَيْنَهَا فَتَكْتَحِلُهَا فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ

صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا مَرْتَيْنِ أَوْ ثَلَاثًا كُلُّ ذَلِكَ يَقُولُ لَا تُمْ قَالِ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّمَا هِيَ أَرْبَعَةُ الشُّهُرِ وَعَشْرٌ وَقَدْ كَانَتْ أَحَدًا كُنْتُ فِي الْحَاجَةِ لِي تَزِمِي بِالْبُعْرَةِ عَلَى رَأْسِ الْخَوْلِ قَالِ مُحَمَّدٌ فَقُلْتُ لِرَبِّتِي وَمَا تَزِمِي بِالْبُعْرَةِ عَلَى رَأْسِ الْخَوْلِ فَقَالَتْ زَيْنَبُ كَانَتْ الْمَرْأَةُ إِذَا تَوَقَّعَتْ عَنْهَا زَوْجًا دَخَلَتْ حِفْشًا وَلَبَسَتْ ثَمْرَ نَيْبِهَا وَلَمْ تَحْمَسْ طَبِيبًا حَتَّى تَمُوتَ بِهَا سَنَةً ثُمَّ تَوُتِي بِدَابِيَةِ جَارٍ أَوْ شَاةٍ أَوْ طَائِرٍ فَتَقْتَضُ بِهِ فَقُلْنَا مَا تَقْتَضُ بِشَيْءٍ إِلَّا مَاتَ ثُمَّ تَحْرِيْمُ فَنُعْطِي بَعْرَةً فَتَزِمِي ثُمَّ تَرَاهُمْ بَعْدَ مَا شَاءَتْ مِنْ طَبِيبٍ أَوْ غَيْرِهِ سَبِيلَ مَا لَيْكَ مَا تَقْتَضُ بِهِ قَالِ تَمَسُّرُ بِهِ جِلْدُهَا [۱: ۱۲۱۱۱۵: ۲۵۰].

«تحد» (احداد) نه دي (احداد) معنی ترك زينت او سوگ کولو رازی. «احداد» لغت کنبی منع کولو ته وائی. او اصطلاح کنبی معنده دوران عدت خپل خان لره د زينت لکه خوشبو وغيره سامان نه منع کول. کونډه به د عدت په دوران کنبی څلور مياشتې لس ورځو پورې د زينت نه احتراز کول او دا سوگ کور په دې واجب دی، د حضرت حسن بصری رحمته الله عليه او شعبي رحمته الله عليه په نيزواجب نه دی لیکن ددوی قول شاو (۱)

قوله: وقال الزهري: لا اري ان تقرب الصبية الطيب لان عليها العدة: ابن شهاب زهري رحمته الله عليه فرمائی چه مخه مناسب نه گنرم چه کمسنه جینی (چه دهغې خاوند مې شی) خوشبوته نزدې شی او خوشبو اولگوی ددې وجې چه په هغې باندې عدت شته دې. که یو کمسنې او نابالغې جینی خاوند مې شی نو دائمه ثلاثه په نيز په دې باندې سوگ واجب دې د حضرت حنفیه په نيز په دې باندې سوگ نشته دې. (۲)

حضرت امام بخاری رحمته الله عليه د امام زهري رحمته الله عليه تعلیق ذکر کوی او د آتمه ثلاثه تأیید کوی (لان عليها العدة) نه چه کوم علت ذکر فرمائی هغه دا امام زهري رحمته الله عليه د قول حصه نه ده بلکه حضرت امام بخاری رحمته الله عليه ذکر فرمائی ده ځکه چه ابن وهب دا موصلاً نقل کړې ده. په دې کنبی دا الفاظ نشته دې. (۳) حاصل دادې چه چونکه چه په کمسن او نابالغه جینی باندې عدت تیروول واجب نه دی ددې وجې سوگ تیروول هم په دې باندې واجب نه دې پکار.

حضرات حنفیه د روایت باب نه استدلال کوی، چه په هغې کنبی «لا یحل لامراة تومن بالله والیوم الاخر» په دې کنبی د «امراة» لفظ وئیلې شوې دې چه د دې اطلاق په بالغه باندې کیږی په نابالغه جینی باندې د «امراة» نه کیږی. دې وجې نه نابالغه جینی د سوگ تیروول پایند نه ده.

د سوگ موده: دې نه پس حضرت امام بخاری رحمته الله عليه په باب کنبی د حضرت حمید بن نافع په

(۱) فتح الباری: ۶۰۷/۹.

(۲) فتح الباری: ۶۰۶/۹. الاواب والتراجم: ۸۴/۲.

(۳) فتح الباری: ۶۰۶/۹.

واسطه حضرت زینب بنت ابی سلمه نه درې روایتونه نقل کړي دي . یو روایت کښې د حضرت ام حبیبه دویم روایت کښې د حضرت زینب بنت جحش او په دریم روایت کښې د ام المومنین حضرت ام سلمه رضی الله تعالی عنہا واقعہ نقل کړې شوې ده . زینب بنت ابی سلمه د حضرت نبی کریم صلی الله تعالی علیه وسلم ربیبه او دام المومنین حضرت ام سلمه (د اول خاوند نه) لور وه . (۱)

هغه فرمائی چه څه د حضرت نبی کریم صلی الله تعالی علیه وسلم زوجه حضرت ام حبیبه لره ورغلم په هغه وخت کښې چه کله دهغې د والد ابوسفیان انتقال اوشو . حضرت ام حبیبه رضی الله تعالی عنہا خوشبو راوغوښتله چه په هغې کښې د خلوق یا بل څیز زردی وه . او یو جینی ته ئې اولگوله . بیا هغې لاسونه په خپل رخسار باندې راښکل اووې ونیل چه په ځدائي ماته دخوشبو ضرورت نشته دې لیکن ما د حضرت نبی کریم صلی الله تعالی علیه وسلم نه دا اوریدلی دي چه کومه ښځه په الله تعالی باندې اویه ورځ د آخرت باندې ایمان لری دهغې دپاره جائز نه دي چه هغه دچا په مرگ باندې د دریو ورځو نه زیات سوگ او کړی سوا د خاوند نه چه دهغه سوگ څلور میاشتې اولس ورځو پورې دې .

حضرت زینب رضی الله تعالی عنہا فرمائی چه څه حضرت زینب بنت جحش لره ورغلم او کله چه دهغې رور وفات شوې وو ، هغې خوشبو راوغوښتله او دائي استعمال کړه او وې فرمائیل چه په ځدائي ماته دخوشبو ضرورت نشته دې مگر ما د حضرت نبی کریم صلی الله تعالی علیه وسلم نه اوریدلی دي چه په منبر باندې ناست وو چه دیو ښځې دپاره چه هغه په الله تعالی او په ورځ د قیامت باندې ایمان لری حلال نه دي چه په مړی باندې درې ورځونه زیات سوگ او کړی سوا د خاوند نه چه دهغه سوگ څلور میاشتې اولس ورځې پورې دې .

حضرت زینب بنت جحش فرمائی چه ما (دخپلې مور) ام سلمه رضی الله تعالی عنہا نه اوریدل چه ونیل چه یو ښځه د حضرت نبی کریم صلی الله تعالی علیه وسلم په خدمت کښې حاضره شوه او عرض ئې اوکړو چه یا رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم څما د لور خاوند مړ شوې دې او دهغې په سترگه کښې تکلیف دې نو آیا مونږ هغې له رانجه لگولې شو ، حضرت رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم دوه یا درې ځل اوونیل چه نه .

بیا حضرت نبی کریم صلی الله تعالی علیه وسلم او فرمائیل چه اوس خو د عدت موده څلور میاشتې اولس ورځې ده حالاته که د جاهلیت په زمانه کښې تاسو کښې یو ښځې به پوره یو کال پس به څپیاکې غورزولې کولې او (دې نه پس به د عدت نه بهر راوتله) .

د جاهلیت د زمانې عدت : راوی د حدیث حضرت حمید وائی چه ما د زینب بنت ابی سلمه نه تپوس اوکړو چه دکال په پوره کیدود څپیاکو غورزولو کولو به څه مطلب وو ؟ نو حضرت زینب او فرمائیل چه کله به د یو ښځې د خاوند انتقال اوشو نو هغه به یو تنگې کوتی ته داخله شوه ، خرابې جامې به واغوستلې او هیڅ خوشبویه ئې نه لگوله تر دې پورې چه یو کال به تیر شو . دې نه پس به دې لره یو چوپایا (خر ، چیلی یا څه بل مارغه) راوستلې شو او په دې باندې به ئې خپل بدن او خرمن مخل یعنی پر کم به داسې کیدل چه په هغې باندې بدن اومخی او

(۱) زینب بنت ابی سلمه : وهی بنت ام سلمه زوج النبی صلی الله تعالی علیه وسلم وهی ربیبه النبی صلی الله تعالی علیه وسلم وزعم ابن التین انها لارویه لها عن رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم کذا قال وقد اخرج لها مسلم حديثها كان اسمی یرة فسمانی رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم زینب الحدیث واخرجها البخاری حدیثا تقدم فی اوائل السرة النبویة (وانظر فتح الباری : ۶۰۶/۹) .

مره نشی، بیا به هغه بهر راوتله، دې ته به نې یو خپیاکه ورکړه او هغې به داغوزاره کړه، بیا به واپس شوه او خوشبو وغیره به نې چه څه لگول به نې اولگول (داشان به دهغې عدت مکمل شو).

حضرت امام مالک رحمته الله علیه ته تپوس اوشو چه د «تفتض به» نه څه مراد دې نو هغوی به اوفرمائیل چه د دې معنی داده چه هغه ښځې به دې ځناور سره خپله څرمن مخله.

قوله: انہا اخبرته هذه الاحادیث الثلاثة: حضرت زینب بنت ابی سلمه حضرت حمید بن نافع ته درې احادیث او وئیل، په دې دریو وارو کښې ابتدائی دوه احادیث په کتاب الجنائز کښې تیر شوی دی. (۱)

قوله: لا یحِل لامرأة تومن بالله واليوم الآخر: حنفیه او مالکیه ددې نه استدلال کوی چه سوگ په مومنه باندې واجب دې، ذمیه باندې نشته دې. ځکه چه دا حکم صرف مومنه دپاره شامل دې. ذمیه نه خاموش دې. او اشیاء کښې اصل چونکه اباحت دې لهذا په ذمیه باندې سوگ واجب نه دې، د شوافع په نیز ذمیه باندې هم سوگ واجب دې. (۲)

قوله: علی میت: د مالکیه په نیز مفقود الخبر ښځه باندې سوگ تیروول شته دې، د جمهورو په نیز نشته دې، جمهور ددې لفظ نه استدلال کوی ځکه چه د مفقود الخبر وفات متحقق او یقینی نه دې. (۳)

قوله: الا علی زوج: د خاوند نه علاوه په بل رسته دار باندې د دریو ورځو نه زیات سوگ کول درست نه دی، امام ابوداود په مراسیل کښې عمرو بن شعیب روایت نقل کوی چه په پلار باندې اووه ورځو پورې سوگ کولې شی لیکن هغه روایت مرسل دې. (۴)

قوله: اربعة اشهر وعشرا: د کونډې عدت څلور میاشتې او لس ورځې دې، په دې کښې حکمت دادې چه د بیجی د کامل تخلیق اونفخ روح مرحله شپږوشلو ورځو تیریدو نه پس مکمل کیږی. څلور میاشتو کښې هره میاشت که د دیرشو ورځووی نو د څلورو میاشتو نه شپږ شلې ورځې جوړیږی. لیکن چونکه میاشت د یو کم دیرش ورځو هم وی ددې وجې لس ورځې احتیاطا ورکړې شوی دی او څلور میاشتې لس ورځې مقرر شوی دی. (۵)

یواشکال او دهغې جوابونه: په دې باندې د حضرت امام احمد بن حنبل رحمته الله علیه یو اشکال کیدیشی چه کوم د حضرت جعفر بن ابی طالب ښځې حضرت اسماء بنت عمیس نه مروی

(۱) اوگوری کتاب الجنائز باب احداث المرأة علی غیر زوجها رقم الحديث: ۱۸۰، ۱۲۸۲، ص / ۲۵۱. البته آخری روایت دلته په رومی خل ذکر شو.

(۲) فتح الباری: ۶۰۷/۹.

(۳) فتح الباری: ۶۰۷/۹.

(۴) فتح الباری: ۶۰۷/۹.

(۵) ارشاد الساری: ۱۰۶/۱۲.

دی. هغوی فرمائی چه د حضرت جعفر دشهادت نه پس حضرت نبی کریم ﷺ په دریمه ورځ مالره راغلو او وې فرمائیل چه نن نه پس ته سوگ مه کوه. (۱)

ددې نه د سوگ کول موده درې ورځې معلومیږي، ددې مختلف جوابونه ورکړې شوي دي. ① دا حدیث شاذ دي ځکه چه دا د باب صحیح احادیث مخالف دي، ددې وجې معتبر نه دي. ② امام طحاوی رحمه الله فرمائی چه دا حکم مخکنې وو، دي نه پس دا حدیث باب منسوخ کړې شو. ③ په دې کښې چه کوم سوگ نه حضرت نبی کریم ﷺ منع فرمائیلې ده هغه عام سوگ نه وو بلکه حضرت اسماء د معروف سوگ نه زیات مبالغې سره سوگ او کړو چه دکومي نه منع کړې شوې وه.

④ بعضو وئيلي چه حضرت اسماء حامله وه. درې ورځې پس وضع حمل شوې وو او وضع حمل سره عدت پوره کېږي، ددې وجې هغه منع کړې شوې وه. (۲)

قوله: جاءت امرأة الى رسول الله a: ددې ښځې نوم چه کومه د حضرت نبی کریم ﷺ په خدمت کښې حاضره شوې وه، دابن وهب په روایت کښې عاتکه بنت نعیم راغلې دي. البته ددې دلور نوم معلوم نشو. ددې دلور دا خاوند نوم هم په دې روایت کښې مغیره مخزومي مذکور دي. (۳)

قوله: اشتكت عينها: «عينها» «اشتكت» دپاره فاعل هم کيدی شي، دده سترگه شکایت کوي، د شکایت نسبت په دې صورت کښې «عين» طرف ته مجاز به وي، او «عينها» مفعول به هم جوړيدی شي. «اشتكت» کښې ضمير فاعل به وي يعنی هغه جينې د خپلې سترگې شکایت کوي. مندرې ﷺ دا دویم صورت راجح گنلې دي. او علامه حريري رحمه الله هم دا صورت صحیح او گنلې. نو هغه په «درة الغواص» کښې فرمائی چه «لا يقال اشتكت عين فلان والصواب ان يقال اشتكى فلان عينه لانه هو البشكى لاهي» (۴)

«الفنكلها»: «نكل» دنون په ضمه سره باب افعال نه دي په معنی درنجو لگولو يعنی آيا مونږ هغې ته سرمه لگولې شو.

قوله: كانت المرأة اذا توفي عنها زوجها دخلت حشفاً: «حشف» دحاه په كسر هاء په سکون سره. وړوکې کور، تنگې کوتي ته وائی. (۵)

(۱) فتح الباری: ۶۰۸/۹.

(۲) فتح الباری: ۶۰۹/۹.

(۳) فتح الباری: ۶۰۹/۹_۶۱۰.

(۴) ارشاد الساری: ۱۰۸/۱۲.

(۵) فتح الباری: ۱۱۱/۹.

قوله: فقلما تفتض بشئ الا مات: دلته د«تفتض به» چه کوم لفظ استعمال شوي دي دهغي مختلفې معني بيان کړې شوي دي:

① دحضرت امام مالک حوالې سره دحديث په آخر کښې تير شوي دي چه ددې معني دي «تسبح به جدا» يعنې هغه ښځه چه ځناور سره خپل بدن مخي.

② ابن قتيبه هم ددې قريب قريب «افتضاض» تشرېح کړې ده. هغه فرمائي چه ما په حجاز کښې دخلغو نه د«افتضاض» دمعني تپوس او کړو نو وي ونيل چه «المعتدة كانت لاتس ماء ولا تقلم ظفرا ولا تزل ثم خرج بعد الحول باقبح منظر ثم تفتض اي تسك ما هي من العدة بطائر تسبح به قبلها وتنبذ فلايكاديعيش بعد ما تفتض به» (۱)

يعنې معتده به نه اوبو ته لاس لگولو او نه به نې نوکونه اخستل، نه به نې وينته صفا کول، يو کال نه پس هغه به د تنگې کوتي بهر شوه او ډير خراب صورت به نې وواود عدت پابندني به نې ديو مارغه په ذرعه ختمې کړې، داشان به نې دې مارغه سره خپله شرمگاه اوچوله او بيا به نې دا غوزوله، هغه مارغه به د«افتضاض» ددې عمل نه پس عام طور ژوندي نه پاتې کيدو.

علامه خطابي رحمته الله فرمائي چه «افتضاض» د«ففضت الشيء» نه ماخوذ دي، چه ددې معني ماتول رازي چونکه مارغه سره مذکوره عمل نه پس معتده دعدت دپابندني ماتولي او ختمولي. ددې وجې دي ته «افتضاض» وائي. (۲) په «تفتض به» کښې ياء سبيه دي.

③ بعضو ويلي دي چه د«افتضاض» معني په خوږو اوبو سره غسل کول دي.

د«تفتض» معني ده هغه اوبو سره غسل کوي او د«فضة» چاندني په شان چمکداره شي. نو امام اخفش فرمائي چه «افتضاض» د«فضة» نه ماخوذ دي. او ددې معني د پاکيدو او نظافت حاصلولو ده. او امام خليل فرمائي چه «ففضض» خوږو اوبو ته وائي او «افتضاض» غسل کول ته وائي. (۳)

چه کوم ځناور سره معتده خپل بدن مخي هغه اکثر مري، ممکن دي چه دا د شيطان او جناتو اثر وي اودا هم کيديشي چه دگندگي په وجه ددې جسم کښې داسې جراثيم پيدا کيږي چه هغي سره ځناور مړ کيږي. يا ټول کال داشان اوسيدو سره ددې په جسم کښې داسې حرارت او گرمي پيدا کيږي چه ځناور دې سره مري. والله اعلم.

قوله: فتعطى برة. «تعطى» د«اعطاء» مضارع مجهول صيغه ده. ضمير په دې کښې دننه نائب فاعل دي، او «برة» مفعول به دي. معتده ته خپياکې ورکوي، او هغه دا غورزوي.

(۱) فتح الباري: ۶۱۲/۹.

(۲) ارشاد الساري: ۱۰۹/۱۲.

(۳) ارشاد الساري: ۱۰۹/۱۲.

د دې مقصد یا خو دې طرفته اشاره کول وو چه دې د خپیاکې په شان دعدت کیفیت اوغوزولو. او یا دې طرفته اشاره وه چه دمشق او تکلیف دا حالت ددې دپاره د خاوند په حق کبني دتعظیم په وجه د بوج باعث نه وو بلکه د خپیاکې په شان سپک وو، او یو قول دا هم دې چه معتدله تقاولا به خپیاکې غوزولې چه دا حالت دوباره کله دې طرفته رانشی. (۱)

قوله: فدخلت علی زینب ابنة جحش حین توفي اخوها: دا خبره په دویم روایت کبني ده چه زینب بنت ابی سلمه فرمائی چه خه ام المومنین حضرت زینب بنت جحش لره راغلم. کله چه ددې درور انتقال اوشود. حضرت زینب بنت جحش درې ورڼه وو. یو عبدالله بن جحش، دویم عبیدالله بن جحش او دریم عبد بن جحش، چه دده کنیت ابو احمد الاعمی وو. عبدالله بن جحش خودلته مراد نه شی کیدې ځکه چه هغه په جنگ احد کبني شهید شوې وو. او زینب بنت ابی سلمه په هغه وخت کبني بچې وو. او په دې حالت کبني حضرت زینب بنت جحش لره دتعزیت دپاره څنگه راتلې شی. عبیدالله بن جحش هم مراد نشی اخستی. ځکه چه دې مرتد شوې وو او نصرانی مذهب نې اختیار کړې وو، او په پنځمه هجری یا شپږمه هجری کبني په حبشه کبني دنصرانیت په مذهب انتقال شوې وو.

عبد بن جحش هم مراد نشی اخستی ځکه چه دده انتقال دخپلې خور حضرت زینب نه بعد شوې دې (اگر چه بعض حضرات هم دې مراد اخلی او وئیلې نې دی چه دده انتقال مخکبني شوې دې).

بعض علماء ددې اشکال یو جواب دا وړکوی چه درور نه عبیدالله بن جحش مراد دې. هغه اگر چه مرتد شوې ووبیاهم رور وو. ددې وجې حضرت زینب ته ددې غم وو. خاص کر د نصرانیت په حالت دده وفات نو نور زیات غم وو ځکه حضرت زینب سوگ اوکړو. اودا هم کیدشی چه رورنه ددې علای یا رضاعی رور مراد وی. (۲)

۳۵= بَابُ الْكُلِّ لِلْحَادَّةِ

[۵۰۲۵] حَدَّثَنَا اَدَمُ بْنُ اِبِي اَيَّاسٍ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ نَافِعٍ عَنْ زَيْنَبِ بِنْتِ اُمِّ سَلَمَةَ عَنْ اُمِّ اَيَّانَ امْرَأَةِ تُوْفَى زَوْجَهَا فَخُشَا عَلٰى عَيْنَيْهَا فَاتَّوَا رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَاسْتَاذَلُوهُ فِى الْكُلِّ فَقَالَ لَا تَكْغَلْ قَدْ كَانَتْ اخْدَاكُنْ تَمْكُثُ فِى شَرِّ اَخْلَاصِهَا اَوْفَرِ يَنْتِهَا فَاذَا كَانَ حَوْلَ فَمَرَّ كَلْبٌ رَمَتْ بِبَعْرَةٍ فَلَا حَتَّى تَمْضِيَ اَرْبَعَةَ اشْهُرٍ وَعَشْرًا وَتَمِيعُ زَيْنَبُ بِنْتُ اُمِّ سَلَمَةَ تُحَدِّثُ عَنْ امْرِ حَبِيبَةَ اَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَا يَجِلُّ لِامْرَأَةٍ مُسْلِمَةٍ تُوْمِنُ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ اَنْ تُعِدَّ قَوْفٌ ثَلَاثَةَ اَيَّامٍ اَلَا عَلَى زَوْجِهَا اَرْبَعَةَ اشْهُرٍ وَعَشْرًا [۵۰۲۴: ۵۰۲۹]. وانظر: [۵۰۲۳].

(۱) فتح الباری: ۶۱۲/۹.

(۲) فتح الباری: ۶۰۶/۹.

[۵۰۲] حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا يَحْيَى حَدَّثَنَا سَلَمَةُ بْنُ عَلْقَمَةَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سِيرِينَ قَالَتْ أُمُّ عَطِيَّةَ نُهَيْتَانِ مُحَمَّدًا كَثْرَمِنْ ثَلَاثِ الْأَيَّامِ [۲۰:۴].

«(حاده) سوگ کولو ولا بنځې ته وائی. دیاب په رومبی روایت کښې دی چه د یو بنځې خاوند وفات شو. خلقو ته دده سترگو فکر شو نو هغوی دحضرت نبی کریم ﷺ په خدمت کښې حاضر شو او د سرمې (رنجو) لگولو اجازت ئې اوغوښتلو. اوس حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمانیل چه رانجه مه لگوه. (دجاهلیت په زمانه کښې دعدت تیرولو دا طریقه وه چه) په تاسو کښې به یو بنځه په خرابه کوته کښې اوسیده، کله چه به کال تیر شو، بیا به یوسپې تیریدلو چه هغه به دې په څپیاکو ویشتلو. (نوییا به عدت ختمیدو اوس په اسلام کښې سهولت ورکړې شو) لهذا کله پورې چه به څلور میاشتې لس ورځې تیرې نه شی نو ترهغه وخت پورې به رانجه نه لگوی. دا حدیث ددې نه مخکښې هم تیر شوې دي. «(احلاس) د «(حلس)» (دحاء په کسره اولام په سکون سره) جمع ده، جامو او نری خادرته وائی. «(اوشربیتها)» راوی ته شک دې چه «(شراحلاسه)» ئې وئیلې وویا «(شربیتها)» ئې وئیلې وو. دجامو او مکان دواړو صفت دد بیان کړو «(فلاحی تفضی ای فلا تکتحل حتی تفضی اربعة اشهر وعشرة ايام)» (۱)

چه گومې بنځې سوکې گوی د هغوی دپاره د رانجو لگولو حکم: حضرت امام بخاری رحمه الله په دې باب کښې دسوگ کولو والو بنځودرانجو لگولو مسئله بیان کړې ده. په دې باندې خود ټولو انعم اتفاق دې چه سوگ والا بنځې ته بغیر دضرورت او حاجت نه رانجه لگول جائز نه دی. البته دضرورت په صورت کښې هم رانجه لگولې شی که نه. په دې کښې اختلاف دي.

① د ظاهره په نیز دضرورت په وخت کښې هم سوگ والا بنځه رانجه نه شی لگولې، د حضرت امام بخاری رحمه الله رجحان هم دې طرفته معلومیږي. ځکه چه هغوی په باب کښې کوم حدیث بیان کړې دي هغه د ظاهره مستدل دي چه حضرت نبی کریم ﷺ په سترگه کښې دتکلیف نه باوجود دې سوگ والا معتده بنځې ته درانجو لگولو اجازت ورکړو.

② دحضرت امام شافعی رحمه الله په نیز دضرورت په وخت کښې سوگ والا بنځه دښې په وخت کښې رانجه لگولې شی. د ورځې نه. د حضرت امام مالک رحمه الله په یو روایت کښې هم ددې مطابق دی. دهغوی استدلال دحضرت ام سلمه رضي الله عنها ددې روایت نه دي چه کوم حضرت امام مالک رحمه الله او حضرت امام احمد بن حنبل رحمه الله او امام ابو داود ذکر کړې دي. دحضرت ام سلمه رضي الله عنها نه یو معتده درانجو لگولو متعلق تپوس او کړو نو هغوی جواب ورکړو «(لا تکتحل به الامن

امرید منه یشتد علیک فتکتحلین باللیل وتسحیته بالنها)» او بیا ئې اوفرمانیل چه مداخل خاوند ابو سلمه په وفات باندې داشان کړی وو. نو حضرت نبی کریم ﷺ فرمائیلى وو چه «(فلا تحلیه الا باللیل وتنزیهه بالنها)» او موطا کښې روایت دي چه «(احلیه باللیل وامسحیه بالنها)».

⑦ دحضرات حنفیه په نیز دضرورت په وخت کښې سوگ کولو والا ښځې دورځې په وخت کښې رانجه لگولې شی او دشپې په وخت کښې هم . دحضرت امام مالک رحمته الله علیه یو روایت هم ددې مطابق دې «لان الضرورات تبیح المحظورات».

دحدیث باب جواب دا ورکولې شی چه په دې کښې حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله د رانجو لگولونه منع کړي وه چه حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله په نیز ضرورت متحقق نه وویا په دې وجه چه هغه بیماری لږه وه او یا په دې وجه چه ددې علاج رانجو لگولونه علاوه نورو څیزونو سره ممکن وو (۱)

۳۶ = بَابُ الْقُسْطِ لِلْحَادَّةِ عِنْدَ الظَّهِيرِ

[۳۰۷۷] حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ الْوَهَّابِ حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ عَنْ أَيُّوبَ عَنْ حَفْصَةَ عَنْ أُمِّ عَطِيَّةَ قَالَتْ كُنَّا نَتَمَنَّى أَنْ يُحْدَ عَلَى مَيْتٍ قَوْفٌ ثَلَاثَ أَلَا عَلَى زَوْجِ أَرْبَعَةِ أَشْهُرٍ وَعَشْرًا وَلَا تَكْمِيلٍ وَلَا نَظِيبٍ وَلَا تَلَبَسَ ثَوْبًا مَصْبُوعًا إِلَّا تَوَبَّ عَصَبٍ وَقَدْ رُخِصَ لَنَا عِنْدَ الظَّهِيرِ إِذَا اغْتَسَلْتَ أَحَدًا نَأْمِنُ فَيُحْيِي لَيْدَةً مِنْ كُنْتِ أَظْفَارُ وَكُنَّا نَتَمَنَّى عَنْ أَتْبَاعِ الْمُجَنَّاظِينَ [۳۰۷۷].

په دې باب کښې حضرت امام بخاری رحمته الله علیه د سوگ والا ښځې د حیض نه پاکیدو په وخت کښې قسط خوشبود استعمالولو بیان کړې دې. حضرت ام عطیه فرمائی چه مونږ خلقو ته په یو مړې باندې د دریو ورځو نه زیات سوگ کولو نه منع کړې شوی یو. مگر خاوند باندې دخلورو میاشتو او لسو ورځو پورې د سوگ کولو بیان شته دې. مونږ به نه رانجه لگول. نه به مو خوشبو لگوله. اونه به مو رنگ شوې جامه اغوستله البته د ثوب عصب اجازت وو. (د ثوب عصب تفصیل مخکښې رازي) کله چه مونږ به یو ښځه دحیض نه پاکه شوه او غسل به ئې اوکړونو د لږ شان قسط اظفار د استعمال مونږ ته اجازت وو او مونږ خلقو لږه جنازې پسې د تلو نه منع کړې شوی وو.

«تَمَنَّى» دمضارع مجهول صیغه ده. د اول نون په ضمه او هاء په فتح سره. «رُخِصَ» بضم الراء وکسر الخاء «دماضی مجهول صیغه ده» «نَهَذَةً» په معنی د «شئ قليل کست اظفار د ځانې نوم دې. صغانی فرمائی چه صحیح لفظ اظفار دې. چه عدن په ساحل باندې دیو ځانې نوم دې. (۲)

قوله: قال ابو عبد الله القسط والكست مثل الكافور والقافور نبهة قطعة: حضرت امام بخاری رحمته الله علیه فرمائی چه د قسط لفظ دقاف سره هم دې او کاف سره هم لکه څنگه چه کافور کاف او قاف دواړو سره استعمالیږي «نَهَذَةً» په معنی د تکرې، لږه حصه .

(۱) مذاهب مذکوره تفصیل دپاره اوگوری الابواب والترجم : ۲ / ۸۴ و تکمله فتح الملهم : ۱ / ۲۲۸ او اوگوری فتح الباری : ۹ / ۶۱۰.

(۲) ارشاد الساری : ۱۱ / ۱۱۲.

۳۸ = بَابُ تَلْبَسُ الْحَادَّةُ ثِيَابَ الْعَصَبِ

[۵۰۲۸] حَدَّثَنَا الْقُضْلُبِيُّ بْنُ دُكَيْنٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ السَّلَامِ بْنُ حَرْبٍ عَنْ هِشَامٍ عَنْ حَفْصَةَ عَنْ أُمِّ عَطِيَّةَ قَالَتْ قَالَ لِيَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا يَجِلُّ لِأَمْرَةٍ تُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ أَنْ تُحِدَّ قَوْفٌ ثَلَاثَ أَلْعَالَى زَوْجٍ فَأَتَيْنَا لَا نَكْتَحِلُ وَلَا تَلْبَسُ ثَوْبًا مَصْبُوعًا إِلَّا تَوَبَّ عَصَبٌ وَقَالَ الْأَنْصَارِيُّ حَدَّثَنَا هِشَامٌ حَدَّثَنَا حَفْصَةُ حَدَّثَتْنِي أُمُّ عَطِيَّةَ نَهَى النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَلَا تَمْسُ طَبِيبًا إِلَّا أَذْنَى طَهْرَهَا إِذَا ظَهَرَتْ بُدَّةٌ مِنْ قُسْطٍ وَاطْفَارٍ قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ الْقُسْطُ وَالْكُسْتُ مِثْلُ الْكَافُورِ وَالْقَافُورِ [۳۰: ۴].

په دې باب كښې حضرت امام بخاري رحمه الله د سوگ والا د ښځې د پار د ثياب عصب استعمال اجازت بيان كړې دې. فرماني چه سوگ والا ښځه د ثياب عصب استعمال كولې شي. علامه سهيلي رحمه الله فرماني چه عصب د يو وښو نوم دې. چه په يمن كښې كيږي. چه دې سره جامه رنګ كولې شي. دې جامو لره چه په وښو كښې رنګ كولې شي. ثياب عصب ونيلې شي. ليكن حافظ ابن حجر رحمه الله دې تشرېح لره غريب ګڼي. (۱)

مشهور دې چه د وږنې ريشلو نه پس دا ترلې شي او دې ته رنګ وركولې شي. دې نه پس بيا دا پراښوي او جوړوي نې. په كوم كوم ځانې كښې چه په دې وږنې كښې بندش وي هغه ځانې ته رنګ نه رسي. ددې نه چه كومه كپړه جوړيږي په هغې كښې زينت نه وي، ددې وجې د سوگ او داحداد په زمانه كښې داغوستلو اجازت دې. نو علامه ابن الاثير ليكي چه :

((العصب برود يمنية غزلها اي يجمع ويشد ثم يصبغ وينسج فيأتي موشيا لبقاء ما عصب منه ايض لم ياغذاه صبه يقال برد عصب وبرود عصب بالتثوين والاضافة وقيل هي برود مخططة والعصب القتل فيكون النسي للمبتدئة عاصبه بعد النسي)) (۲)

خلاصه دا ده چه سوگ والا ښځه د رنگينو جامو او ثوب مصبوغ داغوستلو نه مع كړې شوې ده. ليكن دا ممانعت ثياب عصب لره. شامل نه دي بلكه ممانعت دهغه جامو د استعمال نه دې چه د جوړيدو نه پس رنګ شوي وي. حالانكه ثياب عصب جوړيدونه مخكښې په رنګ كښې اچولې شي.

په دويم روايت كښې دې چه ((قال الانصاري)) نه محمد بن عبدالله بن المثنى مراد دې چه د حضرت امام بخاري رحمه الله شيخ دې.

قوله: وَلَا تَمْسُ طَبِيبًا إِلَّا أَذْنَى طَهْرَهَا: يعنى سوگ والا ښځه خوښونه شي استعمالولي، البته د طهر زمانې ته نژدې لې شان قسط اطفار استعمالولي شي.

((الاذن طهره اي عند قرب طهرها)) (۳)

(۱) فتح الباري: ۶۱۴/۹.

(۲) النهاية في غريب الحديث والائر لابن الاثير: ۲۴۵/۳.

(۳) فتح الباري: ۶۱۵/۹.

دسوی والا بنیخی دپاره دثیاب عصب داستعمال حکم: دسوک والا بنیخی دپاره دثیاب عصب په استعمال کښې په حضرات فقهاء کرام کښې اختلاف دې. په دې خوا تفاق دې چه معتده بهرنکینه او ښکلي جامه او زینت والا جامه نه استعمالوی. دثیاب عصب متعلق د حضرت امام شافعی رحمته الله علیه صحیح قول دادې چه معتده الوقات دپاره ددې استعمال حرام دې اوهم دا مسلك دحضرات حنفیه دې.

حضرت امام مالک رحمته الله علیه فرماني که جامه غټه وی، نرمه او نرئی نه وی نوبیا جائز دی لیکن که هغه نرمه او نرئی وی نوبیا ددې استعمال جائز نه دې. حضرت امام احمد بن حنبل رحمته الله علیه نه جواز او عدم جواز دواړه قسمه روایتونه منقول کړی دی لیکن دهغوی صحیح روایت د عدم جواز دې. (۱)

داسې معلومیږي چه عراق او کوفه وغیره کښې دثوب عصب ترقی یافته شکل تیار شوي وو. اودزینت په موقعوبه دا استعمالیده. ددې وجې څمونې فقهاء کرام دخپلې زمانې او علاقې مناسب سره دعرف مطابق معتده دپاره ددې استعمال ممنوع گنلې دې. حدیث کښې دی چه د ثوب عصب اجازت ورکړې شوې دې چه په هغه وخت کښې دیو ساده کپړه شمیرلې شوه. اودزینت دپارده نشوه استعمالولې.

۳۸ = بَابُ وَالَّذِينَ يَتَّقُونَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا إِلَى قَوْلِهِ يَمَّا تَعْمَلُونَ خَيْرٍ [البقرة: ۲۳۴]

[۵۰۲۹] حَدَّثَنِي اسحاقُ بْنُ مَنْصُورٍ أَخْبَرَنَا رَوْحُ بْنُ عُبَادَةَ حَدَّثَنَا شَيْبَلٌ عَنْ ابْنِ أَبِي نَجِيحٍ عَنْ مُجَاهِدٍ وَالَّذِينَ يَتَّقُونَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا قَالَ كَانَتْ هَذِهِ الْعِدَّةُ تَعْتَدُ عِنْدَ أَهْلِ نَوْحِيٍّ وَأَجِبًا فَإِنَّكَ اللَّهُ وَالَّذِينَ يَتَّقُونَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا وَصِيَّةً لِأَزْوَاجِهِمْ مَتَاعًا إِلَى الْحَوْلِ غَيْرَ أَخْرَاجٍ فَإِنْ خَرَجَ فَلَا جُنَاةَ عَلَيْكُمْ فِيمَا فَعَلْنَ فِي الْفَيْسِ مِنْ مَعْرُوفٍ قَالَ جَعَلَ اللَّهُ لَهَا ثَمَامًا السَّيَّةَ سَبْعَةَ أَشْهُرٍ وَعِشْرِينَ لَيْلَةً وَصِيَّةً أَنْ شَاءَتْ سَكَنَتْ فِي وَصِيَّتِهَا وَأَنْ شَاءَتْ خَرَجَتْ وَهُوَ قَوْلُ اللَّهِ تَعَالَى غَيْرَ أَخْرَاجٍ فَإِنْ خَرَجَ فَلَا جُنَاةَ عَلَيْكُمْ فَالْعِدَّةُ كَمَا هِيَ وَاجِبٌ عَلَيْهَا زَعَمَ ذَلِكَ عَنْ مُجَاهِدٍ

وَقَالَ عَطَاءٌ قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ لَخَتْ هَذِهِ الْآيَةُ عِدَّتُهَا عِنْدَ أَهْلِهَا فَتَعْتَدُ حَيْثُ شَاءَتْ وَقَوْلُ اللَّهِ تَعَالَى غَيْرَ أَخْرَاجٍ وَقَالَ عَطَاءٌ أَنْ شَاءَتْ اغْتَدَّتْ عِنْدَ أَهْلِهَا وَسَكَنَتْ فِي وَصِيَّتِهَا وَأَنْ شَاءَتْ خَرَجَتْ يَقُولُ اللَّهُ فَلَا جُنَاةَ عَلَيْكُمْ فِيمَا فَعَلْنَ فِي الْفَيْسِ قَالَ عَطَاءٌ لَمَّا جَاءَ الْبَيْرَاتُ فَتَسَمَّى السُّكْنَى فَتَعْتَدُ حَيْثُ شَاءَتْ وَلَا سَكْنَى لَهَا [رواه: ۳].

[۵۰۳۰] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ عَنْ سُفْيَانَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي بَكْرٍ عَنْ عَمْرِو بْنِ حَزَمٍ

حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ نَافِعٍ عَنْ زَيْنَبَ بِنْتِ أُمِّ سَلَمَةَ عَنْ أُمِّ حَبِيبَةَ بِنْتِ أَبِي سُهَيْلٍ لَمَّا جَاءَهَا قَمِيٌّ ابْنُهَا دَعَتْ بِطَبِيبٍ فَسَحَّحَتْ ذِرَاعَيْهَا وَقَالَتْ مَا لِي بِالطَّبِيبِ مِنْ حَاجَةٍ لَوْلَا إِلَيَّ يَمْعُتُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ لَا يَحِلُّ لِمَرْأَةٍ تَوَافُّ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ يُحْدِثُ عَلَى مَتِّ قَوْقُ ثَلَاثِ الْأَعْلَى زَوْجًا أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَعَشْرًا [۱۷۱۱].

په دې باب كښې حضرت امام بخاري رحمه الله دمتوفی عنها زوجها دعدت مسئله بیان كړې ده. متوفی عنها زوجها دعدت باره كښې دوه آيتونه نازل شو. يو آيت دې چې «وَالَّذِينَ يَتَّقُونَ مِنْكُمْ وَيَدْرُونَ اَزْوَاجًا يَتَرَبَّصْنَ بِانْفُسِهِنَّ اَرْبَعَةَ اشْهُرٍ وَعَشْرًا» او دويم آيت دې چې «وَالَّذِينَ يَتَّقُونَ مِنْكُمْ وَيَدْرُونَ اَزْوَاجًا وَصِيَّةً لَزْوَاجِهِمْ مَتَاعًا إِلَى الْحَوْلِ غَيْرِ اخْرَاجٍ»^۱ په دې دواړو خبرو كښې دننه اختلاف دې اول خودا چه دعدت د خاوند په كور كښې تير كړې شى كه نه، دويم دا چه موده څلور مياشتې لس ورځې ده يا يو كال ؟.

رومبى آيت نه معلومېږي چه دعدت به دځاوند په كور كښې تيروي «تربص بانفسهن» كښې «تربص» نه «تربص في البيت الزوجي» مراد دى. او مدت دعدت په دې كښې څلور مياشتې او لس ورځې دى او دويم آيت نه معلومېږي چه «تربص» يو كال پورې به وي او كه وتل غواړي نو وتلې شى.

جههور علماء چه په دوى كښې ائمه اربعة هم شامل دى دهغوى رانې داده چه «تربص بانفسهن اربعة اشهر» والا آيت ناسخ دي او «وَصِيَّةً لَزْوَاجِهِمْ مَتَاعًا إِلَى الْحَوْلِ غَيْرِ اخْرَاجٍ»^۲ والا آيت منسوخ شوې دي. اكر چه په تلاوت كښې ناسخ مقدم او منسوخ موخر دي. مجاهد رحمه الله او عطاء دحضرت ابن عباس رضي الله عنهما خلاف نقل كړى دى چه آيت الحول نه دي منسوخ. دوصيت حكم په آيت الحول كښې څلور مياشتې او لس ورځې عدت مقرر كيدونه پس راغلي دي. بيا زوجات ته اختيار وركړې شوې دي كه هغوى غواړي نو ددې وصيت نه استفاده كولى شى يا ددوى دمرضئ خلاف استفاده كول نه وي نو نه دي وي، اوس دا اوگړنې چه دلته درې څيزونه ذكر شو:

① متوفى عنها زوجها دعدت څلور مياشتې او لس ورځې دعدت واجب دى.

② متوفى عنها زوجها سكونت به په بيت زوج كښې لازم وي.

③ ازواج باندې وصيت واجب كيدل.

حضرت امام بخاري رحمه الله يو قول د حضرت مجاهد رحمه الله نقل كړ او يو د عطاء رحمه الله او دا دواړه دحضرت ابن عباس رضي الله عنهما شاگردان دي. نو گويا هغوى دابن عباس رضي الله عنهما رانې پيش كړې ده. حضرت مجاهد رحمه الله ونيلى دى چه د«وَالَّذِينَ يَتَّقُونَ مِنْكُمْ وَيَدْرُونَ اَزْوَاجًا وَصِيَّةً لَزْوَاجِهِمْ» څلورو مياشتو او لسو ورځو سره هېڅ تعلق نشته دي. آيت الحول كښې ازواج لره د دې پابند جوړ كړې شوى دى چه هغوى دې دزوجات دپاره نور د اووه مياشتو او شلو ورځو وصيت او كړى. متاع او سكنى دپاره چه پوره كال شى. او زوجات ته دا اختيار وركړې شوې دي چه هغوى

دې ددې وصیت مطابق بیت زوج کښې اوسیدل غواړی نو اوسپړی دې او که اوسیدل نه غواړی نو نه دې اوسپړی.

عطاء وائی چه «وصية لا راجع» والا آیت الحول کښې امور ثلاثه کښې امر ثاني منسوخ شويدي. اود ښځې دپاره په بیت زوج کښې عدت تيرول ضروري پاتې نشو. عطاء وائی چه نه تر څلور مياشتو لس ورځو پورې په عدت کښې دځاوند په کور کښې اوسيدل ضروري دی او نه په مدت وصیت کښې بیت زوج کښې سکونت اختيارول ضروري دی. د عطاء په نیز څلور مياشتې لس ورځې دعدت حکم په خپل ځانې باقی دي. آیت الحول نازلیدو سره سکونت فی بیت زوج وجوب ختم شو. نه مدت دعدت څلور مياشتې لس ورځې کښې وجوب باقی پاتې شو اونه مدت دوصیت اووه مياشتې شل ورځو کښې.

مجاهد رحمته الله مدت وصیت کښې خود ښځې د اختیار ذکر کړې دي لیکن دعدت په موده کښې یعنی څلور مياشتې لس ورځو باره کښې مجاهد رحمته الله سکونت اختیار کړې دي. لیکن ظاهر دای چه د مجاهد رحمته الله په نیز هم چه څنگه مدت وصیت کښې ښځې دپاره بیت زوج کښې سکونت واجب نه دي دشان دعدت مدت څلور مياشتې او لس ورځو کښې هم سکونت فی بیت الزوج واجب نه دي، اگر چه هغوی ددې ذکر نه دي کړې ددې وجې چه کله مدت وصیت کښې چه کوم لوڼې مدت دي سکونت فی الزوج ضروري نه دي نو مدت عدت څلور مياشتې او لس ورځو کښې چه کوم وړوکې شان مدت دي دا سکونت ضروري نه دي لهذا که دا اومتلې شی چه د مجاهد رحمته الله سکونت فی بیت الزوج لره مدت وصیت کښې ضروري نه گنړي نه مدت عدت کښې نو بیا عطاء او مجاهد کښې اختلاف باقی پاتې نشو.

دې نه پس عطاء فرمائی چه د آیت میراث نازلیدو نه پس ښځې دپاره بیت زوج کښې د اوسیدلو اختیار ختم شو. نه هغه څلور مياشتې او لس ورځې مدت عدت کښې هلته پاتې کیدیشی. اونه مدت وصیت اووه مياشتې او شل ورځې هلته پاتې کیدیشی. که اوسپړی نو کرایه به ورکوی. میراث دي ته ملاؤ شو. رقم دي سره شته او اوسیدل غواړی نو کرایه دي ورکړی بلکه آیت میراث نه پس خو دا وصیت هم جائز نه گنړی. ځکه چه آیت تربص نزول کښې مقدم وو او آیت الحول موخر وو مگر آیت الميراث ددې هم موخر دي لهذا هغه آیت الحول دپاره ناسخ دي.

په دي دریمه مسئله کښې هم آیت الحول آیت الميراث سره منسوخ شو، عطاء رحمته الله او مجاهد رحمته الله کښې اختلاف نشته دي دواړه ددې قائل دي.

ددې تفصیل نه معلوم شو چه د مجاهد رحمته الله اود عطاء رحمته الله بیان کښې دابن عباس رحمته الله مذهب بیان کولو کښې اختلاف نه دي لیکن دابن عباس رحمته الله په روایتونو کښې اختلاف واقع شوې دي. بعضې روایتونه عدم نسخ معلومېږي لکه څنگه چه حضرت امام بخاری رحمته الله نقل کړی دی. او ددې تفصیل ددوی په مخکښې پیش کړې شو. او بعضو روایتونو کښې نسخ

معلومېږي. علامه سیوطی رحمته الله در منشور کښې فرمائیلی دي چه «اخي» ابوداود والنسائي والبيهقي من طريق عكرمة عن ابن عباس رحمته الله قوله «وَالَّذِينَ يَتَّبِعُونَ عَنْكُمْ وَيَدُونَ أَوْجَابًا وَصِيَّةً لِأَزْوَاجِهِمْ مَتَاعًا إِلَى

الْحَوْلِ غَيْرَ اخْرَاجٍ قَالَ نَسَخَ اللَّهُ ذَلِكَ بَابَةِ الْمِيثَاقِ بِمَا فَرَضَ اللَّهُ لَهُنَ مِنَ الزَّيْعِ وَالْثَمَنِ وَنَسَخَ أَجَلَ الْحَوْلِ بِأَن جَعَلَ أَجْلَهَا أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَعَشْرًا (۱)

دانشان روایاتو نه دحضرت ابن عباس رضی الله عنهما دجمهورو موافق معلومیچی چه هغه آیت الحول د (اربعة اشهر وعشرا) والا آیت سره منسوخ منی.

۳۹ = بَابُ مَهْرِ الْبَغِيِّ وَالنِّكَاحِ الْفَاسِدِ

وَقَالَ الْحَسَنُ إِذَا تَزَوَّجَ مُحْرَمَةٌ وَهَؤُلَاءِ يُعْرِفُونَ بَيْنَهُمَا وَلَهَا مَا أَخَذَتْ وَلَيْسَ لَهَا غَيْرُهُ ثُمَّ قَالَ بَعْدَ هَذَا أَقْبَاهُ

[۵۳۱] حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا سَفِيَّانُ بْنُ الزُّهْرِيِّ عَنْ أَبِي يَكُوبَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنْ أَبِي مُسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ ثَمِينِ الْكَلْبِ وَحُلْوَانَ الْكَلْبَيْنِ وَمَهْرَ الْبَغِيِّ [ن: ۱۲۲]

[۵۳۲] حَدَّثَنَا إِدْرِيسُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ بْنُ أَبِي جَحْفَةَ عَنْ أَبِيهِ قَالَ لَعَنَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْوَأَيْمَةَ وَالْمُسَوِّمَةَ وَآكِلَ الرِّثَا وَمُوكِلَهُ وَمَهْمَى عَنْ ثَمِينِ الْكَلْبِ وَكُتِبَ الْبَغِيُّ وَلَعَنَ الْمُصَوِّرِينَ [ن: ۱۸۸]

[۵۳۳] حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ الْحُسَيْنِ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ جُحَادَةَ عَنْ أَبِي حَازِمٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ كُتُبِ الْأَمَاءِ [ن: ۲۱۲]

(بغی) دباء په فتحه او غین په کسره اود یاء په تشدید سره (بروزن فعلیل زانیه ته وائی. دا د صفت صیغه ده. او د (بغاء) نه مشتق دی. چه ددی معنی دزنا ده. مذكر او مونث دواړو دپاره دا لفظ استعمالیږی.

علامه کرمانی رحمته الله علیه فرمائی چه ددی وزن دفعال دی، اصل کنبی (بغوی) وو. و او یاء سره بدل کړې شواو یا عناسبت سر دغین ته کسره ورکړې شوه اود یاء په یاء کنبی ادغام اوکړې شو. (۲) په دې باب کنبی حضرت امام بخاری رحمته الله علیه در حقیقت په نکاح فاسد کنبی دمهر مسئله بیان فرمائیل غواړی. لیکن دنکاح فاسد په سلسله کنبی چونکه دوی سره څه روایت موجود نه

دی. ددی وجی هغوی دمهر بغی روایت نه داستدلال کړې دی او ترجمه کنبی (مهر بغی) باضافه کړې ده. چونکه نکاح فاسد کنبی چه کومه وطی وی هغه هم یو قسم بغاء او زنا ده. دنکاح فاسد ډیر صورتونه دی لکه دگواهانونه بغیز نکاح، په زمانه دعدت کنبی نکاح، نکاح موقت، دنکاح فاسد صورتونه دی. (۳)

«وَقَالَ الْحَسَنُ إِذَا تَزَوَّجَ مُحْرَمَةٌ وَهَؤُلَاءِ يُعْرِفُونَ بَيْنَهُمَا وَلَهَا مَا أَخَذَتْ وَلَيْسَ لَهَا غَيْرُهُ ثُمَّ قَالَ بَعْدَ هَذَا أَقْبَاهُ»

«(محرمه) دیمیم په ضمه او د راء په تشدید سره (ای امراة محرمه علیه) د مستملی په روایت کنبی (محرمه) دیمیم په فتحه او حاء په سکون سره او دراء په فتحه سره (دی، (ای ذا محرمه) یعنی ذی رحم محرمه بنسخه (۴)

(۱) اوگوری الدر المنثور: ۳۰۹/۱، و تعلیقات لامع الداری: ۲۶/۹.

(۲) فتح الباری: ۶۱۷/۹، وعمدة القاری: ۹/۲۱.

(۳) عمدة القاری: ۹/۲۱.

(۴) عمدة القاری: ۹/۲۱.

حضرت حسن بصری رضی اللہ عنہ فرمائی کہ یوسریٰ یو ذی رحم محرم بنیٹی سرہ نکاح اوکړه او دې ته معلوم نه وو نومعلومیدونه پس د دواړو په مینځ کښې تفریق اوجدائی به راوستلې شی. اوس پاتې شو دا چه دې ښځې ته به څه ملاویری یا نه نو د حضرت حسن بصری رضی اللہ عنہ دوه قولونه دی، یو قول دادې چه دې ته به صداق مسمی ملاویری یعنی په نکاح کښې چه مهر مقرر شوې وو هغه به دې ته ملاویری «ولها ما اخذت» نه هم دا مراد دی او دویم قول دادې چه دې ته به مهر مثل ملاویری «لها صداقها» یعنی «صداق مثلها» هم دا دواړه قولونه د جمهورو طرف ته هم منسوب دي. بعضو وئيلي دي چه «صداق مسمی» ملاویری. اوبعضې فرمائی چه مهر مثل به ملاویری. ابن بطال دا داکثرو علماء کرامو قول گنرلې دې. (۱)

محرم سره دنکاح کولو حکم: دا صورت خو په هغه وخت کښې دې چه یوسری په بې خبرنۍ کښې یو محرمې سره نکاح اوکړه، لیکن که چا د قصده ددې خراب حرکت از تکاب اوکړو نو د داسې سړی په حکم کښې اختلاف فقهاء دي:

- ① د حضرت امام مالک رضی اللہ عنہ، حضرت امام شافعی رضی اللہ عنہ او حضرت حسن بصری او په حنفیه کښې امام ابو یوسف رضی اللہ عنہ او د امام محمد رضی اللہ عنہ په نیز داسې سړی باندې حدزنا جاری به وی. (۲)
- ② د حضرت امام احمد بن حنبل رضی اللہ عنہ او د امام اسحاق په نیز ذی رحم محرمې ښځې سره واده کولو والا سړې به قتل کولې شی او دده مال به ضبط کولې شی. (۳)
- ③ دابن حزم ظاهري په نیز د پلار ښځې سره نکاح کولو والا به قتل کولې شی. لیکن باقی محارمو سره نکاح کولو والا باندې به حدزنا جاری کیږي. (۴)
- ④ د حضرت امام ابو حنیفه رضی اللہ عنہ او حضرت سفیان ثوری رضی اللہ عنہ په نیز په ده باندې به حدزنا نه جاری کیږي بلکه تعزیرا به ده ته سزا ورکولې شی. (۵)
- حضرت امام ابو حنیفه رضی اللہ عنہ فرمائی چه «الحدود تندری بالشبهات» حدود دپاره قاعده دا ده چه هغه دشبها ته په وجې سره ساقط کیږي اولته «شبهة العقد» دې ددې وجې حد شرعی نه جاری کیږي البته سخت سزا به ورکولې شی. (۶)
- حضرت امام احمد بن حنبل رضی اللہ عنہ د سنن ابی داود د روایت نه استدلال کوي، حضرت براء بن عازب رضی اللہ عنہ فرمائی چه خما خپل تره (ابوبرده بن نیار) سره ملاقات اوشو اودوی سره بیرغ وو. ما تپوس اوکړو چه ترته څښی؟ هغوی او وئیل چه:

«بعثنی رسول الله ﷺ ال رجل کک امرأة ابیه فامر ان افترق عنقه واخذ ماله» (۷)

حافظ ابن حجر رضی اللہ عنہ په «الاصابة» کښې فرمائی چه نکاح کولو والا ددې سړی نوم منظور بن زبان او دښځې نوم ملیکه بنت خارجه وو. لیکن په دې باندې اشکال کیږي چه منظور بن زبان خو د حضرت نبی کریم ﷺ نه پس ژوندې وو کله چه حدیث کښې دی چه د مذکوره

(۱) فتح الباری: ۶۱۸/۹.

(۲) المحلی لابن حزم کتاب الحدود حکم القتل فیمن اعرض بامرأة ابیه: ۲۰۰/۱۲.

(۳) بذل المجهود کتاب الحدود، باب فی الرجل یزنی بحریمه: ۴۲۳/۱۷.

(۴) المحلی لابن حزم: ۲۰۴/۱۲.

(۵) بذل المجهود: ۴۲۳/۱۷.

(۶) بذل المجهود: ۴۲۲/۱۲.

(۷) سنن ابو داود کتاب الحدود، باب فی الرجل یزنی بحریمه: ۴/۵۵، رقم الحدیث: ۴۵۷.

سړې د خټې پریکولو حکم ورکړې شوې وو. (۱)
بهر حال ددې روایت نه استدلال کوی او حضرت امام احمد بن حنبل رحمته الله علیه فرمائی چې هدی رحم
محرم سره نکاح کولو والا به قتل کولې شی.

علامه ابن حزم رحمته الله علیه دقتل په دې حکم کښې مورد حدیث سره خاص کړې دې چې «امراة
الاب» سره نکاح کولو صورت کښې خوبه قتل کولې شی لیکن دویم محارم کښې به نشی
قتل کولې بلکه حدزنا به پرې جاری کیږی. (۲)

حضرت مولانا عبدالحی لکهنوی رحمته الله علیه په یو رساله «القول الجارم فی سقوط الحد بنکاح المحارم» نوم
سره تحریر فرمائیلي ده. اود حضرات حنفیه مسلک په دې کښې مدلل بیان کړې دي.

دا حدیث په کتاب البیوع کښې «باب ثمن الکلب» لاندې تیر شوې دي، (۳) سپې خرڅول اوددې
قیمت اخستل دحضرت حسن بصری رحمته الله علیه او حضرت امام شافعی رحمته الله علیه او حضرت امام احمد
بن حنبل رحمته الله علیه په نیز حرام دی. حدیث باب ددې حضراتو مستدل دي.
دحضرت ابراهیم نخعی، سحنون مالکی او حضرات حنفیه په نیز ثمن الکلب جائز دي.
حدیث کښې چې څنگه وارد شوی دی دا ددې حضراتو په نیز منسوخ شوی دی. (۴)

دویم روایت کښې دی چې حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله په واشمه (بدن کښې ستنې سره رانجه لگول
والا) او مستوشمه (او بل لره ستنې سره رانجه لگولو والا) باندې او سود کوونکی او سود
خوړونکی باندې لعنت دي او د سپې قیمت اودزنا کمانی نه منع فرمائیلي ده او تصویر
جوړونکی والو باندې لعنت دي.

دا حدیث هم کتاب البیوع کښې «باب ثمن الکلب» لاندې تیر شوې دي. (۵)

دریم روایت کښې دی چې حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله د «کسب امام» وینځو د کمانی نه منع
فرمائیلي ده یعنې وینځو زنا او کره اوچه کوم رقم ئې حاصل کړو دهغې منع ئې منع فرمائیلي ده.
دا حدیث هم په کتاب البیوع کښې تیر شوې دي. (۶)

۵۰ = بَابُ الْبَيْعِ لِلْمَدْخُولِ عَلَيْهَا وَكَيْفَ الدُّخُولُ أَوْ طَلْقَهَا قَبْلَ الدُّخُولِ وَالْمَسِيَسِ

[۵۰۳] حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ زُرَّارَةَ أَخْبَرَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ أَبِي أُوْبَيْنَ عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ قَالَ قُلْتُ لَأَبْنِ
عَمْرٍو رَجُلٌ قَذَفَ امْرَأَتَهُ فَقَالَ فَرَّقَ بَيْنَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَيْنَ أَخْوَى نِسَى الْعَجَلَانِ
وَقَالَ اللَّهُ يَعْلَمُ إِنَّ أَحَدَكُمَا كَاذِبٌ فَبَلَ مِنْكُمَا ثَابِتٌ فَأَيُّمَا فَقَالَ اللَّهُ يَعْلَمُ إِنَّ
أَحَدَكُمَا كَاذِبٌ فَبَلَ مِنْكُمَا ثَابِتٌ فَأَيُّمَا فَرَّقَ بَيْنَهُمَا، قَالَ أَبُو بَرْزَةَ قَالَ لِي عَمْرُو بْنُ
دِينَارٍ فِي الْحَدِيثِ شَيْءٌ إِلَّا أَنَّكَ تَحْدِثُهُ قَالَ قَالَ الرَّجُلُ مَا لِي قَالَ لَا مَا لَكَ إِنَّ
كُنْتُ صَادِقًا فَقَدْ دَخَلْتُ بَهَا وَإِنْ كُنْتُ كَاذِبًا فَهَوَّابُ الْعَدَمِ نَكَاحُكَ [ر: ۴۴۷۱].

(۱) تعليقات بذل المجهود: ۴۲۲/۱۲.

(۲) المحلى لابن حزم: ۲۰۵/۱۲.

(۳) عمدة القارى: ۹/۲۱.

(۴) عمدة القارى: ۹/۲۱.

(۵) عمدة القارى: ۱۰/۲۱.

(۶) عمدة القارى: ۱۰/۲۱.

د حضرت امام بخاری رحمته اللہ علیہ مقصد دادی چه دم دخول بها دپاره مهر واجب دی. دا مسئله متفق علیه ده چه کومه بنسخه مدخول بها ده، ددی وجبی مهر واجب دی. که مهر مسمی دی او مخکنی نه مقرر دی نو هغه واجب دی گنی مهر مثل به واجب وی.

قوله: كيف الدخول: د دخول کیفیت او ددی حقیقت شرعیه تفصیل کښې حضرات فقهاء کرام کښې اختلاف دی.

حضرات حنفیه، حضرت امام احمد بن حنبل رحمتهما اللہ علیہما او یو روایت کښې حضرت امام مالک رحمته اللہ علیہ فرماني چه دخول په حقیقت کښې خلوت صحیحه دی، که ښځې سره دسړي خلوت اوسی، داشان چه خوک څه شرعی یا حسې مانع موجود نه وی نو داسې خلوت صحیحه به دخول گنلې شی. د حضرت امام شافعی رحمته اللہ علیہ په نیز دخول نه مراد جماع ده. د حضرت امام احمد بن حنبل رحمتهما اللہ علیہما یو روایت ددی مطابق دی: (۱)

حضرت امام احمد بن حنبل رحمتهما اللہ علیہما فرماني که دخول دځاوند په کور کښې وی نو هغه ځانې کښې به د ښځې قول معتبر وی. یعنی د اختلاف په صورت کښې ځاوند د ښځه او گواهانو په ذریعه ثابتوی. او که ثابت نه کړې شی نو دښځې قول به مع الیمین معتبر وی. او که دښځې په کور کښې دخول شوې وی نو هلته به دزوج قول معتبر وی. یعنی که اختلاف شی نو بنسخه به په ښځه سره ثابتوی. که نه وی نو قول د رجل مع الیمین به معتبر وی. اویښه سره ثابتول څه مشکله خبره نه ده ځکه چه ددوی په نیز دخول نه مراد خلوت دی او ددی علم خلقتو ته کیږي.

قوله: او طلقتها قبل الدخول والمیسس: یعنی که یو سړي دخول او میسس نه مخکښې طلاق ورکړو نو ددی څه حکم دی؟ دلته امام بخاری رحمتهما اللہ علیہما د دخول نه پس د «میسس» لفظ ذکر کړې دی. اودا تاسو ته معلومه شوی دی چه دخول، میسس، مس او جماع په یو معنی کښې مستعمل دی. حضرت امام بخاری رحمتهما اللہ علیہما د دخول نه پس د میسس لفظ راوړی او دې خبرې طرفته اشاره کوی چه هغه د حضرت امام شافعی رحمتهما اللہ علیہما تائید کوی ځکه چه دهغه په نیز دخول دجماع په معنی کښې دی.

دباب لاندې حضرت امام بخاری رحمتهما اللہ علیہما چه کوم حدیث نقل کړې دی، دهغې په آخر کښې دی چه «ان كنت صادقا فقد دخلت بها» چه ددی نه معلومیږي چه مدخول بها دمهر حقداره وی.

۵۱ = بَابُ الْمُتْعَةِ لِلَّتِي لَمْ يَفْرَضْ لَهَا

لِقَوْلِهِ تَعَالَى لَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِنْ طَلَقْتُمُ النِّسَاءَ مَا لَمْ تَمْسُوهُنَّ أَوْ تَفْرِضُوا لَهُنَّ فَرِيضَةً إِلَى قَوْلِهِ أَنْ تَقُولُوا وَلِلْمُطَلَّقاتِ مَتَاعٌ بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِينَ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ [البقرة: ۲۳۱-۲۳۴].

وَلَمْ يَذْكُرِ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي الْمُلَاعَنَةِ مُتْعَةً حِينَ طَلَقَهَا زَوْجُهَا [ر: ۵۰۰].
[۵۰۵] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا سَفْيَانُ عَنْ عُرْوَةَ عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ عَنْ ابْنِ عُمَرَ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لِلْمُتَلَاعِنِينَ جِئَاكُمْ عَلَى اللَّهِ أَحَدُكُمَا كَذِبٌ لَا سَبِيلَ لَكَ عَلَيْهَا قَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا لِي قَالَ لَا مَالَ لَكَ أَنْ كُنْتُ صَدَقْتُ عَلَيْهَا قَبْلَ مَا اسْتَخْلَلْتُ مِنْ قَرْجِهَا وَأَنْ كُنْتُ كَذَبْتُ عَلَيْهَا أَفَدَاكَ الْبَعْدُ وَالْبَعْدُ لَكَ مِنْهَا [ر: ۲۴۱].

دا حدیث بعینه هم دارنگ متن اوسند سره په کتاب التفسیر کښې تیر شوې دي. او هلته ددې تشریح هم تیره شوې ده. (۱)

په دې باب کښې حضرت امام بخاري رحمته الله علیه د مطلقه دپاره د متعه مسئله بیانوي، متعه مطلقه ښځه درخصت کولو په وخت کښې څه ورکولو ته وائي. د حضرت امام ابوحنيفه رحمته الله علیه په نیز د متعه په طور لويته، ځادراو جامه ورکول پکار دی. (۲)

- په دې مسئله کښې د ائمه اربعه اختلاف دي.
- ① د حضرت امام مالك رحمته الله علیه او حضرت امام احمد بن حنبل رحمته الله علیهما په نیز متعه مطلقاً واجب نه ده، که ښځه مدخول بها وي او که غیر مدخول بها، مهر مقرر شوې وي يا نه وي مقرر شوې.
  - ② د حضرت امام شافعي رحمته الله علیه په نیز متعه هرې مطلقه دپاره واجب ده که مدخول بها وي او که غیر مدخول بها وي، مهر مقرر شوې وي او که نه.
  - ③ د حضرات حنفيه په نیز متعه صرف دهغه مطلقه دپاره واجب ده چه غیر مدخول بها وي او ددې دپاره مهر مقرر شوې نه وي، «ولايجع المهر مع المتعة» (۳)

نو د ترجمه الباب آيت کښې دواړه قيدونه دي، «مالم تسوهن او تقضوا لهن فريضة» په دې کښې دواړه خبرې ذکر دي که هغه مدخول بهانه وي او ددې دپاره مهر تسميه نه وي شوې.

دې نه پس فرماني چه حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله په لعان کښې دلعان کولو والا ښځې دپاره د متعه هيڅ تذکره نشته دي تر دې پورې چه ددې ځاوندې دي ته طلاق ورکړي، حالانکه هغه ملاعنه مدخول بها وه، معلوم شو چه متعه صرف دهغه مطلقه دپاره ده چه غیر مدخول بها وي.

د حنفيه او شافعيه په نیز ملاعنه «لعان کولو والا ښځه» د مطلقه په حکم کښې ده «فتجب ما تجب للمطلقة» مالکيه او حنابله په نیز ملاعنه دپاره متعه نشته دي. (۴)

وهذا آخر ما اردنا لإفادة من شرح أحاديث كتاب فضائل القرآن وكتاب النكاح والطلاق من صحيح البخاري للشيخ المحدث الجليل سليم الله خان حفظه الله ورعاه ومتعنا الله بطول حياته وقد وقع الفراغ من تسيده و إعادة النظر فيه، ثم تصحيح ملامر الطبعة بيوم الأربعاء ٩ من ذي القعدة (١٣٢٥) هـ الموافق ١٥ فبراير ٢٠٠٥ م والحمد لله الذي ينعبته تتم الصالحات وصلى الله على النبي الأمي وآله وصحبه وتابعيهم وسلم عليه وعليهم ما دامت الأرض والسموات رتبه و راجع نصوصه وعلق عليه ابن الحسن العباسي عضو قسم التحقيق والتصنيف والأستاذ بالجامعة الفاروقية، ووقعه الله تعالى لإتمام باقي الكتب كما يحبه ويرضاه وهو على كل شيء قديد، ولا حول ولا قوة إلا بالله العلي العظيم، ويليه إن شاء الله شرح كتاب النفقات.

.....

(۱) كشف الباري: كتاب التفسير: ۷۹، ۸۰.

(۲) المتعة جلباب ودرع وخمار واليه ذهب ابوحنيفه رحمته الله علیه (عمدة القاري: ۱۱/۲۱).

(۳) الابواب والتراجم: ۸۵/۲ و عمدة القاري: ۱۱/۲۱.

(۴) الابواب والتراجم: ۸۵/۲.

مصادر ومراجع

- الاتقان فی علوم القرآن جلال الدین سیوطی سهیل اکینچی، لاهور۔
- اسد الغابة فی معرفة الصحابة عز الدین ابن الاثیر جزری دار الکتب العلمیة بیروت۔
- الاصابة حافظ ابن حجر دالفکر بیروت۔
- الاستیعاب علامہ بن عبد البر دار الفکر بیروت۔
- احکام القرآن علامہ ابو بکر احمد بن علی حصاص دار الکتب العربی بیروت۔
- احکام القرآن محمد بن عبد اللہ: ابن العربی مالکی دار المعرفة بتیروت۔
- احکام القرآن مفق محمد شفیع و مولانا ظفر احمد عثمانی ادارۃ القرآن کراچی۔
- ارشاد الساری احمد بن محمد قسطلانی دار الکتب العلمیة بیروت۔
- الاعلام خیر الدین زرنکی دار العلم للملایین۔
- اعلام السنن، مولانا ظفر احمد عثمانی ادارۃ القرآن کراچی۔
- اعانة الطالبین سید ابو بکر المشهور بالسید بحری احياء التراث العربی بیروت۔
- الانصاف فی معرفة الراجم من الخلاف علاء الدین علی بن سلیمان مردوی دار احياء التراث العربی۔
- اوجز المسالك شيخ الحديث مولانا زكريا صاحب رحمة الله عليه، ادارۃ تألیفات اشرفیہ، ملتان۔
- اصول البز دوی ابو الحسن علی بن محمد البز دوی الصدف پبلشرز، کراچی۔
- احسن الفتاوى مفق رشید احمد ایچ ایم سعید، کراچی۔
- الاشیاء والنظائر علامۃ ابن نجیم ادارۃ القرآن کراچی۔
- الاوباب والتراجم مولانا محمد زکریا ایچ ایم سعید، کراچی۔
- امداد الاحکام مولانا ظفر احمد عثمانی مکتبۃ دار العلوم، کراچی۔
- آپ بیق مولانا محمد زکریا مکتبۃ الشیخ کراچی۔
- البحر المحيط محمد بن یوسف ابو حیان مالکی اندلسی دار الفکر بیروت۔
- البدر الساری مولانا بدر عالم میرٹھی خضر راہ بک ڈپو، دیوبند۔
- بیان القرآن حضرت مولانا اشرف علی تھانوی مطبع مجتہبائی، دہلی۔
- البحر الرائق شيخ زين العابدين ابن نجيم ایچ ایم سعید کمپنی، کراچی۔
- بداية المجتهد ابن رشد قرطبی مصطفی البانی، مصر۔
- بدائع الصنائع علامہ علاء الدین بن مسعود کاسانی ایچ ایم سعید کمپنی، کراچی۔
- البرهان فی علوم القرآن بدر الدین محمد بن عبد اللہ زرکشی دار المعرفة، بیروت۔
- بلغة السالك لا قرب المسالك احمد بن محمد الصاوی مالکی مطبعہ مصطفی البانی، مصر۔
- تذکرۃ الحفاظ شمس الدین ذہبی دار احياء التراث العربی۔
- تیسیر مصطلح الحديث محمود بن احمد طحان مکتبۃ داز التراث، کویت۔
- تہذیب التہذیب حافظ ابن حجر دار صادر بیروت
- تقدیم التہذیب حافظ ابن حجر دار الرشد، حلب۔

- تاریخ بغداد احمد خطیب بغدادی دار الکتاب العربی بیروت۔
- تاریخ بخاری کبیر ، امام بخاری دار الکتب العلمیة بیروت۔
- تغلیق التعلیق حافظ ابن حجر المکتب الاسلامی۔
- تدریب الراوی جلال الدین سیوطی مکتبه علمیة مدینة منورة۔
- التقریب امام نووی مکتبه علمیة ، مدینة منورة۔
- تعلیقات لامع الدارای شیخ الحدیث مولانا زکریا صاحب مکتبه امدادیہ ، مکہ مکرمہ۔
- تعلیقات البخاری مصطفی دبی بغداد ابن کثیر ، بیروت۔
- تکملة فتح الملهم مولانا محمد تقی عثمانی مکتبه دارالعلوم کراچی
- تفسیر کبیر امام فخر الدین رازی مکتب الاعلام الاسلامی ، ایران۔
- تفسیر عثمانی علامہ شبیر احمد عثمانی مجمع الملک فهد ، سعودی عرب۔
- تفسیر ابن جریر حافظ ابن جریر طبری دار المعرفه ، بیروت۔
- تفسیر ابن کثیر اسبغیل ابن کثیر دار الفکر بیروت۔
- التعلیق الصبیح مولانا محمد ادریس کاندھلوی مکتبه عثمانیہ ، لاہور۔
- التلخیص الحبیبر حافظ ابن حجر دار نشر الکتب الاسلامیہ ، لاہور۔
- تعلیقات تہذیب الکمال ڈاکٹر بشار عواد مؤسسۃ الرسالہ ، بیروت۔
- تلخیص مستدرک حاکم شمس الدین ذہبی دار الفکر بیروت۔
- تعلیقات ہدایہ مولانا عبدالحی لکھنوی قدیس کتب خانہ کراچی۔
- تفسیر مدارک عبد اللہ بن احمد نسفی دار احیاء الکتب العربیہ ، مصر۔
- التغلیق علی جامع الاصول عبد القادر الارناؤوط دار الفکر بیروت۔
- التعلیق المغنی علی سنن الدار قطنی شمس الحق دار نشر الکتب الاسلامیہ ، لاہور۔
- تبیین الحقائق علامہ عینی ادارة القرآن ، کراچی۔
- الجامع لاحکام القرآن محمد بن احمد قرطبی دار الفکر بیروت۔
- جامع المسانید علامہ خوارزمی
- جامع الاصول مبارک بن احمد قرطبی دار الفکر بیروت۔
- حاشیة صحیح البخاری ، احمد علی سہارنپوری قدیس کتب خانہ کراچی۔
- حاشیة صحیح البخاری ، ابو الحسن محمد بن عبد الہادی سندھی قدیس کتب خانہ کراچی۔
- الحاوی الکبیر علی بن محمد بن حبیب ماوردی دار الفکر بیروت۔
- حلیة الاولیاء ابو نعیم اصبہانی دار الفکر بیروت۔
- حاشیة علوم الحدیث نور الدین عتر دار الفکر بیروت۔
- خلاصة الغزری علامہ صفی الدین خزرجی دار الفکر بیروت۔
- خصائل نبوی شرح شائل ترمذی مولانا محمد زکریا مکتبه الشیخ بہادر آباد کراچی۔
- دلائل النبوة ابو نعیم اصبہانی دار التفائس

- دلائل النبوة احمد بن الحسين بيهقي مكتبته الثرية ، لاهور -
 الدر المختار ، محمد بن علي حصكفي الشيخ ايم سعيد كهفي ، كراچی -
 الدر المنثور جلال الدين سيوطي مؤسسة الرسالة ، بيروت -
 روح المعاني ابو الفضل محبوب آلوسی مكتبته امداديه ، ملتان -
 الروض الانف عبد الرحمن بن عبد الله سهيل مكتبته فاروقيه ، ملتان -
 زاد المعاد علامه ابن القيم مؤسسة الرسالة -
 زهر الربی امام سيوطي قديمي كتب خانہ ، كراچی -
 سنن ابن ماجه محمد بن يزيد : ابن ماجه دار الكتب المصري قاهره ،
 سنن نسائي احمد بن شعيب نسائي اداره تأليفات اشرفيه ، ملتان -
 سنن ابی داؤد سليمان بن اشعث ابو داؤد ، دار احیاء السنه النبویه -
 سنن دار قطفی علی بن عمر دار قطفی دار نشر الكتب الاسلاميه ، لاهور -
 سير اعلام النبلاء سيش الدين بن محمد ذهبي مؤسسة الرسالة -
 السيرة الحلبية علی بن برهان الدين حلبي المكتبة الاسلامية ، بيروت -
 سيرة ابن هشام ابو محمد عبد الله بن هشام مصطفی الباني ، مصر -
 سنن الترمذي محمد بن عيسى ترمذي دار احیاء التراث العربي ، بيروت -
 سنن الترمذي محمد بن عيسى ترمذي الشيخ ايم سعيد ، كهفي -
 سنن كبرى احمد بن الحسين بن بيهقي نشر السنه ملتان -
 سنن الدارمي عبد الله بن عبد الرحمن دارمي قديمي كتب خانہ كراچی -
 شرح الكرماني محمد بن يوسف الكرماني دار احیاء التراث العربي بيروت -
 الشرح الصغير احمد بن محمد دردير دار المعارف ، مصر -
 الشرح الكبير (العزیز شرح الوجيز) عبد الكريم بن محمد رافعي مكتبته عباس احمد الباز ، مكه مكرمه -
 شرح مسلم يحيى بن شرف نووي قديمي كتب خانہ كراچی -
 شرح معاني الآثار احمد بن محمد طحاوي الشيخ ايم سعيد كهفي ، كراچی -
 شرح الطيبي حسين بن محمد طيبي ادارة القرآن ، كراچی -
 شرح مؤطا للزرقاني محمد زرقاني دار الفكر ، بيروت -
 شمائل ترمذي امام ترمذي مير محمد كتب خانہ ، كراچی -
 مشكل الآثار امام طحاوي
 الموضوعات علامه ابن الجوزي قديمي كتب خانہ ، كراچی -
 البدولة الكبرى امام مالك دار صادر بيروت -
 صحيح البخاري ، محمد بن اسمعيل بخاري قديمي كتب خانہ ، كراچی -
 صحيح البخاري ، محمد بن اسمعيل بخاري دار السلام رياض -
 صحيح مسلم مسلم بن حجاج قديمي كتب خانہ ، كراچی -

صحيح مسلم مسلم بن حجاج دار الفكر بيروت -

صحيح ابن حبان محمد بن حبان -

طبقات ابن سعد محمد بن سعد دار صادر بيروت -

ظفر الاماني بشرح مختصر السيد الشريف مولانا عبد الله لكهنوي مكتب المطبوعات اسلاميه ، حلب -
الجراني في مصطلح الحديث

عمدة القاري محمد بن احمد علي ادارة الطباعة المنيرية، بيروت -

العدة شرح العدة بهاء الدين عبد الرحمن بن ابراهيم مقدسي مكتبة الترياق الحديثه

العرف الشاذي مولانا انور شاه كشميري قديمي كتب خانه كراچي -

عنايه مع فتح القدير محمد بن محمود بابرق مصطفى الباني ، مصر -

عمدة الرايه مولانا عبد الله لكهنوي قديمي كتب خانه كراچي -

غاية السعاه مولانا عبد الله لكهنوي مكتبه خير كثير ، كراچي -

غرائب القرآن (على هامش تفسير ابن جرير) نظام الدين الحسن بن محمد نيشاپوري مطبعة اميريه مصر

فتح القدير محمد بن عبد الواحد : ابن الهمام مكتبه رشيديه ، كوثه -

فتح القدير محمد بن علي شوكانى مكتبه مصطفى الباني ، مصر -

فتح الباري ، حافظ ابن حجر عسقلاني قديمي كتب خانه كراچي -

فتح الباري ، حافظ ابن حجر عسقلاني دار الفكر بيروت -

فيض الباري ، مولانا انور شاه كشميري خضر راه يكتبو ، ديوبند -

الفقه الاسلامي وادلته علامه وبه ز حيل مكتبه حقانيه ، پشاور -

فتاوى عالمگوي ، جماعة من علماء الهند ، نوراني كتب خانه ، پشاور -

فتح المغيث عبد الرحيم بن الحسين عراق دار الكتب العلمية ، بيروت -

فضائل القرآن ابو حبيب قاسم بن سلام دار الكتب العلمية ، بيروت -

فتح الملهم مولانا شبير احمد عثمانى ، ادارة القرآن ، كراچي -

القاموس المحيط ، مجد الدين محمد بن يعقوب فيروز آبادي ، مطبعة مصطفى الباني ، مصر -

قوت المغتذي علامه سيوطي مير محمد كتب خانه -

كشف الباري (كتاب الايمان ، كتاب المغازي) شيخ الحديث مولانا سليم الله خان مكتبه فاروقيه ، كراچي -

الكامل في ضعفاء الرجال ، عبد الله بن عدي ، دار الفكر ، بيروت -

كتاب الشقات ابو حاتم محمد بن حبان بسقي ، دار الفكر ، بيروت -

الكوكب الدري ، حضرت مولانا رشيد احمد گنگوحي ، رحمه الله تعالى ، متوفى ١٣٣٣ هـ ، ادارة القرآن كراچي -

كتاب الآثار امام اعظم ابو حنيفه كتب خانه مجيديه ، ملتان -

كشف الاستار نور الدين علي بن ابي بكر بيشي مؤسسة الرسالة ، بيروت -

كز العمال ، علامه علي متقي بن حسام الدين ، مكتبة التراث الاسلامي ، حلب -

كتاب الامر ، امام شافعي ، دار المعرفة ، بيروت -

كنز الدقائق عبد الله بن احمد لسفي مكتبه رشيديه ، كوثه -

- كتاب الضعفاء الكبير محمد بن عمر عقيل ، دار الكتب العلمية -
 الباب عبد الغني غنيبي ميداني مكتبة عليه ، بيروت -
 لامع الدار ، مولانا رشيد احمد كنگوهي ، مكتبة امداديه مكة المكرمة -
 لسان العرب ، علامه ابن منظور افريق ، نشر ادب الجزيرة ، ايران -
 معالم السنن ، امام احمد بن محمد الخطابي ، مطبعة الانصار الاسلاميه المحمدية -
 مجموع فتاوى ابن تيميه شيخ الاسلام علامه ابن تيميه دار العربية ، بيروت -
 المحل بالآثار ، علي بن احمد : ابن حزم دار الكتب العلمية بيروت -
 مجمع الزوائد و متببع الفوائد ، نور الدين علي بن ابي بكر هيثمي ، دار الفكر ، بيروت -
 مقدمه ابن صلاح عثمان بن عبد الرحمن : ابن صلاح دار الكتب العلمية ، بيروت -
 مجمع بحار الانوار ، علامه محمد طاهر يثمي مجلس دائرة المعارف حيدر آباد دكن -
 مشكاة المصابيح ، محمد بن عبد الله خطيب تبريزي ، قديمي كتب خانه ، كراچي -
 مرقاة المفاتيح ملا علي قاري مكتبة امداديه ، ملتان -
 النقي ، موفق الدين ابن قدامة ، دار الفكر ، بيروت -
 معارف القرآن مفق محمد شفيق صاحب ادارة المعارف ، كراچي -
 مستند امام احمد بن حنبل امام احمد بن حنبل المكتب الاسلامي ، دار صادر بيروت -
 مختار الصحاح محمد بن ابي بكر رازي دار المعارف ، مصر -
 ميزان الاعتدال علامه ذهبي ، دار احياء التراث العربي بيروت -
 مصنف ابن ابي شيبة ، عبد الله بن محمد بن ابي شيبة الدار السلفية ، ببغدي -
 المقتنع في فقه الامام احمد بن حنبل موفق الدين ابن قدامة مكتبة الرياض الحديثه ، رياض -
 المنتقى شرح الموطأ ابو الوليد سليمان بن خلف باغي دار الكتاب العربي ، بيروت -
 معجم البلدان ، ياقوت بن عبد الله حوي دار احياء التراث العربي ، بيروت -
 مختصر اختلاف العلماء احمد بن محمد : طحاوي ، اختصار : جصاص رازي دار البشائر الاسلاميه ، بيروت -
 المجموع شرح المذهب ، امام نووي ، شركة من علماء الازهر -
 حباسة ، ابو تمام مير محمد كتب خانه ، كراچي -
 حاشيه ترمذي ، احمد علي سهارنپوري مير محمد كتب خانه -
 موطأ ، امام مالك ، دار احياء التراث العربي -
 موطأ ، امام محمد نور محمد ، كراچي -
 مباحث في علوم القرآن مناع القطان مكتبة المعارف ، رياض
 المتواري علي تراجم ابواب البخاري ، احمد بن محمد : ابن المنير ، مطهرتي كتب خانه گلشن اقبال -
 معارف السنن مولانا محمد يوسف بنوري شيخ ايم سعيد كهنه ، كراچي -
 النشر في القدر العشر ، محمد بن الجزري ، مكتبة تجاريه مصر -
 نيل الاوطار ، محمد بن علي شوكان ، مطبع مصطفى الباني ، مصر -
 النهاية في غريب الحديث ، علامه ابن الاثير ، دار احياء التراث العربي بيروت -
 نصب الراية عبد الله بن يوسف زيلي ، مجلس علي ذابهيل -
 وفيات الاعيان ، علامه ابن خلكان ، دار صادر ، بيروت -
 هدي الساري ، حافظ ابن حجر عسقلاني ، دار الفكر ، بيروت -
 الهداية ، علي بن ابي بكر مرغيناني ، شيخ ايم سعيد كهنه ، كراچي -